

Укладальнікі:

Г. А. Цыхун: Не — Ня, В. У. Мартынаў: Об — Ош,
Р. М. Малько: Па — Пар, І. І. Лучыц-Федарэц: Пас — Пая

Рэдактар

д-р філал. навук В. У. Мартынаў

Рэцэнзенты:

канд. філал. навук Л. Ц. Выгонная,
канд. філал. навук А. С. Сакалоўская

Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 8. Н—П /
Э 93 Уклад. Г. А. Цыхун і інш.; Рэд. В. У. Мартынаў.—
Мн.: Навука і тэхніка, 1993.— 270 с.
ISBN 5-343-00962-X.

Восьмы том слоўніка ўключае этымалагічны аналіз беларускай літаратурнай і дыялектнай лексікі на літары Н—П. Будуецца на тых жа прынцыпах, што і папярэднія тамы. Вялікая ўвага ўдзяляецца лінгвагеаграфіі слоў, словаўтварэнню, семантычным зрухам.

Разлічаны на лінгвістаў, літаратуразнаўцаў, гісторыкаў, этнографію і ўсіх, хто цікавіцца сувязямі беларускай мовы з іншымі славянскімі і неславянскімі мовамі.

Э 4602030000—108
МЗ16(03)—93 110—22

ББК 81.2 Бел-4

© Укладанне.

Г. А. Цыхун, В. У. Мартынаў,
Р. М. Малько, І. І. Лучыц-Федарэц,
1993

ISBN 5-343-00962-X

Н

Нёмарач₁ 'слабасць' (Касп.). Відаць, нельга аддзяляць ад гродз. *намарач* 'дурман, одум' (гл.), утворанага ад *марочыць, марока*; *не-* можа мець узмацняльны характар, параўн. рус. *неўвалень* 'цяльпук' паралельнае да *ўвалень* 'тс' (СРНГ), або з'явілася пад уплывам сіноніма *нёмач*.

Нёмарач₂ 'бездань' (Сцяшк. Сл.). Вытворнае ад *мóрак* 'змрок' (гл.), параўн. палеск. *мóрочне* 'нізкае, топкае балота' (*морочне болото*, гл. Талстой, Георг., 187: «*Морочне болото* следует, вероятно, этимологизировать как 'мрачное, темное болото'... Наименование болота по признаку цвета — довольно распространенное явление в славянской географической терминологии»), з іншай ступенню вакалізму *немярэч, нёмярэча* (гл.) з *не-*, якое мае ўзмацняльны характар.

Немарэч 'непраходныя месцы, нетры' (Гарэц.), *немарэча* 'гушчар лесу' (Сцяшк. Сл.). Гл. *немярэча* 'тс'.

***Немаўгяд, немоўгяд, немоўгядоў, немоўгяду, немоўгяды** 'невядома, немаведама' (ТС). Зыходная форма, відаць, *немоўгаду*, якая можа ўзыходзіць да спалучэння *нема* (гл. *няма*) і *ўгаду* (гл. *гадзіць*), зафіксаванага на Тураўшчыне, параўн. *нема весці* 'немаведама' (ТС), брэсц. *нывгадь* 'тс' (Сл. Брэс.).

Немаўля 'малое дзіця' (ТСБМ), іншыя формы, адзначаныя ў мастацкай літаратуры: *немаўляшка* (Багдановіч), *немаўлёнак* 'дзіця, якое знаходзіцца яшчэ ў лоне мацеры, не радзілася на свет' (Лужанін), *немаўлятка* і пад., гл. Рапановіч, Лекс. і грам., 26—27. Адсутнасць слова ў народных гаворках сведчыць пра запазычанне, параўн. польск. *niemowlę*, укр. *немовля* 'дзіця, што яшчэ не гаворыць' (Грынч.), якія маглі быць непасрэднымі крыніцамі запазычання (асабліва апошняе). Ст.-бел. *немовя* 'грудное дзіця' (пачатак XVII ст.), паводле Булькі (Лекс. запазыч.), са ст.-польск. *niemowlę*, хутчэй *niemowię*, што ў сваю чаргу запазычана з чэшскай, параўн. заўвагу Урбанчыка адносна польск. *niemowiatko*, якое ўпершыню з'явілася ў перакладзе Бібліі (ZPSS, 8, 460). Гл. таксама Фасмер, ZfSlPh, 12, 120; Вінцэнц, Slavica Herosolimitana, 7, 245—252; Брукнер, 360.

Нёмач 'слабасць, бяссілле, хвароба' (Нас., Касп., Грыг., Гарэц., Чуд., Яруш., Пятк. 2, Жд. 2, Янк. Мат., ТС, Сцяшк.), 'хвароба, ліха' (чавус., Нар. сл.), 'слабасць, перашкода' (дзярж., Нар. сл.), *ніемаць* 'нейкая пошасная хвароба была

за прыгонам' (Варл.), *не́мач* 'д'ябал, чорт' (Сл. ПЗБ), укр. *не́міч* 'хвароба, слабасць', рус. *не́мочь* 'хвароба', польск. *niecios* 'хвароба, бясцілле', чэш., славац. *netos* 'тс', луж. *njetos / njatoc* 'тс', славен. *netoŭ* 'слабасць', серб.-харв. *немоћ*, мак. *немоќ*, *немош* 'слабасць, хвароба', балг. *немощ*. Прасл. *netoktŭ, да *moti, гл. *магчы*.

Не́мец₁ 'нямка, нямы чалавек' (ТС), *не́мяц* 'глухі, глуханямы' (Мал.), *не́міц* 'вельмі маўклівы' (міёр., 3 нар. сл.), рус. *не́мец* 'нямы чалавек; чалавек, які невыразна, незразумела гаворыць', славен. *netes* 'нямка', серб.-харв. дыял. *не́мѣц* «онај ко је нем, без моћи говора» (СДЗб., 29, 147), балг. *не́мец* 'нямы чалавек'. Прасл. *netŭ, утворана ад *netŭ*, гл. *нямы*.

Не́мец₂ 'немец' (ТСБМ, ТС), *не́мяц* 'тс' (Мал., Жд. 1, Цых.), укр. *німець*, рус. *не́мец*, польск. *Niemiec*, чэш. *Němec*, славац. *Netec*, в.-луж. *Něts*, н.-луж. *Nits*, славен. *Nětes*, серб.-харв. *Не́мац*, мак. *Немец*, балг. *не́мец*. Прасл. тэрмін, фіксуецца ў візантыйскі перыяд (1088) як *Νεμίτζοι*. Паходжанне этноніма застаецца канчаткова нявысветленым, найбольш верагодныя дзве версіі. Згодна з першай версіяй, ад *не́мец₁* (гл.) з развіццём семантыкі 'чалавек, што гаворыць няясна, невыразна' да 'чужаземец' (з канкрэтызацыяй 'немец'), гл. Брукнер, 360; Фасмер, 3, 62; Шустар-Шэўц, 13, 998; Мартынаў, Лекс. взаим., 102—104 і інш. Паводле другой версіі, што ўзыходзіць да Шафарыка, з кельцкай назвы германскага племені *Nemetes*, адзначанай рымскімі аўтарамі, што звязваецца з кельц. *nomet* 'святшчэнны, знатны', гл. Шахматаў. К вопросу о древн. слав.-кельт. отношениях. Казань, 1912, 37. Аднак абедзве версіі сустракаюць пярэчанні, параўн. Ковалев Г. Ф. Общеславянский этноним *немец*. Мат. по русско-слав. языкознанию. Воронеж, 1977, 41—45. Форма *Не́мцы* 'Германія' (Сл. ПЗБ), ст.-бел. *Немци*: оутечеть оу Немци и Прѣсы (XVII ст., Карскі, 2—3, 329) з польск. *Niemcy* 'тс', звычайна *Ня́меччына* (*Немеччына*) (Нас.).

Не́мец₃ 'гульня' (Бяльк.), 'пасаж у гульні' (ТС), *не́мчык* 'тс' (ТС). Няясна, хутчэй за ўсё да *не́мец₂*, аднак матываная застаецца нявысветленай.

* **Не́містам**, *не́мыстом* 'знарок, наўмысна' (пін., Нар. лекс.). Няясна.

Не́мка₁ 'нямая жанчына' (Сл. ПЗБ, Сцяшк., Федар., Бяльк., ТС), укр. *німка*, рус. *не́мка*, польск. *niemka*. Да *netŭ, гл. *нямы*.

Не́мка₂ 'немка' (ТСБМ), укр. *німка*, рус. *не́мка*, польск. *Niemka*, чэш. *Němka*, славац. *Netka*. Паўночнаславянскае ўтварэнне ад *netŭ (гл. *нямы*), паралельнае да *немец₂*.

Не́мтурá 'немцы (зневаж.)' (ТС). Гл. *нямтур*.

Не́мчугáн 'немец (зневаж.)' (ТС). Да *немец₂* з экспрэсіўнай

суфіксацыяй, параўн. *зладзюга́н* (ад *злodej*), *вайчугáн* (ад *воу́к*) і пад.

Не́мчурá 'немцы (зневаж.)' (Янк. БП). Гл. *нямчур*.

Не́мы: *не́мы го́лас* 'страшны, ненатуральны голас, падобны на голас нямога чалавека' (Некр.), *не́мы* 'страшны, замагільны' (але *нямы* 'нямы чалавек', там жа), 'ропачны, дзікі': *не́мым го́лосом крычыць* (Сл. ПЗБ), *не́мым го́лосом, не́мўм дўхом* 'страшна, дзіка (крычаць, раўці і пад.)' (ТС). Семантычная інавацыя, якую тлумачыць Некрашэвіч: ад *нямы* 'пазбаўлены здольнасці гаварыць' (Некр., 227), у шэрагу гаворак утварыліся акцэнталагічныя амонімы на яе базе.

Не́мыря 'жах, немарасць, страх' (Бяльк.), што адпавядала б літаратурнай форме **не́мара*. Па форме і семантыцы збліжаецца з *не́марасць* (гл.), варыянт *не́марась*; здзіўляе падабенства са славен. *netarje* 'неасцярожнасць, няўвага', *netara* 'магчыма' і асабліва *kakor nemarast* 'нешта гнюснае' (параўн. *uroki in vsa taka nemarast*), якое Бязлай (2, 219) лічыць роднасным да прасл. *tara, гл. *марá* 'прывід, страшыдла, здань, нешта брыдкае', што ставіць пад сумненне балтыйскую этымалогію бел. *не́марасць*.

Не́мярэ́ча (*німяреча*) 'непраходнае балота' (Яруш.), *не́мярэч* (*немеречь*) 'непраходнае месца ў лесе; балоцістае месца сярод лесу, заваленае ламаччам' (Нас.), *не́мерача, не́мірч, німярэч, німярэчча* 'непраходныя зараслі ў лесе' (Бяльк.), *німярэч* 'нетры' (Яруш.), *не́марэ́ча* 'гушчар лесу' (Сцяшк. Сл.). Этымалагічна звязана з *мярэ́ча* 'непраходнае балота, багна; нетры' (гл.), з якім можа выступаць як сінонім, параўн. *німяреча, мяреча* 'балота' (Максимов, Смол.); для этымалогіі слова паказальна смал. *немерэ́чча* 'непраходнае месца ў лесе' і 'дрэннае надвор'е' (Дабр.), што дазваляе звязаць яго з *мо́рак* 'змрок' з іншай ступенню вакалізму (Талстой, Георг., 187—188), параўн. *не́марач* (гл.). Пачатковае *не-* тлумачыцца як паказчык адмоўнай прыкметы (Талстой, там жа) або як словаўтваральны элемент ці «пусты» прэфікс, параўн. рус. *не́клен* 'чарнаклён' і пад. (Фасмер, 3, 60; 2, 447).

Не́наві́дзець 'мець антыпатыю да каго-небудзь ці чаго-небудзь' (Яруш., Пятк., БРС, ТСБМ). Агульнаславянскае ўтварэнне ад *naviděti*, гл. *наві́дзець, наві́ды*, параўн. укр. *не́наві́дѣти*, рус. *ненавѣдетъ*, польск. *niepawidzieć*, чэш. *nepávidět*, славац. *nepávidieť*, славен. арх. *nepavideti*, серб.-харв. *не́наві́дети*, макед. *ненавиди*, балг. *ненавиждам* (Міклашыч, 390; Фасмер, 3, 63, Бязлай, 2, 220).

Не́наві́дны 'ненавісны' (Янк. 1, ТС), 'змрочны, пануры' (ТС), 'агідны, брыдкі' (бяроз., Шатал.), укр. *не́наві́дний* 'ненавісны', рус. *ненавидный* 'нядобраязычлівы, злы', польск. *niepawidny* 'ненавісны', чэш. *nepáviděny* 'тс', славен. *nepáviden*,

серб.-харв. *ненавидан* 'зайздросны; пра таго, хто ненавідзіць', ст.-слав. *ненавидѣньнъ* 'ненавісны'. Ад *ненавідзецъ* (гл.).

Ненавісны 'змрочны, насуплены' (ТС), 'які выклікае пагарду, агіду або выражае нянавісць' (ТСБМ). Ад *нянавісць*.

Ненаёда 'ненажэра, заўсёды галодны, ненаёдак, ненаедны чалавек' (Яўс.), *ненаёднік* 'прагнука, злыдзень' (Янк. 2), *ненаедны* 'ненасытны; прагны' (Янк. 2, ТС). Да *ёсці* (гл.), параўн. Сендравіц, ЭИРЯ, 9, 225—227.

Ненажэрны 'ненасытны, прагны' (Касп.), *нінажэра* 'абжора' (шчуч., 3 нар. сл.). Да *жэрці* (гл.).

Ненайграны 'неаплоднены (пра яйцо)' (ТС). Да *іграць* 'спарваца (пра птушак)'.

Ненапэмкі (*нінапэмкі*) 'няўцыя' (Сцяц.). Гл. *напэмкі*.

Ненарокам 'незнарок; жартам' (Нас.), 'праўда, на самай справе; незнарок' (дзярж., 3 нар. сл.), 'незнарок, выпадкова' (в.-дзв., Шатал., Сцяц.), ст.-бел. *нэнарокъ* 'незнарок' (Гарб.). Гл. *наракам, нарок*.

Ненаслоў (*нінаслоў*) 'няўрокам, каб не зрачы' (Бяльк.). Відаць, з **не-на-слов* (гл. *слова*) як *не-на-рок*, гл. *нэнарокам*.

Ненаўцэй, *нінаўцэй* 'нечакана' (Бяльк.). Рус. дыял. *ненавтей* 'нечакана, незнарок'. Другая частка (пасля адмоўна *не-*) звязана з *-цеяць*, гл. *зацеяць, зацей*, паралельным да *-цяваць*, параўн. *выцяваць* 'выдумляць' (Нас.), што суадносяць з *таіць* (Гараеў, 114; Ілліч-Світыч, ВЯ, 1959, 7—8), рус. наўг. *неначай* 'нечакана, незнарок; раптоўна' (ад *чаіти* 'чакаць') тлумачыць семантыку зыходнага дзеяслова. Устаўка *ў* як у выпадку *нацянькі, наўцянькі* 'нацянькі, проста' (Бяльк.), гл. *наў-*. Параўн. *наўцяйка*.

Нэнашта 'чагосьці' (калінк., 3 нар. сл.). З⁺ *не-на-што*, параўн. *нашто* 'для чаго', зыходная семантыка 'невядома для чаго', г. зн. 'нечага', параўн. *нэнавошта* 'без прычыны, невядома для чаго' (Нас.).

Нэндза 'клопат, турботы' (ТС). Гл. *нэндза* 'тс'.

*Ненька, *нэнька* 'калыска' (Сл. Брэс.), 'калыска (толькі вісячая)' (брэсц., Нар. лекс.), параўн. таксама *нянька* 'вісячая калыска' (кобр., ДАБМ), укр. валын. *нэнька, нянька, нэнька* 'калыска', апошняе знаходзіць дакладную адпаведнасць у балг. *нэнька* 'тс'. Тыповае ўтварэнне на базе дзіцячай мовы, як сведчыць балг. *нана* 'спаць (пра дзіця)', макед. *нани-нани* 'выклічнік пры калыханні дзіцяці' і пад., гл. Грыцэнка, Ареальне вар. лекс., Київ, 1989, 207.

Ненька₂ (*нэнька?*) 'рыбалоўная рухомая пастка з адным адкрытым заходам (звычайна лазовая)' (палеск., Крыв.). Відаць, да папярэдняга слова, што тлумачыцца падабенствам рэалій (форма, матэрыял пляцення і пад.), параўн. *колыска* 'кломля, рыбалоўная рухомая пастка з адкрытым заходам для лоўлі рыбы ўдваіх на неглыбокіх месцах' (там жа).

Ненькі (*нэнькі*) 'нейкі' (Бяльк.). Вынік прыпадабнення *ј > н'*.

Нэпавадзь (*ніэпавадзь*) 'нясмелы, нецяпкі, убоісты' (Варл.). Відаць, да *навадзіць* (сябе) 'трымацца, весці сябе', параўн. рус. *неповодный* 'непрылюдны, няўжывучывы, няветлівы; непа-слушны, упарты'.

Нэпагадзь 'непагода' (Касп., Сл. ПЗБ, Бяльк.). Да *пагода* (гл.).

Нэпадабень 'пра непрыгожую, неахайную асобу' (жлоб., Жыв. сл.). Да *падобны* 'уласцівы, прыстойны', параўн. *ніпадобны* 'брыдкі, неахайны' (там жа), 'непрыстойны, неўласцівы; неверагодны' (Нас., Яруш.), усё да *падабаць* 'любіць, мець прыхільнасць' (гл.). З іншым значэннем *непадобны* 'які не мае падабенства да каго-небудзь ці чаго-небудзь' (Гарэц., ТСБМ), развіццё семантыкі зыходнага *падобны* ад 'падыходзячы' да 'маючы падабенства'. Іншае развіццё значэння дэманструе хойн. *непадобнасць* (*нэпадобнасць*): «*васьми ад ётага чалавека нэпадобнасць, которая дадзяна доўгими рукамі*» (Полес. этнолінгвіст. сб., 100), параўн. польск. *niepodobność, niepodobieństwo*, адно са значэнняў якога 'злосць, непрыстойнасць, нягоднасць' тлумачыцца праз стадыю 'рэч немагчымая, непадобная да праўды' (Варш. сл.), адкуль і ст.-бел. *неподобность, неподобенство* 'немагчымасць, неймавернасць; немагчымая, непраўдападобная рэч' (пач. XVI ст., КГС).

Непадлэглы 'незалежны' (БРС, ТСБМ), *непадлэгласць* 'незалежнасць, самастойнасць' (там жа), *неподлэглы* 'незалежны, свабодны; непадуладны, непадначалены' (пач. XVI ст., КГС). Хутчэй за ўсё запазычана з польск. *niepodległy, niepodległość* 'тс' як юрыдычны тэрмін, чым тлумачыцца адсутнасць у гаворках, параўн. дыял. *подлегаль* 'падыходзіць', *подлэгці* 'падкаціцца, падлашчыцца' (ТС) і інш.

Непадчужду (*ніпадчужду*) 'недарэчы, кепска, не на карысць' (Бяльк.). Няясна; незвычайная фанетыка (спалучэнне *жд < *dj?*) прымушае бачыць у аснове ст.-слав. *чюждь*, гл. *чужбы*, аднак пры гэтым цяжка вытлумачыць семантыку.

Непазбыўны 'якога цяжка пазбыцца' (Нас.), *непазбыўна* (Гарэц.). Да *пазбыцца* 'вызваліцца ад каго-ці чаго-небудзь'.

Непазёрны (*непазёрный*) 'непрыглядны, непрывабны' (Яруш.). Гл. *пазёрны* (*позёрный*) 'прыгожы на выгляд' (Нас.).

Непаказаны 'неймаверна вялікі' (мядз., Жыв. сл.). Незвычайную семантыку тлумачыць зафіксаванае Насовічам *непоказанный* 'неадпаведны, недазволены', г. зн. 'які нельга нават паказваць' з пераносам значэння 'які нельга нават сабе ўявіць'.

Непакайна (*ніпыкайна*) 'без споведзі' (Бяльк.). Да *пакайца, кайца* (гл.).

Непакаляны (*непокаляны*) 'незабруджаны, незапэцканы' (Арх. ТС). Да *пакаліць* 'забрудзіць, запэцкаць; вымазаць'. Меркаванне Булыкі (Лекс. запазыч., 134) пра запазычанне ст.-бел. *непокаляны* (*непокаланный, непоколяны*) 'незаплямлены; бязгрэшны' (1598) са ст.-польск. *niepokalany* 'тс' грунтуецца, відавочна, на прыналежнасці да царкоўнай тэрміналогіі (параўн. *niepokalane zaszcęcie* 'бязгрэшнае зачасце' Брукнер, 214), аднясенні да польск. *kał* 'бруд, грязь' і акцэнталагічных асаблівасцяў слова, што, аднак, нельга лічыць дастаткова доказным: зыходны дзеяслоў *каліць* (*каляць*) 'мазаць, пэцкаць' (гл.), з якога выводзіцца значэнне старабеларускага слова, мае праславянскі характар, а шырокае ўжыванне дзеяслова *пакаліць* (*пакаліць*) у народнай мове, у тым ліку і ў архаічных палескіх гаворках, якія дэманструюць значную ўстойлівасць у адносінах да польскіх запазычанняў, не дае падстаў прыняць выказанае меркаванне.

***Непалётак**, *нэполіток* 'неўраджай, няўрод' (брэсц., Нар. лекс.). Відаць, да *палётак* (гл.), аднак матывацыя застаецца нявысветленай.

Непамыслота 'непрыемнасць' (Сцяшк.), сюды ж *пiera-tusnaść, pieramustaść* 'неспакой, устурбаванасць' (Варл.), *непамыснасць, непамыснасць* 'непрыемнасць' (Сл. ПЗБ). Утворана ад *непамыслны* 'неадпаведны думцы, намеру, жаданню' (Нас.), што, відаць, магло быць запазычана з польск. *niepomysłny* 'няўдалы, неспрыяльны' (гл. Сл. ПЗБ); пра гэта сведчыць перш за ўсё фанетыка і лінгвагеаграфія — словы фіксуецца пераважна на захадзе беларускай моўнай тэрыторыі; адзінкавае рус. кастрам. *непомысленный* 'такі, які не падабаецца, не па душы' можна разглядаць як самастойнае ўтварэнне са спалучэння *не по мысли 'не так, як думалася, меркавалася, хацелася'. Параўн. *наўмысля, наўмысна* (гл.).

Непанёмісты 'някемлівы' (Касп.). Мясцовае ўтварэнне ад *панімаць* 'разумець, кеміць'.

Непапуч 'не горш': *Баюсь, каб не здарылася непапуч таго, як у мяне* (Касп.), *непапўшч* (*непопуць*) 'тс' (Нас.), *непапушчы* 'быццам як, прыкладна так як' (Юрч. Фраз. 2). Апошнія варыянты слова дазваляюць звязаць яго з *папўшчыць*, што ў сваю чаргу да *пўшчыць* (*пушчыць*) 'рабіцца горш, прыходзіць у горшы стан' (Нас.), гл. *пўшча* 'горш'.

Непасць 'нечаканасць', у выразе: з *непасці* — нечакана (Сл. ПЗБ). Няясна, магчыма, да *пасць, падаць* 'падаць, нечакана з'яўляцца', параўн. фразеалагізм *ні села, ні пала* 'знянаць, нечакана, не раздумваючы'.

Непахарэмны 'хваравіты і капрызны' (Сл. ПЗБ). Няясна; каранёвы элемент нагадвае польск. *chory* 'хворы', аднак словаўтваральная структура застаецца нявысветленай.

Непераліўкі 'безвыходны стан' (Касп.), 'неспакой, трывога, пагроза' (Варл.), 'не на жарт' (Шат.), *неперэліўкі, непярэліўкі* 'дрэнь справы, бяда будзе' (Янк. 1, ТС), ст.-бел. *непереливки* 'не жарты, сур'езная справа' (пач. XVI ст., КГС). Меркаванне Шатэрніка пра запазычанне з польск. *nie przelewki* 'тс' не зусім абгрунтаванае, паколькі патрабуе дапушчэння фанетычнай адаптацыі слова ў беларускай мове. Хутчэй можна разглядаць як уласна беларускае ўтварэнне на базе фразеалагізма *ніва не пераліўкі* 'пра цяжкае становішча, калі няма часу на разважанні', параўн. у скарачаным выглядзе *не перэліўкі* 'не паласа, нічога добрага не чакай' (ТС); ад *пераліць*, гл. *ліць*.

Непладзь 'бясплодная жывёліна': *кобыла неплодзь* (Нас.). Згодна з Карскім (2—3, 41), рэдкі архаізм, дзе захавалася аснова на -і-.

Непрас 'нягоднік': *непрас, ні маіцер, ні бацька не послухае* (ТС). Няясна; магчыма, да *прасіць, прасіцца* 'пытацца (згоды)' або ад польск. *niefrasobliwy* 'легкадумны, бесклапотны' пры *fras* 'клопат, смутак' (<ням. *fressen* 'з'ядаць, грызці; перан. перажываць', гл. Слаўскі, 1, 237) з натуральнай субстытуцыяй у народных гаворках (параўн. *пасоля* <*фасоля*), аднак шляхі з'яўлення слова на беларускай глебе застаюцца ў апошнім выпадку нявысветленымі.

Непрасцёвы 'злапамятны' (Сцяшк. Сл.). З *не і прасіцца* 'выбачыць' (гл.), г. зн. 'які не выбачае'.

Непрыёмны 'антыпатычны, прыкры' (БРС, ТСБМ). Запазычана з польск. *nieprzyjemny* 'тс', пра што ўскосна сведчыць незафіксаванасць слова ў дыялектных слоўніках. Спецыяльна пра беларускае слова гл. Унбегаун, RES, 1929, 1—2, 19.

Непрылюдны 'нелюдзімы' (міёр., Нар. сл.), *няпрылюдны* 'тс' (Сл. ПЗБ), *непрылюдны* 'непрыемны, няветлівы, дзіклівы' (Полес. этнолінгв. сб., 10), *непрылюдак* 'маўклівы, дзікаваты чалавек' (мядз., Нар. сл.), 'нелюдзь' (Жд. 1). Можна разглядаць як недакладная беларуска-сербхарвацкая ізалекса, параўн. серб.-харв. *неуљудан човек*, якому адпавядае зах.-палеск. *непрылюдна людына* (Талстыя, Полес. этнолінгв. сб., 10), што, аднак, не дае падстаў для рэканструкцыі адпаведнага праславянскага слова. Хутчэй за ўсё, самастойнае ўтварэнне на базе спалучэння *пры людзе* > *прылюдна*, як рус. *при народе* > *принародно* 'яўна, на вачах у людзей', якое магло ўзнікаць у розныя перыяды ў асобных славянскіх мовах, параўн. дакладны адпаведнік славен. *nepriljuden* 'маўклівы, няветлівы, нелюдзімы'.

Непрытомны 'які страціў прытомнасць, знаходзіцца ў бяспамяцтве' (Нас., Нік. Оч., Касп., Варл., Сл. ПЗБ, БРС, ТСБМ), 'які не кантралюе свае паводзіны' (ТС). Ад *прытомны* (гл.).

Непакаляны (*непокаляны*) 'незабруджаы, незапэцканы' (Арх. ТС). Да *пакаліць* 'забрудзіць, запэцкаць; вымазаць'. Меркаванне Булыкі (Лекс. запазыч., 134) пра запазычанне ст.-бел. *непокаляны* (*непокаланны*, *непоколяны*) 'незаплямлены; бязгрэшы' (1598) са ст.-польск. *niepokalany* 'тс' грунтуецца, відавочна, на прыналежнасці да царкоўнай тэрміналогіі (параўн. *niepokalane zaszcęcie* 'бязгрэшнае зачацце' Брукнер, 214), аднясенні да польск. *kał* 'бруд, грязь' і акцэнталагічных асаблівасцях слова, што, аднак, нельга лічыць дастаткова доказным: зыходны дзеяслоў *каліць* (*каляць*) 'мазаць, пэцкаць' (гл.), з якога выводзіцца значэнне старабеларускага слова, мае праславянскі характар, а шырокае ўжыванне дзеяслова *пакаліць* (*пакаляць*) у народнай мове, у тым ліку і ў архаічных палескіх гаворках, якія дэманструюць значную ўстойлівасць у адносінах да польскіх запазычанняў, не дае падстаў прыняць выказанае меркаванне.

***Непалэтак**, *неполіток* 'неўраджай, няўрод' (брэсц., Нар. лекс.). Відаць, да *палэтак* (гл.), аднак матывацыя застаецца нявысветленай.

Непамыслота 'непрыемнасць' (Сцяшк.), сюды ж *niepatmysnaść*, *niepatmysłaść* 'неспакой, устурбаванасць' (Варл.), *непамыснаць*, *непамысноць* 'непрыемнасць' (Сл. ПЗБ). Утворана ад *непамыслны* 'неадпаведны думцы, намеру, жаданню' (Нас.), што, відаць, магло быць запазычана з польск. *niepotyślny* 'няўдалы, неспрыяльны' (гл. Сл. ПЗБ); пра гэта сведчыць перш за ўсё фанетыка і лінгвагеаграфія — словы фіксуюцца пераважна на захадзе беларускай моўнай тэрыторыі; адзінкавае рус. кастрам. *непомысленный* 'такі, які не падабаецца, не па душы' можна разглядаць як самастойнае ўтварэнне са спалучэння *не по мысли 'не так, як думалася, меркавалася, хацелася'. Параўн. *наймысля*, *наймысна* (гл.).

Непанёмісты 'някемлівы' (Касп.). Мясцовае ўтварэнне ад *панімаць* 'разумець, кеміць'.

Непапуч 'не горш': *Баюсь, каб не здарылася непапуч таго, як у мяне* (Касп.), *непапўшч* (*непопуцѣ*) 'тс' (Нас.), *непапўшчы* 'быццам як, прыкладна так як' (Юрч. Фраз. 2). Апошнія варыянты слова дазваляюць звязаць яго з *папўшчыць*, што ў сваю чаргу да *пўшчыць* (*пушчыць*) 'рабіцца горш, прыходзіць у горшы стан' (Нас.), гл. *пўшча* 'горш'.

Непасць 'нечаканасць', у выразе: з *непасці* — нечакана (Сл. ПЗБ). Няясна, магчыма, да *пасць*, *падаць* 'падаць, нечакана з'яўляцца', параўн. фразеалагізм *ні села, ні пала* 'знянацку, нечакана, не раздумваючы'.

Непахарэмны 'хваравіты і капрызны' (Сл. ПЗБ). Няясна; каранёвы элемент нагадвае польск. *chory* 'хворы', аднак словаўтваральная структура застаецца нявысветленай.

Непераліўкі 'безвыходны стан' (Касп.), 'неспакой, трывога, пагроза' (Варл.), 'не на жарт' (Шат.), *неперэліўкі*, *непярэліўкі* 'дрэнь справы, бяда будзе' (Янк. 1, ТС), ст.-бел. *непереливки* 'не жарты, сур'езная справа' (пач. XVI ст., КГС). Меркаванне Шатэрніка пра запазычанне з польск. *nie przelewki* 'тс' не зусім абгрунтаванае, паколькі патрабуе дапушчэння фанетычнай адаптацыі слова ў беларускай мове. Хутчэй можна разглядаць як уласна беларускае ўтварэнне на базе фразеалагізма *ніва не пераліўкі* 'пра цяжкае становішча, калі няма часу на разважанні', параўн. у скарачаным выглядзе *не перэліўкі* 'не паласа, нічога добрага не чакай' (ТС); ад *пераліць*, гл. *ліць*.

Непладзь 'бязплодная жывёліна': *кобыла неплодзь* (Нас.). Згодна з Карскім (2—3, 41), рэдкі архаізм, дзе захавалася аснова на *-i-*.

Непрас 'нягоднік': *непрас, ні мацер, ні бацька не послухае* (ТС). Няясна; магчыма, да *прасіць*, *прасіцца* 'пытацца (згоды)' або ад польск. *niefrasobliwy* 'легкадумны, бесклапотны' пры *fras* 'клопат, смутак' (<ням. *fressen* 'з'ядаць, грызці; перан. перажываць', гл. Слаўскі, 1, 237) з натуральнай субстытуцыяй у народных гаворках (параўн. *пасоля* <*фасоля*), аднак шляхі з'яўлення слова на беларускай глебе застаюцца ў апошнім выпадку нявысветленымі.

Непрасцёвы 'злапамятны' (Сцяшк. Сл.). З *не і прасіцца* 'выбачыць' (гл.), г. зн. 'які не выбачае'.

Непрыёмны 'антыпатычны, прыкры' (БРС, ТСБМ). Запазычана з польск. *nieprzyjemny* 'тс', пра што ўскосна сведчыць незафіксаванасць слова ў дыялектных слоўніках. Спецыяльна пра беларускае слова гл. Унбегаун, RES, 1929, 1—2, 19.

Непрылюдны 'нелюдзімы' (міёр., Нар. сл.), *няпрылюдны* 'тс' (Сл. ПЗБ), *непрылюдны* 'непрыемны, няветлівы, дзіклівы' (Полес. этнолінгв. сб., 10), *непрылюдак* 'маўклівы, дзікаваты чалавек' (мядз., Нар. сл.), 'нелюдзь' (Жд. 1). Можна разглядаць як недакладная беларуска-сербхарвацкая ізалекса, параўн. серб.-харв. *неуљудан човек*, якому адпавядае зах.-палеск. *непрылюдна людына* (Талстыя, Полес. этнолінгв. сб., 10), што, аднак, не дае падстаў для рэканструкцыі адпаведнага праславянскага слова. Хутчэй за ўсё, самастойнае ўтварэнне на базе спалучэння *пры людзе* > *прылюдна*, як рус. *при народе* > *принародно* 'яўна, на вачах у людзей', якое магло ўзнікаць у розныя перыяды ў асобных славянскіх мовах, параўн. дакладны адпаведнік славен. *nepriljuden* 'маўклівы, няветлівы, нелюдзімы'.

Непрытомны 'які страціў прытомнасць, знаходзіцца ў бяспамяцтве' (Нас., Нік. Оч., Касп., Варл., Сл. ПЗБ, БРС, ТСБМ), 'які не кантралюе свае паводзіны' (ТС). Ад *прытомны* (гл.).

Непрытужны 'лёгка, які лёгка пераносіцца': *Непрытужная зіма була, лёгка* (ТС). Да прытужны 'заўзяты, шчыры' (гл.).

Непрытыка 'недатыка' (Мядзв.), параўн. рэдкае ўкр. *непритыка* 'беспрытульны, валацуга' (Грынч.). Мясцовае ўтварэнне на аснове дзеяслова *прытыкацца* 'дакранацца' (гл. *тыкаць*) па шырока вядомай мадэлі слоў тыпу *недатыка, незачэпа*, рус. *недотрога* і г. д.

Непрыязны 'непрыхільны' (БРС, ТСБМ). Гл. *прыязны*. **Непрыяцель** 'вораг' (Нас., Гарэц., Мал., Сл. ПЗБ, ТСБМ). Гл. *прыяцель*.

Непутны 'разбэшчаны, неаслухмяны' (Яўс.), *непутный* 'малапутны, бесталковы' (Бяльк., Янк. Мат.), *непуць* 'бязладны чалавек, шалапут' (Мат. Маг.), *непуцьцё* 'шалапутны, распусны, бяспутны чалавек' (мсцісл., 3 нар. сл.), 'недарэчнасць' (Бяльк.). Да *пўтны* (гл.), шлях семантычнага развіцця дэманструе тураўск. *непуць* 'распусціца, бездараж' і 'бесталковы чалавек' (ТС).

Нёпша 'прымесь (у просе)': *Насеей проса, змалаціў — адна непша* (Ян.). Відаць, цікавы архаізм (прасл. **ne-rъx-ja?*); да *ръхати 'таўчы', г. зн. 'тое, што не таўчэцца', параўн. *пшано, пшаніца* (гл.).

Нёраб 'гультай, лодар' (Сцяшк.). З *не і рабіць* (гл.) пры дапамозе т. зв. нулявой суфіксацыі.

Нёрадзь 'неўраджай, неўрадлівы год, недарод' (Сцяшк.; любан., Жыв. сл.; слаўг., Нар. сл.), *не́родзь* 'тс' (ТС). Сюды ж *не́радзь* (*niegadź*) 'дробныя ягады; заморкі, няўдалая гародніна' (Жд. 1; в.-дзв., Шатал., Арх. Фед., ТС), 'што-небудзь дробнае, невялікага памеру, росту' (Сл. ПЗБ), 'машкара' (свісл., карэл., Сл. ПЗБ), *не́радзь* (*не́раць*) 'тс' (зэльв., Сл. ПЗБ). З *не і радзіць* (гл.). Меркаванні пра запазычанне часткі пералічаных слоў са значэннем 'машкара', 'што-небудзь дробнае, невялікага памеру, росту' з літ. *perėčia* 'нікчэмнасць, нечысць (пра мух), ненасытны чалавек, пераборлівае ў ядзе парася' (гл. Сл. ПЗБ) не пераконвае, паколькі значэнне 'машкара' добра выводзіцца са значэння, 'нешта дробнае, малое, дрэннае', што ў сваю чаргу з 'якое не ўраділася'.

Неразгара́ка 'нязграбная, няўмелая асоба' (кап., Жыв. сл.). Відаць, утворана ад *разгара́ка* ці *раскіра́ка* 'нязграбная асоба, кльшаногі чалавек' (гл.) пры дапамозе ўзмацняльнага *не-*, якое было далучана пасля дээтымалагізацыі зыходнага слова; пераход *к>г* у інтэрвакальным становішчы, як у дыялектным *стаган* < *стакан* і пад.

Нёрам (*не́ром*), у фразеалагізме *не́ром лежаць* 'моцна жадаць'. Няясна; павінна выводзіцца з незафіксаванага *нер*, магчыма, *нерх?* (гл.).

Нёрамасць, нермасць 'турбота' (Сл. ПЗБ). Запазычанне з літ. *nėrimastis* 'трывога, турбота', параўн. таксама *немарасць*, гл. Грынавяцкене і інш., LKK, 16, 184; Яна ж, 22, 193; Лаўчутэ, Балтзмы, 70.

Нёраст 'нераставанне' (Яруш., Сцяшк., Шат., Сл. ПЗБ, ТСБМ), тое ж *не́рас, на́раст, но́раст, нёраст* (Сл. ПЗБ; полац., 3 нар. сл., Касп.), *не́раст* 'час нераставання' (Гарэц.), *не́рэс, не́рэст* 'нераст, нерасцілішча' (ТС); сюды ж *нераставіць, нараставіць* 'адкладваць ікру' (Шат., Сл. ПЗБ), *не́рэсіціца* 'тс' (ТС), укр. *не́ресть* 'нераставанне', рус. *нерест, нерост, нерс, норост, нереть* 'тс', *нереститься, не́рститься, нороститься* 'нерастваць', польск. *mrzost, mrzosczyć się*, каш. *nėrx*, н.-луж. *nerch*, в.-луж. *ńerk*, ст.-чэш. *neřest*, славац. *neres(t)*, славен. *mrēst, drēst, mrestiti se, drēstiti se*, серб.-харв. *mrēst, mrēstiti se*, балг. *mrēst, mrēstja se*, мак. *mrēsti se*. Прасл. **nerstь, nerstiti (se)*, роднаснае літ. *neřšti*, лат. *nėrst* 'адкладваць ікру', з чаргаваннем галосных, літ. *nařsas* 'ікра', лат. *nārstis* 'нераставанне, спарванне', што дае падставы для рэканструкцыі асновы **nors-* (Зубаты, 1, 2, 108—109; Фасмер, 3, 65; Махэк, 396; Бязлай, 2, 200; Шустар-Шэўц, 13, 996). Гл. таксама Атрэмбскі, Slavia, 19, 74—75; Голамб, Палянскі, Slavia, 29, 528; Атрэмбскі, WS1, 10, 273—274. Варбат (ОЛА, 1975, 129—140) прапануе гіпотэзу аб роднасці балтаславянскага **ners-* (<*i.-e. ners-*, насуперак Міклашыч, 213; Буга, 2, 504, з **nerk-*), рус. *не́ршиться* 'нерастваць' і *не́рохтиться* 'мець намер, жаданне да чаго-небудзь; спрабаваць, рабіць спробу што-небудзь зрабіць'. Гл. таксама Шаў, Slavia, 49, 208—214; SP (Вгпо) 25, 332—237; Лаўчутэ, Балтзмы, 146 («сумніцельны балтзмы»). Паводле Бязлая (2, 200), семантыка слоў з асновай **ners-*, **nors-* у славянскіх мовах служыць для абазначэння апладнення ў рыб, жаб і птушак; у гэтай сувязі выклікае цікавасць значэнне тур. *не́рэс* 'гон': *Грыб у ве́рэс, заец на не́рэс* (ТС).

Нёрат 'рыбалоўная прылада з лазовых дубцоў або сеткі' (Нас., Гарэц., Маш.; бых., Рам.; бабр., Шн., Анік., Бяльк., Шат., Сцяшк., Сл. ПЗБ), 'рыбалоўнае начынне звычайна з лазовых пруткоў у выглядзе доўгага кошыка з лейкападобнай адтулінай і без крылляў' (Яшкін, 3 жыцця, 128), 'жак без крылляў' (Дэмб.), *нерат* альбо *норат* 'спецыяльнае рыбалоўнае прыстасаванне, звязанае з шнуркоў з гнутымі драўлянымі рабрынамі ўсярэдзіне, з адтулінай спераду, што звужаецца ў адну кропку' (Мядзв.), *не́рэт, не́рота* 'рыбалоўная стаўная пастка з адным глухім заходам (з нітак або лазовай)' (Крыв.), *нярота* 'тс' (Сержп. Грам., 51), *не́рота* 'сплеценая з лазы снасць на ўюноў' (ТС), *не́рат* 'спецыяльная сетка для лоўлі рыбы і птушак' (Шат.), *но́рат* 'рыбалоўная прылада' (полац., Шн.), 'від рыбалоўнай прылады; вераўчаная сетка браць сена ў

дарогу' (Касп.), *на́рат, на́рот, ня́рот, но́рат* 'тс' (Сл. ПЗБ), *не́раток* 'вяровачны мяшок для сена каню ў дарогу' (Сцяшк. Сл.), *у́кр. не́рет* 'від рыбалоўнай сеткі', рус. *не́рот, не́ред, не́рѣд, не́реда, не́рѣда, не́рѣто, не́рот* 'тс'. Звязваюць з літ. *nérti* 'вязаць, плесці', *perinỹs* 'вяроўка, сетка', лат. *nofts* 'від сеткі' (параўн. Буга, 2, 503; Бязлай, 2, 227), пра што сведчыць і семантыка беларускіх слоў, у тым ліку 'прыстасаванне для сушкі снапоў' (Нар. сельскагасп. тэхн. беларусаў. Мн., 1974, 60); параўн. *це́нято* 'рыбалоўная сетка' (**tẽti* 'вязаць'); у сувязі з гэтым, відаць, больш аддаленая сувязь з укр. *не́рти, ну́* 'даваць нырца', рус., ц.-слав. *по́ньрѣти, по́ньру* 'апускацца ў ваду' і пад., гл. Фасмер, 3, 65, хаця ў літ. *nérti* аб'яднаны абодва значэнні: 'вязаць' і 'даваць нырца'. Гл. таксама Варбат, ОЛА, 1975, 132—136.

Нераўнючы 'надта падобны, але не можна параўнаць' (Варл.). Засцерагальны выраз, які адлюстроўвае рэшткі ахоўнай магіі: непажаданае прыроўніванне каго-небудзь ці чаго-небудзь добрага да горшага магло прынесці шкоду першаму. Да *ро́ўны* 'аднолькавы', *раўняць* 'параўноўваць' (гл.), параўн. *неро́ўны* 'няроўны, неаднолькавы' (ТС), *нераўны* 'неаднолькавы' (Сл. ПЗБ) і пад. Гл. таксама *нераўнава́ць* 'не прыравніваць', *нераўнючы* (*неровну́ючи*) 'не параўноўваючы, не прымяняючы': «*Неровну́ючи часу*, гаворыцца в прадосторожнасцях худых наступствій от воспоминання о каком-либо несчастном случае: *Неровну́ючи часу, перегну́вся так, да й ўпавъ у колодзезь*» (Нас.). Параўн. рус. *неровен час* 'тс'.

Нерв, *нэрв* звычайна мн. *не́рвы, нэрвы* 'нервы' (ТСБМ, Сл. ПЗБ), *не́рва* 'тс' (Янк. 1), *не́рванний* 'нярвовы' (Юрч.); сюды ж *нэрвава́цца* 'перажываць' (Сл. ПЗБ), *не́рвенік* 'дзіванна скіпетрападобная, *Verbasicum thapsifolium* Schrad.' (Бейл.). Запазычана праз рус. *нерв* або польск. *nerw* з заходне-еўрапейскіх моў (<ням. *Nerv*, франц. *nerf*, што з лац. *nervus* 'жыла, мускул, нерв'), гл. Фасмер, 3, 64; назва расліны ўтворана паводле прадуктыўнай мадэлі па тыпу *сярдзэчнік* 'зелле ад сэрца', *не́рвенік* 'зелле ад нерваў' і пад. Форма ж. р. другасная, узнікла з мэтай пазбегнуць неўласцівага беларускай народнай мове спалучэння *-рв* у канцы слова.

Неруш 'глухое месца ў лесе, да якога цяжка дайсці' (Сцяшк.). Ад *не* і *рухаць* 'кранаць, варушыць', параўн. *няру́шаны* (*нерушэ́ный*) 'цэлы, некрануты' (Нас.), *не́рушаны* 'неараны' (Сл. ПЗБ), *невору́шэны* 'некрануты', *не́воруш* 'бязлюднае месца' (ТС).

Нерх 'лёгкая неўраджайная зямля' (ТС), *не́рховаты* 'неўраджайны, лёгкі (аб зямлі)' (ТС). Няясна; магчыма, звязана з польск. дыял. *niezrch* 'нераст, ікра', што адлюстроўвае знешняе

падабенства, параўн.: «*Земля — нерх, бі чэрві ее поточылі. Вона бі чорна, але неплётна*» (ТС), тады ўсё да *нераст* (гл.), якое можа мець значэнне 'ікра ў рыб, жаб' і інш. У сувязі з апошнім параўн. укр. *нерость, нерість* 'усё зямное (акрамя вады), што не расце і што не створана штучна: зямля, каменні, металы, г. зн. наогул мінералы' (Грынч., да *рости* 'расці'), што дапускае змяшэнне з *нересть* 'апладненне ў рыб, змей; сварка' (там жа). Ва ўсякім разе здзіўляе поўная ідэнтычнасць слова з рэканструкцыяй прасл. *nerchъ < *neris-os* 'нераст, ікра' (Шустар-Шэўц, 13, 996), магчыма, першаснае значэнне грунтуецца на ўяўленні пра ікру земнаводных ці чарвякоў. Гл. *няршыць*.

Нерымасць 'турбота' (Сл. ПЗБ). Гл. *не́рамаць*.

***Несалодны**, *несолодны* 'несалёны, маласалёны' (ТС). Гл. *салодны* 'салёны'.

Несамавіты 'непрыгожы, няважны; нястрыманы' (Гарэц.), 'несамастойны, непрыгожы; не маючы унутранай годнасці' (Касп., Шат.), 'няякасны' (Сл. ПЗБ), *несамавіты* 'неразумны, дурнаваты' (ТС), *nisamavity* 'не зусім добры' (Варл.), укр. *несамавітий* 'раз'юшаны, сам не свой; у вышэйшай ступені моцны', рус. пск. *несамавітый* 'непрыгожы, нязграбны', польск. *niesamowity* 'які мае зносіны з д'яблам; сам не свой' (з укр., Варш. сл.). Утворана пры дапамозе адмоўя *не* ад менш ужывальнага *самавіты* (гл.); развіццё «адмоўнай» семантыкі звязана з канкрэтызацыяй зыходнага значэння, якое мае агульны (аморфны) характар, параўн. у Насовіча: *самовитый* 'настоящий, самый лучший', у сваю чаргу «адмоўная» семантыка магла ўплываць на значэнне зыходнага слова, параўн. *самовіты* 'разумны' (ТС).

Не сама то (*ni sáma to*) 'не надта добра' (Варл.). Да *са́мы* (гл.) у градацыйным значэнні.

***Несатварэнны**, *несотворэнны* ў выразе: *несотворэнная сіла* 'пра незлічоную колькасць' (ТС). Відаць, царкоўнаславізм (параўн. ст.-слав. *несътворень* 'няствораны, няўчынены', *несътворенк* 'невыкананне'), з развіццём семантыкі ад 'неіснуючы, нерэальны' да 'які цяжка сабе ўявіць'. Аднак асноўная фармальнае прыкмета запазычання — прэфікс *-со* (замест *-с*; параўн. звычайнае *стварыць*) у тураўскай гаворцы можа мець мясцовае паходжанне (*сокойзнуцца* 'паслізнуцца' і пад.), што ўскладняе канчатковае рашэнне пытання.

Несіл 'бяссілліе' (Касп.), *нясіл* (*несіл*) 'бяссільны, нядужы' (Нас.). Да *сіла* (гл.).

Нескалькі, *нескулько* 'некалькі; некаторы (час)' (Сл. ПЗБ), *не́сколько* 'некалькі' (ТС), *не́скількі* 'тс' (Бяльк.), рус. *несколько, не́сколько* 'некалькі; шмат; нямнога'. Утворана пры дапамозе прэфікса *не-* (прасл. **ne-*) і займенніка *сколькі*

(усх.-слав. префіксальнае ўтварэнне ад прасл. *koliko* 'колькі'), гл. ESSJ SG, 2, 479.

Нёскуль 'аднекуль, невядома адкуль' (ТС). Прыставачнае ўтварэнне (прасл. **нѣ-*) ад *скуль* 'адкуль' (гл.).

Неслабодна (*неслободна*) 'цяжарная' (ТС). Эўфемізм на базе прыметніка *слободны* 'свабодны, незаняты', параўн. *неслободный* 'незаняты; несамастойны, падуладны; звязаны' (Нас.), *нявольная* 'цяжарная' (Касп.) і пад.

Нёслух 'непаслухмяны' (Нас., Бяльк., Касп.), 'непаслухмяныя дзеці' (Варл.), сюды ж *нёслуш* 'непаслухмяны' (Нас.), укр. *нёслух* 'тс', рус. *нёслуш* 'тс'. Усх.-слав. утварэнне ад *не слухаць* (*слушать*), гл.

Нёсмак 'непрыемны смак у роце' (Сл. ПЗБ), 'нясмачная страва' (Сцяшк. Сл., Жд. 2), *нёсмач* 'тс' (слон., Жыв. сл., ТС), *нёсмаш* 'тс' (Сцяц.), укр. *нёсмак* 'непрыемны смак; нясмачная страва', польск. *niestmak* 'адсутнасць апетыту; непрыемны смак; безгустоўшчына; прыкрасць, непрыемнасць'. Да *смак*, *смашны* (гл.); частка названых слоў з канцовымі -к і -ч, відаць, запазычана з польскай мовы.

Нёсмысел 'неразумны, неразважлівы': *Ены обыдва несмысли* (Нас.), рус. пск., смал. *нёсмысел* 'дурны, бесталковы' маюць фармальныя паралелі ў славен. *nesmisel* 'глупства, лухта, бязгледзіца', серб.-харв. *нёсмисао* 'тс'. Відаць, самастойныя ўтварэнні ад дзеясловаў тыпу *смыслиць* 'разумець' (славен. *smisliti*, серб.-харв. *смислити* 'тс').

Несмяртэльнік 'старасцень, *Senecio vernalis*' (брэсц., Кіс.; паст., Сл. ПЗБ). З польск. *nieśmiertelnik* 'назвы розных кветак, якія захоўваюць свой знешні выгляд пры высыханні', параўн. рус. *бессмертник*; запазычанне вызначаецца паводле фанетычнага крытэрыю (спалучэнне -тэ-), параўн. *несмяртельны* (*несмертельный*) 'бессмяротны; несмяротны' (Нас.).

Неспадзёўкі 'нечакана' (Гарэц., Некр.; докш., Янк. Мат.), 'нечаканы выпадак' (Варл.), сюды ж *неспадзёва* 'нечаканасць' (Сцяшк.), *неспадзяванне* (*несподзеванне*) 'тс' (Нас.). Вытворнае ад *не спадзявацца* 'не мець надзеі, не чакаць'; іншы варыянт асновы ў *неспадзёянне* (*несподзѣенне*) 'нечаканасць', *неспадзёяцца* (*несподзѣицца*) 'не чакаць, не мець надзеі' (Нас.), *неспадзейна* 'нечакана' (Касп.). Параўн. *нейспадзейкі* (гл.).

Неспатáчыць (*неспотáчиць*) 'не ўгледзецц, не заўважыць пры пільным назіранні', *неспатáчны* (*неспотачный*) 'цяжка заўважальны ці знаходны' (Нас.). Гл. *спатáчыць*.

Неспатóльна 'надта, вельмі' (Сцяшк.). Відаць, да *патóля* 'непрыемнасць, скруха' (гл.), як *стра́шна* 'вельмі, многа' ад *страх* і пад.

Нёспун 'свавольнік, гарэза' (ТС). Літаратурная форма была

б *нѣспун (дыялектны пераход *ы > у* тыпу *пул* 'пыл' і пад.), ад *спыніцца* 'затрымацца, супакоіцца' (гл.).

Нестрыва́лы 'нястраўны': *Нестрывалае нешта зьей* (Касп.). Відаць, да *стравіць* 'ператравіць (пра страўнік)', гл. *стра́ва*, ці не пад уплывам *стрываць* 'сцярпець' (гл. *трываць*)?

Нестыка́цца 'бываць вельмі рэдка' (Гарэц.), 'не быць, рэдка паяўляецца' (драг., 3 нар. сл.), *не стыка́цца* 'не бываць': *Два дні дома не стыкалася* (ТС). Звычайна адносяць да *стыка́цца* (гл.), адно са значэнняў якога 'быць, знаходзіцца': *Я мала стыкаюся дома* (лід., Сл. ПЗБ), параўн. таксама яшчэ ст.-слав. *стыкати* (*stykati*) 'melden' (Саднік-Айцэтмюлер, Handwört.).

Несубо́жны (*несубожный*) 'бязбожны; празмерна вялікі' (Нас.). Да *бог*, гл. *субо́жны* 'маючы бога ў сэрцы'; значэнне 'завялікі, празмерны' ва ўтварэннях з адмоўем тыпу *несхадзімы*, *несусветны* і пад. развілося на базе значэння 'незвычайны, які выходзіць за межы вядомага, агульнапрынятага і г. д.'

Несувіру́тны: «Для ўзмацнення адмоўнай якасці да слоў *гультай*, *абібок*, *лодыр* дадаюцца прыметнікі *несусветны*, *несувірутны* (неверагодны, якога не бачыў свет)» (ушац., Пан. дыс.), параўн. *невіру́тны* 'неверагодны' (докш., Янк. Мат.). Гл. *вяру́тны* 'сапраўдны', і на месцы я звязана з дыялектным вымаўленнем ці з ад'ідэацыяй да *вір*, параўн. *вірутнік* («як з *віру*», Пан. дыс., 220).

Несуворна (*нісуворна*) 'не ў згодзе' (лід., Сл. бел. нар. фраз., 126). Пры незафіксаванай зыходнай форме без адмоўя, хутчэй за ўсё, да *суворыць* 'звязаць (у пару)' (Сл. ПЗБ), параўн. чэш. *nesvorně* 'незгуртавана, нядружна' пры *svorný* 'дружны', гл. *шворка*, *шворань* і пад.

Несудобны 'нязручны' (Куч.), хутчэй 'несвоечасовы, непажаданы', параўн.: *От уплюнуўса дождзь несудобны, ідзе да ідзе* (там жа), 'надта вялікі, страшны': *Вецер несудобны дуне, круціць, бурыць!* (ТС), параўн. рус. *несудобный* 'нязручны', Відаць, да *даба* 'час; пара'; іншая думка адносна рус. *судобить*, *судобь* (ад *судьба*), гл. Трубачоў у Фасмера, 3, 796. Не выключаецца таксама ўплыў з боку *несудомны* (гл.).

Несудомны, *несудомы* 'надта вялікі, страшны' (ТС); *несудомны лес* = вялікі, непраходны лес, нетра; *несудомны мороз* = вялікі, траскучы мароз (мазыр., ул. зап.). Відаць, да *суд* (гл.), параўн. рус. *несудимый* 'вельмі моцны, перавышаючы звычайную меру', *не судом* (*божшм*) 'вельмі моцна, у вельмі вельмай колькасці' (Дзяул. сл.), *несудом* *крячэць* 'крячэць вельмі моцна' (паўд.-рус., СРНГ), што тлумачыцца зыходным значэннем 'які не падлягае абмеркаванню ці асуджэнню' (Даль), г. зн. 'надзвычайны'. Аднак для названых слоў нельга выключыць і іншыя версіі ці па меншай меры ўплыў біблейскага

імені ўласнага *Садом*, якое пачало ўжывацца як апелятыў, параўн. *судом* 'нешта нядобрае, непрыемнае': *Судом ее возьмі, дзе вона дзелася, тая шанка!* (ТС), параўн. *содомія* (*содомія*) 'вялікае злоўжыванне; моцная разбэшчанасць' (Нас.) і інш., гл. Някрасава, Дialeкт. иссл. по рус. яз. М., 1977, 247—250; іншая версія ад *sōdoma (паводле Ліуканен, Отглаг. суц., 131 <*sōdōbma* ад *sō-dōbiti* 'акачанець'), параўн. укр. *судьба* 'міжвольнае скарачэнне мускулаў (ад болю, холаду, пры некаторых захворваннях і г. д.), сутарга'; тады адмоўе ў *несудомны* можа выконваць функцыю табу; адносна семантычнай мадэлі параўн. *халёрны*, *пранцаваты* і пад. як экспрэсіўная адмоўная характарыстыка ў адносінах да нежывых прадметаў (*халёрны холад* і пад.). Для спалучэнняў тыпу *гушча несудомая* можна дапусціць народна-этымалагічнае збліжэнне з *сыйці*, *сходзіць* (*гушча несы(й)домая?*); параўн. *несходзімы* 'непраходны; вялікі (пра лес)' (ТС).

Несуладны 'няскладны' (Сл. ПЗБ). Гл. *суладзіць*, *суладны*.

Несураз (*нисуразъ*) 'непрыгожы' (Мікуцкі, Шестой отч.), 'агідны' (Анім.), рус. *несуразый* 'непрыгожы; недарэчны', *несуражий* 'непрыгожы, нялоўкі'. Рускія словы, суадносныя з *суразый*, *суражий* 'прыгожы', тлумачаць як вытворныя ад слав. *razъ* (гл. *раз*), гл. Трубачоў, Зб. Романскаму, 141; Фасмер, 3, 806 і інш. Беларускае слова можна суаднесці з *сурожыцца* 'скасавурыцца' (Сл. ПЗБ), для якога не выключана сувязь з *рōжа* (гл.).

Несусветны (*нісусветны*) 'надта вядомы, якіх мала ёсць на свеце' (бялын., Янк. Мат.), *несусветнік* 'нялюдскі, нядобры (пра чалавека) (Янк. 3), *несусвэціца* 'мана' (там жа), *несусвэціце* 'недарэчнасць, бязглуздзіца' (Юрч.), рус. *несусветный* 'нязвычайны; лоўкі'. Гл. *сусвет*, *свет*; зыходная семантыка — 'якога свет не бачыў'.

Несходзімы (*несходзімы*) 'вельмі вялікі, які цяжка абысці, непраходны' (ТС), 'бясконцы' (Сцяшк. Сл.), параўн. рус. *несходимый* 'непраходны'. Да *хадзіць*, *схадзіць* 'абысці'.

Несці 'несці, дастаўляць і інш.; несці яйкі' (БРС, ТСБМ, Сл. ПЗБ, Бяльк.), а таксама *несць*, *нясці* (Бяльк., Сл. ПЗБ), *несці* (ТС); укр. *не́сти*, рус. *не́сти*, польск. *nieść*, чэш. *něsti*, славац. *niešť*, в.-луж. *njesć*, н.-луж. *njasć*, славен. *nesti*, серб.-харв. *не́сти*, балг. *неса́*, макед. *несе́* 'несці яйкі'. Прасл. *nesti, роднаснае літ. *nėsti*, лат. *nest* 'несці' і інш., гл. Фасмер, 3, 67; Шустар-Шэўц, 13, 1014; Махэж (396) і Бязлай (2, 220) адрозніваюць аманімічныя формы са значэннем 'несці, дастаўляць і пад.' ад формаў са значэннем 'несці яйкі'; апошнія разглядаюцца як збліжаныя на базе народнай этымалогіі з *nesti 'несці, дастаўляць' утварэнні ад прасл. *nersti (гл. *нераст*), якое мела значэнне, акрамя 'нерасціцца', таксама

'пладзіцца, несці яйкі (пра птушак)'. Малаверагодна, паколькі апошняе значэнне добра выводзіцца з 'дастаўляць', параўн. *не́сьціся* 'імчацца; нясціся (пра курэй)' (Касп.).

Нёсыць 'ненаеднасць, прагнасць' (Сцяшк., Юрч.), 'прагны (пра чалавека)' (Шат.). Да *сыты*, параўн. *ненаёда*, *ненаёжа* 'тс'.

Нёсяджалы (*nisidžaty*) 'рупны, старанны' (Варл.). Відаць, са спалучэння *не сядзець* 'дзеінічаць, рабіць'.

Нёт 'няма; не' (Сл. ПЗБ, ТС, Пятк.), ст.-бел. *нѣтъ* 'тс' (Полацкая грамата 1399 г.), рус. *нет* 'тс', укр. дыял. *ніт* 'тс', славац. дыял. *niet* 'тс', балг. дыял. *нет* 'не' (Спис. на Българ. ак. на науките. Кл. ист.-филол., кн. 8. София, 1914, 99). Зафіксаваную ў Бібліі Скарыны і ў Евангеллі Цяпінскага (1580) форму *нѣтъ* Карскі (2—3, 7, 260) выводзіць з *не+је+тоу* (гл. *не, ёсць, тут*); параўн. у апошняга ў паралельных тэкстах: ст.-бел. *ничого нетъ*, ст.-слав. *ничегожѣ есть* (гл. таксама Сабалеўскі, Лекции, 249; Праабражэнскі, 1, 596; Фасмер, 3, 67); меркаванні адносна рус. і ўкр. *нет/ніт*: з *не-је-тъ* (Шлякаў, РФВ, 21, 230—232) або з *нѣ-ту* (дзе *нѣ < nĕstь*, Міклашыч, 3, 320; Зубаты I, 2, 410), параўн. *нѣту* 'няма' (Нас.), рус. дыял. *нету* 'няма'; выказваецца думка, што абедзве зыходныя формы (з часціцай *тъ* і прыслоўем *ту*) былі аўтаномныя, што не выключала іх далейшае збліжэнне (ESSJ SG, 2, 483). Балг. *нет* 'не' хутчэй за ўсё паралельнае да дыял. *ет* 'ёсць', якое лічаць вытворным ад *е* 'тс' з *-т* пад уплывам канчаткаў 3-й ас. адз. л. дзеясловаў тыпу *ходит*, *мыслит* і пад. (БЕР, 1, 512). Гл. таксама Львоў, РР, 1968, 3, 65.

***Неталівіць**, *нытылівыты* 'не ведаць, не разумець' (Сл. Брэс.). Няясна.

Нетварэнна 'безліч, вельмі многа': *Уюноў там было нетворэнно* (ТС). Гл. *несатварэнны*.

Нётка 'бядняк' (Нас., Касп.). Да *нет* (гл.), параўн.: *Ён у нашым сяле такі нетка, што не з чым у прут* [-млын] *паехаць* (там жа) і рус. *нётка* 'пра што-небудзь адсутнае'.

Нёткуль 'неадкуль, аднекуль' (Нас., Бяльк., Юрч.), *нёткуль*, *нёткуле*, *нёткуля* 'аднекуль, знекуль' (ТС). З *не і адкуль* (гл.). З сінкопай (пропускам *а*), пра што сведчыць апостраф у некаторых запісах, параўн. *не'ткуль* 'тс' (Шат.); менш верагодна — з *нет* (гл.) і *адкуль*.

Нётра, 'цяжкадаступнае месца ў багністым балоце, трушчыбы' (парыц., Янк. Мат.), 'непраходныя зараслі на балоце' (ТС), 'поле, якое ніколі не апрацоўвалася' (Жд. 1), *нётры* 'густыя зараслі' (Гарэц.), *nietry* 'piedostępnе chrapy, porośnięte łązą, trzciną, olchą i wszelakim wiszem' (Маш.), *hustýje tózy, nietry, hrůzkije balota* (Пятк. 2), паводле Карскага (Труды, 479), «только полесское»; беласт. *нётра*, *нётра* 'не-

праходная багна, непраходнае месца; зараслі, гушчар, непраходнае месца ў лесе' (Лапіч, Тегт. геогр., 123), укр. *не́тра, не́трі* 'непраходныя зараслі, лес; захалусце, трушчоба', рус. *не́тря* 'запаведны гай, запаведнік' (паўдн., зах., Даль), параўн. таксама: «В Мярэчах пападаюцца іменна тэ непроходимые местности, где гибнут заблудившиеся люди, и которые носят название «нетры» (смал., Максимов, Живая Россия, 3, 444). Найбольш верагодныя версіі: з *не* і **ter-* (гл. *церці*), параўн. рус. *трогать* 'рухаць, кранаць' і зафіксаванае на Беларусі значэнне 'поле, якое ніколі не апрацоўвалася' (параўн. *не́руш, не́варуш* і пад.), гл. Фасмер, 3, 69; або з *не* і *церабіць* 'вырубаць, вычышчаць хмызняк, рыхтаваць участак пад поле і пад.' з зыходным значэннем 'месца, дзе нельга церабіць лес' або 'месца, дзе не цярэбляць лес', гл. Талстой, Геогр., 180, а таксама Лапіч, Тегт. геогр., 123 (прыводзяцца формы *trepeza / trebeza* 'гушчар, зараслі, да *церабіць*). Сумніцельна вывядзенне смал. *нетра* 'дрыгва' з літ. *pendrė* 'чарот', параўн. Буга, 1. 412; Лаўчутэ, Балтызмы, 146, паводле Ільінскага (Працы кл. філал., 1, 235), — гэта словы роднасныя; збліжэнне апошнім (там жа) смал. *не́тра* з грэч. *νῆτρον* 'самапрадка' адмаўляецца Фасмерам (3, 69). Гл. таксама Пятлёва, ОЛА-72, 212 (<*ne-тьга), Гаўлава, Slavia, 40, 82. Літаратурнае *нетры* 'зямныя глыбіні, паклады, радовішчы' (Гарэц., Яруш., ТСБМ) на аснове значэння 'багна' пад уплывам рус. *не́дра* 'унутранасці зямлі'.

Не́тра₂ 'машкара' (Сл. ПЗБ), 'незлічоная колькасць' (жлоб., Нар. сл.), 'вош' (Шатал.), *не́тра* 'напасць, неадчэпны чалавек' (драг., Нар. лекс., 3 нар. сл., Сл. Брэс.). Няясна; магчыма, паралельнае да *нетра₁* (з *не* і *церці* 'кранаць, чапаць'), параўн. рус. *нетря* 'недатыка' (паўдн., зах., Даль). Менш верагодна з літ. *netyrà* 'нячысты дух (аб жывёле)' (Арашонкава і інш., Весці АН БССР, 1969, 4, 129). Збліжэнне Клімчука з серб.-харв. дыял. *на́трчица* 'задзірака, хуліган' (3 нар. сл., 145) адхіляецца Запрудскім (Серб.-хорв.-бел. яз. соответствия. АКД, Мн., 1989, 8).

Не́труд 'вялікае непраходнае балота' і мікратапонім *Нетруд* (мазыр., БММ, 38). З *не* і *труд* 'праца і інш.' (гл.)? Параўн. *нетра₁*.

Не́тувіч 'неабадранае ці нястоўчанае зерне ў крупях' (слаўг., Нар. сл.). Гл. *нету́ч* 'тс'.

Не́тусны 'непрывабны' (Касп.). Няясна; магчыма, да *нет* 'няма' (гл.), параўн. рус. раз. *нетуся* 'няма, не', алан. *не́тушка* 'нікчэмны чалавек'. Наўрад ці з *нату́с(к)ны* 'няяркі' (гл.).

Не́туўч 'неабадранае ці нястоўчанае зерне ў крупях' (слаўг., Нар. сл.). З **не-тойч*, да *таўчы*.

Не́туці 'няма' (Касп., в.-дзв., расон., шум., Сл. ПЗБ), рус.

нетути, нетуть 'тс'. Да *нет* (*нету*), *-ці* (*-ти, -ть*), першапачаткова форма dat. *ethicus* 2-й ас. адз. л. асабовага займенніка (Фасмер, 3, 67).

Не́тшта 'вельмі многа, мноства' (Шат., Жд. 1), *не́што* 'многа' (Жд. 1). Відаць, з *нет* (гл.) і *што*, параўн. *до нет, на нет* 'пра вышэйшую ступень чаго-небудзь' (ТС).

Не́ук 'гультай, невуч' (Нас.). Паводле Кюнэ (Poln. 81), з польск. *nieuk* 'тс', гл. *невук*.

Неўвіру́тны 'несусветны' (Макарэвіч, Польша, 1980, 8), 'няўлоўны, хітры, лоўкі' (Яўс.). Гл. *невіру́тны*.

Неўгалаў (*неўгыльў*) 'не сваім голасам' (Бяльк.), *неўгалоў* 'абьякава, нецікава' (ТС). Да *галава*, параўн. народны выраз *не браць у галаву* 'не турбавацца, не клапаціцца', аднак першае з адзначаных значэнняў застаецца нявытлумачаным (збліжэнне з *галаць, галакаць* 'крычаць?').

Неўгамонна 'безперастанна': *zub balić nieįhamõpna* (Пятк. 2). Параўн. выраз *угамону няма* 'няма супыну', гл. *угамон*.

Неўжадо́бу 'без жадання' (Варл.). Да *жадаць, жадаба*.

*Неўжы́ткі, *нѣвжыткѣ* 'пясчаная зямля, непрыдатная для апрацоўкі' (драг., Сл. Брэс.). Гл. *ужы́так, ужыва́ць*.

Неўзаба́ве 'у хуткім часе; не затрымліваючыся' (Гарэц., Касп.), *неўзаба́ві* (*неўзабави*) 'хутка, без затрымкі; незадоўга' (Нас.), *ніўзаба́віа* 'у хуткім часе' (Варл.), *неўзаба́ўкі* 'без затрымкі'. Прыназоўнікавае словазлучэнне з м. скл. (Карскі, 2—3, 76) назоўніка *забава, забайка* 'прамаруджванне, замаруджванне' (Нас.).

Неўзамёткі 'непрыкметна, незаўважальна' (Касп., Сл. ПЗБ), *неўзамётку* 'тс' (Нас., ТС), *неўзамётцы*, незаўважальна, непрыкметна (ТС). З прыназоўнікавых словазлучэнняў *не ў за́меткі* і пад. (ускосны склон назоўніка).

Неўкава́рны 'незгаворлівы; флегматык' (Касп.), 'няветлівы, непаслухмяны' (Ян.), 'капрызны, свавольны' (Сцяшк. Сл.), *неўкава́рны* 'неўгамонны; якога нічым нельга кранаць, упарты' (Нас.), 'упіра; той, якім нельга ўкіраваць' (Бяльк.), 'капрызны' (Юрч.), *ніўкава́рны* 'упірлівы, цяжкі для выхавання або для кіравання' (мсцісл., 3 нар. сл.), рус. *неуко́ва́рны* 'няўклудны, нялоўкі, непаваротлівы; непрыгожы, несімпатычны; неўгамонны; незгаворлівы'. Гл. *укава́рны*.

Неўкач, *неўкача* 'калісьці, даўным-даўно' (Сл. Брэс.), *неўкоч, неўкоча* 'калісьці; калі-небудзь; у хуткім часе' (ТС), 'калісьці, даўным-даўно' (лунін., Жыв. сл.), *не́коч* 'некалі, калісьці, даўней' (пін., Нар. лекс.). Відаць, можа быць збліжана са славен. *некоѣ* 'аднойчы, некалі, калісьці', што з *не* (адмоўе) і *ко* 'калі' (<*кѣ*, гл. *к*), *ѣ* — узмацняльная партыкула, адпавядае бел. *ч(чы)*, параўн. *гэ́тачы, колечы* і інш. (Карскі, 2—3, 71; ESSJ SG, 2, 305—306). Спецыфічная беларуска-

славенская паралель можа служыць падставой для рэканструкцыі праславянскага дыялектызма (**ne-kъ-čь?*). Сярод беларускіх слоў больш ранняй формай трэба лічыць форму без устаўнога *ў*.

Неўлагодня 'не ў ладах; не ў гуморы' (Юрч.). Гл. *лагодны*.

***Неўма**, *нэвма* 'няўмека' (столін., Нар. лекс.). Лакальнае ўтварэнне ад *не умець*, параўн. *нэраб* і пад.

Неўма₂, звычайна ў спалучэннях *неўма што (шчо)* 'абышто', *неўма дзе* 'немаведама дзе, далёка', *неўма як, неўма які* 'вельмі' (Ян.), *неўма як* 'неахайна; не так, як патрэбна, звыш меры' (калінк., 3 нар. сл.), *неўма колькі* 'вельмі доўга, многа'. Магчыма, алегра-форма ад *немаведама* (гл.).

Неўмаверны 'які не верыць, не спагадае' (навагр., 3 нар. сл.), *неўмаверны* 'неспагадлівы' (ТС). Утворана на базе фразеалагізма *не ймаць веры* 'не верыць, не даваць веры' (ТС), непасрэдным утварэннем ад якога з'яўляецца літаратурнае *неймаверны* 'неверагодны'; фармальна дэфармацыя (*й > ў*) у выніку дээтымалагізацыі. Гл. *імаць*.

Неўміручы 'неўміручы' (Жд. 2, Сл. ПЗБ), *ніўміру́шчы* «ў хворага няма адзнакаў набліжэння смерці» (Варл.), 'несмяртэльны; даўгавечны; здаровы' (Нас.). Паводле Карскага (2—3, 276), такога тыпу прыметнікі маглі ўзнікнуць пад уплывам адпаведных царкоўнаславянскіх дзеепрыметнікаў на *-щій* на базе ўласных утварэнняў на *-чы*, параўн. *неўміручы*, або пад уплывам прыметнікаў на *-шчы* (параўн. віц. *злющій, краснущій*), паходжанне якіх застаецца нявысветленым (<*skj ці *stj?), параўн. Карскі, 2—3, 46).

Неўнараі: «*Поўнач* не раз у ім схову шукала, «Захад» знаў сілу яго неўнараі» (Купала). Вынікаючае з кантэксту значэнне 'на справе, не на словах' дазваляе звязаць слова з *нараіць, раіць* (гл.). Няясна.

***Неўнік**, *нэвникъ* 'малы гаршчок' (пін., Мат. сев.-малорус., 2, 17). Няясна.

Неўпрыцям 'невядома, няўцям' (Сцяшк., Варл.), *неўпрыцямку* 'не ў памяці' (бешан., Нар. сл.). Гл. *цяміць*, параўн. *неўцямі* 'тс' (ТС).

Неўра 'няўмека' (ельск., Мат. Гом.). Няясна. Магчыма, утварэнне з каранем *-ўр-* (<i>i.-e. uer-), параўн. *неўваротлівы* 'непаваротлівы' (Мат. Гом.). Гл. *варцець*, параўн. *аўраць, наўра* (гл.), або адпрыметнікавы назоўнік ад *неўратны* 'несумленны, бессаромны' (ТС), гл. *няўратны*.

Неўспадзэўкі 'неспадзявана, раптам' (Касп., Янк. 3, Варл.). Гл. *неспадзэўкі*.

Неўстаёнцы 'не ўстаяць, рупець (кудысьці)' (Сцяц.). Выразны паланізм, зыходная форма *nieustający* 'пастаянны, бесперапынны'.

Неўтахтоліць (*nieūtachtólic*) 'не задаволіць' (Арх. Федар.). Гл. *тахтоліць*.

Нех 'няхай' (Сл. ПЗБ). Паланізм (<*niech* 'тс').

Нехамяжы 'нехлямяжы, неахайны' (Сл. ПЗБ), *нехамяжына* 'неахайны чалавек' (Касп.). Няясна; відаць, звязана з *нехлямяжы* 'тс'.

Нехармўзны 'нехлямяжы, непрыгожы' (Юрч.), *нехармўзны* 'вельмі непрыгожы, непрывабны' (ТС). Няясна. Магчыма, ад *хорма*, 'форма', параўн. *нехарматны* 'неахайны, неакуратны' (ТС), з экспрэсіўнай суфіксацыяй, параўн. *нехарўзны* 'вельмі непрыгожы', рус. *нехольный* і *нехользный* 'неахайны' і пад.

* **Нехарматны**, *нехарматны*, *нехармўтны* 'вельмі непрыгожы, непрывабны', *нехармўце* 'непрыгожасць, непрывабнасць (таксама і пра чалавека)' (ТС). Ад *хорма* 'форма', гл. *харматны* 'спрытны, прыгожы'.

Нехватіжны 'непаважаны' (ТС). Утворана ад *хватыга* <польск. *fatyga* 'паслуга, ласка; турбота'.

Нехлюшчавіна (*ніхлюшчавіна*) 'непаваротлівы, няскладны' (Касп.). Няясна (да *хлюст* 'франт'?).

* **Нехля**, *нэхля* 'неахайная жанчына' (брэс., Нар. лекс.). Відаць экспрэсіўная форма ад *няхлюбя*, 'тс' ці пад., утвораная паводле мадэлі *коця* (<*кот, коцік*) і інш.

Нехлямяжы 'неахайны, брудны, апушчаны' (Сержп. Грам.; навагр., Нар. сл.), 'неакуратны, няскладны, няўдалы, абы-які' (Сл. ПЗБ), 'непаваротлівы, няздолны' (Бяльк.), *нехлямяжы* 'несамавіты, непрывабны' (ТС). Хутчэй за ўсё балтызм або прыметнік, утвораны ў беларускай мове на базе балтыйскага слова, пра што сведчаць геаграфія і фанетычныя варыянты з чаргаваннем *к/х*: *ніклямяжы, ніклімажы* (глыб., брасл., Сл. ПЗБ), параўн. літ. *klemšinti, klemšioti* 'няўкладны ісці'. Не выключана таксама, што ў аснове народнае ўтварэнне тыпу *+хлямяга*, параўн. *ніклямяга* 'няўкладна' *ніхлямяга* 'няўдалы чалавек' (Сл. ПЗБ), ад гукапераймальнага *хлямаць* 'гучна есці', *хлэмаць* 'няўкладна ісці' і пад.; у абодвух выпадках *не-* мае ўзмацняльны характар, параўн. магіл. *халепа/нехалепа* 'дрэннае надвор'е'.

Нехрысьц 'нехрышчоны' (Нас., Шат., Мат. Гом.), *нехрысь* 'лаянкавая назва кожнага нехрысціяннага' (Мядзв.), *нехрысцік* 'паганец' (ТС). Да *хрысціць* (гл.).

Нехта 'хтосьці' (Нас., Грыг., Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ), *нехтачка, нехтачкі* (Янк. 3, Яўс.), ст.-бел. *нѣхто, нехто* (Карскі, 2—3, 91). Утворана пры дапамозе адмоўна *не-* (*нѣ*) ад *хто* (гл.), да якога можа далучыцца памяншальна-ласкальны суфікс *-чка/-чкі* (Карскі, 2—3, 54).

Нехупавы 'непрыглядны, несамавіты' (жлоб., Жыв. сл.), 'нясмелы, сарамяжлівы' (Мат. Гом.). Гл. *хупавы*.

Нехуцавы 'неакуратны, нехлямяжы' (Бяльк., Юрч.), 'нязграбны, неакуратны' (Яўс.), **нехацавы** 'несамавіты' (Касп.). Няясна; магчыма, звязана з **некуцавы** (гл.).

Нецепка, паводле апісання: «изба без топки печи, находящаяся чрез сени часто без печи, хотя и с приготовленным фундаментом для неё, служащая отчасти кладовой, а отчасти (летней порою) спальнею, так как здесь меньше мух и блох» (Нік., Очерки, 1, 103). З ⁺не-цел-ка, вытворнае ад **целіць** 'ацяпляць, паліць'.

Неці: *нецімі не адбудзеш* («ссылка на неимение», Гарэц.), параўн. рус. *нети* 'дваране, якія не нясуць дзяржаўнай службы': *пробыл в нетех*. Да *нет* 'няма', гл. Фасмер, 3, 68; сюды ж, паводле Карскага (2—3, 77), адносіцца і мін. *нець* 'невядома'.

Нецікавы 'нецікавы; слабы, малавартасны (ужываецца з назоўнікамі, якія абазначаюць назвы сельскагаспадарчых гароднінних культур або назвы хатніх жывёл)' (Янк. 1), 'непрыгожы' (Сл. ПЗБ), 'не вельмі добры; непрацаздольны' (Мат. Гом.), 'нехайны, неакуратны' (Ян.), 'з аслабленымі разумовымі здольнасцямі' (ТС), *нецікавая трава* 'непрыгодная на корм' (Жд. 1). Гл. **цікавы** (у розных значэннях).

Нецікі (*нецеки*) 'нечаканасць': «Въ нецѣкахъ спужався. Ты усе нецѣками подходиши» (Нас.), *нецекомъ* 'нечакана, неспадзявана' (там жа). Меркаванне пра зыходнае *нецівак < *ne-čev-ъk 'беспамяцтва' (ад *čvati, *čijo*, паводле Мяркулавай, Этимология-1977, 91), гл. *нецікі*, здаецца недастаткова пераказнальным, параўн. думку Карскага (2—3, 69—70) пра адсутнасць формы на *-къ*, якая дала б магчымасць вытлумачыць віц. з(с) *нетцыйку* 'ненарокам'. Можна параўнаць з польск. *wnet*, *wnetki*, у XVI ст. *hnet*, *hnetki* 'хутка, раптоўна', якое Брукнер (627) выводзіць праз чэш. *hnet* з *inčgъdъ, гл. таксама Махэк, 213. Не выключана таксама мясцовае ўтварэнне ад *цік* 'памяць' (параўн. слонім. *na cik* 'на памяць': *tabie na cik nie prychodzić* Арх. Федар.), што добра ўзгадняецца з іншымі падобнымі ўтварэннямі са значэннем 'беспамяцтва' тыпу *нячывіль* (гл.), рус. *нецевенье* і інш. (параўн. Мяркулава, Этимология-1977, 90); тады зыходная форма была б ⁺*нецік* або ⁺*неціка*. Відаць, не маюць да разгледжаных слоў непасрэдных адносін балг. *нетѣки* / *нетѣки* 'ніж, чым', пра якія пісала Ажахоўска (Ргасе Lingwistyczne, 32, 247—253: <тикъ/тик'е 'толькі').

Нецяг 'верацённік вялікі' (пін., Веснік БДУ, 1981, 1, 26), *нэцяг* 'балотная птушка зуй' (Дразд.), *нецег* 'кулік' (брагін., Мат. Гом.). Відаць, адлюстроўвае характэрныя звычкі ці паводзіны птушкі (параўн., Антропаў, Веснік БДУ, 1981, 1, 26), параўн. *цяга* ў мове паляўнічых і пад., або характарызуе яе, параўн. укр. *нетяга* 'бедны, бядняк', рус. *нетяга* 'слабасць, недастатковая цяга паветра (у печы)', ст.-рус. *нетягъ* 'лянівы,

гультаяваты' (да *тягнути* 'несці повинности', гл. Варбот, Словообр., 68—69) і пад. Да *цягнуць* (гл.), параўн. няяснае ц.-слав. **нетягъ** (ESSJ SG, 2, 447) і *слінка* 'вальдшнеп' з роднасным літ. *slinkas* 'лянівы' (Голуб — Копечны, 339).

Неча 'няма чаго' (Бяльк.), *нечѣ* 'тс' (Нас.), рус. *неча* 'тс'. З *нечага* 'тс' з выпадзеннем г: *нечаа* > *неча*, параўн. *ча* < *чагб* (Карскі, 2—3, 84).

Нечась 'нечасанае ільняное валакно' (Касп.), *нечысь* 'кужаль, вычасаны лён' (бялын., Янк. Мат.), 'абадраны лён; палатно з абадранага лёну' (круп., Нар. сл.), 'кужэльнае палатно' (Сл. ПЗБ). Да *часаць* (лён).

Нечвіць 'пражора' (Шат.). Паводле Мяркулавай (Этимология-1977, 91), з *ne-čv-ety (<*čvati*, *čijo*, гл. *чуць*), аднак пры гэтым прапануецца ўдакладніць значэнне слова, што не мае падстаў (выраз *есьць ік ня ў сібѣ* характарызуе пражорлівасць). Больш верагодна сувязь з фармальна блізім *нечвіда* 'непрыгожая, неакуратная ці нехайная жанчына' (*нечвідзь як *жмодзь* 'пражора' і пад.). Гл. *нячвіда*.

Нешка 'чырвоная шурпатая буйная бульба' (Жд. 2). Няясна.

***Нечапайка**, *нечэпайка* 'бальзамін (садовая кветка)' (ТС). Ад *не* і *чапаць*, параўн. ілюстрацыю: *Нечэпайку як поворушыш, то пахне* (там жа).

Нешманіць 'не звяртаць увагі; не слухацца' (Некр.), *nieszmanaŭka* 'адчайны чалавек' (Пятк.). Гл. *шманаць*.

Нешпар 'вячэрня ў католікаў' (Гарэц., Касп., Шат.), *нешпёр* 'вячэрні час; вячэрня' (Нас.). З польск. *nieszpor* 'вячэрняя служба ў католікаў', што ўзыходзіць да лац. *vesper* 'вечар', магчыма, праз н.-ням. *Vesper* (Кюнэ, Poln., 81).

Нешта 'штосьці' (Гарэц., Касп., Шат.), *нѣшта* 'тс' (Грыг., Нас.), *нѣшта* 'нешта; чамусьці' (Янк. 1, Сл. ПЗБ; докш., Янк. Мат.), *нѣшто* 'тс' (Сл. ПЗБ), *нѣшто* 'штосьці; чамусьці; неак, як-небудзь' (ТС), памянш. *нѣштачка* (Некр., Янк. 3). З *не-* (*нѣ-*) і *што* (*шчо*), гл.

Нѣ 'няўжо' (Колас). Скароцанае з *няўжо*, гл. Шуба, Прysl. 167; іншыя формы: *нѣш* (вілейск., Нар. сл.) <*няўжо ж*, *нѣж* 'тс' (Шат.), *нѣ-ж* не 'няўжо ж не, а як жа' (Гарэц.).

Нѣ 'но (выгук, якім паганяюць каня ці вала)' (ТС), укр. *ньо* 'тс'. Палаталізаваны дыялектны варыянт выклічніка *но* (гл.), цікавую паралель уяўляе *ня* 'выгук, якім падклікаюць сабаку' (ТС) пры звычайным *на*. Параўн. таксама чэш. дыял. *нѣ* 'выгук, якім паганяюць цяглавых жывёлін' (параўн. ESSJ SG, 2, 502).

Нѣню 'не хачу (у размове з дзецьмі)' (ТС). Т. зв. дзіцячае слова, створанае шляхам рэдукацыі адмоўя *не*, пераходу *e* > *ѣ* пад націскам, афармлення канца слова па тыпу дзеяслоўнай формы 1-й ас. адз. л. з экспрэсіўным змякчэннем апошняга зычнага.

Нѣха 'нехайны чалавек' (лунін., Шатал.). Відаць, дэфармаванае ў экспрэсіўных мэтах слова тыпу тураўск. *нехлюя* 'тс' з усячэннем канца слова і пераходам *e>ě* ў выніку пераносу націску.

Ні — адмоўная часціца і структурны элемент у складзе займеннікаў, прыслоўяў і злучнікаў, укр. *ни, ні*, рус. *ни*, польск. *ni*, чэш. *ni*, славац. *ni*, н.-луж. *ni*, в.-луж. *ni*, славен. *ni*, серб.-харв. *ни*, балг. *ни*, макед. *ни*. Прасл. *ni, роднаснае літ. *nei*, 'ні, чым, ніж', лат. *nei*, *ni* 'ні' (Буга, 1, 462; Шустар-Шэўц, 13, 1001), ст.-лац. *nei/ni* і пад. (Фасмер, 3, 71; ESSJ SG, 2, 486). У народных гаворках нярэдка змешваецца з *не* (гл.).

Нібы 'быццам, як бы' (Нас., Касп., Сл. ПЗБ), *нібы* 'быццам, нібы' (Бяльк.), *нібу* 'як быццам, нібы' (ТС), укр. *ніби*, польск. *ni*, *ni*. З *ні* ў параўнальнай функцыі і *бы* (гл.), што функцыянальна адпавядае рус. *как бы*, чэш. *jakoby* і пад. (ESSJ SG, 2, 488). Больш частая форма *нібыта*, *нібытта* выводзіцца Карскім непасрэдна з дзеяслоўнай формы *быць* у спалучэнні з адмоўем і часціцай (Карскі, 2—3, 85; 1, 245), у карысць чаго можа сведчыць і магіл. *нібыццам* 'быццам' (Бяльк., Ян.), калі гэта не вынік кантамінацыі (*нібы* × *быццам*).

Нібынамкі 'няважна, пляваць' (Некр.). Паводле Карскага (2—3, 69), утворана пры дапамозе суфікса *-кі*, аднак зыходная аснова няясная: *нібы нам?*, параўн. *нібы што* 'няважна, абыякава', *нам нібы што* = нам усёроўна. Малаверагодная сувязь з польск. *bynajmniej* 'па меншай меры, ва ўсякім выпадку', параўн. *бынаймней*, *бынамней* 'калі б, чуць-чуць; без патрэбы; чуць не' (Нас.), якую, аднак, нельга не прыняць пад увагу, калі дапусціць пераробку канца слова як у *няўпамкі* (гл.), тады з *ні бынамней 'нічуць'.

Нібыта 'быццам' (Нас., Касп., Янк. 1), *нібытта* 'тс' (Мат. Маг.; мсцісл., 3 нар. сл.). Гл. *нібы*.

Нібяды 'добра' (Жд. 2). Спалучэнне адмоўя з т. зв. родным воклічу назоўніка *бяды*, параўн. *такое бяды* (Карскі, 2—3, 410).

Ніва 'участак зямлі, ралля' (Яруш., Чуд., Шат., Касп.), 'участак зямлі аднаго гаспадара' (Сцяшк.), 'вялікі ўчастак ворнай зямлі, прызначаны цалкам для адной культуры' (ТС), 'палетак' (Сл. ПЗБ). *ніва*, *ныва* 'невялікае поле сярод лесу' (Сл. Брэс.), *ніўка* 'невялікая палоска раллі' (Нас., Яруш., Бяльк.), 'невялікае поле, звычайна сярод лесу' (ТС), укр. *ніва* 'узаранае поле', рус. *ніва* 'вырабленае і выпаленае пад раллю месца; поле на такім месцы; участак зямлі сярод лесу; засеянае поле, сенажаць', польск. *niwa* 'поле, ралля; навіна; поле сярод лесу', чэш. *niwa* 'поле, ніва, луг', славац. *niwa* 'тс', н.-луж. *niwa* 'ралля, поле, ніва', славен. *njiva* 'поле, ралля', серб.-харв. *нива* 'тс', балг. *нива* 'тс', макед. *нива* 'поле, ралля, луг'. Прасл. *niwa, збліжаюць з грэч. *νείος* 'поле, луг', што

ўзыходзіць да і.е. **nei-* 'унізе, наніз'; сюды ж літ. *neivoti* 'паніжаць', лат. *niēva* 'паніжэнне' (Фасмер, 3, 72; Фрэнкель, 479; Бязлай, 2, 225; Шустар-Шэўц, 13, 1005). Іншыя версіі грунтуюцца на зыходнай семантыцы 'навіна' (Махэк₂, 400) або 'край, руб' (Ваян, RES, 22, 191).

Нівадзіць: *нівадзіць табе* 'так табе і трэба' (навагр., 3 нар. сл.; стаўбц., Нар. сл.). Відаць, да *вадзіць* (гл.), аднак семантычная матывацыя няясная ('не шкодзіць?').

Нівэсць 'невядома' (Шат.), *нівісь* 'тс' (Нас.), *нівісь* 'тс' (Бяльк.), *нівясць* 'тс' (Мат. Гом.), *нівесь* як 'невядома як' (Яруш.), *нівісь куды* 'невядома куды' (Грыг.), *нівісь адкуль* 'раптам' (Грыг.), *нівэць дзе* 'невядома дзе' (слон., Жыв. сл.). Паводле Карскага (2—3, 254, 260), у аснове — скарачаная форма 3-й ас. дзеяслова *вѣмь* (гл. *ведаць*), параўн. рус. *невесть* 'тс'.

Нівеч (*нівичь*) 'нішто, нікчэмнасць': *вѣ нивичь пошло* (Нас.), укр. *нівеч* 'тс', *нівечь* 'тс': *нішло в нивечь*. Відаць, запазычана з польск. арх. *niwecz* 'у нішто', звычайна *wniwecz*, *wniwec* 'тс', што са спалучэння *ni vѣ љь літаральна 'ні ў вошта' (*љь — старая форма наз. він. скл., гл. *што*); пра запазычанне сведчыць незвычайная вакалізацыя прыназоўніка *vѣ, параўн. у ст.-бел. *в ни ве што* (з паўтарэннем прыназоўніка) побач *ни в што* (XV ст., Карскі, 2—3, 215), а таксама ўкраінская форма з «мазурэннем» (*ц* замест *ч*). Параўн. Брукнер, 364; Махэк₂, 399; ESSJ SG, 2, 489. Гл. таксама *нявэчыць*.

Нівэчыць 'калечыць' (Нас.). Гл. *нявэчыць*.

Нівэзь (*ни-вэзь*) 'ніяк нельга': *Ни-вэзь нечимъ помочь* (Нас.). Фармальна падобнае да *нівесь* 'невядома' (гл. *нівэсць*), аднак семантыка прырэчыць такому дапушчэнню, другая частка прыпамінае польск. *weź* 'вазьмі', што магло б сведчыць пра запазычанне.

Нівянка 'кветка, падобная да рамонку' (Мат. Гом.), відаць, *нівянік*, рус. *нивяник* 'Leucanthemum DC' (Кіс.). Да *ніва* (гл.), ці да *вянуць*, параўн. балг. *невѣн*, серб.-харв. *нѣвен* 'календула'.

Нівярушкі 'вясеннія апенькі' (Сл. ПЗБ). Паводле аўтараў слоўніка, з літ. *vovegūškos* 'лісічкі', параўн. *вавярушкі*, *авярушкі* 'вясеннія апенькі'. Магчыма, увядзэнне адмоўя для дыферэнцыяцыі (параўн. рус. *клён/неклён* і пад.).

Нігадкі 'бесклапотна, ні аб чым не думаючы' (Бяльк.), 'добра' (Ян.), 'хоць бы што, нядоўга думаючы' (ТС), *ні гадкі* 'як ні ў чым не была, як з гусі вада' (Шат.). Гл. *гадка* 'размова', г. зн. 'без доўгіх размоў'.

Ніганьбітны 'паслухмяны, памяркоўны; нягрэблівы' (Янк. 1). Да *ганьбіць* (гл. *ганьба*), у аснове семантыкі выраз *не даваць ганьбы* 'не мець заганы'. Параўн. *ганьбітны* 'дэфектны' (Сл. ЦРБ).

Ніаць 'заглядваць, выглядваць' (мін., ул. інф.). Гл. *ніаць*.
Ніды 'ніколі' (навагр., 3 нар. сл.; Сцяц., Сл. ПЗБ), *нігды* 'тс' (Жд. 1, Сцяшк., Сл. Брэс.), *нігда* 'тс' (брасл., Сл. ПЗБ), *негды*, *ныгды* 'тс' (драг., Нар. словатв.), *ныгды* 'тс' (камян., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *нікды* (*нигды*, *никды*) з 1392 г. Хутчэй за ўсё даўняе запазычанне з польск. *nigdy*, пра што сведчыць графічнае адлюстраванне выбуховага *g*, ст.-бел. *кг* ці *г*: *нікгды*, *нигды* (Карскі, 2—3, 370; параўн. таксама Жураўскі, SOg, 10, 40; Булыка, Лекс. запазыч., 157). Меркаванні Шубы (Прысл., 60) пра самастойнае развіццё *нікогды* > *нікгды* здаецца менш верагодным, параўн., аднак, гродз. *нігады* 'ніколі', якое можна вывесці з *нігód* 'ніколі' (гл.), што адкрывае шлях трансфармацыі *нігады* > *нігды*.

Нігілюзны 'непрыгожы, нехайны' (жлоб., Жыв. сл.). Няясна.

Нігód 'ніколі, ні адзін год' (Жд. 2). Са спалучэння *ні год* (гл.).

Ніда 'вашынае яйцо, гніда' (Дразд.). Да *гніда* 'тс'; цікавая паралель — архаічнае в.-луж. *nida* 'тс'. Адносна спрашчэння спалучэнняў *гн* > *н* ва ўсходнеславянскіх мовах гл. Філін, Пройсх., 282, 351.

Нідарэйша 'нязграбны чалавек' (гродз., Сл. ПЗБ). Няясна; відаць, аднолькавага паходжання з *недарáйда* (гл.). Субстытуцыя суфіксаў *-айда* / *-эйша* сведчыць пра магчымае балтыйскае паходжанне (вытворнае ад *ne* 'не' і *darýti* 'тварыць, утвараць', параўн. бел. *пачвара*, польск. *potwór* і пад.).

Нідбіць 'знемагаць, чахнуць' (Нас.). Няясна; відаць, звязана з *нідзіць* 'маркоціцца, ныць; знемагаць, чахнуць' (ТС), магчыма, ад **ныдзьба* 'маркота' і пад. Гл. таксама *нідвіць*.

Ніж 'чым, як' (слонім., Нар. словатв., ТС), *нэж* 'тс' (Сл. Брэс.), ст.-бел. *нижъ*, *нижь* 'тс', укр. *ніж* 'тс', польск. *niż* 'тс', чэш., славац. *pež*, н.-луж., *niž* 'тс', в.-луж. *njež* 'тс'. Скарачаны варыянт **пеже* (*pe+že*), параўн. ст.-слав. *неже* (Махэк₂, 398; ESSJ SG, 2, 459), адносна бел і ўкр. форм з *-i*-выказваецца меркаванне пра запазычанне з польскай мовы (ESSJ SG, 2, 456; Карскі, 1, 198), аднак тут магчыма адмоўе *ні*, якое, паводле Карскага (1, 187), «у беларускай змешваецца з *не*», што дазваляе рэканструяваць зыходнае **ніже* (*ni+že*), параўн. ESSJ SG, 2, 456. Ст.-бел. *нижли*, *нижьли*, *нижели* (XVI ст.), сучаснае *ніжлі* 'чым, як' (Нас.) (**pe-že-li* або **ni-že-li*), разглядаецца як паланізм (Карскі, 1, 187, 198).

Ніжалерніца бат. 'агатка' (Мат. Гом.), *ніжыпарніца* 'гусялапка' (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Відаць, сапсаванае *міжперсіца* 'тс' (Кіс.), што суадносіцца з *міжыпарніца* 'ланцэталісты трыпутнік' і 'апрэласць' і *мізіперніца* 'захворванне пальцаў на руках', што тлумачыць і *ніжыпарніца* 'прэласць', г. зн. 'хвароба' і 'сро-

дак яе лячэння'. Параўн. рус. *нижипарщица* 'нарыў, панарыць', *нижеперсица* 'тс', што дэманструе шляхі дээтымалагізацыі (ад'ідацыя да *парыць*, *перыць*, *пяро?*).

Ніжнік 'валет (у картах)' (Нас., Бяльк.), укр. *ніжнік* 'тс', польск. *niżnik* 'тс'. Відаць, да *ніжні*, г. зн. 'які знаходзіцца ў паслядоўнасці буйных картаў на самым нізе'.

Ніжы 'таксама' (Пал.). Няясна, магчыма, тое ж, што і *ніж* (гл.).

Ніз 'ніз, ніжняя частка' (Яруш.), 'ніз; падлога' (Касп.), 'ніз; даліна' (ТС), 'нізіна; падол' (Сл. ПЗБ), 'ніжняя частка; падол' (Мат. Гом.), укр. *низ* 'ніз, нізкае месца', рус. *низ* 'нізіна', польск. дыял. *niż* 'нізіна', чэш., славац. *niž* 'ніз, уніз', славен. *niž* 'уніз', серб.-харв. *низ*, *низ* 'нізіна; уніз', макед. *низ* 'уніз; па; праз', балг. *низ*. Прасл. **nižъ* 'уніз' з і.-е. **ni-*, **nei-* 'ніз', параўн. ст.-інд. *ni-* 'уніз', ст.-перс. *niy* 'тс', ст.-в.-ням. *nidar* 'тс' і пад.; канцавое *-z* можа быць аналагічным адпаведнаму элементу ў **vžz-* 'уз-', *prěžъ* 'праз' і інш. (Фасмер, 3, 73; Махэк₂, 400; Бязлай, 2, 224; ESSJ SG, 1, 131).

Нізаць 'нанізваць' (Гарэц., Яруш.), 'нанізваць, сцябаць' (Нас.), 'нанізваць, бадаць' (Сл. ПЗБ), 'нанізваць, наколваць' (ТС), сюды ж, відаць, і кобр. *низаты* 'штурхаць' (Жыв. сл.), укр. *низати* 'нанізваць', рус. *низать* 'нанізваць; бадаць; біць, сцябаць', польск. *nizać* 'нанізваць, навязваць', н.-луж. *nizaś* 'тс', славен. *nizati* 'тс', серб.-харв. *низати* 'тс', макед. *ниже* 'тс', балг. *нижа* 'тс'. Прасл. **nizati* 'пратыкаць, працінаць', суадноснае з **nyziti* (параўн. рус. *вонзить*, *пронзить* і інш., а таксама *нож*, гл.), што ўзыходзіць да і.-е. **negh-* 'працінаць, калоць', параўн. с.-ірл. *ness* 'рана' (Фасмер, 3, 73; Шустар-Шэўц, 13, 1005; Бязлай, 2, 224).

Нізіна (*нізьбіна*) 'нізіна' (рэч., Нар. сл.). Магчыма, ад незафіксаванага **нізьба* 'нізкае месца, нізіна' або кантамінацыя *нізіна* < *лажбіна*.

Нізвання 'ніколькі' (Касп.), *ні званьня* 'зусім нічога, нічуць' (Шат.). Скарачанае з выразу *ні званьня не засталася* (пра абсалютнае знікненне), дзе *званне* 'назва, найменне'.

Нізвэсна 'невядома' (Ян.). З рус. *неизвестно* 'тс'.

Нізініць 'прабачаць' (Грыг.). Дэфармаванне рус. *извинять* 'тс'.

Нізіперніца 'гусялапка', *нізіпернік* 'тс' (Сл. ПЗБ), *нізіперсьніца* 'тс' (Бяльк.), *нізыіперніца* 'тс' (Сл. ПЗБ), *нізіпернік*, *нізіперніца* 'трыпутнік' (Кіс.). Разам з *нізіперніца* 'нарыў' (Сл. ПЗБ) узыходзіць да *між(ы)перс(т)ніца* 'расліна (трыпутнік, гусялапка і інш.)' і 'хвароба (нарыў, прэласць паміж пальцаў)' (гл.).

Нізкі 'невысокі' (Яруш., ТС), *нізкі* 'невысокі; нізінны; дрэнны па якасці' (Сл. ПЗБ), укр. *низкий* 'невысокі', рус. *низкий*

'тс', польск. *nizki* 'тс', чэш. *nizký* 'тс', словац. *nizky* 'тс', в.-луж., н.-луж. *niski* 'тс', славен. *nizek* 'тс'; серб.-харв. *низак* 'тс', макед. *низок* 'тс', балг. *нисък* 'тс' (<низък), *низък* 'нізкі (у маральных адносінах)'. Прасл. *nizъkъ, вытворнае ад *nizъ, гл. *ніз*. Приватнае значэнне 'блізарукі', параўн. *нізкі на вочы* (Сцяц., Жд. I, Ян., ТС), *нызкий на гочы* (Клім.), параўн. укр. *низкий на очі*, рус. *низкий на глаза*, літ. *žemiu akių* развілося, відаць, на базе 'той, які нізка схіляецца (каб разглядзець нешта)'

Нізнуць 'парнуць вострым прадметам; раптоўна зашыцца' (ТС), 'ударыць' (Ян.). Гл. *нізаць*.

Нікарапла 'няўклюд' (Сл. ПЗБ). Паводле аўтараў слоўніка, зыходная форма літ. *kerēpla* 'нязграбная істота'; *ні* (<не?) мае, відаць, узмацняльнае значэнне.

Нікаць 'хавацца ў кутках, схіляць галаву' (Нас.), 'шукаючы, заглядаць усюды' (круп., Нар. сл.; Касп.), 'выглядаць; хадзіць сюды-туды' (Мат. Гом., Ян.), 'прыглядацца' (Сл. ПЗБ), 'сланяцца па кутках, хадзіць без мэты' (Шатал.), 'заглядаць, куды не просяць' (Янк. 3), 'сноўдацца без справы' (Пал.), 'сюды ж *нік* 'зірк' (Янк. 3), укр. *нікати* 'хадзіць, бадзяцца, сноўдацца, усюды заглядваючы', рус. *нікатъ* 'даваць нырца; хадзіць без справы, без мэты', славен. *nikati* 'адмаўляць; нахіляцца'. Прасл. *nikati з першапачатковым значэннем 'схіляць галаву да зямлі, нахіляцца' (Махэк₂, 399), роднаснае літ. *niūkti* 'слабець, панікаць', прус. *neikaut* 'бадзяцца, сноўдацца' і інш. Мяркуюцца, што трэба адрозніваць разгледжанае *nikati, ад *nikati*₂, прадстаўленага ў дзеясловах тыпу *ўнікаць*, рус. *проникать* і пад., роднаснага літ. *inīkti* 'горача ўзяцца за што-небудзь' (Фасмер, 3, 74; Махэк₂, 399; Бязлай, 2, 223).

Нікбіць 'губіць, нішчыць; ужываць на зло' (Нас.). Няясна: зыходным здаецца назоўнік *нікба 'знішчэнне, згуба' ад *нікнуць* 'знікаць, гінуць' (гл.).

Нікв́а 'топкае балота, дрыгва' (ТС). Вытворнае ад *нікнуць* 'гінуць, знікаць' (гл.) паводле тыповай для назваў балот словаўтваральнай мадэлі, параўн. *маква*, *багва* і пад., сэнс — 'гіблае балота'.

Нікель. Запазычана праз ням. *Nickel* са швед. *kopparnickel*, *nickel* ад імя ўласнага *Nikolaus*, першапачаткова 'гном, падземны дух' (Фасмер, 3, 74).

Нікі злуч. 'ні', звчч. пры параўнанні: *нік'у табоюу дз'еўчыну ўз'аў* (параўн. *ні табою* = лепш за цябе...) (бераст., Сцяшк. Сл.). Хутчэй за ўсё з *niti, параўн. славен. *niti*, серб.-харв. *нити*, макед. *нити* 'ні', што ў сваю чаргу ўяўляюць спалучэнне *ni у параўнальнай функцыі з узмацняльнай часціцай *ti, якая можа выступаць ў такіх спалучэннях і ў іншых варыянтах, параўн. балг. *ниго* 'ні', ст.-чэш. *nit* 'тс' і інш. (ESSJ SG, 2,

499—500). Пераход *т' > к'* у беларускіх гаворках звязваюць з ятвяжскім субстратам (Атрэмбскі, Ггаматука, 1, 357). Гл. таксама Цыхун, БЛ, 28, 64—65.

Нікнуць 'знікаць, гінуць' (Сл. ПЗБ), 'знікаць, схіляцца ўніз' (Нас., Гарэц.), 'нікнуць, вянуць' (Яруш.), 'сюды ж *ніклы* 'паніклы' (Гарэц.), 'кволы' (Сл. ПЗБ). Формы зак. трывання да **nikati*₂ (гл. *нікаць*), у значэнні якіх магчыма кантамінацыя з **nikati*₁ (гл. *знікаць*), параўн. *нікніць* 'заглянуць' (ТС).

Ніколі 'ніколі, ні ў якім выпадку' (Нас., ТС, Пятк., Касп.), укр. *ніколи*, словац. чэш. *nikoli*, н.-луж. *nikul*, *nikula*, в.-луж. *nikoli*, *nykoly*. Адмоўная часціца *ні* з займенніковым прыслоўем *калі* (<*koli, Махэк₂, 399; ESSJ SG, 2, 356).

Нікольнік 'лешч, які нерасціцца ў сярэдзіне мая' (Жук.). Ад *Никола* 'царкоўнае свята ў гонар святога Міколы-цудатворца'.

Нікс 'серна-кіслы цынк' (Нас.). Запазычана праз польск. *niks* 'цынкавая мазь' з ням. *Nichts*, назвы, утворанай ад грэч.-лац. *opuchitis* шляхам жартаўлівага збліжэння з *nicht(s)* 'нічога' (Варш. сл., 391; Махэк₂, 399).

Нікпачын, *нікпачын* 'нядаўна, толькі што' (жытк., Мат. Гом.; ТС). Цёмнае слова; другая частка асацыіруецца з *пачынаць*, параўн., напрыклад, *пачынак* 'пачатак' (Мат. Гом.), або спалучэннем *па чыне, г. зн. 'пасля дзеі (падзеі, акта)', гл. *чын*.

Нікудышні, *нікудышны* 'нікчэмны, непрыдатны, няздатны' (Касп., Сцяц., Сл. ПЗБ; драг., Нар. лекс.; Ян.; петрык., Мат. Гом.), *нікудычны* 'слабы, стары' (Ян.). Прыметнік, утвораны на базе словазлучэння *нікуды не варты* шляхам адсячэння яго часткі і афармлення канца слова суфіксам *-шн (-чн)*, параўн. *заўтрашні*, *ранішні* і пад. Меркаванні пра запазычанасць з рус. *нікудышний* (Сл. ПЗБ), здаецца, не маюць падстаў.

Нікчэмны, *нікчэмны* 'нікуды не варты, непрыдатны' (Нас., Касп., Сл. ПЗБ, ТС). Прыметнік, утвораны на базе словазлучэння тыпу *ні к чаму не варты*, параўн. *нікчэму* 'ні да чога, без патрэбы' (ТС). Меркаванні пра запазычанасць з польск. *nikszemu* 'благі, подлы' (Сл. ПЗБ), што паходзіць ад *nikszemi* (Брукнер, 359), здаюцца неабавязковымі, паколькі ў народных гаворках магчымы пераход *о > э* пад націскам, параўн. *штонікі* і *штэнікі*. Параўн. таксама чэш. *ništemu* < *nišemi* (*nepaušeny*), Махэк₂, 399.

Нільжа́ 'нельга, няма магчымасці' (Мал.). Гл. *нельга*.

Нім 'перш чым, пакуль' (Федар., Чачот), укр. *нім* 'тс', польск. *nim* 'тс'. Паводле Карскага (2—3, 84), паходзіць з усходняй складовай формы займенніка *jь (гл. *ён*); таксама адносна польскага злучніка гл. Брукнер (204, 364). Апошні разглядаецца і як вынік кантамінацыі: *nim* < *niž* × *im* (ESSJ SG, 2, 498 з адпаведнай літ-рай). Нягледзячы на фіксацыю яшчэ

ў Бярынды, бел. *нім* хутчэй за ўсё запазычана з польскай, параўн. Булахаў, Развіццё, 27, а таксама Карплюк, *Paralele w rozwoju słownictwa języków słowiańskich. Wrocław etc., 1989, 161—170*. Няяснага паходжання мін. *нім* 'як бы, быццам' (Сл. ЦРБ), фармальна ідэнтычнае разгледжанаму раней (кантамінацыя *нібы* × *быццам*?).

Німазнаць 'вельмі' (Ян.). Гл. *немаведзь*, з заменай другой часткі сінанімічным *знаць* (гл.).

Німалáду 'без прычыны, немаведама за што' (Некр.), 'невядома' (Янк. 1). Відаць, з *няма ладу*, параўн. *ніўлад* 'не так, як трэба' (Сл. ПЗБ). Гл. *лад*.

Німама́та 'громка (вельмі)' (Мат. Гом.), Хутчэй за ўсё з *+няма мата*, дзе *мат* 'голас' (гл.), што можа трактавацца як 'так моцна, што не хапае голасу', параўн. *нямым голасам крычаць* 'страшэнна, распачна крычаць'. Не выключана і іншая версія на базе зыходнага выразу *+нямы мат* як *нямы голас*. Ва ўсякім выпадку магчыма кантамінацыя абодвух выказаў.

Нінавідны 'непрыгожы, непрыглядны' (жлоб., Жыв. сл.). Відаць, *ненавідны* (гл. *ненавідзець*) з тыповым фанетычным пераходам *не > ні* або змяшэннем. адмоўных часціц *не* і *ні* (Карскі, 2—3, 450). Аднак семантыка дапускае другаснае збліжэнне з *від* 'выгляд; твар', параўн. выраз *на від* 'на выгляд, тварам' (*+ні на від*?).

Ніня 'зараз' (гродз., Сл. ПЗБ; Цых., Хрэст. дыял.), *ніні* 'тс' (беласт., Сл. ПЗБ), *ніняка*, *нінека* 'сёння' (гродз., Шн. 3; Сцяшк. Сл.), укр. *ніні* 'тс', рус. *ніня*, *ноне* 'зараз, сёння', *ніне* 'сёлета; нядаўна', польск. арх. *nińie* 'зараз, цяпер', каш. *nińia* 'тс', палаб. *nińá* 'тс', чэш. *nińi* 'тс', славен. дыял. *niń*, *nińa* 'тс', серб.-харв. арх. *nińe* 'тс', балг. дыял. *nińe* 'тс', ст.-слав. *nińe* 'тс'. Прасл. **nińe*, варыянт **nińe*, адпавядае літ. *nińai* 'цяпер, зараз', роднаснае ст.-інд. *nińat* 'тс', грэч. *nińi* і пад., узыходзіць да і.-е. *ni/ni* з факультатыўным насавам *n*, што звязваюць з асновай у **nei-os* 'новы', прасл. *novъ* (ESSJ SG, 2, 508; Махэк₂, 403; Фасмер, 3, 91; Бязлай, 2, 224; Брукнер, 364; Русек, Slavia, 55, 2, 165). Адносна рэдкіх бел. *ніне*, *ніна* выказваецца меркаванне пра іх кніжнае, царкоўнае паходжанне ў адрозненне ад распаўсюджанага ст.-бел. *ніне* (1387 г.), для якога дапускаецца польскі ці чэшскі ўплыў (Карскі, 1, 236). Шуба (Прыслоўе, 184) мяркуе, што дыялектныя формы — запазычанне з рус. *ніне*. Праблему складае і на месцы *ы* ў бел. і ст.-бел. словах (Карскі, 1, 236), што можа тлумачыцца асіміляцыяй (ESSJ SG, 2, 508), а таксама канчаток *-я*, дзе магчымы ўплыў дзеепрыслоўяў (Карскі, 1, 214).

Ніпро́шта (*ніпрошто*) 'як быццам; быццам бы не' (Нас., Грыг.), параўн.: *Ніпрошто ён тутъ бывъ* і тлумачэнне Насовіча: «Как бы его не было здесь». З *ні* (адмоўе) і *прошта* 'быццам' (гл.).

Ніссялю́ба 'неахвотна' (жлоб., Мат. Гом.). Няясна; апошня частка суадносіцца з *любіць* (гл.).

Ністо́жыць 'знішчаць' (ТС). Відаць, з *+ніштожыць* з распадабненнем зычных, што ў сваю чаргу з *нішто* (гл.), г. зн. 'ператвараць у нішто', аднак больш верагодна, што зыходнай формай было ст.-слав. *ничътоже* 'нічога', адкуль і рус. дыял. *ничтожить* (КЭСРЯ, 465).

Нісякава (*нісяково*) 'ніякавата, няёмка' (ТС). З *ні сяк*, параўн. *ні так, ні сяк* 'ні так, ні гэтак', гл. *сякаво* 'так сабе, абы-як' (Нас.).

Ніт₁, звычайна ў мн. *ніты*, *нітэ* 'ніцяныя петлі ў ткацкім станку для падымання нітак асновы' (Нас., Касп., Шат., Сл. ПЗБ, ТС, Сцяшк., Бяльк., Мсцісл., Жыв. сл.; браг., Нар. сл.; Дразд.; полац., Хрэст. дыял.; Уладз., Грыг., Гарэц.; Воўк-Лев., Татарк.; Маш.), *нитык* 'тс' (драг., Жыв. сл.), укр. *ніту* 'тс', рус. *нит*, *ніты*, *нито* 'тс', польск. *nit*, *nica* 'тс', серб.-харв. *nińti* 'тс', балг. дыял. *nińti* 'тс'. Прасл. **nińъ*, роднаснае літ. *nińtis*, *nińtys* 'тс', лат. *nites*, *nińis* 'тс', звязанае з **nińь* (гл. *нітка*). Параўн. *нічальніцы*.

Ніт₂, мн. *ніты* 'заклёпка' (Нас., Бяльк.). Запазычанне праз польск. *nit* 'тс' з ням. *Niet* 'тс'.

Нітава́ць 'злучаць, склёпваць' (Нас., Др., Грыг.), ст.-бел. *нитовати* (1498 г.) 'тс'. Запазычанне з ням. *nieten* 'тс' праз польскую мову, параўн. ст.-польск. *nitować* (Кюнэ, 81; Булыка, Лекс. запазыч., 93).

Нітвэдама 'немаведама' (мядз., Нар. словатв.). Відаць, з *нет* (гл.) і *ведама* (гл. *ведаць*); пачатак слова — вынік кантамінацыі *нет* × *ні* > *ніт*.

Нітка 'прадзіва, нітка' (Бяльк., Яруш.; мсцісл., Жыв. сл., Сл. ПЗБ, ТС), рэдка *ніць* 'тс' (Яруш.), *ніткі* мн. 'прадзіва' (Бесар.), параўн. укр. *нить*, *нітка*, рус. *нить*, *нітка*, польск. *nić*, *nitka*, чэш. *niń*, славац. *niń*, в.-луж. *nić*, *nitka*, н.-луж. *niś*, *nitka*, палаб. *naiń*, славен. *niń*, *nińka*, серб.-харв. *niń*, макед. дыял. *nińka*. Да прасл. **nińь*, роднаснае літ. *nińtis* 'аснова'; усё ўзыходзіць да і.-е. кораня *nińi-* 'прасці', г. зн. 'прадзіва' (Фасмер, 3, 76; Махэк₂, 399; Бязлай, 2, 224; Шустар-Шэўц, 13, 1001). Значэнне 'нізка', параўн. *нітка грыбоў* (Сл. ПЗБ, Шатал.; Мат. Гом., ТС), хутчэй за ўсё вынік пераасэнсавання дээтымалагізаванай назвы *нізка*.

Нітра 'парашок для мыцця бялізны' (Сл. ПЗБ). Ад лац. *nitrum* 'сода'.

Нітубіч 'бяссмертнік' (ваўк., Сл. ПЗБ), *нітубіч* 'цмен пясчаны, *Helichrysum aenearium*' (гродз., Кіс.), *нітубіц* 'пералёт мнагалісты, *Anthyllis polyphylla*' (гродз., Кіс.). Цёмнае слова. Мяркуецца, што зыходнай была апошня форма, якую можна разглядаць як табуізаваную назву расліны, што ўжывалася для

лячэння ці чаравання: +*не-ту-быць*, літаральна 'якой тут няма', параўн. аналагічныя назвы: славац. *nelo* 'нейкая расліна', польск. *nietota* 'дзераза' (Махэк, 397; Брукнер, 361—362: «*bo roślina szarogwinczych nie pazywa się po imieniu*») і асабліва *nieturośla* 'тугосма' (Варш. сл.). Параўн. *нятупнік* (гл.).

Ніты, *нітавінне* 'рвота, ваніты' (Нас., Гарэц.). Ад *ваніты*, *ванітаванне* (гл. *ванітаваць*) шляхам адсячэння пачатковага *в*, успрынятага як незаконнамерная пратэза, пасля адпазнення пачатковага *а* па мадэлі, спецыфічнай для гаворак усходу Беларусі, параўн. *граном* < *аграном* і пад.

Ніўка₁ 'памянш. ад *ніва*' (Нас., Бяльк., ТС), 'агароджане месца для жывёлы ў полі' (ДАБМ, камент. 785). Гл. *ніва*.

Ніўка₂ 'пырнік паўзучы, Агрорупон герепс' (маг., Кіс.). Відаць, да *ніва*; матывацыя тлумачыцца, магчыма, тым, што праросшы на полі пырнік прыпамінае засеяны ўчастак.

Ніўпэмкі 'не ў памяці' (Некр.; калінк., 3 нар. сл.). Паводле Карскага (2—3, 69), адназоўнікавае прыслоўе з суфіксам *-кі*, далучаным непасрэдна да кораня *пам-*, гл. *памяць*, *помніць*, параўн. *ніўцам*, *нейпрыцямкі* (да *цяміць*) і пад.

Ніхвець 'недамагаць, чэзнуць', *ніхневаць* 'тс' (ТС). Няясна; магчыма, утворана ад дзеяслова *хвёяцца* (*хвёицьца*) 'хістацца' (Нас.), польск. *chwiać* 'згібаць, хістаць', укр. *хвіяти* 'нахіляць, гойдаць' і пад., *ні-* ў гэтым выпадку мела б узмацняльны характар, чым і тлумачыцца яго націскны характар. Відаць, выпадковае падабенства да балг. дыял. *нехвёлам* 'недамагаць, хварэць', *нехвель* 'хвароба, слабасць' (Гераў), якое лічыцца грэцызмам.

Ніхто 'ніхто, ніводзін чалавек' (Нас., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), укр. *ніхто́*, рус. *никто́*, польск. *nikt*, арх. *nikto*, чэш. *nikdo*, славац. *nikto*, в.-луж. *nichtó*, н.-луж. *nicht*, славен. *nikdo*, серб.-харв. *нико*, макед. *нико*, балг. *нікой*. Прасл. *nikto, спалучэнне адмоўя *ni-* і займенніка *kto (гл. *хто*).

Ніхраць (*ніхрэць*) 'недамагаць, чэзнуць' (ТС), *ніхрыты* 'чахнуць, сохнуць' (брэсц., Нар. лекс.). Няясна; магчыма, у аснове дзеяслоў тыпу рус. *хрять* 'цягнуцца марудна і з цяжкасцю', суадносны з польск. *ochrzęty* 'чэзлы' і пад. (параўн. Фасмер, 4, 281); у такім выпадку *ні-* мае ўзмацняльны характар, чым, магчыма, тлумачыцца і націск на ім. Нявысветленыя адносіны да балг. дыял. *нехарѣа* 'марнець, чахнуць, чаўрэць', з якім суадносіцца *нехар* (Стойчев, СБНУ, XXXI, 306), *нехър*, *нехър* 'лянота, гультайства', *нехрив* 'лянівы, вялы' (Гераў), параўн. радоп. *харѣе* 'спрыяе'.

Ніці 'ніцма, тварам уніз' (Нас., Гарэц., Бяльк., Пятк., Шат., Сл. ПЗБ), укр. *ниць*, рус. *ниц*, *ничь*, ст.-чэш. *nic*, славен. *nic*, серб.-харв. *ниці*, параўн. ст.-слав. *паде ниць*. Прасл. *nicь параўноўваюць з лат. *писа* 'мясцовасць уніз па рацэ', ст.-інд.

nicas 'нізкі', *nicāt*, *nicāis* 'унізе', ст.-в.-ням. *nidar* 'уніз', што выводзіцца з асновы і.-е. *ni-* 'уніз' (Фасмер, 3, 76; Махэк, 399; Бязлай, 2, 222).

Ніц₂ 'спод, левы бок тканіны ці адзежы' (Нас.), рус. *ничь* 'тс', польск. *nice* 'левы бок тканіны', славац. *nice* 'тс' (<польск., Махэк, 399), серб.-харв. *нице* 'навыварат'. Гл. *ніці*.

Ніц₃ 'нічога' (Сл. ПЗБ, Сцяц., Шатал.), ст.-бел. *ниць* (1501) < ст.-польск. *nic* (Булька, Лекс. запазыч., 200).

Ніцаваць 'пераварочваць, перашываць адзежу ўсярэдзіну добрым бокам' (Нас., Гарэц., Грыг.). Да *ніц*₂ (гл.); паводле Цвяткова (Працы кл. філал., 1, 75), «*ц* у гэтым слове не з'яўляецца заходнеславянскай асаблівасцю: беларускае і расійскае *ниц* паходзяць з кораня *ник*»; насуперак Кюнэ, 81 (<польск. *nicować* 'тс'), Баханькоў, Весці АН БССР, 1981, 1, 120 (недакладная калька з рус. *лицевать*).

Ніцака 'ніц, тварам уніз' (Ян.). Тое, што і *ніці* (гл.) з «пустой» часціцай *-ка*, якая не дадае «ніякага асаблівага адцення» (Карскі, 2—3, 68).

Ніцалаза 'вярба размарыналістая, *Salix rosmarinifolia* L.' (мін., Кіс.; Шат.), *ніц-лаза*, *ніцяя лаза* 'нізкарослая вярба з тонкімі галінкамі і дробнымі лістамі' (Др., Бяльк.), *ніцлаза* 'жаўтазел фарбавальны, *Genista tinctoria* L.' (гродз., Кіс.), *ніцяя лаза* 'лазаніца, *Naumburgia thursiflora* Keich.' (сураж., Касп.), *ніцыя лозы*, фалькл. (мін., Шн.), параўн. рус. зах. *ницелоз* '*Salix repens* L.' (Даль), укр. *ницелоз* 'тс' (Грынч.). Да *ніцы* (гл.), да семантыкі параўн. *ніцы* (*ниций*) 'які нізка расце (аб кустах лазы)' (пін., Доўн.-Зап., Жен. доля, 56), *ніцяя* 'плакучая (бяроза)' (Пал., 33).

Ніцам 'ніц, тварам уніз' (Сл. ПЗБ, Бяльк.), параўн. балг. радоп. *ницом* 'тс', серб.-харв. *нисет* 'тс'. Паводле Карскага (2—3, 75), аналагічнае ўтварэнне да адназоўнікавых прыслоўяў, узнікшых з формы тв. скл.

Ніцэць 'рабіцца тонкім і кволым (пра расліны)' (в.-дзв., Сл. ПЗБ), 'вырастаць тонкай і доўгай (пра націну агародных культур' (полац., Нар. лекс.), 'расці у парасткі' (Сцяшк. Сл.). Ад *ніць* (гл. *нітка*).

Ніцікі 'ніты, частка кроснаў, з дапамогай якіх утвараецца зеў у аснове' (валож., Жыв. сл.). Памянш. да *ніці* (гл.), *ніты*.

Ніціць 'рабіць кабылкі ў нітах' (браг., Нар. сл.), 'вязаць петлі ніта, рабіць ніт' (Уладз.), *ніціць ніт* 'нацягваць ніткі ў ніце' (ТС), *ніціць* 'сукаць ніткі' (месц.сл., Жыв. сл.), *ніціцца* («*ніт ніціцца*») 'блытацца, перацірацца' (ТС), укр. *нитити* 'нацягваць ніткі ў ніце', рус. *нитить* 'рабіць петлі для ніта', серб.-харв. *нитити* 'распраўляць ніці ў ткацкім станку'. Паводле Запрудскага (АКД, 15), праславянскі дэнамінатыў на *-iti* ад *nitь (гл. *нітка*).

Ніцкі 'нелюдзімы' (случ., Сл. ПЗБ). Ад *ніцы* 'змрочны, пануры', утворана, магчыма, пад уплывам *нялюцкі* (*нялюдскі*).

Ніцма 'ніц, тварам уніз' (Кліх, Сцяшк. Сл., Сл. ПЗБ, ТС), 'стрымгалоў' (Шат.). Да *ніці* (гл.), прыслоўе ўтворана пры дапамозе суфікса *-ма*, па паходжанню — назоўнікавы канчаток тв. скл. падв. л. (Карскі, 2—3, 67). Шуба (Прыслоўе, 58) бачыць ў ім кантамінацыю формы *ніцам* (гл.) з канчаткам тв. скл. і дзеясловаў на *-ма* (тыпу *лёжма*).

Ніцнота 'звышмодная ў адзенні і ў сваіх паводзінах жанчына' (міёр., 3 нар. сл.). З адмоўя *ні (-не)* і *цнота* 'сціпласць, неразбэшчанасць' (гл.); відаць, мясцовае ўтварэнне на базе польск., *niecnota* 'нікчэмнік, гультай, нахабнік'.

Ніцы 'нізкі, паніклы (звычайна пра дрэва)' (Сл. ПЗБ, Касп.), 'апушчаны ўніз' (Сцяшк. Сл.), 'скрытны, пануры' (Касп., Бяльк.), 'скрытны; хітры, няшчыры' (Нас.), 'змрочны, пануры' (ТС), 'подлы, ганебны' (Ян.), 'пахмурны, непагодлівы' (Сл. ПЗБ, ТС), укр. *ніций* 'подлы, нізкі, пошлы', рус. *ниций* 'нізкі, паніклы; подлы'. Параўн. ц.-слав. *ниць*, прыслоўе 'ніц, ніцма' і прыметнік 'пахілены ўперад', усё да **нісь* (гл. *ниці*). Спробы вывесці значэнне 'пахмурны, хмурны' са значэння літ. *nykūs* 'хмурны' (Арашонкава і інш., Весці АН БССР, 1972, 1; 80) непераканальныя, бо указанае значэнне натуральна выводзіцца са значэння 'навіслы, змрочны', фармальна ж беларускае слова не можа быць запазычаннем з літоўскай.

Ніць 'прадзіва' (Яруш.). Гл. *нітка*.

Ніцюк 'німала' (Нас.). Да *цюк* (выклічнік), гл. *цюкаць* 'стукаць'.

Ніцянікі 'лапці, зробленыя з нітак' (дзятл., Сл. ПЗБ), *ніцянькі* 'тс' (навагр., Жыв. сл.). Ад *ніцяны* 'зроблены з нітак', гл. *ніць*.

Нічавей 'старасцень вясенні, *Senecio vernalis* L.' (віц., Кіс.). Няясна; магчыма, кантамінацыя дзвюх народных назваў расліны: *нічуйвецер* × *сухавея* > *нічавей*, гл. *нічуй-вецер*.

*Нічагэза (*нічогэза*) 'злая жанчына': *Той то вельмі добрэзны, а вона нічогэза* (ТС). Ад *нічогі* 'дрэнны, злы', экспрэсіўны суфікс *-еза*, параўн. *малёнеза* 'немаўля' (Карскі, 2—3, 31).

*Нічагота (*нічогуотэ*) 'нікчэмнасць' (беласт., Сл. ПЗБ). Ад *нічогі* 'дрэнны, нікчэмны', суфікс *-ота*.

Нічальніцы 'ніты, частка кроснаў, з дапамогай якіх утвараецца зеў у аснове' (Кліх; валож., навагр., Жыв. сл.; свісл., воран., Шатал.; Сцяц., Жд. 1, Сцяшк.; карэл., Янк. Маг., Сл. ПЗБ), сюды ж *нічаніцы* (талач., Шатал.; Бес., Уладз.; вільн., беласт., Сл. ПЗБ), укр. *ничельниця, ничениця* 'тс', рус. *ничальница, нительница, ничелки, ниченицы* 'тс', польск. *niczelnica,*

niczelnica 'тс', славац. *nitel'nice* 'тс', серб.-харв. дыял. *ničalnica, ničanice* 'частка ткацкага стану' (HDZb., 3, 140), балг. *нищелки* 'тс'. Згодна з Махэкам₂ (399), зыходнай формай быў прыметнік **nitelj-ънъ*, дзе *-tel-* адпавядае суфіксу, што абазначаў дзеяча, які далучаецца да кораня **ni-* (<i>-e. nei- 'весці'), формы без *-l-* у выніку народнаэтымалагічнага збліжэння з **nitъ* 'прадзіва, нітка'. Сумніцельна; наяўнасць амаль паўсямесна паралельных форм без *-l-*, якія выводзяцца з **nitъnъ* 'ніцяны', параўн. віц. *ніцініца, нічаніца* 'тоўстая нітка (для нітоў)' (Касп.), сведчыць аб другасным характары названых форм з *-l-*. Гл. заўвагі Слаўскага (Slavica: Wyb. studia. Wrocław etc., 1989, 134) адносна інавацыйнага характару балг. *нищелки*, а таксама рус. *ничальные (ничальные) доски* 'дзе паралельныя дошчачкі з ніцянымі петлямі, у якія прапускаюцца ніткі асновы', што сведчыць пра аддзяяслоўнае паходжанне форм з *-l-*, відаць, ад *ніціць* (**nititi*): рус. *ничальные доски* > *ничальницы*. Інавацыйнае паходжанне названых форм тлумачыцца, відаць, зменамі ў тэхналогіі працэсу — ужываннем спецыяльных прыстасаванняў (дошчачак замест вярвачак і пад.).

Нічкам (*нічком*) 'ніц, тварам уніз' (ТС), рус. *ничком* 'тс', серб.-харв. *ничкѐ* 'тс', макед. *ничко, ничком* 'тс', балг. *ничком* 'тс'. Да *нікаць* (**nikati*); на базе значэння 'схіляць галаву, нахіляцца', параўн. серб.-харв. *ником* 'тварам уніз', збліжана з *ніці* (**нісь*), *нічком*, 'ніц, тварам уніз' (ТС), параўн. *ніцам* (гл.). Такого ж паходжання *ніцма* 'тс' (Нас.), суадноснае з *ніцма* (гл.). Гл. Фасмер, 3, 76.

Нічком 'моўчкі': *Я ня нью, сяджу нічком* (люб., Сл. ПЗБ). Ад *нішкам* 'тс' пад уплывам *нічком, нічкам* 'тварам уніз', або ў выніку распадабнення *-шк->-чк-*, параўн. таксама ўкр. *нишком* 'уніз тварам'.

Нічога 'нічога; ядрэнна; абы-як' (Нас., Сл. ПЗБ, Касп.), 'нічога, нішто сабе' (Ян.), *нычо́го* 'дрэнна, нічога' (Клім.), *нічаго́* 'нічога, так сабе' (Бяльк.), *нічо́го* 'нічога' (Сцяшк.), укр. *нічо́го* 'нічога', рус. *ничего́* 'нічога; зусім; так сабе', польск. рэдка *niczego* 'нічога; зусім', чэш. *ničeho* 'нічога', славац. *ničoho* 'тс', в.-луж. *ničeho*, *ničoho* 'тс', серб.-харв. *ničego* 'тс'. Пераважна паўн.-слав. утварэнне з **ni* (адмоўе) і **čego* (пытальны займеннік), гл. што. Экспрэсіўныя дэрываты: *нічо́гачка, нічо́гачкі* (Яўс., Нас.), *нічагу́сі* (+*ні-чаго-сі*, гл. *сёй*), *нічо́гусенькі* (ТС), *нічагу́сенька, нічагусенькі, нічагенькі* (Нас., Касп., Ян.), *нічагу́ські* (Сл. ПЗБ), *нічагуткі* (+*ні-чаго-т-кі*, Бяльк.), *нычогу́тько* (+*ні-чаго-ти-ко*, гл. *той*, Клім.), *нічагэ́нечкі* (Маг. Маг.). Развіццё семантыкі ад нейтральнага 'нічога' да рознай градацыі адмоўных значэнняў на падставе спалучэнняў *нічога дрэннага, нічога асаблівага* 'так сабе, ядрэнна', да *нічога добрага* 'абы-як, дрэнна'.

Нічогі 'нядрэнны; дрэнны; слабы здароўем' (Сл. ПЗБ), 'слабы, малавартасны (пра неадусаўлёныя прадметы), слабы здароўем (пра чалавека, жывёлу)' (Янк. 1), 'дрэнны, кепскі, паганы, шкодны, шкадлівы; непрыдатны, няўдалы, блягі, нікуды не варты; слабы, кволы' (ТС), 'нікчэмны' (Сцяшк. Сл.), 'прыгожы; слабы здароўем; нікудышны' (Мат. Гом.), *нычогы, нычогый* 'дрэнны, кепскі' (бязроз., Шатал.), *нічогій* 'дрэнны, нікчэмны' (Доўн.-Зап. ПП), укр. *нічогий* 'кепскаваты; ніштаваты'. Прыметнік ад *нічогга* (гл.), семантыка пераважна адмоўнага плану на аснове ўсяго спектра значэнняў зыходнага слова, параўн. таксама вытворнае *нічогбўка* 'вельмі дрэнны чалавек' (ТС).

Ніша 'выемка ў сцяне' (ТСБМ). З ням. *Nische* 'тс', відаць, праз рус. *ниша* 'тс'.

Нішкам 'цішком; употай' (Сл. ПЗБ), 'без шуму, ціха' (дзярж., З нар. сл.), *нішком* 'моўчкі' (Мат. Гом., Маш.), 'без гуку, ціха, шэптам; употай, незаўважальна; знянацку, нечакана' (ТС), *нышком* 'ціха, моўчкі' (Клім.; пін., Жыв. сл.), дэрываты — *нішка* 'цішком, спадцішка' (ТС), *нішкі* 'тс' (Мат. Гом.), *нішачком* 'без шуму, ціха' (дзярж., З нар. сл.), *нішчачком* 'крадучыся' (ст.-дарож., Нар. сл.), *нішчачком* 'моўчкі' (Сл. ПЗБ), укр. *нишком* 'ціха, употай, шэптам', рус. *нишком, нишкѡм* 'паціху, моўчкі, патаемна; схіляючыся да зямлі, уніз'. Відаць, аднаго паходжання з *нішкнуць* (гл.); для слоў з вызначаным 'употай, незаўважальна, знянацку; крадучыся' не выключаны ўплыў *нішкам* 'нахіліўшыся тварам уніз', параўн. таксама балг. дыял. *ниша се* 'прыгнуўшыся, каб ніхто не бачыў; ісці прыгнуўшыся' і *нишковаць* 'падкрадвацца, цікаваць спадцішка' (ТС).

Нішкарэдзіна 'няўклюд' (лід., Сл. ПЗБ). Відаць, да *шкараць* (<*шкарадзь?*>), 'дрэнь, брыда', *шкаратны* (<*шкарадны*> 'брыдкі, агідны'; *ні* (*не?*) мае ўзмацняльны характар.

Нішкарэйда 'няўклюд' (ваўк., Сл. ПЗБ). Да *шкараць* (*шкарадзь*) 'дрэнь, брыда' з рэдкім суфіксам *-эйда*.

Нішкнўць 'маўчаць' (Ян.), *ні чхні, ні шкні* 'загад маўчаць' (лоеў., Польша, 1978, 5, 255), укр. *нишкнути* 'маўчаць', рус. *нишкнуть, ничкнуть, ничхнуть, нишнуть* 'тс'. Цёмнае слова, несумненна звязанае з *нішкам*, 'цішком, моўчкі' (гл.). Паводле Фасмера (3, 77), з *ні і шыкаць*; у такім выпадку формы з *-чх-* — вынік народнаэтымалагічнага збліжэння з *чыхаць, чхаць*, параўн. *чхнўць* 'чыхнуць': *Сядзі і ні чхні, каб цябе ніхто і ні чуў!* (Бяльк.), а формы з *-чк-*, магчыма, з *чыкаць* 'цікаць' (Бяльк.).

Ніштаваты 'нядрэнны, добры' (Бір. дыс.). Гл. *нішто*.

Нішто 'нішто; абы-як; не шкодзіць' (Нас.), 'нядрэнна' (Сл. ПЗБ), 'нішто' (Касп., Бяльк.), 'нядрэнны, нядрэнна' (докш., Янк. Мат.; Янк. 1), 'нічога сабе, нішто' (Гарэц.),

нішчѡ 'нішто, ні адно; нічога, так сабе; нядрэнна, добра; нічога страшнага, хоць бы што; нядрэнны, неблагі; немалы' (ТС), 'нічога, нішто' (Мат. Гом.), укр. *ніщо* 'нішто, няма чаго', рус. *ничтѡ* 'нічога; добра, нядрэнна', польск. *nic* 'нічога, ані трохкі', чэш. *nic* 'нічога', славац. *nič*, в.-луж. *ničo*, н.-луж. *ničo*, славен. *nič*, серб.-харв. *ништа*, макед. *ништо*, балг. *нищо*. Прасл. **ni-čь* (*to*), параўн. авест. *paēcit* 'нішто' (ESSJ SG, 2, 488—490; Фасмер, 3, 76; Махэк₂, 398; Бязлай, 2, 222; Шустар-Шэўц, 13, 1001). Адносна семантыкі гл. *нічога*.

Нішчэць 'худзец' (Сл. ПЗБ). Няясна, магчыма, звязана з *нішчэць* (*нищѣць*) 'бяднец, даходзіць да галечы' (Нас.), што ў сваю чаргу з *нішчы* 'бедны, жабрак' (Сл. ПЗБ, Бяльк.), ст.-бел. *нищій* 'тс' (XVI ст.; Карскі, 1, 391), якое ўзыходзіць да прасл. **ništj-*, роднаснага ст.-інд. *niṣṭyaḥ* 'чужы, нетутэйшы' (Фасмер, 3, 77). Адносна семантыкі параўн. рус. *нищій* 'жабрак'; 'сухарлявы, хударлявы', *худо-бедно* 'больш-менш, так-сяк' і інш. Гл. *нішчыць*.

Нішчымны 'посны, без тлушчу, без закрасы' (Касп., Шат., Некр., Сцяшк., Янк. 1, Вешт., Сл. ПЗБ), 'пусты, парожні; посны; без нічога, з пустымі рукамі; дрэнны, слабы' (ТС, Ян., Сл. ПЗБ, Мат. Гом.), *нішчымный* (*нисчѣмный*) 'пусты, звараны без закрасы' (Нас., Бяльк.), сюды ж *нішчымніца* 'адсутнасць тлушчу, посніца' (Бяльк., Касп., Мат. Гом., Янк. 1—2; бых., Янк. Мат.), 'посная ежа' (Яруш., Мат. Гом., Сл. ПЗБ), 'нясмачная ежа' (Нас.), *нішчымно́та* 'пустата, нястача' (ТС), *нішчымнік* (*нисчѣмникѡ*) 'бядняк, які харчуетца ўсухамятку' (Нас.). Ад спалучэння *ні з чым* 'без нічога', параўн. прыслоўе ў Насовіча з этымалагічным напісаннем: *нисчѣмѡ* 'бедна, мізэрна; з пустымі рукамі': *Нисчимъ всегда ядзим...; Нисчимѡ жонку взявѡ* (Нас.).

Нішчыць 'даводзіць да галечы' (Нас.), 'знішчаць, зніштажаць, губіць, спусташаць, прымянаць' (Гарэц.), 'спусташаць' (Яруш.), 'знішчаць' (Шат., Бяльк.), *нішчыцца* 'гінучы, прападаць' (ТС), укр. *нищити* 'спусташаць, знішчаць', польск. *niszczyć* 'ператвараць у нішто, марнаваць, знішчаць, спусташаць'. Выводзяць з прасл. **ništj-* (гл. *нішчэць*) (Брукнер, 364; Фасмер, 3, 77), што ўзыходзіць да **ničьto*, гл. *нішто* (ESSJ SG, 2, 489).

Нішчэ́та 'бесталкоўшчына, пустэча (пра чалавека)' (ТС), параўн. польск. дыял. *niszczota* 'знішчальнік, марнатравец', *niszozotny* 'убогі, бедны'. Гл. *нішчыць*.

Ніяк 'ніякім чынам' (Нас., Шат., Бяльк., ТС), 'ніколькі' (гродз., Сл. ПЗБ), укр. *ніяк* 'ніякім чынам', рус. бранск. *ниѣк* 'тс', польск. дыял. *nijak* 'тс', чэш., славац. *nijak* 'тс'. Са спалучэння **ni* (адмоўе) і **jakъ* (гл. *як*), новатвор, узнікшы пасля выяснення **kakъ* (ESSJ SG, 2, 491).

Ніякі 'ніякі, ні адзін, ніводны' (Нас., Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ, Ян., ТС), 'дрэнны, блягі, нягодны' (Ян., ТС; полац., Нар. лекс.;

бешанк., Нар. сл.), 'худы, хваравіты' (Мат. Гом.), 'хворы' (ТС, Сл. ПЗБ), 'неразумны; слабы, кволы; невялікі' (Сл. ПЗБ), сюды ж *ніяка* 'дрэнна' (Сл. ПЗБ), 'цяжка' (Сцяшк. Сл.), *ніяковаты* 'слабаваты, нікуды не варты' (ТС), *ніяковаты* 'маларослы' (Мат. Гом.), *ніякусьенькі* 'ніякі' (Сцяшк. Сл.), *ніякавэць* 'бянтэжыцца' (там жа), укр. *ніякій* 'ніякі', рус. бранск. *ніякій* 'тс', польск. *niyaki* 'ніякі; няпэўны, невыразны, слабы, мізэрны', чэш., славац. *niyaku* 'няпэўны, невыразны'. Вытворнае ад *ніяк* (гл.), адносна развіцця семантыкі да 'дрэнны, нікуды не варты' параўн. *нічогі* (гл.), развіццё спецыфічнага значэння 'слабы, кволы', магчыма, з'яўляецца паралельным да серб.-харв. *нејаќ* 'слабы, кволы, слабасільны' ад *јаќ* 'моцны, магутны', агульнага па паходжанню з паўн.-слав. *jakъ 'які' (ESSJ SG, 2, 237, 491; Скок, 1, 702).

Но₁ 'так, але' (салиг., Нар. словатв.), 'але, ну': *Но, дарма, — дзед кажэ, — быле хлеб* (рэч., Бел. каз. эпас, 111), 'ды' (ТС), параўн. укр. *но* 'тс', рус. *но* 'так, але, ну', польск. *по* 'тс', чэш. *по* 'тс', славац. *по* 'тс', в.-луж. *по* 'тс', н.-луж. *по* 'тс', славен. *по* 'тс', серб.-харв. *но* 'тс'. Мяркуецца, што гэта самастойны наватвор на той самай фармальнай базе, што і прасл. *no (параўн. рус. *но* 'але') і **no/po* (гл. *ну*) (ESSJ SG, 2, 500—502), гл. таксама наст. слова.

Но₂ 'а ну ж, ж, жа': *Ідзі но воды прынесі!* (ТС), -но 'жа, — рус. -ка' (палес., Сцепанец, Крест. свадьба, 163), укр. -но 'тс', рус. -но 'жа', польск. *по* 'тс', славен. *по* 'тс'. Постпазіцыйная ўзмацняльная часціца таго ж паходжання, што і *но₁* (гл.); сюды ж, відаць, і серб.-харв. -но, што адзначаў яшчэ Равінскі (Черног., 529), у выразах *како-но, које-но, који-но* і пад., што суадносіцца з другой часткай у *ажно* (гл.) і пад. (ESSJ SG, 2, 501; 1, 322—323; Махэк₂, 400).

Но₃ 'толькі, адно': *Хай но начнуць косіць, то дождж будзе* (ТС), 'быццам, як' (ТС). Магчыма, з *одно, онно* 'толькі' (ТС), гл. *адзін*, аднак не выключана сувязь з узмацняльным *но₂*.

Но₄ — выклічнік, якім падганяюць каня: *Ён на коня: но! но!* (рэч., Бел. каз. эпас, 95), 'пагрозы або панукаючы крык на каня' (Дразд., ТС), *но-о!* 'тс' (мсцісл., 3 нар. сл.), *но-но* 'тс' (в.-дзв., Шатал.), сюды таксама *нэ* 'пануканне' (Касп.), *ну* 'тс' (Янк. 3), *нэ* 'тс' (ТС), укр. *но, ньо*, 'тс', рус. *но* 'тс', польск. *по* 'тс', чэш. дыял. *по, пэ* 'тс', славац. дыял. *по, пе* 'тс'. Таго ж паходжання, што і *но₁* (ESSJ SG, 2, 502); параўн. таксама мсцісл. *нок* 'пра пануканне каня' (Нар. лекс.), што, відаць, паходзіць ад дзеяслова *нокаць* 'падганяць каня крыкам «но!»'

Нобы 'новы' (Сл. ПЗБ), *новы* 'тс' (Бяльк.). *нову* 'тс' (ТС). Сюды ж *навіна* 'нешта новае, раней невядомае; новаўзаранае поле', *новіна* 'новаўзаранае поле' (Шатал., Сл. ПЗБ), *новінка* 'свежавытканае палатно' (Касп.), *навік* 'новы, прыезджы

чалавек' (Сцяшк.), экспрэсіўныя ўтварэнні *навіосенькі, навіотанькі* (Нас.), *новуські* (Сл. ПЗБ), *новусенькі* (ТС), *новы-навіосенькі* (Цых., параўн. балг. дыял. *нов-новишат* і пад.). Укр. *новий* 'тс', рус. *новый* 'тс', польск. *nowy* 'тс', чэш., славац. *novu* 'тс', в.-н.-луж. *nowu* 'тс', славен. *nov* 'тс', серб.-харв. *nov* 'тс', макед. *nov* 'тс', балг. *nov* 'тс'. Прасл. *novъ-jь, роднаснае літ. *naijas* 'тс' грэч. *νεος*, лац. *novus*, гоц. *niujis*, ст.-в.-ням. *niuwī* (Фасмер, 3, 78; Бязлай, 2, 228; Шустар-Шэўц, 14, 1023). Значэнне *новы* 'малады' (пра месяц, гл. *маладзік*), зафіксаванае на Гродзеншчыне, звязана праз польск. *nowy* (*miesiac*) з вялікім еўрапейскім арэалам, параўн. ням. *Neumond*, англ. *new moon*, фр. *nouvelle lune*, лац. *luna nova* і пад. (Машынскі, Atlas, 1, к. 5). Меркаванні пра сувязь *новы* 'малады' са слав. *nyti 'быць аслабленым, слабым' непераканаальныя (гл. там жа), паколькі значэнні 'новы' і 'малады' першапачаткова прысутнічалі ў семантыцы і.-е. **neco-*, што звязваюць з і.-е. **sneu-* 'гнуць, звязваць, круціць' (Макоўскі, Мир сл. и знач., 137—138).

Нобаць 'ногаць, пазногаць, пазур' (Яруш., Шат., Бяльк., Пятк., 2; Сцяшк., Сл. ПЗБ), *ногыць* 'тс' (Грыг.), *ногоць* 'тс' (ТС), *нокаць, нохаць, нёхаць* 'тс' (Сл. ПЗБ, Шатал.), *ногець* 'тс' (Шатал.), укр. *ніготь*, рус. *ноготь*, польск. арх. *pogiec, pokiec*, чэш. *nehet*, славац. *pecht*, в.-луж. *noché*, н.-луж. *pokś*, славен. *nōht, nohet*, серб.-харв. *nokat*, макед. *nokot*, балг. *нокът*. Прасл. *nogōtъ (і *nokōtъ) 'тс', роднаснае літ. *pagūtis* 'пазногаць, пазур', усх.-літ. *nāgutė* 'косць', ст.-прус. *pagulis* 'пазногаць' і пад.; звязана з *нага*, гл. (Фасмер, 3, 80; Матэк₂, 394; Бязлай, 2, 226; Шустар-Шэўц, 14, 1019).

Ногель 'цвік' (Мат. Гом.). Гл. *нагель*.

Ногцам 'нагой, выспяткам' (Некр.). Відаць, з *носцам* 'тс' (гл.), збліжанае з *нага*.

Нодаць 'псаваць' (Касп.), 'абнеслаўляць' (Инстр. 3). Тыповы прастаноўны «займеннікавы» дзеяслоў з шырокай, звычайна адмоўнай ці непрыстойнай семантыкай (своеасаблівы эўфемізм), параўн. чэш. *ondat*, луж. *wopozuć, wopozesć*, славен. *onegati*, серб.-харв. *дндати*, балг. *онодя, онождам* (таксама і *нодя*) ад прасл. *onъda, займеннікавага прыслоўя, што ўзыходзіць да *onъ, гл. *ён* (Махэк₂, 414; ESSJ SG, 2, 532).

Ноды, *ногды* 'іншы раз, днямі' (Сл. ПЗБ, Грыг.), 'часамі, выпадкам' (Сл. Брэс., Бяльк.; мсцісл., 3 нар. сл.), 'калі' і 'хіба': *Ноды ён прыйдзе?* (Касп.). З прасл. *onъdy або *ono gъdy, гл. *анагдысь* (ESSJ SG, 2, 526, 534).

Нож 'нож, рэжучая прылада' (Яруш., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), *нюож* 'тс' (Бес.), *ныж* 'тс' (Сл. ПЗБ), *ніж* 'тс' (Дразд.), *ніж* 'сашнік плуга' (Тарн.), укр. *ніж*, рус. *нож*, польск. *noż*, чэш. *niž*, славац. *pož*, в.-луж. *pož*, н.-луж. *pož*, славен. *pož*, серб.-

харв. *нож*, макед., балг. *нож*. Прасл. *ножь, звязана з *заноба*, *нізаць* (гл.).

Ножніца 'похва для нажа' (ТС). Утворана шляхам семантичнай кандэнсацыі, параўн. «разгорнутую» назву — *ножова хатка* 'тс' (ТС).

Ножны, *нуожны*, *ножны* 'нажніцы, звычайна вялікія' (Касп., Сл. ПЗБ, Гарэц., Дэмб., ТС, Мат. Гом., Сержп. Грам., Шатал., Сцяшк.; нясвіж., Нар. словатв., Сл. ЦРБ, Ян.), *ножна* 'тс' (шчуч., Сл. ПЗБ; навагр., Нар. сл., Сцяшк.), сюды ж *ножніцы* 'тс' (Яруш., Бес., Др.-Падб., Сл. ПЗБ, ТС), *ножынкi* 'тс' (Шат.), *ножанцы* (Сл. ПЗБ), укр. *ножны*, *ножніці* 'тс', рус. *ножны*, *ножны*, *ножніцы* 'тс', славац., чэш. *požnice* 'тс', н.-луж. дыял. *požnice* 'тс', балг. *ножници* 'тс'. Вытворныя ад *нож*, гл. *нажніцы*.

Ноздра 'адтуліна ў носе' (ТС), *ноуздра*, *ныздра* 'тс' (пін., Дразд.), *ныздры* 'тс' (Бяльк.), *нуоздры* мн. (Бес.), *ноздры* 'тс' (Сл. ПЗБ), 'поры' (лях., Сл. ПЗБ; іўеўск., Нар. словатв.), *ноздры* 'праходы для агню з печы ў горні', укр. *ніздря*, рус. *ноздря*, польск., чэш., славац. *nozdra*, славен. *nozdrova*, серб.-харв. *ноздра*, *ноздрава*, макед., балг. *ноздра*. Прасл. **nozdrī pl.*; паводле Шаўра (ESSJ, пробны сшытак, 48), па прычыне рознага заканчэння форм *nom. sg.* у асобных славянскіх мовах, яны ўзніклі як другасныя; роднаснае літ. *nasraĩ*, дыял. *nastraĩ* 'морда, ноздры', с.-н.-ням. *noster* 'ноздра'. Рэканструкцыя прасл. *nozdyga (гл. Фасмер, 3, 81, з літ-рай) звязвае слова 'нос і драць'.

Ной — узмацняльная часціца: *Ной гэты год у лесі ягад многазна!* (стаўб., Сл. ЦРБ). Няясна, магчыма, *ну і 'але ж' > ну й > ной*.

Нойды 'мабыць' (Мат. Гом., Мат. Маг.), 'часамі, выпадкам' (Бяльк.). Гл. *ноды*.

Нолé 'ну, але' (Сцяшк.), 'так, ага' (Сл. ЦРБ). Гл. *налэ* 'тс'.
Нона 'многа, шмат' — «дзіцячае» слова (Клім.). Утворана шляхам спрашчэння зыходнага слова (*мно*(го) і падваення складоў, параўн. *нёню* 'не хачу' (гл.), славен. *nōna* 'баба' і пад.

Нонічы, *ноньчы* 'сёлета' (Сл. ПЗБ), 'сёлета; сягоння, цяпер' (бешанк., Нар. сл.), сюды ж таксама *нонечны* 'сяголетні' (Сл. ПЗБ). Магчыма, запазычанне з рус. *ноньче* 'тс' (праз мову мясцовых жыхароў-старавераў), аднак суфікс *-чы*, адзначаны, паводле Шубы (Прыслоўе, 63), у *нонячы* 'тс' побач з *зайтрачы*, *сённечы* і пад., ставіць пад сумненне такую магчымасць. Хутчэй за ўсё, мясцовае ўтварэнне ад *ноні* 'тс' (<прасл. *nōnē), варыянт *ніні*, *ніня* (гл.) (Фасмер, 3, 82).

Нопік 'нецямлiвы чалавек': *Нопік ты, нічога ня ведыйш* (Бяльк.). Няясна.

Нор 'птушка, што нырае' (Касп.), таксама *нур* («вадзяная

птушка нур», Дразд.). Гл. *нырэц* 'тс', параўн. *нораць* 'ныраць, даваць нырца' (ТС).

Нораст 'нераст' (Касп.; полац., 3 нар. сл.; мядз., Сл. ЦРБ; брасл., Сл. ПЗБ), 'ікра (рыб, жаб)' (брасл., Сл. ПЗБ), рус. *норост*, *норос*, *норость* 'нераст; ікра рыб ці жаб'. Звязваюць з рус. *норохтiтiся* 'збірацца што-небудзь зрабіць, хацець, мець намер; храбрыцца, збіраючыся на якую-небудзь справу; спяшацца', якое дакладна адпавядае літ. *narštūtis* 'нераставаць', сюды ж польск. *parościć* 'апладняць (пра курэй)', серб.-харв. *parāšćati se* 'спарвацца (пра курэй)', што дае падставы для рэканструкцыі прасл. *norstъ (гл. *нораў*), якое можна супаставіць з літ. *norėti* 'хацець, прагнуць' і з прасл. *norvъ (гл. *нораў*). Звязана чаргаваннем з *nerstъ, гл. *нераст* (Фасмер, 3, 84). Параўн. таксама: Атрэмбскі, WSl, 10, 273—274; Варбат, ОЛА, 1975, 134—136; Шаўр, Slavica, 49, 208—214; SP, 25, 33—37.

Норат 'від рыбакоўнай сеткі' (Касп.; в.-дзв., паст., Сл. ПЗБ; мядз., Сл. ЦРБ, полац., Шн. 2), 'плеценая з нітак сетка для сена, пяхцер' (Касп.; в.-дзв., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *норотъ* 'верша', рус. *норот* 'верша'. Гл. *нерат*.

Нораў 'характар; упарты характар з капрызамі' (Нас., Яруш., Шат., Бяльк.), 'звычай' (Нас.), *нороў* 'нораў, звычка' (ТС), *нарóў* 'тс' (Ян.), 'нораў, натурлінасць' (ТС), ст.-бел. *норовы* (1562, Карскі, 1, 249), укр. *норов* 'характар; прыхамаць, капрызы', рус. *норов*, *наров* 'характар; жаданне; прыступ да справы', славац., чэш. *trav* 'характар, звычка; звычай', ст.-чэш. *prav* 'тс', славен. *prāv* 'звычка, характар', серб.-харв. *нарав* 'тс', макед. *нарав* 'тс', балг. *нѣрав*, дыял. *наравіе* 'тс', ц.-слав. *нравъ*. Прасл. *norvъ, роднаснае літ. *nōras* 'воля, жаданне', *norėti* 'хацець', грэч. *νορεῖ* 'моц, сіла'; таго ж паходжання ст.-інд. *nar-* 'мужчына', авест. *nar* 'тс' і пад. (Фасмер, 3, 84; Бязлай, 2, 229).

***Нораччу**, *норэччу* 'настойліва, заўзята' (ТС). Няясна; зыходны назоўнік *норэч 'ахвота; настойлінасць, заўзятасць' быў бы блізкі да літ. *norėti* 'жадаць, хацець', *norėtis* 'хацецца', *nōras* 'жаданне, ахвота', параўн. таксама *nōriai* 'ахвотна'. Ці не сюды ж і славен. *noretī* 'дурэць, губляць галаву, захапляцца' і асабліва *norčav* 'бойкі, гарэзлівы', якія Бязлай (2, 227) выводзіць з ням. (баварска-аўстрыйскага) *Narr*, дыял. *nor* 'дурны'?

Норка, 'драпежны пушны звярок' (ТСБМ). Відаць, запазычана з рус. *норка* 'тс', што з фін. *nirkka* 'ласка', эст. *nirk* 'тс' (Трубачоў у Фасмера, 2, 83, гл. таксама Вахрас, Virittäjä, 79, 102—110). Гл. таксама *нарыца* 'тс'.

Норка, *нарыца* 'назва рухавай, непаседлівай асобы' (пух., Жыв. сл.). Гл. *нарыца*, параўн. тлумачэнне: «на чалавека так кажуць, які вельмі пранорлівы» (там жа).

Норма ў розных значэннях (ТСБМ), у тым ліку 'участак калгаснага поля, які выдзяляецца для апрацоўкі аднаму чалавеку' (случ., Нар. словатв.), 'зямельны надзел — 5 дзесяцін' (ветк., Яшк.). Запазычана праз рус. *норма* ці польск. *norma* з ням. *Norm* ці франц. *norme* (<лац. *norma*).

Норт 'цячэнне; паглыбленне, вір на павароце ракі' (Сл. ПЗБ), 'паўвостраў, які ўтварае рака, мяняючы напрамак свайго цячэння' (карэл., 3 нар. сл.), 'неглыбокае месца ў рэчцы, дно якога ў карчах' (навагр., Нар. лекс.), 'спакойная частка ракі ў вілейскіх плятагонаў' (JP, 64, 31), 'калена ў рацэ' (астрав., ул. інф.), 'фарватар ракі; месца, якое агібае рака' (гродз., Яшк.), *нюрт* 'глыбокае месца на павароце ракі' (беласт., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *нуртъ* 'цячэнне' (1603). Запазычанне з польск. *nort, nurt* 'цячэнне, стрыжань, быстрак у рацэ', дзял. *nort, nord, nört* 'куток, канец, край, узлесак', ст.-польск. *nurt, nurta* 'яма, пячора і пад.' (Булька. Лекс. запазыч., 138; Бяднарчук, JP, 64, 31—32), пра што сведчыць у першую чаргу лінгвагеаграфія. Аднак славен. *Nart, Narte* 'назвы правалаў', якія Бязлай звязвае з польск. *nort*, што суадносіцца з літ. *nartas* 'кут, вугал' (Бязлай, 2, 215), дае падставы лічыць беларускія словы даўнімі ўтварэннямі ад прасл. **nor-* (**ner-*, **nyr-*), гл. *нара́, пану́ры* (параўн. Брукнер, 366).

Норчык 'нырэц' (пін., Нар. лекс.). Гл. *нор, нырэц*.

Нос 'нос, дзюба, заостраная частка прадмета' (Бяльк., Шатал., Сл. ПЗБ, Сл. ЦРБ, ТС), укр. *ніс* 'тс', рус. *нос*, польск., чэш., славац., н.-луж. *nos* 'тс', в.-луж. *nós*, славен. *nós* 'тс', серб.-харв. *nós* 'тс', макед., балг. *нос* 'тс'. Прасл. *nosъ: адпавядае літ. *nósis*, лат. *nāss*, ст.-прус. *nozu*, ст.-інд. *nāsā*, лац. *nāsus*, ст.-ням. *nasa* (Фасмер, 3, 84; Бязлай, 2, 228; Шустар-Шэўц, 14, 1022). У аснове матывацыі сувязь з 'рэзаць' (>'выступаць'), параўн. асец. *nos* 'шрам', суадносіцца з *нож, заноза* (Макоўскі, Мир слов и значений, 139).

Нос₂, звычайна ў спалучэннях: *на носе* 'вельмі скоро, у самы блізкі час' (Сл. ЦРБ), *на носу* 'пра хуткае з'яўленне': *Ужэ весна на носу* (ТС). Магчыма, першапачаткова аддзяяслоўны назоўнік ад *насіць* 'быць цяжарным', параўн. тураўск.: *У ее ўжэ трое дзецей і чэцвёртое на носу* (ТС), брасл. *носная* 'цяжарная' (Сл. ПЗБ), рус. *носить* 'нараджаць', *носы* 'перыяд цяжарнасці' і пад. Развіццё значэння ад 'напярэдадні родаў' (параўн. рус. *на сносях*) да 'вельмі хутка, вельмі блізка', магчыма, у выніку народнаэтымалагічнага збліжэння з *нос*₁.

Носаль 'насач, насаты чалавек' (Сцяц., Сцяшк. Сл.; шчуч., Сл. ПЗБ; Янк. 1; мазыр., Мат. Гом.), укр. *носаль* 'жук-даўганосік; малаток з доўгім канцом', польск. дзял. *posal, pochal* 'чалавек з доўгім носам', чэш. *posál, славац. posál, pochál* 'тс'. Суфіксальнае ўтварэнне ад *нос*₁; аднак незвычайны націск на

корані, параўн. *насár, насáч* і пад., а таксама ўкраінскі адпаведнік схіляюць да думкі пра запазычанне з польскай мовы. Параўн. таксама *кава́ль, маска́ль* і інш. утварэнні з суфіксам *-аль*, які трактуецца як запазычаны (Карскі, 2—3, 25).

Носікі 'бульба з лушпайкамі, пасоленая, варыцца з цыбулькай ці кропам' (валож., Сл. ЦРБ). Відаць, да *нос*₁ (гл.), параўн. *носік* 'частка бульбіны (з вочкамі)' (Мат. Гом.). Зыходная семантыка — 'выступаючая частка', што можа сведчыць пра ўзнаўленне першаснай матывацыі назоўніка *нос*₁ — 'рэзаць', параўн. *рэза́нікі* 'звараная неабіраная бульба, парэзаная напалам' (ТС).

Носкі 'які доўга носіцца' (бялын., Янк. Мат., ТС), і *носкі* (ТС). Аддзяяслоўны назоўнік ад *насіць*, параўн. *ходкі* 'хадавы' і пад.; аманімічнае ўтварэнне ад *насіць, несці* (яйкі) — *носкі* 'нясучы (пра курэй)', якое Аткушчыкоў (Сравн.-типол. ісследования слав. яз. и литератур. Л., 1983, 62) лічыць дакладным адпаведнікам літ. *pašus* 'прадуктыўны'.

Носніца 'насоўка' (Сл. ЦРБ). Мясцовае ўтварэнне ад *нос*, параўн. *адно́сник* 'тс' (Сл. ЦРБ, <ад *носа*; параўн. *ад галавы* (*парашкі*) і пад.).

Носцам 'нагой, выспяткам' (Некр. і Байк.; калінк., 3 нар. сл.; жытк., Мат. Гом., ТС), *носсам* 'нагою, наском бота' (Янк. 1), *носца*: *даць носца* 'даць выспятка' (ТС). Відаць, ад +*носец* 'насок (бота)', памянш. да *нос* (гл.), параўн. укр. «*вдарив його носоком*» (Грынч.); формы тыпу *но́сцык* 'выспятка' (Ян.), *но́сцакам, насцако́м* 'выспяткам' (Мат. Гом.) другасныя, параўн. таксама народнаэтымалагічныя ўтварэнні: *но́гца: даць ногца* (Некр. і Байк., да *нага*).

Носчы 'сквапна' (Сцяшк. Сл.). Магчыма, на базе спалучэння, што выражае інтэнсіўнасць дзеяння, тыпу +*носчы насіць* (да *насіць*), параўн. наст. слова.

Носьма: *носьма насіць* 'насіць бесперастанку' (пух., 3 нар. сл.). Прыслоўе «інтэнсіўнага дзеяння» ад *насіць*, аналагічнае да *бегма бегчы, лежма ляжаць* і пад. (адносна апошніх гл. Карскі, 2—3, 67).

Но́та 'нота, гук' (Яруш., ТСБМ), 'голас' (Сл. ПЗБ), ст.-бел. *но́та* 'нота, гук' (1580). Даўняе запазычанне праз ст.-польск. *nota* (XVI ст.) з лац. *nota* 'знак' (Булька, Лекс. запазыч., 166) або непасрэдна з с.-лац. *nota* 'нотны знак', параўн. *натаваць* 'памячаць, адзначаць', *нататка* 'заметка' і пад. (ад лац. *notare* 'адзначаць, запісваць').

Нотны 'занудлівы, патрабавальны' (мін., Лучыц-Федарэц, вусн. паведамл.), 'капрызны' (жлоб., Мат. Гом.). Параўн. рус. *нотный* 'адукаваны, разумны, хітры; патрабавальны, капрызны; важны; нудны, надаедлівы', чэш. *notný* 'належаць; акуратны, прыстойны, значны', першапачаткова, паводле Махэка₂

(402), у мове музыкаў і спевакоў 'па нотах, паводле нот' (гл. *нота*).

Ноў₁ 'маладзік' (ваўк., Сл. ПЗБ). Паводле Машынскага (Atlas, 1, к. 5), вынік экспансіі з захаду ўтварэнняў з 'новы' (пра месяц) на тэрыторыю з матывацыяй 'малады', параўн. польск. *now*, *nowy miesiąc*, *księżyc na nowiu*, чэш. *nov* (*měsíc*), *měsíc na nově*, ням. *Neumond*, англ. *new moon*, франц. *nouvelle lune*, лац. *luna nova* і пад. Рус. *месяц на нови* (Даль, без указ. месца) і зафіксаванае ў слоўніку Жэляхоўскага ўкр. *нів* знаходзяцца на перыферыі гэтай інавацыі, аднак параўн. рус. арх. *нова* 'маладзік' (СРНГ). Па паходжанню кароткі прыметнік (*novъ < *novъ *měsěcъ*) або адпрыметнікавы назоўнік (*novъ), гл. *новы*.

Ноў₂ (*новъ*) 'час з'яўлення новага хлеба, новы хлеб' (Нас.), *от нова до нова* 'круглы год, ад старога да новага ўраджаю' (ТС), рус. *новъ* 'новы ўраджай; нешта новае, якое толькі што з'явілася'. Да *новы* (*novъ), параўн. *навіна* 'новы ўраджай, першы ўраджай'.

Ноў₃ 'новаўзаранае поле, цаліна' (Яшк.), *сюды ж ноўка* 'тс' (Бяльк.), рус. *новъ* 'тс'. Да *новы* 'новаўзараны', параўн. *навіна* 'новаўзаранае поле'.

Ноўды, *ноўда* 'часам, выпадкам' (Бяльк., Мат. Маг.), *ноўды* 'мога, магчыма' (Яўс.). Гл. *нойды*.

Ноўза 'соты, не занятыя мёдам, але прыгодныя' (Шат.). Гл. *наўза*.

Нохаль 'пра чалавека з вялікім носам' (докш., Янк. Мат.), польск. дыял. *poschal* 'насаты чалавек; лыч', славац. *poshál* 'насаты чалавек'. Да *нос*, з экспрэсіўнай заменай *с* на *х*, паводле Брукнера (366), «*zwykle zgrubienie*», параўн. *носаль* (гл.).

Нохар 'чалавек з вялікім носам' (ТС). Да *нос*, з экспрэсіўнай заменай *с* на *х*. Параўн. *носар*, *насар* (гл.).

Нохцам 'нагой, выспяткам' (кап., Жыв. сл.). Да *носцам* (гл.) з ад'ідэацыяй да *нага*, параўн. *ногцам* 'тс'; чаргаванне *х-г* гл. у *нохаць* < *ногаць*.

Ноца 'адгоннае слова на каня' (Мядзв.), '=рус. *нуते*': *Ноца ў поле* (Касп.). Ад *но* (гл.) + *ца* (узмацяляльная часціца, па паходжанню, відаць, форма він. скл. энклітычнага займенніка, параўн. рус. *-те* у той жа функцыі).

Ноч 'ноч, частка сутак' (Бяльк., Шат., Сл. ПЗБ, ТС), укр. *ніч*, рус. *ночь*, польск., чэш., славац., н.-луж. *nos*, в.-луж. *pós*, славен. *ноѣ*, серб.-харв. *ноћ*, макед. *нок*, балг. *нощ*. Прасл. *nokъ, роднаснае літ. *naktis*, лат. *nakts*, ст.-прус. *naktin* (він. скл. адз. л.), ст.-інд. *nák*, *náktis* 'ночы', лац. *nox*, *noctis* (він. скл.), грэч. *νύξ* 'ноч', гоц. *nahts* (Фасмер, 3, 87; Махэк₂, 401; Бязлай, 2, 227). У аснове матывацыі значэнне 'гнуць, сцягваць', параўн. лац. *nox* пры *necto* 'сцягваць, звязваць', што

дало значэнне 'закрываць (святло)' (Макоўскі, Мир слов и знач., 139), параўн. *сутон* 'тонкі лядок на вадзе' і 'змрок' (ТС).

Ночай 'ноччу' (паст., смарг., Сл. ПЗБ), *ночай*, *ночий* 'тс' (валож., віл., Сл. ЦРБ), *начо́й* 'тс' (астрав., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *нощю* 'тс' (XVI ст.), параўн. рус. дыял. (тамб., пск., разан., цвяр.) *ночей*, *ночѣй* 'тс', ст.-рус. *нощей* (Слова пра паход Ігаравы), славен. *посо́ј* 'тс'. Для вывядзення з творн. скл. адз. л. трэба было б дапусціць наяўнасць зыходнай формы ж. р. *ноѣ, паралельнай да *ноѣ, параўн. нармальнае для апошняга ўтварэнне *ноччу* (*ноѣр); форма *посо́ј* разглядаецца як заходнеславянскі рэлікт *ноѣр (творн. скл. адз. л.) у славенскай мове ў першую чаргу з-за наяўнасці зычнага *с* (Шывіц-Дулар, SR, 30, 415—418; Бязлай, 2, 226). Згодна з Карскім (2—3, 176), група *-ьј-* магла змяніцца ў *-еј-*, што дало канчаток творн. скл. *-ейу* па аналогіі канчаткаў асноў на *-ја*: *начо́ю*, *ночаю* з далейшай зменай на *но́чай*, *начо́й*.

Ночы 'ноччу' (чэрв., Нар. лекс.; Сл. ПЗБ), *ноччы* 'тс' (віл., Сл. ЦРБ). Паводле Карскага (2—3, 76), сёнен. *ноччи* < *ноѣ* < *ноѣи* (гл. *ноччу*, *ноч*), параўн. таксама *ноччы* і *ноччу* (Бяльк.), рус. дыял. *ночи* 'тс' і пад.

Ночвы 'начоўкі' (Яруш., Гарэц., Шат., Касп., Бяльк., Кліх, Сл. ПЗБ, Маш., Янк. 1, ТС; палеск., 3 нар. сл.), *сюды ж но́чай* 'вялікія начоўкі' (петрык., 3 нар. сл.), укр. *ночви* 'карыта мыць бялізну', рус. *ночвы*, *ночви* 'начоўкі', польск. *niecki*, *niecka* 'тс', чэш. *pecky* 'тс', в.-луж. *tjeski* 'тс', н.-луж. *njaski* 'тс', славен. *peŕve*, *peŕkē* 'тс', серб.-харв. *наћве* 'карыта для замешвання цеста', макед. *нокви* 'тс', балг. *нощви*, *нщчки* 'тс'. Прасл. *nyktju, род. скл. *nyktjъve*, звязваюць з грэч. *νύξω* 'мыю', ст.-інд. *nēnēkti* 'сцірае', ст.-ірл. *nigid* 'мые'; мяркуецца, што першапачаткова значыла 'карыта для мыцця', пазней 'карыта для замешвання цеста' (Фасмер, 3, 86; Махэк₂, 393; Бязлай, 2, 218).

Ночка 'назва птушкі': *Чорная птушка, летáе вечэром, розбура́е гнёзда* (Куч.), *ну́чка* 'кажан' (Сіг.), *но́чка* 'тс' (брэсц., Нар. лекс.), *сюды ж ну́чка* 'начны матыль' (Ніва, 1979, 4 лістап.). Да *ноч*, параўн. славац. *поска* 'начны матыль', балг. *нощно пиле* 'кажан' і пад. Параўн. *начніца* (гл.).

Ноша 'вязака, клунак' (Яруш., Сл. ПЗБ, ТС), памянш. *но́шка*, а таксама *но́шка*, *но́шка* 'тс' (Некр., Жд. 1, Клім.; бялын., Янк. Мат.; Сл. ПЗБ), ст.-бел. *ноша*, *ношка* 'мера сена, травы' (Скурат, Меры, 123), параўн. рус. *ноша*, *ношка* 'тс', чэш. *núše* 'тс', славац. *по́ша* 'тс' і пад. Ад *нясці*, *насіць* (< *nos-ja), параўн. Фасмер, 3, 87; Махэк₂, 403, першапачаткова 'тое, што можна панесці'.

Ноша₂ 'яечнікі ў курыцы' (Ян.), *но́ша*: *у старо́е гусі но́ша з'яўляецца каля ног* (Бір. дыс.), *сюды ж*, магчыма, *но́ша* 'пухлі-

на, гузак, грыжа' (ТС), параўн. рус. *ноша* 'цяжарнасць', польск. *posza* 'тс'. Да *насіць*, *нясці* (гл.), у тым ліку 'нясці яйкі', параўн.: *Як удар куру на спіне, дак у ее тая ноша паб'ецца і еечкі патруцца* (Ян.).

Ношта 'ноша, вязка, клунак' (Гарэц.; брасл., шчуч., даўгаўп., ігнал., Сл. ПЗБ). Паводле аўтараў названага слоўніка, з літ. *paštà* 'тс' (аддзяслоўны назоўнік ад *pėšti* 'нясці').

Ношы 'насілкі; жэрдкі, на якіх носяць копы сена' (Жд. 2, Сл. ПЗБ, Ян., ТС), 'насілкі для пераноскі нябожчыкаў' (ТС), 'прыстасаванне, на якім носяць ведры' (ДАБМ). Да *насіць*, *нясці* (гл.), параўн. *насілы*.

Ну — часціца ўзмацняльная (Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), 'так, але' (Некр., Сл. ПЗБ; мядз., чэрв., Жыв. сл.; ТС), укр. *ну*, рус. *ну*, польск. *ни*, чэш. *ни*, в.- і н.-луж. *ни*, славен. *ни*, серб.-харв. *нѣ*. Прасл. **ни/*но*, этымалагічна блізкія прасл. **на* (гл. *на*), **но* (гл. *но*), **нѣ* і інш., усе ўзыходзяць да ўказальнага **оно-/*ено-* (Махэк₂, 402; Бязлай, 2, 229; 2, 507, з літ-рай).

Нугрыці 'назойліва прасіць' (івац., Нар. сл.). Няясна, магчыма, ад *ну* (гл.).

Нуд 'халера, зараза, нуда' (слонім., Нар. словатв.; Сл. ЦРБ), 'нуда; моташнасць' (драг., Нар. словатв.), 'сум, маркота' (Чэрн.), 'нехайнасць' (Нік., Очерки), *нудзь* 'нуда, журба, маркота' (ТС), укр. *нуд* 'нуда; млоснасць', рус. *нуд* 'кароста'. Аддзяслоўны назоўнік ад *нудзіць* (гл.); першачатковае значэнне захавалася, відаць у *нуддзе* 'прымус' (Нас.), параўн. *нуддзю* 'прымусам, гвалтам' (там жа), з якіх натуральным шляхам маглі ўзнікнуць формы *нуд*, *нудзь*, параўн. *хлуд* і *хлуддзе*, *поскудзь* і *поскуддзе* і пад.

Нуда 'нячыстасць на целе і на галаве; бядота, голад; сум, нудота' (Нас.), 'нудота, сум; моташнасць' (Бяльк., Гарэц., Шат., Сл. ПЗБ), 'маркота; бядота' (Касп.), 'сум, гора; галеча' (Яруш.), 'маркота, сум, хандра' (Мал.), 'маркота; вошы' (Пятк. 2), 'хвароба раслін' (Сцяшк.), 'галеча, нястача' (Нік. Очерки), 'моташнасць' (ТС), *нуджа* 'моташнасць; сум, маркота' (Клім.), 'нудны чалавек' (ТС), укр. *нуда* 'маркота, сум; моташнасць', рус. *нуда* 'прымус; надаедлівасць; сум, маркота; спёка; насыкомья (камары, машкара і інш.); кароста, нячыстасць на целе; цяжкае становішча, турбота, голад', польск. *nuda* 'маркота; нудота; сум; вошы; нудны чалавек', славен. *nũdo, nũda* 'заробак, плата', серб.-харв. кайк. *nuda* 'тс'. Вытворнае ад **nuditi* (гл. *нудзіць*), насуперак Фасмеру (3, 88: *нудить* ад *нуда*), як *хада* ад *хадзіць* і пад.

Нуда₂ 'так, але' (карэп., Нар. лекс.). Відаць, запазычана з рус. прастаноўн. *ну да́* 'тс' < *ну* (гл.) і *да* 'так'.

Нудачка (*нудычка*) 'ягада касцянка' (Бяльк.). Відаць, ад *нудзіць* 'выклікаць моташнасць, цягнуць на ваніты'; параўн. *нуднікі* (гл.).

Нудзіць 'прымушаць' (Гарэц.), 'прымушаць; сумаваць; муціць' (Нас.), 'цягнуць на ваніты, ныць' (ТС), 'муціць; ныць, балець' (Сл. ПЗБ), 'муціць, пазываць на ванітаванне' (Бяльк.), 'занядбаць цела; цягнуць на ваніты' (Нік., Очерки), *нудзіць* 'цягнуць на ваніты' (Касп., Шат.), *нудыты* 'цягнуць на ваніты; сумаваць, маркоціць' (Клім.), *нудзяці* 'сумаваць, маркоціцца' (Чэрн.), укр. *нудити* 'мучыць, таміць; прымушаць; наводзіць сум; цягнуць на ваніты', рус. *нудить* 'прымушаць; турбаваць; мучыць; сумаваць; цягнуць на ваніты', польск. *nudzić* 'не весяліць; ныць; марудзіць; маркоціць; муціць', чэш. *nuditi* 'наводзіць нуду, маркоту', славац. *nuditi* 'тс', славен. *nuditi* 'прымушаць, прапанаваць, даваць', серб.-харв. *нудити* 'прапанаваць; частаваць', макед. *нуди* 'тс', балг. *нудя* 'прымушаць'. Прасл. **nuditi*, паводле Махэка₂ (402), мела першачатковае значэнне 'рабіць націск, прымушаць, прыгнятаць'; параўн. таксама Фасмер, 3, 88 (**nuditi* < **nuda*); Бязлай, 2, 229; Слаўскі, SOG, 18, 265; Жураўлёў, Этимология-1967, 112.

Нудзьба 'нудота' (зэльв., Жыв. сл.). Аддзяслоўны назоўнік ад *нудзіць* (гл.), параўн. *хадзьба* ад *хадзіць* і пад.

Нудзьга 'нуда, смутак' (Гарэц., Багд.), 'стан пчалы без узятка' (Мат. Гом.). Аддзяслоўны назоўнік ад *нудзіць* (гл.), параўн. ст.-бел. *ноудога: родачи ба ноудоги и немоци не имѣла* (1489 г., гл. Карскі, 2—3, 33), укр. *нудьга* 'нуда, смутак; нудны чалавек', рус. *нудьга, нудга* 'маркота; моташнасць; сверб ад укусаў насыкомых; галеча, нястача'.

Нудкі: *нудкая каша* 'несалоджаная каша' (Вешт.). Відаць, ад *нуд* 'моташнасць' (гл.), параўн. укр. *нудкий* 'сумны; прыкры; моташны' (< **nud-ъкъ*).

Нуднік 'бядняк, бедалага; надаедлівы чалавек'. Ад *нудны* (гл.).

Нуднікі 'дзікі вінаград (*Vitis L.*)' (Сл. ЦРБ). Ад *нудны* 'выклікаючы моташнасць', параўн. *нудачка* 'ягада касцянка' (гл.).

Нудны 'надаедлівы; нецікавы; бедны' (Нас.), 'сумны; які наганяе нуду' (Сл. ПЗБ), 'які выклікае моташнасць, ад якога цягне на ваніты' (ТС), 'нясмачны, брыдкі' (Ян.). Ад *нуд*, *нуда* (гл.).

Нужа 'недахоп харчоў; патрэба' (Нас.), 'галеча' (Яруш.), 'сум' (пін., Сл. ПЗБ), 'мухі (наогул насыкомья)' (Ян.; Мат. Гом.), 'шасціножкі (камары, мошкі, сляпні, авады, зыкі, мухі)': *Улетку мужа тавар заедае* (Некр.), сюды ж таксама *нужа* 'галеча; рой мошак' (Сержп., Грам.), укр. *нужа* 'вошы; мухі', рус. *нужа* 'галеча, беднасць; неабходнасць; прымус; сверб', польск. *peńza* 'галеча, бяда', чэш. *pouze* 'тс', славац. *nũza* 'тс', в.- і н.-луж. *низа* 'тс', славен. *nũja* 'неабходнасць, патрэба', серб.-харв. *нужда* 'тс', макед. *нужда* 'тс', балг. *нужда* 'тс',

ст.-слав. *ноужда* 'тс'. Прасл. *nudja 'патрэба, неабходнасць' ад *nuditi, гл. *нудзіць* (Махэк₂, 402; Бязлай, 2, 230); паводле Фасмера (3, 88), роднаснае *нуда*, *нудить*. Зубаты (1, 1, 312) выводзіць значэнне слова з 'мучыць, турбаваць, прыгнятаць' і далей 'прымушаць', чым і тлумачыцца ўвесь спектр значэнняў, блізкіх значэнню слова *бяда*. Змякчэнне н мае, відаць, экспрэсіўны характар. Сюды ж таксама *нужнай мужык* 'бедны мужык' (Анім.).

Нўжаць 'есці': *Навару Сцяпану чаго, а сама сала нўжаю* (чачэр., Мат. Гом.). Няясна; магчыма, ад *нужа* (гл.), семантычна трансфармацыя ад 'патрэба' да 'ўжываць' (=рус. 'потребляць').

Нужда 'нястача, беднасць' (Сл. ПЗБ); 'патрэба, неабходнасць' (Бяльк.), 'бяда, гора, журба' (ТС, Ян.), *niżdā* 'вошы': *jak zaparąysz płacicie haraczum szczótkam, to zhinie úsiàkaja niżdā — i woszu, i hnidy*, Пятк., 2, 110. Па фанетычных прыкметах (-жд- < *dj-), запазычана з ц.-слав., параўн. ст.-слав. *ноужда* 'неабходнасць, прымус'; развіццё семантыкі на базе устойлівых словазлучэнняў: *jehó niżdā zajéta* („o bardzo zawszawionych osobnikach", Пятк., там жа), з *нужды нападаюць вошы* (ТС). Сюды ж *нуждаць* 'прымушаць' (Нас.), 'вымагаць' (Бяльк.). Параўн. Фасмер, 3, 88; Слаўскі, SOг, 18, 265.

Нуздаць 'цугляць, трымаць у строгаці', 'вуздаць, кілзаць' (Бяльк.), 'звязаць звенні плыта' (беразін., 3 нар. сл.), сюды ж *нуздó* 'вуздэчка' (Ян.), *нузды*, *нуздакі* 'вяроўкі, звітыя з бярозавых або лазовых вітак ці гужбы для звязкі паасобных звенняў у цэлы плыт' (расон., беразін., барыс., 3 нар. сл.), укр. *нуздати* 'цугляць, надзяваць вуздэчку', *нузда* 'вуздэчка', рус. *нузда́ть* 'тс'. Ад *за-нуздаць* 'зацугляць' (<+*за-уздать*, н устаўное, Карскі, 1, 325), гл. *вузда*; выходзячы з плытагонных тэрмінаў, не выключана паходжанне ад *навуз* 'навязка', параўн. рус. *науз* 'частка конскай збруі з другасным збліжэннем да *вузда* (*науз* < *нуз* - *Хузда*).

Нўздэчка 'вуздэчка для язды вярхом, лепшай якасці, з цуглямі' (Маш.), параўн. укр. *нуздэчка* 'тс'. Ад *вуздэчка* (гл. *вуздэчка*) пад уплывам *зануздаць* 'зацугляць' (гл. *нуздаць*), іншы варыянт замены: *муздэчкі* (Шн. 1), *замуздаць* (там жа), паводле Карскага (1, 324), па тыпу *Мікалай, Мікіта* (рус. *Николай, Никита*), параўн. таксама *пастронкі* // *пастромкі*.

Нулё, *нулí* — сцвярдзальная часціца (Жд. 2, Сл. ЦРБ), *нўле* 'тс' (карэл., Янк. Мат.), тое ж *налé*, *нолé* (гл.). З *ну* і *але*.

Нуль (БРС, ТСБМ), укр. *нуль*, рус. арх. *нуль*. Запазычана праз нямецкае *Null* з іт. *nulla* 'нішто, нічога' < лац. *nullus* 'ніякі' < *ne ullus* 'ні адзін' (Фасмер, 3, 81; Бязлай, 2, 230).

Нум 'ну, давайце': *нум-те-тка, братцы, думати* (гом., Рам. 1), *нумо: нумо думати, гадати, де нам, сестра, мати узяти* (там жа), укр. *нум, нўмо* 'тс'. З *нў* (гл.), узмоцненага часціцай -м(о), таго ж паходжання, што і *ў быццам* (параўн. *бытта*), гл. ESSJ SG, 2, 507; 1, 321. Будзіловіч (Грама. асабности малорус. говора в Гродн. губ., рук.) супастаўляў *нумо* з дзеяслоўным канчаткам у *даймо* (пабудзальная форма).

Нўмар (Яруш., ТСБМ), *нумір* (Бяльк.). Запазычана праз польск. *питег*, ням. *Nitmer* з лац. *pitnerus*, першапачаткова са значэннем 'удзел, лік', параўн. Кюнэ, Poln. 81. Праз рус. *но́мер* запазычана магіл. *но́мір* (гл. *ныміра*, Бяльк.), спец. пра рус. слова гл. Сандлер, ЭИРЯ, 3, 20—26. Лац. *pitnerus* звязваюць з грэч. *νέμω* 'дзялю', сч.-в.-ням. *pētan* 'узяць' (Вальдэ — Гофман, 253, 538).

Нунёж 'няўжо ж' (Мат. Маг.). З *ну* *няўжо ж*.

Нурá, 'маркота; знясіленне' (Нас., Касп.), *нўра* 'знясіленне' (Яруш., Гарэц.), *нуря* 'мучэнне' (Бяльк.), *нурыць* 'марыць, мардаваць; падаць тварам на зямлю', *нурыцца* 'маркоціцца, мардавацца' (Нас.), параўн. рус. *нўра* 'маўклівы, пануры чалавек' (пск., цвяр.), *нўрыць* 'прымушаць; знясільваць, мучыць; маркоціцца, бедаваць; гнаць, паганяць', польск. *nurzyć* 'апускаць (у ваду)', у тым ліку *nurzyć oszu w ziemié* 'быць панурым, апускаць галаву'. Параўноўваюць са ст.-слав. *изноурити* 'грабіць, нападаць', *изноурение* 'здабыча', аднак семантычная сувязь застаецца няяснай; больш блізкае балг. дьял. *нурим* 'заўсёды маўчаць, нават калі пытаюць', што адпавядае літ. *niūroti* 'глядзець з-пад ілба, панура стаяць'. Звязана чаргаваннем з *noriti, гл. *нор*, *нурэц*, *нурáць*, *пануры*. Змякчэнне можа мець экспрэсіўны характар. Да семантыкі параўн. фразеалагізм *як у ваду апушчаны* 'сумны, маркотны, маўклівы'.

Нўра₂ 'ніцма' (Сцяшк. Сл.). Відаць, да *нур!* — выклічнік, што імітуе раптоўнае заглыбленне ў ваду, параўн. рус. *нуром* 'уніз, уперад галавой упасць'. Гл. папярэдняе слова і *нурыць* 'падаць уніз тварам'.

Нўрачка 'невялікі кавалачак хлеба' (Жд. 2, Сл. ЦРБ). Няясна.

Нурóк 'нырок, ныранне' (Яруш.), 'від дзікай качкі' (Сцяшк.), *нурóк* 'нырок, ныранне' (Сл. ПЗБ), *нуркóм* 'нырцом' (Сл. ПЗБ), укр. *нурок* 'дзікая качка; нырок', рус. *нурóк* 'выбоіна на дарозе', польск. *пигек* 'нырок; нырэц; пануры чалавек'. Гл. *нырок*.

Нўрта, *нўрта* 'ніцма' (Сцяшк. Сл., Сл. ПЗБ). Відаць, да *нурыць* 'падаць уніз тварам' пад уплывам *норт*, *нурт* 'глыбіня, вір' (гл.); сюды ж *нуртаваць* 'ныраць, даваць нырца' (Сцяшк. Сл.).

Нурóіна 'нелюдзімы, непрыязны флегматычны чалавек'

(Жд. 1, Сл. ЦРБ). Відаць, балтызм, аформлены суфіксам *-іна*, параўн. польск. дыял. *niur* 'пануры, маламоўны чалавек' (беларуска-польска-літоўскае пагранічча) <літ. *niūra* 'пануры чалавек' (Лаўчутэ, Балтызмы, 81).

Нурэц 'нырэц' (карэл., Нар. лекс.), 'скачок у ваду' (Яруш., Сл. ПЗБ), 'той, хто нырае' (Сл. ПЗБ), 'вадаплаўная птушка' (Сл. ЦРБ), укр. *нурець* 'тс', макед. *нурец* 'тс'. Гл. *нырэц*.

Нут 'гэбель выбіраць пазы' (Сл. ЦРБ). Запазычана праз польск. *nut*, *nuthibel* 'гэбель для выразання пазоў' з ням. *Nut(e)*, скарачана ад *Nuthobel* 'тс'.

Нутка 'ну, давай' (Нас.), *нуткала* 'калі падахвочваюць да падняцця цяжару' (Чачот), рус. *нутко* 'ну, давай'. З *ну* (гл.) і ўзмацняльнай падвойнай часціцы *-tk-*, якая можа адлюстроўваць кантамінацыю ўзмацняльных партыкул **-to* (параўн. серб.-харв. *нито* 'тс') і **-ka* (параўн. рус. *нўка* 'тс') (ESSJ SG, 1, 331), або непасрэдна з *+нуге* (гл. *нуце*) і *-ka* (параўн. *тутака*, *тамака*), што павінна было адбыцца яшчэ да пераходу *т' > ц* у беларускай мове. Не выключаны ўплыў дзеяслоўных канчаткаў, пры якім *-т* адпавядае адз. л. *-це* — мн., а *-ла* — форме прашлага часу, параўн. славен. *nut* (адз. л.), 'бач', *nuta* (падв. л.), *nute* (мн. л.).

Нутрак 'парсюк або жарабец з адным яйцом (другое выразана)' (Цых.), 'нутрэц' (беласт., Сл. ПЗБ), 'непакладаны кабан' (Бесар.), параўн. укр. *нутряк* 'тс', чэш. *ňutrák* 'тс', славац. *znutrák*, *vnútrák* 'тс', серб.-харв. *нўтрак* 'тс', балг. *вѣтрак*, *вотрак* 'тс'. Гл. *нутро*. Іншы словаўтваральны варыянт назвы вядомы на астатняй беларускай тэрыторыі, параўн. *нутрэц* (астрав., ашм., віл., Сл. ПЗБ; Бяльк.; ДАБМ, камент., 884), *нутрэц*, *нытрэц* 'конь, кабан напакладаны або з прыроднай анамаліяй' (ТС), мае працяг у рус. *нутрѐц* 'тс', што дае падставы выказаць меркаванне пра заходнеславянскае паходжанне першай назвы, якая, магчыма, звязана з вандроўнымі спецыялістамі па пакладанню, параўн. гродз. *вѣнѣр* 'кастратар'. Гл. Махэк₂, 403.

Нўтрашчы 'вантробы' (Мат. Гом.). Да *нутро* (гл.).

Нутро 'вантробы, унутранасці' (Нас., Гарэц., Пятк. 2, Касп.), 'сярэдзіна, унутраная частка' (Сцяшк., ТС), *нутрэ* 'тс' (ТС), *нутрэ* 'унутранасці' (Грыг.), *нутра*, *нутры*, мн. 'тс' (Сл. ПЗБ), укр. *нутро* 'тс', рус. *нутро*, *нутра*, *нутре*, *нутрь* 'тс'. Са старога прыставачнага ўтварэння **vъ-otrъ* 'усярэдзіну', што было пераасэнсавана, як **vъ-otrъ* (Фасмер, 3, 90), гл. *унўтр*. Параўн. яшчэ ст.-бел. *нўтръ моѡ* *переменилось*, *ноутрѣ моѡ*, *нўтръ моѡ*, *оу нўтри моѡ* (Псалтыр XVI ст., гл. Карскі, 2—3, 17), чэш. *nitro* 'унутранасць, нутро', славац. *vnútro* 'тс' — новыя назоўнікі на базе пераасэнсаванай часткі **-otrъ* (Махэк₂, 696). Звяртаюць увагу на паралельнае грэч. *έντερα*, мн. л.

'унутранасці, вантробы', ст.-інд. *antrám* 'тс', літ. *iščios* 'тс' (Бязлай, 2, 228 і інш.). Сюды ж таксама *нўтроносць* 'тс' (ТС, магчыма, пад уплывам рус. *внутренность*), *нутраны*, *нутрэчны* 'выняты з нутра' (Сл. ПЗБ, Сцяшк.), *нутроны* 'унутраны' (Сл. ЦРБ).

Нўтрыя 'вадзяны пацук' (ТСБМ). Запазычанне, відаць, праз рус. *нўтрия* 'тс' з ісп. *nutria* 'выдра' (<лац. *lutra* 'выдра'), перанос назвы адбыўся на тэрыторыі Чылі (Махэк₂, 403).

Нўты 'прапілаваныя праёмы ў дошках дзвярэй, куды загагнаецца шпона або пояс' (Сцяшк.). Запазычанне праз польск. *nut* 'паз у драўніне, у які заходзіць адпаведны выступ', *nuty*, мн. л. з ням. *Nut(e)* 'тс'.

Нўце 'ну, давайце': *núcie chłopcų próbować* (Пятк. 2), *нўце* і *нўце* 'выклічнік, які ўжываецца пры паганянні валоў' (Кліх), *нўцетка* 'ну, нутка' (Нас.), укр., рус. *нўте* 'тс', серб.-харв. *нўте*, *нўти* 'ну; бач', славен. *nuti*, *nute* 'бач'. З **nu/но* (гл. *ну*) і часціцы **-te* (**-tě*, **-ti*), якую часам спрабуюць звязаць з канчаткам 2-й асобы мн. л. загад. ладу (ESSJ SG, 1, 329; 2, 506; Фасмер, 3, 88). Параўн. *нутка* (гл.).

Нўцер 'конь, кабан напакладаны або з прыроднай анамаліяй' (ТС). Відаць, утворана шляхам адваротнай дэрывацыі з *нутрэц* 'тс'; менш верагодна захаванне першаснай формы, суадноснай, напр., са славен. *noter* 'унутр', рус. *нўтерь* 'сярэдзіна, вантробы' і пад. Гл. *нутро*.

Нўціць 'ціха спяваць' (Сцяшк. Сл.; стаўб., Сл. бел. нар. фраз.). Запазычана з польск. *pisic* 'тс' (ад *nuta* 'нота').

Нўшкаць (*нўшкцьць*) 'панукаць, падганяць' (міёр., Нар. сл.), 'прымушаць' (віл., Сл. ПЗБ). Ад *ну ж* (<**ni* і **že*), гл. *ж*, *жа*.

Нўшпарыць 'вышукоўваць, дазнавацца' (Сцяшк. Сл.). Гл. *нышпарыць*.

-нь, пастпазіцыйная партыкула, якая далучаецца да займеннікаў тыпу *штонь* 'што-небудзь', *хтонь* 'хто-небудзь', прыслоўяў тыпу *калінь* 'калі-небудзь' і пад., вядома яшчэ ст.-бел. *штонь* (1387), *какійньколі* (якія калі) (1432). Паводле Карскага (1, 323), можа выводзіцца з займенніка **(j)ь* (ст.-слав. *иже*, параўн. він. скл. **нь*) або з'яўляецца вынікам скарачэння *не ці ні*, параўн. ст.-бел. *штонь есть дохода*; паводле Копечнага (ESSJ SG, 1, 323), звязана з займеннікам **onъ* (гл. *ён*).

Ны 'выгук, якім падганяюць коней' (ТС). Да *но* 'тс' з экспрэсіўнай дэфармацыяй вакалізму.

Ны́га 'нешта малое, фіга' (ТС). Відаць, запазычана з польск. *nyga* 'рэшта, рэштка' (*Dać komu wpyić nygę* = to, co pozostało w kieliszku), што ў сваю чаргу з ням. *Neige* 'рэшткі пітва', параўн. Варш. сл., 3, 428.

Ны́гаць 'сланяцца, совацца' (стаўб., Жыв. сл.), *ны́гаць* 'заглядваць, соваць нос' (стаўб., Нар. сл.), 'шукаць' (віл.,

Нар. сл.), *ныгаць* 'есці спяшаючыся, не сядаючы за стол' (чэрв., Сл. ЦРБ), 'перабіраць пры ядзе' (Сцяц.). Відаць, «звонкі» варыянт *ныкаць* 'хадзіць, швэндаць', гл. таксама *нікаць*.

Ныдвіць 'змагаць, чахнуць' (Нас., Яруш., Гарэц.). Утварэнне, аналагічнае да *нідбіць* (гл.), відаць, праз назоўнік ⁺*ныдв́а* ад *ныдзіць* (гл.), параўн. *макв́а* ад *мокнуць* і пад. Нельга выключыць таксама ўплыў літ. *nudvēsti* 'здохнуць, здыхаць'.

Ныдзгаць 'есці без апетыту, перабіраючы' (слонім., Нар. лекс.; Сцяшк. Сл.), *ныдзьгаць* 'нудзец' (пух., 3 нар. сл.). Відаць, да *ныдзіць* (гл.) як другаснае ўтварэнне ад назоўніка ⁺*ныдзьга* (*ныдзга*), параўн. *нудзьга́* ад *нудзіць* і пад.

Ныдзіць 'цягнуць на ваніты; ныць, балець' (Сл. ПЗБ), 'маркоціцца, ныць, змагаць ад нуды; чахнуць; затыхацца (пра рыбу)' (ТС), 'капрызіць' (Сцяшк. Сл.), укр. *ні́дїти* 'гібець, змагаць, маркоціцца', рус. дан. *ныдїть* 'бурчаць, быць незадаволеным'. Звязана чаргаваннем з *нудзіць* (гл.), параўн. *нудкі* (гл.) і *ны́дкі* 'нясмашны' (Сцешк. Сл.), рус. *ны́дно* 'нудна' і пад. Семантыка дэманструе ўплыў *ныць* (гл.), параўн. яшчэ ў Зізанія: *оуны́лї... зны́дѣлї*.

Ныднік 'скнара, скупы' (Нас., Бяльк.). Да *ныдзіць* (гл.).

Ныдзры 'пыса' (глыб., Сл. ПЗБ). Відаць, да *ноздры* (гл.), параўн. славац. дыял. *pozgru* 'ноздры'; паводле Брукнера (367), першапачатковае значэнне 'храпа', параўн. і літ. *nasrai* 'пашча звера'.

Ныкаць 'схіляць часта галаву, як гэта робяць качкі; заглядваць у розныя месцы, як бы шукаючы нешта; ухіляцца ад працы пры дапамозе розных хітрыкаў' (Нас.), 'заглядваць ва ўсе куткі, шукаючы што-небудзь ці каго-небудзь' (чавус., Нар. сл.), 'хадзіць, швэндаць' (Яўс.). Гл. *нікаць*.

Ныкаць₂ 'плакаць, ныць' (Мат. Маг.). Ад *хныкаць* 'тс', відаць, пад уплывам *ныць*.

Нынекавых 'сёння' (астрав., Сцяшк. Сл.). Да *ніня* 'сёння' (гл.), ускладненага партыкуламі і канчаткам *-ых*, які належаў форме род. скл. мн. л. (Карскі, 2—3, 67): *ніне-ка-ва* > *нінека-вых* як *учорых* 'учора' (Мат. Маг.); *ы* пасля *н* сведчыць, магчыма, аб захаванні архаічнай формы *ныне* (звычайна ў беларускіх гаворках *ы* > *і*, гл. Карскі, 1, 236) або аб уплыве рускай мовы, параўн., аднак, *нынэйшы* (*нынѣйшій*) 'цяперашні, сённяшні' (Нас.).

Ныпрыць 'цікаваць': *ныпрыць, па сялі ходзячы, дзе які дымок угледзец* (карэл., Марц.). Магчыма, балтызм, параўн. літ. *nyprīdī*, суадноснае з *nyprinti* 'калупацца; карпатліва працаваць' і пад.

Ныраць 'даваць нырца' (Яруш., ТСБМ), зак. тр. *нырніць* (Яруш., ТСБМ, Сл. ПЗБ), укр. *нырати, нырнути*, рус. *нырать*,

нырнуть, серб.-харв. *но-нырати* 'знікаць, цячы пад зямлёй', балг. *нырна* 'даваць нырца'. Выводзіцца з прасл. **nyr-*, падоўжанай асновы на базе **nyr-*, што ўзнікла аслабленнем ступені **nyr-*, параўн. тураўск. *нораць* 'тс'; іншыя варыянты асновы дэманструюць розныя ступені чаргавання: **nyr-*, **nyr-*, **nyr-*, **nyr-*, **nyr-* (Махэкэ, 401; Бязлай, 2, 227), паводле Фасмера (3, 92), дастаткова старажытныя, гл. *нырыць* 'падаць тварам на зямлю', *пануры*, славац. *ponárat* 'заглыбляцца', славен. *pondreti* 'нырнуць, схавання' і пад. Прасл. **nerti*, *nyro*, ст.-слав. *изнрѣти, изнрѣж* 'вынырнуць' параўноўваюць з літ. *nėrti, neriti* 'утапіць, заглыбіць', лат. *nirt, nirstu* і г. д.

Нырка₁, часцей *нырки* мн., рус. 'почки' (Нас., Касп., Пятк. 2, Сл. ПЗБ, Дразд., ТС), ст.-бел. *нырка* 'тс' (пач. XVII ст.). Запачычана з польск. *nerka, nyрка* 'тс' (пач. XVI ст.) < ст.-в.-ням. *niero*, ням. *Niere* 'тс' (Кюнэ, Poln. 81; Булыка, Лекс. запачыч., 128); новае запачычанне *нырки* (Сл. ПЗБ).

Нырка₂ 'нырэн, від качкі' (Нас., Янк. 3). Гл. *нырэц*.

Ныркаць 'даваць нырца; падглядваць' (Касп.), 'пазіраць' (в.-дзв., Сл. ПЗБ), *ныркнуць* 'нырнуць' (Мат. Гом.). Ад *нырок* 'скачок у ваду', *ныркóm* 'нырцом', гл. *ныраць*. Магчымы ўплыў з боку *зіркаць* 'кідаць погляд'.

Нырыць 'заглядваць, шукаючы нешта' (калінк., Арх. ГУ), рус. *нырїть* 'выглядваць, вышукваць, вывіжоўваць; лезці не ў сваю справу'. Гл. *ныраць, праныра*.

Нырэц, *нырец* 'скачок у ваду' (Бяльк., ТСБМ), 'від качкі' (Грыг., Гарэц.), *нырэц, норэц* 'скачок у ваду; балотная птушка, чомга' (ТС), *нырэц, нурэц* 'вадзяная птушка нур' (Дразд.), сюды ж *нырок-чубацік* 'чэрнець чубатая' (Інстр. 2). Ад *ныраць*, гл. таксама *нор, нурок, нырка*₂.

Ныхляць 'марнець, чахнуць' (ляхав., Сл. ПЗБ). Аўтары слоўніка параўноўваюць з літ. *nykla* 'той, хто марны'; параўн. таксама *ніхвець, ніхраць* 'марнець, чэзнуць' (гл.).

Ныхраціць 'прымусам, гвалтам' (віц., Мат.). Няясна; можна звязаць з рус. *ныхрїть* 'настойліва шукаць што-небудзь; лезці ўсюды; даведвацца хітрасцю', што, аднак, выклікае пэўныя семантычныя цяжкасці.

Ныхтарыць 'капацца, шукаць' (Сцяшк. Сл.). Відаць, звязана з *нюхаць* (гл.), параўн. *нюхэць* 'нюхаючы, вышукоўваць што-небудзь' (Некр.), а таксама рус. *ныхорїть* 'выглядваць, вышукваць', *ных-ных* 'слова, якім падманьваюць сабак'.

Ныцкаць 'наракаць' (мядз., Сл. ПЗБ). Відаць, да *ныць* (гл.).

Ныць 'тупа балець; надакучліва гаварыць, скардзіцца; марнець, чахнуць' (Сл. ПЗБ, ТС), 'нудзіцца, змагаць' (Нас., Яруш., Гарэц., Пятк. 2), 'усмажвацца (пра грыбы)', укр. *ніти*, рус. *ныть*, польск. дыял. *nyć*, чэш. *nýti*, славац. *nyť*. Чаргуецца з чэш. *upaviti* 'умарыць', гл. *навец*, параўн. **baviti*:

*byti, на падставе чаго рэканструюецца прасл. *nyti 'знемагаць, нудзіцца', *naviti 'стамляць' (узыходзіць да і.-е. гнязда **nau-*/**nau-*/**nū-*), параўн. літ. *põvyti* 'мучыць, марыць, прыгнятаць', лат. *nāvēt*, *nāvit* 'стаміць', ст.-прус. *nowis* 'пень', гоц. *paus* 'нябошчык', ст.-ісл. *nár* 'тс' і пад (Фасмер, 3, 92; Бязлай, 2, 216; Варбат, Этимология-1973, 31).

Нышпарыць, *нышпарыць* 'шукаць чаго-небудзь; вышукоўваць, дазнавацца' (Касп., Сцяшк. Сл.), укр. *нышпорити* 'шнарыць, шукаць', рус. *нышпарить* 'крыючыся, выглядваць, вышукваць што-небудзь'. Гл. *шышпарыць*.

Нэ 'но, пайшоў (паганяне каня)' (Бяльк., Гарэц., Касп.), рус. варонеж., пск. *нэ* 'тс'. Відаць, экспрэсіўна дэфармаванае *но* 'тс'.

Нэбнуць 'ударыць, стукнуць' (вілейск., Нар. сл.). Няясна. Параўн. *нэмнуць* 'тс', гл. *нэмаць*.

Нэгер 'негр' (гродз., Сл. ПЗБ). Запазычанне беларуска-літоўскай кантактнай зоны: фанетычны воблік слова дапускае ўплыў на зыходную форму *негр* (гл.) літ. *nėgras* 'тс' і *negėras* 'нядобры, дрэнны'.

Нэмаць 'красці, паціху браць', *нэмнуць* 'украсці, паціху ўзяць' (Нас.). Паводле Насовіча, запазычана з ням. *nehmen* 'браць', згодна з пазнейшым удакладненнем Карскага, праз яўр. (ідыш). Відаць, сюды ж гродз. *нэмнуць* 'прапасці' (Сцяшк. Сл.), праз стадыю *нэмнуты* (*нэмнутый*) 'украдзены' (Нас.), г. зн. 'прапаўшы'.

Нэндза 'нуда; ныцік; пераборлівы ў ядзе' (Сл. ПЗБ, Цых.), 'худы, знясілены чалавек' (камян., Жыв. сл.), *нэнджа* 'пераборлівы ў ядзе' (Сл. ПЗБ), *нэнза* 'нуда, ныцік, плакса' (Сл. ПЗБ), *нэнда* 'нуда' (Сл. ЦРБ), *нэнза* 'клопат, турботы' (ТС), ст.-бел. *нендза*, *надза*, *недза* (1580 г.). Запазычана са ст.-польск. *neǰza* 'беднасць; нядоля; бядняк' (Булыка, Лекс. запазыч., 78); магчыма, шматразовае запазычанне ў больш позні час і семантычны ўплыў з боку *нудá* (гл.). Сюды ж *нэндзны* 'дробны' (Сл. ПЗБ), *нэнзны* 'дрэнны, мізэрны' (Крыў. Дзіс.) (польск. *nieǰny* 'варты жалю, убогі, мізэрны'), *нэнзлы* 'пераборлівы', *нэндзлы* 'плаксівы' (Сл. ПЗБ, Сл. ЦРБ), *нэндзіцца* 'капрызіць' (Сл. ПЗБ).

Нэнька 'калыска (толькі вісячая)' (брэсц., Нар. лекс.). Гл. *нэнька* 'тс'.

Нэраць 'машкара' (Весці АН БССР, 1969, 4, 129). Гл. *не-радзь*.

Нюжа 'бяда, галеча; рой мошак' (Сержп. Грам.). Гл. *нюжа*, змякчэнне *н* мае экспрэсіўны характар.

Нюні, у выразе *распусціць нюні* 'расплакацца' (Сл. ПЗБ), *нюнькі* 'плач': «*Нюнькі справив*» (Нас.), рус. *нюни* 'губы, слёзы;

слюні, смаркачы', *нюнькаць* 'плакаць', чэш. *ňiňat* 'плакаць (у размове з дзецьмі)'. Гукапераймальнае (Фасмер, 3, 92; Махэк, 402).

Нюнька 'мордачка (у крата)' (брэсц., Нар. лекс.), відаць, сюды ж рус. *нюни* 'губы'. Магчыма, адносіцца да «дзіцячых» слоў тыпу *цюця*, *цюцька* 'сабака, сабачка' і пад. або т. зв. спешчаная форма да *нюшка* 'мыса' (ад *нюхаць*).

Нюнькі 'самыя раннія вясеннія кветкі, жоўценькія, што растуць у балоцістым месцы' (Нас.), 'лотаць балотная, *Caltha palustris* L.' (Кіс.), 'асака' (Бяльк., Мат. Гом.), укр. *нюнки* 'расліна *Sparganium simplex* L. ці *Sparganium ramosum* L.', рус. *нюньки* 'расліны *Ptar mica vulgaris* DC., *Sparganium ramosum* L., *Festuca fluitans*, асака *Carex* L.; расліна нахшталь явару; карань чароту', славен. *njūnje*, *njūne*, *njūnke*, *nunke* 'расліны *Crocus* і *Colchicum autumnale*'. Відаць, гукапераймальнае, бо некаторыя з гэтых раслін выкарыстоўваюцца ў якасці пішчалак, параўн. рус. смал. *нюня*, *нюнька* 'пішчалка з явару', славен. *пиповје* 'кара, з якой робяць пішчалкі', *пипа*, *пипика* 'від пішчалкі', балг. *нунунка* 'расліна *Papaver rhoeas*', *нунавец* 'расліна *Asphodelus albus*', чэш. *пипушка* 'расліна *Scopolia acaulis*', параўн. Бязлай, 2, 230. Спраба Бязлая (2, 230; Eseji, 151; Baltistica, 2, 17) вывесці славенскія назвы раслін на падставе славен. *očun* 'Crocus, Colchicum' <*ot-jun, г. зн. 'зноў малады', і тым самым *nūnka* — след старой балта-славянскай кантамінацыі паміж літ. *jūnas* 'малады' і *paups* 'новы', здаюцца менш пераканальнымі. Параўн. *нюні*, *нюня* (гл.).

Нюня 'негаваркі чалавек' (Сл. ПЗБ), 'маўклівы, скаваны ў рухах чалавек' (міёр., 3 нар. сл.), 'сугней (у размове з дзецьмі)' (ТС), 'плакса' (Яўс.), *нюнька* 'тс' (Сл. ПЗБ), 'не надта разумны' (полац., Нар. лекс.), укр. *нюня* 'плакса', *нюнявий* 'плаксівы', рус. *нюня* 'разява, мямля, сугней; плаксівая жанчына', *нюня*, *нюнька* 'лялька, пішчалка з явару' (смал.), польск. *niunia*, *niunia* 'мямля, разява; недацёпа на выгляд', чэш. *ňiňta* (<*ňiňta*) 'тс'. Гукапераймальнае, параўн. *нюні* (гл.) і іншыя т. зв. дзіцячыя словы (Махэк, 402).

■ **Нюрók** 'нырок, нырэц': *даць нюрка* (варон., Сл. ПЗБ). Гл. *нурок*; змякчэнне пачатковага *н*, магчыма, пад уплывам літ. *niurkteleiti* 'нырнуць' і пад.

Нюрчаць 'бурчаць' (брасл., Сл. ПЗБ). Магчыма, кантактная кантамінацыя *бурчаць* літ. *niurnėti* 'тс'.

Нюхаўка 'нос, вялікі нос' (Касп.; в.-дзвін., Шатал., Сцяшк.; навагр., Жыв. сл.; клец., Нар. лекс.; астрав., Сл. ПЗБ; лаг., Сл. ЦРБ). Іранічнае ўтварэнне ад *нюхаць* (гл.).

Нюхаць 'успрымаць пах; высочваць, шукаць' (Бяльк., ТСБМ, ТС, Сл. ПЗБ), *нюшыты* 'тс' (камян., Сл. ПЗБ), укр. *нюхати*, рус. *нюхать*, польск. *niuchać*, чэш. *ňichati*, славац.

nichat', в.-луж. *nichaś*, н.-луж. *nichaś*, славен. *njuhati*, серб.-харв. *њушати*, аддзяслоўны назоўнік *нюх*, балг. дыял. *нѳам*, *нюшкам*. Прасл. *njuhati, паводле Махэка₂ (402), — вынік экспрэсіўнага змякчэння *nichati, што мае ў аснове гукаперайманне (параўн. рус. *нужить* 'мурлыкаць (пра ката)' і 'нюхаць, вынюхваць, шукаць'), якое можа быць звязана з і.-е. **neu-*(*k*)-, **sneu-* 'нюхаць, фыркаць', параўн. гоц. *bi-niuhsjan* 'высочваць', нарв. *nuska* 'шукаць', 'пах', ст.-ісл. *nysa* 'нюхаць' і пад. (Коген, Запіскі, 238; Бязлай, 2, 225). Тлумачаць таксама як вынік перараскладання прыставачных утварэнняў з *qxati (ст.-слав. *жхати*, польск. *wachać*: *sъn-qxati (Фасмер, 3, 93), параўн. *знюхацца* (Карскі, 1, 325), *ън-qxati (Скок, 3, 615), параўн. *унюхацца* і пад. Гл. таксама Рыкаў, БЕ, 37, 472—474.

Нюшкацца экспр. 'мець намер' (нясвіж., Сл. ПЗБ). Няясна.

Нюшкарка экспр. 'нос' (маладз., Сл. ЦРБ), параўн. рус. *нюшмирить* 'шморгаць носам', *нюшмира* 'пра чалавека, што шморгае носам'. Ад *нюхаць* з няяснай экспрэсіўнай суфіксацыяй.

Нюхцёць 'нюхаючы, вышукоўваць што-небудзь' (Некр., Сл. ПЗБ), рус. *нюхтит* 'нюхаць, вынюхваць, вышукваць', славац. *ňuchtiť* 'тс'. Да *нюхаць* (гл.) з інтэнсіўным -т-, параўн. *дыхаць* і *дыхцёць*, *пыхаць* і *пыхцёць* і г. д.

Нюшка 'мыса': у каровы *баліць нюшка* (талач., Шатал.). Ад *нюхаць*, *нюшкаць* (гл.), параўн. рус. *нюх* 'нос', польск. дыял. *nich*, *nichna* 'пыса розных жывёл, за выключэннем каровы', а таксама *szuj*, *szujo* 'пыса сабакі ці ката' (да *szuić* 'чуць, адчуваць').

Нюшкаць 'нюхаць' (Сл. ПЗБ), укр. *нюшкувати* 'тс'. Да *нюхаць* з суфіксальным узмацняльным -к-.

Нюшók 'невялікая колькасць, якую можна ўзяць у тры пальцы' (Нас.), 'шчопці' (Нік., Няч.; Касп.), 'малая колькасць' (расон., Шатал.), *нюшók*, *нючók* 'драбок' (Сл. ПЗБ), *нішók* 'тс' (астрав., вусн. паведамл.). Памянш. ад *нюх* 'невялікая колькасць расцёртага рэчыва, якую можна пацягнуць носам' (Нас.), да *нюхаць*, у прыватнасці 'нюхаць тытунь'.

Нюшчыць 'муркаць' (брасл., Сл. ПЗБ). Паводле аўтараў слоўніка, з літ. *niáuksėti* 'тс'.

Ня₁, *ня-ня* 'выгукі, якімі падзваюць сабаку' (ТС), *ня-ня-ня* 'падзыўныя для кароў' (ДАБМ, камент. 895), укр. *ня*, *ня-ня* 'падкліканне сабакі'. Відаць, «спешчаны» варыянт да *на*, *на-на* 'тс' (гл.), параўн., аднак, балг. дыял. *нѳ-нѳ* 'падзыўныя для каровы ці вала'.

Ня₂ 'не; хіба' (Касп.), 'не; няўжо': *ня ты ня ведыш* (Бяльк.). З *не* (*не-*) у выніку якання і адсячэння другой часткі ў *нябó*, *нябó* 'тс', параўн. смал. *ня* 'тс': *ня у вас нет?* (СРНГ), маг. *ня не*, якое Карскі (2—3, 83) тлумачыць па-руску 'ужели нет?'

Нябавам (*niebawam*) 'праз некаторы час' (Пятк. 2). Да *бавіць* (гл.), утворана пры дапамозе суф. -ам, па паходжанні — канчатак творн. скл. м. р.

Нябёглы (*небеглы*) 'нерызыкаўны' (лельч., Нар. лекс.). Відаць, да *нядзёглы* (гл.) з народнаэтымалагічным збліжэннем да *бэгчы*, *беглы*. Параўн. таксама *нягбны* 'нягглы, няўдалы' (ТС).

Нябёскі 'нябесны; блакітны, падобны колерам да светла-блакітнага неба' (Нас.), *нябёскі*, *нябёсны* 'уласцівы небу' (Яруш.), *нябёскі*, *небёскі* 'блакітны' (Грыг., Сл. ПЗБ, Сл. ЦРБ), ст.-бел. *небеский* (1518 г.) 'нябесны; блакітны' укр. *небесський* 'нябесны', польск. *niebieski* 'нябесны; блакітны', чэш. *nebeský* 'нябесны', в.-луж. *njebjeski* 'тс', н.-луж. *njebjaski* 'тс', славен. *nebeški*, *nebeski* 'нябесны, цудоўны', серб.-харв. *небески* 'нябесны', балг. дыял. *небёски* 'тс'. Відаць, самастойнае ўтварэнне ад *нябёсы*, гл. *неба*; значэнне 'блакітны' — арэальная інавацыя з цэнтрам на польскай моўнай тэрыторыі (параўн. яшчэ ст.-чэш. *nebeský* 'блакітны'), паводле Брукнера (359); з XV ст., якая распаўсюдзілася і на Беларусь. У сувязі з гэтым наўрад ці мае падставы сцвярджэнне аб запазычанні ст.-бел. *небеский* са ст.-польск. *niebieski* (Булыка, Лекс. запазыч., 185), параўн. іншыя формы: *небескы птах*, *нбскы црвь* (XVI ст., Карскі, 2—3, 229).

Нябóга 'небарака, бедалага, няшчасны' (Шпіл., Мядзв., Яруш., Булг., Бяльк.), *нэбóга* 'тс' (беласт., Сл. ПЗБ), *нябóга* — звычайна ў звароце 'прыцель, голуб, даражэнькі, шаноўны' (Нас., Мал., Касп.), *нябóга*, *небóга*, *нібóга* 'пляменніца' (парыц., Янк. Мат.; пухав., Сл. ЦРБ; Сцяшк., Янк. 1, Чуд.; ст.-дар., Нар. сл.; петрык., Шатал.; браг., рэч., Мат. Гом.; мазыр., 3 нар. сл.; Сл. Брэс., ТС), *нябожа* 'тс' (хойн., Шатал.), сюды ж *небóж*, мн. *небожата* 'ласкавы зварот да малых, маладзейшых з боку старэйшых' (Федар., Пятк., ТС), *нябóж*, *небож* 'тс' (ст.-дар., Нар. сл.), 'пляменнік' (Сл. ПЗБ, Сл. ЦРБ, Чуд., Мат. Маг., парыц., Янк. Мат.; Янк. 1, Ян.; браг., Мат. Гом.; лельч., Нар. лекс.; мазыр., хойн., Шатал.), *нябóг* 'тс' (петрык., Шатал.), *нібог*, *нібож* — у іранічным звароце 'шаноўны, даражэнькі' (Нас.), *небажá* — пагрозлівы зварот да няпоўналетніх (Нас.), *нябóгая* 'нявестка' (пруж., Сл. Брэс.), укр. *небóга* 'пляменніца; небарака, галубка', *небіж* 'пляменнік; небарака, бядак', *небожá* 'пляменнік, пляменніца', *небожата* 'мілья, родныя, галубкі', польск. *nieboga* 'бедная, няшчасная жанчына; нябошчыца', *nieboże* 'небарак, бядак', славен. *neboře* (<*nebože) 'тс'; у іншых славянскіх мовах пераважна ў форме прыметнікаў параўн. рус. *небогий* 'бедны', чэш. *nebohý* 'бедны, убогі, мізэрны', славац. *neboh*, *nebohý* 'памерлы', в.-луж. *njehohi* 'памерлы, блажэнны', н.-луж. *njabogi* 'тс', серб.-харв. *небог*, дыял. *небдн*

'убогі, бедны'. Прасл. *ne-bogъ, дзе другая частка *bogъ 'доля, частка', параўн. *багаты* (гл.); тыпалагічная паралель — *ня-дбля* 'няўдалы, няздатны (пра чалавека)' (Сцяшк.), першасная матывацыя, магчыма, у пруж. *няббгая* 'нявестка', г. зн. 'якая не мае сваёй долі, часткі (багацця)', аналагічна *убога* 'нявестка' ад *убогі* 'бедны, няшчасны; абяздолены' (гл.). Усходнеславянскае значэнне 'пляменніца', відаць, адлюстроўвае нейкую старажытную маёмасную непаўнацэннасць дачкі брата або сястры ў старым патрыярхальным ладзе. Гл. Махэк₂, 393; Курашкевіч, JP, 37, 119 і інш.; Бенвяніст, Зб. Якабсону, 1, 201; Трубачоў, Этымалогія-1965, 27; Іванаў, Тапароў, Слав. языкозн., 8, 236; Слаўскі, Зб. Геаргіеву, 388.

Няббжчык (*няббшчык, неббшчык, нібошчык*) 'памёрлы чалавек' (Нас., Гарэц., Грыг., Некр., Мал., Булг., Мядзв., Чуд., Касп., Пятк., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), *niebójszcyk* 'тс' (Маш.), укр. *небі(б)жчик* 'памёрлы чалавек; небарака', польск. *niebosz-czyk* 'памёрлы чалавек', чэш. *nebožtik* 'тс'. Арэальная славянская інавацыя ад *nebogъ (гл. *нябога*); паводле Махэка₂ (393), «няббжчык той, хто ўжо не мае сваёй долі на гэтым свеце», параўн. славац. *neboh, nebohú* 'памёрлы', в.-луж. *njebohí* 'памёрлы, блажэнны', н.-луж. *njabogí* 'тс'. Цэнтр гэтай інавацыі хутчэй за ўсё быў на чэшскай моўнай тэрыторыі, параўн. ст.-чэш. *nebožec, nebožčik, nebožtik* 'тс', на беларускую тэрыторыю яна распаўсюдзілася праз польскую. Параўн. Курашкевіч, JP, 37, 119 і інш.

Няббсь 'ня бойся; ага' (Нас.), *няббсь* 'тс' (Сл. ПЗБ), *nibosъ* 'тс' (Федар.). З *ня бойсь* (гл. *баяцца*), дзе спалучэнне «*js* без падтрымкі наступнага галоснага змянілася ў *śś — ś*» (Карскі, 1, 230), дапускаецца таксама ўплыў злучніка *бо* (там жа, 304).

Нябыт 'нябыццё' (Яруш.), *нябыццё* 'адсутнасць' (Гарэц.). Гл. *быць*, параўн. таксама *небуліца* 'небыццё' (ТС).

Нявала экспр. 'гультай' (воран., Сл. ПЗБ). З літ. *nėvala* 'неахайны, апушчаны чалавек' (Грынавяцкене, LKK, 22, 193).

Нявэга 'няветлівы чалавек' (круп., Макар.). Зыходнай магла быць форма тыпу рус. *невёжа* 'цёмны, неадукаваны чалавек' (<*ne-vedja, гл. *ведаць*), тады канец слова перароблены ў выніку экспрэсіўнай дэпалаталізацыі з мэтай «агрублення», параўн. *Сярога* і *Сярожа*.

***Нявэглас** 'гарэза' (браг., Мат. Гом.), *невэглас* 'пагібель, смерць' (ТС). Укр. *невіглас* 'недасведчаны, неасвечаны; язычнік', рус. *невёглас* 'тс' узыходзяць да ст.-рус. *невѣглас, невѣголос*, ст.-слав. *невѣглась* 'тс', якое Львоў (Этымалогія-1972, 103—106) лічыць маравізмам, параўн. таксама чэш. *věhlas* 'ведомасць; розум, асцярожнасць', узнікшыя як пераклад ням. *Weissager, Unweissager* (Львоў, Этымалогія-1979, 62). Складанае слова, дзе першая частка ўяўляе форму з адмоўем 3 ас.

адз. л. дзеяслова *věděti 'знаць, ведаць', параўн. макед. *невѣгде* 'невядома дзе, нідзе', *невѣкој* 'невядома хто, нехта', *невѣшто* 'невядома што, немаведама што' і г. д., а другая — назоўнік *glasъ 'голас', тут у значэнні 'голас божы', гл. Фасмер, 1, 283; Махэк₂, 681. Структурная паралель: ц.-слав. *неявѣрѣ*, славен. *nejeveren* <**ne-je-vēr-*, параўн. фразеалагічнае спалучэнне *не ймаць веры* 'не верыць, не даваць веры' (ТС, 1, 112). У тураўскай гаворцы слова запазычана з ц.-слав., хутчэй за ўсё вусным шляхам, пра што сведчаць змены ў семантыцы (табуізаванае ўжыванне: *прыдзе той невѣглас да скажэ — ходзі!*), магчыма, пад уплывам тураўск. *загласіцца* 'прапасці, згинуць', параўн. брагін. *згаласіцца* 'абяссілець, доўга плачучы, галосячы' (3 нар. сл.). У такім выпадку на семантыку царкоўнаславянства *невеглас* паўплывала народнае *галасіць* 'моцна плакаць', параўн. рус. *убиваться* 'тс'. Малаверагодны ўплыў з боку літ. *vīglas* 'жывы, рухавы', з адмоўем было б 'нежывы', нягледзечы на гістарычна засведчаныя кантакты з балтыйскім насельніцтвам на Тураўшчыне (яцвяжскія перасяленні і г. д.), аднак блізкасць значэння беларускага і літоўскага слоў прымушае браць яго пад увагу для вытлумачэння магчымых семантычных змен тураўскага слова. Да значэння 'гарэза', параўн. *недавѣрак* 'тс'.

Нявэдама (*невѣдомо*) 'невядома' (Нас., Гарэц.). Параўн. *невядома* 'без ведання, тайна' (Нас.). Да *ведаць*, гл. *вядома*. **Невельміся** (*нівельміся*) 'не асабліва, не вельмі ж' (Сцяц.). З *не+вельмі+ся* (гл.).

Нявэрнік 'недаверлівы чалавек; від гульні ў карты' (Некр.), *нявэрка* 'тс' (ТС). Вытворнае ад *не верыць, нявэрны*, параўн. *нявѣра* 'недаверлівы чалавек' (Ян.).

Нявэрхавата (*невѣрховато*) 'нявыгодна, нядобра' (Нас.). Відаць, да *верх* 'завяршэнне, заканчэнне чаго-небудзь', што першапачаткова адносілася да завяршэння стога, параўн. ілюстрацыю са слоўніка: *Дзело кончено, да неверховато вышло*.

***Нявѣсна**, *нзвѣсна*: *Которую засваталі, то нзвѣсна* (бяроз., Сл. ПЗБ). Магчыма, лакальны архаізм, калі ўлічыць балг. дыял. *весна са* 'з'явіцца, паказацца': *Не весна са нито един пат* (Сб. за народни умотворения, 38, 105; паводле БЕР, 1, 137, ад *вест*, гл. *весць, ведаць*). Не выключана кантамінацыя *ня-вѣста* × *нявѣхна* (гл.).

Нявѣста 'дзяўчына, якая збіраецца пайсці замуж; жанчына ў час вясялля' (Бяльк., Сл. ПЗБ, Пятк. 2), 'акрамя звычайнага значэння наогул, таксама нестарая жанчына' (Нас.), 'нявестка, жонка сына ў адносінах да яго бацькоў' (Сл. ПЗБ; гродз., 3 нар. сл.), *невіста* 'тс' (Булг.), *нявѣстка* 'тс' (Бяльк., Сцяшк., Касп., Сл. ПЗБ), *невѣстка, нзвѣстка* 'тс' (Маш., ТС, Бесар.), укр. *невіста* 'жонка', *невістка* 'жонка сына', рус. *невѣста* 'нявеста,

маладая, замужня жанчына ў першы год пасля вяселля', *нявэстка* 'жонка сына', польск. *niewiasta* 'жанчына', чэш. *nevěsta* 'нявеста, нявестка', славац. *nevesta* 'тс', в.-, н.-луж. *njewjesta* 'нявеста, дзяўчына ў час вяселля', славен. *nevěsta* 'тс', серб.-харв. *nevjesta* 'нявеста, нявестка', макед. *nevesta* 'нявеста (у дзень вяселля); маладзіца; нявестка', балг. *nevjesta* 'нявеста, маладзіца'. Прасл. **nevěsta* 'нявеста, дзяўчына на выданні', найбольш верагодная версія: з **ne* і **vėdati* (гл. *vėdaць*), г. зн. 'невядомая', што лічыцца табуізаванай назвай (<i>i-e. *neoidta 'тс'), або да **vesti* (гл. *vadzіць vesці*) (<i>i-e. *neoidta з i-e. **neu-* 'новы' + **ved (-h)*, 'вясці, браць замуж'), гл. Фасмер, 3, 54—55 (з літ-рай). Паводле Ю. Сцяпанавы (Revue roumaine de linguistique, 20, 1975, 417—419), вынік кантамінацыі названых слоў. Параўн. таксама Ондруш, Slavica Slovaca, 20, 1975; Шаўр, Příbuz., 17, 60; Макоўскі, Мир слов и знач., 137; Жалезнікер, Studien zum i.-g. Wortschatz. Innsbruck, 1987, 245—248. Гл. таксама *нявесна, нявехна*.

Нявэхна 'нявеста, маладзіца' (Гарэц., Анік., Мал.), 'нявестка, жонка сына' (Нас., Федар., Кліх, гом., Шн.; Жд. 1, Сл. ЦРБ, ТС, Ян.), *невіхна* 'тс' (Маш.), укр. *невіхна* 'тс', рус. *невѣхна* 'тс'. Відаць, да *нявесна* (гл.); канец слова зменены пад уплывам слоў на *-хна*, параўн. *цётхна, матухна*, параўн. заўвагу Насовіча: *Невѣхна... Тоже, что Невѣстухна*. Менш верагодна з *нявэсна* (гл.), параўн. балг. дыял. *невѣхчи, невѣхчо* 'зварот да нявесты' (радоп., БД, 2) з чаргаваннем *с/х*.

Нявечыць 'калечыць, рабіць недзеяздольным, псаваць' (ТСБМ), *нявечыць* 'біць, калечыць; абражаць, зневажаць' (Ян.), *нівечыць (нивичиць)* 'ператвараць у нішто, ужываць на зло' (Нас.), укр. *нівечити* 'псаваць, зніштажаць, ператвараць у нішто; мучыць, здэкавацца, жорстка абыходзіцца', польск. *nieweszyć* 'ператвараць у нішто, нішчыць, разбураць', славац. *nivočiť* 'тс'. Зыходная форма **vъ ni-vъ-čь* > *у ні ва што* (ператварыцца), сучаснае *ў нішто*, параўн. ст.-бел. *в ни ве што* побач *ни в што* (XV ст., Карскі, 2—3, 215), у Насовіча: *въ нивичъ пошло*, гл. *нівеч*. Літаратурная форма з *ня-*, відаць, пад уплывам народнаэтымалагічнага збліжэння з *не век, нявечна* і пад., параўн. таксама ўкр. *невіч* 'нішто'.

Нявідны 'невінаваты' (Сл. ЦРБ). З *нявінны* 'тс' (да *віна*) у выніку распадабнення.

Нявісны 'сляпы' (Сл. ПЗБ), рус. *невисной, невишной* 'тс', польск. дыял. *niewisny, niewistny* 'тс'. Паводле Мяркулавай (Этымалогія-1977, 90), ад прасл. дыял. **vistnъjъ*, вытворнага ад **vistъ* 'зрок', сюды ж *невіснѣць* 'паціямнець (пра вочы)' (Нас.) (да **videti*, гл. *відзець*); звязана з **vistъ, *vęstъ* 'сапраўдны' (да **vėdēti*, гл. *ведаць*), параўн. *нівісь (невѣсь, невѣсть)* 'невядома' (Нас.), укр. *невістний* 'невядомы', в.-, н.-луж. *njewęsty* 'тс', ст.-слав. *невѣсть* і інш.

Нявю 'няўжо' (Бяльк.), *нявюж* 'тс' (Мат. Гом.), рус. *невю, неюж, неюж* 'тс' (пск., наўг., калуж., маск.). Відаць, з *няўжо* (магчымы шлях дэманструюць рус. дыял. *неуж, неож, невож*, гл. ESSJ SG, 2, 473—474), аднак нельга выключыць і самастойнае развіццё эмфатычнага *не (*ně)* + *во* 'так', літаральна 'ці не так', параўн. *не вот* 'няўжо': *Не вотъ это правда!* (Нас.).

Нявюгледзю 'без аглядкі, з усіх сіл' (Крыў. Дзіс.). З *не* і *+огледзь*, ад *глядзець* (гл.).

Нявюльна 'нельга, няможна' (Нас., Сл. ЦРБ, Сл. ПЗБ), *нэвюльно* 'тс' (Сл. Брэс.). Відаць, з польск. *nie wolno* 'тс'; наадварот, магіл. *нявюльна* 'мімавольна' (Бяльк.), хутчэй за ўсё з рус. *невольно* 'тс'.

Нявюля 'няволя, плен' (Яруш., Ян.), 'прымус' (Нас., ТС), 'прыгон, услужэнне' (ТС), 'цяжарнасць' (Ян.). Да *воля*; да апошняга значэння гл. таксама *нявольная* 'цяжарная', параўн. *несвабодная* 'тс', ст.-слав. *непраздна* 'тс'.

Нявотта 'не вельмі' (Бяльк.). З *+не-вот-то*, параўн. *не вот* 'не вельмі': *Не вотъ ты мнѣ потребенъ* (Нас.). Гл. *нявю*.

Нявюшта (*невошто*) 'нічога, жыве абы-як' (Нас.), сюды ж таксама *няўвошта* («Энеіда навыварат»). З *не+ва (ўва)* -што, параўн. ст.-бел. *ни в што* 'у нішто' і *нівошта* 'нічога': *Яму нівошта!* (Бяльк.).

Нявювалака 'слабахарактарны, вялы чалавек' (Мядзв.), 'нязграбны, гультаяваты чалавек' (Мат. Маг.), 'не надта разумны' (полац., Нар. лекс.), 'маруда' (ушац., Нар. сл.), 'абыякавы да ўсяго' (Жд. 2); рус. *невыволока* 'нялоўкі, непаваротлівы, тоўсты чалавек; неахайны чалавек'. Да *валачыцца*, параўн. ілюстрацыю да слова: *Валачэцца, вох, і нявывалака ш* (Мат. Гом.), першаснае значэнне, відаць, у 'дамасед' (Касп.).

Нягёглы 'кволы, слабы; несамавіты' (Касп.; Жд. 2; бялін., Янк. Мат.; Крыў. Дзіс.), *нягёглы* 'нездаровы, слабы' (Бяльк.), *нігёглы* 'няўдалы, непаваротлівы' (Цых., Сл. ПЗБ), сюды ж *нягёга* 'чалавек слабага здароўя', *нягёглік* 'няздара, няўмека' (Сл. ЦРБ), 'нямоглы, няўдалы, хворы чалавек' (Янк. 3), *нягёгляццё* 'нягёглае стварэнне' (Юрч. Фраз. 1). Няясна. Існуе некалькі версій, якія не здаюцца дастаткова пераканальнымі. Талстой (Бел.-укр. ізал., 78) звязвае беларускія словы з укр. валын. *гёги* 'ногі', балг. *гёга* 'палка', макед. *гёга* 'доўгая пастухова палка' і асабліва *гёгав* 'крываногі, кульгавы', *гёгало* 'кульгавы, апушчаны чалавек; замухрышка', *гёга (се)* 'хадзіць кульгаючы, хістаючыся' з семантычным развіццём 'хістацца' — 'хадулі' — 'палка', 'хто хістаецца' — 'кульгавы' — 'замухрышка' і ўзмацняльным *ні-(не-)*, што ўрэшце ўзводзіцца да імітацыйнага (гука- і рухапераймальнага) кораня **geg-*, **gig-*, **gog-*, параўн. *нягога* (гл.). Мартынаў (пісьмова) збліжае з балг. *як* 'моцны, здаровы', варыянт *ягк* (Гераў) <прасл.

*jaǵǵkǵ, суадноснае з літ. *jėgūs* 'моцны, магутны', рус. *неяглый* 'вялы', на падставе чаго рэканструюецца *геглы < *еглы 'здаровы, моцны' — *l*-авы дзеепрыметнік ад балт.-слав. *jaǵti (≤літ. *jėgti* 'быць у стане, магчы'), што малаверагодна. Можна дапусціць сувязь з балтызмам *ǵėǵa* 'крэмень' (гл.), што з'яўляецца сімвалам моцнага, трывалага (параўн. *моцны*, як *крэмень*), адкуль *няǵėǵa* з процілеглым значэннем, аднак гэтаму прычыць вузкая тэрыторыя распаўсюджання зыходнага слова (Гродзеншчына, усходняя Беласточчына). Калі ўлічыць фанетычна і семантычна блізкія формы тыпу *няǵėдлы* 'недаразвіты, слабы' (Мат. Маг.), *няǵėдлы* 'нягелы, нездаровы, слабы', *няǵėдлы* 'нікчэмны' (Сл. Брэс.) і асабліва *неǵėлда* 'няўдаліца' (Сцяшк. Сл.), то названыя словы можна вывесці з дзеясловаў тыпу *ǵėлдаць* 'хутка есці, глытаць' (гл.), *ǵėлдаваць* 'разумець' (КСТ), параўн. таксама *неǵалда* 'няўдалы, слабасільны, кволы', якое лічыцца праблематычным балтызмам (гл.). Тураўскае *неǵėбны* 'нягелы, няўдалы' можна звязаць з *ǵėбнуць*, *ǵėбнуць* 'загінуць, памерці' (гл.), пры гэтым *не* мела б экспрэсіўна-ўзмацняльны характар, параўн. гродз. *гėблы* 'дрэнны, шkodны' (Сцяшк. Сл.).

Няǵідны 'дрэнны, шkodны' (Касп.), 'чорт, нячысцік': «*Нябожчыца Міхасіха бачыла няǵіднага*» (Гарэцкі), сюды ж *няǵіднік* 'нягоднік' (Касп.). Украінізм? Параўн. укр. *негідний* 'няварты, паганы, аǵідны, брыдкі', *негіднік* 'нягоднік', аднак геаграфія слова прычыць такому дапушчэнню. Відаць, кантамінацыя *нягодны* і *аǵідны* (гл. *аǵіда*, *аǵідзіць*).

***Няǵіпта**, *неǵіпта* 'непраходнае, гіблае месца ў балоце; нешта непрыемнае, цяжкае; няздольны, няварты чалавек' (ТС). Да геаграфічнай назвы *Eǵinet*, якая ў біблейскай традыцыі стала агульнай назвай для абазначэння беспрасветнай цемры, у тым ліку і ў духоўным плане, гл. глосы ў Скарыны: *Eǵinet* — «темности». Параўн. таксама *gǵinta* 'ліха' (<грэч., Мовазнаўство, 1973, 5, 60).

Няǵó 'няўжо' (Бяльк., Яўс., Крыў., Дзіс.), *няǵó*, *няǵóж*, *няǵóш* 'тс' (Касп., Сл. ПЗБ, Сл. ЦРБ), параўн. таксама *няǵóб* 'тс' (гл.). Паводле Карскага (2—3, 83), таго ж паходжання, што *няǵóж* (гл.), рус. *неужели* 'тс'; (*ў*)го замест *ўжо*, відаць, адлюстроўвае старажытную варыянтнасць часціц **-go* і **-že*, параўн. прасл. **nego/neže*, ESSJ SG, 2, 455; гл. таксама *ужэ*, *угэ*, *угé*, 'ужо' (ТС). Меркаванне пра запазычанне бел. *няǵó*, *няǵóб* з літ. *niaugù* 'тс' (Грынавіцкене і інш., Baltistica, III (1) Priedas, 72) у святле сказанага вышэй здаецца недастаткова абгрунтаваным, хутчэй мела месца арэальная падтрымка пры захаванні архаізма.

***Няǵóга**, *нэǵóга* 'няўклюд' (брэсц., Нар. сл.). Відаць, да *гога* 'прыгожы, харошы', напэўна іранічнае ўтварэнне паводле

мадэлі т. зв. дзіцячых слоў, параўн. польск. *gogo* 'моднік, аферыст' (<франц. *gogo* 'наіўны чалавек', Слаўскі, 1, 309).

Няǵóда 'непагода, непагадзь' (Чач., Некр.; слонім., Арх. Бяльк.; петрык., Шатал.), *неǵóда*, *нэǵóда* 'тс' (ТС, Сл. Брэс.), 'непагадзь; бяда, няшчасце' (Бяльк.), 'дрэннае надвор'е; нязгода' (Гарэц.), 'дрэннае надвор'е; дрэнны настрой' (Сл. ПЗБ), 'няшчасце, няўдача' (Яруш.), укр. *неǵóда* 'дрэннае надвор'е, непагадзь', рус. *негода* 'дрэннае надвор'е; дрэнны чалавек', чэш. *nehoda* 'дрэннае надвор'е; няшчасны выпадак', славац. *nehoda* 'няшчасце', славен. *negóda* 'няшчасце, няшчасны выпадак; штосьці непрыемнае', серб.-харв. *neǵoda* 'няшчасце'. Да *godǵ (гл.) з першасным значэннем 'падыходзячы, спрыяльны час'. Распаўсюджанне тыпалагічнай мадэлі паводле матэрыялаў Лінгвістычнага атласа Еўропы гл.: Іанеска-Руксандоу, *Revue roumaine de linguistique*, 28, 253—262. Параўн. *пагода*.

Няǵóж 'а як жа, так, напэўна' (віц., Хрэст. дыял.), сюды ж *аняǵóж* 'так', *аня-ж* 'а як жа' (віц., Мат.). Гл. *няǵó*, семантыку добра тлумачыць *няǵó-не* 'тс' (Др.-Падб.).

Няǵбáйла 'гультай, бестурботны чалавек' (Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), *няǵбáйлік* 'тс' (Янк. 1, ТС), *няǵбáйнік* 'тс' (лунін., Шатал.; Мат. Гом.), *няǵбáйліца* 'тс' (Сцяшк.), *няǵбáліца* 'тс' (бялын., Янк. Мат.; Гарэц., Сл. ПЗБ), *няǵбáйніца* (лунін., Шатал., Мат. Гом.), *няǵбáйлiска* 'тс' (Сцяц.). Да *баць* (гл.).

Няǵзэб, *няǵдзэб* 'замест таго, каб': *Ня(ў)дзэб касіць хапацьца, ты па грыбах шлындаеш* (Гарэц.). З *ня-дзе-б* (гл.), параўн. *нейдзе* 'дзесьці; відаць', *няўчом*, *няўком* і пад.

Няǵзэля 'нядзеля, рус. воскресение' (Нас., Гарэц., Булг.), 'нядзеля; тыдзень' (Яруш., Грыг., Бяльк., Сл. ПЗБ, ТС), 'тыдзень' (Бяльк., Касп.), укр. *неділя* 'нядзеля', рус. *неделя* 'тыдзень', польск. *niedziela* 'нядзеля', чэш. *neděle* 'нядзеля; тыдзень', славац. *nedel'a* 'тс', палаб. *nidel'ε* 'тс', в.-луж. *njedźela* 'тс', н.-луж. *nježela* 'тс', славен. *nedělja* 'тс', серб.-харв. *недеља* 'тс', макед. *недела* 'тс', балг. *неделя* 'тс', ст.-слав. *недѣля* 'тс'. Прасл. *nedělja, лічыцца калькай з лац. *feria*, сярод значэнняў якога 'свята; вольны ад работы дзень'; менш верагоднай крыніцай з'яўляецца грэч. *ἡμέρα* (ἡμέρα) са значэннямі 'бязмэтны; які праводзіцца ў бяздзейні, нерабочы' (Фасмер, 3, 57); паводле Львова (Зб. Нахігалю, 186—187), ст.-слав. *недѣла* магло з'явіцца і ўвайсці ў славянскія кнігі ў Маравіі са значэннем 'стан нядзейня', дзе другая частка *дѣла як у слове *дрѣводѣла* 'цясляр' і пад. (гл. *дзеля*). Перанос назвы з дня тыдня, ад якога вялі адлік, на адрэзак часу пасля гэтага дня: 'нядзеля'—'тыдзень', параўн. рус. арх. *лѣто* 'год' <*лѣто* 'лета'. Гл. таксама Дурнаво, *RĚS*, 6, 107; Матушэўскі, *Słowiański tydzień*. Łódź, 1978; Сямчынскі, Семант. інтэрф. мов. Київ,

1974, 178; Ферлюга-Пятронія, *Ziva antika*, 34, 1—2; 43—48. Сюды ж *нядзельнікаваць* 'адпачываць, па-святочнаму прыбірацца' (Сцяшк. Сл.).

Нядзвач 'мядзведзь' (Шаўцоў, Польша, 1971, 10, 220). Відаць, з польск. *niedźwiedź* 'тс', параўн. таксама *niedźur'edź* 'тс' (Федар. 1, 195).

Нядобра 'нечысць, нячыскікі' (Мат. Гом.), параўн. укр. *недобрий* 'чорт'. Табуізаваная назва, створаная з мэтай зацярогі; параўн. *нячысты* 'тс'. Сюды ж *нядобрацца* 'нездоровіца, нядужыцца' (жлоб., Жыв. сл.). Гл. *добры*, параўн. у прамым значэнні *нядобра* 'няўдобица' (Сл. ЦРБ).

Нядовіча (*недвiча*) 'не так даўно, нядаўна' (Бяльк.). Гл. *надвечы* 'тс', пачатак слова заменены пад уплывам *нядаўна*.

Нядоімка 'недаплата' (Бяльк.). Да *імаць* 'браць' па тыпу *недаробка* 'няскончаная справа', параўн. з іншым дзеясловам *недабор* 'недаплата' (ад *браць*, Нас.).

Нядократка 'сарамлівая' (Сцяшк. Сл.). Да *кратаць* 'кранаць, рухаць' па тыпу *недатыка* 'незацэпа', рус. *недотрога* 'тс'.

Нядоля 'няшчасце, няўдача' (Нас., Яруш.), 'няўдалы чалавек' (Гарэц., Сцяшк., Сл. ПЗБ), 'ненадзейнае, нямоцнае на трываласць што' (Сл. ЦРБ). Да *доля* (гл.).

Нядоса (*недоса*) 'недастаткова' (Нас.). Ад *дос, досыць* (гл.).

Нядошлы 'кволы, слабы, хваравіты' (стаўб., 3 нар. сл., Крыў. Дзіс.), *недошлы* 'тс' (Сл. ПЗБ, ТС), *нідошлы, нідэшлы* 'тс' (дзярж., Нар. сл.), *нядошлы* 'тс' (Мат. Гом.), *нядэшлы* 'благі, мізэрны' (Сцяшк. Сл.). Зыходнае значэнне, відаць, у беласт. *недошлы* 'які хацеў стаць кім-небудзь, але не стаў' (Сл. ПЗБ), што, паводле аўтараў слоўніка, з польск. *niedoszły* 'былы кандыдат на якое-небудзь месца'; аднак для большасці формаў нельга выключыць самастойнае развіццё ад *не дайсці*, адно са значэнняў *дайсці* 'памерці, зачахнуць', г. зн. 'той, хто блізка да смерці, але яшчэ не дайшоў да яе', параўн. *недойда* 'дахадзяга' (Сл. ПЗБ), магчымы ўплыў прыметніка *дохлы* (гл. *дохнуць*) ці дзеяпрыметніка ад *нядужыць* 'хварэць' (гл. *нядуга*).

Нядуга (*nieduha*) 'хвароба, слабасць' (Федар., Маш., ТС). Сюды ж *нядужыць* 'хварэць' (Нас.), *недуговаты* 'тс' (Булг.), *недугі* 'нядужы, слабы' (беласт., Сл. ПЗБ), *нядужы, недужы* 'слабы, хваравіты' (Нас., Сцяшк., Янк. 1, ТС, Сл. ПЗБ), *нядужны, недужны* 'тс' (Бяльк., Булг.), укр. *недуга* 'хвароба, слабасць', рус. *недуга, недуг* 'тс', кашуб. *neduga* 'тс', чэш., славац. *neduh, neduha* 'тс', славен. дыял. *nedožje* 'тс', макед. *недуг* 'хвароба; фізічны недахоп', балг. *недѣг, недѣга, недѣг, недѣга* 'тс'. Суадносяць з чэш., славац. *duh* 'добрае адчуванне, удача', кашуб. *dąga* 'моц, сіла', ст.-польск. *dąguc* 'перамагаць', рус. *не в дугу* 'нічога не разумець' (Фасмер, 3, 59; Бязлай, 2, 218),

што дае падставы, нягледзячы на фармальныя цяжкасці, узвесці да прасл. **dogg* 'сіла, моц'; магчыма, тут адбылося змяшэнне асноў **dog-* і **dug-* (гл. *дужы*), пра што сведчыць паралелізм формаў з *-g-* і *-u-* (Слаўскі, 1, 142; Папоўска-Таборска, *Szkice z Kaszubszczyzny, Gdańsk*, 1987, 24), што, аднак, ставіцца пад сумненне (Трубачоў, Эт. сл., 5, 100). Паводле Махэка, 394, **nedogg* < **nedologg*, гл. *недалягаць, недалужны*.

Нязбедны (*незбедный*) 'паганы' (Карскі, Труды, 312), ст.-бел. *незбедный* 'подлы, нізкі' (XV ст.) з польск. *niezbedny* 'паганы, няўкладны' (Карскі, там жа), ст.-польск. *niesbedny* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 134). Апошняе з чэш. *nezbedný* 'гарэзны' ад прасл. **bǫdĕti, *buditi* (Брукнер, 363), гл. *будзіць, узбуджаць*, або з **ne-sǫ-bĕd-ьnъ* 'нявытрыманы, нястрыманы', дзе *-bĕd-* суадносіцца з ням. *binden* 'вязаць, путаць' (Махэка, 398).

Нязбожны 'бязбожны, неміласэрны' (Нас.). Ад *збожны* 'міласэрны', параўн. польск. *zbożny* 'набожны, багабаязны', чэш. *zbožný* 'набожны, пабожны' і іншыя формы, што ўзыходзяць да прасл. **sǫbogъ* (гл. *збожжа*).

Нязбытна 'неажыццявіма' (Касп.). Да *збыцца* 'ажыццявіцца'; няма падстаў бачыць у ім запазычанне ці паўкальку з польск. *niezbytu, niezbedny* 'якога цяжка пазбыцца, пазбегнуць' (Кюнэ, *Poln.*, 81) па семантычных меркаваннях.

Нязгэрны (*незгэрны*) 'непрыгожы' (ТС). Да *гэрны* 'добры, прыемны, прыгожы' (гл.), пачатак слова прадстаўляе комплекс *няз-* < *не+з*, відаць, пад уплывам словазлучэнняў тыпу *не з горшых*, гл. *нязгэршы* і пад.

Нязгодны 'непатрэбны, лішні; непрыгодны па стану здароўя, выбракаваны' (Сл. ПЗБ). Да *годны* 'прыдатны, прыгодны', з пачатковым комплексам *няз-* (< *не+з*), параўн. *нязгэршы, нязгэрны* і пад. Аднак не выключана непасрэднае ўтварэнне ад *згэдны* 'прыдатны для ўжывання' (Нас.).

Нязгэршы 'някепскі' (Сцяц., Касп.), 'належаць, добры' (Сцяшк. Сл.), сюды ж *нязгэрш (нізгорш)* 'нядрэнна' (Сцяшк. Сл.; мін., Жыв. сл., Сл. ЦРБ). Да *горш(ы)*, пачатковы комплекс *няз-* < *не+з* са спалучэння *не з горшых* 'не самы дрэнны', параўн. тлумачэнне Каспяровіча 'не из худших' (там жа). Магчыма, таксама непасрэднае ўтварэнне ад *згэршыць* 'разбэсціць, сапсаваць маральна', *згэршаны* 'разбэшчаны' (Нас.).

Нязграба 'няўдалы чалавек' (кап., Нар. словатв.), *нязгрэба* 'няўдалы, няспрытны' (Сцяшк.). Відаць, другаснае ўтварэнне ад *нязграбны* 'нястройны, няўкладны' (Касп., Бяльк.), 'неахайны; няўкладны, нястройны; неасцярожны' (Нас.), *незграбны* 'непрыгожы' (Сл. ПЗБ), 'тоўсты, непаваротлівы' (ТС), ад *зграбны* 'стройны' (гл.), што лічыцца паланізмам (ад *grabic*, Брукнер, 155); унутраная форма — прыгладжаны, прычасаны,

ахайны', параўн. *згрэбаць* 'зграбаць' (ТС). Параўн., аднак, серб.-харв. *незграбно* 'нязграбна', што магло б паставіць пад сумненне названую этымалогію, параўн. *несграбно* 'нястройна, непрыйма, без усякага парадку' (Мядз.). Сюды ж *нязграбнік* 'няўкладны чалавек' (Янк. З), *незграбце* 'тс' (Сцяшк. Сл.), *незграбэйла* (*нізграбэйла*) 'тс' (брасл., Сл. ПЗБ), паводле аўтараў слоўніка, з літ. *nezgrabáila* 'тс', што можна прыняць толькі з улікам словаўтварэння.

Нязгра́да (*незгра́да*) 'няўмека, няўкладна' (ТС), *нязгра́да* 'няўдаліца' (клец., Нар. лекс.). Відаць, адваротны дэрыват ад *незгра́дны*, *незгра́дны* 'нехлямежы, нязграбны' — фанетычна змененае *незгра́бны?* Магчыма, зыходная аснова захавалася ў беласт. *zhrèjdač* 'сапсаваць справу, зрабіць што-небудзь паспешна, абы-як', якое Смолкова (Балт.-слав. іссл.-1980. М., 1981, 209) лічыць балтызмам.

Нязгра́я (*незгра́я*), *нізгра́я* 'няраха' (Нас., Яруш.), 'неакуратны чалавек' (Юрч.), *незгра́я* 'няўкладна; нязграба; нехлямежы, непрыгожы чалавек' (ТС). Відаць, адваротны дэрыват ад *нязгра́йны* (*нізгра́йны*) 'нязграбны' (Бяльк.), *незгра́йны*, *незгра́йны* 'нехлямежы, нязграбны' (ТС), што да *згра́йны* 'зграбны' (Бяльк.) <польск. *zgrány* 'дапасаваны' (да *grac* 'іграць'), параўн. *згра́я* (гл.). Гл. таксама *нязгра́да*.

Нязда́ра (*незда́ра*) 'няздольны да працы; нязграбны' (Цых., Сл. ПЗБ, Сцяшк.), 'бяздарны' (Яруш.). Да *зда́рыцца* 'удацца' (Нас.), параўн. *неўда́ль* 'няўдаліца', *нязда́тны* 'няздольны' і пад.

Нязі́пер 'званочак балонскі, *Campanula bononiensis* L.' (Кіс.). Відаць, ад *нізі́пернік*, *нізі́перніца* 'гусялапка' (гл.) па падабенству лекавых уласцівасцей.

Нязла́гада (*нізла́гада*, *незла́гада*) 'нязгода, сварка, неспакой' (дзярж., Нар. сл., Мат. Гом.). Магчыма, кантамінацыя *нязгода* / *лагада* (гл.).

Нязмо́га 'бясцілле' (Гарэц., Касп., Бяльк.), *незмага́* (*незмога́*, *нізмога́*) 'тс' (Нас., Грыг., Бяльк.). Ад *змо́га* (гл.), *змага́* 'сіла, магчымасць' (Нас.).

Нязы́м (*незы́м*) выкл. 'не чапай, не руш; хай, няхай', злуч. 'дапусцім' (Нас.). Параўн. рус. *незы́м*, *незыма́й* 'хай, няхай', што ўказвае на зыходнае *замать*, бел. *займаць* 'рухаць' (Нас.), гл. *імаць*.

Няйма́ць (*ня ймаць*) 'не мець, не браць (веры)' (Гарэц., Др.-Падб.). Да *імаць* (гл.), параўн. *няймаверны* 'неспагадлівы' (Сл. ЦРБ). Сюды ж *нейма́цца* 'не шчасціць, не шанцаваць' (ТС).

Някда́ба 'няўмека' (гом., Нар. словаств.). Магчыма, звязана са словазлучэннем *не кѣ добѣ 'не па часе, не да рэчы' (гл. *даба*) з другасным пераходам *a > э* пад націскам. Параўн., аднак, укр. *неклѣба* 'няўмека' (апіска *д* замест *л*?).

***Някэ́ча**, *ныкэ́ча* 'неахайная жанчына' (Сл. Брэс.). Няясна. **Няклё́істы** 'няскладны, нязграбны' (Сцяшк.). Гл. *нясклё́істы*.

Няко́ 'неяк' (Хрэст. дыял.), *няко́сь* 'тс' (Клім., драг.; Сл. Брэс.), *някся* 'тс' (іван., Сл. Брэс.). З *не-як-о(сь)* ці *не-як-ся*, гл. *не, як, ся*, параўн. *неко́ся*, *неко́сь* 'тс' (ТС) <*не-ек* (<*як*)-о-ся(сь).

Някры́тая 'яўная бяда, бачная небяспека' (Нас.). Тубуізаваная назва, параўн. *нялёгкая*, *нячыстая* і пад.

Някшчо́нік (*някшчо́ник*) 'зняважлівая назва яўрэя, часам цыгана' (Нік. Очерки). Ад *кшціць* 'хрысціць' (гл.).

Нялё́тка 'малалетні' (Гарэц.). Ад *ня-летні*, параўн. *летні* 'стары' (гл. *лета*).

Нялёгкая (*нілёхкая*) 'нячыстая сіла' (кіраўск., Нар. сл.), 'непераадоленая, шкодная сіла; злы лёс, д'ябальская сіла' (Нас.). Табуізацыя на базе *нялёгкі* 'які цяжка перанесці' (Нас.), гл. *лёгкі*; параўн. *нячыстая* <*нячыстая сіла*, *някрытая* 'тс' і пад.

Нялю́дскі, *нялю́дзікі*, *нелюцкі* 'дрэнны, кепскі; няўдалы; нелюдзімы; бесчалавечны' (Сл. ПЗБ, Сцяшк., Сл. ЦРБ, ТС, Мат. Маг., Касп., Нас.), *нелю́дны* 'непрыгожы' (Сл. Брэс.), *нелю́дзяшчы* 'няздатны, хворы' (Ян.), сюды ж *нялю́дзьдзя* 'вылюдак, не падобны да людзей' (мсцісл., З нар. сл.). Гл. *лю́дскі*, параўн. *нялю́дны* (гл.).

Ням, *ням-ням* 'есці (у размове з дзецьмі)' (ТС), *нямаць* 'тс' (Юрч. НВС), *нямаць*, *нямняць* 'тс' (ТС). *ням*, *нямачкі*, *нямы* 'пабуджэнне дзіцяці да яды' (мсцісл., Нар. лекс.). Гукапераймальнае, параўн. рус. *ням-ням*, што перадае шум жавання (у дзіцячай мове), адкуль *нямкаты* 'есці, жаваць' (Фасмер, З, 94), параўн. *нямкаць* 'жаваць (пра бяззубага)' (ТС), (*г*)*амкаць* 'есці' ад (*г*)*ам* і пад.

Нямá 'няма, рус. нет' (Нас., Мал., Гарэц., Касп., Шат., Сл. ПЗБ, Сл. ЦРБ), *нема́* 'тс' (ТС, Сл. ПЗБ, Ян.), *німа́* 'тс' (Яруш., Касп., Кліх, Бяльк., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *німа*, *нема* (XVI ст., Карскі, 2—3, 77), укр. *нема(е)*, польск. *nie ma*, чэш. дыял. *níta*, славац. *néta*, *níta*, в.-луж. *níta*, серб.-харв. *нема*, макед. *нема*, балг. *няма*. Форма З ас. адз. л. ад *не (адмоўе) і *jǫmĕti (гл. *мець*); сцяжэнне адбылося самастойна ў асобных славянскіх мовах, параўн. ст.-слав. *не нимаѣ* (інф. *не нимаѣти*), балг. *нямам*, серб.-харв. *немаѣ* (*немати*), славен. *нітат*, *пéтат* (*німати*) і пад., гл. Карскі, 2—3, 77; Дурыданаў, Зб. Мірчаву, 1979, 156; таксама як і страта прэдыкатыўнасці, параўн. бел. дыял. *нема семяно́* (Карскі, 2—3, 369). Няма падстаў насуперак Кюнэ (Poln., 81) разглядаць бел. *няма* як паланізм, параўн. несцягнутую дзеяслоўную форму ў *немаека* 'няма, нямашака' (ТС), *нымайка* 'тс' (Сл. Брэс.). Пра адносную ста-

ражытнасьць бел. *няма* сведчаць спалучэнні тыпу *няма-дзе, няма-калі, няма-каго* (Гарэц.), што адпавядаюць рус. *негде, некогда, некого* і пад. (Карскі, 2—3, 451), параўн. таксама спецыфічную паралель балг. дыял. *не ми е ко́ли* 'мне няма калі, няма часу', серб.-харв. дыял. *немам ко́лје* 'тс' (БЕ, 1978, 6, 525).

Нямаль 'амаль' (Нас., ТС), *нымаль* 'тс' (столін., Нар. лекс.), а таксама 'верагодна, відаць, здаецца': *немаль пан прі́вхавѣ* (Нас.), ст.-бел. *немаль (немалѣ)* 'амаль' (1595) — лічыцца запазычаннем з польск. *nie mał* (Кюнэ, Poln., 81; Булыка, Запазыч., 216; Лекс. запазыч., 200; Жураўскі, SOG, 1961, 7, 40); паводле Карскага (2—3, 74), *немаль* 'верагодна' утворана ад назойніка ў наз.-він. скл. адз. л. Махэкэ (395) выводзіць ст.-чэш. *nemál(e)*. са спалучэння *talo ne*, параўн. *tálnie* 'амаль, чуж' (Пятк. 2, 132) з адваротным парадкам элементаў. Параўн. *мáлна* (гл.).

Нямаш 'няма' (Нас., Касп., Гарэц., Сцяш.), *немаш* 'тс' (ТС), *німаш* 'тс' (Грыг., Касп., Бяльк., Сцяшк., Нік. Очерки, Сл. ПЗБ), сюды ж *нямашака* (*немашака, нямашка, німашака, немашэка, немашыка, нямашыка*) 'тс' (Нас., Гарэц., Касп., Шат., Мал.; мазыр., Шн. 2, Яруш., Гарэц., Сцяшк., Янк. 1, Яўс., Жд. 1, Сл. ПЗБ, ТС, Мат. Маг., Сл. Брэс., Мат. Гом.), *нямашацька, нямашытка, нямашачка* 'тс' (Грыг., Бяльк., Нік. Очерки, Мат. Маг., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *немашѣ (нимашѣ)* 'тс' (XVI ст.). Паводле Карскага (2—3, 77; 369), форма 2 ас. адз. л. ад *мець* (<*не маеш* з кантракцыяй), аднак з большай верагоднасцю трактуецца як паланізм (<*nie masz* 'тс', параўн. Карскі, 2—3, 254; Кюнэ, Poln., 81; Булыка, Лекс. запазыч., 200), чаму ўсё ж пярэчыць надзвычай шырокае распаўсюджанне па ўсёй Беларусі. Грунтуючыся на прыслоўях *тамашака, дармашака*, суадносных з *нямашака* (-ка т. зв. пусты суфікс), Шуба (Прысл., 63) выводзіць -ш- з часціцы *ж* (гл.), што ў словах *нямаш, тамаш, дармаш* перастала ўспрымацца як часціца, параўн. *немаж часу* (мазыр., Мат.). Паводле Карскага (2—3, 69), формы *алешака, дармашака* ўтвораны пад уплывам *нямаш, нямашака*. Паходжанне канцавога зычнага (-sz ці ž) дыскутавалася і ў польскай мове, параўн. Хмелёвец, PJ, 1921, 123—126. Цікавая абагульненая форма *nimaš* (*jo syt nimaš, tyž nimaš, ip nimaš*) сустракаецца на польска-чэшкім паграніччы (JP, 44, 41), якая разглядаецца як кантакты («этычны») варыянт да *nima* (ESSJ SG, 2, 109). Няясна. На распаўсюджанне беларускага слова магло паўплываць літ. *nėmāš* 'німала, нікольнікі, нічуць' (ад *tāžas* 'малы, маленькі', *tažai* 'мала').

Нямкіня, немкіня, 'немка, нямая жанчына' (Сл. ПЗБ). Стажытнае вытворнае на *-*yni* параўн. укр. *німкѣня*, балг. *немкіня* 'немка'; магло ўзнікнуць на мясцовай глебе ад *немка* 'немка, нямая жанчына', *нямкб* 'нямы чалавек' (Сл. ПЗБ). Гл. *немец, нямы*.

Нямнішча 'старое рэчышча (Нёмана)' (стаўб., Сл. ЦРБ): *ні ва ўсякум нямнішчы адзінакава рыба водзіцца* (карэл., Нар. словатв.). Ад назвы ракі Нёман, параўн. аналагічнае *бужыско* (ад Буг, беласт.).

Нямнуць (*нямнаць*) 'ударыць, гнянуць' (Крыў. Дзіс.). Відаць, гукапераймальнае, параўн. *нэмнуць* 'тс'.

Нямоглы 'слабы, хваравіты' (Сл. ПЗБ, Сцяшк.). Архаізм, параўн. ст.-чэш. *netohlý* 'тс', да *магчы* (Махэкэ, 395), параўн. *немагчы* 'недамагаць', *німагушчы* 'слабы' (Сл. ПЗБ).

Нямтур 'нямы чалавек' (Нас.), 'нямы, маўклівы' (Касп., жлоб., Нар. словатв.), 'глуханямы або глухі чалавек' (Юрч. НВС). Згодна з Карскім (2—3, 31), утворана суфіксам -*тур* ад *нямы* (гл.), параўн. аналагічнае ўкр. *німтур*, балг. дыял. *нѣмтур* 'маўклівы'. Пад уплывам зыходнага слова са значэннем 'нямы чалавек', экспрэсіўнае *немтурá* 'немцы' (ТС), сінанімічнае *немцурá* 'тс' (там жа).

Нямуні, немуні 'апенькі' (Сл. ПЗБ). З літ. *netūnės* 'тс' (Грынавяцкене, LKK, 22, 193).

Нямчур 'маламоўны; немец' (Сцяц.), 'маўклівы або нямы чалавек' (Сл. ЦРБ, Сцяшк. Сл.; міёр., 3 нар. сл.; Крыў. Дзіс.), *немчур* 'маўчун' (Мат. Гом.), Экспрэсіўнае ўтварэнне з суфіксам -*ур* ад *нямко* 'нямы чалавек' ці *немец* (гл.), параўн. *немцурá* экспр. 'немцы', *немчурáкі* 'тс' (ТС). Параўн. аналагічнае экспрэсіўнае ўтварэнне славен. *netšur* 'германафіл'.

Нямь і нѣмы 'пазбаўлены здольнасці гаварыць' (Нас., Яруш., Сл. ПЗБ, Мат. Гом.), часам *нямь* 'тс', але *нѣмы* 'страшны, замагільны' (Некр.), параўн., аднак, *равѣ нямьм голасам* (Багд. 63), *нѣмы, немў* 'няздольны гаварыць; знямелы, нерухомы', *немьм голасам (духом)* 'страшна, дзіка' (ТС), укр. *німій* 'нямы, безгалосы', рус. *немой*, польск. *niemy*, чэш. *němý*, славац. *netý*, в.- і н.-луж. *nětu*, славен. *něm*, серб.-харв. *nēm*, макед. *nem*, балг. *ням*. Выводзяць на аснове дысіміляцыі з першапачатковага *těmъ 'які заікаецца, невыразна гаворыць', што суадносіцца з лат. *tēms* 'нямы', *tētulis* 'заіка', хец. *tetahji* 'гавару', параўн. таксама *ням. tummeln* 'заікацца', швед. *timra* 'варухаць губамі' і пад. (Фасмер, 3, 63; Бязлай, 2, 219); у аснове — гукапераймальнае, як і ў славац. *netat'*, чэш. *tumlati*, польск. *tomotać* 'невыразна гаворыць, бурчаць і пад.' (Махэкэ, 395). Значэнне 'дзікі, замагільны (голос)' выводзіцца з 'незразумелы, неартыкуляваны'. Малаверагодна выяўдзенае рус. *немой* ад кораня **net-* 'гнуць', што звязваецца з рэлігійнымі дзеяннямі, адкуль лац. *netus* 'святые гай', грэч. *vēmos* 'гай, лес' і пад. (Макоўскі, Мир сл. и знач., 134). Гл. таксама Улашын, ZfSlPh, 6, 368—372.

***Нянаджана, ненаджэно** 'нечакана, неспадзявана' (ТС), *нынаджано* 'тс' (драг. Клім.), *ненажано* 'знянацку' (пін., Жыв.

сл.), *нэнáжэно* 'незнарок, неспадзеўкі, нечакана' (пін., Нар. лекс.), *ненажэно* 'нечакана' (лельч., Нар. лекс.), сюды ж *ненáджэны* 'нечаканы, неспадзяваны' (ТС), *нынáджаный* 'тс' (Клім.). Да *наджа* 'надзея, спадзяванне, *на́жа* 'тс' (гл.).

Няна́сьце 'нягода, дрэннае надвор'е' (Бяльк.), *няна́сьце* 'тс' (Ян.). Відаць, з рус. *ненастье* (ад *наст* 'моцная ледзяная скарынка на снезе', Міклашыч, 211; Фасмер, 3, 63).

*Няна́ўмех, ненáўмех 'не да таго, не ў галаве' (ТС). Гл. *наўме́*.

Няна́цкі 'нечакана, раптоўна' (Нас.). Гл. *зняна́цку*.

Няна́чы (*ніначы*) 'не інакш' (Касп.). Гл. *нача*.

Няне́ (дзіц.) 'мяса' (Клім.), *няня* 'тс' (Сл. ЦРБ). Тыпове «дзіцячае» слова няснага, магчыма, гукапераймальнага паходжання, параўн. рус. *няня* 'грудзі', марыйск. *пáпá* 'хлеб', што можа быць звязана з *ням-ням* 'есці' (гл. Фасмер, 3, 94).

Нянька́ 'нянька, што даглядае дзяцей' (Нас., Яруш., Пятк., Сл. ПЗБ, ТС), укр. *няньо* 'бацька', *няня*, *нянька* 'нянька', рус. *няня*, *нянька* 'тс', а таксама 'старэйшая сястра', польск. *niańia*, *niańka* 'нянька', *папа*, *папка* 'тс' і 'маці', чэш. *ňapo*, *па́пка* 'бацька', дыял. (мар.) *пáпа* 'нянька', славац. *папо*, *па́па* 'цётка', в.-луж. *пап* 'бацька', серб.-харв. *на́на*, *не́на* 'маці', балг. *не́ня* 'сястра маці', *не́ни* 'зварот малодшага да старэйшага'. Тыпове «дзіцячае» слова, узнікае шляхам падваення складоў (*мама*, *тата* і пад.); «дыфузная» семантыка можа сведчыць пра самастойнае развіццё падобных слоў у асобных славянскіх мовах. Параўн. Фасмер, 3, 94; Махэк₂, 389; Шустар-Шэўц, 13, 987.

Нянька́₂ 'калыска' (кобр., ДАБМ, камент. 813). Гл. *не́нька*.

Нянька́₃ 'нанка, кітайка (від матэрыі)' (Нас.). Відаць, запазычана з рус. *нанка* 'тс', што ў сваю чаргу з франц. *nanquin* або ням. *Nanking* ад назвы горада ў Кітаі (Праабражэнскі, 592; Фасмер, 3, 41). Змякчэнне зычных цяжка вытлумачыць.

Няньчыць 'плакацца, канькаць' (слонім., Нар. словатв.), сюды ж, відаць, рус. наўг. *няньчить*, вытлумачанае незразумелым «велидовать» (СРНГ). Магчыма, гукапераймальнае, параўн. *няўкаць* 'мяўкаць' і пад., або ў выніку семантычнага развіцця *нянчыць*, *няньчыць* 'даглядаць, нянчыцца' (Яруш., ТС), 'песціць' (Сл. ПЗБ), звязанага з *нянька₁* або *нянька₂* (гл.).

Няпо́рны (*ніпо́рны*) 'несвоечасовы, дачасны' (карэл., Шатал., мін., Жыв. сл.; зэльв., Сл. ПЗБ). Ад спалучэння *не пара́* або *не ў пару* (гл. *пара́*), параўн. таксама *неўпо́рны* 'тс' (Сл. ПЗБ), *неўпору* 'несвоечасова' (ТС).

Няпо́шлы 'слабы, кволы' (Крыў. Дзіс., ушач., Пан. дыс.). Да *по́шлы* 'дужы, моцны'.

Няпу́шч (*непушчэ*) 'накшталт, падобна, як': *непушчэ твойго коня* (Нас.). Няясна; магчыма, ад *пушчы* 'горш' (параўн. *непапушч*, *непапушчы*, гл.), аднак цяжка вытлумачыць семан-

тыку. Або ўзыходзіць да ц.-слав. *непщевать* 'меркаваць', ст.-слав. *непщевати* (параўн. ц.-слав. *непщь*), для якога Фасмер (3, 64) узаўляе першаснае значэнне 'не чакаць, не быць упэўненым', роднаснае лац. *putāre* 'лічыць, меркаваць', што бліжэй па значэнню да беларускага слова. Гл. таксама *непапушч*.

Няпэ́ўны 'недабраякасны (пра насенне)' (Сл. ЦРБ), 'ненадзейны, нявызначаны' (Касп.), *няпéўны* (*непевный*) 'неверагодны, ненадзейны' (Нас., Юрч. НВС), *няпеўны*, *ніпéўны* 'няякасны (пра расліны і насенне); слабасільны (пра дзіця)' (Мат. Гом.), *ніпеўны* 'кволы, хваравіты, слабы; нядобры, няўдалы' (магіл., Нар. словатв.; глус., парыц., Янк. Мат.). Як і літаратурная *няпэ́ўны* 'нявызначаны, неакрэслены, ненадзейны' (ТСБМ), ад *пéўны* (гл.). Фантастычна Фёдарова (Вопросы диалектологии и истории языка. Душанбе, 1984, 91) — з комі *нюп* 'пакаты, нізкі (пра плечы)', *нюпусьны* 'спасці (пра бакі), падвесці (жывот)'.

Няра́д (*не́ра́дэ*) 'беспарадак; нязгода', дэрываты — *няра́дна*, *няра́днасьць*, *няра́дны* (Нас.). Вытворнае ад *рад* (<*redъ) (гл.), магчыма, праславянскага паходжання, параўн. рус. (смал., перм.) *не́ра́д* 'беспарадак', польск. *nierząd* 'беспарадак, анархія; бяспраўе; распушта', чэш. *neřád* 'смецце, дрэн', в.-луж. *njerjad* 'тс', н.-луж. *njerěd* 'тс', славен. *pered* 'беспарадак, разладжанне', серб.-харв. *не́ре́д* 'тс', макед. *не́ред* 'тс', балг. *не́ред* 'тс' (**ne-redъ?*, параўн. Махэк₂, 396; Шустар-Шэўц, 14, 1014).

Няра́ха 'неахайны чалавек' (астрав., ул. інф.), *не́ра́ха* 'няўключода, неахайны чалавек' (Ян., ТС), *ніра́ха*, *нірэ́ха* 'неахайны чалавек' (Сл. ПЗБ), а таксама *няра́хлівы*, *ніра́хлівы* 'неахайны' (Сл. ЦРБ, Сл. ПЗБ), *не́рахавáты* 'неахайны, некультурны' (ТС), рус. *не́ра́ха* 'неахайны чалавек; няўмелы, дурны чалавек', н.-луж. *njerěch* 'беспарадак, смецце', 'неахайны чалавек', *njerěšny* 'бесталковы; нячысты'. Лічыцца вытворным ад прасл. дыял. *rečъ, экспрэсіўнага ўтварэння ад *redъ (гл. *рад*), параўн. н.-луж. *reč* 'парадак; чысціня', рус. *рэ́ха* 'франціха', *рэ́хаться* 'выстройвацца, прыбірацца', *на́рядный* 'прыбраны' і пад. (Шустар-Шэўц, 14, 1014; Фасмер, 3, 66). Дапушчэнне балтыйскага паходжання (Смулкова, Лекс. балтызмы, 39) не мае падстаў, гл. Лаўчутэ, Балтызмы, 146. Значэнне 'няўключода' можа быць звязана з *ра́хацца* 'поркацца' (ТС).

*Няродня, *ны́рідня* 'падчарыца' (брэсц., Нар. лекс.). Да *ро́дны*, *ра́днй* (гл.), параўн. ст.-рус. *несын* 'пасынак, няродны сын', *недочка* 'падчарыца'.

*Няро́знак, ны́ро́знак 'няздатны чалавек' (Сл. Брэс.). Відаць, да *знак*, *знаць* (гл.), параўн. укр. *не́ро́ззнака* 'недасведчаны, нязнайка', польск. *nierozeznany* 'недасведчаны, не-

паінфармаваны' і пад. Сюды ж, відаць, і ганчарны тэрмін *нэ-рбознак* 'сярэдні гаршчок' (Вярэн.), г. зн. 'нявызначаных памераў (паміж вялікім і малым)'. Параўн. таксама *няўрознак* (гл.).

Нярот 'нерат, верша' (Сл. ПЗБ, Янк. 1, Мат. Гом.), *нерота* 'тс' (ТС). Гл. *нерат*.

Няршыць 'нераставаць' (Крыв.). Відаць, вытворнае ад прасл. **neryschъ* 'нераст', параўн. рус. *нёрс* 'тс', *нёршыться* 'нераставаць', н.-луж. *perk* 'нераст' і пад. (Шустар-Шэўц, 13, 996). Лаўчутэ выказвае меркаванне пра запазычанне з літ. *neršti*, *neršiu* 'нераставаць' (Проблемы этнич. историн балтов. Тез. конф. Рига, 1985, 184), што цяжка давесці перш за ўсё па лінгвагеаграфічных прычынах. Гл. *нэраст*, *нераставаць*, *нерх*.

Нярэпа 'гультай' (Сцяшк. Сл.). Запазычана з літ. *nerėpa* 'абжора'.

Нярэшка 'прылада для лоўлі рыбы': *Як л'ешчы н'ерэсц'аца, стайл'айуц' н'ерэшкі* (Куч.), *нярэжка* 'рыбалоўная снасць (сеткавы мяшок, прымацаваны да двух шастоў), лавілі там, дзе нераставала рыба' (Помнікі гіст. і культ. Беларусі, 1974, 4, 55). Відаць, з *+нерест-ка* з ад'ідацыяй да *мярэжка*, *мярэжа* (гл.).

*Нясе, *нысэ* 'быццам', *нэсебе* 'як бы, быццам' (Сл. Брэс.). З *+не-се*, дзе *се* ўзыходзіць да дэйктычнай часціцы **se* з асноўным значэннем 'бач' (ESSJ SG, 2, 595), гл. *се*; у *+не-се-б(е)* апошняя частка з *бо*, параўн. *сыба* 'няўжо' (Сл. Брэс.), укр. *себто* 'ненавіта' (<*се-бо-то*) і інш.

Нясклёпа 'няўмелая асоба' (Юрч., НВС), *нясклёпісты* 'непаваротлівы' (полац., Нар. лекс.), *нясклёпісты* 'няскладны, нязграбны' (Крыў. Дзіс.). Няясна, магчыма, ад *кляпáць* (гл.), *кляпка* (гл.).

Няслава 'ганьба, абяслаўленне' (Нас.; мін., Шн. 2), *ніслава* 'тс' (Федар.), укр. *неслава*, польск. *niestawa* 'тс'. Арэальны наватвор, гл. *слава*.

Няста́ча 'недахоп, адсутнасць чаго-небудзь' (ТСБМ), *няста́так* (*нестатокъ*) 'тс' (Нас., Сл. ПЗБ), *неста́тачны* (*нестаточный*) 'недастатковы; нязбыўны' (Нас.). Да *стачыць* 'быць дастатковым', *статак* (гл.).

Нясто́чнік (*несточникъ*) 'не майстар, няўмелы' (Нас.). Паводле Насовіча (там жа), звязана з рус. *точь-в-точь*; гл. *сто́чнік*.

Нястраўнасць 'дрэннае страваванне' (Гарэц., ТСБМ, Сл. ПЗБ), *нестраўнось* 'тс' (Мядзв.), *нястройнасць* 'тс' (Сл. ЦРБ). Да *стра́ва*, *страўнасць* (гл.); магчыма, запазычана з польск. *niestrawność* 'тс'.

Нестро́пця 'няўмека' (клец., Нар. лекс.). Да *трон* (гл.), параўн. *збіцца* з *тропу* 'памыліцца', *biaz rostrapi i hałavie* 'неразбітны' (Варл.).

Нясты́днік 'сараматнік' (чэрв., Нар. лекс.). Відаць, са спалу-

чэння *не сты́дна* 'не сорамна'; *не ў гэтым выпадку можа быць субстытутам прыстаўкі бяс-*, параўн. *нясты́жы* (*несты́жий*) 'бессаромны' (Нас.).

Нясці 'несці' (Сл. ПЗБ), *несці* 'тс' (ТС). Гл. *несці*.

*Нятó, *нетó* 'не толькі, не столькі': *У печóры нетó ракі, і язі седзяць* (ТС), 'не тое, што': *ucharpii sztych da nietó paszo i, da prósta rabiéh* (Пятк. 2), параўн. мар.-славац. *ne to*, славац. *nie to* 'не гавораць ўжо; не тое, каб', рус. *не то* 'хаця б', *не то что* 'тс', серб.-харв. *нето́ль* 'тс'. З *не і то* (гл.).

Нятóтуды 'куды там': *Нятóтуды! и в тэй бок не глядиць* (Нас.). Сюды ж *нітóтуды* 'ніяк' (Нас.). З *+не-то-туды*, гл. *нято, туды*. Параўн., аднак, польск. **nie-to-tu* 'няпраўда'. Пра мяркуемае польск. **nie-to-tu* гл. Атрэмбскі (SOg, 13, 21—25), ESSJ SG, 2, 490.

Нятóўніца 'не змяшчацца': *Як падзялілі бацькаву палоску, дык і барана нятоўніца* (лаг., Сл. бел. нар. фраз.), Гл. рэдкае *тоўніца*.

Нятрýм (*нетрýмъ*) 'не руш': *Не тримъ мойго; 'хай, няхай': Не тримъ говóриць* (Нас.). Паводле Насовіча (там жа), ад *трымаць* (гл.).

Нятýбіц 'пералёт мнагалісты, Anthyllis polyphylla W. et K.' (гродз., Кіс.). Відаць, аднаго паходжання з *нітýбіч* (гл.); магчыма, «зашыфраваная» назва тыпу польск. *toieśc* 'Nincetoxicum', *toieśc wielki* 'Lysimachia': *не-ту-быць?*, параўн. *тубылец* і пад. Будзішэўска (SOg, 39, 3—4, 273) ідэнтыфікуе з *nietupicz* 'тс' (Федар.), які, паводле Федароўскага, асвятчаюць на спаса і «ў час навалніцы кідаюць у спецыяльна распалены агонь» з мэтай засцерагчыся ад маланкі, што дае падставы выводзіць з *не тупаць* 'не ступаць (пра пярун)' альбо са спалучэння **не ту(т) біць* 'не сюды біць' (засцерагальная формула). Гл. наступнае слова.

Нятýпнік 'старасцень вясенні, Senetio vernalis W. et K.' (віц., Кіс.), *nietupnik* 'тс' (гродз., Ажэшка). Ад *тупаць*, *тýптаць* 'таптацца, хадзіць'? Магчыма, 'расліна, якая не мнецца', гл. іншыя назвы — *несмяртэльнік*, *сухавая*. Фармальнае падабенства да папярэдняга слова, гл. *нятубіц* (іншая назва — *бяссмертнік*), дазваляе выдзеліць элемент *туб-*, няяснага паходжання, прадстаўлены і ў *тубачнік* 'крапінец чубаты' (Сл. ПЗБ). Паводле Будзішэўскай (SOg, 39, 3—4, 273), таго ж паходжання, што і *нятубіц* (гл.).

Нятýскны 'няблякы, яркі' (А. Салавей). Да *туск* 'туман, цемра', параўн. чэш. *netusk* 'расходнік', ням. *Immergrün* 'тс' ('заўсёды зялёны').

Няўошта: *Хлапец няўошта ўкрасіў* (Энеіда навыварат). Гл. *нявошта*.

Няўга́дніна (*нейгадніна*) 'нешта недарэчнае' (свісл., Сл.

ПЗБ), сюды ж *нейгаднік* 'абманшчык' (там жа), *нывгадзь* 'немаведама' (Сл. Брэс.). Да *ўгадаць, гадаць* (гл.).

Няўго (*нейго*) 'няўжо; хіба' (Нас.), 'няўжо' (Бяльк.), *няўго-ш* 'вядома, безумоўна' (Воўк-Лев., Татарк.), *нейгэ* 'няўжо' (ТС). Паводле Карскага (2—3, 83), таго ж паходжання, што і рус. *неужели* 'няўжо', дзе *-го* непалатальны варыянт да *že, гл. *ж, жа* (ESSJ SG, 1, 335). Меркаванне пра запазычанне з літ. *niaugù* 'няўжо' (Грынавяцкене — Мацкевіч, *Baltistica*, III (1) *Priedas*, 1989, 72) спрэчнае, паколькі чаргаванне *-go/-že* вядома шмат якім славянскім мовам (ESSJ SG, 1, 310), параўн. таксама *ўгэ/ужэ* 'ужо' (ТС); пад балтыйскім уплывам магла адбыцца манафтангізацыя спалучэння *-яў->-я-*, гл. *няго* 'няўжо'. Параўн. *няўжэ* (гл.).

Няўгойны 'няўдешны' (Сцяшк. Сл.). Да *гаіць* (гл.).

Няўдоба 'участак, непрыгодны для апрацоўкі' (Сл. ПЗБ, Сцяшк. Сл., Шатал., Сл. ЦРБ, Мат. Маг., Мат. Гом.), *няўдоб, няўдобшчына, няўдобишча* 'тс' (Сцяшк.), *няўдобица* 'тс' (Сл. ПЗБ, Сл. ЦРБ, Яўс.), *няўдобніца, няўдобшчына* 'тс' (Сл. ЦРБ), *няўдобиця* 'тс' (Сл. ПЗБ), *няўдобства* 'тс' (Мат. Гом.). Да *удоба, даба* (гл.).

Няўжэ (*не ўжо, нейжо*) 'няўжо, хіба' (Нас., Мядзв., Гарэц., Яруш., Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ), *нейжэ* 'тс' (Пятк., ТС, Ян.), сюды ж *няўжэ ж* (*не ўжо-жэ*) 'хіба, няўжо; а як жа' (Нас.), *няўжо-жэ* 'няўжо' (Яруш.), *нейжо-жэ* 'тс' (Мядзв.), *нейжэ ж* 'няўжо; так, ага; а як жа' (ТС), *нывжэжэ* 'а як жа' (брэсц., Нар. лекс.), укр. *невже* 'няўжо', рус. дыял. *невжо, неуж* 'тс'. З не і *ўжо* (**(j)uzē*), параўн. рус. *уж не плачет ли он?* (ESSJ SG, 2, 473; Фасмер, 3, 69). Параўн. *няўго, няго* (гл.).

***Няўзгода, нейзгода** 'няшчасце, непрыемнае здарэнне' (ТС), рус. *невзгода* 'тс'. Ад незафіксаванага *+узгода*, параўн. рус. дыял. *взгода* 'міласць, мір' (да *год*, гл.), у беларускай мове звычайна *згода* 'тс'. Па лінгвагеаграфічных прычынах малаверагодна запазычанне з рускай мовы.

Няўдobleць 'хварэць; быць не ў стане, не змагчы' (Гарэц., Сержп., Шат., Касп., Сл. ПЗБ), *няўдobleць* 'быць нездаровым' (Грыг., Нас.), *нейздалець* 'хварэць, быць не ў стане' (Нас.), сюды ж *нейздалека, нейздаляка* 'слабасільны' (Касп., Панюціч, Лексіка, 82), *няўдoble* 'фізічна слабы, нядужы' (Панюціч, там жа). Да рэдкага *ўдobleць* 'змагчы, быць у сілах' (Нас.). З прэфіксам *уз-* (**uzz-*), часцей выступае варыянт *здobleць* (гл.), параўн. *нездалека* (гл.).

Няўзнакі 'непрыкметна' (Сцяшк.), *нейзнакі* 'тс' (Варл.), *няўзнач* 'часам; сіха, непрыкметна; няўцям', *няўзначку* 'непрыкметна' (Нас.), *нейзнацэйку* 'нечакана' (Касп.). Да *знак, знаць* (гл.).

Няўзбра (*нейзора*) 'нелюдзь', *нейзбрысты* 'нелюдзімы'

(Ян.), *няўзоркі* (*невзоркі*) 'які мае суровы погляд; слепаваты; неадукаваны', *няўзорысты* (*невзористый*) 'змрочны; непрыгожы', *няўзорыца* (*невзорица*) 'чалавек з непрыемным поглядам' (Нас.). Да *ўзірацца, збрыць* (гл.), параўн. *нейзгляд* 'пануры чалавек, які не глядзіць у вочы' (ТС).

Няўкаць 'мяўкаць' (Сл. ПЗБ; пін., Шатал.; Мат. Маг.); укр. *нявкати* 'мяўкаць; крычаць (пра саву)', рус. *нявкать, нявгать* 'мяўкаць; плакаць, хныкаць', славен. *njāvkatī* 'мяўкаць, серб.-харв. *њајкати, крњајкати* 'тс'. Гукапераймальнае, роднаснае літ. *niaikti, kniaikti* 'тс'. Зыходнае *няў* разглядаецца як даўні дублет *мяў* (Бязлай, 2, 225), гл. *мяўкаць, курмяўкаць* (апошняе безпадстаўна разглядаецца як балтызм, параўн. прыведзеную вышэй паўднёvasлавянскую паралель), *няўчыць*.

Няўклюд, *няўхлюд* 'няўдалы чалавек' (Сл. ПЗБ), *нейклюдзь* 'недарэка' (слаўг., Нар. словатв.), *няўклюдны* 'непрыгожы, непрывабны' (Яўс.), *нейклюдны* 'няскладны, няспрытны' (ТС), *няўклюдня* 'мізэрнасць, непрывабнасць, няўтульнасць' (Яўс.), рус. *неуклюд* 'няскладны, няспрытны чалавек', *неуклюдый, неуклюжий* 'непаваротлівы'. Да прасл. **kl'udъ*, прэфіксальныя ўтварэнні прадстаўлены ў рус. *уклюжий* 'лоўкі, спрытны', чэш. *ukliditi* 'давесці да ладу' і пад. Паводле Трубачова (Эт. сл., 10, 55), застаюцца нявысветленымі суадносіны форм **kl'udъ, *skl'ud-, *xl'ud-*, параўн. *схлюдны* (гл.). Не адпавядае рэчаіснасці таксама сцверджанне (там жа) аб адсутнасці адпаведных формаў у паўднёvasлавянскіх мовах, параўн. балг. дыял. *неоклюжав* 'нялоўкі' (р-н г. Трын), якое Добраў (Старинни бълг. думи. София, 1987, 86) суадносіць з рус. *неуклюжий* 'тс'. Гл. таксама Кузняцова, РР, 1977, 2, 82—86; Фасмер, 3, 69. Ці не паўплывала на семантыку беларускага слова літ. *kliūdūti* 'чапляць за што-небудзь, перашкаджаць', а таксама 'пападаць' (параўн. *нейпапад* 'не дарэчы')?

Няўком (*невкомъ*) 'быццам, хіба ж' (Нас.), 'нездарма; няўжо' (Касп.), 'знячэўку, знянацку' (Мат. Маг.), *ня-ў-ком жа* 'аднак жа не, чаму ж не' (Гарэц.), рус. смал. *невком* 'аднак'. Паралельнае да *няўчом* (гл.) займеннікавае ўтварэнне ад *хто* (гл.); праблему складае высвятленне шляхоў семантычнага развіцця.

Няўломак 'здоровы чалавек, здаравяк' (Сл. ЦРБ, Сцяшк. Сл., Юрч. НВС), 'здоровы чалавек, які прыкідваецца слабым' (Сцяшк.), 'чалавек, які можа што-небудзь зрабіць, але не хоча' (Нар. сл.), польск. *nieułotek* 'чалавек без фізічных недахопаў, моцны, вялікі, вялізны'. Магчыма, ад прыметніка *няўломкі* 'няздольны прывучыцца да працы', што ў сваю чаргу ад *уламаць* 'прывучаць', параўн.: *Скоціна неуломкая, ни якъ уломаць не можно въ себе* (Нас.); другая збліжаная да *уломак* (*уломокъ*) 'абломак' (Нас.), што звязана з *уломаны*

'зламаны', *уломный* 'здольны прывучыцца да працы; які мае фізічны недахоп'; параўн. укр. *уломок* 'абломак, кавалак; слабы, хваравіты чалавек'.

Няўлюдны, нейлюдны 'нелюдзімы' (Ян.), *няўлюддзе* (*нейлюдзьдзя, невлюддзе*) 'нелюдзь, нікчэмнасць' (Юрч. НВС, Нас., Бяльк.), *нейледдзе* 'нелюдзім' (Сл. ПЗБ), мае паралелі ў іншых славянскіх мовах: чэш. *nevlidny* 'няветлы', славен. *nevljuden* 'тс', серб.-харв. *неўљудан* 'тс'. Да *улюдны* 'прыстойны, варты' (ТС), *улюддзе* (*влюддзе*) 'чалавек, чалавечына' (Нас.) і пад., усё да *люд* (гл.); славянскія паралелі маюць, відаць, самастойнае паходжанне, параўн. серб.-харв. *људан* 'ветлівы', *уљудити се* 'стаць ветлівым, набыць прыстойнасць' і пад.

Няўмысля (*невмысля, няўмысля*) 'незнарок' (Нас., Гарэц., Др.-Падб., Яруш., Юрч. НВС), *няўмыслі* 'тс' (Грыг., Бяльк.), *няўмысня* 'тс' (Сцяшк. Сл.). Паводле Шубы (Прыслоўе, 115), у выніку адпазення прыстаўкі з *ненаўмысля* 'тс', гл. *наўмысля*.

Няўпамкі (*нейраткі*) 'не ў памяці, неўздагад' (Пятк. 2), *нейпамяткі* 'тс' (ТС). Да *памяць* (гл.), -кі можа разглядацца як прыслоўны суфікс, які можа далучацца непасрэдна да кораня (Карскі, 2—3, 69).

Няўратны (*нейратны*) 'несумленны, бессаромны' (ТС). Няясна, магчыма, да *рата* 'умоўная сума, плата; чарговая павіннасць' (гл.); можа быць супастаўлена з *розвратны* 'бязладны' (ТС), што, відаць, ад ц.-слав. *розвратити* 'разбэсціць'.

Няўрокам: *nie urokam albo nie yrokam kazyszcy* (Пятк. 2), *не урокам сказаць* (Нас.), *няўрокам сказана* (полац., Нар. лекс.) — гаворыцца, калі што-небудзь хваляць; сюды ж таксама *няўрошны*: *каб короўкі молішны, а тільці няўрошны* (Рам.) — якога цяжка ўраці; параўн. славац. *пейгекот* 'каб не зраці', *пейгошпу* 'прыгожы, здаровы, добра выглядаючы', укр. *неврочливий, неврікливий* 'які не хварэе ад урокаў', рус. *неурочливый* 'тс'. Да *урок, урокі* (гл.); паводле Махэка₂ (397), існавала вера, што дрэнныя людзі, калдуны, маглі нашкодзіць, хвалячы.

Няўрома 'нехайны чалавек' (Сцяшк. Сл., Юрч. НВС). Няясна.

Няўрочны (*няурочный*) 'незвычайны' (Яруш.). Гл. *урочны*, сярод значэнняў якога 'схільны да ўрокаў' (гл. *няўрокам*) і 'пэўны, дамоўлены, вызначаны' (гл. *рэкнучь, рэкі*).

Няўручна 'нязручна' (віц., Нар. лекс.), *няўручний* 'нязручны' (бешанк., Нар. сл.), параўн. рус. *неурочно, неурочный* 'тс'. Да *рука*, параўн. *нязручна* (гл.).

Няўрымст (*niyrymst*) 'нецяярплівы' (Арх. Федар.), *няўрымста, няўрымсцік* 'тс' (Янк. 3, Сл. ЦРБ). *няўрымсцівы* 'не-

спакойны, настойлівы' (парыц., Янк. Мат.), *няўрымсціць* 'не ўцяярпець' (Грыг.). Да *ўрымсціць* (гл.).

Няўстропаць (*нейстропаць*) 'не ўгледзец, не заўважыць'. Гл. *устропаць*.

Няўструй 'непаседлівы, нецярпалівы, няўрымслівы чалавек' (міёр., 3 нар. сл.; Сл. ПЗБ; Сл. ЦРБ), 'весьялун', *няўструйны* 'не-спакойны' (Сцяшк. Сл.), параўн. укр. *невструйливий, невстрийливий* 'непаседлівы, гарэзны', рус. *неустойчивый, неустойчивый* 'неспакойны, буйны чалавек' (арх., СРНГ). Няясна; магчыма, звязана з лат. *strājus* 'хуткі, імклівы', літ. *staijas* 'тс', гл. *струмень*. *Не-(ня-)* у гэтым выпадку мае ўзмацняльны характар.

Няўсцівы 'бессаромны' (Ян.). Няясна. Сапсаванае *няўсцівы* (гл. *уцівы*)?

Няўтарты 'не вельмі кемлівы, не вельмі здольны' (Марц.). Відаць, запазычана з польск. *nieutarty* 'неабцёрты, дзікі, нястрыманы' (што да *trzeć* 'церці').

Няўцэйкам (*невцэйком*) 'нечакана; ненарокам' (Нас.), 'ненарошна, выпадкова' (Грыг.). Ад *няўцэйць* 'не паспяваць' (Нас.), паводле Насовіча (там жа), ад «неўжывальн. *цэйць* 'чакаць, мець надзею', што выступае толькі ў саставе складаных дзеясловаў». Гл. *зацей*.

Няўцям (*ніўцям*) 'незразумела, не ў галаве' (Сл. ПЗБ, КСП), *нейцямкі* 'тс' (ТС), сюды ж *няўцямна* 'бессэнсоўна' (Сцяшк. Сл.), *нейпрыцям* (*не вь прыцямь*) 'незаўважальна; не прыпамінаецца' (Нас.). Да *уцяміць, цяміць* (гл.).

Няўчóm (*не вь чомь*) 'ах як; вось чаму; вось табе (і)' (Нас.), 'нездарма' (Баршчэўскі, Шляхціц Завальня), *нейчóm* 'нездарма, то-та ж' (ТС), параўн. польск. *niewczym, niewczymci* 'тс'. Першаснае спалучэнне, раскрытае Насовічам, што было заменена пазней спалучэннем *у нечым* (гл. *нешта*), польск. *w nieczym* 'у чымсьці', далей 'не ўпустую', 'нездарма' (Брукнер, 362). Карскі (2—3, 453) цытуе народныя песні з формамі *учом: учóm ты ни цвила? у чом замуж ни йшла?*, якія дэманструюць першаснае спалучэнне; у тым жа значэнні 'чаму', гл. *чом: чом ты, каваль, ни куеш* (там жа). Параўн. *няўком*.

***Няўчыць**, *нявчыты* 'мяўкаць' (зах.-палес., ДАБМ, к. 301). Ад мясцовага *мяўчыць* (*мявчыты*) < *мяўчыць* 'тс', суадноснага з дзеясловам кратнага спосабу дзеяння *мяўкаць*, падобна да *яўкаць* 'тс' < *м'яўкаць* з мясцовай фанетыкай, гл. *мяўкаць* (Крывіцкі, Рэгіян. традыцыі ва ўсх.-слав. мовах, літ. і фальклоры. Тэз. дакл. II Рэсп. канф. Гомель, 1980, 24). Параўн., аднак, і *няўкати* 'тс' (пін., Штал.), укр. *нявчати* 'мяўкаць', *нявкати* 'мяўкаць; крычаць (пра саву)' і пад. Гукаперайманні, для якіх характэрна значная гукавая варыянтнасць у розных мовах, параўн. укр. *няв* 'мяў', балг. *джаф* 'гаў' і пад.

Няхай (*нехай*) 'хай; насмешливая назва таго, хто любіць адкладваць справу ці выконвае яе нестаранна' (Нас.), *няхай, нехай, ніхай, нэхай 'хай'* (Гарэц., Грыг., Булг., Бяльк., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *нехай 'тс'* (1342 г.), укр. *нехай 'тс'*, рус. *нехай 'тс'*, польск. *niechaj*, часцей *niech 'тс'*, чэш., славац. *niech 'тс'* і 'каб', в.-н.-луж. *njech 'хай'*, славен. *naj* (<*nehaj*) 'тс', серб.-харв. *не хай* (для выражэння забароны, гл. Івіч, Радови Научног Друштва Босне и Херцеговине, кн. Х. Одељење ист.-филол. наука, 4. Сараево, 1958, 28), макед. *нека 'хай'*, балг. *нека 'тс'*. Беларускае слова лічыцца запазычаннем з польскай (Кюнэ, Poln., 81; Мова бел. пісьм., 227), што, аднак, пры шырокім распаўсюджанні ў слав. мовах здаецца праблематычным. Карскі (2—3, 85, 96) лічыў бел. *няхай, хай* формамі загаднага ладу ад *хаяць* (гл.), гл. таксама дзеяслоў з адмоўем *няхайць, няхайць* 'адкладваць справу з-за гультайства ці нядбальства' (Нас.). Падобным чынам выводзяцца адпаведныя формы і ў іншых слав. мовах (Фасмер, 3, 70; Махэкэ, 394; Бязлай, 1, 190; Шустар-Шэўц, 13, 1010 і інш.). Адносна гісторыі беларускага слова гл. таксама Карскі, 2—3, 269, 378.

Няхацца (*няхайцьца*) 'нянчыцца, займацца чым-небудзь дзеля забавы; мець любоўныя дачыненні', *няханне* 'забава з чым-небудзь; маруднае выкананне чаго-небудзь' (Нас.). Відаць, «спешчаная» форма ад *нянчыцца* (гл.).

Няхаць 'бегаць у пошуках спажывы'. Няясна; магчыма, звязана з *яхаць (яхыць)* 'брахаць (пра сабаку, які праследуе здабычу)', гл. Параўн. таксама *нах-нах!* 'падзыўныя воклічы для сабакі' (мсцісл., 3 нар. сл.), якое разглядаецца як фанетычнае перайманне голасу сабакі, што праследуе зверу (Гура, Этнолінгвістыка текста. Семиотика малых форм фольклора, I. Тез. и предв. мат.-лы к симп. М., 1988, 107); у такім выпадку змякчэнне можа мець экспрэсіўны характар, параўн. *ня-ня 'тс'* (гл.), рус. *нех-нех* 'словы, якімі падклікаюць сабак'.

Няхайць, няхайць 'адкладваць справу з-за гультайства ці нядбальства' (Нас.), укр. *нехайти 'не рухаць, нехайти 'не дбаць; ігнараваць што-небудзь'*, рус. *нехайти 'пакідаць, пушчаць'*, польск. *niechaj 'дапускаць, дазваляць; не рухаць, пакідаць у спакой, не звяртаць увагі'*, чэш. *nechat 'тс'*, славац. *nechat 'тс'*, в.-луж. *njechaj, н.-луж. njechaj 'не цікавіцца, не мець жадання'*, палаб. *nechat 'пушчаць'*, славен. *nĕhati 'перастаць, пусціць'*, серб.-харв. *не хайати 'не звяртаць увагі, не клапаціцца'*, балг. *нехая 'не турбавацца, не клапаціцца'*. Прасл. **nechajati/*nechatĭ*, утворанае ад **chajati/*chati*, этымалагічна не зусім яснага, параўн. Бязлай, 1, 190; Шустар-Шэўц, 13, 1010; Фасмер, 3, 70; Махэкэ, 394. Параўн. *хаяць* (гл.).

Няхвіля 'бура, навальніца': «*Поднялась да лихая нехвиля, човнокъ да затопила*» (слуц., Шн. 3); *няхвіля* 'навальніца'

(Марц.). Да *хвіля 'бура'* (гл.), *не* тут мае ўзмацняльны характар; форма з *-а-* пад уплывам *хвіля* (гл.) ці *навала* 'навальніца'. Іншаславянскія паралелі: чэш. *nechvile* 'непагода', славен. *neurje* 'непагода, бура, навальніца' (ад *ura* 'час'); параўн. таксама ням. *Wetter* 'пагода' і 'бура, навальніца', *Unwetter* 'бура, навальніца' і пад.

***Няхлюжы, ныхлюжый** 'дрэнны, кепскі' (брэсц., Нар. лекс.), *ніўхлюжый* 'няўкліюны, нехлямяжы' (Бяльк.). Гл. *няўклюда*; чаргаванне *-к-/-х-* можа мець экспрэсіўны характар, параўн. *няхлюда* 'няўклюда' (Сцяшк. Сл.), формы з дадатковай вакалізацыяй, магчыма, пад уплывам *халь* 'дрэнь'.

Няхлюй, няхлюя 'нехайны, нехлямяжы чалавек' (Нас., Гарэц., Бяльк., Сцяшк., Сл. ПЗБ, ДСП, слуц., Жыв. сл.), 'непаваротлівы' (Грыг.), *нехлюй, нехлюя* 'неакуратны чалавек' (ТС), *нэхлюя, ныхлюя* 'нехайная жанчына' (брэсц., Нар. лекс.), сюды ж *няўхлюй, няўхлюя* 'нехайны чалавек' (Бяльк., Мат. Гом.), укр. *нехлюя 'тс'*, рус. дан. *нехлюй* 'непаваротлівы чалавек', польск. *niechluj, niechlujka* 'нехайны чалавек'. Відаць, ад *няхлюйны* 'нехайны, неакуратны', паралельнага да *няхлюдны* 'тс' (Сцяш. Сл.), параўн. таксама польск. *niechlujny 'тс'* < **niechludźny*, ад *chlud* (Варш. сл., 3, 263), гл. *схлюдны*, што, магчыма, сведчыць пра запазычанне (Кюнэ, Poln., 81). Характэрна наяўнасць паралельных форм з *-к-*: *няўкліюны* 'нехайны' (там жа), што могуць разглядацца як вытворныя ад **klud* (гл. *няўклюда*). Няясныя адносіны да ст.-чэш. *nechla* 'пачвара' (Гебаўэр, Sl. stc.).

Няхота 'неахвота, нежаданне' (Жд. 2, Яўс., Юрч., Мат. Гом.). Ад *не хацець* (гл.), параўн. *няхотцю* 'без ахвоты' (Юрч. НВС).

Няхоха (*нехоха*) 'чалавек, абьякавы да ўсяго' (Ян.). Няясна, магчыма, экспрэсіўнае ўтварэнне ад *не хацець*, параўн. ілюстрацыю да слова: «*Ён у нас нехоха такі, не хоча нічога делаць*» (там жа); паралель: *даха* 'тое, што дае': *Бацькова рука не браха, а даха* (ТС, пад рука).

Няхэцкі 'неблагі, ядрэнны' (смарг., Нар. словатв.). Гл. *хвэцкі* 'спрытны, харошы'.

Няхэса 'няветлівы, недалікатны чалавек' (Грыг.). З *не і цясаць* (гл.), параўн. рус. *неотёсанный* 'грубы, некультурны'.

***Няхэча, ныхэча** 'густыя зараслі ў лесе, нетры' (Клім.), параўн. укр. *нётеч, нетэча* 'стаячая вада, балота', польск. *nieciecz, nieciecza 'тс'*, серб.-харв. *нётэка 'тс'*. Паводле Талстога (Геогр., 181), з *ne-tek-ja*, гл. *цячы*.

Няцца 'узяцца, схапіцца; пачаць засвойваць' (Гарэц.), *няцьца* 'стукнуцца; узяцца, схапіцца; набрацца розуму, зразумець, ахапіць розумам' (Нас.), *нятысь 'тс'*, *нялося* 'дасталася' (Булг.). Гл. *няць*.

Няць 'браць; узяць, схаліць; верыць; зразумень, навучыцца, засвоіць' (Гарэц.), 'стукнуць; крануць' (Нас.), 'узяць (з намаганнем)' (Яруш.), 'браць' (Сержп.), 'есці' (полац., Нар. лекс.). Да прасл. *jeti, гл. *яць, узяць*; *н-* мае прыставачны характар, параўн. таксама прыставачнае *и-* у ст.-бел. *иняль, не иняли* (XVI ст.) = ст.-слав. *иль* (Карскі, 1, 264; 325), паходзіць ад некаторых прыназоўнікаў (**ъп-*, **ъп-* і пад., Фасмер, 3, 95).

***Нячвіда**, *нечвіда* 'непрыгожая жанчына або дзяўчына' (ТС), *нычвзда* 'нікчэмнасць' (Клім.), сюды ж *нечвідны* 'непрыгожы' (ТС), укр. *нічвідний* 'тс'. Магчыма, зыходную форму дэманструе *нічвідны* 'неверагодны, нечуваны, рэдкі' (Крыў. Дзіс.), што ўзыходзіць да *чуць, чуваць* (гл.); відаць, не звязана з *чвідкі* 'шустры, бойкі' (ТС), што ўзыходзіць да *швідкі* (гл.).

Нячуйвэцер 'цмен пясчаны, *Helichrysum ageratum* (L.)' (гродз., Кіс.), *нічуйвэцер* 'старасцень вясенні, *Senecio vernalis* W. et K.' (брэсц., Федар.), параўн. укр. *нечуй-вітер* 'расліны Hieratium Filosella, Bellis perennis і інш.'. Магчыма, табуізаваная назва («каб яе вэцер не пачуў?»), што выклікана лекавымі ўласцівасцямі раслін, параўн. польск. *powietrzne ziele* (ад *powietrze* 'паветра; пошасць'), паралельнае да *suchotne ziele* 'гарлянка'. Аднак не выключана, што тут маюцца на ўвазе некаторыя фізічныя ўласцівасці раслін, параўн. *чуй-вэцер* 'цмен' (валож., ТЗб. '84), *узвей-вэцер* ('*взвѣй-вѣцеръ*) 'ветрагон' (Нас.), *сухавейка* 'цмен' (гродз. Кіс.) і пад. Гл. *чуць, вэцер*; параўн. *нічавей* (гл.).

Нячывіль 'напасць, нечаканая бяда' (Нас.) 'напасць; стан раздражнення' (міёр., Нар. сл.), *нечывіль* 'нечаканасць' (Касп.), у спалучэнні з *нячывілі* 'ад нечаканасці' (Нас. Сб.), *зьячывілі* 'у непрытомнасці, не памятаючы' (Бяльк.), параўн. укр. *нечівля, нечів'я* 'нішто; нікчэмнасць', рус. *нечівель* 'непрытомнасць, беспамяцтва'. Паводле Мяркулавай (Этымалогія-77, 91), прасл. дыял. *nečevělъ < *čevělъ 'прытомнасць, памяць', што ад **čьvati, čijr*, паралельнае да *čiti, čijr*, гл. *чуць*; мяркуецца, што зыходны дзеяслоў захаваўся ў *човіць* 'рус. бдеть' (<*čevěti* або *čeviti), гл. Не мае падстаў этымалогія Насовіча (<«не чья воля», гл. Нас. 338).

Нячым 'ніж, чым': *Лепш жонка першая, нячым тая другая* (Рам.), укр. *нічим* 'нічога, не бяда', рус. *нечем* (не чем). З *не і чым* (параўнальны злучнік); паводле Булахоўскага (Курс, 11, 340), *не* ўказвае на адмоўнасць таго, што ўтрымліваецца ў другім члене параўнання, што дэманструе і бел. дыял. *бяжыт скарей, чем не конь*. Паводле Карскага (2—3, 491), з *ніж* (гл.) і *чым* (*неж-чым* «нежели чим»), што пацвярджаецца цытатай з пісьма Пушкіна: *Вам обяван я больш нежели чем жизнью* (Булахоўскі, Рус. яз. XIX в., 407). Козыраў

(Семант. яз. единиц, 67) не выключае абодвух шляхоў развіцця.

Нячысцік 'чорт, злы дух' (Гарэц., Мядзв., БелСЭ), 'стрыманае найменне чорта; зневажальная назва нехрысціян' (Нік., Оч.), *нечысцік* 'д'ябал' (ТС). Ад табуізаванай назвы *нячысты* 'нячысты дух, чорт' < 'злы, разбэшчаны; несумленны' (Нас.), параўн. *нечысць* 'нечысць, погань, навала' (ТС).

***Нячэўны**, *нечэўны* 'нікуды не варты, заняпалы' (ТС). Магчыма, звязана з *нячывіль* (гл.), што дае падставы для рэканструкцыі дыял. *ne-čevēnъ, гл. *човіць*.

Няшы 'каромысел' (Сл. ПЗБ). Паводле Грынавяцкене (LKK, 22, 193), з літ. *nešiai* 'тс'.

O

Обат (*вобат) 'вобад' (Воўк.-Лев., Татарк.) да *вобад* (гл.).

Обель (*вобель) 'зусім, цалкам' (Горб.) ад *воб-вель да *вялікі* (гл.), як *вобмал* (гл. *малы*).

Обліг 'пісьмовая абавязальства, вексель' (Нас.). Ст.-бел. *облікѣ, облигѣ* 'тс' з польск. *oblig* (Булыка, Запазыч., 220).

Обнаж (*вобнаж) 'узятка на лапках пчалы' (Нар. сл.). Прэфіксальна-суфіксальнае ўтварэнне ад *нага*: *об-ног-ь, як *вобач* (гл.) 'у баку' < *об-бок-ь.

Об'ядзь (**воб'ядзь*) 'плюшнік' (Сл. ПЗБ). Магчыма, народна-этымалагічнае тлумачэнне супадае тут (*figura etymologica*) з навуковым. Пар. «*Об'ядзь была між дарогу, каровы аб'ядаліся*» (Сл. ПЗБ, 3, 254). Да аб-есці, гл. *абед*.

Оглух (*воглух*) 'дурань' (Шпіл.) да *глухі* (гл.). Значэнні 'глухі', 'дурны' звязаны паміж сабой (параўн. роднаснае літ. *glūšas* 'глухі' і 'дурны' (Атрэмбскі, LP, 1, 131; LP, 7, 313). Фармальна да *o-gluš-iti або з *и*-пратэзай і ўстаўным *о* (Мартынаў, Этымалогія-1984, 129—130). Гл. *ёлуп*.

Ого, *огого* 'выказ здзіўлення' (выклічнік) (ТСБМ, Нас., Бяльк., Янк.). Укр. *ого, огого*, рус. *ого, огого*. Паралелі з іншых славянскіх моў ненадзейныя (пар. Слаўскі, 1, 23). Згодна з Праабражэнскім, 2, да *а-а*. Рудніцкі, які прыводзіць у якасці паралеляў ст.-грэч. і літ. *аа*, тлумачыць усходнеславянскія словы як такія, што ўзніклі ў выніку падаўжэння *а* з прыдыханнем інтэрвакальнай пазіцыі, параўноўвае іх з *егé, ігі, угú* (пар. ESSJ SG, 2, 41).

Одум (*водум) 'задуманне' (ТСБМ, Нас., Сцяшк.) да *адумацца* 'надумацца, прысці да думкі' (ТС, 248). Гл. *дума*.

Ойдзе о 'тут' (Бір.) да *одзе* 'тс' (Сцяшк. МГ) < *от-дзе

'вось дзе'. Нерэгулярны пераход тыпу *айчына* <ст.-бел. *отчина*. Гл. *от*.

Окліна 'глыбокае месца на балоце' (Сл. Брэс.). Параўн. рус. смал. *оклины* 'багна на месцы былых азёр' (Мат. СОС). Перыферычны характар гэтага слова для асноўнай беларускай тэрыторыі сведчыць аб яго старажытнасці: *окліна* <*окніна (*вобкніна*) у выніку дысіміляцыі *н-н* > *л-н*. У сваю чаргу *окніна (*вокніна*) утворана ад *акно*, як *зыбіна* ад *зыб* (параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 42, дзе *зыбіна* — аддзяяслоўнае ўтварэнне). Гл. *акно*₂ 'глыбокае месца ў балотных крыніцах і азёрах' і *вокнішча* 'акно ў балоце'.

Окрент 'карабэль', ст.-бел. *округъ, окрентъ* 'тс', запазычана з польск. *okręt* (Булыка, Запазыч., 225).

Он 'вунь' (Ян., ТС, Кліх). Гл. *вонь*.

Онде, онди 'вунь' (Ян., Сл. Брэс., Ник., Нар. лекс.). Гл. *он* і *дзе*.

Опера 'твор, пры пастаноўцы якога выканаўцы спяваюць у суправаджэнні аркестра' (ТСБМ). З рус. *опера*, якое з іт. *opera* (Фасмер, 3, 144; КЭСРЯ, 310).

Опій, опіум (ТСБМ) 'высушаны млечны сок з няспелых галовак маку' (ТСБМ). Запазычана з рус. *опиум*, якое з ням. *Opium* (XVI ст.) (Фасмер, 3, 144). Згодна з КЭСРЯ, 310, рус. *опиум* з лац. *opium* (XIX ст.).

Оптам 'вялікай колькасцю' (ТСБМ). Параўн. «*оптам і ў розніцу*». Запазычана з рус. *оптом*, якое з *обьт. Форма *оптам* адлюстроўвае творны склон (Фасмер, 3, 147; КЭСРЯ, 311), *обьт — дало рус. -ц.-слав. *общий*.

Оптыка — 'раздзел фізікі, які вывучае святло, яго законы, уласцівасці' (ТСБМ). Запазычана з рус. *оптика*, якое праз ням. *Optik* (XVII ст.) з лац. *optica* (Фасмер, 3, 147). Іншае тлумачэнне гл. КЭСРЯ, 311. Рус. *оптика* запазычана з франц. *optique* (XVIII ст.), але ў гэтым выпадку мы б чакалі націск на перадапошнім складзе (*оптіка) і, магчыма, іншую марфалогію.

Ораб, орап (**вораб, *ворап*) 'рабіна' (Жыв. сл.). Да *рабіна* (гл.). Словаўтваральная структура тлумачыцца тым, што галіны рабіны пакрыты ягадамі, нібы чырвоным снегам. Параўн. *вокідзь, окідзь* — пра снег на галінах. Тады *ораб* (*вораб*) да *o-ręb-ь < *rębiti* < *rębъ* Гл. *рабы*, ад якога паходзіць і *рабіна*.

Орган 'частка расліннага ці жывёльнага арганізма, якая выконвае пэўную функцыю' (ТСБМ). Запазычана праз рус. *орган* з польск. *organ* (адпавядае месца націску) (Фасмер, 3, 149). Менш верагодна запазычанне рус. *орган* са ст.-слав. *органъ* (КЭСРЯ, 312).

Оргія 'разгульнае, разбэшчанае баляванне' (ТСБМ).

Запазычана з рус. *оргия*, якое праз ням. *Orgie* (XVII ст.) з лац. *orgia* (Фасмер, 3, 149).

Ордэн 'знак узнагароды, арганізацыя з пэўным статутам' (ТСБМ). З рус. *орден*, якое з ням. *Orden* (XVIII ст.) (Фасмер, 3, 150; КЭСРЯ, 313).

Ордэр 'пісьмовае распараджэнне на атрыманне чаго-небудзь' (ТСБМ). Праз рус. *ордер* з ням. *Order* або непасрэдна з франц. *ordre* (Фасмер, 3, 150), рус. *ордер* з франц. *ordre* (XVIII ст.) (КЭСРЯ, 313).

Оступам 'цесна абступіўшы, вакол' (ТСБМ). Да *о-ступ* > *абступіць* (параўн. *воступ*).

Осхлы 'сухарлявы, худы' (Бяльк.), 'высахшы' (Нас., Яруш.) <польск. *oschły*.

От, отó 'вось' (ТСБМ, Касп., Бяльк., ТС, Сл. ПЗБ, Жд., Янк. 2, Янк. Мат., Ян., Кліх). Укр. *от, ото*, рус. *от, ото, вот*, серб.-харв. *ото*, чэш. *ото*, польск. *ото*, што сведчыць аб праславянскім характары слова. Адпаведна толькі ўсходнеславянскія паралелі з пратэтычным *в-*: бел. *авот* (Бяльк.), рус. *вот*. Паводле Фасмера (1, 358), зыходзіць да спалучэння выклічніка *о* (аблаўтнае, да *e*) з займеннікам *то(d)*. Адсюль роднаснасць *отъ, ото* з *ето* (гл. *гэты*). ESSJ, SG, 2, 551 супраць, паколькі ўтварэнні з *e*-маладзей. Параўн. іншыя, яшчэ больш неверагодныя гіпотэзы: Фартунатаў, ASIPh, 12, 97 (з і.е. *ho > лац. *hos*), Зубаты, LF, 36, 338 (з *ovo*+*to*).

Отхлань 'супакаенне душы на тым свеце, чыснец' (Нас., Багд., Федар. 1). Параўн. *вотхлань* (гл.) 'чыснец' (Шэйп. 2). Значэнне 'чыснец' не зусім дакладнае. Федароўскі (1, 221) дае для гэтага слова наступны кантэкст: «*У ночы між Усіх святых а Задушным днём, душы змарлыя з неба, з пекла, з атхлانی і з чысьца прыходзяць да дому*», з якога відаць, што *отхлань* і *чыснец* — розныя сферы таго свету. Насуперак Булыку (Запазыч., 232) нічога агульнага з польск. *otchłań* 'бездань' не мае. Аб гэтым сведчаць іншыя значэнні гэтага слова і ў першую чаргу 'адпачынак, перапынак' (Нас.). Параўн. *без атхлانی* 'без перапынку' (Нас., Яруш.). *Не даваць атхлану* 'адбывацца бесперапынна'. Звязана па паходжанню з *адхлан* (гл.) 'адпачынак, перапынак' (Нас., ТС), 'прахалода, халадок' (Нас.). Магчыма, што ў ТС (3, 290) прадстаўлена таксама гэта другое значэнне: *не даваць атхлану* 'не даваць прахалоды'. Параўн. адзіны кантэкст: «*Дождж не дае нам атхлану*». Тады ўся гэта група слоў да *ад-халод-нь/*ад-халод-н. Параўн. *халонна* 'халадна', *халонны* 'халодны' (Бяльк., 470), гл. *халоніць*.

Ох — выкл. Укр. *ох*, рус. *ох*, гл. *вох*.

Охра 'фарба жоўтага або чырвонага колеру' (ТСБМ). Гл. *вохра*.

Ошуст 'ашуканец' (Нас., Бяльк., Сл. ПЗБ, Федар. 1, Нар. лекс.), Ст.-бел. *ошустъ* 'тс'. Гл. *вошуст*.

П

Па₁ — прыменная прыстаўка. Вытворныя з гэтай прыстаўкай маюць значэнне 'прадмет, падобны да таго, што названа ўтваральным словам, але які не з'яўляецца ім у поўнай меры' (Сцяцко, Белар. словаўтв., 227), параўн. *пазара́нак*, *паве́ка*, *па́сын* і г. д. У канфіксальных утварэннях магчымы і іншыя значэнні: 'месца, прастора, дзе было тое, што названа ўтваральным словам', 'меншая мера праяўлення з'яў, якія названы ва ўтваральным слове' і г. д. (гл. Сцяцко, там жа, 241 і наст.). Агульнаслав., параўн. рус., укр. *па-*, ст.-слав. *па-*, польск., чэш., славац. *ра-*, серб.-харв. *па-* і г. д. (гл. Мейе, Etudes, 161). Прасл. *ра-*; у дзеясловах ёй адпаведнае *ро-*, суадносна як і *пра-*: *про-*, *раз-*: *роз-*. Аналагічная дваістасць у балт. мовах: літ. *ро-* (у імёнах), *ра-* (у дзеясловах), ст.-прус. *ра:* *ра;* у авесц. *ра:* *ра* (гл. Траўтман, 203; Фасмер, 3, 181; ESSJ, I, 160 і наст.). Параўноўваецца са ст.-прус. *ра:* *ра* 'под, пасля, суадносна', літ. *ро* 'пасля, под', авесц. *ра-*, *ра-* і г. д. (Траўтман, BSW, 203; Фасмер, 3, 181; у Фасмера гл. і інш. літ.-ру).

Па₂ (прасл. *ро*, *ра-*). Прыназоўнік і прыстаўка. Агульнаславянскае, параўн. рус. *по*, польск. *ро*, балт. *по* і г. д. Іншая ступень вакалізму прыстаўкі: *ра-* — у імёнах. Адпаведнікі ў іншых і.-е. мовах: літ. *ра-*, іменны прэфікс *рѳ-*, лат. *ра*, ст.-прус. *ра-*, *ро-*, лац. *ро-* ў *positus* 'які пастаўлены', *rōnō* 'стаўлю, кладу', алб. *ра* 'без, зноў', хец. *рѳ* 'туды' (Траўтман, 203; Мюленбах — Эндзелін, 3, 1), грэч. *ѳлѳ* 'ад', ст.-інд. *ѳра* 'прэч'. З прычыны поліфункцыянальнасці і вялікага семантычнага аб'ёму слав. *ро* ўзводзіцца часткова і да і.-е. *ros, якое прадстаўлена ў літ. *ras* 'пры, у', *pāstaras* 'апошні', ст.-інд. *расса* 'ззаду, следам, пазней', лац. *post* 'потым' (Мейе, Etudes, 155; Уленбек, 167). Гл. таксама Фасмер, 3, 292 і наст.; ESSJ, I, 178 і наст.

Па₃ 'асобная фігура ў танцы' (ТСБМ). З франц. *pas* 'крок', відавочна, праз рус. *па* 'тс' (Параўн. Крукоўскі, Уплыў, 84).

***Паакром:** *поокром* 'асобна' (Д.—З. П. П., 191). Гл. *кром₂*.

Паашставаць 'патрапацца (аб валакне ільну)' (Шн. 2, полацк.). Да *ашустаць* (гл.) са стратай у ў выніку моцнай рэдукцыі.

Пабáбіцца 'зморшчыцца (пра скуру)' (Сл. ПЗБ). Укр. *побáбсти* 'зрабіцца жанчынападобным; зморшчыцца'. Гл. *бабець*.

Пабадзýй 'бадзяка, гультай' (КЭС, лаг.). Ад *пабадзýцца* < *бадзýцца* (гл.) з суф. *-аý-*. Адносна суфіксацыі параўн. *гультай*.

Пабаéшка 'біта для гульні ў гарадкі' (Сцяшк. Сл.), 'шляга з тоўстым канцом, пры дапамозе якой колюць дровы' (Шатал.), *пабавéшка*, *пабаéшка* 'доўбня, юрок; някемлівы чалавек' (Сл. ПЗБ), *пабавéшка* 'палка з тоўстым канцом, якую ўжываюць у якасці малатка' (Инстр. II), *пабóйна* 'тс' (Шатал., Сл. ПЗБ). Ад *пабиць* < *биць* (гл.) з рэгулярнымі суфіксамі *-ешка*, *-ня* і аблаўтам у корані (параўн. *бой*). Адносна суфіксацыі параўн. Сцяцко, Словаўтв., 40, 153.

Пабéда 'перамога' (Яруш.), *пабéдны* 'няшчасны, пакрыўджаны' (Нас.). Рус. *побéда*, ст.-рус. *побѳда*, ст.-слав. *побѳда*, *побѳдны* 'пераможны', 'няшчасны'. Да *бяды*, *бедны* (гл.) (Фасмер, 3, 293).

Пабéл 'белая паліва ўнутры чыгунка' (КЭС, лаг.). Ад дзеяслоўнае ўтварэнне ад *пабýлиць* < *бýлиць*. У семантычных адносінах параўн. укр. *побілка* 'паліва з белай гліны на фаянсавым посудзе'.

Пабіра́цца 'прасіць міласціну, жабраваць' (ТСБМ, Сл. ПЗБ). Рус. *побира́ться* 'тс'. Ітэратыўная прыставачная форма да *браць* (гл.). У бел. мове, мяркуючы па крыніцах, магчыма пранікненне з рус. тэрыторыі, дзе яно выглядае як семантычная інавацыя.

Пабла́жка 'нястрогія, паблажлівыя адносіны да каго-н.' (ТСБМ). З рус. *побла́жка*, дзе дэрыват ад *паблажа́ць* 'паблажліва, нястрога адносіцца да каго-н.'

Пабла́жлівы 'нястрогі, непатрабавальны, мяккі, велікадушны' (ТСБМ). Запазычанне з польск. *robtazliwy* 'тс'. Далей гл. *благаць*, *благі*.

Паблэнта́цца 'лежачы, перабіраць нагамі (пра дзіця)' (Сл. ПЗБ). Аўтары слоўніка параўноўваюць з польск. *porpłatać się* 'паплесціся'. Але для тлумачэння *-б-* трэба, відавочна, прыняць кантамінацыю з бел. *блытаць*.

Пабóжны 'багабязны, міласэрны' (Нас.), 'памяркоўны, невялікі ў сэнсе цяжкасці' (Бяльк.), *пабóжнасць* 'набажнасць' (Нас., Гарэц.). Запазычанне з польск. *robożny*, *robożność*, аб чым сведчыць націск.

Пабóіска 'месца бойкі, пабоішча' (Сцяшк. Сл.). Ст.-бел. *побоиско*. З польск. *roboisko* 'тс' (Булыка, Запазыч., 246).

Пабóрац 'зборшчык падаткаў' (Нас., Др., Гарэц.), *пабóрца* 'тс' (Нас.). Ст.-бел. *поборца* 'тс' з польск. *robotca* 'тс' (Булыка, Запазыч., 247). Форма *пабóрац* марфалагічна набліжана да ўсходнеслав. утварэнняў на *-ьсв*.

Паборнік 'заўзяты прыхільнік, абаронца каго-, чаго-н.' (ТСБМ). Рус. *поборник*, ст.-рус. *поборник* (XII ст.), серб.-харв. *поборник* 'тс'. Да *бароцца* (гл.). У бел. мове можа быць новым кніжным запазычаннем з рус.

Пабочына 'бакавіна, бок пры разбіранні тушы' (Бяльк., Нар. лекс.), 'абочына' (Сл. ПЗБ), *пабочыны*, *пабочні* 'драўляныя брускі на ручках воза' (Дэмб. II, 417), *пабочні* 'ручкі ў вузгалоўі воза' (Сл. ПЗБ). Прэфіксальна-суфіксальнае ўтварэнне ад *бок* (гл.). Адпаведнікі ў іншых слав. мовах: рус. *побочина* ў розных значэннях, у тым ліку паўн. 'бакавіна ў саней, прадольны верхні брус, абшыўка калёс, доскі', серб.-харв. *побочина* 'мяса паміж рэбрамі і бядром', укр. *побочина* 'бакавая сцяна' і г. д. Ц у *пабочні* ў выніку цокання; адносна змешвання *ц* і *ч* у слаўгарадскіх гаворках, гл. Яшкін, Узаемадзеянне, 151 і наст. Параўн. яшчэ Філін (Происх., 261) аб наяўнасці цокання ў заходніх раёнах Бранскай вобласці.

Пабрацім 'той, хто звязаны з кім-н. пабрацімствам, названы брат' (ТСБМ, Нас., Гарэц., КЭС, лаг.). Рус., укр. *побратім*, польск. *pobracim*, чэш., славац. *pobratim* (з паўдн.-слав. моў. — Махэк, 64), балг. *побратим*, серб.-харв. *побратим*, славен. *pobratim*. Паводле Далабко (ZfSlPh, 3, 111), дэрыват ад *pobratiti*; параўн. серб.-харв. *побратути* 'зрабіць пабрацімам, братам', славен. *bratiti se*, *bratim se* (гл. *брат*). У рус. усх. дыял. *побратім* яшчэ 'стрыечны брат', пск. *побратім*, *побратішка* 'палюбоўнік, палюбоўніца'. Гл. таксама Фасмер, 3, 293.

Пабрыдзіень 'гультай, пустаход, які цягаецца па свеце' (КЭС, лаг.). Відавочна, утварэнне ад дзеяслова *пабрадзіць < *брадзіць* (гл.) з суф. *-ень* і пераходам *а > ы* ў пераднаціскным складзе або пад уплывам *брысці* (гл.).

Пабудова 'дзеянне паводле знач. дзеяслова *пабудоваць*; сістэма думак, разважанняў; тое, што пабудавана' (ТСБМ), 'любое збудаванне' (Инстр. 1). Аддзяслоўнае ўтварэнне ад *пабудоваць* < *будоваць* (гл.).

Пабу́нка 'падліпала' (Гар., Яруш.). Няяснае слова. У іншых славянскіх мовах можна параўнаць з рус. дыял. (раз., тамб.) *бу́ня* 'ганарлівы, фанабэрысты чалавек', чэш. дыял. мар. *би́я* 'прыдуркаваты нікчэмны чалавек'. Апошнія — аддзяслоўнае ўтварэнні ад прасл. *biπέti* (гл. *бунаваць*). Падрабязна аб гэтай групе слоў гл. ЭССЯ, 3, 95 і наст.

Пабэ́рляць 'пад'есці' (Сцяшк. Сл.), 'узараць' (Жд. 2). Няясна. Магчыма, звязана з *барляць* 'пераліваць, узбоўтваць, працаваць без толку' (гл.) і далей з *бурліць*, *бурыць*.

Пабяля́нне 'палуда чыгуннага посуду' (Шат.). З польск. *robielanie* 'тс'.

Па́ва 'самка паўліна' (ТСБМ, ТС, КЭС лаг.). Рус. *па́ва* 'тс', *пав* 'паўлін', укр. *па́ва*, чэш., славац. *pav*, польск., в.-і н.-

луж. *raw*. Ст.-бел. *павъ* (са ст.-польск. *raww* — Булыка, Запазыч., 234; ён жа, Лекс. запазыч., 145). У слав. мовы запазычана з лац. *pavo* 'паўлін' праз ст.-в.-ням. *pfawo* 'тс' (Фасмер 3, 181). *Па́ва* — карэлятыўная форма жаночага роду да *паў*.

Павáга 'пачуццё паччівасці да каго-, чаго-н., выкліканае прызнаннем высокіх якасцей, заслуг, важнасці і г. д.' (ТСБМ, Нас., Касп.). Ст.-бел. *павага* (1528 г.). З польск. *rowaga* 'павага, паважнасць' (Булыка, Лекс. запазыч., 186). Таксама *паважáць* (ТСБМ, Касп., Шат.) < польск. *roważać* 'тс'. Як мяркуюць Фасмер (4, 144), Махэк (674), уся група з каранем *-ваг-* ва ўсх.-слав. з польск., дзе звязана з нов.-в.-ням. *Wage* 'вага' (гл. яшчэ Брукнер, 598).

Павады́ 'сцяблы і лісце агуркоў' (БДА, 863). Гл. *пवाद.*

Павады́р 'той, хто водзіць каго-н.' (ТСБМ, Нас., Гар., Касп., Шат., Янк. 2, Грыг., Мядз., Сцяшк.), *паводы́р* (Бяльк.). Усходнеслав.: рус. *поводырь*, укр. *поводарь*, *поводирь* 'тс'. Ад *rovoditi* < *voditi* (гл. *вадзіць*) з суф. *-yr*; праславянская мадэль (SP, 2, 28).

Паважáты 'выконваючы пасаду фурмана ў вясельным поездзе; сваяк нявесты' (Нас.) Гл. *важáты*.

Павáжыцца 'пасмець, асмеліцца' (ТСБМ). Запазычанне з польск. *roważyc się* 'тс'. Гл. таксама *адвага*, *павага*.

Павáл₁ 'дзеянне паводле значэння дзеяслова *паваліць*; тое, што павалена; павалены лес, буралом' (ТСБМ, Яруш., Касп.), *павáла* (Шат.), *павáлка* 'тс' (Мат. Гом.). Гл. *валіць*.

Павáл₂ 'столь' (Сцяшк. Сл., Шатал.), 'гара на хаце' (Шатал.), *павáла* 'столь' (Тарн.), *павáл* 'тс' (Шушк., ДАБМ, 116). Запазычанне з польск. *rowata* 'столь з бярвення', на што паказвае геаграфія слова. Муж. род, відавочна, пад уплывам *павал₁*. Польск. слова ад прасл. *valiti* (параўн. Брукнер, 599; Махэк, 676).

Павáл₃ 'эпідэмія, мор' (Сцяшк.). З рус. *повáл* 'эпідэмія, чума, мор' (ср. *повальная болезнь*). Далей да *вал*, *валіць*.

Паваложжа 'зграя' (Сл. ПЗБ, раг.). Дэрыват ад *паваліць* 'ісці, быць у вялікай колькасці' < *валіць* з суф. *-ога* (адносна словаўтварэння параўн. SP, I, 67) + суф. зборнасці *-je*.

Павалока₁ 'лёгкая дымка, якая зацягвае, пакрывае што-н.; пялёнка на вачах; памутненне' (ТСБМ, Нас.), *павалока* 'пялёнка (на вадзе)' (Нас., Касп.), 'пакрывала, прасціна', 'валакно ад льна або пнякі' (Нас.). Рус. *павалока* 'каштоўная заморская баваўняная або шаўковая тканіна, пакрывала, накідка', дыял. *поволо́ка* 'верх, покрыўка кажуха', укр. *поволо́ка* 'рамні, шнуркі на абутку; след ад валачэння нечага', ст.-рус. *паволока* 'від каштоўнай тканіны', серб.-ц.-слав. *павлака*, польск. *rowłoka* 'пакрыўка', чэш. *pavlaka* 'каштоўная

пурпуровая тканіна, серб.-харв. *pāvлака*, *pōвлака* 'смятанка, пенкі'. Ад *валачы* (гл.). Прэфіксы *ро-* і *ра-* (з падаўжэннем) (гл. Фасмер 3, 182; Махэк, 439).

Павало́ка 'прымак' (Мат. Гом.). Да *валачыць*, *валачыцца*, параўн. і *валачуга* (гл.).

Павало́чка 'кажух, пакрыты сукном, шуба' (Бяльк., Сцяшк. Сл.). Рус. арх., наўг., перм. *поволо́ка* 'верх, пакрышка кажуха', цвяр. *поволочня*, *поволочная шуба* 'жаночы кажух, які пакрыты халстом'. Ад *павалачыць* < *валачыць* (гл.).

Павало́чка 'валока, мера зямлі каля 18 дзесяцін' (Бяльк., Інстр. III). Прэфіксальна-суфіксальнае ўтварэнне ад *валока* (гл.).

Павалу́ш 'столь' (Тарн.), 'скляпеністая столь, якая больш сустракаецца ў клецях і істопках' (Бломк, 79). Бясспрэчна, дэрыват ад *павал* 'столь', аднак суфіксацыя няясная, паколькі з гэтым суф. у бел. м. вядомы ўтварэнні толькі ад прыметнікаў і дзеясловаў (параўн. Сцяцко, Словаўтв., 72, 125). Магчыма, запазычанне з літ. *pavalušis* 'навес над свірнам, клеццю', якое ўтворана ад запазычанага з польск. *pavalas* 'столь' з дапамогай суф. *-ušis* (Фрэнкель, 555).

Павара́ 'прылада гнуць драўляныя абручы' (КЭС, лаг.). Слова глумачыць цяжка з-за адсутнасці ўяўлення аб рэаліі і параўнаўчага матэрыялу. Магчыма, мае нейкую сувязь з літ. тэхн. тэрмінам *pavara* 'перадача, прывод'.

Паварза́ 'паціху' (Сцяшк. Сл.). Цёмнае слова. Магчыма, дэрыват ад дзеяслова *паварзаць, да якога можна як паралелі прывесці *варзекаць* (гл.), а таксама смал. *варзопать* 'пэцкаць; марудна рабіць нешта', *варзопаться* 'пэцкацца; марудзіцца з выкананнем якой-н. працы'. Далейшыя сувязі гл. пад *варзекаць*.

Паваро́зка 'цясёмка, шнур' (Пал.), *павороз* 'пацёк (поту, расы на вокнах і інш.)' (Нар. лекс., лельч.). Гл. *пайро́з*.

Паведа́мленне 'дзеянне паводле дзеясл. *паведамляць* — *паведаміць*; тое, аб чым паведамляюць; дакумент, які ўтрымлівае звесткі аб чым-н.' (ТСБМ). Дэрыват ад *паведаміць* (гл. *ведаць*); апошняе калькіруе польск. *powiadamiac* (Гіст. лекс., 256).

Паведэ́нцыя 'паводзіны; абыходжанне, ветлівасць; звычай, завядзенне' (Нас.). Рус. пск. асташк. *поведэ́нция*; у Гоголя *поведенец*; у рус. пераўтварэнне ў мове семінарыстаў слова *поведение* паводле аналогіі з лац. *benevolentia*, *diligentia* і інш. (гл. Фасмер 3, 293; там жа і інш. літ-ра). У бел. м. з рус. (Гіст. лекс., 249).

Паве́ка 'рухомая складка скуры, якая прыкрывае вока' (ТСБМ, Бяльк., Янк. 2, Яруш.), *павейка* 'тс' (КЭС, лаг.). Укр. *павіко*, *павічыйка*, польск. *powieko* 'тс'. З прэф. *па-* ад *века* (гл.). Улічваючы старажытнасць гэтага спосабу слова-

ўтварэння, мабыць, магчыма рэканструяваць прасл. *ro-věko* (параўн. Краўчук, ЭСБМ, 2, 81), але як дыялектызм. Варыянт *павейка* пад уплывам *вейкі* (гл.).

Павёр 'крэдыт' (Нас., Гарэц., Яруш., Др.-Падб.). Ад *паверыць* < *верыць* (гл.). Уласна белар. У слоўніку Даля рус. *повёр* адзначаецца як заходняе. Шырокае бытаванне набыло ў пачатку ХХ ст. (Гіст. лекс., 240).

Павёра́ны 'асоба, якая мае правы дзейнічаць ад імя якой-н. асобы або ўстановаў ў афіцыйным парадку' (ТСБМ, Др.-Падб.). З рус. *повёренный* 'тс' (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 71).

Павёрх 'частка будынка, у якой памяшканні знаходзяцца на адным узроўні; рад прадметаў над другім' (ТСБМ, Гарэц.). Паводле Крамка (Гіст. лекс., 255), у бел. м. наватвор пач. ХХ ст. Гл. *верх*.

Павё́сма 'звязка чэсанага льну ад 10 да 12 жменяў' (Нас., Маш.; КЭС, лаг.); у іншых крыніцах колькасць жменяў можа быць большай або меншай (Шат., Бяльк., Касп., Мядзв.), *павёсьма* (Нар. сл., Мат. Гом.), *пові́сма* (Шатал., Сл. ПЗБ), *пові́сма* (Гарб., Выг.), *пові́сма* (Сл. ПЗБ), *повёсна* (Жд. 2), *павёсло* (Мат. Гом.). *пові́сма* 'пража на калаўроце' (Бес.). Рус. *павёс(ь)мо* 'пучок пражы ў сорака нітак', чэш. *rověsto* '10 жменяў ільну', славац. *rov esto*, 'пучок ільну або каноплі', н.-луж. *rowězto* 'тс', балг. *повесмо* 'звязка, вярхоўка, канат', славен. *rověsto* 'скручаны пучок для пражы', серб.-ц.-слав. *повѣсма*. Паводле Міклашыча (392), ад *па-* і *весиць*, тады прасл. *rověsto*. Аналагічна Трубачоў (Ремесл. терм., 102). Махэк (476) узнёўляе прасл. *ro-věz-ьto* ад *vzati* (гл. *вязаць*), але гэта версія не ўлічвае вакалізм слова.

Павё́стка 'афіцыйнае пісьмовае паведамленне з выклікам куды-н.; кола пытанняў, якія павінны быць абмеркаваны на сходзе, пасяджэнні' (ТСБМ, Бяльк., Яруш., Сл. ПЗБ). Запазычанне з рус. *повёстка* 'тс', якое ад *повестить* 'паведаміць'.

Павёт 'адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка ў дарэвалюцыйнай Расіі' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Касп.). Ст.-бел. *поветъ*, *повягъ* (1507 г.) з польск. *powiat* (Булыка, Запазыч., 247). Польск. слова звязана з *вітаць* (гл.) (Фасмер, 3, 293).

Павётра 'сумесь газаў, галоўным чынам азоту і кіслароду, якія акружаюць зямлю і складаюць яе атмасферу; свабодная прастора над зямлёй' (ТСБМ, Бяльк., Сл. ПЗБ), *павётрэ* 'паветра; пошасць' (ТС). З польск. *powietrze* 'тс'. У значэнні 'пошасць', відавочна, з рус. *повётрие* 'пошасць'. Параўн. наступнае.

Павётра́я 'мор, пошасць' (Шат.), *павётрыя* 'непрыемнасць, бяда; дрэнная пагода' (Бяльк.), 'пошасць' (Касп.), *павётраная* 'згубная моц пошасці' (Нас.). Рус. *повётрие*; укр. *повітра* 'тс'. Да *вецер* (гл.). З прычыны марфалагічнай тоеснасці з

рус. словам у бел. можа быць і пранікненне з рус. тэрыторыі, параўн. і геаграфію слова.

Павець, *павётка* 'пляцоўка пад страхой на слупах, прызначаная для хавання чаго-н. ад дажджу, непагоды; памяшканне, дзе звычайна складаюць дровы, дрывотнік' (ТСБМ, Нас., Бяльк., Шат., Касп., КЭС, лаг., Сцяшк.), *повець* (ТС), *павётка* (Сл. ПЗБ). Рус. дыял. *поветь* 'страха, навес, хлёў, адрына', укр. *повітка* 'хлёў, навес'. Паводле Міклашыча (387), ад *везць*. Больш пераканаўчай здаецца версія Машынскага (JP, 37, 1957, 297) аб роднасці са слав. *jata* (падрабязна гл. аб гэтым *вятка*, *ятка*₂) і рэканструкцыя гэтага слова як *po-(v)ěť* (Гл. яшчэ Фасмер, 3, 293 і наст.). Мартынаў (Лекс. Палесся, 11) крыніцай лексемы лічыць усх.-балт. **ra-vietas*, якое суадносіцца з літ. *vietà* 'месца' (усх.-літ. *vietà* 'хаваць').

Павівальніца 'павітуха (пустазелле)' (Сцяшк. Сл.). Ад *павівальны* <*павіць* з суф. *-іца*. Адносна суф. параўн. *павіліца*.

Павідла 'густая салодкая маса з працёртых ягад або фруктаў, звараная з цукрам' (ТСБМ). Рус. *повидло*, укр. *повідло*, польск. *powidło*, чэш. *rovidla*. Адзначана яшчэ ў ст.-чэш. і, на думку Махэка, можа быць даволі старажытным. Брукнер (433) лічыць роднасным слав. *viti* (гл. *віць*), г. зн. *po-vi-dlo*. Інакш Махэк (476), які параўноўвае са ст.-інд. *raivitra*, лац. *pūrus* 'чысты'. Ва ўсходнеслав. запазычанне з польск. (Трубачоў, гл. Фасмер, 3, 294), мяркуючы па суфіксацыі.

Павідлівы 'зайздросны' (Касп., Сл. ПЗБ). Да *відзець*; Лаўчутэ (Балтызмы, 70) разглядае як запазычанне з літ. *raivūdis* 'тс', якое славянізавалася пад уплывам рус. *завістливый*. Але, улічваючы бел. *завідлівы*, *павідлівы*, відавочна, трэба дэфініраваць як марфалагічную кальку літ. слова. З іншай суфіксацыяй *павідны* 'тс' (Сл. ПЗБ).

Павіліца 'павітуха (пустазелле)' (Касп., Бяльк., Шатал., Мат. Гом.). Рус. смал., вят. *повіліца*, курс., арл. *повіліка*. Рэгулярны дэрыват ад дзеепрыметніка *павілы* <*павіць*. Адносна суфіксацыі параўн. Мяркулава, Очерки, 107 і наст., дзе яна вызначае суф. *-іца* ў назвах гэтых раслін як характэрны для паўн. часткі ўсходнеслав. тэрыторыі. Гл. яшчэ Фасмер, 3, 181.

Павільён 'невялікі лёгкі будынак у людным месцы' (ТСБМ), *павілён* 'заслона, полаг' (Касп.), *павілёны* 'шырма' (Сл. ПЗБ). З рус. *павильон* 'тс', дзе з франц. *ravillon* або з ням. *Ravillon* ад лац. *rapilio* 'матыль, а таксама падобны на матыля забаўны шацёр' (Фасмер, 3, 182). Дыял. формы запазычаны з польск. *rawilon* 'балдахін; від полага над ложкам' (Сл. ПЗБ).

*Павіндаваціся, *повындовагысь* 'скрывіцца, нагнуцца' (Клім.). Дэрыват на аснове запазычанага ням. *winden* 'круціць, вярцець, падымаць цяжар'. Можна было б дапусціць

пасрэдніцтва польск. *windować*, але яго значэнне 'падымаць цяжар, цягнуць уверх' далёка ад бел. Параўн. яшчэ *вінда*.

Павінен 'абавязаны, вымушаны што-н. рабіць або мець якую-н. якасць' (ТСБМ, Нас., Шат.). Запазычанне з польск. *powinien*, якое далей да *вина* (Кюнэ, Poln., 87).

Павінкі мн. 'капуста, квашаная палавінкамі' (Мат. Гом.). Не зусім ясна. У словаўтваральных адносінах — аддзяслоўнае суфіксальнае ўтварэнне; у такім выпадку ад **павінуць* (гл. *вінуць*) <*viti*; г. зн. звітыя часткі капусты ў процілегласць насечаным. Не выключана, аднак, што слова з'яўляецца і вынікам нерэгулярных дыялектных фанетычных працэсаў: моцнай рэдукцыі галоснага і асіміляцыі зычных: *палавінкі* <*пал'вінкі* > *павінінкі* > *павінкі*.

Павірач 'дэталі у кроснах, якой замацоўваецца палатно на навоі' (Сл. ПЗБ). Гл. *заверыч*.

Павіргоня 'хатняя кветка' (Сцяшк. Сл.). Нар. пераробка сл. *пеларгонія*.

Павігўха, 'жанчына, якая дапамагае пры родах' (ТСБМ, Шат., Сл. Брэс.). Рус. *повитўха*, укр. *повитўха*, польск. дыял. *rowitucha* 'тс'. Усходнеславянскае (польск., мабыць, з беларускай). Ад *павіць* з суф. *-уха*. Старажытнасць словаўтварэння (параўн. SP, 1, 75) сведчыць калі не аб праславянскім, то аб дастаткова старым паходжанні слова. Параўн. таксама Фасмер, 3, 294.

Павігўха₂ 'пустазелле сямейства павітухавых' (ТСБМ), 'фасоля, якая ўецца' (Жд. 2). Рус. *повитўха* 'павітуха, бярозка'. Да *павіць* <*віць* з суф. *-уха* (гл. Мяркулава, Очерки, 107 і наст.).

Павігўха₃ 'вясёлка' (Сл. Брэс.). Адзінкавая рэгіянальная назва вясёлкі. Бясспрэчна, утворана ад *павіты* <*павіць* з суф. *-уха* (параўн. іншыя назвы вясёлкі: *вясялуха*, *мец'елуха*, *парадуха* і г. д. — гл. Талстой, ОЛА, 974, 29 і наст.), але матывацыю назвы вызначыць цяжка. Магчыма, гэта метафара да *павітуха*₂, таму што *вясёлка* «*лезе, караскаецца па небу*»; не выключана, што семантыка гэтай лексемы асноўвалася і на ўяўленні аб нечым звiтым, мнагаслойным. Адаленай семантычнай паралеллю тут магла б служыць лексема *пояс* з рознымі вызначэннямі.

Павіха 'від асакі' (Сл. ПЗБ), *повіха* 'павіліца' (ТС). Аддзяслоўнае ўтварэнне ад **павіхаць* <*віхаць* (гл.) >, 'віхляць, хістаць' і далей да *віць*. У аснове намінацыі ляжыць ўяўленне аб тонкім хісткім сцябле. Параўн. яшчэ *вікла*.

Павіян 'буйная малпа з падоўжанай мордай, якая жыве ў Афрыцы і Аравіі' (ТСБМ). У бел. з рус. *павіян* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 88), якое ў сваю чаргу праз ням. *Pavian* запазычана з гал. *baviaan* ад франц. *babouin*, першапачаткова 'дурань' (Фасмер, 3, 181).

Паводзіны 'спосаб жыцця; сукупнасць дзеянняў; манера трымаць сябе', 'рабіць што-н.; характар учынкаў' (ТСБМ). Уласна беларускае. Ад *паводзіць* (<*вадзіць, вясці*) *сябе* з суф. *-ін-ы* (Аб суф. гл. Сцяцко, Афікс. наз., 156).

Паводка 'часовае падняцце вады ў вадаёмах у выніку раставання снегу або вялікіх дажджоў' (ТСБМ, Шат., Сл. ПЗБ), *пáвaдкi* (Нас., Гарэц., Грыг., Бяльк., Касп.), *павóдкi* (Нар. сл.), *павóддзе* 'тс' (Сцяшк., Сл.; Нар. лекс., шчуч.). Ад *по-* і *вада* з розным суфіксальным афармленнем. Аналагічна ў іншых славян: рус. *пóводь, пáводок*, польск. *powódz*, чэш. *rovodeň*, серб.-харв. *póvodan* 'тс' (гл. Фасмер, 3, 294; Брукнер, 628; Махэк₂, 477). Сюды ж і *пáвылка* 'паводка, верхаводка' (Бяльк.), дзе *д* > *л* у выніку нерэгулярных фанетычных змяненняў.

Павóдле 'у адпаведнасці з чым-н., згодна з якімі-н. прыкметамі' (ТСБМ, Гарэц.), *павóдлi* 'тс' (КЭС, лаг.), *павéдле* 'у параўнанні' (Гарэц., Сцяшк. Сл., 3 нар. сл., гродз., шчуч.). Гл. *водле, вэдле*.

Павóдлуг 'у адпаведнасці з чым-н., згодна з чым-н.' (КЭС, лаг.), *павéдлуг* 'тс' (Яруш., ТС, Сл. ПЗБ), *павéдлук* 'акрамя' (3 нар. сл., гродз.). Гл. *вэдлуг*.

Павой 'травяністае павойнае пустазелле сямейства бярозкавых' (ТСБМ), 'плюшч' (Яруш.), *павóи* 'дэкаратаўная расліна Iromea (Янк. 2), *павойка* 'горац ўюнковы *Poligonum bistorta* L.' (Кіс., Инстр. II), *повóй, повóя* 'павой' (ТС), *павóйкa* 'травы, кветкі' (Бес.), *павóйник* 'павой' (ТСБМ), 'ламан *Clematis* L.' (Кіс., віц.). Да *віць* з іншай апафанічнай ступенню караня (Гл. Фасмер, 3, 294; Мяркулава, Очерки, 108). Аналагічна ў іншых слав. мовах: рус. *повóй*, укр. *повóй*, польск. *powóј* 'павіліка, уюнок'.

Павóй₂ 'какошнік' (КЭС, віц.). Рус. *повóй* 'павойнік, намітка'. Да *віць* з іншай апафанічнай ступенню караня. Мяркуючы па геаграфіі, пранікненне з рус.

Павóйнік₁ 'жгут з тонкіх галін, нахштальт перавясла, якім замацоўваюць бявенне плыта' (ТСБМ). Да *віць*. Сюды ж *павівáнка* 'пуга, звітая з дзвюх столак і абвітая тонкай вяроўкай' (Нар. сл.).

Павóйнік₂ 'даўні жаночы галаўны ўбор; намітка' (ТСБМ), 'чэпчык' (Мат. Гом.). Рус. *повóйник, повóй* 'тс', серб.-харв. *póvóј* 'пялёнкі; спавівач'. Да *віць* з іншай ступенню агаласоўкі галосных (гл. Траўтман, 346; Фасмер, 3, 294).

Паволі 'няспешна, марудна; асцярожна; паступова, не адразу' (ТСБМ, Нас., Яруш., Бяльк., Шат.). З польск. *powoli* 'тс' (Кюнэ, Poln., 88). Аналагічна *павóльны* 'няспешны, паступовы; вольны' (Нас.) <польск. *powolny*.

***Павóрніца, повóрніца** 'хамут для пары валоў' (Маслен.,

Сл. Брэс.). Не зусім ясна з прычыны адсутнасці параўнаўчага матэрыялу. Можна меркаваць, што гэта дэрыват ад прасл. караня *ver-, vor-* 'адкрываць, закрываць', таксама 'злучаць, сціскаць', (параўн. рус. *свóрка* 'павадок', чэш. *svíratí* 'сціскаць'). Гл. *вор₂, вароты*.

Павóры 'пакручаны, пагнуты' (ТС). Да *вірыць* (гл.) з аблаутам у карані.

Павóк₁ (ТСБМ, Нас., Касп., Шат., Бяльк., Бяссон., Мал., Гарэц., Яруш., Сл. ПЗБ), *пáвк* 'тс' (Бір. Дыс.). Рус. *пáвк*, дыял. *пáвок, пáвка*, укр. *пáвк*, ст.-рус. *пáвкъ*, ц.-слав. *пáвкъ*, польск. *pańk*, палаб. *pańk*, славац. *pańk*, в.-луж., чэш. *paňok*, н.-луж. *paňk*, балг. *pańk*, серб.-харв. *pańk*, славен. *pańok, paňok*. Прасл. *pańkъ*, дзе *pa* — прыстаўка, а *ńkъ* роднаснае грэч. *οὔκος*, лац. *inpcus* 'крывы гак', ст.-інд. *añkás* 'выгін, крук' і г. д. Такім чынам, *pańkъ* — 'істота з закрыўленымі нагамі'. Гл. Махэк, 439; Фасмер 3, 219 (там жа і інш. літ-ра). Інакш Брукнер (350), які выводзіць з *pa-* і караня *onk-* (параўн. літ. *aĩka* 'вузел'), *enk-* (параўн. рус. *ячей*, *ячейка* 'вока ў сеці', бел. *вячай* (гл.)). Тады семантычнай матывацыяй магло б быць 'той, хто пляце петлі, сетку'.

Павóк₂ 'паўлін' (Нас., Гарэц., Шат., Сцяшк.), *пáвк* 'тс' (Федар. I). Ад *пав-* (гл. *павá*) з суф. *-ук*. Форма *пáвк*, відавочна, у выніку змяшэння з *пáвук, пáвук* 'павук'. Параўн. яшчэ укр. *пáвк, пáвк, пáвк, пáвк* 'паўлін'.

Павóк₃ 'род рыбаўнай снасці' (ТСБМ, абл.). Да *пáвук₁*.

Павóта, пáвта 'павуцінне' (Сл. Брэс.). Адваротнае ўтварэнне ад *пáвуціна, пáвучына*, з адсячэннем суф. *-ін-*.

Павóтка, пáвўшка 'павіліца' (Шатал.), *пáвўтка, пáвўтка* 'тс' (Сл. Брэс.). Ад асновы *пáвут-* (параўн. *пáвута, пáвуцінне*) з суф. *-ка, -ушка*. Параўн. семантычна укр. *пáвўтица* 'тс'.

Пáвуціна (ТСБМ, Касп., Яруш., Сл. ПЗБ, Инстр. II), *пáвучына* (Нас., Бяльк., Яруш., Гарэц., Сл. ПЗБ), *пáвучéнне* (Гарэц., Мал.), *пáвучыніна* (Др.-Падб., Гарэц.), *пáвучéнне* (Яруш.), *пáвучыніне* (Др.-Падб., Инстр. II, Сл. ПЗБ) 'тс'. Прасл. *pańcina* <*pańkъ*. Форма з *ч* з'яўляецца агульнаслав., параўн. рус. *пáвучына*, укр. *пáвучына*, польск. *pańczyna*, серб.-харв. *pańčina* і г. д. Распаўсюджаны ва ўсх.-слав. мовах варыянт з *-т-* (рус. *паўтіна*, укр. *пáвутіна*), як мяркуюць, узнік пазней у выніку кантамінацыі ст.-рус. *паўчина* з рус. дыял. *путина* 'павучына', звязанага са ст.-слав. *пáжто* (Фасмер, 3, 29). На думку Бадуэна дэ Куртэнэ (SF, 4, 52), *т* у форме *паўтина* атрымалася пад уплывам слова *паук*, а Праабражэнскі (2, 28) дапускае змяшэнне з рус. *тянуть* (бел. *цягнуць*). Найбольш здавальняючым здаецца цяпер тлумачэнне Мартынава (вусн. паведамленне), што наяўнасць гэтых варыянтаў з'яўляецца вынікам змешвання ў праславянскім *k'* і *t'* у выніку моцнай

акамадацыі, асабліва паказальнай у паўночным арэале ўсх.-слав. моў (Мартынаў. Слав. акам., 62 і наст.).

Павучок 'табурэтка з круглай дзіркай, каб прывучыць дзіця стаяць на нагах' (Мат. Гом.). Суфіксальнае ўтварэнне ад *павучыць* <*вучыць*.

Павялён 'млён (палка ад жарон)' (Сл. ПЗБ). Няясна.

Павяндліца 'кумпяк, шынка' (Нар. сл., дзярж.), *павяндліцы* 'паляндвіца' (Сл. ПЗБ). Метатэза з *паляндвіца*, або вынік кантамінацыі *паляндвіца* і *вяндліна*.

***Павяснёць**, *повеснёць* 'павярнуць на вясну' (ТС), *пывясніць* 'пахудаць, змарнець' (Нік. Очерки). Гл. *вяснець*.

Павясок 'матузок' (3 нар. сл., навагр.), 3 *паясок* з субстытуцыяй пратэаз, асабліва частай на тэрыторыі Гродзеншчыны. Аб мене і аглютынацыі пратэаз гл. яшчэ Мартынаў, *Этимология* 1984. М., 1986.

***Павятрэнец**, *павітрэнец* 'чалавек-круцяка, ветрам падшыты', *павітрэнка* 'рэзвая гуллівая дзяўчына' (КЭС, лаг.). Да *вечер* (гл.); параўн. *ветранік*₂, *ветраніца*₂.

Пагада 'буддыскі храм у краінах Далёкага Усходу' (ТСБМ). Відавочна, праз рус. *пагода* 'тс' з ням. або франц. *pagode*, партуг. *pagoda*, якое лічыцца словам малайскага паходжання (Клюге, 430; Фасмер, 3, 183).

Пагадзя 'пачакаўшы' (Нас., Шат.), *пагадзя* 'потым' (Сцяшк. Сл.). Рус. *погодя* 'тс'. Першапачаткова дзеепрыслоўе ад дзеяслова *погодити* (ст.-рус.), якое потым адвербалізавалася (Шуба, Прыслоўе, 178).

Пагадзіца 'выказаць сваю думку з кім-, чым-н.; згадзіцца; прыйсці да згоды, сысціся на чым-н.; памірыцца з кім-н.' (ТСБМ, Касп.). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *гадзіцца* <*год* (гл. таксама *годны*). Сюды ж вытворныя *пагадліва* 'памяркоўна, паблажліва' (Др.-Падб., Гарэц.), *пагадны* 'паблажлівы, спачувальны' (Федар., VII, 246).

Пагалам у выразе: *Пагалам нашы галоўкі* 'прапалі нашы галоўкі' (Хрэст. дыял., 334; віц.). З літ. *pagalam* 'прапала': *pa + galam*, ад *galas* 'канец' (Непакупны, Лекс. балтызмы, 30; Лаўчутэ, Балтызмы, 70).

***Пагаловач**, *поголовач* 'частка папярочных баразён у канцы палетку' (КЭС., палес., Сл. Брэс.). Да *галава* (гл.). Семантыку і геаграфію гл. Выгонная, Лекс. Палесся, 49 і наст.

Пагалоска 'чуткі, размовы, якія перадаюцца; рэха' (ТСБМ), 'чуткі' (Нас., Бяльк., Яруш., Сцяшк.), *паголас* 'водгук', *погало́ска* 'чутка' (ТС). Рус. *паго́лос*, *паго́лоска* 'адгалоска', укр. *по́голос*, *по́голоска* 'чуткі, размовы', польск. *rogłos* 'водгук, рэха', *rogłoska* 'чуткі, размовы', серб.-харв. устар. *по́гласје* 'звестка, весць'. Да *голос* (гл.), прэфіксальным або канфіксальным спосабам словаўтварэння (гл. Сцяцко, Афікс. наз., 227, 241).

Пагалоўшчына 'пагалоўны падатак' (Нас.), 'частаванне свежыной тых, хто дапамагаў забіць, разабраць і спарадкаваць кабана' (Сл. ПЗБ, Нар. сл., мядз.). Рус. *поголовщина* 'пагалоўны збор, узбраенне, паўстанне', ст.-рус. *поголовщина* (-чина, -шина) (XVII ст.) 'пагалоўны падатак; забойства; пакута за забойства, усеагульны вайсковы збор', польск. *glówszczyzna* 'пакута за забойства (за галаву)'. Да *галава* (гл.).

Пагальшка, *пагальшчына*, *пагальшына* 'палка' (Сл. ПЗБ, астрав.). Паводле аўтараў слоўніка, з літ. *pagalys* 'тс'.

Паганік 'чорт' (Инстр. II, 115). Рус. *поганый* 'тс'. Да *паганы* (гл.).

Паганка₁ 'ядавіты грыб' (ТСБМ, Касп.). Рус. *поганка* 'тс'. Да *паганы* (гл.).

Паганка₂ 'вадаплаўная птушка, мяса якой мае непрыйемны смак' (ТСБМ, Нас.). Да *паганы* (гл.); з тлумачэння значэння відавочная і матывацыя назвы.

Паганы 'мярзотны, подлы; прызначаны для смецця, нечыстот' (ТСБМ, Касп., Шат., Яруш., Шпіл., Бяссон.), *поганы* 'тс' (ТС, Сл. Брэс.), 'дрэнны, дробны' (Мат. Гом.), 'няхрышчаны, язычнік' (ТСБМ, Нас.), *пагана* 'дрэнна, кепска' (Яруш., Шпіл., 3 нар. сл.), *паганец*, *паганства*. Агульнаславянскае; параўн. укр. *поганій*, серб.-харв. *поган* 'нячысты', чэш., славац. *rohán* 'язычнік'. Старажытнае запазычанне з лац. *pāgānus* 'вясковы, язычаскі': *pāgus* 'акруга' (Фасмер, 3, 294 і наст.; там жа і інш. літ-ра).

Паганюка, *паганюкі* 'паўзуны' (3 нар. сл., мазыр.). Да *паганы*. Семантычная паралель у рус. пск. *поганик*, *поган* 'змья, паўзун'.

Паганята 'той, хто паганяе запрэжаных жывёл, возчык' (ТСБМ, Шат., Гарэц., Яруш.). Да *паганяць*; першапачаткова залежны дзеепрыметнік на -т-.

***Пагяр**, *погяр* 'выгарэлае месца на балоце; багна, багністае месца' (Талстой, Геогр. терм., 198; зах.-палес.). Аддзяслоўны дэрыват ад *пагарэць* <*гарэць* (гл.).

Пагарда 'ганарлівыя адносіны да каго-н., ганарыстасць' (ТСБМ, Яруш.), *пагорда* 'тс' (Гарэц.). З польск. *pogarda* 'тс'; *пагорда* пад уплывам *горды*.

Пагярка 'выгарэлае месца ў тарфяным балоце', *пагяр'е* 'вялікая прастора выгарэлага торфу' (Касп.), *пагярыны* 'выжарыны' (Сцяшк. Сл.). Да *пагарэць* <*гарэць* з розным суфіксальным афармленнем.

Пагасіцца 'замарыцца' (Шатал.). Няясна.

Пагатове 'тым больш' (Гарэц., Янк. БП, 158). Ст.-бел. *поготовю* (*поготове*, *поготову*, *поготовно*) 'асабліва', пал. XVI ст. <ст.-польск. *pogotowie* (Булыка, Лекс. запазыч., 200).

Пагібаны 'пагнуты, няроўны' (Сл. ПЗБ, Сцяшк.) *пагібляны* 'тс' (Сл. ПЗБ, 3 нар. сл.). Да *гібаць* (гл.).

Пагібелька 'нізкае месца' (Мат. Гом.). Да *гібаць* 'гнуць' (гл.) з суф. *-ель-к-* (параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 38, 98). У семантычных адносінах цікавы прыметнік *гібкі* 'багністы' (Сл. ПЗБ) таго ж караня.

Пагірдзіца 'памерці'. Параўн. *дырдзіца* 'выцягваць ногі пры смерці' (Касп.), 'здыхаць' (вілен., Лаўчутэ, Балтызмы, 108), палес. *зг'ірдица, зг'ірджываца* 'тс' (Лысенка, СПГ). Паводле Лаўчутэ (СБ, 109), з літ. *dirdintis* 'здыхаць, дайці да канца жыцця' <*dir̃ti* 'лупіць, драць, знімаць скуру, кожу'. Гл. яшчэ *дырда*.

Пагно́й 'угноенае месца, зямля' (Нас., Др.-Падб., Гарэц., Шн. 2, Мат. Гом., Сл. ПЗБ); *погно́й* 'тс' (ТС), 'загароддзе (участак)' (Сцяшк. Сл.), 'угнойванне, гной' (Юрч.), *погно́й* 'поле, якое не засявалася некалькі гадоў' (КЭС, палес.). Аддзяяслоўнае ўтварэнне ад *пагно́іць* <*гна́іць* (гл. *гной*). Але параўн. польск. *rognoić, rognoj*.

Пагно́йка 'шампіньён' (Шат., Сл. ПЗБ), *пагно́йка, пагно́йнік* 'тс' (Сцяшк. Сл., Сл. ПЗБ). Да *гной* (гл.).

Пагно́іць 'зрабіць нягодным, сапсаваць (Сцяшк.), 'замуціць (воду)' (Дзімітр., Шн., навагр.). Гл. *гно́іць*.

Паго́да 'надвор'е' (ТСБМ, Касп., Бяльк., Яруш., Клім.), *пого́да* 'тс' (Сл. ПЗБ), 'добрае надвор'е' (ТСБМ, Гарэц., Шат., Мал., КЭС. віл., Янк. БП, ТС, Клім., Інстр. II). Рус. *погода* 'надвор'е', укр. *погода* 'надвор'е; добрае надвор'е; бура, дождж, снег; пагадненне; міравая', польск. *poroda* 'надвор'е', чэш., славац. *rohoda* 'добрае надвор'е; спакой, душэўны камфорт'. У дыялектах заходніх і ўсходніх моў значэнні мяняюцца ад 'добрае надвор'е' праз нейтральнае 'надвор'е' да 'дрэннае надвор'е, непагода' (гл., напр., Талстой, ВЯ, 1963, № 1, с. 33 і наст.). Да *год* (гл.) (Фасмер, 1, 426).

Паго́дкі 'памінкі праз год' (Мат. Гом., Інстр. II). Суфіксальнае ўтварэнне ад прыназоўнікавага словазлучэння *па году* з суф. *-к*. Гл. *год*.

Паго́н 'дарога, па якой гоняць жывёлы на папас' (ТСБМ, Янк. 1, 3, Некр., Сл. ПЗБ), 'агароджанае месца ў лесе ці ў полі' (ДАБМ, 78), 'паша' (Мат. Гом., Федар. VII, 246), 'статак, чарада' (Федар. VII, 246; Сл. ПЗБ), *пагу́н* 'статак' (Сл. ПЗБ), *паго́ня* 'паша, выган' (Нас., Жд. 2), *паго́нка* 'агароджаны прагон для жывёлы' (Нар. сл.). Рус. пск. *погон* 'выган', балг. *поган* 'частка поля, якая вызначана баразной', *пъгон* 'прамавугольны ўчастак поля, які абходзяць пры ворыве', серб.-харв. *rogop* 'мера зямлі'. Аддзяяслоўнае ўтварэнне ад *rogoniti* або ад *rogъnati* з іншай апафанічнай ступенню. Параўн. яшчэ *гон, гоні* — палескія земляробчыя тэрміны. Агляд бяспрэфіксных

слав. форм ад *гнаць* гл. Фасмер, I, 436; Выгонная, Лекс. Палесся, 52.

Пагон₂ 'парасткі на дрэве' (Янк. 3, Сцяшк. Сл., Інстр. II, 14). Да *гнаць*; параўн. рус. *погон* 'познія ўсходы, новыя парасткі хлеба пасля позніх дажджоў'.

Паго́нз 'наплечны знак адрознення' (ТСБМ). Новае запазычанне з рус. *погон* 'тс'. У рус. мове паводле КЭСРЯ (346) лексіка-семантычнае ўтварэнне на базе *погон* 'прыстасаванне (паласа, дужка, скаба, рамень, нашыўка і г. д.) для замацавання якога-н. прадмета', якое ў сваю чаргу — бязафіксны дэрыват ад *погонять*. Такім чынам, *погон*, уласна, палоскі, нашыўкі для замацавання эпалетаў. Узвядзенне да польск. **rogon* <*ogon* 'хвост' (Грот, Фил. Раз., 445) Фасмер (3, 295) лічыць сумніцельным.

Паго́ніч 'паганяты' (Федар. VI). Рус. паўдн. *погонич*, укр. *погонич*, ст.-рус. *погоничь* 'вознік; зборшчык падаткаў' (XI, XIII стст.), славен. *rogonič* 'паганяты' і г. д. Прасл. *rogoničь* <*rogoniti* (гл. *гнаць*) з суф. *-ь* (SP, 1, 102).

Паго́ныч (*паго́ныш*) 'птушка' (Мат. Гом.). Рус. *погоныш* 'пастушок, малая балотная курачка' («свищет по-пастушьи» — Даль). Да *гнаць, паганяць*: рускі сінонім тлумачыць матывацыю назвы.

Паго́нь 'хуткі рост' (Сцяшк. Сл.), *пого́ня* 'адросткі' (ТС). Да *гнаць* (гл.).

Паго́ня 'праследаванне таго, хто ўцякае, і тыя, хто праследуе' (ТСБМ, Нас., Бяльк., Касп., Яруш.), *паго́н* (Нас.), *паго́нь* (ТС) 'тс'. Рус. *пого́ня*, укр. *пого́ня, пого́нь*, ст.-рус. *погон, погоня, погона* (13 ст.), польск. *rogon* 'тс', серб.-харв. *погон* 'рухаючая сіла цягі', славен. *rogop* 'пагоня'. Ад *rogъnati* (гл. *гнаць*) з рознымі суф.: *ъ, ja, jь*. Праславянская мадэль з іншай апафанічнай ступенню ў назоўніку.

Паго́ня₂ 'невялікае балота' (Шатал.), *пого́ня* 'невялікае балота, заліўны луг' (Сл. ПЗБ), *пого́ня* 'месца, якое заліваецца вадой у час паводкі або пасля дажджу; сена, якое скошана на такіх месцах' (Клім., 58), 'нізіна, балоцістая даліна' (ТС), 'вузкая лагчына, месца сцёку вод пры вясновым раставанні і атмасферных ападках', 'вузкая і доўгая нізінная мясцовасць сярод больш узвышанай', 'вельмі густыя зараснікі, якія цягнуцца больш на балоце і нізкіх месцах' (Талстой, Геогр., 196). Палескі геаграфічны тэрмін. Ад *rogъnati* з суф. *-ja*: утворана па праславянскай мадэлі з унутранай формай 'месца, дзе гоніць ваду' (гл. Талстой, там жа).

Паго́рак 'невялікае, адложыстае ўзвышша, узгорак' (ТСБМ, Нас., Касп., Гарэц.), *паго́ркі* 'узгоркі, намытыя вадой' (КЭС, ст.-бязроз.). Рус. паўн. *пагорок*, укр. *паго́рок*, польск.

rogórek, чэш. *rahorek*, славац. *rahorok* 'тс'. Канфіксальнае ўтварэнне ад *gara* (гл.) (Сцяцко, Афікс. наз., 241).

Пагост 'магільнік' (ТСБМ). Рус. *погост* 'царкоўная абшчына, прыход, царква з жылымі дамамі, службы', дыял. 'магільнік', ст.-рус. *погостъ* 'жылое падвор'е князя і яго світы пры падаткаабкладанні' (X ст.). Першапачатковае значэнне 'заезны дом, у якім затрымліваліся князь і духоўныя асобы'. Ад *госць*, *гасціць* (гл. Фасмер, 3, 295). Як мяркуе Зяленін (Табу, 2, 150), значэнне 'магільнік' узнікла на базе першапачатковага ў выніку табу. У бел., відаць, кніжнае запазычанне з рус.

***Паграбець**, *паграбіты* 'адубець (пра пальцы)' (Сл. Брэс.), *пограбець*, *пограбнуць* 'тс' (ТС), *пограбітэ* 'зрабіцца маларухомым ад холаду' (Нар. лекс., брэсц.). З польск. *pograbieć* 'адубець, скарчанець'.

Паграбня 'клець, надбудова над дахам склепа' (Нас.), 'насціл з бярэня над ямай' (Инстр. II). Ад *пограб* 'склеп' (гл.) з суф. -ня.

Паграбы 'ямы ў рэчцы, возеры' (Сл. ПЗБ). Гл. *пограб*.

Пагроб, *пагроп*, *пагробы* 'грузд' (Сл. ПЗБ). Рус. пск. *подгреб* 'тс'. Вытворныя ад *паграбаць*, *падграбаць*, таму што грузды звычайна растуць на тоўстай падсцілцы.

Пагрэбіца 'лесвіца ў склеп або яму' (Сцяшк.). Ад *пограб* 'склеп' (гл.) з суф. -ица. Параўн. і рус. *погрэбица* 'збудаванне над пограбам, склепам'.

Пагрэбіны 'пахаванне' (Федар. 1, Сцяшк. Сл.), *паграбіны* (Сл. ПЗБ, Сцяшк. Сл.), *погрупо* (Мал.) 'тс'. Згодна з геаграфіяй, запазычанне з польск. *pogrzebiny*, *pogrzeb* 'тс'.

Пагрэбка 'ямка для захавання бульбы' (Сцяшк. Сл.), 'надбудова з паветкай над пограбам' (Юрч.). Да *пограб* (гл.).

Пагрэдзінь 'месца на печы каля сцяны, дзе сушаць дровы' (Сл. ПЗБ). З літ. *pagrėdinys* 'тс' (Лаўчутэ, Балтызмы, 70 там жа і інш. літ-ра).

Пагрэйзаць 'зрабіць неахайна' (Сл. ПЗБ). Аўтары слоўніка параўноўваюць з літ. *gráisteti* 'тс'. У якасці бел. паралелі можна прывесці яшчэ і *крэйзаць* 'крэмзаць' з іншай этымалогіяй (гл.).

Пагрэчыць 'пашанцаваць' (ТС). Няясна. Ізаляванае слова. Магчыма, гэта лакальнае ўтварэнне на аснове польск. *grzeczny* 'ветлівы, выхаваны' з развіццём семантыкі караня ад 'ветлівы' да 'добрамыслівы', 'спрыяльны'.

Пагудка 'чутка, размова, звестка' (ТСБМ, Яруш., Др.-Падб.), 'напеў, мелодыя, песня' (ТСБМ), 'ганьба, асуджэнне'. Укр. *погудка* 'асуджэнне', рус. *погудка* 'мелодыя, напеў, прыгаворка'. З суф. -ка ад *пагудзець* < *гудзець* (гл.). Параўн. яшчэ *пагудзіць* 'паганьбіць, асудзіць' (Шат.), 'абсмяяць' (Сл. ПЗБ),

'палаяць, пакрычаць' (Сцяш. МГ). Апошні дзеяслоў з польск. *rogudzić* 'тс'.

Пагўрак 'пагорак' (Шат., Мат. Гом., Сл. ПЗБ), *погўрак* 'тс' (ТС), *пагўрак* (Нар. лекс.), *пагур* 'сенажаць на ўзвышаным месце' (Сл. ПЗБ). З польск. *rogór(ek)*.

***Пагусянець**, *пагусінець* 'скарчанець' (Мат. Гом.), *погусенець* 'зрабіцца падобным на гусіную скуру (ад холаду)' (Сл. ПЗБ). Да *гусіны* < *гусь* (гл.).

Пагэмтаць 'пакамячыць' (Сл. ПЗБ). Гл. *гамтаць*.

Пад прыназ. і прыстаўка. Агульнаслав.: рус. *под, под-, подо-*; укр. *під*, ст.-рус. *подъ*, ст.-слав. *подъ*, чэш. *pod, pode*, балг., серб.-харв. *pod* і г. д. Прасл. *rodъ*. Існуюць дзве версіі слав. *rodъ*: роднасць з *pod* 'дно, под' і лат. *pes* 'нага (ступня)' (Бругмэн. Gründriss, 2, 2, 733 і наст.; Остэн-Сакэн, AfSlPh, 32, 120 і наст.) або ўтварэнне на слав. глебе ад *po* аналагічна *za: zadъ, pa: padъ* (Фасмер, 3, 296; там і інш. літ-ра).

Пад₂ 'апад' (Янк., Янк. 2, Сл. Брэс.), 'мядовая раса, падзь' (ТС). Аддзяслоўны назоўнік ад *падаць*. Параўн. *анад*.

Падабаць(ца) 'сімпатызаваць каму-н., любіць каго-н.' (ТСБМ, Касп., Шат., Яруш., Мядзв., Шпіл., Гарэц., Др.-Падб.). З польск. *podobać się* 'тс', якое далей да *даба* (гл.).

Падабенства 'наяўнасць агульных або падобных рыс, падобнасць у чым-н.; нешта падобнае на што-н.' (ТСБМ, Яруш.). З польск. *podobieństwo* 'тс'.

Падагонь 'набедрыкі (частка збруі)' (Сцяшк. Сл., Шатал.). З польск. *podogonie* 'падхвоснік, набедрык' < *ogon* 'хвост'.

Падáгра 'захворванне суставаў і тканак у выніку парушэння абмену рэчываў' (ТСБМ). Ст.-бел. *подагра* (*подагра*) 'падагра' (сяр. XVII ст.). З польск. *podagra* < лац. *podagra* ад грэч. *ποδάγρα* (Булыка, Лекс. запазыч., 129), першапачаткова 'пастка для ног' (Фасмер, 3, 296).

Падазраваць 'лічыць вінаватым у якіх-н. дрэнных, недазволеных учынках; думаць, дагадвацца' (ТСБМ). Новае кніжнае запазычанне з рус. *подозревать*, якое ад прасл. *zъrěti* 'глядзець, бачыць'. Бел. м. дзеяслоў *zъrěti* і яго вытворныя неўласцівыя.

Падалэшнік 'род шматгадовых травяністых раслін сямейства кірказонавых' (ТСБМ), *падалэшнікі* 'род грыбоў' (Грыг.). Да *альха* (гл.). У назвах грыбоў, па назіраннях Яшкіна (Бел.-рус. ізал., 99), беларуска-руская ізалекса (паўн.-усх. Беларусь — наўгародскія, пскоўскія і цвярскія землі).

Пáданка 'змья (мядзянка?)' (Нар. лекс., маларыц.), *падалец* 'вуж' (Сцяшк. Сл.), *падалец*, *падалець* 'вераценніца' (Сл. ПЗБ). Укр. *падалець* 'вераценніца, *Angius fragilis*', *падальник*, *падальок* 'тс', *падалица* 'від вужа, гадзюка', польск.

padalec 'жаўтапузік, *Ophisautus apodus*'. Да *падаць* (Брукнер, 390). У гродзенскіх гаворках, магчыма, з польск.

Падаплёка 'падбіўка ў (мужчынскай) сарочцы' (Бяльк., Касп., Мат. Гом., Малчанава, Мат. культ.). Рус. літар. *подплёка* 'унутраны сэнс', дыял. 'падбіўка ў сялянскай кашулі', укр. *підплёчка* 'падаплёка'. Ад *пад* і *плячо* (Фасмер, 3, 299). Гродз. *падаплёчка* 'накладка з ваты на плечы' (Сцяшк.), відаць, пад семантычным уплывам *плёчыкі* 'тс'.

Падарожнік 'трыпутнік, *Plantago major* L.' (ТСБМ, Кіс., Сл. ПЗБ, Мат. Гом.), 'трыпутнік ланцэталісты, *Plantago lanceolata* L.' (Бейл.), 'панікніца рачная, *Geum urbanum glabra* L.' (Кіс.), 'гладун гладкі, *Hepniaria glabra* L.' (Бейл.). Да *падарожны* < *дарога* (гл.) з суф. -ік. Назва розных раслін, якія растуць непадалёку дарог. Усходнеславянскае: рус. *подорожник*, укр. *подорожник*. У інш. слав. м. з іншай суфіксацыяй: чэш. *podražec*, славін. *podražec*, *podrazek*, ст.-польск. *podražec* (з чэш.). Гл. Махэк, *Jména rostlin*, 53.

Падарунак 'тое, што дораць, што падорана' (ТСБМ, Яруш., Гарэц.). З польск. *podarunek* (Кюнэ, *Poln.*, 87; Гіст. лекс., 260).

Падасінавік, падасіннік 'ядомы грыб з чырвона-бурай шапкой'. Утварэнні ад прыметнікаў *падасінавы, падасінны* < *асіна* з суф. -ік, -нік. Толькі ўсх.-слав. словаўтваральная мадэль у назвах грыбоў (рус. *подосиновик, подосинник*, укр. *підосиновик*) (гл. Мяркулава, *Очерки*, 161).

Падатак 'абавязковы збор з прадпрыемстваў і насельніцтва' (ТСБМ, Нас., Яруш., Гарэц., Грыг.). З польск. *podatek* 'тс'. Па дадзеных Гіст. лекс., 238, у бел. м. з'явілася ў 60-х гадах XIX ст.

Падатлы 'прыемны' (ТС). Да *даць, даваць*. Параўн. літар. *падатлівы*.

Падачка 'эпілепсія' (Сл. ПЗБ), *паданая балезнь* 'тс' (Жыв. сл., мядз.). Гл. *падучка*.

Падаяна 'перадача' (Мат. Гом.), *падаянак* 'падарунак' (Сцяшк. Сл.), *падаянка* 'міласціна' (Жыв. сл., валож.), *падаённе* 'тс' (Мат. Гом.). Да *даць* (гл.). Утворана ад залежнага дзееспрыметніка на -н- дзеяслова *падаць 'падáць' (параўн. *падаяць* у Насовіча, ст.-рус. *падаяць* > *падаяние* (XII ст.)). Гом. *падаённе*, відаць, пранікненне з рус. тэрыторыі.

Падбародак, падбароддзя 'месца паміж барадой і шыяй; падбароддзе'. Агульнаслав.: рус. *подбородок*, укр. *підборідок*, польск. *podbrodek*, чэш. *podbradek*, славац. *podbradok*, серб.-харв. *підбрадак*, славен. *podbrádek*, балг. *подбрадък*. Конфікснае ўтварэнне з прыст. *rod-* і суф. -эк ад *borda* (гл. *барода*).

Падбёл 'расліна падбел, *Tussilago farfara* L.' (ТСБМ, Шат., Касп., Кіс., Бейл., Сл. ПЗБ), 'кываўнік звычайны, *Achillea millefolium* L.' (Шат., Кіс., Бяльк., Сл. ПЗБ, Арх. ГУ,

лельч.; Бейл.), *падбёл* 'розныя дзікія і культурныя расліны з белымі кветкамі ці апушэннем' (ТС), *падбіў* 'кываўнік звычайны' (Маш.). Рус. *подбёл* назвы розных раслін, у тым ліку *Tussilago farfara* L., укр. *підбіл* 'тс', польск. *podbiał* '*Tussilago farfara* L.', чэш. *podběl*, серб.-харв. *підбел, підбео* 'тс', славен. *podbel*'. Прасл. *podъbelъ*. Да *бёлы* (гл.) (Махэк, 466).

Падбёлы 'горкія грыбы белага колеру, якія соляць на зіму' (Мядзв.). Да *белы*.

Падбой₁ 'ніз вопраткі, падшыты іншым матэрыялам' (Сцяшк. Сл., Сл. ПЗБ, Нар. сл., гродз.), *падбіцьце* 'падкладка' (Шат.), *падбіць* 'тс' (Сл. ПЗБ). Рус. *подбой*, укр. *підбий*. Да *падбіць* з чаргаваннем галоснага ў корані. Варыянт *падбіцьце*, відавочна, з польск. *podbicie* 'падкладка'.

Падбой₂ 'натруджанае, падбітае месца на назе' (ТСБМ; Нар. сл., навагр.; З нар. сл., карэл.; Нар. лекс., слонім.), 'нарыў пад мазалём' (ТС). Да *падбіць* < *біць*.

Падбор 'абцас' (ТСБМ, Шат., Касп., Тс, Інстр. I), *пудбёр* 'тс' (Тарн.). Рус. *подбёр*, укр. *підбір* 'тс'. Да *падабраць* < *браць* (гл.). Семантыка зразумелая з тлумачэння абцас, зроблены з кавалкаў скуры' (ТСБМ), г. зн. *падабраны*.

Падбукройціць 'падгаварыць, падбухтарыць' (Янк. I, Мат. Гом.). З *падбухтарыць* (гл.), відаць, у выніку кантамінацыі з нейкім іншым словам.

Падбухтарыць 'падгаварыць каго-н. да якога-н. дзеяння' (ТСБМ, Шат., Сл. ПЗБ). Гл. *бухтарыць* (пад *бухцець*). Цікавае змяненне семантыкі вытворнага дзеяслова. Зыходнае бел. *бухтарыць* азначае 'праз меру ліць вадкасць; звыш меры ліць і пад.' Значэнне ж польск. *buchtoryzъ* 'дурыць, баламуціць' наводзіць на думку аб магчымым семантычным запазычэнні.

Падбылы 'пажылы' (Шат.). Да *быць*; утворана, магчыма, па прыкладу *паджылы*.

Падбярэзавік 'ядомы грыб з гладкай буравата-шэрай шапкой, які расце ў бярэзніку; абабак'. Дэрыват ад прыметніка *падбярэзавы* < *бярэза* з суф. -ік. Гл. яшчэ *падасінавік*.

Падвёл 'брус, на які насцілаецца падлога, памост'; абл. 'падруба' (ТСБМ), *падвэліна* 'тс' (Тарнацкі, *Studia*), *падвэліна, пудвэліна* 'тс' (Сл. ПЗБ), *падвэліны* 'ніжні вянок зруба' (Інстр. II), *падвэліны, падвэльнік* 'тс' (ТС), *падвэлак* 'падаконнік, падваліна' (Бяльк., Мат. Гом.), *пудвэлак* 'папярочнае бярвяно пад падлогай' (Шатал.), *падвэліны* 'чатыры бярвяны, пакладзеныя на плыце, якія служаць асновай для ўмацавання шарыгі' (Нар. лекс.). Ад *падваліць* < *валіць* з рознымі суфіксамі. Аналагічна ў інш. слав. мовах: рус. *подвѣлок* 'пень, ніжняя частка дуба, якая падкладаецца пад вуглы вясковых будынкаў', укр. *підвэліна* 'тоўсты брус, які служыць асновай драўлянай сцяны', польск. *podwalina* 'ляжак, закладны брус',

чэш. *podval(a)* 'тс', славен. *podvâl* 'нясучы, апорны брус, бервяно', серб.-харв. *podvalak* 'падкладка пад бочку'.

Падвалока 'невялікая рыбацкая сетка' (Касп., Сл. ПЗБ). Прыставачнае ўтварэнне ад *валока*₂ 'невад'. Сюды ж *падвалочак* 'маленькі невад' (Дэмб.), 'сачок для лоўлі рыбы' (Сцяшк. Сл.).

Падвасаліны 'узаемнае наведванне бацькоў маладой і маладога пасля вяселля; прырэзвы' (Сл. ПЗБ), *падвясёлкі* 'тс' (Сл. ПЗБ). Конфіксныя ўтварэнні ад *вяселле*. *Падвасаліны* < *падвяселіны*. Ацвярдзэнне *в* і *с*, відаць, у выніку забыцця ўнутранай формы слова, паколькі яно адзначана на літоўскай тэрыторыі.

Падвэй, 'дух, які круціцца ў ветры, прыносіць разбурэнні і незвычайныя хваробы; хвароба, якая здараецца, калі прахопіць скразняком, параліч' (ТСБМ, Сл. ПЗБ, Мат. Гом.), 'скразняк' (Сцяшк. Сл.), 'хвароба' (ТС), 'прастуда, параліч' (Касп., Гарэц., Инстр. II), *пудвій* 'тс' (Нар. лекс., стол.), 'ліха, бяда' (Жд. 2). Укр. *підвій* 'від хваробы ад ветру'. Адзяслоўнае ўтварэнне ад *падвезць* < *везць*. У семантычных адносінах параўн. яшчэ *ветранка* (гл.).

Падвэй₂ 'расліна падвей шыракалісты, *Eriophorum latifolium* Норре' (ТСБМ, Кіс.), 'драсён змяіны, *Polygonum bistorta* L.' (Бейл). Да *падвей*₁, таму што *Eriophorum latifolium* Норре у народнай медыцыне выкарыстоўваецца для лячэння *падвёю* (БСЭ, 7, 601). Мабыць, аналагічную матывацыю можна прыняць і для драсёну, які таксама з'яўляецца лекавай раслінай.

Падвілка 'павека' (Сл. ПЗБ). Няясна. Мабыць, з **падвійка* (гл. *вейкі*) з вядомым у дыялектах пераходам *й* > *л*, напрыклад, *ляха*: *яха* 'рэха'.

Падвірак 'завостраная палачка для падплетання лапцей' (Касп., Шатал.), *подвйрок*, *подвйрок* 'тс' (Сл. Брэс.). Суфіксальны дэрыват ад *падвйраць* 'падплетачь лапці'; апошняя да *viti* (гл. *віць*).

Падвічка 'стужка' (Шатал.), *подвйчка* 'тс' (Сл. Брэс.), 'абруч, на які накручвалі намітку, пасма льну, што падкладаюць пад валасы, каб зрабіць прычоску' (Сл. ПЗБ), *подвйчка* 'хустка, завязаная на лоб пад другую хустку' (Сл. Брэс.). Польшк. *podwika* 'занавеска; вуаль, белая галаўная хутка'. Польшк. слова з **podwijka* < *wić* (Брукнер, 426), (гл. *віць*). У бел., відавочна, з польскага, калі меркаваць па арэалу бытавання.

Падвоб 'частка сахі, якая падтрымлівае плаху' (Выг.), *пудвій* 'тс' (Тарнацкі, Studia), *падвобі* 'вяроўка, якой прымацоўваецца нарогі сахі да ручкі' (Сл. ПЗБ). Рус. *подвоб* 'вязкі, віцы, якія звязваюць часткі сахі'. Да *падвобі* > *віць* з чаргаваннем галосных у корані.

*Падвобіца, *пудвобыца* 'ніжняя частка падбародка' (Сл. ПЗБ, Клім.), *пудвобіе* 'тс' (Бяссон.), *падвобіч* 'падбародак, двайны падбародак' (Сцяшк.). Конфікснае ўтварэнне з асновай *вол-* (гл. *валлэ*).

Падгály 'тонкі, з падцягнутым жыватом (пра жывёлу)' (Янк. 3), 'тонкі' (Сл. ПЗБ), 'прамы, высокі' (Мат. Гом.), *падгályсты* 'з доўгімі нагамі, цыбаты; высокі, тонкі (пра дрэвы, расліны) (ТСБМ), 'тонкі, высокі з суччам наверх' (ТС, Некр.). Ад *galъ* (параўн. рус. дыял. *гáлый* 'голы, бязлесны', *прогáлина* 'голае месца ў лесе', а таксама польск. *Podhale, podhalski* — Брукнер, 133), звязанага чаргаваннем галосных з *golъ* 'голы'. Гл. Трубачоў, ЭССЯ, 6, 96.

Падгалёністы 'цыбаты; з доўгімі нагамі' (Касп.). Да *галёні* (гл.). Параўн. рус. *голенастый*.

Падгалінасты 'высокі, тонкі' (Сцяшк., Сл.), *падгалінасты* 'тс' (Сл. ПЗБ). Гл. *падгалёністы*.

Падгáры 'паджары' (Мат. Гом.). Да *гарэць*. Развіццё семантыкі гл. *паджáры*.

Падгэрац 'жалезны прэнт, які злучае шворан з трайнёю калёс' (ТСБМ, Янк. 2), *падгэрыц* (Бяльк.), *падагэрыц* (Шат.), *падгэрыц* (Шат., Янк. 2), *подгэрыц*, *подгэрыц* (ТС), *подгэрыц* (Мат. Гом.), *подгэрац* (Сл. ПЗБ), *підгэрыц*, *подгэрыц*, *подгэрыц*, *пудгэрыц* (Сл. Брэс.), *пудгэрац* (Тарнацкі, Studia). Рус. курск. *подгэрыц* (без тлумачэння значэння у КСРНГ), смал. *подгэр* 'жалезная паласа под коламі, якая злучае прыднёю і заднёю часткі колаў', укр. *підгэрыц*, *пудгэрыц* 'тс'. Няясна. Па фанетычных прыкметах, запазычанне, хутчэй усяго германізм. Але канкрэтную крыніцу вызначыць цяжка.

Падгэйстра, *падгэйсцер* 'падгерац' (Мат. Гом.). Рус. курск. *підгэйстер*, *подгэйстра*, укр. *підгэйстор*, *підгэйстра*, *підгэрсть* 'тс'. Няясна. Магчыма, звязана з *падгерац*; не выключана, што гэта метафарычны перанос з *гайстер* 'чорны бусел'. Такія пераходы ў розных тэхнічных прыстасаваннях існуюць. Бел. слова, відаць, з укр.

Падглыбціць 'прысвоіць' (Касп.). Бліжэйшы славянскі адпаведнік — польск. дыял. *gląbać* 'хапаць, забіраць сабе; абдымаць'. Польшк. слова роднаснае слав. *globa*, *globiti* (аб апошніх гл. Трубачоў, ЭССЯ, 6, 131 і наст.), параўн. бел. *аглобля*. Лаўчутэ абгрунтавана (Балтизмы, 103 і наст.) на аснове семантычнага і арэальнага крытэрыяў ставіць пытанне аб запазычанні польск. *gląbać* з балцкіх моў, параўн. літ. *glóbtī*, *glėbtī* 'укрываць, ухутваць; хапаць, прысвойваць', лат. *glabāt* 'берагчы, захоўваць' і г. д. Што датычыць канкрэтнага статусу беларускага слова, то яно можа быць прэфіксальным ўтварэннем на беларускай глебе як ад польск. *gląbać*, так і ад літ. *glóbtī* з дыялектнай зменай *a* > *y* і падваеннем інфінітыўнага канчатку.

***Падгра́дзіна**, *подградаина* 'расліна гладун гладкі, *Herniaria glabra* L.' (Бейл.). Да *града*.

Падгру́ніць 'падбіць, падахвоіць' (Касп.). Нясна. Адзіным магчымым фармальным супастаўленнем можа быць рус. *грунь* 'конская рысь; дробная рысь' (*grōdny*, гл. Трубачоў, ЭССЯ, 7, 148). Параўн. яшчэ бел. *грунем* 'бягом' (Бяльк.) і *грунём* 'тс' (Нар. сл.), а таксама рус. *иди грунастей*, г. зн. прыбаў ходу, рысі, і дзеяслоў *грунить* 'ехаць трушком'. Тады *падгруніць* першапачаткова 'падагнаць, паскорыць', потым — 'падахвоіць, падбіць'.

Пад(г)у́за 'шляя' (Нас., Гарэц.), *падгу́зак* 'частка збруі' (Мат. Гом.), *падгу́зы* мн. 'набедрыкі' (Сл. ПЗБ). Да слав. *oz-oz-* (гл. *вуза*, *вузел*, *вязаць*).

Падда́ны 'асоба, якая знаходзіцца ў падданстве якой-н. дзяржавы'. Ст.-бел. *подданий* 'падданы' (1434 г.). З польск. *poddany* (Булыка, Леке. запазыч., 21). Польскае слова калькуе лац. *subditus* 'тс' (Фасмер, 3, 296).

Паддзёўка 'мужчынская верхняя вопратка' (ТСБМ, Бельк.), 'кароткая верхняя цёплая вопратка' (Янк.), верхняе святочнае адзенне' (Малчанава, Мат. культ.), 'верхняя жаночая вопратка' (Инстр. II), *поддзёўка* 'паддзёўка' (Мат. Гом.), *поддзёўка*, *паддзёжка* 'спадніца (сподняя)' (Мат. Гом.). Рус. *поддёвка* 'тс'. Суфіксальны дэрыват ад *паддзяваць* (гл. *адзёжа*).

Падды́мка 'снежны занос' (Касп.). Значэнне дэфінавана недакладна, параўн. кантэкст: *узьялася паддымка*; слова хутчэй азначае 'мяцеліца, замець'. Суфіксальны дэрыват ад *паддымаць 'уздымаць'. Гл. *уздымаць*.

***Падды́мка**, *подды́мком* 'на змярканні, шэрай гадзінай' (ТС). Рус. *поддымки*, *поддымье* 'раніца ў вёсках, калі толькі запальваць печы'. Да *дым* (гл.).

***Пад'елды́кваць**, *под'елды́кваць*, *подболды́кваць*, *подвалды́кнуць* 'падтакаць, падбіваць, падбухторваць' (ТС), *пад'ілды́кнуць* 'тс' (Сл. ПЗБ). Рус. *подъелдыкивать*, *подгалдыкивать* 'тс', *елдэжить* 'сварыцца'. Мяркуючы па мноству фанетычных варыянтаў, гукапераймальнае, якое адлюстроўвае няснае барматанне. Гродз. *падгалды́кнуць* (Сцяшк. Сл.), мабыць, дадаткова зазнала ўплыў дзеяслова *галдзец*.

Паджа́глсты 'сухарлявы, тонкі' (Сл. ПЗБ, гродз.), 'стройны' (Сцяшк. Сл.; 3 нар. сл., навагр.), *паджа́длсты* 'у абліпку, цесны, вузкі (пра адзённе)' (Шатал.). Дэрываты ад дзеяслова *жаэліць* (гл.), які да *жэг-* 'пячы'. У семантычных адносінах параўн. *паджары*. Улічваючы арэал распаўсюджвання, магчыма паставіць пытанне аб запазычанні з польск. дыялекту, тым больш што і дзеяслоў *жаэліць*, на думку Супруна (ЭСБМ, 3, 269), таксама з польск.

Паджа́ры 'рыжа-буры або бура-чорны (пра масць жывёл)' (ТСБМ, Некр., Янк. 3, Инстр. II), *паджа́ры*, *паджа́рысты* 'сухарлявы, тонкі' (Сл. ПЗБ), *поджа́ры*, *поджа́рысты* 'пра валасы' (*поджа́рые ко́сы* — выгарэлі на сонцы) (ТС). Рус. *поджа́рый* 'сухарлявы, хударлявы', ст.-польск. *maśc podżara* 'назва конскай масці'. Трубачоў (Пронх., 26—27) бачыць у слове першапачатковае абазначэнне масці гончага сабакі з падпалінамі. Гл. таксама Фасмер, 3, 297. Да *жар*.

Паджу́ліць 'падагнуць (хвост)' (Касп.). Гл. *жуляць*.

Паджа́лы 'пажылы' (ТСБМ, Шат., Янк., ТС), *паджа́лыты* 'тс' (Сцяшк. Сл.). З польск. *podżyty* 'тс'. Гомельск. *поджа́лышы* 'пажылы' (Мат. Гом.), мабыць, кантамінацыя *паджа́лы* і *пажа́лышы*.

Падзві́жнік 'чалавек, які ў імя служэння богу падвяргае сябе доўгім малітвам і посту; аскет; самаадданы працаўнік' (ТСБМ). Запазычанне з рус. *подви́жник* 'тс' (Крук., Уплыў, 39). Параўн. *падзвіг*.

Падзё́жка 'вопратка (падыспад)' (Мат. Гом.). З *пад-адзёжка ў выніку рэдукцыі галоснага.

Падзё́я 'здарэнне, выпадак' (ТСБМ, Гарэц., Яруш.). Укр. *подія* 'тс'. Ад **падзёяц(ца)* < *дзеяць* < прасл. *dě(ja)ti* (гл. *дзець*) з суф. *-ej-a*; старажытная мадэль (параўн. SP, 1, 59 і наст.).

Падзё́ннік 'падзёншчык' (Шат.), 'пастух' (Сцяшк., Сл.), 'падпасак; падзёншчына' (Мат. Гом.), *подзё́ннік* 'падзёншчык' (ТС), *падзё́нік*, *падзё́ннік* 'падзёншчык; памочнік пастуха' (Сл. ПЗБ). З польск. *podziennik* 'тс'.

Падзі́ў 'порча вокам, якую лечаць заговорам' (ТСБМ, Шат., Гарэц., Др.-Падб., Сержп., Грам., Бір. Дзярж., Мат. Гом.), *подзі́ў*, *подзі́ў* (ТС), *падзі́вец* (Сл. ПЗБ), *падзі́вак* (Мат. Гом.) 'тс'. Бязафіксны дэрыват ад *падзівіцца* < *дзівіцца* (гл.). Фанетычныя паралелі ў інш. слав. мовах маюць іншую семантыку: укр. *подив* 'паглядзенне', польск. *podziw*, чэш. *podiv* 'здзіўленне; захапленне'. Семантычны адпаведнік у рус. *сглаз* < *сглазить*.

Падзі́шачкі 'расліна дрыжнік сярэдні, *Briza media* L.' (Кіс.). Нясна.

Падзё́л 'бедная солямі глеба шэравата-белага колеру' (ТСБМ), *падзё́ла* (Касп.), *падзё́лле* (Бяльк.), *падзё́ліца*, *падзё́ль* (Сл. ПЗБ), *падзё́ліца* (Мат. Гом.) 'тс'. Да *зала* (гл.) па колеру глебы.

Падзё́р 'брыжы, карункі, якімі абшываецца ніжні край чаго-н. (прасціны, пакрывала і г. д.)' (ТСБМ), *падзё́рнік* 'тс' (Сл. ПЗБ, Шатал., Нар. лекс.), 'прасціна з карункамі ці вышыўкай па краі' (Сл. ПЗБ, Мат. Гом.), *подзё́р*, *подзё́рнік* 'подзор' (Сл. Брэс.), *подзё́рнік* 'падзор' (ТС). Рус. *подузо́рник*,

подзёрник 'тс'. Да *узор* (гл.). Параўн. яшчэ рус. *подузёрить* 'размаляваць або вышыць узорам'.

Падзь 'упадзіна' (Прышч., Дыс., стаўбц.). Рус. *падь*, *па́дина*, перм., сіб. 'глыбокі і стромкі лог, яр, бездань, цясніна' або 'міжгор'е, разлог', паўдн. 'яр, лагчына', укр. *падь*, *па́дина* 'нявілая круглая даліна', серб.-харв. ц.-слав. *па́д* 'даліна' (Шутц, Geographische, 38), балг. *пад*, *падина* 'даліна, лагчына; вузкі і доўгі яр; стромы абрыў і г. д.' (Грыгаран, Словарь, 150). Дэрыват ад *padati* з суф. -ь (параўн. Махэк, 425).

Падзь₂ 'салодкая клейкая вадкасць на лісцях раслін' (ТСБМ, Сл. ПЗБ, 3 нар. сл., Мат. Гом.), *пад*, *падзь* 'тс' (ТС). Рус. *падь*, укр. *падь*, польск. *padź*, чэш. мараўск. *rad'* 'тс'. Аддзяяслоўны дэрыват ад *падаць* (гл. Махэк, 425; Брукнер, 390).

Падкаліўка 'касцяная палачка для падплетання лапцей' (Мядзв.), *падкаланка* 'тс' (Сл. ПЗБ). Да *калоць*, таму што гэтай палачкай праколваюць дзіркі, у якія прадзяваецца лыка'.

Падкалётка 'суп з бульбы і мукі, забелены малаком' (Инстр. I, Вешт., Шатал.), 'кавалачкі мяса і сала, якія падсмажаны ў рэдкім цесце' (Шат., Сл. ПЗБ), *падкалётчанікі* 'тс' (Сцяшк. Сл.). Вытворнае ад *падкалаціць* < *калаціць* з суф. -к-.

Падкалатовіць 'падгаварыць' (Касп.). Да *калатоўка* (гл. у артыкуле *калаціць*).

Падкаменшчык 'маларухомая прыдонная рыба, якая жыве ў прэснай вадзе пад камямі' (ТСБМ, Жук.). Рус. *подкаменщик*. Ад прыметніка *падкаменны* з суф. -шчык (параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 75).

Падкапак 'клубук' (Нас., Гарэц., Др.-Падб.). Укр. *підкапок* 'клубук, чапец', рус. зах. *капа*, *капка*, *капочка* 'шапка, фуражка' Ст.-рус. *капа, *накапка* 'жаночае пакрывава на галаву ў выглядзе вэлюма' (канец XV ст.). Далей гл. *капа*.

Падкарні 'маленькія саначкі, якія прычэпляюцца да санак пры перавозцы бярвення' (Жд. 2). Гл. *кары*; -н-, відаць, пад уплывам *карматы*, *карнаць*.

Падкі 'вельмі ахвочы, цікаўны да каго-, чаго-н.' (ТСБМ, Яруш., Др.-Падб.). Рус. *па́дкий*, ст.-рус. *па́дкий* (1570 г.) 'тс'. Утворана з суф. -к- ад *падаць* (гл.).

***Падкіднік**, *подкіднік* 'бабок трохлісты, *Menyanthes trifoliata* L.' (Бейл.). Зыходзячы са словаўтваральнай структуры, утварэнне ад прыметніка *падкідны, які да *кідаць* (гл.); але семантычная матывацыя невядомая.

Падкова 'жалезная дугападобная пласціна, якая прыбываецца пад конскія капыты'. Агульнаславянскае: рус. *подкова*, укр. *підкова*, ст.-рус. *подкова* (1576 г.), польск. *podkowa*, славен. *podkova* і г. д. Аддзяяслоўнае ўтварэнне ад *падкаваць* < *каваць* (гл.) (Брукнер, 279; Махэк, 285).

Падко́льная 'злы дух, які жыве, па павер'ю простых людзей, пад колам млына', *падко́льнік* 'чорт' (Нас.). Да *кола* (гл.).

Падкру́чка 'топкая балоцістая мясіна, зарослая кустамі' (Бяльк.). Канфіксальнае ўтварэнне ад *круча* (гл.), суф. -je (-ja). Параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 234.

Падкузьміць 'паставіць у няёмкае становішча, падкусіць' (ТСБМ, Нас.). Рус. *подкузьмить* 'тс'. Ад уласнага імя *Кузьма* (параўн. яшчэ рус. *объегорить* 'тс' < *Егор*). Першапачаткова 'псаваць надзеі, якія былі звязаны з днём Кузьмы', паколькі дзень св. Кузьмы і Дзям'яна (17 кастрычніка) лічыўся раней тэрмінам заканчэння сельскагаспадарчых пагадненняў (гл. Фасмер, 3, 297; там жа і інш. літ-ра). У бел., мабыць, з рус.

Падкула́чнік 'селянін, які дзейнічаў у інтарэсах кулака'. Да *кулак*₂ (гл.). Калька (або запазычанне) з рус. *подкулачник* (Крукоўскі, Уплыў, III).

Падкураваць 'пад'юдзіць, падбухтарыць да чаго-н.' (Федар., VII). Да *куруць*. Развіццё семантыкі, відаць, праз ужыванне гэтага дзеяслова ў пчаларскай практыцы: *падкуруць* (*пчол*) 'выгнаць з вулля, каб ляцелі шукаць нектар'.

Падку́чка 'падпечак' (СТ). Прэфіксальнае ўтварэнне ад *кучка*₃ (гл.).

Падла 'труп жывёліны, мярцвячына; аб кім-, чым-н. вельмі дрэнным' (ТСБМ, Нас., Шат., Касп., Бяльк., Грыг., Мядзв., Гарэц.), *па́дліна* 'тс' (ТС), *па́дло* 'аб тым, хто блігі' (Сл. ПЗБ). З польск. *padło* 'тс' (Карскі, Беларусы, 146), таксама як і *па́дліна* < польск. *padlina* (Кюнэ, Poln., 83). Да *падаць* (Брукнер, 390).

Падла́совік 'пеўнік стракаты (грыб)' (Сл. ПЗБ). Да *падласы* з суф. -овік па бура-жоўтаму колеру грыба.

Падла́сы 'з белай поўсцю на жываце (звычайна пра карову)' (ТСБМ, Бяльк., Шат.), 'жаўтаваты, светла-руды' (Гарэц., Некр., Мал.), 'аб сабаку: плямісты або з белай спіной ці белым жыватом' (Федар.), *подла́сы* 'падласы' (ТС), *падла́сівенькі* 'тс' (Сл. ПЗБ). Рус. *подла́сый* 'цёмна-гняды з падпалінамі', укр. *підла́сий* 'з белым жыватом'; далей рус. *ла́са* 'пляма прадаўгаватай формы, ільсняная пляма; паласа ад праса', *ла́сигь* 'пакідаць плямы'. Паводле Фасмера (2, 460), роднаснае літ. *lāšas* 'пляма', лат. *lāse* 'кропля, пляма, крапінка' (гл. таксама Бернекер, 1, 691; Міклашыч, 160; Мацэнаўэр, 9, 189). Збліжэнне з лат. *lāpsa* 'месца' (Мее — Эндзелін, 2, 440); Фасмер (там жа) лічыць менш верагодным.

Падле́глы 'які адносіцца да ліку асоб, аб'ектаў, з'яў, на якія распаўсюджваецца што-н. абавязковае, прымуковае; падуладны, падначалены' (ТСБМ, Нас., Яруш.). З польск. *podległy* 'тс'.

Падле́так 'хлопчык або дзяўчынка ў пераходным узросце'

(ТСБМ, Касп.), *падлёток* (ТС), *пудлёток* (Клім.) 'тс'. Рус. *подлёток*, укр. *підліток* 'тс'. Да *лёта* (гл.).

Падлэйчаць 'падглядзець, падкапаць (напр. бульбу)' (ТС), *падлэгчы* 'тс' (Мат. Гом.). Параўн. яшчэ *лэйчаць* 'лягчаць, пакладаць' (ТС). Да *лячаць* (гл.).

Падлётак₁ 'птушаня, якое крыху лятае' (Янк.), *падлёток* (ТС), *падлётых* (Мат. Гом.) 'тс'. Рус. *подлёток* 'тс'. Суфіксальны дэрыват ад *падлятаць* < *лятаць* (гл.).

Падлётак₂ 'падлетак' (Гарэц., Др.-Падб., Янк., КЭС, ушац., КЭС лаг.). З польск. *podlotek* 'тс', якое да *latać, lieseć* 'ляцець'. *Падлётых* 'тс' (Мат. Гом.) на аснове *падлётак* з іншай суфіксацыяй.

Падліца 'пляма карычневага колеру на скуры' (Сл. ПЗБ), *падлічча* 'радзімы знак на твары' (Шатал.). Да *ліцо* (гл.).

Падліцаць 'абяцаць' (Касп.), *падліціца* 'прыкінуцца' (?) (ТС). Гл. *зальяцаць* (ца), *лець*.

Падлбiсты 'пануры' (Мат. Гом.), 'упарты, настойлівы' (Сцяшк. Сл.). Да *лоб* (гл.), першапачаткова 'той, хто глядзіць спадылба'.

Падлoг 'падробка з мэтай ашукаць каго-н.; падман, ашуканства' (ТСБМ). Новае запазычанне з рус. *подлог* 'тс'.

Падлoга₁ 'насіл у памяшканні, па якім ходзяць; пол (пераважна ў жыллёвым памяшканні)'. З польск. *podłoga* 'тс' (Махэк, 120), якое ад *dłazyć* 'рабіць насіл' (Брукнер, 425).

Падлoга₂ 'падвалкі' (Мат. Гом.), 'падаконнік; падсілка' (Бяльк.). Рус. *подлога* 'падкладка, падвалкі', укр. *підліжки* 'вялікія камні, якія падкладваюцца пад асноўныя бярвёны хаты, калі месца няроўнае', *підлога* 'два пярэднія і два заднія слупы ў кроснах', чэш. *podloha, podložka* 'падстаўка; падкладка', серб.-харв. *podlog, podloga* 'падсілка, падкладка, падстаўка, фундамент', славен. *podloga* 'парог; ніжняе бярвяно', балг. *подлога* 'падкладка, падножка, падстаўка'. Аддзяслоўнае вытворнае ад *podložiti* < *ložiti* (гл. *лажыць*).

Падлўбак, *падлўбка* 'драўляная шына на санях' (Касп.). Да *лўбянка* (гл.).

Падлўбнік 'прыстасаванне у ткацкім станку' (Мат. Гом.). Да *лўбка* (гл.).

Падлўгайла 'які дапамагае ілгаць' (Нас.), *падлўжнік* 'падлізлівы, угодлівы чалавек' (Чачот). Рус. *подлыгала* 'ілгун'. Да *падлўгаць < *лўгаць*. Гл. *лўга*.

Падлўжны 'памылковы, падманны, няправільны' (Нас.). Рус. *подлужный* 'тс'. Ад *падлўгаць < *лўгаць* (гл. *лўга*).

Падмаладзіца 'праясніца на пагоду' (Некр.), *падмаладзтваць* (ца) 'збіраецца дождж' (Др.-Падб.), *подмолóджваць* 'намаражваць лёд на рацэ' (ТС). Гл. *маладзіца*.

Падмэцца 'паабяцаць' (ТСБМ, Янк. 3, Некр.) 'назвацца'

(*калі падмэцца грыбам, то лезь у каробачку*) (Янк. БП). Да *мець* (гл.). Адносна семантыкі параўн. чэш. *přiměti* 'заставіць, прымусіць', літ. *imtis* 'брацца, ўзяцца за што-н.; браць на сябе адказнасць'.

Падмётак 'падносок' (Янк. 1, Жыв. сл.), *падмёткі* 'тс' (Тарнацкі, Studia, Бяльк.). Калька рус. *подмётка*, якое ад *падмёт* 'падкладка' < *подметать* 'подшыць падкладку'. Аб рус. слове гл. Фасмер, 3, 298.

Падмўрак 'каменная або цагляная кладка пад чым-н.; фундамент' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Шат., Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ), *подмўрок* 'тс' (ТС), 'невялікая прыбудова да адрывы' (Шушк.), *падмўровак* 'падмурак' (ТСБМ, Гарэц., Касп.), *падмўроўка* 'тс' (Касп., Янк., Жд. 2, Сл. ПЗБ), 'выступ каля печы' (Мат. Гом.). Запазычанне з польск. *podmurek, podmurowka*, дзе яны з'яўляюцца дэрыватамі ад *podmurować* 'падвесці каменны (цагляны) фундамент'. Гл. таксама *мур*.

Паднавэс 'павець' (Сл. ПЗБ), *паднавэска* 'тс' (Сцяшк. Сл., ДАБМ, 798). Гл. *навес*.

Паднагoтная 'праўда, ісціна, падрабязнасці чаго-н., якія старанна ўтойваюцца' (ТСБМ, Нас.). Рус. *подноготная*, з *подноготная тайна*. З *пад* і *ногаць*, таму што тайну выводвалі з дапамогай уколаў пад ногці (Праабражэнскі, 1, 186; Фасмер, 3, 298).

Паднадoлак 'падбіўка' (Касп., Сл. ПЗБ), 'ніжняя частка, якую падрубліваюць' (Інстр. 1, Сцяшк. Сл.). З *пад-*, *на-*, *дол* з суф. *-ак*. Параўн. *падол*.

Паднарад 'падкладка ў абутку ад пад'ёму да наска' (ТСБМ, Інстр. 1, Сцяшк.), *поднарад* 'тс' (ТС). Рус. *поднаряд* 'тс', аддзяслоўнае ўтварэнне ад *поднарядить* 'падшываць нарад або паднарад' < *нарядить* < *ряд*. У бел., відаць, з рус., паколькі дзясловы ад *рад* бел. м. не ўласцівыя.

Паднёбнік (*паднёбнік*) 'прыстасаванне ў ткацкім станку' (Мат. Гом.), *паднябэсьнікі* 'тс' (Жыв. сл.). Гл. *панебнік*.

Паднём 'церассядзельнік' (Касп.). З *пад'ём* з *-н-*устаўным. Гл. *падняць*.

Паднётка 'падносок' (Сл. ПЗБ). З *падмётка* (гл.).

***Паднож'е**, *поднож'е* 'патомакі, нашчадкі' (ТС). Конфікснае вытворнае ад *нага* (гл.).

Падножкі, *падношкі* мн. 'воўна, астрыжаныя з ног авечкі' (Сл. ПЗБ). Да *нага* (гл.).

Падно́сак 'частка другой падэшвы ў абутку ад наска да палавіны ступні' (ТСБМ, Гарэц., Др.-Падб., Некр., Янк. 1), *падно́ска* (Бяльк., Сл. ПЗБ), *подно́сок* 'тс' (ТС). Да *насок* (гл.). Параўн. рус. арханг. *подносóчники* 'падноскі'.

Падны́каць 'кпіць, насміхацца' (Шпіл.). Няяснае слова з-за адсутнасці параўнаўчага матэрыялу і геаграфічнай прывязкі.

Магчыма, балтызм; параўн. літ. *pānieka* 'пагарда да каго-н.', *pāniēkinti* 'аднесціся з пагардай; пакпіць з каго-н.', *niēkti* 'пагарджаць'. Аднак не выключана і славянскае паходжанне, з *паднукаць ад выкл. *ну!* (параўн. яшчэ тураў. *ны!* выкл.), з развіццём семантыкі 'паганяць, падбухторваць' — 'кпіць, насміхацца'.

Паднябённе 'верхняя частка поласці рота' (ТСБМ, Касп., Шат., Гарэц., Некр., Дразд., Мядзв., Янк. 2), *паднябёння*, *пуднібёня*, *пуднябённе* 'тс' (Сл. ПЗБ), 'верхняя частка скляпення рускай печы' (Касп., Шат., Гарэц., Некр., Дразд., Сл. ПЗБ), *поднебённе*, *поднебёнэ* 'тс' (Шушк.), 'скляпенне ўнутры каменнага будынку' (Мядзв.). Укр. *піднебёння* 'паднябенне; скляпенне рускай печы', польск. *podniebienie* 'паднябенне; скляпенне ўнутры будынку', чэш. дыял. *podnebí* 'паднябенне', славац. *podnebie* 'паднябенне; балдахін'. У рус. у гэтых значэннях ужываецца *нёбо*; у паўдн.-слав. прасл. *nebo* — 'паднябенне; полаг, балдахін'. Да *неба* (гл.).

Падняхвёрывацца 'згаджацца; абяцаць (легкадумна)' (Юрч.), *падняхвёрываць* 'падбухторваць, падахвочваць' (Юрч.). Няясна. Магчыма, да *ахвяра* (гл.); першапачаткова *паднеахвёрывацца*, потым у выніку рэдукцыі галоснага *падняхвёрывацца*. Не можа быць паразітнай устаўкай, параўн. маг. *nīhalīna* 'халепа, нянасце'.

Падняць 'узяць, падабраць што-н. з зямлі, падлогі і пад.; перавесці ў вертыкальнае становішча і г. д.' Рус. *поднять*, укр. *підняти*, польск. *podjąć* і г. д. Да праслав. *j-ьtrь, etī*. Параўн. *абняць, мець*.

Падобны 'які мае падабенства з кім-, чым-н., нагадвае каго-, што-н.' (ТСБМ), 'прыгожы, здатны, добры да чаго-н.' (Федар. VII). Агульнаславянскае: рус. *подобный*, укр. *подобний*, *подібний*, ст.-слав. *подобьнъ*, чэш., славац. *podobný* і г. д. Праслав. *rodobьnъ*, якое ад *rodobiti* < *doba* (гл. *даба*), з першапачатковым значэннем 'падыходзячы' (гл. Фасмер, 3, 298; Брукнер, 91).

Падобнікі 'кальсоны' (Мат. Гом.). Суфіксальнае ўтварэнне на базе словазлучэння *пада дно* 'падыспад'.

Падойма 'падняцце, пад'ём' (Нас.), *падойм* (Яруш.), *падоймы* (Др.-Падб.) 'тс', *падбіймы* 'пачастунак у час вяселля для таварышаў маладога або сябровак маладой' (Янк. 2), у *падбійму* 'як падняць' (Юрч.). Укр. *підбійма* 'рычаг', польск. *roduta*, чэш.-дыял. *rodejta* 'частка калёс', славац. *rodojta*, *rodejta*, *rodojňa* 'рычаг'. Мабыць, праслав. *rodъ-jьm-a* (гл. *падняць*) (Махэк, 466).

Падок 'падсцілка пад стог' (Сцяшк.), 'насціл з бярвення на чатырох слупах пад стог' (Выг.), *падок* 'падпечны зруб' (Дразд.), 'памост пад стажок намалочанага збожжа; воз'

(ТС). Памяншальнае да *под* (гл.). Параўн. яшчэ рус. *под* з дакладнымі семантычнымі карэспандэнцыямі: 'падсцілка пад стог, некалі з памостам, насцілам', 'падапечны зруб' і г. д.

Падол 'ніжні край сукенкі, кашулі і пад.' (ТСБМ, Нас., Яруш., Шат., Касп., Юрч.), *подол* 'тс' (ТС), 'плыткае месца ў рэчцы, дзе мыюць бялізну' (Касп., Юрч., Янк., Сцяшк. Сл.), *падол*, *паддол* 'прыпол; падол' (Сл. ПЗБ). Рус. *подол* 'край адзежы; падэшва гары; нізкае месца пабліз ракі', укр. *поділ* 'нізкае месца; падол жаночай кашулі', польск. *podolek* 'падол адзежы', чэш. *podol* застар. 'доўгая даліна', *podolek* 'падол адзежы', *padol* 'доўгая даліна'. Да *po-* і *dolъ* (Фасмер, 3, 299; Махэк, 134).

Падонак 'адонак (пад сена)', *падона* 'тс' (ДАБМ, 878), *падонне* 'ніжні пласт сена' (Мат. Гом.). Гл. *адонак*.

Падонкі 'рэштка вадкасці з асадкамі на дне пасудзіны; дэкласаванья, разбэшчаныя, злачынныя элементы грамадства'. Суфіксальнае вытворнае ад *падонны < *дно* (гл.) з суф. -к-. Другое значэнне — семантычная калька рус. *подонки*.

Падора 'завіруха, завея' (Бяс.). Рус. дыял. *падёра*, *падора* 'тс', *падарь* 'зімняя непагадзь'. Ад *па-* і *дзяру* (Гл. Фасмер, 3, 183).

Падобша. Гл. *падэшва*.

Падобшы 'пажылы, даволі стары' (Нас.). З польск. *podeszły* 'тс'.

Падпадуха 'перапёлка' (Дразд.), *пудпудніца* 'тс' (Маш.). Гукапераймальнае. Параўн. укр. *підпідьом* 'для адлюстравання крыку перапёлкі', *підпідьомкати* 'крычаць (аб перапёлу)'.
Падпалясываць 'падпяразваць' (Мат. Гом.). З *падпаясываць*, з дыялектным змяненнем *j > л*.

Падпалак₁ 'праснак' (ТС, Мат. Гом.), *подпалак*, *пудпалок* 'тс' (Сл. Брэсц.), *подпальнік*, *подпаленік* (ТС). Рус. *подпалок* 'што-н. падпаленае', укр. *підпалок*, *подпалок*, *пудпалок* 'род мяккага хлеба; праснак', польск. *rodzatek* 'блін, спечаны на коміне' (Карл.). Вытворныя ад *падпаліць* < *паліць* (гл.). Падрабязна гл. Вештарт, Лекс. Палесся, 112.

Падпалак₂ 'прут у ярме' (Сцяшк. Сл.), *подпалок* 'частка сахі (жалезны прут), якая падтрымлівае паліцу' (Сержп. Земл., Выг.), *пугпалок* 'тс' (Гарнацкі, Studia). Польск. *rodzatek* 'тс'. Конфікснае ўтварэнне ад *паліца* (гл.) з адсячэннем суф. у базавым слове. *Падпалак* падтрымлівае *паліцу* — асноўную частку сахі.

***Падпалонік**, *подполоник* 'тоўсты блін' (Шатал.), *пудполоник* 'корж з хлебнага цеста, які пяклі ў печы пры полымі' (Клім., Бессон.). Паводле вывадаў Вештарт (Лекс. Палесся, 111), вытворныя ад *rolten* — (гл. *польшы*) *падпалонік* < *падпаломнік займаюць заходнюю частку Прыпяцкага Палесся

і прымыкаюць к заходнеславянскаму арэалу, параўн. польск. *podplotyk* 'від плоскага бліна', *podplotiey* 'блін, спечаны як бы на спробу, перад выпяканнем хлеба' (Карл.), чэш. *porlatenice* 'блін, спечаны з хлебнага цеста' і г. д.

Падперазаць 'сцягнуць, зацягнуць на таліі поясам, папругай і г. д.; надзець на каго-н. пояс, папругу і пад.' Рус. (паўдн., зах.) *подперазать*, укр. *підперезати* 'тс'. Ад *пераз* (гл.).

Падпінак 'церассядзёлак' (Шат., Сл. ПЗБ, Нар. лекс., мядз.), *падпінак*, *падпінка* 'падсядзёлак' (Сцяшк. Сл.). Суфіксальны дэрыват ад *падпінаць* 'прымацоўваць' (Сл. ПЗБ), якое, відаць, з польск. *podpiąć* 'тс' (гл. *пнуць, пняць*). Не выключана, што гэта можа быць і запазычаннем польск. *podpinka* 'пад-брушнік'.

Падпінкі 'сорт позніх яблык' (Сцяшк. Сл.). Відаць, з *пінка* (гл.) <*пепін шафранны* 'тс'.

Падпольшчык 'той, хто працуе ва ўмовах падполля'. Да *падполле* 'дзеінасць, накіраваная супраць улад, якая праходзіць тайна' <*пол* (гл.). Калька (або запазычанне) рус. *подпольщик* (Крукоўскі, Уплыў, III). Аналагічна *падпольшчыца* <рус. *подпольщица*.

Падпруга. Гл. *папруга*.

Падрабязны 'вельмі грунтоўны, дакладны, з усімі дэталямі і дробязямі'. Конфікснае ўтварэнне ад *дробязь* (гл.) з прыстаўкай *па-* і суф. *-н-*.

Падрад₁ 'абавязацельства выканаць якую-н. работу за пэўную плату, а таксама работа, якая выконваецца паводле такога абавязацельства' (ТСБМ). Аддзеяслоўнае ўтварэнне ад *падрадзіць* <*рад* (гл.).

Падрад₂ 'непасрэдна адзін за другім; без перапынку; запар'. Рус. *подряд* 'тс'. Ад *под* і *рад* (гл.).

Падрачыць 'падражніць' (Сцяшк.) з польск. *podręczyć* 'памучыць каго-н., пакпіць над кім-н.'.

Падрóbкі 'вантробы сярэдніх і дробных жывёл' (Нас.), *падраб'яжжа* 'унутранасці жывёлы' (Сл. ПЗБ), *падробэнькэ*, *падрубынкі* 'тс' (Сл. Брэс.). Укр. *подріб*, *подробі*, польск. *podroby*, *dróbki* 'тс'. У іншых славян безпрыставачныя: чэш. *drob*, *drůbky*, славац. *droby*, серб.-харв., славен. *drob* 'унутранасці жывёлін; дробязь, адкіды', балг. *дроб* 'печань, лёгкія'. Вытворныя ад асновы *drob-* (гл. *драбіць, дробны*; параўн. яшчэ Трубачоў, ЭССЯ, 5, 122) (Брукнер, 87; Фасмер, 1, 539). Інакш Махэк (128), які звязвае з праслав. *otroba* (гл. *утроба*).

Падруба 'ніжні вянок зруба' (ТСБМ, Сцяшк.), *падруб* (Янк. 1, Мат. Гом.), *падруб*, *падруба* (Шат., Бяльк.), *падруба*, *падруба*, *падрубы* (Сл. ПЗБ), *падруба* (Шушк., Тарнацкі, Studia), *падрубіна* 'адно з чатырох бяргавых падруб' (Янк. 1). Рус. *подруб* 'зруб або некалькі вяноў, якія падведзены

пад зруб', *падруба* 'вуглы ў зрубе', серб.-харв. *подруб* 'рубец, падшыты край адзежы'. Аддзеяслоўныя ўтварэнні ад *падрубіць* <*рубіць* (гл.). У будаўнічай тэрміналогіі бел.-рус. іза-лекса. *Папрубіна* ад *падруб(а)* з суф. *-іна*.

***Падрубны**, *падрубны* 'падкалодны'. *Жаба папрубна* 'жаба, якая жыве пад драўлянымі пабудовамі або пад ляжачымі калодамі (ТС). Гл. *папруба*.

Падружжа 'жонка; сяброўка', *падружнікі* 'пяшчотная назва мужа або жонкі' (Нік. Очерки). Вытворнае ад *друг*. Дакладны адпаведнік ва ўкр. м.: *падружжа* 'шлюб; муж, жонка, сямейная пара'.

Падружыцца 'ажаніцца' (ТС). Украінізм; параўн. *падружытисся* 'тс'. Гл. яшчэ *падружжа*.

Падрухатаць (*падрухітаць*) 'пабіць (пасуду)' (Сцяшк. Сл.). З польск. *podrugiotać* 'разбіць, разламаць, раскрышыць'.

Падручнік 'кніга, па якой вывучаюць які-н. прадмет' (ТСБМ). Калька польск. *podręcznik* 'тс'. Далей да *рука* (гл.).

Падручны 'які знаходзіцца пад рукамі, заўсёды ёсць; які выконвае падсобную работу' (ТСБМ). Да *рука* (гл.). *Падручны (вол)* 'левы вол, які «пад рукою»' (Янк. 1), *падручны конь (вол)* 'тс' (ТС). Рус. *падручная лошадь* 'прыпражыны конь з правага боку', дан. *падручны (падрушны) вол* 'вол з левага боку', укр. *падручний (вол)* 'тс'.

Падручча 'бярэмя' (Сцяшк. Сл.), *падручай* 'ахапак сена, які можна ўзяць пад руку', *падруч'е* 'месца пад рукой; аб'ём, які можна прынесці пад пахай' (ТС). Суфіксальныя вытворныя на базе словазлучэння *пад руку*. Гл. таксама *ручай(ка)*.

Падручыцца 'даць згоду зрабіць што-н., узяцца за якую-н. работу для каго-н' (ТСБМ, Сл. ПЗБ, Жд. 2), *падручыцца* 'дамаўляцца, наймацца' (ТС). Да *рука*, *зручка* (гл.).

Падрызаваць 'падабраць венікам збожжа (знізу ўверх)' (Сцяшк. Сл.), *падрызовуваць* 'падрабаць лапатай' (Выг. дыс.). Да *рэзаць*; у гэтай форме, відаць, украінізм, параўн. *падрызуваць*.

Падрымка 'трэцяя струна пасля баса ў скрынцы, якая выдае гук ля' (Мядзв.), *падрымоўка* 'другая струна ў скрыпцы' (Шат.). Гл. *рыма*, *рымзаць*.

Падрэз 'жалезная паласа саннага полаза' (ТСБМ, Бяльк., Некр.), *падрэзы* (Янк. 2, Інстр. I), *падрэз*, *падрэзы* (ТС), *паднарэзы*, *падрэзы* (Маслен.). Рус. *подрез*, *подрезы* 'тс'. Аддзеяслоўны назоўнік ад *падрэзаць* <*рэзаць* (гл.).

***Падскóчка**, *потскóчка* 'скопкі дахавыя, *Sempervivum tectogium* L.' (Бейл.). Гл. *скóчки*.

Падскрòбак 'апошні сын або дачка' (Шат., Сл. ПЗБ, Інстр. I), 'апошні снег' (Инстр. I), *падскрэбіш* 'малы хлеб з астаткаў цеста; апошні сын або дачка', *падскрэбуш* 'саскрэбенае цеста

з дзяжы, што засталася на закваску' (Сцяшк. Сл.), *падскрѣбка*, *падскрѣбка*, *пыдскрѣбка* 'маленькая булка з астаткаў цеста' (ТС). Да *падскрабаць* < *скрабці* (гл.).

Падснежнік 'шматгадовая цыбульная расліна сямейства амарылісавых, якая цвіце ранняй вясной белымі кветкамі; пралеска' (ТСБМ), 'пралеска, *Heratica mill. pobilis'* (Кіс.) *падснежнік* 'кураслеп дуброўны, *Apetone nemogosa L.'* (Бейл.). Рус. *подснежник* 'назва розных кветак, якія вясной з'яўляюцца першымі'. Ад прым. *падснежны* з суф. *-ік* па вельмі распаўсюджанай ва ўсх. -слав. мовах мадэлі ў назвах раслін і грыбоў (Параўн. Сцяшк. Афікс, наз., 97).

Падсѳбіць 'памагчы' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Касп., Бяльк.). Рус. *подсобить*, укр. *підсобити*. Усходнеславянскае, ад дав. скл. зваротнага займ. *сабе*. У іншых славян аналагічныя дзеясловы без прыстаўкі або з інш. прыстаўкамі: польск. *(o)sobić* 'прысвойваць', чэш. *sobiti, osobiti*, дыял. *dosobit se* і г. д. (гл. Брукнер, 505; Махэк, 535).

***Падсѳлнух, пудсѳлнух** 'сланечнік' (Выг.). Рус. *подсолнечник*, дыял. *подсолнух*. Да *сонца*. Семантычную матывацыю гл. *сланечнік*.

Падструністы 'тонкі (конь)' (Касп.). Да *струна* (гл.).

Падступства 'каварства' (Гарэц., Яруш.). Калька польск. *podstępność* 'тс'.

Падсўглу 'падрад' (*касіць усё падсўглу*) (Касп.). Няясна.

***Падсуканы, подсуканы** 'падцягнуты, зграбны' (ТС), *пітсуканы* 'высокі, тонкі' (Ніканчук). Да *падсукаць* < *сукаць* (гл.). Першапачаткова, відаць, 'паваротлівы, лоўкі', калі мець на ўвазе семантыку дзеяслова. Параўн. таксама літ. *apsukrūs* (ад *sūkti* 'круціць', роднаснае слав. *sukati*) 'выкрутлівы, паваротлівы, лоўкі'.

Падсўчча 'канат, які прывязваецца за лапу якара' (Инстр. III), 'канат' (Мат. Гом.), *подсўчч'е* 'тс' (ТС). Укр. *підсўчча* 'паводок, на якім прывязаны паплавок (*сучка*) к якару лодкі'. Да *сучка*₂ (гл.) у розных тэхнічных значэннях.

Падташа 'падпавецце' (Мат. Гом.). З *паддташа* 'прастора або папамышканне пад дахам'; магчыма, няправільны запіс.

Падтыннік 'чыстацел' (ТСБМ), 'залозніца вузлавата, *Scrophularia podosa L.'* (Кіс.), 'паслэн чорны, *Solanum nigum L.'* (Бейл.). Рус. *подтынник*, укр. *підтынник* 'расліна *Scrophularia podosa L.'* Суфіксальны дэрыват ад прыметніка *падтынны* < *тын* (гл.). Расліна названа па месцы вырасцання.

Падўзы 'частка коннай збруі, шляя' (Касп., Янк. 3, Мядзв.). Гл. *падгузы*.

Падўст 'рыба сямейства карпавых' (ТСБМ), дыял. таксама *паду́ста*. Рус. *подуст*, *подус* 'рыба з сямейства чабакоў', укр. *підуст*, *підуста* 'рыба *Chondrostoma nasis*', польск. *podust*,

podusta, чэш. *podousev*, славац. *podustva*. Адсутнічае ў паўдн.-слав. м. Паводле Махэка (467), назва рыбы — гэта субстантываваны прыметнік **podusta (ryba)* < *usta*, таму што верхняя сківіца больш тоўстая і доўгая, чым ніжняя. Гэта ж семантычная матывацыя ўжо ў Даля.

Падўчая (хвароба), *падўчка* 'эпілепсія'. Рус. *падучая* (болезнь), *падўчка*, польск. *padaczka*, чэш. *radoucí nemoc, radoucnice*, славац. *radúpnica*, серб.-харв. *падавица* і г. д. Да *падаць* (Фасмер, 3, 184; Махэк, 425); параўн. таксама ням. *fallende Sucht* 'эпілепсія' < *fallen* 'падаць'.

Падўшка 'пасцельная рэч — напханы пухам, пер'ем, сенам і пад. мяшок', дыял. 'частка калёс'. Рус. *подушка*, укр. *подушка*, *подўха*, ст.-рус. *подушька*, польск. *poduszka*, чэш., славац. *poduška*, ст.-чэш. *poducha*. Праслав. *poduška*. Большасць даследчыкаў звязваюць з серб.-харв. *дўхна* 'пярына', чэш., польск. *duchna* 'тс' і далей з *дух* (гл.) (Фасмер, 3, 301; там жа і інш. літ-ра). Інакш Махэк (467), які выводзіць з *podъ* і *ucho*.

***Падхѳпаць, подхѳпаць** 'прасяваць зерне праз рашато' (Выг. дыс., ТС). Гл. *хапаць*.

Падхлѳп 'крынічнік даўгалісты, *Veronica longifolia L.'* (Кіс., Касп.). Да *хлопаць*, паводле ўласцівасцей кветак' (параўн. Аненкаў, 164).

Падхлябісты 'худы' (КЭС, карэл.). Да *хлябы* (гл.).

***Падцінака, пацьцінака** 'чалавек, які заўсёды любіць падсмейваць другіх' (Янк.). Да *падцінаць* < *цяць*, *-цінаць* (гл. *выцінаць, сцяць*).

Падцўр 'палка ў гульні «казіны рог»' (Рам.). Не зусім ясна, відавочна, ад *падцураць* < *цур*, *цураць* (*ца*) (гл.).

Падцѳпак 'раскладка снапоў на таку (для малацьбы цапамі)' (ДАБМ, 873), *пыцьцѳпок* 'тс' (Шатал.). Конфікснае ўтварэнне ад *цѳп* (гл.).

Падцѳглісты 'худы' (КЭС, карэл.), мабыць, ад *падцѳгнуць*; але параўн. яшчэ *цяглі* 'ногі (доўгія)'

Падчѳпѳха 'лучынны кош' (Касп.). Да *падчѳпѳць* < *чѳпѳць* (гл.).

Падчѳпісты 'худы' (КЭС, карэл.). Ад *падчѳпіць* < *чѳпѳць* (гл.).

Падчѳрыца, падчѳрка 'няродная дачка мужа ці жонкі'. Рус. *падчѳрица*, дыял. *падчѳрка, падчѳчка, падчѳрка*, укр. *падчѳрка*, серб.-царк.-слав. *падчѳшѳрица*. Паводле Фасмера (3, 184), з *ра-* і *дѳkti*, він. скл. *дѳkterъ*. Параўн. ст.-прус. *roducre*, літ. *rodikra* 'тс' (Траўтман, 378).

Падчѳніць 'падсыпаць мукі ў цеста перад замесам' (Вешт.), *падчѳніць* 'падсяваць; адсяваць пры дапамозе рэшата дробную мякіну ад зерня' (Шатал.). Гл. *чыніць*. Дзеяслоў вельмі шырокага семантычнага аб'ёму; што датычыць

приведенных тут значенняў, параўн. рус. *расчиня́ть* 'замешваць цеста, ставіць, тварыць', серб.-харв. *ч́инити* 'прасейваць зерне', славен. *č́iníti* 'прасейваць (цераз сіта)'.
Падшкля́нак 'падстаўка з ручкай (звычайна металічная), у якую ўстаўляюць шклянку' (ТСБМ) Да *шклянка*. Калька рус. *подстакáнный* 'тс'.

Падшпа́рак іран. 'хлапчук 12—16 гадоў, падлетак' (Сцяшк.). Да *шпарыць* (гл.).
Падштáнікі 'кальсоны, споднікі'. Рус. *подштáнники*, укр. *підштáнки*. Да *штаны* (гл.) (Фасмер, 3, 301).

Падшыва́нец, падшыва́лец 'хлапчук (звычайна падлетак)' (ТСБМ, Инстр. III), *падшыва́нец* 'гарэза' (Касп.), 'той, хто выдае сябе за каго-н. іншага' (Др.-Падб.), *падшыты ветрам* 'легкадумны' (Сл. ПЗБ). Укр. *підшива́ло* 'падліза', рус. *подшивáла* 'дасціпнік, жартаўнік', *подшивáть языком* 'кпіць, жартаваць'. Да *падшыць* < *шыць*; семантыка відавочныя з фразеалагізма *падшыты ветрам*. Дэфініцыя Друцкага-Падбярэскага — семантычнае запазычанне з польск. *podszyci* 'тс'.

Падэ́ць 'падман' (ТСБМ). З польск. *odejście* 'хітрасць, падман'. Сюды ж *подэ́сны* 'ліхі, подлы' (Сцяшк. Сл.).

Падэ́шва 'ніжняя частка абутку, якая мае форму ступні, ніжняя частка, аснова чаго-н.' (ТСБМ), дыял. *падбшва* 'тс'. Рус. *подбшва*, укр. *підбшва*, ст.-рус. *подъшѣва*, польск. *podszwa*, чэш. *poděšov*, славац. *podšova*. З *podъ* і *šъvъ* (гл. *шво, шыць*) (Праабражэнскі, 2, 86; Фасмер, 3, 299). Фанетычны варыянт *падэ́шва* з польск. *podszwa*.

Паж 'у сярэдняй вякі — падлетак, юнак дваранскага роду, які служыў пры двары караля або буйнага феодала' (ТСБМ). Праз рус. *паж* або польск. *paż* з франц. *page* ад італ. *raggio* 'малады слуга' (параўн. Фасмер, 3, 184).

Па́жа 'паша' (Янк. I, Сл. ПЗБ). З *паша* ў выніку дыялектнага інтэрвакальнага азванчэння глухіх зычных.

Пажáр 'агонь, які ахоплівае і знішчае ўсё, што можа гарэць, а таксама сам працэс гарэння'. Рус., укр. *пожáр*, царк.-слав. *пожарѣ*, польск. *pożar*, н.-луж. *róžar*, чэш. *požár*, серб.-харв. *пожáр*, славен. *požár*, балг. *пожáр*. Праслав. *požarъ*. Ад *po-* і *žarъ* (гл. *жар*) (Фасмер, 3, 302; Махэк, 722).

Пажарні́ца 'шматгадовая расліна сямейства злакавых з суквеццем у выглядзе мяцёлкі' (ТСБМ), *пажáрнік, пажарні́ца* 'расліна *Holcus mollis* L.' (Кіс.), 'расліна, якая расце ў хваёвым лесе пасля пажару' (Янк. I), *пажáрніца палявая* 'расліна *Holcus mollis* L.' (Кіс.). Суфіксальныя вытворныя ад *пажáрны*, г. зн. 'расліна, якая расце на месцы пажару'.

Пажáрыска, пажáрыско, пажáрынско 'пажарышча' (Сл. ПЗБ), *пожáрыско* 'тс' (Талстой, Георг. терм., 198, палес.). Дэ-

рывает ад *пажар, пажарны* з суф. *-isko*; дадзеная словаўтв. мадэль прымыкае да зах.-слав. утварэнняў лакальных назваў на *-isko* (параўн. *пажарышча*).

Пажáрышча 'месца, дзе быў пажар; тое, што засталася пасля пажару'. Рус., укр. *пожáрище*, серб.-харв. *пожáриште*, славен. *požárišče*, балг. *пожáриште* 'тс'. Дэрыват ад *пажар* з суф. *-iště*; старажытная ўсх.-паўдн. словаўваральная мадэль лакальных назваў. Сюды ж дыял. 'поле на месцы выгарэлага лесу' (Выг. дыс.), а таксама палес. *пожáриш'ч'е, пужэ́риш'е* 'выгарэлы кавалак лесу' (Талстой, Георг. терм., 198).

***Пажóнны, пажóнный** 'прыстойны, шляхетны (аб чалавеку)' (Клім.). З польск. *porządny* 'тс'.

Па́жылка 'звязка, якая злучае ніт з панажом у ткацкім станку' (Мядзв.). Гл. *жыла, жылка*.

Пажуры́ чортавы 'расл. бадзьяк палявы, *Cirsium arvense* (L.), Scop.' (брэсц. Кіс.). Гл. *пазу́р*.

Пажы́лы 'немалады, у гадах'. Рус. *пожилóй*, польск. *pożyły* 'тс'. Да *пажыць*, першапачаткова дзеепрыметнік на *-л*.

Пажы́так 'дробны скарб, хатнія рэчы; здабыча, пажыва' (ТСБМ, Нас., Бяльк., Шат), *пожы́ток* 'узятак' (Ніканчук, Лексика Полесья). З польск. *pożytek* 'карысць, выгада'.

Пажы́тнік 'род адналетніх або мнагалетніх раслін сямейства бабовых' (ТСБМ), 'пылюшнік вузкалісты, *Thalictrum augustifolium* Jacq.' (Кіс., Инстр. II), '*Trigonella* L.' (Кіс.). Рус. *пожы́тник* '*Trigovella* L.', чэш. *pažitka* 'цыбуля-рэзанец'. Да рус. *пажыть*, чэш. *pažit*, якое ад *па-* і *жить* (гл. *жыць*) (Фасмер, 3, 185; Махэк, 440).

Паз 'выемка ў якой-н. дэталі, куды ўстаўляецца выступ другой дэталі; вузкая доўгая шчыліна паміж няшчыльна прыгнанымі бярэнамі, брусамі, плітамі і пад.' Рус. *паз*, укр. *паз*, ст.-рус. *пазъ*, польск. *paż*, чэш. *paž* (з рус. — Махэк, 439), славен. *pāz*. Праслав. *pažъ*. Роднаснае грэч. *λίγυμμα* 'убіваю', лац. *pango* 'упэўніваю' і ням. *fugen, fōgjan* 'злучыць, прыпасобіць' ст.-в.-ням. *fuoga* 'паз' (гл. Фасмер, 3, 185; там жа і інш. літ-ра).

Пазáддзе 'адыходы, астаткі пры малацьбе або веянні' (ТСБМ, Нас., Бяльк.), *позáдзье* 'тс' (ТС). Укр. *позáдь* 'тс'. Да *зад* (гл.).

Пазáдки 'адходы, астаткі пры малацьбе або сеянні' (ТСБМ, Нас., Янк. 2, Инстр. I), *позáдок* 'тс' (ТС), 'астаткі ад вадкай ежы на дне' (Вешт., дыс.). Рус. *позáдки* 'тс'. Да *зад* (гл.).

Пазáлки 'шчолак; брудная вада пасля мыцця бялізны' (Гарэц., Касп., Бяльк., Сцяшк. Сл., Мат. Гом., Инстр. I; КЭС, бых., шкл.), *пазóлки* (КЭС, мазыр.), *пазóлы* (Клім., Влад.), *позóл, позóлки, позóлье, позóлінье* (ТС) 'тс'. Рус. *пазóлки, укр. пазóлки, пазóлки* 'тс'. Бязафікснае і з суф. *-к-* утварэнне ад *пазóлиць* < *зала* (гл.).

Пазатакрók прысл. 'пазамінулы год' (Сцяшк.), *пазатакрák* 'тры гады назад' (Янк. 2) з *па-за-так-рок*. Да *рок* 'год' (гл.).

Пазванók 'састаўная частка пазваночніка чалавека і некаторых жывёл' (ТСБМ). Рус. *позвонók* 'тс'. Паводле Фасмера (3, 303), звязана чаргаваннем галосных з *звяно* (гл.).

Пазванóчник 'асноўная частка шкілета ў чалавека і некаторых жывёл, якая складаецца з пазванкоў' (ТСБМ). Рус. *позвонóчник* 'тс'. Утварэнне ад *пазваночны* <*пазванок*.

Пазёмка₁ 'замець' (ТСБМ, Янк. 3, Інстр. I). Рус. *позёмка*. Суфіксальнае вытворнае ад словазлучэння *на земі* (параўн. корань *zet-* у словах *пазём*, *чарназём* і інш.).

Пазёмка₂ звывайна толькі мн. *пазёмкі* 'суніцы' (ТСБМ, Янк., Яруш., Гарэц., Сцяшк., Кіс., Бесс., Мат. Гом.), *пазёмкі*, *пазёмкі*, *позінкі* 'тс' (Сл. ПЗБ). Рус. *пазёмка*, польск. *roziotka* 'тс'. Гл. *пазёмка₁*, у бел., відаць, з польск.

Пазіраваць 'быць натурай для фатографа або мастака; прымаць позу' (ТСБМ). З рус. *позіровать* 'тс', якое з ням. *posieren*, першакрыніцай якога ў сваю чаргу з'яўляецца франц. *poser* 'класці, ставіць' (параўн. Фасмер, 3, 303).

Пазітывны 'які заснаваны на фактах, на вопыце; дадатны' (ТСБМ). З рус. *позитивный* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 78). Не выключана запазычанне і з польск. *pozytywny*. У рус. і польск. мовах праз зах.-еўрап. мовы з лац. *positivus* (параўн. Фасмер, 3, 303).

Пазіцыя 'месцазнаходжанне каго-, чаго-н., размяшчэнне; пункт погляду; думка' (ТСБМ). З рус. *позиция* (Крукоўскі, Уплыў, 78), дзе праз зах.-еўрап. мовы з лац. *positio* 'становішча'.

Пазногаць 'ногаць' (ТСБМ, Яруш., Шат., Сцяшк. МГ, Сл. ПЗБ, Інстр. I), *пазнóкаць* 'тс' (Нас.). Агульнаслав. і праслав.: рус. *пазнóгть*, *пазнóкть* 'фаланга пальца, на якой расце ногаць', укр. *пагність*, родн. скл. *пагнóстьа*, ст.-рус. *пазногъть*, ст.-слав. *пазногъть*, *пазнегъть*, польск. *roznogiec*, *raznokiec* і г. д.; праслав. *raz-pogъть*. З прыстаўкі *raz-* і *nogъть* (Праабражэнскі, I, 610; Брукнер, 400; Фасмер, 3, 186).

Пазор 'час перад світаннем' (Сцяшк. Сл.). Адрэзаслоўнае ўтварэнне ад **пазорыць* <*зорыць* (гл.), г. зн. 'час, калі становіцца відно'. Параўн. таксама наступнае.

Пазорны 'прыгожы, відны, статны' (Гарэц., Бяльк., Янк. БП, Янк. I, Шн., Нар. лекс.), 'той, хто непрыстойна сябе паводзіць' (Сл. ПЗБ), *пазёрны* 'прыгожы' (Федар., VII). Рус. *позорный* 'непрыстойны, ганебны', ст.-рус. *позорный* 'непрыстойны, ганебны', польск. *rozogny* 'уяўны, які задаецца', чэш. *rozogny* 'уважлівы', славен. *rozógen* 'уважлівы', балг. *позóрен*. Прыметнік на *-n-* ад слав. *rozogъ* 'увага; ганьба'. Далей гл. *зорыць*, *зрэнкі*.

Пазубіцца 'прарасці' (Мат. Гом.), *позубыцца* 'тс' (Выг. Дыс., палес.). Гл. *зуб*.

Пазумéнт 'шытая золатам або срэбрам тасьма, якой аздабляюць мэблэ, адзенне і інш.' (ТСБМ). З рус. *позумéнт* 'тс', якое праз нов.-в.-ням. *Posament* або н.-ням. *rasement* з франц. *rasement* (гл. Фасмер, 3, 303).

Пазур 'кіпцюр, ногаць' (ТСБМ, Шмат., Шпіл., Янк. БП, Сцяшк. МГ, Бессон., Інстр. II, Жд. 2, Сл. ПЗБ), *пазур* 'тс' (ТС). Рус. *пазур* 'кіпцюр', дыял. 'расл. *Sentaurea pulchella*', польск. *razur*, в.-луж. *razog*, н.-луж. *razoga*, славац. *razúr* 'тс', чэш. *razour* 'кіпцюр; расл. наготкі'. Паводле Фасмера (3, 186); Махэка (430), скарочаная форма ад *raznogъть* (гл. *пазнóгаць*) з суф. *-urъ*.

Пазуха 'прастора паміж грудзямі і адзеннем' (ТСБМ, Нас., Яруш., Сл. ПЗБ), 'вараток, манішка ў сарочцы' (ТС), *пазухи* 'пярэдня частка адзення на грудзях' (Малчанава, Мат. культ., Шн. 3). Рус. *пазуха*, укр. *пазуха*, ст.-слав. *пазоуха*, польск., чэш., славац. *razucha*, серб.-харв. *пазухо* 'пазуха, плячо', славен. *pažduha*, балг. *пазуха*, *пазува*, *пазва*. Зыходзячы са славен. *pažduha*, тлумачаць з праслав. *razducha* з прыстаўкай *raz-* (як, напрыклад, у *пазногаць*, рус. *паздер*) і *ducha*, якое роднаснае ст.-інд. *dōś* 'рука, перадплечча', *dōśnās* 'рука, перадплечча; ніжняя частка пярэдняй лапы жывёліны', авесц. *daōš* 'плячо', лат. *raduste* 'падпаху, пазуха' (гл. Фасмер, 3, 187; там жа гл. і інш. літ-ру). Няясным у гэтай этымалогіі застаецца знікненне *d*; яно тлумачыцца дысіміляцыяй у спалучэнні *rodъ razducha* (Бернекер, I, 233) або дыял. слав. зліццём *zd > z* (Уленбек, KZ, 40, 553 і наст.). Брукнер (400) выводзіць слав. слова з *паз* (гл.).

Пазывáтыя 'тыя, хто хадзіў запрашаць на вяселле' (Інстр. II). Рус. *позывáтый* 'вяшчальнік'. Ад *пазываць*; утварэнне ад асновы залежнага дзееспрыметніка на *-т-* з суф. *-ай*, першачаткова **пазаватай* (параўн. Фасмер, 3, 304).

Пазы́ка 'выдача ў доўг на пэўных умовах грошай, рэчаў і інш., а таксама грошы, рэчы і інш., узятыя ў доўг' (ТСБМ, Нас., Яруш., Гарэц., Мядзв., Грыг., Шат., Бяльк., Мат. Гом.), *пазы́чка* 'талака' (ДАБМ, 905). З польск. *pożyczka*, або адрэзаслоўнае ўтварэнне ад *пазычыць*. Адносна з гл. *зычыць*. У бел. м. слова з'явілася ў сярэдзіне XIX ст. (Гіст. лекс., 238).

Пазы́чыць 'даць каму-н. што-н. у доўг; узяць у каго-н. што-н. у доўг, на час' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Яруш., Шпіл., Мядзв., Бессон., Шат.), *пазы́чыць* (ТС). Рус. зах. *позы́чить* 'тс', ст.-рус. *позычити* (XIV ст.). З польск. *pożyczyć* 'браць, даваць у доўг' ад *pożytek* 'карысць, выгада' (Фасмер, 3, 304). Адносна *-з-* гл. *зычыць*.

Пазіóр 'ногаць' (Выг., Дразд.). Гл. *пазур*.

Паіць 'даваць піць каму-н.; насычаць вільгаццю, вадой'. Рус. *пойть*, ст.-рус., ст.-слав. *поити*, польск. *poić*, чэш. *pojiti*, серб.-харв. *poјiti*, славен. *poјiti, poјim*, балг. *пој* 'паю'. Праслав. *poјiti*. Фасмер (3, 304) асновай гэтага дзеяслова лічыць прасл. **roјь* 'напітак', які ад *піць* (гл.) з аблаутам у корані. Махэк (452) мяркуе, што ў прасл. была ўтворана дзеяслоўная аснова з *roј-*, г. зн. не абавязкова ад назоўніка.

Пай₁ 'доля, якая ўносіцца ў капітал якога-н. таварыства кожным яго ўдзельнікам' (ТСБМ); у дыялектах часцей *пайка* 'тс', таксама 'надзел зямлі' (Сл. ПЗБ), 'шчасце, удача' (Бяльк.). Рус. *пай*, укр. *пай* 'тс'. Запазычанне з цюрк. моў: тур., крым.-тат., тат. *раі* 'частка, участак, пай' (Радлаў, 4, 1118; Міклашыч, 230; Праабражэнскі, 2, 5; Фасмер, 3, 187).

Пай₂ 'выбітае, вытаптанае месца (на лузе, у полі і інш.), *паўваць* 'талаваць, нішчыць' (ТС). Няясна. Відаць, да *пай₁*, праз значэнне 'участак зямлі'.

Пайда 'платкарка' (Жд. 2). Укр. *пойда* 'жанчына, якая ўвесь час бегае з дому'. Бязафікснае ўтварэнне ад асновы буд. ч. *пайду, пайсці* (гл. Сцяцко, Афікс. наз., 35). У словаўтваральных адносінах параўн. яшчэ *знайда, пройда* (гл.).

Пайма 'пасма' (Шат.), 'жменя' (Нар. сл., віц.), *паймачка* 'пучок ільну' (Сл. ПЗБ). Рус. сімб. *паймо* 'звязка нітак'. Ад дзеяслоўны назоўнік ад *ројети, ројьто* (гл. *узяць, вазьму*).

Пайсаць 'паўторна малаціць каласы і дробную салому' (Сцяшк. МГ, КЭС, гродз.). Гл. *пойсаць*.

Пайстком 'дэталёва, падрабязна (расказаць)' (Шн. 2), 'шчыра' (Нар. сл., ушацк.), *па-істочком* (по-источком) 'тс' (Мядзв.). Цёмнае слова. Варыянт *пайстком*, мабыць, скарачэнне слова, прыведзенага Мядзвецкім. Калі зыходзіць са словаўтваральнай структуры, то яно можа ўзыходзіць да рус. *точно, источник*; але канчатак указвае на першапачатковы назоўнік, накітал **істочак*.

Пак 'стос або звязка пэўных прадметаў' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Яруш., ТС), 'скрыня, у якую ссыпаюць муку' (Інстр. I, Сл. ПЗБ), 'пенал' (Шат.). Праз польск. *pak, рака* з ням. *Racken, Rack* 'пакет, звязка', таксама як і рус. *пак* (аб апошнім гл. Фасмер, 3, 188). *Пакаваць* з польск. *pakować*; дзеяслоў адзначаны ў ст.-бел.: *паковати* <ст.-польск. *pakować* (Булыка, Лекс. запазыч., 248).

Пакаёўка 'служанка, якая прыбірала пакоі і выконвала некаторыя іншыя работы' (ТСБМ, Сл. ПЗБ). З польск. *poкојówka* 'тс'.

Пакалак 'невялікая палка, кусок ламачыны' (ТСБМ, абл.; Бяльк.; Нар. сл., дзярж., ушацк.). Рус. наўг. *паколка* 'жэрдка, кол, вакол якіх кладуць стог', укр. *пакіл*, родн. скл. *покола* 'калок'. Суфіксальны дэрыват (з суф. -ак) ад дзеяслова *пакалоць* <*калоць* (гл.).

Пакалённе 'сваякі адной ступені роднасці ў адносінах да агульнага продка; людзі блізкага ўзросту, якія жывуць у адзін час' (ТСБМ, Шат.), *пакалённе* 'продкі' (Сл. ПЗБ), *покалённе* 'пакаленне' (ТС). Рус. *покалёние*, укр. *покоління*, ст.-рус. *покольніе* (XVII ст.), польск. *pokolenie*, чэш. *pokolení*, серб.-харв. *покалёње*, славен. *pokolēnje*, балг. *покалёние* 'тс'. Да *калена* (гл.) (Махэк, 468).

Пакаліска 'перакладзіна' (Сл. ПЗБ, брасл.) Аўтары слоўніка (3, 337) параўноўваюць з літ. *paгалis* 'шост, кол', але, відаць, гэтае слова роднаснае *пакалак* (гл.) з інш. суф.

Пакамісь 'пакуль што, пакуль' (Янк. 3, Мат. Гом.; Нар. сл., стаўбц.). Мабыць, з рус. *покамест* 'тс', якое ад *пока* і *место* (гл. Фасмер, 3, 304).

Пакасць 'зло, дрэн, паскудства' (Нас., Шат.), *пакосць* 'тс' (ТС). Агульнаславянскае: польск. *pakość*, чэш. *pakost'*, серб.-харв. *пакост* 'злоба' і г. д. Прасл. *pakostь*, першапачаткова 'зменлівасць, скажонасць', г. зн. тое, што ідзе наадварот, у адваротным кірунку. Параўн. ст.-слав. *опако, паки*. Гл. Міклашыч, 224; Фасмер, 3, 189; Махэк, 489.

Пакваля 'пачакаўшы' (Гарэц.), *паквольна* 'вольна', *паквольна* 'асцярожна, не спяшаючыся' (Шат.). Гл. *кволицьз, кволы*.

Пакгауз 'склад для захоўвання грузаў пры чыгуначных станцыях, партах і пад.' (ТСБМ). Праз рус. *пакгауз* 'тс' (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 78) з ням. *Packhaus* (Фасмер, 3, 188).

Пакёт 'папяровы пакунак, скрутак з чым-н.' (ТСБМ). Праз рус. *пакёт* 'тс' з ням. *Paket* <франц. *paquet* (Крукоўскі, Уплыў, 78 і наст.; Фасмер, 3, 188).

Пакетбот 'марское паштова-пасажырскае судна' (ТСБМ). З рус. *пакетбот* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 83), дзе з англ. *packet-boat* праз гал. *pakket-boat* 'паштовае судна' (гл. Фасмер, 3, 188).

Паклад, паклады 'залежы' (ТСБМ). З польск. *pakłady* 'тс'.

Пакладасьць 'кастрыраваць, лягчаць (пра жывёл)' (ТСБМ, Гарэц., Шат., Юрч., Янк. 1, Др.-Падб.). Гл. *выкласці, вылажыць*.

Паклёска 'палка для закручвання вяроўкі пры ўвязванні воза з дрывамі або бярэнамі' (Шат.), *паклёско* 'жэрдка, пры дапамозе якой змацоўваюцца гонкі ў плыце' (ТС). Рус. смал. *паклёскі* 'крукі, дугі з бакоў саней'. Відаць, можна параўнаць са ст.-чэш. *oklestek*, дыял. *oklešček* 'кавалак дрэва, палка', славен. *poklest* 'абчасаны бок паваленага дрэва', чэш. *proklésti* 'прасячы дарогу', *klest*, дыял. *chlest* 'хвораст, сучча'. Махэк (255) у якасці зыходнага дзеяслова ўзнаўляе *klestati* 'сячы', роднаснага *kresati* (гл. *крэсіва*). У якасці паралелей ён

прыводзіць літ. *skleṭpiū, skleṭpti, skleṭbti* 'тс'. Беларускія словы ўказваюць на *клесаць 'рубіць, сячы', магчыма, гукапераймальнага характару (параўн. *клешчы*).

Паклёп 'ілжывае абвінавачванне' (ТСБМ, ТС). Нольсуфіксальнае вытворнае ад *паклёпніцаць* < *кляпаць*₂ (гл.).

Пакля 'кароткае грубае валакно, непригоднае для пражы, якое адыходзіць пры апрацоўцы льну або канопель' (ТСБМ). З рус. *пакля*; (дзе запазычанне з літ. *pakulos* мн. л., лат. *pakulas* (Фасмер, 3, 189; там жа і інш. літ-ра). Параўн. *пакулле*).

Пакляплы, пакляпслы 'нахілены, крывы' (Сл. ПЗБ, глыб., вілен.). Гл. *клены*.

Пакнісаць, пакнісаць, пакнойсаць, пакнэйсаць 'зрыць; экспр. 'пабоўтаць пераборліва лыжкай яду' (Сл. ПЗБ, гродз., воран.). Балтызм. Параўн. літ. *knisti* 'раскопваць, разрыхляць зямлю (звычайна пра свінню)', ітэратыў *knāisoti, knistoti* 'тс' (гл. Лаўчутэ, Балтызмы, 46; там жа і інш. літ-ра).

Пакой₁ 'спакой' (Нас., Бяльк.). Гл. *спакой*.

Пакой₂ 'асобнае памяшканне для жылля ў кватэры, доме, адгараджанае сценамі, перагародкамі' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Яруш., Янк. 2, Шат.). Агульнаслав. і прасл. *rokojъ* 'мір, цішыня' (гл. *спакой*); значэнне 'пакой' развілося ва ўсх.-слав. мовах, а таксама ў польск. і чэш., першапачаткова — адзеленае памяшканне, дзе можна адпачнуць, мець спакой (гл. Махэк, 468).

Пакойнік 'нябошчык' (ТСБМ, Бяльк., Сцяшк. МГ). Рус. *покойник*, укр. *покійник*, серб.-харв. *покојник*, славен. *rokojnik* 'тс'. Суфіксальнае вытворнае ад *пакойны* 'нябошчык' < *пакой*₁.

Пакон 'канец, скананне' (Нас., Бяльк.), 'пачатак (*іспакон*)' (Нас.). Ст.-рус. *поконъ* 'пачатак'. Да *конз, канаць* (гл.). Сюды ж *паконішча* 'могілкі' (Бяльк.).

Пакост 'спецыяльна апрацаваны алей або тлушч, якія прымяняюцца для прыгатавання алейных фарбаў, лекаў і пад.' (ТСБМ). З польск. *pokost* 'лак'. У польск. ад сяр.-ням. *koste* 'густая кісць', ням. дыял. *quästeln* 'маляваць пэндзлем, мазаць' (Бернекер, 582; Махэк, 469, Кюнэ, Poln., 84).

Пакот₁ 'столь' (ДАБМ, 755), *пакот, покют* 'столь, гара' (Шушк.), *пакот* 'столь' (Гарнацкі, Studia) 'шчыт дома, які закладзены бярвеннем' (Шат.), 'жэрдкі, якія кладуць замест столі ў гумне ці на хляве' (Бяльк.), 'жэрдкі для ўмацавання саломы на страсе' (Сл. ПЗБ), *пакот, часцей покоты* мн. 'лагі, па якіх заковваюць бярвенні на зруб (ТС). Аддзяслоўнае ўтварэнне ад *пакаціць* < *каціць* (гл.). Параўн. таксама *павал*.

Пакот₂ 'кола' (Анімилле), *пакатó* 'тс' (Сл. ПЗБ), *пакатцо* 'драўляная падстаўка круглай формы пад патэльню' (Сл. ПЗБ), *пакаты* 'прыстасаванне для пагрузкі лесу' (Мат. Гом.). Да *каціць* (гл.).

Пакóша 'скошаная сенажаць' (ТСБМ, Янк. 2). Укр. *пакóшинка* 'тс'. Ад *пакос* < *пакасіць* < *касіць* (гл.) з суф. -ja або ад дзеяслова *пакасіць* з тым жа суфіксам.

Пакрысе 'патроху, у невялікай колькасці, паступова, павольна' (ТСБМ, Др.-Падб., Гарэц., Шн. 3). Ад *па-* і *крыха* ў месн. скл.

Пакт₁ 'міжнародны дагавор, пагадненне, які мае звычайна вялікае палітычнае значэнне' (ТСБМ). З рус. *пакт* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 83), дзе праз еўрапейскія мовы (параўн. ням. *Pakt*) з лац. *pactum* 'дагавор'.

Пакт₂ 'арэндны гандаль малочнай гаспадаркай' (Мядзв.), 'малочная гаспадарка' (Яруш.), 'малачарня' (Сл. ПЗБ), *пактáр* 'арандатар памешчыцкай скаціны для гандлю малочнымі прадуктамі' (Шн. 2). З ням. *Pacht, Pächter* 'тс' праз польскае пасрэдніцтва (гл. Шн. 2, 288). Ням. з лац. *pactum* (гл. *пакт*₁) (Брукнер, 391).

Пакулле 'тое ж, што і пакля' (гл.) (ТСБМ, Гарэц., Др.-Падб., Шат., Касп., Бяльк., Мат. Гом.), *пакуль* (ТС), *пакуля* (Гарэц.), *пакула, пакулле, пакулле, пакуль* (Сб. ПЗБ), *пакула* (Нар. сл., ушацк.) 'тс', *пакуль* 'пакулле; апрацаваны лён або канопля' (Влад.). Крыніцай бел. слова з'яўляецца літ. *pakulos* 'пакулле', лат. *pakulas* 'тс' (Карскі, Белорусы, 135; Лаўчутэ, Балтызмы, 18 і наст.; там жа гл. падрабязны агляд літ-ры).

Пакуль прысл. і злучн. 'на працягу некаторага часу, нейкі час' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Бяльк., Грыг., Мал., Сл. ПЗБ), *покель, паколь* (Сл. ПЗБ), *покуль; покуля, покулека* (ТС), *покулицька* (Гарэц., Юрч.) 'тс'. З *па-* і *калі* (гл.) з рознымі памяшальнымі часціцамі.

Пакунак 'прадмет або некалькі прадметаў, загорнутых у адзін пакет' (ТСБМ, Гарэц., Др.-Падб., Яруш., Шат., Сл. ПЗБ). З польск. *pakunek* 'тс' (Гіст. лекс., 260).

Пакута 'вялікая фізічная або душэўная мука; мучэнне' (ТСБМ, Гарэц., Шат., Яруш., Мядз., Бяльк., Касп., Грыг., Нік. Очерки), *покута* 'тс' (Клім.). З польск. *pokuta* 'тс' (Карскі, Белорусы, 146; Кюнэ, Poln., 88). Ст.-бел. *покута* 'пакута, пакаянне', 'раскаянне' < ст.-польск. *pokuta* (Булыка, Лекс. запазыч., 186).

Пакуце 'покут' (Шат.). З польск. *rokucie* 'тс'. Параўн. *покут*.

Пал 'страсць, заўзятасць'; абл. 'павышаная тэмпература цела пры хваробе; гарачка' (ТСБМ), 'спёка' (Касп.), 'гарачка' (Сл. ПЗБ, Мат. Гом.). Рус. *пал* 'стэпавы, лясны пажар'. Бязафіксны дэрыват ад *паліць* (гл.) (Фасмер, 3, 190).

Палá 'крысо; кавалак тканіны ў натуральную шырыню (як саткана); полка'. Рус. *полá*, укр. *полá*, ст.-рус. *пола* 'кава-

лак тканіны, заслона', балг. *póla* 'крысо'. Прасл. *rola*. Ад *pol* 'старана, палавіна' (гл.) (Праабражэнскі, 2, 90; Фасмер, 3, 306).

Палабізаваць 'лізнуць, паласавацца трошкі' (Нар. лекс., полац.). Гл. *лабзаваць*.

Палавэць 'паспяваць (аб жыце, аўсе і пад.)' (Ант. бел. нар. песні, 170), *половэты* 'тс' (Выг.). Рус. *половётъ* 'тс'. Да *палавы*₁ (гл.).

Палавік₁ 'вузкі доўгі дыванок з грубай тканіны, які расцілаецца на падлозе' (ТСБМ, Сл. ПЗБ). Рус. *половік* 'тс'. Суфіксальнае ўтварэнне ад *палавы* < *пол*₂ (гл.).

Палавік₂ 'андарак' (ДАБМ, 934). Да *пала* (гл.).

Палавóддзе 'паводка' (Грыг.), *полівóдзь* 'мелкаводдзе на разлівах' (ТС). Рус. *половóдые*, укр. *половіддя* 'тс'. Ад *полюй* (гл.) і *вада* (Фасмер, 3, 312).

Палавы 'які мае бледна-жоўты колер' (ТСБМ, Гарэц., Мал., Сцяшк. МГ, Бяльк., Булг., Нар. сл.), *половú* 'тс' (ТС). Рус. *половúй*, *половóй* 'бледна-жоўты, бяжлы', укр. *полювий* 'жоўты, чырвона-жоўты', ст.-рус. *половъ* 'бледна-жоўты, бяжлы', ст.-слав. *плавъ*, польск., в.-, н.-луж. *plowu* 'бяжлы, саламяны', чэш., славац. *plavú* 'бяжлы, буланы, бледна-жоўты', серб.-харв. *плав*, *пláва*, *пláво* 'блакітны, светлавалосы', славен. *plāv*, *pláva* 'блакітны', балг. *плав* 'бледна-жоўты'. Прасл. *polvъ*. Роднасныя літ. *palvas* 'буланы, бледна-жоўты', ст.-в.-ням. *falo* 'бяжлы, бледны, светлавалосы', ст.-інд. *palitás* 'стары, сівы', *palitám* 'сівыя валасы', грэч. *πολιός* 'шэры', лац. *palleo* 'бледны', *pallidus* 'бледны' і інш. (Траўтман, 205; Вальдэ-Гофман, 2, 239; Фасмер, 3, 313; у Фасмера гл. і інш. літ.-ру).

Палавы₂ 'хлеб, у якім палова жытняй мукі' (Касп.), *половzú* (хлеб) 'тс' (Шн. 3, Нік. Очерки). Ад *пол-*, *палова* (гл.).

***Пала́дак**, *полáдок* 'добры стан спраў, лад', *полáдком* 'ладам, па-добраму' (ТС). Афіксальны дэрыват ад *паладзіць* 'наладзіць' < *ладзіць* (гл.).

Паладзін 'доблесны рыцар, адданы свайму гаспадару або даме' (ТСБМ). З рус. *паладін* 'тс' (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 79), дзе праз ням. *Paladin* ад італ. *paladino* з лац. *palatinus* 'дварцовы саноўнік' (Фасмер, 3, 190).

Палажніца 'парадзіха' (Сл. ПЗБ). З польск. *poloźnica* 'тс'.

Палака́ць 'паласкаць' (Сцяшк. МГ, Бір. Джарж., Сл. ПЗБ), *по́локаць* (ТС). Укр. *по́локати*, ст.-слав. *плагати*, польск. *plukać*, в.-луж. *plukać*, чэш. *plákatí*, *pláchatí*, славац. *plákať*, серб.-харв. *плагати*, *плагчём* 'паласкаць, абмываць', славен. *plákatí* 'прапалоскаць', балг. *плагна* 'паласкаю'. Прасл. *pol-kati*. Фасмер (3, 315) дапускае гукапераймальнае паходжанне, як і ў *паласка́ць* (гл.). Параўн. яшчэ Махэк₂ (453), які ўказвае на першапачатковае значэнне 'біць (сябе ў грудзі)'. Сувязь

з рус. *плохой* і *плакаць* (гл. Праабражэнскі, 2, 96) лічыцца сумніцельнай.

Пала́клі, *пола́клі* мн. 'тарка для бульбы' (3 нар. сл., палес.). Няясна. Мабыць, скажоная або кантамінаваная форма.

Палама́нка 'спечаная булка' (Сл. Брэс.), *палыма́нка* 'блін' (Мат. Гом.). Да *по́лымя*. Параўн. *падпалóник*.

Паланéз 'урачысты бальны танец, які вядзе пачатак ад польскага народнага танца; музыка гэтага танца' (ТСБМ). З рус. *полонéз* (Крукоўскі, Уплыў, 84). Крыніцай рус. слова з'яўляецца фран. *polonaise* 'тс' ад *polonais* 'польскі' (Фасмер, 3, 315).

Палані́на 'горная паша з лугавой расліннасцю ў верхнім поясе Карпат і некаторых горных хрыбтоў Балканскага паўвострава' (ТСБМ). З укр. *полоні́на* 'тс'. Агульнаслав. і прасл. *polnina*; польск. *łopina*, чэш. *planina* і г. д. Роднасныя *поле* (гл.) і ст.-рус. *поль* 'адкрыты, вольны, пусты' (гл. Фасмер, 3, 307 і наст.; Махэк₂, 454; Брукнер, 422). Агляд семантыкі і літаратуры гл. Талстой, Геогр. терм., 79 і наст.

Пала́нкі 'маленькія ночвы для ачысткі крупы, апалушкі' (Шат., Бяльк., Касп., Янк. 2—3, Сл. ПЗБ, Мат. Гом.), *пала́йкі* (Шат.), *пыла́нкі* (Бяльк.) 'тс'. Да *палаць₂* (гл.).

Пала́нкі₂ 'адыходы пры веянні круп' (Бяльк.). Да *палаць₂* (гл.).

Паланкі́н 'крытыя насілка, якія служаць экіпажамі ў некаторых краінах Усходу і Паўднёвай Амерыкі' (ТСБМ). Праз рус. *паланкі́н* (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 79), з зах.-еўрап. моў (параўн. ням. *Palankin*, франц. *palanquin*); слова інд. паходжання (гл. Фасмер, 3, 190).

Паланці́н 'жаночая накідка ў выглядзе шырокага шаля з футра або аксаміту' (ТСБМ). З рус. *паланці́н* (уст. *палатин*) 'тс' < франц. *palatine* ад *palatin* прым. 'пфальцкі', таму што гэта ўпрыгожанне было ўвезена ў Францыю пры Людовіку XIV з Пфальца (гл. Фасмер, 3, 190).

Пала́с 'двухбаковы дыван без ворсу' (ТСБМ). Праз рус. *пала́с* (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 73 і наст.) з перс. *palās* 'тс' (ССРЛЯ, 9, 329).

Паласа́ 'тонкі, доўгі кавалак якога-н. матэрыялу (металу, тканіны, паперы і пад.); доўгая, параўнальна вузкая частка якой-н. прасторы, паверхні, якая вылучаецца чым-н.' (ТСБМ, Нас.), *полоса́* 'тс' (ТС), *пало́ска* 'шнур зямлі', *пало́сна* 'палосамі' (Бяльк.), *палаза́* 'паласа' (Сл. ПЗБ), *полоса́* 'назва меры мяса, сала' (КЭС, слуц.). Агульнаслав. (рус., укр. *полоса́* 'паласа', польск. *plosa* 'палоска зямлі, поле', серб.-харв. *пласа* 'кавалак лёду, пляма' і г. д. Прасл. *polsa*. Роднасныя с.-в.-ням. *falge*, 'поле пад парам', бав. *falg*, англ.-сакс. *fealg*, англ. *fallow*, с.-в.-ням. *valgen* 'пераворваць', гальск.-лац. *olca* 'зямля, пры-

годная пад раллю' (гл. Фасмер, 3, 315). Іншыя версіі лічацца менш верагоднымі: роднасць з літ. *pālšas* 'бляклы' (Міклашыч, 256), або з *полаз, паўзці* (Праабражэнскі, 2, 96).

***Паласазар, полосозар** 'сузор'е Плеяды' (ТС). Відаць, з *Валасажар* 'тс', якое было збліжана і кантамінавана з *паласа* і *зорка*.

Паласкаць 'прамываць, абмываць; развяваць што-н., хлопаць чым-н. (пераважна пра вецер)'. Агульнаслав.: рус. *полоскати*, укр. *полоскати*, ст.-рус. *полоскати*, ц.-слав. *пласкати* 'тс', польск. *płoskiny* 'нянасце', чэш. *pláskati* 'хлопаць, матляць, махаць', славац. *pl'as(k)nut'* 'хлопнуць', славен. *pláskati* 'хлопаць, біць, шумець, крычаць'. Прасл. *polskati* Этымалогію гл. *палакаць*. Паралелі з балт. моў: лат. *palce* 'месца для купання; дажджавы паток', *palts* 'дажджавы паток' (магчыма, з *palcs) (Мейе — Эндзелін, 3, 57, 63).

Паласнуць 'моцна ўдарыць, пакінуўшы след, рану (звычайна чым-н. рэжучым)' (ТСБМ, Мядзв., Др.-Падб., Юрч.). Рус. *полосну́ть* 'ударыць нажом'. Гараеў (Доп. 2, 29) і Кіпарскі (ВЯ, 1956, 5, 136) узводзяць да *паласа* (гл.) (гл. яшчэ Фасмер, 3, 315).

Палата 'вялікія пышныя пакоі ў палацы, харомы; асобны пакой, дзе ляжаць хворыя ў лячэбных установах' (ТСБМ). Рус., укр. *палáта*, ст.-рус. *полата* (XI ст.), ст.-слав. *полата* 'палац, пакой, шацёр'. З сяр.-грэч. *palatium* ад лац. *palatium* 'палац' (гл. Фасмер, 3, 307; тут жа гл. і агляд літ-ры). У значэннях 'назва заканадаўчых або прадстаўнічых устаноў', 'назва некаторых дзяржаўных устаноў' запазычанне з рус. *палата* 'тс'.

Палатка 'часовае, звычайна лёгкае памяшканне з непрамакальнай тканіны або скуры; лёгкая пабудова з прылаўкам для дробнага гандлю' (ТСБМ). Рус. *палáтка* 'палатка; асобнае месца ў складзе; падсобнае памяшканне над крамай і інш.'. Да *палата* (Фасмер, 3, 190). Гродз. *палáтка* 'брэзент' (Сцяшк. МГ), відавочна, скарачэнне з *плашч-палатка*.

Палаткі, 'насціл з дошак паміж печку і процілеглай сцяной (на даволі высокім узроўні ад падлогі)' (ТСБМ, Нас., Шат., Чачот, ТС, Арх. ГУ рагач., Янк. 1, Сл. ПЗБ), 'вышкі ў хляве' (Шушк., П. С., Мат. Гом.), 'насціл з дошак у гумне, лазні' (Сл. ПЗБ), 'падмосткі пад стог' (ДАБМ, 877), 'падстаўка пад вулей' (Сл. ПЗБ), *палáтачкі* 'жэрдкі ў сушні, на якія расцілаюць лён для сушкі' (Мат. АС Гродзен.). У гэтай форме (мн. л.) толькі беларускае. Параўн. рус. сарат. *полáтка* 'дошка, прыбітая рабром да сцяны; паліца ў шафе'. Этымалогію гл. *палáці*.

Палаткі₂ 'вяроўкі, на якіх носяць сена' (Жд. 2). Да *лата*₁ (гл.).

Палатно 'гладкая льняная тканіна асобага перапляцення (звычайна белая), а таксама баваўняная, шаўковая ці сінтэтычная тканіна падобнага перапляцення; вялікі шырокі кавалак якой-н. тканіны'. Агульнаславянскае (рус., укр. *полотно*, ст.-рус. *полотно*, польск. *plotno*, серб.-харв. *plátno* і г. д.) і праславянскае *pol'tno*. Роднасныя ст.-інд. *paṭas* 'палатно, адзенне, пакрывала, карціна', сяр.-в.-ням. *valte, valde* 'тканіна для абгортвання адзення', алб. *palë* 'складка, рад' (гл. Фасмер, 3, 316; там жа і агляд літ-ры). Сувязь са ст.-слав. *плать* (Праабражэнскі, 2, 97) лічыцца няпэўнай (Фасмер, там жа; Махэк₂, 455).

Палаўня 'дошка на падлогу', *палаўняк* 'палавіна бярвяня' (Мат. Гом.). Да *палова*₁ (гл.).

Палац 'вялікі, раскошны, багаты будынак'. З польск. *pałac* 'тс' (Кюнэ, Poln., 86), якое праз італ. *palazzo* з лац. *palatium* (Брукнер, 392). Ст.-бел. *палацъ, полацъ* <польск. *pałac* (Булыка, Запазыч., 234).

Палацэнка 'ручнік' (Бяльк., Мат. Гом.), *палацэнка* 'тс' (Сл. ПЗБ), *палацэнка, палацэнка* 'ручнік; памянш. да *палатно*' (Сл. ПЗБ). Рус. *полотёнце* 'ручнік'. Да *палатно* (гл. Фасмер, 3, 316).

Палаткі 'палаткі' (ТСБМ, Нас., Касп., Бяльк., Мат. Гом., Сл. ПЗБ, калінк.), *палáты* 'полка ў лазні' (Сл. ПЗБ), *палáць* 'палаткі' (Мат. Гом.). Рус. *полáти* 'палаткі; гара; вышкі; лабаз; падмосткі', ст.-рус. *полати* 'хоры ў царкве; верхнія падсобныя памяшканні; палаткі', *полáть* 'палаці'. Фасмер (3, 307) лічыць яго словам таго ж паходжання, што і *палата* (гл.). Адрозненні ў семантыцы, відавочна, пад уплывам *пол, полка, паліца* (гл.). Бел. *палаці*, лічачы па крыніцах, прымыкае да рус. моўнай тэрыторыі, таму, магчыма, з рус. *полати*. Параўн. *палаткі*.

Палáць₁ 'гарэць яркім полымем; ярка свяціцца' (ТСБМ, Нас., Яруш., Шат., Касп., ТС, Сл. ПЗБ). Польск. *połać* 'тс', чэш. *plapolati* 'гарэць, палымнець'. Роднасныя *палáць, полымья* (гл.). Гл. таксама Махэк₂, 429 і наст.

Палáць₂ 'ачышчаць абмалочанае або абтоўчанае зерне ад мякіны і пылу пры дапамозе маленькіх начовак' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Шат., Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ, Шн., Мат. Гом.), *полáць* (Выг.), *палáць* 'тс' (Нар. лекс.). Рус. *полáть, полáю* 'веяць зерне', укр. *палáти* 'тс', польск. *pałać, orałać* 'веяць', в.-луж. *plóć, plóju* 'тс', н.-луж. *hopatka* 'веялка', славац. *ora-lat'* 'веяць зерне; махаць, калыхацца, гойдацца', славен. *pláti, poljet* 'хістаць, калыхаць'. Махэк (429) адрознівае ў прасл. *pol'ti, pol'jo* (параўн. славен. і луж. формы) і *palati, palajo*. Роднаснымі лічацца *палова, палоць* (Фасмер, 3, 307), а таксама літ. *pilti, pilù* 'ліць, сыпаць' з іншым вакалізмам (гл.

Траўтман, 213). Аб бел. слове гл. яшчэ Выгонная, Лекс. Палесся, 80.

Палаш 'халодная зброя, падобная на шаблю, толькі з прамым і шырокім лязом, вострым з абодвух бакоў' (ТСБМ). Ужо ст.-бел. *палашъ* (XVI ст.) <польск. *patasz* (Булыка, Запазыч., 234). Крыніцай польск., таксама і ў інш. мовах (рус. *палаш*, ням. *Pallasch*) з'яўляецца венг. *pallos*, утворанае ад тур. *pala* 'меч' (Брукнер, 392; Фасмер, 3, 191).

Палевы 'бледна-жоўты з ружовым адценнем' (ТСБМ). Праз рус. *палевый* 'тс' з франц. *paillé* 'саламянага колеру, бледна-жоўты' ад *paille* 'саломы' (Фасмер, 3, 191; там жа і інш. літ-ра). На думку Праабражэнскага (2, 7), рус. з фран. *pâle* 'бледны'.

Палей 'падпальшчык' (ТС). Укр. *палій* 'тс'. Ад *паліць* з прасл. суф. *-ějъ* (параўн. SP, 1, 86).

Палейка 'расл. дуброўка, *Veronica chamaedrus* L.' (Кіс.). Рус. *полэй* 'расл. *Mentha Pulegium*', укр. *полій* 'тс'. Ва ўсх.-слав. мовах праз польск. *polej* з ням. *Polei* ад лац. *pulēium* (Міклашыч, 255; Фасмер, 3, 308; Брукнер, 429).

Палеміка 'спрэчка ў друку, на дыспуце, сходзе, пры абмеркаванні якіх-н. пытанняў' (ТСБМ). Праз рус. *полеміка* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 78) ад грэч. *πολεμικός* 'ваяўнічы' <*πολεμος* 'вайна' (ССРЛЯ, 10, 129).

Палэна 'адпілаваны або адпілаваны і рассечаны кавалак бервяна на паліва' (ТСБМ, Сл. ПЗБ, Мат. Гом.), *полэно* (ТС, Шушк.), *паленне* 'тс' (Шат.). Агульнаслав. (рус. *полэно*, укр. *поліно*, ст.-рус., ц.-слав. *полѣно*, польск. *rolapo*, чэш., славац. *roleno*, славен. *roléno*, балг. *полено*) і прасл. *rolēno*. Лічыцца звязаным з дзеясловамі з каранем *rol-* 'палаць, гарэць' (ст.-рус. *полѣти*, чэш. *roleti* і г. д.) і далей, з *паліць*, *полымя* (гл.) (Міклашыч, 235; Траўтман, 212; Фасмер, 3, 308). Па іншай версіі (Праабражэнскі, 2, 103; Махэк, 469), вытворнае ад *пол* 'палавіна', г. зн. 'палавіна, рассечаны на дзве палавіны кавалак ствала'. Атрэмбскі (гл. Фасмер, там жа), параўноўвае з літ. *lierspà* 'полымя'.

Паленік 'тоўсты блін' (Касп.). Да *паліць* (гл.). Параўн. *паляніца*.

Палэтак₁ 'участак поля, які выкарыстоўваецца пад пасевы' (ТСБМ), *пылетак* 'тс' (Бяльк.), *палэтак*, *полёток*, *політок*, *поліеток* 'палетак; адна з трох частак ворнай зямлі пры трохполлі' (Сл. ПЗБ). Польск. *poletok* 'тс'. Краўчук (Бел.-укр. ізал., 38) супастаўляе з укр. гуц. *політок* 'паланіна, якая здаецца ў арэнду на лета' і ўзводзіць бел. яцевыя формы да *polëtôkъ* <*lêto*. Неяцевыя формы, на яго думку, запазычаны з польск. *poletok*, ст.-польск. *poletok* <*polëtôkъ* ад слав. *polëtôkъ* 'палова'.

Палэтак₂ 'аднагодак' (Бяльк.). Да *лэта* (гл.).

Палётнік 'сезоннік' (Мат. Гом.). Да *лэта* (гл.).

Палец 'адзін з пяці канцавых частак кісці рукі або ступні ў чалавека; канечны член на лапах жывёл і птушак; валік або стрыжань у машынах'. Агульнаслав.: рус. *палец*, укр. *палець*, ст.-рус., ц.-слав. *пальць*, польск. *palec*, славен. *pâlec* 'вялікі палец' і г. д. Прасл. *palъ* > *palъсь*. Роднаснымі лічацца лац. *pollex*, *-icis* 'вялікі палец (на руцэ, назе)' (падваенне *l* у выніку экспрэсіўнага характару), далей нов.-перс. *pâlidan* 'шукаць, ісці па слядах', балг. *pâlam* 'шукаю', ст.-в.-ням. *fuolen* 'адчуваць' (Фасмер, 3, 191; Махэк, 429; у Фасмера, гл. агляд літ-ры).

Палешня 'паляванне' (Сл. ПЗБ). Рус. *полэсня*, *полешня* 'паляванне, паляўнічы промысел'. Ад *палесаваць (ср. рус. *полесовать*) 'паляваць' <*лес* (гл.). Параўн. *паляванне* <*поле*.

Паліва 'шклопадобная маса, якой пакрываюць керамічныя вырабы' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Яруш., Мядзв., Грыг., Шат., Сл. ПЗБ), *поліва* 'паліва, палуда' (ТС). Рус., укр. *поліва*, польск. *polewa*, чэш., славац. *poleva* 'тс'. Адрэзаслоўнае вытворнае ад *паліваць* <*ліць* (гл.).

Палік 'вешка, калок' (Сл. ПЗБ, ТС, Сл. Брэс.), 'метка-дошчачка з надпісам, каму адведзен участак для апрацоўкі' (Сцяшк. Сл.), *палік* 'тс' (Шат.). З польск. *palik* 'тс', якое ад *pal* 'паля' (Брукнер, 391). Параўн. *паля*.

Палік 'наплечнікі (вытканыя або вышытыя) у кашулі' (Гарэц., Некр., Др.-Падб., Яруш., Бяльк.), *палікі* 'тс' (Некр., Касп., Тарнацкі, Studia), *палікі* 'гестка' (Жд. 2), *палік* 'гестка' (Сл. ПЗБ), *палікі* 'вышытыя часткі кашулі, кофты' (Мат. АС, бых.), *палік* 'частка тканіны, якая ўстаўляецца пад пахай кашулі' (Касп.), *палікі* 'тс' (Шн. 3.), *палік* 'пройма' (Мат. Гом.). Рус. дыял. *полика* 'наплечнікі кашулі, наплечныя ўпрыгожанні на кашулі', укр. *полік* 'тс'. Няясна. Спраба этымалогіі Праабражэнскага (2, 83) — ад *эпалет* (гл.) — зусім непрымальная.

Паліклініка 'лячэбная прафілактычная ўстанова' (ТСБМ). Праз рус. *поликлиника* з ням. *Polyklinik* 'тс' <грэч. *πολις* 'горад' і *κλινική* 'лячэнне' (Гл. ССРЛЯ, 10, 990).

Паліраваць 'апрацоўваць паверхню чаго-н., каб надаць ёй люстрана-гладкі выгляд' (ТСБМ). Ст.-бел. *полеровати* 'тс' (XVI ст.) <польск. *polerować* <ням. *polieren* 'тс' (Булыка, Запазыч., 251). Для сучаснага бел. *паліраваць* магчыма і рус. пасрэдняства. Рус. *полировка* <ням. *polieren* з франц. *polir*, лац. *polire* 'тс' (гл. Фасмер, 3, 309).

Палісад, *палісаднік* 'невялікі абгароджаны кветнік, садок перад домам' (ТСБМ), *палісада* 'дрэвы, якімі абсаджана дарога і алея' (Сцяш. Сл., Сл. ПЗБ), *палісаднік* 'палісаднік' (Бяльк., Сл. ПЗБ), *палусаднік* 'агародчык, кветнік' (Мат. Гом.). З рус. *палісад*, *палісадник* 'тс'. Крыніца рус. слова франц. *palissade*

з праванс. *palissada* 'тс' ад *palissa* 'частакол', *pālus* 'кол' (гл. Фасмер, 3, 192). *Палисада* <польск. *palisada* 'частакол'.

Палисандр 'каштоўная цвёрдая цёмна-ружовая або чырваната-карычневая драўніна некаторых трапічных дрэў' (ТСБМ). З рус. *палисандр* <франц. *pallisandre* (ССРЛЯ, 9, 62).

Паліта, *політа* 'гліняны паліваны гаршчок для масла' (Сл. Брэс.; 3 нар. сл., палес.). Субстантывавана форма залежнага дзееспрыметніка на -т- ад *паліць* 'паглузараваць' <*ліць* (гл.).

Паліто 'верхняя вопратка, звычайна ніжэй каленаў, якая апранаецца на сукенку, касцюм і пад.' (ТСБМ, Касп., Бяльк.), *паліта* (Сл. ПЗБ, Сцяшк. Сл.), *палітон* (ТСБМ), *пальтон* (Сл. Брэс.), *пальтоцік* (Сл. ПЗБ) 'тс'. З польск. *palito*, *palton*, *palcot*, *palcotik*, якія ўзыходзяць да франц. *paletot* <ісп. *palletoque* 'плашч з капюшонам' <лац. *palla* 'верхняе адзенне' (гл. Праабражэнскі, 2, 10; Брукнер, 392; Фасмер, 3, 194). Параўн. *пальто*.

Палітра 'дошчачка, пласцінка з выразам для вялікага пальца, на якой мастак расцірае і змешвае фарбы' (ТСБМ). З рус. *палітра* (Крукоўскі, Уплыў, 85); у рус. мове праз ням. *Palette* або франц. *palette* з італ. *paletta* 'тс' <лац. *pala* 'лапатка' (Мацэнауэр, 268). Няясным застаецца элемент-тра; Праабражэнскі, (2, 9) спрабаваў тлумачыць яго ўплывам *макітра*; Фасмер (3, 192) лічыць, што ён быў у раманскіх мовах.

Палітыка 'грамадская дзейнасць, барацьба, у якой адлюстроўваюцца карэнныя інтарэсы класаў і іх узаемаадносіны; дзейнасць дзяржавы ў галіне ўнутранага жыцця і міжнародных адносін' (ТСБМ). З рус. *політыка* (Крукоўскі, Уплыў, 78), або хутчэй праз польск. *polityka*, якое з'яўляецца і крыніцай рус. слова, з лац. (*ars*) *politika*, грэч. *політikhē* ад *поліс* 'горад' (гл. Фасмер, 3, 310).

Паліца 'цяжкая дубіна з патоўшчаным канцом, якая ў старажытныя часы служыла зброяй' (ТСБМ). Рус. *паліца*, укр. *паліца*, ст.-рус., ст.-слав. *палица*, польск. *palica* 'палка', чэш. *palice* 'дубінка', славац. *palica* 'палка, дубінка, тросць', серб.-харв. *паліца* 'палка; посах; палена', славен. *pālica* 'палка; посах; перакладзіна', балг. *паліца* 'паліца'. Прасл. *palica* (SP, 1, 99). Махэк₂ (420) праславянскім лічыць *pala* (параўн. польск. і чэш. дыял. *pala* 'палка'). Далейшую этымалогію гл. *палка*.

Паліца 'дошка або некалькі дошак, прымацаваных да сцяны або ўнутры шафы для размяшчэння кніг, посуду і інш.; частка плуга, якая аддзяляе і пераварочвае падрэзаны лемяшом пласт зямлі, адвал; прыстасаванне ў некаторых сельскагаспадарчых машынах' (ТСБМ, Шат., Бяльк., Бір. Дзярж.), *поліца* 'тс' (ТС), 'полка' (Гарэц., Шпіл., Мал., В. В., Грыг., Мядзв., Фед-

роўскі, VI), *поліца* 'полка; насценная шафка' (Шушк.), *поліца* 'полка' (Бяс.), 'адвал (плуга)' (Сцяшк. МГ, Тарнацкі, Studia). Агульнаслав.: рус. *поліца*, укр. *поліця*, ст.-рус., ц.-слав. *полица*, польск., славац., н.-луж. *polica*, в.-луж. *polca*, чэш. *police*, серб.-харв. *пoлицa* 'насценная планка', славен. *polica* 'дошка ў сцяне; адвал плуга', балг. *поліца* 'полка, карніз'. Прасл. *polica*. Ад *пол* (Фасмер, 3, 310). Далей гл. *палка*.

Паліцыя 'у дарэвалюцыйнай Расіі і капіталістычных краінах сістэма асобых органаў дзяржаўнага апарату для аховы існуючага парадку' (ТСБМ). Праз рус. *поліцыя* або польск. *policja* з ням. *Polizei* ад лац. *politia*: грэч. *політeía*. У рус. мове таксама праз польскае пасрэдніцтва (гл. Праабражэнскі, 2, 93; Фасмер, 3, 310).

Паліць 'знішчаць агнём, спальваць; распальваць і падтрымліваць агонь у печы, пліце і пад.; моцна пячы, абдаваць жарам, прыпякаць'. Агульнаслав. (рус. *паліть*, укр. *паліти*, ст.-рус., ст.-слав. *палити*, польск. *palic*, серб.-харв. *палити* і г. д.) і прасл. *paliti*. Звязана чаргаваннем галосных са ст.-слав. *полѣти* 'палаць, гарэць' (параўн. *палаць*). Далейшыя сувязі гл. *попел*, *поल्या*.

Палішынэль 'камічны персанаж французскага народнага тэатра' (ТСБМ). Праз рус. *полишинель* з франц. *polichinelle* ад італ. *Pulcinella* 'імя аднаго з персанажаў камедыі масак' (Фасмер, 3, 311).

Паліятыў 'лякарства або іншы сродак, які дае часовую палёжку хвораму; сродак, які дае часовы выхад з цяжкага становішча' (ТСБМ). Праз рус. *паліатів* 'часовы сродак', дзе праз ням. *Palliativ* або франц. *palliatif* 'тс' <лац. *palliare* 'пакрываць, ахінаць' <*pallium* 'плашч' (Гл. Фасмер, 3, 192).

Палка 'частка тонкага ствала або галіны, ачышчаная ад парасткаў'. Рус., укр. *палка*, ст.-рус. *палѣка*, польск. *palka* 'тс'. Пэўнай этымалогіі няма. Корш (у Праабражэнскага, 2, 9) мяркуюе аб запазычанні са ст.-в.-ням. *pfāt* 'кол' <лац. *pālus* 'тс'. Фасмер (3, 193) адхіляе гэту думку з-за розніцы ў значэнні, прыводзіць супастаўленне Младэнава (409) са ст.-в.-ням. *spaltan* 'раскольваць', ст.-інд. *sphātaṅati* 'ён раскольвае', *phālakam* 'дошка', *phālati* 'лопацца, трэскацца'. Іншыя версіі аб роднасці з *паліць* (Махэк, 429), таму што палкам надавалі цёмны колер з дапамогай агню ці таму што яны выкарыстоўваліся як паліва (Праабражэнскі, 2, 9 і наст.), і з *палец* (Брукнер, 391) менш верагодныя.

Палкі 'прасякнуты моцным пачуццём, уздымам, натхненнем; вельмі страсны, гарачы' (ТСБМ), 'палкі, гаручы' (Бяльк., ТС, Сл. ПЗБ), 'горкі' (Мат. Гом.). Да *паліць*, *паліць* з суф. -к-.

Палкоўнік 'афіцэрскае званне або чын' (ТСБМ). З польск. *pułkownik* <*pułk* 'полк', як і рус. *полковник* (гл. Брукнер, 448; Фасмер, 3, 311).

Палова₁ 'адна з дзвюх роўных частак чаго-н.; сярэдзіна якой-н. адлегласці, прамежку часу і пад.; асобная частка жылога памяшкання', *палавіна* 'тс'. Рус. *полова*, *половина*, укр. *половина*, ст.-рус. *половина*. *Палова* ад прасл. *polъ* (аснова на *й*), дзе *-ов-* з ускосных склонаў з далейшым расшырэннем суфіксам *-ин-* (гл. Фасмер, 3, 312).

Палова₂ 'рэшткі, якія застаюцца пры абмалоце збожжа і ачыстцы зерня; мякіна' (ТСБМ, Бяльк., Інстр. I), *полова* (Выг., Бяссон.). Агульнаслав.: рус. *полова*, укр. *полова*, ст.-слав. *плѣвы*, польск. *plewa*, в.-луж. *pliwа*, н.-луж. *plowa*, чэш. *pléva*, *pleva*, славац. *pleva*, серб.-харв. *пльѣва*, славен. *pléva* 'палова', балг. *пльѣва* 'салом; назва Млечнага Шляху'. Прасл. *pelva* і *peleva* (рус. *пелѣва*). Роднасныя ст.-прус. *pelwo* 'палова', ст.-літ. *pėlūs* 'тс', лат. *pēlus*, *pēlavas*, *pēļevas*, *pēļvas* 'тс', ст.-інд. *palāvās* мн. 'палова', лац. *palea* < *palēva 'тс' (гл. Траўтман, 213; Мейе — Эндзелін, 3, 198; Фасмер, 3, 312, у яго ж гл. і інш. літ-ру; Махэк, 459, Выгонная, Лекс. Палесся, 80 і наст.). Далей гл. *палоць*.

***Палогі** 'слаба спрадзены' (Влад.). Да *пóлаг* (гл.).

Палой 'вада, якая з'яўляецца ў час адлігі над лёдам, верхаводка' (Бір. Дзярж.), 'лівень' (Сл. ПЗБ). Рус. *полой* 'глыбокая лагчына, дзе ў паводку застойваецца вада', укр. *полій* 'верхаводка, вада над лёдам', ст.-рус. *полой* 'глыбокая прырэчная лагчына, дзе ў паводку застойваецца вада; рукаў ракі', серб.-харв. *пóлој* 'пойма; мелкае месца, мель; перакат'. Прасл. *poloјь*. Ад *politi* < *liti* (гл. *ліць*) з суф. *-ь* і апафоніяй у карані.

Палойка₁ 'палавіна галоўкі квашанай капусты' (Сцяшк., Мат. Гом.), *палуйка* 'тс' (Шат.), 'палавіна' (Сл. ПЗБ), 'капусная галоўка' (Сл. Брэс.). Рус. арл., варонеж. *полуйка* 'дубовыя дошчачкі на дно для бочак'. З *палойка* < *пол-*, *палова*₁ (гл.).

Палойка₂ 'жменя (або 10 жменяў) абтрапанага або ачэсанага лёну' (ТСБМ; Сл. ПЗБ; Інстр. I; III; КЭС, слуцк.; 3 нар. сл.). Мабыць, тое ж, што і *палойка*₁, г. зн. палова ад таго, што можна ўзяць дзвюма рукамі.

Палойка₃ 'невялікая рачулка, якая цячэ праз балота' (Сл. ПЗБ). Да *ліць* (гл.) з іншай агаласоўкай караня. Параўн. *палой*, а таксама ст.-рус. *полой* (1614 г.) 'рукаў ракі, які аддзяляецца ад асноўнага рэчышча і зноў з ім злучаецца'.

Палок 'нары паміж печу і ложкам або паміж печу і супрацьлеглай сцяной уздоўж глухой сцяны ў сялянскай хаце' (ТСБМ, Шат., Янк. 2, Выг., Сл. ПЗБ), 'полка ў лазні' (Касп., Бяльк.). Рус. *полók* 'палок у лазні; палаці, памост'. Вытворнае ад *пол* (гл.) (Фасмер, 3, 314).

Палон 'няволя, у якую трапляе чалавек, захоплены ворагам у час вайны' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Яруш.), *палоннік* 'палонны' (Нас., Гарэц.). Агульнаслав.: рус., укр. *полон*, ст.-рус. *полонѣ*,

ст.-слав. *плень*, польск. *plon* 'жніва, ураджай', чэш. *plen* 'выручка, прыбытак'; ураджай', славац. *plen* 'здабыча, грабеж', серб.-харв. *плѣн*, *плійѣн* 'здабыча', славен. *plén* 'здабыча, грабеж', балг. *плѣн* 'палон'. Прасл. *plēnъ*. Роднасныя літ. *pėlnas* 'заслуга, заработак', *pėlnaū*, *pėlnyti* 'заслужваць', лат. *pēlna* 'заслуга, прыбытак', ст.-інд. *paṇas* 'абяцаная ўзнагарода', *pānatē* 'закупляе, скупляе', грэч. *πολέω* 'купляю', ст.-в.-ням. *fāli* (< *fēlja) 'прадажны', ст.-ісл. *fatz* 'тс' (гл. Фасмер, 3, 314; там жа і агляд літ-ры).

Паломнік 'багамалец, які вандруе па татэ званых святых месцах' (ТСБМ). Рус. *паломник*, ст.-рус. *книга паломникъ* 'апісанне паломніцтва'. Ад лац. *palma* 'пальма', выконваючай вялікую ролю ў вялікадзневай абраднасці. Параўн. франц. *rautmier*, італ. *palmiere* 'насіцель пальмы, паломнік' (Праабражэнскі, 2, 10; Фасмер, 3, 193).

Палонік₁ 'апалонік (разлівальная ложка)' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Др.-Падб., Шпіл., Касп., Бяльк., Мядзв., Раманаў, 8; Нік. Очерки), *полонік* (ТС), *полонднік*, *палонік*, *палонік*, *палонік* (Сл. ПЗБ), *полонік*, *полонік* (Сл. Брэс.), *полонік* (Бяльк., Янк.). З *апалонік*₂ (гл.) з адпадатнем пратэтычнага *a*.

Палонік₂ 'малёк жабы' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Яруш., Касп.), *полонік* (ТС). З *апалонік*₁ (гл.) у выніку адпадатнення пратэтычнага *a*.

Палонка 'незамерзлы або расталы участак ледзяной паверхні ракі, мора і г. д.' (ТСБМ). Ад *полы* з суф. *-онка* (параўн. адносна словаўтварэння Сцяшко, Афікс. наз., 103).

Палоня 'бязлеснае месца' (Выг.), *полон* 'бязлеснае месца, луг, сенажаць', *полон'на*, *полон'ка* 'луг, паша', *пулон* 'адкрытае месца без лесу і хмызняку' (Талстой, Геогр. терм., 74, зах.-палеск.). Польск. *plonia* 'лужайка ў лесе', паўдн.-польск. *plania* 'прастора (вялікая плошча поля і лесу)', 'раўніна', н.-луж. *plon*, *plona* 'адкрытае месца, на якім няма дрэваў; раўніна', чэш. *pláň*, *pláne* 'раўніна; пласкагор'е; пляцоўка ў гарах', славац. *pláň* 'тс', серб.-харв. дыял. *plana* 'вялікая паляна, лужайка ў лесе', славен. *planja* 'альпійскі луг, паша', дыял. *plana* 'раўніна'. Прасл. *polnъ*, *polnъja*. Дэрываты ад прасл. прыметніка *polnъ* < *pol'e* (гл. Брукнер, 422; Скок, 2, 675 і наст.). Падабразны агляд семантыкі слова і літаратуры гл. Талстой, там жа, 74 і наст.

Палоса 'шнур, участак зямлі' (ТСБМ, Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ). Да *паласа* (гл.).

Палоссе 'ліпавая кара' (Мат. Гом.), *палосься* 'лыка' (Касп.), *палоссе*, *палоссе*, *палосье* 'лыка; тонкія дубцы, з якіх плятуць кошыкі' (Сл. ПЗБ), *полосы* 'пакроеныя палоскі з ліпавай, лазовай і інш. кары' (ТС), *полоссе* 'тс' (Сл. Брэс.), *полосе* 'лыка' (Нар. сл.), *полыссе* 'тс' (3 нар. сл., драгіч.), *полосыный*

'з лыка' (3 нар. сл., драгіч.). Зборны назоўнік ад *паласа* (гл.).

Палоўня 'месца, адгароджанае ў гумне для збожжа' (Сцяшк. Сл.), 'адрына' (Нар. сл., пінск.), *полóвня* 'хлеў, дзе зімой захоўваюць сена' (Сл. Брэс.), *палóўнік* 'адрына' (ДАБМ, 789), *полóўнык* 'месца для захавання паловы' (Шушк.), 'адрына' (Тарнацкі, Studia). Рус. *половёнь*, *полóвня* 'маленькая сушына на таку', укр. *полóвень* 'імшанік', чэш. дыял. *plevňa* 'маленькі хлеў, прыбудова для захавання паловы', серб.-харв. *плéвница* 'тс'. Да *палова*₂ (гл.) (Фасмер, 3, 312; Махэк₂, 459). Сюды ж *палувénка*, *палóвня*, *палóвня*, *палóвня* (Сцяшк. Сл.).

Палохаць 'наводзіць страх, боязь'. Вытворнае ад *пóлах* (гл.).

Палоць 'ачышчаць ад пустазелля'. Агульнаслав.: рус. *полóть*, укр. *полóти*, ст.-слав. *плѣти*, *плѣтж*, польск. *pleć*, в.-луж. *plěc*, н.-луж. *pláš*, чэш. *plíti*, славац. *plet'*, серб.-харв. *плéти*, славен. *pléti*, балг. *плевя* 'тс'. Прасл. *peliti*. Роднаснымі лічаць літ. *spāliai* 'шчоскі льну', лат. *spīlva* 'шалупіне', лац. *spolium* 'сабраная шкура зверга; здабыча', ст.-інд. *phálati* 'трэскаецца, лопаецца', *sphālati* 'ён разрывае', ст.-в.-ням. *spaltan*, нов.-в.-ням. *spalten* 'расколваць' (Фасмер, 3, 317 з аглядам літ-ры). Далей гл. *палóва*₂.

Палтаць, *палтаць* 'дуэль' (Нас., Гарэц.). З польск. *palcat* 'палка, прут' <венг. *palcat* — він. скл. наз. *palca* 'палка, посах' (Карский, Белорусы, 162; Кюнэ, Poln., 84). Таксама ст.-бел. *палцатъ* 'посах' (польск. *palcat* <венг. *palca* (Булыка, Запазыч., 235). Венг. слова са слав. *palica* (SESJC, 353).

Палтус 'прамысловая рыба сямейства камбалавых' (ТСБМ). З рус. *пáлтас*, *пáлтус* 'тс'. Крыніца рус. слова — фін. *pallas*, родн. скл. *paltann* 'камбала (рачная)' або саам. кольск. *páldes*, родн. скл. *páltazi* 'від камбалы' (Фасмер, 3, 193; там жа і інш. літ-ра).

Палу́ба 'суцэльнае гарызантальнае перакрыццё ў выглядзе падлогі на судне' (ТСБМ). Рус. *пáлуба* 'тс', укр. *пáлуба* 'страха з лубу над павозкай', польск. *ratub* 'ствол дрэва (выдзёубаны ўнутры)', *ratuba* 'павозка', чэш. *raluben* 'ствол дрэва, полы ўнутры'. Да *луб* (гл.) (Фасмер, 3, 194). У словаўтваральных адносінах — гэта аддзяяслоўны дэрыват ад *polubiti 'пакрыць лубам' <*paluba*.

Палубнік, *палубніца* 'засек для мякіны' (Сл. ПЗБ). Паводле Грынавіцкене і інш. (ЛКК, 1975, т. XVI, 185), запазычанне з літ. *pelùdė* 'мякінніца' з наступнай славянізацыяй. Лаўчутэ (Балтызмы, 70) прыводзіць яшчэ літ. дыял. *pelùdnica* 'тс'. Але параўн. *палоўня* і аднакаранёвыя.

Палуда 'луджэнне, сплаў волава са свінцом, які ўжываецца для пакрыцця металічных вырабаў; луда' (ТСБМ). Аддзяяслоўны дэрывант ад *палудзіць* <*лудзіць* <*луда* (гл.).

Палудзень 'абед' (Нас., Касп., Гарэц., Др.-Падб., Яруш., Сл. ПЗБ), *полудэнь* 'тс' (Клім., Бяссон., Сл. Брэс.), *полудзень*, *пóлдзень* 'час дня пасля абеду; поўдзень' (ТС), *палуднаваць* 'абедаць' (Бяльк.). Гл. *поўдзень*. Падрабязна аб семантыцы і лінгвагеаграфіі гл. Вештарт, Лекс. Палесся, 89 і наст.

Палуднаць 'палуднаваць' (Мат. Гом.), *палуннаць* 'тс' (Сл. Брэс.). З *палуднаваць* (гл. папярэдняе) у выніку асіміляцыі *дн>нн* у форме *палуннаць* і скарачэння.

***Палужавіна**, *полужавіна* 'нізіна' (ТС). Да *луг*₁ (гл.).

Палўкаш 'плечены кораб, які ўстаўляецца ў драбіны воза або ў сані' (ТСБМ, Янк. 3; Сл. ПЗБ, Нар. сл.), *палўкашак* 'тс' (Дразд., Сержп. Земл., Яруш., Федар. VI). З *пол(у)* і *кош* (гл.).

Палўндра выкл. 'у мове маракоў і партовых грузчыкаў — вокрык, які ўжываецца ў значэнні «беражыся, падае зверху» або наогул перасцерагае аб небяспецы' (ТСБМ). Праз рус. *полўндра* 'тс', якое з гал. *van onderen* 'знізу' з дысіміляцыяй *н-н>л-н* (гл. Фасмер, 3, 319).

Палуніца 'ягада' (Мат. Гом.). З кантэкста відаць, што маюцца на ўвазе палявыя трускалкі. *Полуніца* 'суніца' (Крачк.). Рус. *поленіка* 'марошка', наўг. 'кастыяніца', паўдн. *полуніца* 'трускалкі', кур. *поле(о)вічник*, наўг. *полевніца* 'тс', укр. *поленічник* 'трускалкі (сама расліна)'. Ад *поле* (Даль, 3, 258).

Палунія 'лунацізм' (Сл. ПЗБ). Да *луна* (гл.). Відаць, са скажонага рус. *полнолуние*.

Палупка 'драўляная аправа ў жорнах' (Сл. ПЗБ). Да *луб*₂ (гл.).

Палўчка 'заработная плата' (ТСБМ). Новае запазычанне з рус. разм. *полўчка* 'тс'. Дзеяслоў *палучаць* 'атрымліваць', *палучыць* 'атрымаць', відаць, таксама з рус. *получить*.

Палушкі 'паланкі' (Сл. ПЗБ), *палушкі*, *пóлышкі* (Сл. Брэс.), *палóшэчка* (3 нар. сл., палес.; ТС). Гл. *апалушкі*.

Палын 'пустазелле з моцным пахам і горкім смакам'. Рус. *по́лынь*, укр. *полін*, ст.-рус. *пелынь*, *пелынь*, польск. *piotyn*, ст.-польск. *piotyn*, чэш. *peluň*, *peluňek*, серб.-харв. *пéлин* 'шалфей', славен. *pelin* 'тс', балг. *пелін* 'палынь'. Якой была прасл. форма, не зусім ясна. Звязваюць з *polēti* 'гарэць, палаць' (Младэнаў, 417; Махэк, 443) або з назвамі колеру тыпу *polvъ* (гл. *палóвы*) (Праабражэнскі, 2, 103). Паралелі ўказваюць толькі ў лат.: *pelane* 'палын', *pelējums* (мн.) 'тс' (Мейе — Эндзелін, 3, 194). Гл. яшчэ Фасмер, 3, 320.

Палыхаць 'гарэць зыркмі, яркім полымем; свяціцца яркім святлом'. Рус. *пóлыха́ть* 'тс', укр. *полохну́ти* 'успыхнуць, разгарэцца'. Звязваюць з *паласнуць* (вл.) або з *пóлах* (Фасмер, 3, 321).

Пальга 'пылок' (Сл. ПЗБ). Няясна. Магчыма, звязана

з польск. *polgnąć* 'завязнуць, прыліпнуць', г. зн. 'тое, што прыліпла да лапак пчалы'.

***Пальгіваць, пальгуваць** 'быць у стане цечкі' (Касп.), *пільгуваць* 'паляваць на дзічыну' (Мядзв.). Няясна. З фармальнага боку можна параўнаць з укр. *пільгува́ти* 'аблягчаць, паслабляць' і рус. дыял. *пелёговать* 'біць; даглядаць, клапаціцца'. Апошняе, магчыма, роднаснае польск. *pielegować*, *pielegować* 'даглядаць, клапаціцца' (Фасмер, 3, 228) <ням. *pflegen* (Брукнер, 468).

Палька 'рэшата' (Сцяшк. Сл.). Відавочна, з польск. *opatka* 'кошык', якое ад *polati* (гл. *палаць*₂, *аналушкі*).

Пальма 'паўднёвае вечназялёнае дрэва з высокім прамым ствалом і кронай з перыстых або веерападобных лістоў'. З польск. *palma* 'тс'. Ст.-бел. *пальма* (*палма*) (пач. XVII ст.) <ст.-польск. *palma* <лац. *palma* (Булыка, Лекс. запазыч., 148).

Пальніца 'палавіца, масніца' (Бяльк., Мат. Гом.), *пальнічына* 'тс' (Сл. ПЗБ). Да *пол* 'падлога'. Адносна *л* параўн. рус. *напольный*.

Пальта, пальто 'паліто', *пальтэк* 'паўпаліто', 'жаночае верхняе адзенне з фалдамі' (Сл. ПЗБ). З рус. *пальто* (этымалогію гл. *паліто*), пашыранага рознымі суфіксамі.

Пальчатка 'рукавіца з аддзяленнямі для кожнага пальца'. Укр. *пальчатка*. Да *палец* (гл.), у выніку кандэнсацыі словазлучэння *пальчатая рукавіца*. Магчыма, калька рус. *перчатка* <*перст* 'палец'.

Палюддзе 'у старажытнай Русі — збор даніны з княжацкіх васалаў' (ТСБМ). Ст.-рус. *полюдие* 'тс'. Са ст.-рус. *по людьхъ* (гл. *люди*) (гл. Фасмер, 3, 321).

Палюднёць 'стаць прыгажэйшым' (Сл. ПЗБ), *палюдзяць* 'пабыць сярод паважаных і разумных людзей' (Нар. сл.). Гл. *вылюднець*.

Палюк 'ручка касы' (Сцяшк. Сл., Бір. Дзярж.), *палюх* (Сл. ПЗБ), *пъл'ук* (ДАБМ, 831) 'тс'. Вытворнае ад *палец*, якое ў значэнні 'ручка касы', прынамсі, шырока распаўсюджана ў рус. дыялектах (гл. СРНГ, 25), з дапамогай суф. *-ук, -ух* (параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 178). Рус. нарасіб. *палюк* 'ручка касы', польск. *paluch* 'пальчык'.

***Палютка₁**, *палютка, полютка, полутка* 'капусная галоўка' (Сл. Брэс.), *полудка, полутка, полудок* 'тс' (ТС). Ад *пол* 'палова'. Адносна суфіксацыі параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 134. Дакладная словаўтваральная паралель у серб.-харв. *палутак* 'палавінка', *полутка* 'паўшар'е'.

Палютка₂ 'сцягно' (Сл. Брэс.). Параўн. польск. *potetek* 'сала; бок тушы, кавалак' <*poles* 'тс' <прасл. *polъty* (гл. *поўць*).

Палюх, палюхі, палюхэ 'клёцкі з цёртай бульбы' (Сл.

Брэс.). Польск. *paluch* 'тс'. Паводле Варш. сл. (IV, 297), з *paluch* 'пальчык' <*palec*.

Палюшка₁ 'віка' (Сл. ПЗБ). Ад *поле* з суф. *-ушка* па месцу вырасцання.

Палюшка₂ 'булка' (Мат. Гом.), *палюшка, полюшка* 'праснак' (ТС). Да *паліць* (гл. *паляніца*).

Паля 'бервяно, брус, забітыя ў грунт, якія служаць апорай розным пабудовам, збудаванням'. Рус. зах., паўдн. *паля*, укр. *пáля*. З польск. *pal* 'тс' (Карскі, Белорусы, 156; Кюнэ, Poln., 84). Ст.-бел. *паля* <польск. *pal* (Булыка, Запазыч., 235). Крыніца польск. слова — ст.-в.-ням. *pfâl* 'кол' <лац. *pálus* (Праабражэнскі, 2, 10; Брукнер, 391; Клюге — Гётцэ, 556). Фасмер (3, 194) дапускае роднасць са спрадвечнаславянскімі *палка, паліца*.

Паляваць, 'займацца пошукамі і праследаваннямі дзікіх звяроў або птушак з мэтай знішчэння ці лоўлі; занятак паляўнічага' (ТСБМ), *паляванне, паляўнічы*. Рус. *полевáть*, укр. *полюва́ти*, ст.-рус. *польничати*, польск. *polować* 'тс'. Да *поле* (гл. Фасмер, 3, 307 і наст.; Брукнер, 429) з суф. *-ovati, -evati* (параўн. SP, 1, 48). Сюды ж і *паляваць* 'бегаць (аб жывёле)' (Мат. Гом., Некр., Сл. ПЗБ), *полёваць* 'тс' (ТС).

Паляваць₂ 'тармазіць калком хвост плыта' (Сл. ПЗБ), *палёваць* 'тс' (ТС). З польск. *polować* 'упэўніваць палямі; падываць (расліны)' <*pal* (гл. *паля*).

Палявік 'жыхар бязлеснай вёскі; у старажытнай беларускай міфалогіі — дух — гаспадар поля' (ТСБМ), 'дух — гаспадар поля' (Сл. ПЗБ, Мат. Гом.). Да *палявы* <*поле*.

Палявіца 'бязлесная прастора, палявая старана' (Яшк., магіл.). Ад *палявы* <*поле* (гл.) з суф. *-іца*.

Палядак 'поле на месцы выкарчаванага лесу' (Касп., Бяльк.), *паляд* 'абложная зямля' (ДАБМ, 858). Канфіксальны і прэфіксальны дэрываты ад *ляда* (гл.).

Палядзець 'паглядзець' (Янк., Шн. 2, Сл. ПЗБ), *палянуць* зак. (Бяльк., Сл. ПЗБ), *палянь* 'паглядзі' (Грыг.). З *паглядзець* у выніку знікнення *-г-* (гл. Карскі, 1, 371).

***Паляк, поляк** 'вялікі гаршчок з двума вушкамі на 1—1,5 пуда жыта' (Вярэн.). Рус. смал. *палячишка* 'маленькі гаршчок'. Прыставачны дэрыват ад *ляк* 'глыбокі гліняны гаршчок'.

Палякі, паляк 'заходнеславянскі народ, які складае асноўнае насельніцтва Польшчы' (ТСБМ). Рус., укр. *поляк* 'тс'. Паводле Фасмера (3, 322), запазычанне з польск. *polak*, мн. л. *polacy* <*poljaninъ* 'жыхар Вялікапольшчы', адкуль стала агульнай назвай палякаў (Фасмер, 3, 322).

Паляна 'роўная бязлесная прастора, невялікі луг на ўсходзе або сярод лесу' (ТСБМ, Бяльк.), *палянка* (Сл. ПЗБ), *полянка*

'невялікае поле сярод лесу' (Выг., ТС), *палынка* 'абложная зямля' (ДАБМ, 858). Рус., укр. *поляна*, рус.-ц.-слав., сербск.-ц.-слав. *полана*, польск. *polana*, чэш. *polana*, славац. *pol'ana*, серб.-харв. *пољана* 'раўніна', славен. *polj'ana* 'раўніна, нізіна', балг. *поляна*, прасл. *polana*. Ад *поле* (гл.) з суф. *-ana* (SP, 1, 132) (гл. таксама Фасмер, 3, 322; Махэк₂, 469; Міклашыч, 255; Праабражэнскі, 2, 91). Не звязана з *палено*, *паліць*, як мяркуе Тэррас (ZfSlPh, 19, 121).

Паландвіца 'мяса вышэйшага гатунку з сярэдняй часткі свінной тушы каля хрыбта, якое вэндзяць або вяляць' (ТСБМ), *поленвіца*, *поленіца*, *полендріца*, *полембіцы* (ТС), *палямбіца* (Сцяшк. МГ, 3 нар. сл.), *паландвіца*, *палендріца*, *палендріца*, *палендріца*, *палендріца*, *палендріца*, *палендріца*, *палендріца* (Сл. ПЗБ), *палендріца*, *полэндріца* (Сл. Брэс.). З польск. *połędwica* 'тс', як і рус. *полендріца* (гл. Фасмер, 3, 308), якое ад *łędźwie* мн. л. 'бёдра' (гл. *лядвья*) (Брукнер, 297; Бернекер, 1, 705 і наст.).

Паландра₁ 'павальная хвароба нахшталь белай гарачкі' (Нас., Гарэц., Яруш.), 'старажытная багіня шкоды і смерці' (Янк. 2, 496, 550). Відаць, ад *паліць*, параўн. рус. разм. *палычка* 'гарачка', з рэдкім суф. *-андра* (адносна суф. гл. Сцяцко, Афікс. наз., 134).

Паландра₂ 'вельмі вялікая хата' (Сцяшк.). Няясна. Магчыма, рэгіянальнае ўтварэнне ад польск. *landara* 'карэта; грамадзіна; нязграбная жанчына; ландо'. Апошняе ад месца вырабу *Ландау* (Брукнер, 290).

Паландраваць 'хадзіць без справы' (Сл. ПЗБ, Сцяшк. Сл.). З польск. *plondrować, plądrować* 'рабаваць, шнырыць, шукаць', якое з ням. *plündern* 'тс' (гл. Брукнер, 419).

Паліне 'усходнеславянскае племянное аб'яднанне' (ТСБМ). Рус. *поляне*, ст.-рус. *полянинъ*, мн. л. *поляне*, польск. *polanie* — назва племені ў Вялікапольшчы. Ад *pole* з суф. *-an-in-* (параўн. SP, 1, 130) (гл. Фасмер, 3, 322).

Палыніка 'травяністая паўночная расліна з цёмна-чырвонымі духмянымі ягадамі, прыдатнымі да яды' (ТСБМ). З рус. *поленика* 'куст і ягады *Rubus arcticus*'. Паводле Даля (3, 258), ад *поле*.

Палыніца₁ 'невялікая прадаўгаватая булка з белай мукі' (Бяльк.), 'печыва з мукі' (Сл. ПЗБ), 'прэсная лямпёшка' (Касп.), *палыніцы* 'лямпёшкі, спечаныя на патэльні' (Малчанава, Мат. культ., 191), *палыніца* 'бохан хлеба' (Сл. Брэс.). Рус. *паленіца* 'булка, белы хлеб', укр. *палыніця*. Да *паліць* (Праабражэнскі, 2, 8; Фасмер, 3, 191). Гл. яшчэ Вештарт, Лекс. Палесся, 107.

Палыніца₂, *палынічына* 'бязлесая мясцовасць' (Сл. ПЗБ). Дэрываты ад *поле* (гл.).

Палынт 'гульня ў мяч; лапта; палка, якой удараюць мяч' (Нас.), 'гульня ў мяч; лапта' (Сл. ПЗБ, Доўн.-Зап., Нар. сл.). З польск. *palant* 'тс', якое ад італ. *palla* 'мяч, шар', *pallare*

'гуляць у мяч' (Карскі, Беларусы, 162; Кюнэ, Poln., 84; Брукнер, 392).

Палынцы, *палыўцы* 'людзі, якія жывуць у бязлеснай мясцовасці' (Сл. ПЗБ). Да *поле*, параўн. *паліне*.

Палярны 'які мае адносіны да полюса', перан. 'цалкам процілеглы' (ТСБМ). З польск. *polarny* або рус. *полярный*. Апошня з нов.-лац. *polāris* < *polus* (гл. Фасмер, 3, 322).

Палярўш 'паралюш' (Нас., Гарэц., Др.-Падб., Грыг., Арх. Бяльк., слонім.; Сл. ПЗБ, 3 нар. сл.), 'маланка' (Яруш.). З *паралюш* у выніку перастаноўкі зычных *p* і *l*, але, магчыма, і з польск. *palarusz* 'тс'.

Палярына 'кароткая круглая накідка на плечы, часам з капошонам; вялікі круглы каўнер' (ТСБМ, Касп.), 'шырокі каўнер' (Сл. ПЗБ), *палярынка* 'нашыўка на рукавах' (Нар. сл.). З польск. *peleryna* або рус. *пелеріна*, дзе з франц. *pèlerine* 'плашч пілігрыма', лац. *peregrinus* (гл. Брукнер, 402; Фасмер, 3, 229).

Палясобушчык 'вартаўнік лесу, ляснік' (Яруш., Мядзв., Інстр. II, Дасл. па літ. і мове, Гродз. пед., 1967, 41). Рус. паўдн., усх. *полесовщик* 'тс'. Ад *палясойны (<лес) з суф. *-шчык* (параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 75). Не выключана, што гэта і запазычанне з рус.

Палятуха₁ 'жывёліна атрада грызуноў, падобная на вавёрку, пярэднія ногі якой злучаны з заднімі шырокай лятальнай перапонкай' (ТСБМ). Дэрыват ад *палятаць* < *лятаць* з *уха*.

Палятуха₂ 'сумнік звычайны, *Solidago virgaurea* L.' (Кіс., 124). Да *палятаць* < *лятаць* (гл.).

Палытынка 'падхамутнік' (БРС, Нар. сл.). З польск. *palatynka* 'футравы каўнер на шыю'. Параўн. *палантін*.

Палыўкі 'свінка (хвароба)' (Сл. ПЗБ). Рэгіянальнае запазычанне з літ. Параўн. (Сл. ПЗБ, 3, 373) літ. *poliūikai* 'тс'.

Палышва 'Палессе' (Сл. ПЗБ). Ад асновы *палыш-* (гл. *палышук*) з суф. зборнасці *-ва* (параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 202), першапачаткова 'палешукі'.

Палышук 'жыхар Палесся' (ТСБМ, Сл. ПЗБ). Ст.-рус. *полъшанинъ* 'тс' < *Полъсье*. Бел. форма, калі меркаваць па *ш*, утворана на аснове *полъшанинъ* з заменай суф. *-анін* на *-ук*.

Палышыць 'паглядзец, дазнацца' (Сцяшк. Сл.). Гл. *ляшыць*; мабыць, першапачаткова *дазнацца по лехам*.

Палыя 'помнік старажытнарускай пісьменнасці, у якім падаюцца падзеі, апісаныя ў Старым завеце' (ТСБМ). Рус. *палей* 'названне першых васьмі кніг Старога завету', рус.-ц.-слав. *палей*. З грэч. *Παλαιά* 'Стары (завет)' (гл. Фасмер, 3, 192).

Памагайла 'памочнік' (Др.-Падб., Сл. ПЗБ). Да *памагаць* з суф. *-ла*, утворанае на базе асновы цяперашняга часу (гл. Сцяцко, Афікс. наз., 94).

Памагатар іран. 'памагаты, памочнік' (Сцяшк. МГ). Да *памагаць* з лац. па паходжанню суф. *-тар* па тыпу *аратар, куратар* і г. д.

Памагаты 'той, хто памагае каму-, чаму-н.; падручны' (ТСБМ, Янк. 1). Да *памагаць*. Першапачаткова залежны дзееспрыметнік прошлага часу на *-ат* (параўн. *прыганяты*).

Памагач 'памочнік' (Нас., Гарэц., Янк. 1, Інстр. III), *памагачы 'тс'* (Нас., Гарэц.). Да *памагаць* са старажытным суф. *-аць* (гл. SP, 1, 102).

Памáда 'пахучая касметычная мазь' (ТСБМ). З рус. *помада 'тс'* (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 79), якое праз ням. *Pomade* < франц. *potmade* < *potmata* < лац. *pōtit* 'яблык', таму што для вырабу памáды першапачаткова ўжываліся яблыкі (Фасмер, 3, 322; там жа і літ-ра).

***Памаёвацца, помаёвацца** 'адзначыць, добра правесці час на прыродзе' (ТС). Да *май* (гл.).

Памазы 'плямы на бялізне ад поту або нечага масленага' (Нас.). Аддзеяслоўны дэрыват ад *памазаць* < *мазаць* (гл.).

***Памáйбу, помáйбу** 'старажытнае прывітанне' (Клім.). З *памагай бог*.

Памáк 'звязка вычышчаных канпель' (Інстр. III), 'дрэва, якое доўга ляжала ў вадзе' (Сл. ПЗБ), 'намоклае палена' (Нар. сл.), *памáка* 'калода, якая доўга ляжала ў вадзе' (Шн. 2), 'жэрдка, кладка' (Сцяшк. Сл.), *памáкі* 'цяжар, які накладаюць на лён або пеньку пры замочванні' (Касп.), *памáк 'тс'* (Сл. ПЗБ). Укр. *помік* 'канопля, намочаная ў рацэ'. Аддзеяслоўны дэрыват ад *памокнуць* або *памакаць* < *мокнуць* (гл.).

***Памалóдак, памалóдок** 'парастак' (Сл. ПЗБ), *памалодьде 'тс'* (Клім.). Укр. *памолодь, памолодок* 'парасткі, маладое пакаленне'. Да *малады* (гл.).

Памáлу 'не спяшаючыся, марудна; паступова, не адразу' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Бяльк., 3 нар. сл.), *памáлей* (Сцяшк. Сл.), *памáлуй* (Янк.), *памáле* (ТС), *памáлі, памáлу, памáлуй* (Сл. ПЗБ); *памáлечку* (Мат. Гом.), *памáлячку* (Янк. 1). Агульнаслав.: рус., укр. *помáлу*, польск., в.-луж. *rotalu*, н.-луж. *rotalkiet*, серб.-харв. *pómalo*, серб.-ц.-слав. *po talu*, славен. *po talu, po tale*, балг. *talko 'тс'*. Прасл. *rotalu*. З прыназоўнікавага спалучэння *po talu*, дзе *малу* — генетыў ад *talъ* (гл. *малы*) (параўн. Брукнер, 320). Махэк (470) *talъ* у гэтым спалучэнні лічыць словам іншага паходжання, роднасным ням. *mählich, allmählich* 'паступова', ст.-ірл. *tall* 'павольны' і г. д.

***Памаражыць, поморожыты** 'зацвісіці троху (аб хлебе)' (Клім.). Відаць, ад *марожаны* < *мароз* (г. зн. пакрыцца белым налётам). Параўн. польск. *morozowaty* 'аб масці каня'.

Памаразні 'бакавыя планкі, набітыя на капылы саней' (Сцяшк. Сл.). Няясна.

Памаракі 'памяць, прытомнаць' (Пал.), *памаракі ў фраз. памаракі галаву водзяць* (Арх. ГУ, нараўл.), *паморока, паморок* 'абмарачэнне' (ТС), *памрок* 'замарачэнне' (Бяльк.). Рус. курск. *паморок* 'розум', курск., арл., наўг. 'часовая страта прытомнасці', арл. *паморока, паморка 'тс'*, маск *памороки, паморки 'тс'*, укр. *памороки забіць* 'замарачыць'. Поруч з тым рус. арх., англ., валэг., алан., пск., наўг. *памрак*, 'імгла; хмара; пахмурнае надвор'е некалі з дробным дажджом і снегам', польск. *potrok, potroka*, серб.-харв. *памрак*, славен. *potrak* 'змрок, змярканне'. З прыст. *ра-* і *torкъ* (гл. *мóрак*) або аддзеяслоўнае ўтварэнне ад *rotorčiti* другасным падаўжэннем галоснага ў прыстаўцы. Бел. слова прымыкае да паўдн.-рус. моўнай тэрыторыі, дзе гэта слова ўжываецца ў другасным значэнні.

Памарáнча 'апельсін', *памаранчóйка* 'гатунак грушы' (Сцяшк. Сл.). З польск. *potarancza, potaranczówka 'тс'*. Этымалогію гл. *памяранец*.

Памáўза 'шкоднік, свавольнік' (ТСБМ, Гарэц., Янк., Сл. ПЗБ), 'няспрытны, непаваротлівы чалавек' (3 нар. сл.), *памáўзлівы* 'зладзеяваты' (Касп.), 'шкодны, праказлівы' (Сцяшк.). Фармальна аддзеяслоўны дэрыват з *-а* асновай ад *памóўзаць; але ў гэтай форме дзеяслоў не зафіксаваны, хаця існуе палес. *моўзаць* 'кусаць без зубоў, дзяснамі (пра дзіця, сысуна)'. Далейшыя сувязі гл. *галамоўза*.

Памáчка 'мачанне' (Сл. ПЗБ, Нар. сл.), *памачúшка* 'веращачка' (Сл. ПЗБ). Дэрыват ад *памачыць* < *мачыць*.

Памéг 'хмызняк' (Яшк.). Няясна; паралеляў у іншых слав. мовах няма. Магчыма, з *омег, воmeg, вобmeg* (гл.), дзе *о-* можа ўспрымацца як прыстаўка і магло быць заменена на *по-*. *Воmeg* 'балігалоў' часта расце па берагах рэк сумесна з хмызняком, таму тут мог адбыцца перанос па сумежнасці.

Памéжак 'узмежак, мяжа' (ТСБМ). Конфікснае ўтварэнне (прыст. *па-* і суф. *-ак*) ад *мяжа* (гл.).

***Памéжнік, помéжнік** 'сусед па палетку, сенажаці; раўчак, які аддзяляе адно поле ад другога, як іх узаруць' (ТС). Рус. *помéжник* 'сусед па палетку' (мяжа з мяжой), укр. *поміжнік 'тс'*. Ад *памежны* < *мяжа* (гл.).

Памéліхі 'завознікі' (Сл. ПЗБ). Дэрыват з суф. *-іх* (старажытны спосаб словаўтварэння — SP, 1, 73) ад асновы цяперашняга часу дзеясл. *памалоць* < *малоць* (гл.).

Памéр 'велічыня чаго-н. у адным або некалькіх вымярэннях; ступень развіцця, велічыня, маштаб якой-н. з'явы, здарэння і г. д.' (ТСБМ), 'плата натурай за памол' (ТС, Мат. Гом.), *памéра* 'вымярэнне зямлі' (Нас., Гарэц.). Укр. *помір* 'вымярэнне зямлі', польск. *potiar* 'вымярэнне, абмер, прамер', чэш. *potěr* 'адносіны', славац. *poter* 'адносіны; сувязь', серб.-харв.

roter 'зрушэнне, ссоўванне'. Аддзеяслоўны дэрыват ад *паме-рыць* < *мерыць* (гл.). З прычыны розніцы ў семантыцы, відаць, самастойныя ўтварэнні ў розных славянскіх мовах.

Памэсце 'асабістае (у адрозненне ад вотчыны) зямельнае ўладанне ў феадальнай Расіі да XVIII ст.' (ТСБМ), *помэсце* 'месца, прытулак' (ТС). З рус. *помэстье* 'тс'. Ст.-рус. *помѣстие* 'зямельны надзел, які быў выдадзены за службу' (у адрозненне ад *вотчыны*, якая была спадчынным уладаннем) < словазлучэнне *по мѣсту* (Фасмер, 3, 323).

Памэта 'пісьмовы знак, подпіс, адзнака' (ТСБМ). Аддзеяслоўнае ўтварэнне ад *памеціць* < *меціць, мета* (гл.).

*Памётнік, помётнік 'апоўзіны, якія кладуць паверх стога' (ТС), *помётнік, помэціна* 'тонкія латы ў страце на сохах' (Нар. сл., жытк.), *памётнік* 'падсцілка пад стогам' (Нар. сл., навагр.). Рус. *помётини* 'апоўзіны на стозе або на саламяным дасе'. Ад **памятаць* (параўн. тур. *метаньць* 'шпурнуць, кінуць аб землю') з суф. *-нік, -ін-*.

Памэцца 'мець намер, жаданне, абяцаць' (Бяльк.), 'падрадзіцца' (Мат. Гом.). Да *мець(ца)* (гл.).

Памешчык 'землеўладальнік, звычайна дваранін, пан' (ТСБМ, Сл. ПЗБ). З рус. *помещик* (Крукоўскі, Уплыў, 74), дзе з'яўляецца дэрыватам ад *поместье* (гл.) (Фасмер, 3, 323).

Памёт₁ 'кал, экскрэменты жывёлы' (ТСБМ, ТС). Паводле Крукоўскага (Уплыў, 40), з рус. *помёт* 'тс', таму што корань *мет-* неўласцівы бел. мове. Але параўн. *памёт₂*.

Памёт₂ 'поле, якое ніколі не апрацоўвалася' (Инстр. I), 'абложная зямля' (Касп., ДАБМ, 857; Хрэст. па бел. дыялекталогіі, 334), 'няўдобица' (Сл. ПЗБ). Рус. арханг., смал. *помёт* 'аблога, папар'. Відаць, да **мятаць* (параўн. *памёт₁*), г. зн. 'кінутае, пакінутае (на адпачынак) поле'.

Памжа 'пахмурнае, імглістае надвор'е' (Гарэц., Др.-Падб.), 'пошасць, напасць' (Касп., Нік.. Очерки). Рус. смал. *памжа* 'надвор'е (звычайна дрэннае)', цвяр. 'санлівасць, дрымота', пск., паўдн. 'бяда, напасць; хвароба, смерць; аб чым-н. кіслым; лаянк. чорт; аб няўдачніку'. У сувязі з апошнімі рус. значэннямі, магчыма, сюды ж адносіцца і славен. *patž, ratža* 'крыкун, крыклівае дзіця', але гэта няпэўна. Аддзеяслоўны дэрыват з суф. *-а* ад **памжыць* < *мжыць* (гл.). Паколькі прымыкае да рус. моўнай тэрыторыі, магчыма, і пранікненне з рус. мовы.

Памідор 'аднагадовая агародная расліна сямейства паслёнавых з чырвонымі або жоўтымі пладамі, прыдатнымі для яды; плод гэтай расліны' (ТСБМ, Кіс.), *памідора, памідорына* 'плод памідора' (Янк., Янк. 1). З рус. *помидор(ы)* 'тс' (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 73, 88), дзе запазычана з італ. мн. *roti d'oro* < *roto d'oro* літар. 'залаты яблык' (Фасмер, 3, 323).

Паміма прыназ. 'ужываецца для ўказання на прадмет або

асобу, без удзелу якіх ці незалежна ад якіх што-н. праходзіць, адбываецца; не прымаючы каго-, што-н. пад увагу' (ТСБМ). Рус. *помімо*, укр. *помімо*, польск. *pomimo*, чэш. дыял., славац. *rotimo* 'тс'. Складаны прыназоўнік з *ro-* і *mito* 'тс' (гл. *mima*) (ESSJ, 1, 198).

Памінкі 'абрадавы абед у памяць памёршага пасля хаўтур або праз пэўны тэрмін са дня смерці' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Касп., Шат.), *памінькі* 'тс' (Сл. ПЗБ), *памін* 'тс' (Нас.). Рус. *поминки*, укр. *поминки*. Да *памінаць*, ітэратыўнай формы ад *помніць* (гл.).

Памова 'змовіны' (Нас., Бяльк.), *памовіны* 'тс' (Нас.). Аддзеяслоўны і з суф. *-іна* дэрываты ад *памовіць* < *мова* (гл.).

Памога 'дапамога' (Нас., Гарэц., Др.-Падб., ТС). Рус. *помога*, укр. *помога* 'тс'. Аддзеяслоўны дэрыват з суф. *-а* ад *памагаць*.

Паморак уст. 'мор' (ТСБМ, Сцяшк. МГ, Арх. Бяльк.; слонім., Сл. ПЗБ), *поморок, помэрок* 'напасць, прывід' (Сл. Брэс.), *памуорок* (Федар. 2), *памор* (Мат. Гом.) 'мор'. Рус. *помор* і *помора* 'пошасць', укр. *помір* 'тс'. Дэрыват з суф. *-ак* або бязафікснае ўтварэнне ад *памарыць* < *марыць*. Гл. таксама *мор*.

Памор'е 'старая назва паўночных рускіх зямель на берагах Белага мора, Анежскага возера і рэк, якія ў іх упадаюць; старая назва паўночнай часткі Польшчы, якая прымыкае да Балтыйскага мора' (ТСБМ). З рус. *поморье* < *море*; параўн. таксама польск. *potorge*, чэш. *potoří* (Фасмер, 3, 323). Сюды ж *памор, паморка* 'жыхар(ка) памор'я'.

Памост 'узвышша ў выглядзе пляцоўкі, насланай з дошак; падлога' (ТСБМ, Шат., Янк. 3, Сл. ПЗБ, Гарэц.), 'падлога' (Касп., Сцяшк. МГ, ДАБМ, 954; Шпіл., Хрэст. па бел. дыялекталогіі, 334, Бір. Дыс.), 'падстаўка з хвораству пад дуплянкі' (Мат. Гом.), *помосток* 'ступенькі перад уваходам у дом' (Шушк.). Рус. *помост*, укр. *помост*, ст.-рус. *помость* 'падлога, дах, ярус; рыначная плошча', *помостити*. Фасмер (3, 323) лічыць ад *ro-* і *most* (гл.), але магчыма і аддзеяслоўнае ўтварэнне ад *памасціць*.

Памоўка 'гаворка (у прымаўцы: *Пра воўка памоўка, а воўк і тут*)' (ТСБМ, Янк.), 'пагалоска; прымаўка; заручыны' (Нас.), 'прымаўка' (Мат. Гом.), 'пагалоска, паклёп' (Мал.), *помоўка* 'гаворка, нагавор' (ТС). Рус. *помолвка* 'чуткі, пагалоска; пагаворка, прымаўка; заручыны', таксама ў фраз.: *О волке помолвка, а волк и тут*; укр. *помівка* 'прымаўка, пагаворка; размова, гаворка'. Суфіксальны дэрыват ад *памовіць* < *мовіць* < *мова* (гл.). *Памавіска* 'вымоўе, пагаворка, прымаўка' (Сцяшк.), лічыць па суфіксацыі, відаць, з польск.

Памошнік 'пылюшнік вузкалісты, *Thalictrum angustifolium* Jacq.' (Кіс., Касп.; КЭС, лаг.). Да *мох* (гл.); словаўтваральная аснова (*па*)*мош-*, параўн. *замошша, мшара* і інш.

Пампадур уст. 'адміністратар-самадур' (ТСБМ), 'дурны гарлівец' (Нас.). З рус. *помпадур* 'тс' (у гэтым значэнні ўпершыню ўжыў Салтыкоў-Шчадрын — ССРЛЯ, 10, 1207) ад імя фаварыткі французскага караля Людовіка XV *маркізы дэ Пампадур* (Фасмер, 3, 324).

Пампэзны 'які вызначаецца раскошай, пышнасцю, разлічнай на знешні эфект' (ТСБМ). З рус. *помпезный* (Крукоўскі, Уплыў, 78), якое з франц. *rotreux*, ж. р. *rotreuse* 'тс' < лац. *rottra* 'урачыстае шэсце' (СИС, 393).

Пампён 'упрыгожанне ў выглядзе шарыка з нітак, футра і інш. на шапках, туфлях і пад.' (ТСБМ). З рус. *помпён* (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 73), дзе з франц. *ротрон* < *ротра* 'помпа, пышнасць, урачыстасць' (Фасмер, 3, 324).

Пампуха 'мяч' (Сл. Брэс.). Відаць, ад *пампушка*, *пампуха* (гл.), паводле формы.

Пампушачка (3 нар. сл.) 'пупышачка'. З польск. *pręszek* 'тс'. Змена роду паводле *пупышка*.

Пампушка 'невялікая круглая пышная булка; аб тоўстым пульхным дзіцяці, жанчыне' (ТСБМ, Нас., Федар. VI, VII), 'аладка' (Яруш., Бяльк.), *пампушкі* 'булкі' (Сл. Брэс.). Рус. паўдн. *пампуха*, *пампушка* 'від вырабу з цеста; праснак з часнаком', укр. *пампух* 'пампушка'. Праз польск. *patrych* 'аладка' з ням. *Pfannkuchen* 'блін' з дыстантнай асіміляцыяй *p-k > p-p* (Маэнаўэр, 269; Міклашыч, 230; Фасмер, 3, 194). Праабражэнскі (2, 10) мяркуе аб магчымым уплыве *пўхнуць*.

Пампушка 'скрутак тытуню' (Сл. ПЗБ). Ст.-бел. *пампухъ* 'пачка тытуню' (Чартко, Даследаванні па літ. і мове, Гродна, 1967, 54). Рус. арханг. *пампуша* 'звязка лісця тытуню'. Гл. *папуша*. Сюды ж, відаць, і *панпушка* 'клубок нітак' (Мат. Гом.).

***Памўст**, *помўст* 'раскладка снапоў для малацьбы' (ДАБМ, 872). Гл. *памост*.

Памфлёт 'мастацка-публіцыстычны твор сатырычнага (часам палемічнага) характару' (ТСБМ). З рус. *памфлёт* (Крукоўскі, Уплыў, 78). У рус. мове запазычана праз ням. *Ratphlet* < англ. *ratphlet* ад ст.-франц. *ratphilet* 'тс': лац. *Ratphilus* — назва камедыі XII ст., якая ўзыходзіць да грэч. уласнага імя Πάμφιλος (Фасмер, 3, 195 з літ.-рай).

Памсціца 'адважыцца, намерыцца' (Бяльк.), 'адпомсціць у зручны момант' (Гарэц.). Гл. *пэмсціць*. Першае значэнне магло ўзнікнуць у выніку расшырэння семантыкі *намэрыцца* ад *пэмсціць* → *намэрыцца*.

Памыі 'брудная вада пасля мыцця чаго-н.' Рус. *помои*, укр. *поміи*, ст.-рус. *помыиь*, царк.-слав. *помыи*, польск. *потује*. Ад *памыць* < *мыць* (гл.) з суф. *-j-* (гл. Фасмер, 3, 323). Дэрываты: *памыйніца* 'памыйная яма', палес. *помыйнік* 'вугал у хаце, дзе ставяць посуд'.

Памыдліны 'мыльная вада, у якой мылі бялізну' (Сл. ПЗБ). З польск. *potydliny* 'тс'.

Памылка 'няправільнасць у дзеяннях, учынках, выказваннях, думках і г. д.; няправільнае напісанне слова'. Суфіксальны (суф. *-к-*) дэрыват ад *памыляцца* < *мыляцца* (гл.).

Памыльніцы, гл. *памыдліны* (Сл. ПЗБ). Ад *мыльны* конфіксным шляхам словаўтварэння.

Памысны 'жаданы, згодны з думкамі, удалы, шчаслівы' (ТСБМ), *памысна* 'добра, шчасліва' (Сцяшк. Сл.), 'з намерам' (Сл. ПЗБ). З польск. *potyślny* 'удачны, шчаслівы, паспяховы'.

Памэдзганы 'збруджаны' (Сцяшк. Сл.). Кантамінацыя *павэдзганы* < *вэдзгаць* (гл.) і *мазаць*.

***Памяг**, *помяг*, *пом'яг* 'воблака, хмарка' (ТС), *помэг* 'тс' (Нік.), *помяжок* 'тс' (ТС). Бел.-укр. ізалекса: укр. палес. *помэг*, *пómйаг*, *помежок*, *помижок*, *помигі*, *пáмег*, *пáмеж*, *пáмуг*, *пáма*, *памуг'і* 'воблака, хмара' (Ніканчук, Бел.-укр. ізал., 61). Фармальна належыць да *мягнуць*, *смяглы* (гл.). Калі прыняць пад увагу укр. форму *помугі* і магчымасць чаргавання галосных у *мягнуць* і *смуглы* (гл. Фасмер, 3, 695), то можна было б супаставіць з чэш. *stuga* 'воблака (цёмнае), хмара', г. зн. першапачаткова «задымленае» (гл. Махэк, 562).

Памяло 'венік з яловых, сасновых, бярозавых галінак, надзеты на палку, для вымятання або абмятання чаго-н.' (ТСБМ), *памелó* (ТС), *памялó*, *памялó*, *помылó* (Сл. ПЗБ) 'тс'. Рус. *помелó* 'тс', укр. *помелó* 'мятла, памяло', польск. *potiotto*, чэш. *potetlo*. Да *месці*, *мяту* (гл.) з суф. *-lo*.

Памяльнік 'памяло для прачысткі коміна' (Сл. ПЗБ; КЭС, навагр.), 'малады хваёвы лес' (КЭС, навагр.), *памельнік* 'малады сасоннік-самасейка; густое дробналессе, кусты' (Яшк., стол.), *помельнік* 'тс' (ТС). Рус. арханг. *помельник* 'памяло; хваёвыя галінкі на *памёлы*'. Да *памяло* (гл.).

Памяльнік 'месца каля печы, дзе ставяць венік, качаргу і інш.' (3 нар. сл., шчуч.). Гл. *памяльнік*.

Памяля, *помелья* 'дробная кастрыца' (Сл. ПЗБ). Ад *памяць* < *мяць* (гл.) з суф. *-ля*, у другім выпадку ўскладненага суф. зборнасці *-ја* (параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 53, 204). *-Е-* у слове *помелья*, відаць, пад уплывам *мелкі*.

Памяньшаемае 'у матэматыцы — назва ліку, ад якога адымаюць другі лік' (ТСБМ, Нас.). Да *памяньшаць* < *меньш*. Паводле Крукоўскага (Уплыў, 116), калька рус. *уменьшаемое* < *уменьшать*.

Памяранец 'субтрапічнае вечнозялёнае цытрусавое дрэва з аранжава-чырвонымі пладамі; плод гэтага дрэва' (ТСБМ). З рус. *померанец* 'тс' (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 89), якое ў рус. мове запазычана з ням. *Pomeranze* 'горкі сорт апельсінаў' ад італ. *pomo* 'яблыкі' і *arancia* 'апельсін'. Апошніяе слова

з перс. (Мацэнаўэр, 280; Клюге — Гётцэ, 452; Фасмер, 3, 322).

Памяркацыя 'разлік' (Нас.). Да *памяркаваць* <мяркаваць (параўн. і *памер*) па тыпу *адукцыя*.

Памяркоўны 'падатлівы, уступчывы' (ТСБМ, Нас.). Да *мяркаваць* (гл.). Параўн. яшчэ польск. уст. *romiarkować* 'стрымаць сябе, сцішыць'.

***Памярэча**, *помырэча* 'мор; перан. злы, дакучлівы чалавек' (Клім.). Дэрыват з суф. -эч-а ад *памерці* <*meriti* (гл. *мёрці*) (Сцяцко, Афікс. наз., 97).

Памятаць тое ж, што і *помніць* (гл.), *памятка*, *памятлівы*, *памяткі*, *памятшчы*. Дэрыват ад *пáмяць* з суф. -ат'.

***Памяцэха**, *помыцэха* 'вялікая палка' (Клім.). Ад *памятаць <*мятаць* (адносна гэтага дзеяслова гл. *паметнік*) са старажытным суфіксам -эча (гл. SP, 1, 72).

Пáмяць 'здольнасць запамінаць, захоўваць і аднаўляць у свядомасці ранейшыя ўражанні, успамін пра каго-, што-н.' Агульнаслав.: рус. *память*, укр. *пам'ять*, ст.-рус. *память*, ст.-слав. *памать*, польск. *ramięć*, чэш. *raměť*, славац. *ramiat'*, серб.-харв. *pamět*, славен. *ramet* 'розум', балг. *памет*. Прасл. *rametъ*, — дэрыват ад *ro-tyněti* (гл. *пóмніць*) (Махэк, 490). Роднасныя ст.-літ. *mintis* 'думка, меркаванне', усх.-літ. *mintis* 'загадка', літ. *atmintis* 'памяць', ст.-інд. *matīś* 'думка, погляд', авесц. *matiti* 'думка, погляд', лат. *mens*, родн. скл. *mentis* 'мысленне, розум', і.-е. *mtis (гл. Вальдэ — Гофман, 2, 69; Траўтман, 181; Уленбек, 212; Фасмер, 3, 195).

Памяшканне 'месца, дзе жыве, размяшчаецца хто-, што-н.' (ТСБМ). З польск. *romieszkanie* 'тс', дзе ад *mieszkać* 'жыць, знаходзіцца дзе-н.' (Брукнер, 335).

Пан 'уладальнік маёнтка, памешчык (у дарэвалюцыйнай Расіі і ў капіталістычных краінах; асоба, якая належала да прывілеяваных (чыноўных, арыстракратычных) слаёў грамадства дарэвалюцыйнай Расіі). *Пáни*, *панёнка*, *пáня*, *пáнскі*, *пáні-мáтка*, *панавáць*, *пáніцца* 'жыць па-панску, гультайнічаць'. З польск. *pan* 'тс', як і рус. і ўкр. *пан* (Кюнэ, Poln., 84). Ст.-бел. *пань* 'пан, памешчык, бог' (1340 г.) <ст.-польск. *pan*; *пани* (*панія*, *панья*, *паня* 'пани' (пач. XV ст.) <ст.-польск. *pani* (Булыка, Лекс. запазыч., 21). Слова зах.-слав. арэалу: польск., в.-, н.-луж. *pan*, чэш., славац. *pan*, ст.-чэш. *hrán*. Паводле Фасмера (3, 195), узыходзіць да *gъran і звязана чаргаваннем са ст.-рус. *жупанъ* 'кіраўнік акругі'. У іншых і.-е. мовах параўноўваюць са ст.-інд. *gōpās* 'пастух, вартавы', *gōpūāti*, *gōpauati* 'ахоўвае, засцерагае', *gōrapat* 'ахова', грэч. *υπλη κοιλωμα υψς*, нов.-в.-ням. *Koben* 'свінарнік' (Гуйер, LF, 31, 105 і наст.; Младэнаў, 410). Брукнер (393) разглядае ст.-чэш. *hrán* як скарачэнне з *žirajъ*; апошняя ён лічыць аварскім элемантам; супраць Фасмер (там жа). Махэк₂ (431) і Голуб — Копечны (263)

тлумачаць *panъ* як карэлят м. р. да *panъji*, якое з *potni — утварэнне ж. роду ад і.-е. *pot-* 'пан'. Трубачоў (Этимология, 1965, 73 і наст.) крыніцу слав. слова бачыць у ст.-іран. *gorān* 'пастух, вартаўнік стада', якое з'яўляецца кампазітам з *go-* 'бык, карова' і *rā* — *poten agentis* ад *rā-* 'вартаваць'. На такую марфалагічную структуру і.-е. паралеляў яшчэ раней указваў Пізані (Paideia, 10, № 4, 1955, 262). Вялікую семантычную дыстанцыю Трубачоў тлумачыць дастаткова высокім становішчам пастуха ў жывёлагадоўчым грамадстве. Гл. яшчэ агляд літаратуры ў Трубацова, *История терм.*, 184.

Панаворышчу 'нечакана, выпадкам' (Бяльк.). З *панаворышчу ў выніку метатэзы зычных; далей да *нораў*.

Панагія 'нагрудны знак праваслаўных епіскапаў у выглядзе невялікай упрыгожанай іконы на ланцужку' (ТСБМ). Рус. *панагія* 'вобраз божай мацеры, які носяць архіерэі на грудзях; прасфора ў гонар Багародзіцы', ст.-рус., ц.-слав. *панагія* 'тс', ст.-рус. *понагія* 'тс'. З грэч. *Παναγία* 'прасвятая (эпітэт Багародзіцы)' (гл. Фасмер, 3, 196; Праабражэнскі, 2, 11).

Панадворак 'двор каля жылога або адміністрацыйнага будынка' (ТСБМ, Шат., Янк., Гарэц.), *панадворку* 'па панадворку' (ТС). З *па* і *надворак* (гл.).

Панадзіцца 'прывучыцца, набыць звычку да чаго-н. непажаданага' (ТСБМ, ТС, Сл. ПЗБ), *панадлівы*, *панадны*, *панáда*, *панáдка* 'дрэнная звычка'. Прэфіксальны зваротны дзеяслоў ад *надзіць* (гл.).

Панажы 'прылада ў ткацкім станку ў выглядзе дзвюх або некалькіх дошчачак пад кроснамі, пры дапамозе якіх нагамі прыводзяцца ў рух ніты' (ТСБМ, Нас., Шат., Гарэц., Др.-Падб., Касп., Бяльк., Мат., Гом.), *поножэ* (ТС), *поножы* (Сл. Брэс.), *панáж*, *панóж*, *пóнаж*, *панажы*, *панажэ*, *панажái*, *панажáе* (Сл. ПЗБ) 'тс'. Рус. *пóножи* 'кайданы; сіло для лоўлі птушак; стар. частка лат, якімі закрываліся голены і пад'ём нагі', укр. *пóножі* 'панажы'. З *па-* і *нага* (Фасмер, 3, 325), з дапамогай суф. -жь. Першапачаткова *понаж*, *панож*, потым мн. л.

Панáма 'летні шыракаполы капялюш' (ТСБМ). Праз рус. *панáма* або польск. *rapata* 'тс' з зах.-еўрап. моў. Крыніца слова — назва лацінаамерыканскай краіны *Панама* (Голуб — Ліер, 335).

Панарáд 'каркас, аснова калёс' (ТСБМ, Сл. ПЗБ, Мат. Гом.), 'ткацкі станок' (Мат. Гом., Нар. сл.), 'поўны камплект колаў' (Інстр. I), 'другарадныя часткі бота: сцелькі, заднікі і інш.' (Гарэц.), 'усе ткацкія прылады' (Сцяшк. МГ, Інстр. II), *понарáд* 'тс' (Влад.), *панарóд* 'калёсы з драбінамі; матэрыял на ніз ботаў' (Др.-Падб.). Беларускі рэгіяналізм. Утворана пры дапамозе прыст. *па-* ад *нарад* (гл.) або як бязафіксны дэрыват ад *панарадзіць <*нарадзіць* (гл.); далей да *рад*. У інш. слав.

мовах з іншими прыстаўкамі: рус. *снаряд* 'снасьць, прылады', чэш. *přadí* 'прылады'.

Панарама 'від мясцовасці (звычайна з вышыні), якая цягнецца вельмі далёка' (ТСБМ). З рус. *панорама* (Крукоўскі, Уплыў, 78). У рус. з зах.-еўрап. моў, дзе з лац. *panorama* < грэч. *παν* 'усе' і *οραμα* 'від', відовішча' (Фасмер, 3, 198).

Панарат 'вязанка' (Яруш.). Прыставачны дэрыват ад *нерат* (гл.).

Панароўка 'звычай' (Касп., Мат. Гом., Сцяшк. Сл.), 'дрэнная звычка' (Юрч.). Конфісканае ўтварэнне (*па-+ка*) ад *норай*.

***Панасной, поносной** 'аб вазе або аб'ёме, які можа перанесці адзін (або два) чалавекі' (Клім.), *поносная тэрныца* 'пераносная ільнамялка' (Выг.). Дэрыват з суф. *-н* ад *панесці* < *несці* (гл.).

Панатрыць 'узяць за правіла рабіць што-н. дрэннае (пра чалавека, жывёлу)' (Янк.), 'прызвычаіцца' (Сцяшк. Сл.). Няясна. У якасці параўнаўчага матэрыялу можна прывесці толькі польск. дыял. *panatrzać* 'паўтараць у гневе адно і тое ж'. Прымаючы пад увагу семантыку чэш. *dotěrný* 'надакучлівы, назойлівы', якое з'яўляецца вытворным ад *terti* (цёрці) (Махэк₂, 658 і наст.), відаць, бел. і польск. словы магчыма звязць з гэтым каранем.

Панаўка 'палонка' (Юрч., СЭС-1, 36), *панейка* (Гарэц., Др.-Падб.), *панійка* (Нар. сл., Мат. Гом.), *панаўка, панійка, панійка, панійка* (Бяльк.) 'тс'. Рус. смал. *панавка, панавка, панівка*, зах.-бран. *панаўка*, арл. *паноўка* 'тс'. Метафарычны перанос ад *панва* (гл.).

Панах у кантэксте: «*Акыш, каб вы падохлі! Як запарашу, то панаху вашага тут ні будзя, акыш!*» (Сл. бел. нар. фраз., 153, стаўбц.), *паныхт* 'пах' (3 нар. сл., карэл.). Няясна. Магчыма, з *пах*, расшыранага пад уплывам *нюхаць*.

Панацэя 'у алхімікаў — лякарства нібыта ад усіх хвароб; уяўны сродак, які можа дапамагчы ва ўсіх выпадках жыцця' (ТСБМ). Праз рус. *панацэя* (польск. *panaceum* < лац. *panacea*) з грэч. *πανακεια* 'сродак, які ўсё лечыць' ад імя багіні *Панаκεια* (ССРЛЯ, 9, 98).

***Паначота, поночота** 'цемра, цемната' (Клім.). Калі лічыць па словаўтварэнню, то гэта аддзяяслоўнае ўтварэнне з суф. *-ота* (гл. Сцяцко, Афікс. наз., 89) ад *паначыць (параўн. укр. *поночіти* 'цямнець вечарам') і далей да *ноч*.

Панва, паніва, панойка, панява 'скаварада' (Сцяшк. МГ), *паніва* 'тс' (Сл. Брэс.), *паневка* 'полка ў замка стрэльбы; палонка' (Нас.). З польск. *panew, panwia* 'скаварада', *panewka* 'полка ў замка стрэльбы'. Лексема мае агульнаславянскі характар (параўн. рус. *панка* 'драўляная міска', чэш. *panev* 'скаварада і г. д.') і з'яўляецца праславянскім

запазычаннем са ст.-в.-ням. *pfanne* 'тс' (падрабязна гл. Фасмер, 3, 198; Брукнер, 394; Махэк₂, 432).

Пандра́к 'лічынка майскага жука' (Сцяшк. Сл.), *пандракі* 'лічынкі хрушча, шашаль' (Сл. ПЗБ). З польск. *pedrak* 'лічынка'.

Пане́бнік 'перакладзіна ў кроснах, да якой прывязвалі чапелкі' (ТС, Мат. Гом.), *пане́бнік, пане́бніца* 'тс' (Бяльк.), *падне́бнік, пане́бич, пане́бніца*. Дэрываты ад *не́ба* (гл.). Аналагічна ў іншых слав. мовах у розных значэннях: рус. *поне́бо* 'не́ба (у роце); скляпенне ў рускай печы', *поне́бница* 'дах, навес над варотамі', чэш. літ. *podnebí* 'надвор'е', дыял. 'не́ба ў роце'. Пэўнай семантычнай паралелі няма.

Панегірык 'у Старажытнай Грэцыі і Рыме — надмагільная пахавальная прамова, якая ўслаўляе подзвігі памёршага; празмерна хвалебны водзвыў аб кім-, чым-н.' (ТСБМ). Паводле Крукоўскага (Уплыў, 75), з рус. *панегірык* 'тс', дзе праз польск. *panegiryk* з лац. *panegyricus* < грэч. *πανηγυρικός*: *πανήγυρις* 'усаагульны народны сход' (гл. Фасмер, 3, 197).

Панель 'дарожка для пераходаў па баках вуліцы; драўляная абшыўка або афарбоўка ніжняй часткі сцяны ў памяшканні' (ТСБМ). З рус. *панель* (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 79). У рус. з н.-ням. *Paneel* або нідэрл. *paneel* 'панель, абшыўка, сяр.-н.-ням. *panele, pannel* 'драўляная абшыўка сцен пакоя', якія ўзыходзяць да рам. *pannellus 'сукно', або *panis* 'футэроўка, набіўка' (Мацэнаўэр, 270; Фасмер, 3, 197, у якога гл. і інш. літ-ру).

Паненка 'рудая балюча-куслівая мурашка' (Дразд.). Відаць, да *паненка* (гл. *пан*), але семантычная матывацыя няясная.

Панехтуваць 'зганьбіць' (Сл. ПЗБ). Укр. *панехтувати* 'пагрэбаваць; папсаваць, зрабіць шкоду'. Ад *pechati* (гл. *няхай*) з т укладным у выніку экспрэсіўнага характару слова.

Панёва 'спадніца з некалькіх няшыхтых удаўжыню полак' (Нас.), 'суконная саматканая спадніца' (Бяльк.), 'спадніца з саматканай тканіны ў клетку' (ДАБМ, 934), 'суцэльная сукня без рукавоў' (Инстр. I), 'жаночы цёплы пінжак' (Сцяшк. Сл.). Рус. *панява* 'пакрывала, накідка; павязка на галаву, хустка', зах. і паўдн. *панява, понёва* 'саматканая спадніца', укр. *панява* 'від спадніцы', ст.-рус. *панява, понева* 'кавалак тканіны; пакрывала; завеса; ніжняя спадніца', ст.-слав. *понава*, серб.-харв. *понава* 'падцілка, грубая коўдра', славен. *ponjava* 'палатно, прасціна, коўдра'. Слова праславянскага паходжання; яно было распаўсюджана ў Паноніі, на што ўказвае яго наяўнасць у вянгерскай і румынскай мовах (Скок, 2, 8). Як мяркуюць даследчыкі (Остэн-Сакэн, SF, 33, 238; Фасмер, 3, 326), звязана з *апона, пяць* (гл.).

Панібрат 'блізкі знаёмы, прыяцель' (ТСБМ), *панібрацікі, панібрацтва* 'залішняя бесцырымоннасць, фамільярнасць у абыходжанні'. Рус. *панибрат*, укр. *панібрáт*. Запазычанне з польск. кл. скл. адз. л. *panie bracie* 'тс' (Праабражэнскі, 2, 11; Фасмер, 3, 197).

Панізбўе 'нізіна' (Сл. ПЗБ, Яшкін), *панізбўшчына* 'тс' (ТС). Конфікснае ўтварэнне ад *ніз* (*па-+оў-е* — параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 253).

Паніка 'непераадольны жахі разгубленасць, якія авалодалі чалавекам або мноствам людзей' (ТСБМ). З рус. *паника* (Крукоўскі, Уплыў, 74), дзе з зах.-еўрап. моў <лац. *panicus*, грэч. *πανικός* ад імя ляснога бога *Пана*, грэч. *πάν*, які, паводле грэчаскай міфалогіі, пасылае жахі і трывогу (гл. Ключе — Гётцэ, 430; Фасмер, 3, 197).

Панікадзіла 'вялікая люстра са свечкамі або стаячы кандэлябр перад іконамі' (ТСБМ). Рус. *паникадило* 'вісячы падсвечнік для вялікай колькасці свечак', ст.-рус. *паникандѣло, паникадило*. З сяр.-грэч. *πανικάνδηλον*, якое было набліжана да *кадзіла* (гл.) (Міклашыч, 231; Фасмер, 3, 197). Пачатак слова Фасмер (там жа) тлумачыць уплывам слова *паніхіда*.

Паніклы 'схілены, прыгнуты; прыгнечаны, замучаны' (ТСБМ), *паніклы, паніклівы* 'блізарукі' (Сл. ПЗБ, Мат. Гом.), *паніклы* 'блізарукі; упарты' (ТС). Ад *панікнуць* <*нікнуць* (гл.) з суф. -л-.

Панікніца 'расліна *Geum rivale* L.' (Кіс., Касп., Гарэц., Дэмб. 1, 288), 'кураслеп, *Anemone* L.' (Инстр. II), *панокніца, паніконніца* (Кіс.), *паньківіца* (Бяльк.) 'тс'. Дэрыват з суф. -іца ад *панікнуць* <*нікнуць* паводле формы звисаючых уніз кветак. Параўн. чэш. *poniklec* 'Pulsatilla' <*poniknouti* (Махэкэ, Jména rostl., 48).

Паніхіда 'царкоўная служба па нябожчыку' (ТСБМ), дыял. *панафіда, панахіна, панахвіда*. Рус. *панихида*, дыял. *панахида, панафіда*, укр. *панахида*, ст.-рус., ц.-слав. *панахида*, ст.-рус. яшчэ *панафида, понахида*. Запазычанне з сяр.-грэч. *παννχιδα* ад *παννχις* 'усяночная' (Фасмер, 3, 197 і наст.).

Паніч₁ 'малады пан, панскі сын'. Укр. *паніч* 'тс'. Ад *пан* з патранімічным суфіксам -іць (Фасмер, 3, 198).

Паніч₂ 'падасінавік' (Сцяшк. Сл.). Да *паніч₁*; назва, мабыць, дадзена з-за яркай шапачкі. Параўн. рус. *солдат* 'тс'.

Паніч₃ 'чорт' (Инстр. II), 'вадзянік' (Маш.). Укр. *паніч* 'тс'. Метафарычны перанос *паніч₁*.

Панішчэчку 'ціха' (Сл. ПЗБ). Гл. *нішчакком*.

Панка 'корань аеру' (Сл. ПЗБ, Мат. Гом.). Памяншальнае ад *панна* (гл. *пан*). Параўн. яшчэ *панны*, а таксама кантэкст: «Панка з косамі сядзіць каля рэчкі зелянейшы».

Панна₁ 'гатунак груш' (ТС, Мат. Гом.). З польск. *panna* 'тс'. **Панна₂** 'касач жоўты, *Iris pseudacorus* L.' (Бес.). Пераноснае значэнне ад *панна* <польск. *panna* 'дзяўчына'. Семантычную матывацыю гл. *панка*.

Панны 'аер' (Сл. ПЗБ). Да *панна* 'дзяўчына, паненка' (параўн. *панна, панка*).

Панос 'расстройства дзейнасці кішэчніка з частымі вадкімі экскрэментамі' (ТСБМ, Сл. ПЗБ, ТС), 'вывадак' (ТС), 'пачатак цяжарнасці' (Гарэц., Др.-Падб., СЭС-4). Рус. *пано́с* 'расстройства дзейнасці кішэчніка', укр. *пано́с* 'нарадженне (у жывёл)'. Ад *панесці* <*несці* (гл.) у розных значэннях; бязфіксны назоўнік з апафаніяй у корані.

Паноша 'цяжарнасць' (Жд. 2), *паношчы* 'тс' (Сл. ПЗБ). Ад *панесці, панасіць* з суф. -ја. Параўн. *ноша*.

Панталоны 'верхняе мужчынскае адзенне, якое пакрывае ніжнюю частку тулава да пояса; частка жаночай бялізны' (ТСБМ). З зах.-еўрап. моў праз рус. *панталоны* або польск. *panталony*. Назва ўзыходзіць да імя традыцыйнага персанажу італ. фарса — *Pantaleone*, які насіў шырокія штаны, і далей, да ўласнага грэч. імя *Панталэон* (гл. Фасмер, 3, 199).

Панталык 'фанабэрыя, пыха' (Нас.), 'розум, троп' (Бяльк.), *збіць(ца) з панталыку* 'збіць(ца) з розуму' (ТСБМ, ТС). Рус. *панталык* 'толк', звычайна ў выразе *сбить з панталыку*, укр. *збити з пантелику* 'тс'. Пэўнай этымалогіі няма. Меркаванне Корша (гл. Праабражэнскі, 2, 12) аб запазычанні з азерб. *pānd* 'майстэрства, хітрасць, выкрут' Фасмер (3, 199) лічыць неверагодным. Трубачоў (у Фасмера, там жа) падтрымлівае версію Гараева (Доп., 2, 28) аб паходжанні з ням. дыял. *panđ* <*Band* 'завязка' і ўдакладняе, што *панталык* сумесна з укр. дыял. карп. *пантлік, пантліка* 'стужка', польск. дыял. *peťlik, peťlika* 'пятля, завязка', славац. *pántlik*, чэш. мар. *pentlik* мае крыніцай аўстрыйска-бавар. *panťl* 'завязка, стужачка' (параўн. Балецкі, Sslav., 4, 1958; Крынжале, 354).

Пантон 'пласкадоннае судна, якое служыць апорай для наплаўнога моста або для падтрымкі на вадзе якіх-н. збудаванняў' (ТСБМ). Праз рус. *пантон* 'тс' (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 72) з франц. *ponton* <лац. *pontio, -onis* 'лодка, мост на лодках' (Праабражэнскі, 2, 104; Фасмер, 3, 335).

Пантофлі 'дамашнія туфлі, звычайна без заднікаў' (ТСБМ, Сцяшк., Сл. ПЗБ), *пантоплі* (Нас., Шат., Касп., Бяльк.), *пантыкаль* (Мат. Гом.) 'тс', *пантоплі* 'лёгка абутак' (Сл. Брэс.). З польск. *pantofel, pantofla* 'тс' (Кюнэ, Poln, 85). У польск. праз ням. *Pantoffel* з франц. *pantoufle*, італ. *pantofola* <сяр.-грэч. *παντοίφελλος* 'увесь з карка' (гл. Праабражэнскі, 2, 12; Фасмер, 3, 199).

Панты 'маладыя, неакасцяненыя рогі высакародных або плямістых аленьў, якія выкарыстоўваюцца для вырабу лекавых сродкаў' (ТСБМ). З рус. *панты* 'тс', дзе з манг. (ССРЛЯ, 10, 231).

Пантыкі 'апоркі' (ТС). З польск. *patynka, patynek* 'туфель' < італ. *patino* 'тапкі', параўн. франц. *patte* 'нага', ням. *Pfote* або *Patsche* 'тс' (Брукнер, 399). У бел. слове адбылася мета-тэза зычных.

Пантэра 'тое, што і барс' (гл.) (ТСБМ). З рус. *пантэра* 'тс', дзе праз франц. *pantere* < лац. *pantera* (Фасмер, 3, 199).

Панукаць 'прымушаць рабочую жывёлу рухацца хутчэй; нокаць; дэспатычна распараджацца, не лічыцца з чым-небудзь, папіхаць' (ТСБМ). Да ну, *нукаць* (гл.).

Пануры 'непрыветлівы, хмурны, суровы (пра чалавека); змрочны; з апушчанай галавой, паньлы' (ТСБМ, Нас., Яруш), *панурысты*, *панурышчэ* 'пануры чалавек' (ТС), *пануруваты* (Клім.). Рус. *панурий*, укр. *панурий*, польск. *popiry*, чэш. *popiry*, славац. *popir(n)ý*. Ад *панурыць* < *нурыць* (гл.) (Фасмер, 3, 326; Брукнер, 365).

Панхэр, панхір 'пухір' (Сл. ПЗБ). Паводле аўтараў слоўніка (3, 392), з польск. *pecherz* 'тс'.

Панчо́вы 'стракаты' (Сцяшк. Сл.). З польск. *ponczowy* 'пуншавы'.

Панчо́хі, адз. *панчо́ха* 'выраб машыннага або ручнога вязання, які надзяваецца на ногі і заходзіць за калена' (ТСБМ, Нас., Шат., Касп., Гарэц.), *панчо́ха, панчо́ха* (ТС), *панчо́ха, панчо́ха, панчаха́* (Сл. ПЗБ). З польск. *ponczocha* (Карскі, Беларусы, 156; Кюнэ, Poln., 85). Рус., укр. *панчо́ха* таксама з польск. (Фасмер, 3, 200). Крыніца слова — сяр.-в.-ням. *buntschuoeh* 'сельскі абутак, які завязваецца аборамаі да калена' (Міклашыч, 267; Брукнер, 686; Патабня, РФВ, 1, 263; Махэк, 499).

Панца́к 'круглыя ячныя крупы; суп з такіх круп' (ТСБМ, Шат., Касп., Сцяшк.), *панса́к* (Др.-Падб., Сержп. Грам., Сцяшк., 3 нар. сл.), *панца́к, панса́к, пэнца́к* (Сл. ПЗБ) 'тс', *панцыр* 'жалобная каша' (Сцяшк. Сл.). Запазычанне з польск. (Шат., 200) дыял. *resak* (агульна-польск. *reszak*), якое ад *resznies* 'набракаць, напухаць' (гл. Брукнер, 408).

Панці́на, пенці́на 'костка ў ніжняй частцы нагі каня ля капыта' (Сл. ПЗБ), *панці́на, паянці́на* 'выступ з доўгай поўсцю ля капыта каня' (Нар. сл.). З польск. *resina* 'выемка ў ніжняй частцы каня ля капыта (там, дзе накладваюцца пугы)'; далей да *пугы* (гл.) (Брукнер, 403).

Панцыр 'адзенне ў выглядзе кашулі, зробленае з пераплеценых дробных металічных кольцаў, якім карысталіся даўней для засцярогі ад удараў халоднай зброяй' (ТСБМ). Ст.-бел.

панцэръ, панциръ, панцыръ, панцэръ, пансыръ 'панцыр' < ст.-польск. *pancerz* (Булыка, Лекс. запазыч., 68). Рус. *панцирь*, укр. *панцер*, ст.-рус. *пансыръ*. Формы на -ц- ва ўсх.-слав. мовах праз польск. *pancerz*, чэш. *panciř, panceř* запазычаны з сяр.-в.-ням. *panzier* < ст.-франц. *pancier* 'тс': лац. *pantex* 'бруха', а формы на -с-, магчыма, праз пасрэдніцтва сяр.-н.-ням. *panser* (Міклашыч, 231; Фасмер, 3, 200).

Панядзэлак 'першы дзень тыдня пасля нядзелі'. Агульнаславянскае: рус. *понедельник*, укр. *понеділок*, ст.-рус., ст.-слав. *понедѣльникъ*, польск. *poniedziałek*, в.-луж. *pondźela*, н.-луж. *ronžele* н. р., палаб. *pūned'ela*, чэш. *pondělí*, дыял. *pondělek*, славац. *pondelok*, серб.-харв. *понедељак, понедеоник*, славен. *pon(e)děljek*, балг. *понеделник, понделник*. З *po-* і *nedělja* (гл. Фасмер, 3, 324). Махэк₂ (471) узнаўляе прасл. н. р. *ponedělje*. Першапачатковае значэнне 'дзень пасля нядзелі' (гл.). Некаторыя даследчыкі (гл. Фасмер, там жа) мяркуюць аб уплыве народна-лац. *feria secunda*, як *nedělja* адлюстроўвае ўплыў лац. *feria*.

Панядзэга 'жывёліна, якая нарадзілася ў панядзелак' (Сл. ПЗБ). Ад *панядзелак* з суф. *-oga* (параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 136) з адсячэннем суфікса і часткі каранёвай лексемы, якая, магчыма, успрымаецца як суфікс.

Паня́цце 'адна з форм адлюстравання свету ў мысленні чалавека; уяўленне аб чым-н.; веданне чаго-н.' (ТСБМ). З рус. *понятие* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 40).

Паня́ць 'тое ж, што і зразумець' (ТСБМ), 'абучыцца добра якому-н. рамяству; заліваць вадою; уступіць у шлюб' (Нас.), 'заліць вадою; зразумець' (Бяльк., Юрч.), 'зразумець, злавіць, знайсці' (Сл. ПЗБ), *паня́ць* 'злавіць' (ТС), *паня́цца* 'узяцца; набрацца, пакрыцца, праявіцца' (ТС). Дэрыват з прыстаўкай *po-* ад прасл. *jetī* з устаўным *n*. Гл. *узяць*. Значэнне 'зразумець' — семантычнае запазычанне з рус. *понятие* 'тс'.

Па́па₁ 'вярхоўны галава рымска-каталіцкай царквы і дзяржавы Ватыкан' (ТСБМ). Рус., укр. *папа*, ст.-рус. *папа*. З лац. *pāpa* 'тс' < *pāpa* 'бацька' (Міклашыч, 231; Праабражэнскі, 2, 13; Фасмер, 3, 200). Ст.-бел. *папа* з XV ст. (Булыка, Даўн. запазыч., 235).

Па́па₂ дзіцяч. 'хлеб' (Нас., Касп., Шат., Гарэц., Янк., Янк. 2, Янк. БП, Сцяшк. МГ, Бяс., Клім.), *папка*. Рус., укр. *папа*, чэш. *pāpa, rara*, славац. *rara* 'дзіцячая ежа'. Паводле Махэка₂ (432), з падвоенага дзіцячага *па-па*. Слова шырока распаўсюджана ў іншых мовах: параўн. лац. *parra* 'каша', нов.-в.-ням. *Rarre* 'дзіцячая каша', сяр.-в.-ням., гал., англ. *par* 'каша' (гл. Фасмер, 3, 200; там жа і інш. літ-ра).

Па́па₃ 'бацька' (Сл. ПЗБ, Мат. Гом.; Яшкін, Назвы). З рус.

pāpa 'тс', яке, верагодна, з франц. *papa*. Слова дзіцячай мовы, яке набліжаюць да *papa*₂ (гл. Фасмер, 3, 200).

Пападдзя 'жонка папа' (ТСБМ, Нас., Шат.). Рус. *попадья*, укр. *попадья*, ст.-рус. *попадѣа*, *попадья*. З грэч. *πάπια* 'тс' < *πάπης* 'свяшчэннік' (Фасмер, 3, 327; там жа і інш. літ-ра). Ад *пападдзя* ўтворана *пападзюк* 'паповіч, сын свяшчэнніка' (Мал.).

Папалам 'на дзве прыблізна роўныя часткі, напалавіну' (ТСБМ). Да *пол-, палавіна* (гл.).

Папяр 'поле, пакінутае на адно лета незасеяным з мэтай паляпшэння глебы пад пасеў азімых' (ТСБМ, Нас., Касп., Шат., Шн.), *папяр*, *попяр*, *пупяр* 'тс' (Сл. ПЗБ). Прэфіксальны дэрыват ад *пар* (гл.), або, улічваючы палес. *попáрыты* 'араць зямлю восенню для выясовага севу' (Выг.), нулявы дэрыват ад гэтага дзеяслова. Сюды ж *папáрына* 'расліннасць на папары' (Янк. 1).

Папараць 'шматгадовая травяністая расліна аддзела папарацападобных', *папаратнік*. Агульнаславянскае: рус. *папороть*, *папоротник*, укр. *папороть*, ст.-рус. *папороть*, польск. *paproć*, серб.-харв. *папрат* і г. д. Прасл. *raportь*. Роднасныя ў і.-е. мовах: літ. *papartis*, *rapartys* 'папараць', лат. *paparde*, *paparkste*, *paparksts* 'тс', ст.-інд. *parṇāt* 'крыло, пяро', авесц. *parena* — н. р. 'крыло, пяро', ст.-в.-ням. *fari* 'папараць', ірл. *raith* 'тс' (**prati-*) (гл. Траўтман, 206; Мейе — Эндзелін, 3, 80; Фасмер, 3, 202; Махэк, Імэна gostl, 32). Аналагічная семантыка ў грэч. *πτερίς* 'папараць' < *πτερόν* 'крыло', параўн. яшчэ літ. *sparnas*, лат. *spárns* 'крыло', ст.-слав. *перъ* 'лячу'. Мяркулава (Очерки, 118), падкрэсліваючы ўстойлівасць семантычнай мадэлі 'пяро' — 'папараць', указвае яшчэ на рус. дыял. *папороток* 'крыло птушкі'.

***Папáрыць**, *попáрыты*, *попáрыть* 'узараць восенню для веснавага севу' (палес., Выг.). Да *папяр* (гл.).

Папáс 'месца, дзе пасецца жывёла; паша; прыпынак у дарозе з мэтай пакарміць коней, падсілкавацца і адпачыць' (ТСБМ, Яруш.), *попáс* 'тс' (ТС), 'падножны корм', *папáска* 'падкормка ў дарозе' (ТСБМ, Янк. 2). Нулявы і з суф. -к дэрыват ад дыял. *папасці* < *пасці* 'папасвіць'.

Папáсці 'трапіць у цель, дасягнуць якой-н. мэты, кінуўшы што-н., куды-н.; апынуцца дзе-н., трапіць куды-н.' Прэфіксальны дэрыват ад *пасці*, *паду* (гл. Фасмер, 3, 327).

Папаўзуха 'мяцель, завіруха, завея' (Гарэц., Бяльк.). Дэрыват з суф. -уха ад *папаўзці* < *паўзці* (гл.).

Папаўка 'расл. пупок палявы, *Anthemis arvensis* L.' (Кіс.). Польск. *papawa*, *retrawa*, *perawa*, чэш. дыял. *pirawa*, славац. *pírawa*, *pitrawa* 'расліны сямейства *Tagacacum* і *Leontodon*'. Ст.-польск. *porowa* *glówka* таму што, калі ў гэтых раслін

ападаюць лепясткі, яны нагадваюць галаву каталіцкага манаха з танзурай. Параўн. лац. *caput monachi*, ням. *Pfaffenblat* 'папаўка', першапачаткова 'галава манаха'. Потым гэта назва зазнала розныя змены. Такім чынам, этымалагічна звязана з *поп* (гл.) (Махэк, Імэна gostl., 233). Інакш Брукнер (404), які звязвае з *пуп*, *пупок* і роднасным лічыць літ. *paĩpti* 'набухаць'.

Папаха 'высокая футравая шапка' (ТСБМ, Сл. ПЗБ), 'круглая шапка з аўчыны' (Сцяшк.). З рус. *папаха* 'тс' (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 74), дзе з азерб. *paraх* 'тс' (Радлаў, 4, 1207), яке выводзілася з чаркескага (Корш у Праабражэнскага, 2, 40; гл. яшчэ Фасмер, 3, 200).

Папеж 'папа' (Яруш.). Ст.-бел. *папежъ* 'тс' (1501 г.) < ст.-польск. *parieź* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 175). Рус. *папеж* (XVII ст.) (відавочна, з польск. — Фасмер, 3, 200), ст.-слав. *папежъ* 'папа', польск. *parieź*, чэш. *parež*, славац. *párež*, славен. *párež*. Крыніцай слова ў зах.-слав. мовах было ст.-бав. *pápes*, ст.-в.-ням. *bābes*, яке баварскімі місіянерамі было распаўсюджана ў IX—X ст. у Маравіі і Паноніі і яке ўзыходзіць да народналац. *pārex* ад лац. *pāpa* + *pontifex* (гл. Фасмер, там жа; Брукнер, 394; Махэк₂, 433).

Папéжынец 'прыхільнік папы' (Нас.). Крыніцай слова з'яўляецца польск. *parieź* 'папа' (гл. Кюнэ, Poln, 85) (Параўн. рус. *папеж* < польск. *parieź* — Фасмер, 3, 200). Цяжэй вытлумачыць слова ўтварэнне; магчыма, тут, як і ў ст.-чэш. *pareženec*, быў першапачаткова суф. -енес, як у імён маладых істот і патомкаў (гл. Махэк₂, 433).

Папéра 'матэрыял для пісьма, друку, малявання і пад.; пісьмовы дакумент афіцыйнага характару; пераважна мн. (*папэры*) розныя лісты з рукапісным або друкаваным тэкстам', дыял. *папёр*, *папяр*. Ст.-бел. *паперъ* (XVI ст., Булыка, Запазыч., 236). Рус. дыял. арл., чарніг. *папéра*, укр. *папір*, *папіра*, ст.-рус. *поперъ* (XVI або XVII ст.). Ва ўсх.-слав. з польск. *papier*, яке з ням. *Papier* 'папера' < лац. *papirus* < грэч. *πάπυρος* егіпецкага паходжання (Кюнэ, Poln., 85; Брукнер, 394; Фасмер, 3, 200). З польск. *papiernia* паходзіць і *папéрня* 'папяровая фабрыка' (Гарэц.).

***Папэрадня**, *попырыднё* 'моцная кароткая вяроўка (або ланцуг) у пярэдняй частцы воза, за якую ўмацоўваецца рубель пры ўвязванні сена, саломы, снапоў' (драг., Лучыц-Федарэц), *попырыдэй* (Шатал.), *папэрадзёнь* (Сл. ПЗБ) 'тс'. Гл. *пэрадня*.

Папéрць 'ганак перад уваходам у царкву' (ТСБМ, Нас.). З рус. *паперть* 'тс' (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 74).

Папікаць 'выказваць каму-небудзь незадавальненне, дакор; папракаць' (ТСБМ, Нас., Грыг., Янк. 3, Сцяшк. МГ), *папіка* 'папрок' (Нас., Гарэц., Др.-Падб.). Гл. *упікаць*.

Папірус 'шматгадовая травяністая трапічная расліна сямейства асаковых; матэрыял для пісьма, які вырабляўся з гэтай расліны егіпцянамі і іншымі старажытнымі народамі; рукапіс на такім матэрыяле' (ТСБМ). З рус. *папірус* 'тс', якое з ням. *Papyrus* <лац. *papirus*. Далей гл. *папера* (Фасмер, 3, 201).

Папіхэйла 'чалавек, якім кожны камандуе' (Мат. Гом.), *папіхэйла*, *папіха* 'тс' (ТС), *папіхэйла*, *папіхішча* 'непаваротлівы чалавек, якога трэба падганяць' (Нас.). Да *папіхэйца* (гл. *піхэйца*) з рознымі суфіксамі.

Папіхач 'чалавек, якому даручаюць паскорыць якую-небудзь справу' (ТСБМ, ТС); тое ж, што і *папіхіч* (гл.) (ТСБМ, Шат., Др.-Падб.; КЭС, лаг.). Дэрыват з агентыўным старажытным суф. *-ач* ад *папіхэйца* <*піхэйца* (параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 31).

Папіхіч 'чалавек, якім панукаюць, зняважліва распараджаюцца, камандуюць' (ТСБМ), *папіхіч* 'тс' (ТС). Ад *папіхэйца* <*піхэйца* з агентыўным суф. *-іч* (гл. Сцяцко, Афікс. наз., 45).

Папка 'вокладка з картону, скуры і пад. для захоўвання папер, малюнкаў і пад.' (ТСБМ). Праз рус. *папка* з ням. *Pappe* 'картон', якое ад *Pappe* 'каша', таму што раней слаі паперы звязваліся тоўстай праслойкай клейстара' (Клюге — Гётцэ, 431; Фасмер, 3, 201).

Папкі, *папікі* 'расліна паўночнік палявы, *Knautia arvensis* (L) 'Coul't' (Кіс.). Да *пап* (гл.). Матывацыю гл. *папайка*.

Паплавэц₁, *паплавок* 'невялікі поплаў' (ТСБМ). Памяншальнае да *паплаў* (гл.).

Паплавэц₂ 'палачка з заостраным канцом для пячэння сала на агні' (Шат.). Няясна. Этымалагічна, мабыць, тое ж, што і *паплавók*, але з іншай суфіксацыяй.

Паплавок 'частка вуды, якая ўтрымлівае лёску з кручком у час лову на патрэбнай глыбіні' (ТСБМ, Касп.). Рус. *поплавók*, укр. *поплавець*, польск. *porławek* 'тс'. Дэрыват з суф. *-ок* ад *паплаваць* <*плаваць*.

***Паплавуха**, *паплэвуха* 'асака, якая расце вясной на лугах і балотах у вадзе' (Шат.). Дэрыват ад *поплаў* з суф. *-уха*.

Паплаўкі 'назва плоскуняў' (ДАБМ, 870). Этымалагічна тое ж, што і *паплавок* (гл.), відаць, таму што мужчынскія сцяблі каноплі не маюць сям'ян і плаваюць пры мочцы.

Паплашыць 'пагоршыць' (Мат. Гом.). Дэрыват ад асновы вышэйшай ст. дыял. прысл. *плоха* — *плашэй* (Мат. Гом.).

Паплэціна 'прут, якім прымацоўваецца салома да лат пры крыцці страхі' (ТСБМ, Нас., Шат., Касп., Бяльк., Бір. Дзярж., Шн. 2, Янк. 3), *паплэціна* 'тс' (Шушк.), 'кусок палкі' (Бір. Дзярж.), 'доўгая палка' (Сл. ПЗБ), 'жэрдка, якая кладзецца на кроквы' (ТСБМ). Дэрыват з суф. *-іна* ад *паплесці*, *паплярту* (гл. *плесці*).

Паплэчнік 'таварыш па справе, саўдзельнік, саратнік' (ТСБМ, Нас.). З польск. *poplecznik* 'тс'.

Паплёт₁ 'тое ж, што і паплэціна' (ТСБМ, Нас., Шат., Бяльк., Інстр. 1), *паплёта* (Янк. 3), *паплёт*, *паплёт* (Сл. ПЗБ) 'тс'. Адрэзаслоўны назоўнік ад *паплэсці*, *паплярту* (гл. *плэсці*).

Паплёт₂ 'плот з прущыў' (Гарэц., Др.-Падб.). Укр. *пліть* 'верхняя частка плятня'. Да *паплесці* <*плесці*.

Паплін 'шаўковая, паўшаўковая або баваўняная тканіна з дробным папярочным рубчыкам' (ТСБМ). З рус. *поплин* 'тс', якое з франц. *popeline*, *pareline* ад італ. *paralino* 'папскі', таму што гэтая тканіна нібыта першапачаткова выраблялася ў папскай рэзідэнцыі ў Авіньёне (гл. Фасмер, 3, 327; там жа і інш. літ-ра).

Папліска '(плаская) палка' (Сл. ПЗБ, Мат. Гом., Сцяшк., Сержп.), 'тонкія жэрдкі, якімі прывязваецца салома на страсе' (Янк. 1), 'палкі, якімі ўвязваюць дровы на возе' (Некр.), *папліска* 'палка, дручок' (Янк., Мат. Гом.). Хутчэй за ўсё, звязана з *пляскаць*, як *пліска* (гл.). Параўн. яшчэ ўкр. *поплісок* 'вялікая лужа, якая засталася пасля паводкі або вялікага дажджу на месцы, пакрытым травой'.

***Папók₁**, *папók* 'ступа' (ТС). Этымалагічна тоеснае з *пап* (гл.); параўн. рус. дыял. *поп* 'цурка пры гульні ў *рюхи*, якая падае на мяжу'.

Папók₂, *палкі* 'адуванчык лекавы, *Tagetes officinale* Web.' (Кіс.). Да *пап* (гл. *папайка*).

Папóнка 'гунька для нашэння травы' (Шат.), 'хустка' (Мат. Гом.), *папóнка* 'гунька' (ТС), *папóна* 'гунька' (Сл. Брэс.), *папóня* 'доўгае неахайнае адзенне' (3 нар. сл.). Рус. *попóна* 'гунька', укр. *попóня* 'тс'. Звязана з *апона*, *пяць₂*, *апінаць* (гл. Фасмер, 3, 327).

Папóўка палявая 'нівянік звычайны, *Leucanthemum Dc. vulgare* Lam.' (Кіс.). Да *пап* (гл. *папайка*).

Паправа 'выпраўленне' (Нас., Гарэц., Яруш., Др.-Падб.). З польск. *poprawa* 'тс'.

***Папрагач**, *попрагач* 'ручка ў навоі, на які намотваецца пража' (ТС). Вытворнае з суф. *-ач* ад *попрагáць, аднакара-нёвага з *запрагаць* (гл.).

Папрадўха 'жанчына, якая займаецца ручным прадзеннем' (ТСБМ, Сл. ПЗБ, Янк. БП), *попрадўха* 'папрадуха; вярчоркі, дзе прадуць' (Влад.), *попрадўха* 'папрадуха' (Клім.), *папрадўхі* мн. 'вячоркі, дзе прадуць і весяляцца' (ТСБМ). Дэрыват з суф. *-уха* ад *папрасці*, *папраду* (гл. *прáсці*).

Папракаць, *папрók* 'выказваць дакор, незадавальненне чым-н., дакараць каго-н.' (ТСБМ, КТС, мядз.), *папракаць* 'тс' (Бяльк.). Рус. *попрека́ть*, *попре́к*. Звязана з *перак* (гл.), *папярок* і з царк.-слав. *прѣкъ* 'процілеглы', *прѣкы* 'супраць' (параўн. Фасмер, 3, 358).

Папранік 'пернік' (Нас., Мат. Гом.). Рус. *пряник*, смал. *пуряник*, сеўск. *попярльник*, укр. *попранік*. Выворнае ад *папраны 'востры, рэзкі', параўн. ст.-рус. *пыпьянъ*, прыметніка ад *пыпьярь* 'перац' (Міклашыч, 270; Праабражэнскі, 2, 44; Фасмер, 3, 395).

Папруга 'раменны пояс або нагул пояс; частка збруі для ўмацавання сядла, падсядзёлка на спіне каня' (ТСБМ, Нас., Сл. ПЗБ), *попруга* 'тс' (ТС, Сл. Брэс.), 'скураны пояс' (Янк., Янк. 2, Маш., Сцяшк., ДАБМ, 931), 'частка збруі' (Шат.), *попруга* 'частка збруі' (Маслен.), *папругжа* 'раменны пояс' (Шат.), з іншым прэфіксам *папругжа* 'папруга'. Рус. *подпруга*, укр. *попруга*, царк.-слав. *попруга*, польск. *porpug*, *porpuga*, чэш., славац. *porpugh*, славен. *podpuga*. Ад *porp-*, *pregati* (гл. *запрагаць*) (гл. Праабражэнскі, 2, 137; Фасмер, 3, 300; Махэк2, 472).

***Папрыца**, *попрыца* 'металічная пласцінка на верхнім камяні жорнаў' (ТС, Выг.). Ужо ст.-бел. *папрыца*, *папрыца*, *полпрыца* <польск. *parpzyca* 'шворан у жорнах' (Булыка, Даўн. запазыч., 236). Далей гл. *папрыца*.

Папрышчыца 'пакрыцца прышчамі' (Сл. ПЗБ, Мат. Гом.), 'патрэскацца' (Сцяшк. Сл.), *попрышчыца* 'пакрыцца дробнымі пухіркамі' (ТС), *попрышчытысь* 'здранцець, анямець ад холаду; паўміраць (ад холаду, голаду)' (Клім.). Да *прышч* (гл.).

Папугай 'трапічная лясная птушка з яркім стракатым апярэннем, якая здольна пераймаць розныя гукі' (ТСБМ). З рус. *попугай* 'тс' (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 87 і наст.). У рус. мове праз зах.-еўрап. мовы са ст.-франц. *paragai*, ісп. *paragayo* ад араб. *babaghā* (гл. Фасмер, 3, 328; там жа і інш. літ-ра).

Папужа, *папужа* 'папуша' (Сл. ПЗБ). Паводле аўтараў слоўніка (3, 405), з літ. *parūža* 'тс'.

Папурь 'музычны твор з урыўкаў розных агульнавядомых песень, мелодый' (ТСБМ). З рус. *попурри* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 84), дзе з франц. *potpourri*, літаральна 'гнілы гаршчок' <*pot* 'гаршчок', *pourrir* 'гніць', потым 'змешаная страва' (гл. Фасмер, 3, 328).

Папўха 'пачкі на дрэвах, бутоны кветак' (ТС), *папушынка* 'пачка' (Шат.). Не зусім ясна. Відаць, з *пупышка* 'пачка' пад уплывам *папуша*.

Папўці 'прымітыўны абутак' (Весці АН БССР, 1969, 4, 129, зэльв.), *папўць* 'непаваротлівы' (Рам., 8, 124, дзісн.), *папўцкі* 'вязаны з нітка або сшытыя з палатна тапачкі' (Сл. Брэс.). З польск. *paruc* 'туфель з сукна, хатнія тапачкі' (Весці АН БССР, там жа). Польск. з тур. *parudž* 'тс' (Брукнер, 395).

Папўша 'скрутак тытунёвага лісця' (ТСБМ, Сцяшк., Янк. 1, Мат. Гом., Ант, 224; Інстр. III), *папўшка* 'пачак чаю або

тытуню' (Касп.), *папўша* 'папуша' (ТС), *папўша*, *папўша* 'скрутак якога-небудзь лісця; пачак паперы' (Сл. ПЗБ). Рус. дыял. *папўша*, *папўша*, укр. *папўша*, польск. *parusza*. З рум. *parișa* 'звязка' (Фасмер, 3, 195; Праабражэнскі, 2, 16).

Папўі, *папўі* 'расліна нівянік звычайны, *Leucanthemum* *De vulgare Lam.*' (Кіс.). Ад *pop.* Матывацью гл. *папўка*.

Папўз, *папўзі* 'скабіёза жоўтая, *Scabiosa ochroleuca* L.' (Кіс.). Гл. *папўзі*.

Папўз 'апорныя слупы' (Сл. ПЗБ). Этымалагічна тое ж, што і *pop* (гл.). Параўн. рус. *поп* 'цурка, чушка, выбітая з кона, якая зноў паўстае тарчма (пры гульні ў гарадкі)', *поставить на попу* (напр., бочку) 'стаўмя'.

***Папэндзіца**, *папэндзітысь* 'кінуцца, памчацца' (Клім.). З польск. *porędzić się* 'тс'.

Папялісты 'які мае колер попелу' (ТСБМ), *папялісты* 'тс' (Гарэц., Мал.). Да *попел* (гл.).

Папяро́к прысл. і прыназ. 'па шырыні, упоперак' (ТСБМ, Шат.), *поперак* (Нас.), *поперэ́к*, *поперо́к* (ТС), *папяро́к*, *поперэ́к* (Сл. ПЗБ) 'тс'. Рус. *поперёк*, ст.-рус. *поперегъ* 'тс'. Да *пéрак* (гл.) (Праабражэнскі, 2, 41; Фасмер, 3, 327).

Папяро́са 'папяровая трубка з тытунём для курэння (пераважна з папяровым муштуком)' (ТСБМ, Яруш.). Праз рус. *папіро́са* 'тс' з польск. *papieros*, утворанага ад *papier* 'папера' па ўзору ісп. *cigaros* (гл. Брукнер, 394; Праабражэнскі, 2, 15; Фасмер, 3, 201).

Папяро́ўка 'сорт летняй яблыні, на якой растуць белыя або жоўтыя кісла-салодкія яблыкі; плод гэтай яблыні' (ТСБМ), *попераўка* (ТС), *папяроўка* (Сл. ПЗБ) 'тс'. З польск. *pariegówka* 'тс'.

Папяро́чка₁ 'брус, жэрдка, планка і пад., замацаваныя ўпоперак чаго-н. або паміж чым-н.' (ТСБМ, Сл. ПЗБ, Гарнацкі, Studia), *поперачка* 'тс' (Шушк.), *поперачка* 'вага ў студні з жураўлём' (ДАБМ, 809). Дэрыват з суф. -к- ад *папяро́чны* <*папярок* (гл.).

Папяро́чка₂ 'папярочны загон' (Сл. ПЗБ), *поперачка* 'папярочнае ўзворванне' (Выг.), *папяро́чняк* 'папярочны загон' (Сл. ПЗБ), *попера́чняк*, *папяро́чніца* 'тс' (Выг.). Суфіксальныя дэрываты ад *папяро́чны* <*папярок* (гл.). Аналагічныя дэрываты ў інш. славянскіх мовах. Выгонная (Лекс. Палесся, 54 і наст.) адзначае ўсх.-палес.-паўдн.-слав. ізалексу (*попяро́чніца* — славен. *poprečnica* 'папярочная баразна') і зах.-палес.-польск. (вармінскую) (*попера́чняк* — *porpčujšnak* 'папярочны загон з краю поля').

Папяро́чка₃ 'вельмі шырокая саматканая спадніца ў палоскі, якія ляжаць упоперак' (ДАБМ, 934). Дэрыват з суф. -к- ад *папяро́чны* (гл. *папярок*).

Папяро́чник 'памер у шырыню, дыяметр' (ТСБМ). Дэрыват ад *папярочны* з суф. *-ік*. Калька франц. *diamètre* або лац. *diametrus*, грэч. *διάμετρος* 'папярочнік'.

Папярхну́цца 'на момант задыхнуцца пры пападанні ў дыхальнае горла чаго-небудзь (часцінак ежы, вады і пад.)' (ТСБМ, Грыг.). Гл. *пёрхаць*.

Папярэ́дзіць 'загадзя паведаміць каму-небудзь пра што-небудзь; загадзя ліквідаваць тое, што пагражае; зрабіць што-небудзь раней каго-небудзь' (ТСБМ). Да *пэрад* (гл.).

Пара́ 'газ, які ўтвараецца пры выпарванні вады, нагрэтай да высокай тэмпературы; газападобны стан вады'; *пар* 'паравое поле', *пáрнасць*, *пáрына*, *пáраніна*, *пáрно́та*, *пáрнік*, *пáранка*, *пáро́нка*. Агульнаславянскае: рус. *пар*, укр. *пáра* 'паравое поле, выпарэнне', царк.-слав. *пара* 'выпарэнне', польск. *par*, *para*, чэш. *pára*, славац. *para*, серб.-харв. *pára*, славен. *pára*, балг. *pára*. Звязана чаргаваннем з *прэць*, *прэю* (гл.) (Траўтман, 231; Младэнаў, 411; Праабражэнскі, 2, 20; Фасмер, 3, 203). Параўн. *пáрыць*.

Пара́ 'два аднолькавыя сіметрычныя прадметы, якія складаюць адно цэлае; дзве асобы, мужчына і жанчына, дзве жывёліны, самец і самка; два прадметы, дзве штукі чаго-небудзь'. Рус., укр. *pára*. Праз польск. *para* з сяр.-в.-ням. *pâr* 'пара' ад лац. *pâr* 'роўны, пара' (Брукнер, 395; Праабражэнскі, 2, 16; Фасмер, 3, 203). Ст.-бел. *пара* XVI ст. таго ж паходжання (Булыка, Лекс. запазыч., 154).

Пара́ 'час, перыяд; адпаведны час'. Рус., укр. *porá* 'час, пара, узрост', польск. *pora* 'выпадак, пара', балг. *póra* 'узрост'. Пэўнай этымалогіі няма. Лічаць роднасным *-пор* (гл. *напор*, *упор*), якое звязана з *пярэць*, *пру*, і набліжаюць да грэч. *πορεῖν*, аорыст *έπορον*, эпір. *λόρον* 'даць, прадставіць', 'вызначыць' (Младэнаў, 489; Праабражэнскі, 2, 166; Мацэнаўэр, LF, 13, 180 і наст.; Фасмер, 3, 328). Міклашыч (240) указвае яшчэ на рус. дыял. *porá* 'падпорка для стога сена'.

Пара́бак 'наёмны сельскагаспадарчы рабочы ў памешчыцкай або кулацкай гаспадарцы' (ТСБМ, Нас., Др.-Падб., Яруш.), *пáробок*, *пáрубок* (ТС), *пáрабак*, *пáрабок*, *пáробак*, *пáрабчýк* 'тс' (Сл. ПЗБ), *пáробковáць* (ТС). Рус. *пáробок* 'хлопец', укр. *пáробок*, *пáрубок* 'тс', польск. *parobek*, *parobczak* 'батрак, парабак; хлопец', славац. *parobok* 'хлопец'. Прасл. дыял. *parobъкъ*. Далей гл. *раб*, *рабіць*. Гл. Фасмер, 3, 208.

Пара́бала 'лінія перасячэння круглага конуса плоскасцю, паралельнай якой-небудзь датычнай плоскасці гэтага корпуса' (ТСБМ). Ст.-бел. *парабола* 'прытча, алегорыя', 1517 г. <ст.-польск. *parabola* <сяр.-лац. *parabola* ад грэч. *παράβολή* (Булыка, Лекс. запазыч., 163). Сучаснае бел. слова з рус. *пара́бола*,

(Крукоўскі, Уплыў, 90) якое ўзыходзіць да той жа лац. крыніцы (Фасмер, 3, 203).

Парава́н 'занавеска' (Сцяшк., Мат. Гом.). З польск. *parawan* (*ik*) 'шырма, прыкрыццё'. Польск. з франц. *paravent* 'тс', літаральна 'супраць ветру' (Брукнер, 396).

Пара́воз 'лакаматыў з паравым рухавіком' (ТСБМ). З рус. *паровóз* 'тс'.

Пара́граф 'частка тэксту ўнутры раздзела, якая мае самастойнае значэнне і пазначана звычайна знакам § і парадкавым нумарам' (ТСБМ). Паводле Крукоўскага (Уплыў, 78), з рус. *пара́граф*, дзе праз польск. *paragraf* з лац. *paragaphus* ад грэч. *παράγραφος* 'знак, які напісаны радам', *παράγραφο* 'пішу радам' (Фасмер, 3, 203). Ст.-бел. *пáраграфъ* (*параграфъ*, *пóраграфъ*), 1580 г. <ст.-польск. *paragraf*, якое далей з лац. (Булыка, Лекс. запазыч., 57).

Пара́д 'урачысты агляд войск' (ТСБМ). З рус. *parád* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 74), таксама, як і *пара́дны*, *пара́днасць*. Рус. з франц. *parade* <ісп. *parada* 'спыненне; месцазнаходжанне' (Фасмер, 3, 203).

Пара́да 'прапанова, як дзейнічаць, рада; сумеснае абмеркаванне чаго-небудзь, кароткая нарада'. З польск. *porada* 'тс'. Гл. яшчэ *ра́да*, *ра́дзіць*.

Пара́дак 'правільная, наладжаная сістэма размяшчэння чаго-небудзь; належны стан чаго-небудзь; устаноўлены лад, план, сістэма кіравання'; *пара́дкавы*, *пара́дкаваць*, *пара́дком*. Да *рад* (гл.). Аналагічна ў іншых слав. мовах: рус. *поря́док*, польск. *porządek*, чэш. *pořádek*, серб.-харв. *pōredak* і г. д.

Пара́дзіха 'жанчына, якая раджае або толькі што нарадзіла дзіця', дыял. таксама *парадýха*, *паражаніца*, *паражы́ля*, *паражы́лля*. Дэрываты з рознымі суфіксамі ад *парадзіць*, *паражáць*, прэфіксальных дзеясловаў ад *радзіць*, *ражáць* (гл.).

Пара́докс 'думка, меркаванне, якое разыходзіцца з агульнапрынятымі поглядамі, супярэчаць разумнаму сэнсу' (ТСБМ). З рус. *парадо́кс* (Крукоўскі, Уплыў, 78), дзе ў сваю чаргу праз зах.-еўрап. мовы з грэч. *παράδοξος* 'тое, што супярэчыць агульнапрынятаму, здзіўнае' (ССРЛЯ, 10, 139).

Паразі́т 'расліна або жывёліна, якая жыве на паверхні або ў сярэдзіне іншага арганізма і корміцца за яго кошт; той, хто жыве з чужой працы; дармаед' (ТСБМ). Ст.-бел. *пáраситъ* (*пáсоритъ*) 'дармаед', 1622 г. <ст.-польск. *parazyt*, *pasorzyt* <лац. *parasitus*, грэч. *παράσιτος* (Булыка, Лекс. запазыч., 127). Сучаснае бел. слова, відаць, праз рус. *паразі́т*, якое праз ням. *Parasit* або франц. *parasite* ўзыходзіць да той жа лацінскай крыніцы (гл. Фасмер, 3, 203).

Паразі́ць 'забіць, нанесці ўдар якой-н. зборнай; перамагчы, нанесці паражэнне, разбіць; выклікаць пашкоджанне, змяненне

ў тканцы, органе і пад.' (ТСБМ). Новае кніжнае запазычанне з рус. *порази́ть* < *рази́ть* < *раз* (гл.). Дыял. *порожа́ць* 'кусаць, жальці (пра змей)' (ТС), выдавочна, українізм, параўн. *porażiti* 'параніць; укусіць (пра змяю)'.
Паралель 'паралельная лінія; умоўная лінія, праведзеная па зямной паверхі паралельна экватару, усе пункты якой маюць аднолькавую геаграфічную шырыню' (ТСБМ). З рус. *параллель*, якое з франц. *parallèle* або ням. *Parallel*. Крыніца слова — лац. *parallēlus* ад грэч. *παράλληλος* 'лінія, якая ідзе ўздоўж другой' (Клюге — Гётцэ, 432 і наст.; Фасмер, 3, 204).

Параліч 'хвароба, пры якой асобныя органы або частка цела трацяць здольнасць да адвольных рухаў' (ТСБМ). З рус. *паралич* (Крукоўскі, Уплыў, 89), якое праз польск. *paraliż* ад сяр.-в.-ням. *paralis* з лац. *paralysis* ад грэч. *παράλυσις* 'дазвол; адхіленне' (гл. Фасмер, Этюды, 142; Мацэнаўэр, 270; Фасмер, 3, 204).

Паралюш 'параліч' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Др.-Падб., Шат., Сл. ПЗБ). З польск. нар. *paralusz* 'тс'. Далей гл. *параліч*.

Паралёт 'невысокая сцяна, агароджа ўздоўж маста, набярэжнай і пад.' (ТСБМ). З рус. *parapét* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 85) < франц. *parapet* ад італ. *parapetto* 'брусцвер' (Фасмер, 3, 204). Дыял. *parapéta* 'падаконнік' з польск. *parapet* 'тс' (Сл. ПЗБ).

Парасля 'малады хваёвы лес' (Сл. ПЗБ, Мат. Гом.); *parasli* 'малады лес' (Сцяшк.), *porosliá* 'высокае пясчанае месца ў лесе' (ТС). Ад *parasci* < *расці* з суф. -ля (параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 54).

Параснік 'маладыя парасткі дрэў або іншых раслін' (ТСБМ), 'малады лес, звычайна хваёвы' (Сл. ПЗБ). Ад *parasci* з суф. -нік.

Парасон 'прыстасаванне для засцярогі ад дажджу і сонца ў выглядзе замацаванага на палцы складнога каркаса, абцягнутага матэрыяламі; стрэшка над чым-небудзь' (ТСБМ). Праз польск. *parasol* 'тс' з італ. *parasole* 'тс' (*para-* 'абараняць', *sole* 'сонца') (Брукнер, 395). Канечнае -н, відаць, пад уплывам *сонца*.

Парастак 'маладая галінка расліны, якая вырасла ад больш старога сцябла або ствала, флянс; сцябло расліны' (ТСБМ, Шат., Др.-Падб.). Дэрыват ад *parasci* < *расці* (гл.) з суф. -ак. *Параска* 'тс' (Сл. ПЗБ) утворана ад таго ж дзеяслова з суф. -ка.

Парасень 'гузак' (Мат. Гом.). Ад *parasci* < *расці* з суф. -ень.

Парася, *parascé* 'дзіцяня свінні', дыял. таксама *parascénak*. Агульнаславянскае: рус. *porosёнок*, дыял. *porosjá*, укр. *porosjá*,

ст.-рус. *porosja*, царк.-слав. *прасѧ*, польск. *prosię*, серб.-харв. *prāse* і г. д. Праславянскае *porse*, -ete. Роднасныя ў інш. і-е. мовах: літ. *pařsas* 'парася', ст.-прус. *parstian* н.р. 'парася', лац. *rořcus* 'свойская свіння', грэч. *λόρχος*, ст.-в.-ням. *far(a)h* 'парася', сяр.-ірл. *ors* 'маладая свіння', курдскае *purs* (гл. Траўсман, 207; Вальдэ — Гофман, 2, 314; Фасмер, 3, 332; Трубачоў, Проісх., 63; у яго гл. і больш падрабязна літ-ру).

Парафін 'воскападобнае рэчыва, якое здабываецца з нафтапрадуктаў' (ТСБМ). З рус. *парафин*, якое з ням. *Parafin* 'тс'. Назва дадзена яго адкрывальнікам К. Райхенбахам (1830) з-за яго нейтральнасці адносна рэактываў. Ад лац. *parum* 'мала', *affinis* 'роднасны' (Фасмер, 3, 204; там жа і інш. літ-ра).

Парафія 'акруга, тэрыторыя, якая адносіцца да аднаго касцёла і падпарадкоўваецца аднаму ксяндзу; прыход' (ТСБМ), *paráxvja* 'тс' (Нас.). Таксама як рус. *парафія*, народн. *paráfeja*, *paráxvja*, укр. *paráxvja* з польск. *parafia* 'тс' (Фасмер, 3, 205). Польск. з лац. *parochia* ад грэч. *παροικία* (Міклашыч, 232; Брукнер, 395; Фасмер, Этюды, 143 і наст., Фасмер, 3, 205).

Парахно 'парахня' (Мат. Гом.), *poroxno* 'тс' (ТС). Рус. *poroxno* 'гнилое дрэва', укр. *poroxno* 'парахня', ст.-слав. *прахненъ* 'благі, непатрэбны', польск. *próchno* 'гниль', чэш. *práchno* 'гниль, пацяруха, тлен', славац. *práchno* 'трут, пацяруха', в.-луж. *prochnu* 'гнилы, трухлявы', н.-луж. *prochnawu* 'тс'. Прасл. паўн.-слав. *porchъno* < *porchъ* (гл. *poraх*) (Параўн. Фасмер, 3, 333).

Парахня 'дробныя, як пясок, сухія рэшткі сапрэлага або паточанага шашалем дрэва' (ТСБМ, Шат., Касп., Сл. ПЗБ), *poroxnja* 'тс' (ТС), *paroxnja*вы, *paroxnja*віна, *paroxnja*лы, *paroxneць*. Рус. дыял., укр. *poroxnja* 'тс'. Да *poraх* (гл.) з суф. -ня (параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 165). Гл. *paroxno*.

Параход 'судна, якое прыводзіцца ў рух паравым рухавіком, паравой турбінай' (ТСБМ). З рус. *пароход* 'тс', якое, магчыма, утворана ад *par* і *ходить* паводле *пешеход*, *самоход* і не з'яўляецца калькай зах.-еўрап. назваў (гл. Трубачоў у Фасмера, 3, 209).

Парашок 'расцёртае на дробныя частачкі цвёрдае рэчыва; лекавае рэчыва пэўнай дазіроўкі ў раздробненым выглядзе' (ТСБМ). Рус., укр. *poroxok*, польск. *proszek*, чэш. *prášek*, серб.-харв. *prášak*, славен. *prašek*, балг. *prášak* 'тс'. Прасл. *porchъkъ*, дэмінітуў, утвораны з суф. -kъ ад *porchъ* (гл. *poraх*) (Адносна словаўтварэння гл. SP, 1, 93).

Парашут 'прыстасаванне ў выглядзе вялікага парасона, прызначанае для спуску людзей, грузаў з лятальных апаратаў, для тармажэння пры пасадцы самалётаў і пад.' (ТСБМ). З рус. *парашют* 'тс' (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 80, 83) < франц.

parachute, якое ўтворана ад італ. *para* 'абараняй' і франц. *chute*, 'падзенне' (Фасмер, 3, 205). З рус. *парашуціст* таксама бел. *парашуціст*.

Парашына. Гл. *парушына*.

Пардва 'белая курапатка' (Дэмб. I, 457; Інстр. II), *парба* 'тс' (Инстр. II). Рус. *пáрдва* 'балотны бакас, Scolopax galinago', польск. *pardwa* 'белая курапатка', ст.-чэш. *pardva* 'птушка Totanus'. Пэўнай этымалогіі няма. Брукнер (396) дэфінуе яго запазычанне з рус. Фасмер (3, 205), наадварот, лічыць магчымым (з-за наяўнасці *-ap-*) яго польскае паходжанне і рэканструюе як *pǝrdu*, *pǝrdwe*, якое аналагічна грэч. семантычнай мадэлі *лѣрбѣξ* 'курапатка': *лѣрбѣма* (гл. *пяр-дзѣць*) і ўзыходзіць да гукапераймання (ад шума крылаў пры ўзлёце). *Пардва* існуе ўжо у ст.-бел.; паводле Булькі (Даўн. запазыч., 236), гэта запазычанне з польск.

Пардён 'прабачце, даруйце' (ТСБМ), 'адпачынак' (*мардуеця бес пардону дзень пры дні*) (Мат. Гом.). Праз польск. *pardon* або рус. *пардѣн* 'тс' з франц. *pardon* 'дараванне' (параўн. Фасмер, 3, 205).

Паржак 'пінжак' (Мат. Гом.). Скажонае *пінжак*.

Парк 'участак з прыроднымі ці штучнымі насаджэннямі, дарожкамі, аляямі, вадаёмамі, прызначаны для адпачынку' (ТСБМ, Яруш.). Праз польск. *park* або рус. *парк* з зах.-еўрап. моў (ням. *Park*, англ. *park*) ад сяр.-лац. *parricus* 'загон, агароджа' (гл. Клюге — Гётцэ, 433; Фасмер, 3, 207).

Парка₁ 'пакаранне розгамі' (Нас.). Дэрыват з суф. *-к-* ад *пáрыць* < *pára*₁ (гл.). Адносна семантыкі параўн. чэш. *parařiti* 'пакараць', першапачаткова 'пакараць розгамі, якія клаліся ў гарачую ваду, каб распарыліся'.

Парка₂ памяншальнае да *pára*₂ (Нас.), 'пара коней' (Янк.), 'двайны колас, спарыш' (ТС). Да *пара*₂ з суф. *-к-*.

Парка₃ 'парка (адзенне)' (ТСБМ). Праз рус. *пáрка* (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 74) з нямецкага *parka* 'тс' (гл. Фасмер, 3, 207).

Паркаль 'лёгкая баваўняная аднаколеравая або з набіўным малюнкам тканіна' (ТСБМ, Гарэц., Сцяшк., Мат. АС Гродзеншчыны; ДАБМ, 943), *пэркаль*, *паркаль*, *пяркаль* 'тс' (Сл. ПЗБ). Відавочна, праз рус. *перкаль* 'грубая баваўняная тканіна' з франц. *percale*, ісп. *percal*. Крыніца слова — пярс. *pārgāl* (Фасмер, 3, 242). Сюды ж *паркалѣўка* 'хустка з тонкага матэрыялу' (ДАБМ, 943).

Паркан 'агароджа з бярвёнаў, штыкецін або мураваная' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Шат., Касп., Янк., Мядзв., Шпіл., Грыг., П. С., Сцяшк., Бір. Дзярж.; ДАБМ, 811; Шушк.), *парга́н* (Арх. Бяльк., слонім.), *парка́н*, *парга́н* (Сл. ПЗБ) 'тс'. Рус. зах. *парка́н* 'агароджа', укр. *парка́н*, *барка́н* 'тс'. Ва ўсх.-слав.

мовах з польск. *parkan* (Кюнэ, Poln., 85). Далей, паводле Фасмера (3, 208), з сяр.-в.-ням. *parkân*, якое з франц. < араб. Ст.-бел. *парканъ*, *барканъ* < польск. *parkan*, *barkan* ужо ў пачатку XVI ст. (Булыка, Даўн. запазыч., 256).

Паркѣт 'невялікія гладкія, пераважна з цвёрдых парод дрэў, дошчачкі, якімі насцілаюць падлогу; падлога, зробленая з такіх дошчачак у форме розных геаметрычных фігур' (ТСБМ). З рус. *паркѣт* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 79), якое праз ням. *Parkett* з франц. *parquet* ад *parc* (гл. *парк*) (Фасмер, 3, 208).

Паркі 'два звязаныя разам снапкі, якія выкарыстоўваюцца пры крышці ніжняга рада страхі' (Сл. ПЗБ), 'саламяныя маты, якімі крылі страху' (Сцяшк. МГ, Нар. сл.). Дэрыват з суф. *-к-* ад *пара*₂.

Парламент 'вышэйшы заканадаўчы орган буржуазнай дзяржавы, заснаваны часткова або цалкам на выбарных органах' (ТСБМ). З рус. *парламент* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 83). У рус. м. праз польск. *parlament* ад італ. *parlamento* 'абмеркаванне, перагаворы, сход' (Брукнер, 396; Фасмер, 3, 208).

Парня 'памяшканне з печчу, дзе гнуць абады, дугі' (ТС). Да *пáрыць* < *pára*₁ з суф. *-ня* (параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 59).

Парняты 'двайняты' (Юрч.); *парнята* 'тс' (Сцяшк.). Да *пáрны* < *pára*₂ (гл.), утворанае па ўзору *двайняты*.

Парог 'бервяно або брус, прымацаваны пад дзвярамі паміж вушкамі; камяністы папярочны выступ на дне ракі, які нарушае плаўнасць цячэння' (ТСБМ, Інстр. I, Шат., Сл. ПЗБ), *порог* 'парог, прыступкі; сядзенне ў выдзёўбаным чоўне' (ТС), 'парог; бэлька над дзвярыма' (Мат. Гом.). Агульнаслав.: рус. *порог*, укр. *porig*, *porogu*, ст.-рус. *porogъ*, ст.-слав. *прагъ*, польск. *próg*, в.-луж. *proh*, н.-луж. *prog*, чэш. *práh*, славац. *prah*, серб.-харв. *prâg*, славен. *prág*, балг. *плаг* (ѣт). Прасл. *porgъ*. Роднасныя ў і.-е. мовах: літ. *pérgas* 'рыбачы човен', ст.-ісл. *forkr* 'дубіна', ст.-сакс. *ferkal* 'засаўка', лац. *pergula* 'прыбудова ў доме, выступ у сцяне, вінаграднік, хаціна, гарышча', магчыма, і арм. *harkanem* 'б'ю' (гл. Траўтман, РВВ, 32, 151 і наст.; Вальдэ — Гофман, 288; Фасмер, 3, 329; там жа і інш. літ-ра). Адносна семантыкі бел. слова параўн. серб.-харв. *prag* (на востраве Пагу), якое абазначае любое з чатырох бэлек дзвярной рамы, і лац. *limen* 'парог; верхняя бэлька над дзвярыма' (гл. Махэк₂, 478).

Парода 'група свойскай жывёлы аднаго віду і агульнага паходжання, якая адрозніваецца ад іншых груп пэўнымі прыкметамі; разнавіднасць раслін; род, сям'я, радня; прыналежнасць да якой-н. сацыяльнай групы; сацыяльнае паход-

жанне'. Да *род* (гл.); да таго ж *породня* (ТС) 'род, парода'.

Пародыя 'твор, сатырычны або камічна падроблены пад іншы твор' (ТСБМ). З рус. *пародия* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 78). Рус. слова з'яўляецца кніжным запазычаннем праз польск. *parodia* або непасрэдна з лац. *parodia* ад грэч. *παροδία* 'спеў наадварот' (Фасмер, 3, 208).

Парожні, парожны 'пусты, нічым не запоўнены' (ТСБМ, Нас., Шат., Янк. БП), *порожні* 'пусты; нішчымны, не прыпраўлены' (ТС), *порожневаць* 'быць не занятым' (Нас.), *порожневати* 'тс' (Клім.). Рус., укр. *порожний*, ст.-рус. *порожьнѣ*, польск. *próżny*. Аднакаранёвае са ст.-рус. *порозьнѣ*, ст.-слав. *праздньъ*, в.-луж. *prózdny*, *próznju*, н.-луж. *prozny*, чэш. *prázdný*, славац. *prázdný*, серб.-харв. *prázni*, славен. *prázen*, *prázna*, балг. *prázen*, *prázden*. Для ўсх.-слав. і польск. Фасмер (3, 330) узаўляе прасл. *porzdyńjo-*, для астатніх — *porzdyńѣ*. Далейшыя і.-е. сувязі няпэўныя. Горшаль (SR, 5—7, 1954, 121) слав. *porzdъ* тлумачыць з *porš-do* і лічыць роднасным хец. *parš-* 'бегчы', герм. **ferzan* 'аддаляць', аналагічна слав. *pustъ* (гл. *пусты*): *pustiti*.

Пароліца 'вострая драўляная лапатка, якой аддзяляюцца пласты мёду' (Машынскі, Uwagi, 43). Дэрыват з суф. *-ліца* (гл. Сцяцко, Афiкс. наз., 50) ад *пароць* (гл.).

Пароль 'сакрэтнае ўмоўнае слова або фраза для апазнання сваіх людзей на вайскавай службе або ў канспіратыўных арганізацыях' (ТСБМ). З рус. *пароль* (Крукоўскі, Уплыў, 82), якое з франц. *parole* 'слова, гутарка' <народна-лац. **parabola* з грэч. *παράβολή* 'прытча' (Фасмер, 3, 208).

Паром 'плыт або пласкадоннае судна для перавозкі людзей або грузаў цераз рэчку, возера, праліў' (ТСБМ, Нас., Сцяшк.; Маш., 130; Інстр. I), *пором* 'тс' (ТС), *паромшык*. Агульнаслав.: рус. *пором*, *паром*, укр. *пором*, ст.-рус. *поромѣ*, польск. *prom*, чэш. славац. *prám*, серб.-харв. *prám*, балг. *прам*. Прасл. *portъ*. Роднасныя ў і.-е. мовах: ст.-ісл. *farmr* 'цяжар, ноша, груз', ст.-в.-ням. *farm*, сяр.-в.-ням. *varn* 'човен, паром', ст.-в.-ням. *faran* 'ехаць', грэч. *λεράω* 'пранікаю, праходжу' (гл. Траўтман, 216; Фасмер, 3, 331 з літ.-рай). Слав. слова не запазычана з ням. *Prähm* 'паром', таму што апошнія ўзыходзіць да чэш. *prám* (гл. Фасмер, там жа; Махэка₂, 479).

Паросная 'цяжарная (пра свінню) (ТСБМ, Мядзв., Інстр. II, Сл. ПЗБ), *пэросна* (ТС), *пароса* 'свінаматка' (Мат. Гом.). Да *парасіца* <*парася*.

Пароцца 'калоць, пароць адзін аднаго чым-небудзь вострым; разрывацца, разыходзіцца ў шве; капацца ў чым-небудзь; марудна рабіць што-небудзь, корпацца'. Зваротны дзеяслоў да *пароць* (гл.); але адносна *пароцца* ў яго апошнім значэнні існуе версія Махэка₂ (434) аб яго адменным паходжанні.

Параўн. рус. дыял. *пороться* 'займацца чым-небудзь, спяшацца з чым-небудзь', укр. *поротися* 'займацца хатняй гаспадаркай; гатаваць; поркацца', польск. *porać się, parać się* 'займацца чым-небудзь', в.-луж. *porać*, н.-луж. *poroš* 'рабіць нешта, гатаваць, даглядаць', чэш. *parati se* 'рабіць нешта, займацца нечым; корпацца, поркацца'. Зыходным значэннем Махэка лічыць 'рабіць нешта' якое, на яго думку, можа ўзыходзіць да *para* (гл.). Але параўн. яшчэ *пёркацца* <*пёркаць* у аналагічным значэнні. Сюды ж *пёрчыка* 'чалавек, які-павольна працуе, які кепска ведае сваю справу' (Гарэц.).

Пароць 'калоць, тыкаць чым-небудзь вострым; разрываць ніткі, якімі што-небудзь зашыта; распорваць, расшываць; бадаць'. Агульнаслав.: рус. *пороть*, укр. *пороти*, ст.-рус. *пороти*, *порю* 'разрываць, патрашыць', царк.-слав. *прати*, польск. *próć, porze* 'распорваць, разрываць', в.-луж. *próc*, н.-луж. *projś*, чэш. *páratí* 'распорваць', славац. *parat* 'тс', серб.-харв. *pòritи* 'распорваць', славен. *práti* 'распорваць па шву', балг. *pòrya* 'разрываю'. Прасл. *porti*, *porjo*. Роднасныя грэч. *περίω* 'праколваць', *λόρος* 'праход', гоц. *faran* 'ехаць' (Траўтман, 206; Мацэнаўэр, LF, 33, 190; Фасмер, 3, 332).

Пароша 'снег, які толькі што выпаў' (ТСБМ, Булг., Сл. ПЗБ, Шат., Касп.), *пороша* 'тс' (ТС), *парошка* 'пароша; дождж, дробны, як раса' (Нас.). Рус., укр. *пороша* 'тс'. Ад *порах* (гл.) з прасл. суф. *-ja* (параўн. SP, 1, 82).

Парояк 'рой (які адыходзіць на чацвёрты дзень)' (Мат. Гом.). Конфікснае (*pa-+ak*) ад *рой*.

Парпліца 'металічная пласцінка ў жорнах' (Мядзв., Мат. Гом., Сцяшк.), *паркліца*, *парліца*, (Сл. ПЗБ), *паркліца* 'тс' (Нар. сл.). Рус.-царк.-слав. *порплица*, ц.-слав. *пръприца*, польск. *parpłusa*, чэш. *parpice*, серб.-харв. *parpica*. Паводле Махэка₂ (433), магчыма, да *per-* (гл. *пярэць*), але структура слова застаецца няяснай. Параўн. яшчэ Брукнер, 394. Гл. таксама *папрёца*.

Парпуровы 'фарфоравы' (Касп.). З польск. устар. *farfurowy* 'фаянсавы' з дыял. заменай *ф* на *п*.

Парсуна 'жывапісны свецкі партрэт у Расіі канца XVI—XVII стст.' (уст. ТСБМ). З рус. *парсуна* 'партрэт' (1617 г.), якое з *персона* (гл. *пярсона*) (Фасмер, 3, 244).

Парсюк 'кастрыраваны самец свойскай свінні, кабан' (ТСБМ, Нас., Бяльк., Шат., Касп., Гарэц., Мядзв., ДАБМ, 885; Сл. ПЗБ), 'непакладаны кабан' (ДАБМ, 884), *паршык* 'кабан, парсюк, вяпрук' (Сцяшк., Выг., Сл. ПЗБ), 'непакладаны кабан' (ДАБМ, 884). Агляд формаў і значэнняў гл. яшчэ Лаўчутэ, Балтызмы, 19). Рус. разан. *парсюк* 'кабан', зах. *паршык*, *парсюк*, польск. (Літва) *parsiuł*. Запазычанне з літ. *paršukas* 'парася' (гл. Карскі, РФВ, 49, 20; Фасмер, 3, 209;

падрабязны агляд этымалагічнай літ-ры гл. Лаўчутэ, там жа). Трубачоў (Происх., 63—64) запазычанымі лічыць толькі формы з *-ш-*; частка славянскіх форм з *-с-*, на яго думку, магла ўзнікнуць з *поросюк* у выніку моцнай рэдукцыі пераднаціскага галоснага. Супраць Лаўчутэ (там жа), якая ўказвае, што ўсе формы на *-ук* і з гукам *-с-* распаўсюджаны на тэрыторыі славянскіх балтызмаў.

Парта 'школьны вучнёўскі стол, злучаны ніжняй часткай з лаўкай' (ТСБМ). З рус. *párta* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 79); у рус. м., як мяркуе Фасмер (3, 209), магчыма, з ням. *apart* 'убаку, асобна' <франц. *à part* 'тс'.

Партаманёт, партманёт 'невялікі кашалёк для грошай' (ТСБМ, Бір. Дзярж., Бяльк.), *партман, партманка* 'тс' (Сцяшк.). Відаць, праз польск. *portmoneta* 'тс' з франц. *portemonnaie*. Параўн. яшчэ рус. народнае *партманёт*. Канцавое т Фасмер (3, 335) тлумачыць уплывам слова *монета*.

Партачыць 'рабіць што-небудзь дрэнна, недакладна, без ведання справы' (ТСБМ, Мат. Гом., Мядзв.), *партач* 'чалавек, які нядбайна або няўмела выконвае сваю справу' (ТСБМ, Др.-Падб., Мядзв.), *партач* 'партач; бядняк, галадранец' (ТС). Запазычанне з польск. (як аб гэтым сведчыць наяўнасць *-ар-*) *partaczyc, partacz* 'тс' (Кюнэ, Poln., 86), якое да *pórtiti* (рус. *портить*) (Брукнер, 397).

Партвэйн 'гадунак моцнага вінаграднага віна' (ТСБМ). З рус. *портвэйн* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 80), дзе праз ням. *Portwein* з англ. *portwine* 'віно з Порту' (Клюге — Гётцэ, 453; Фасмер, 3, 335).

Партнёр 'удзельнік якой-небудзь гульні, размовы і пад.' (ТСБМ). З рус. *партнёр* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 78) <франц. *partenaire*, англ. *partner* (Гараеў, 449; Фасмер, 3, 210).

Партны 'ільняны' (Сл. ПЗБ, Мат. Гом.), *портны* 'тс' (ТС). Да *порт₂* (гл.).

Партны₂ 'кравец' (Касп., Сл. ПЗБ). Рус. *портной* 'тс'. Магчыма, з рус., дзе скарачэнне са ст. *портной швец*, ст.-рус. *пóртный швьць*. Да *порт₂* (гл. Фасмер, 3, 335).

Парток, пурток 'абрус' (ДАБМ, 929), *партавіна* 'тс' (КЭС, пінск.). Да *порт₂* (гл.).

Партоліць 'перамешваць, перакладаць' (Сцяшк. МГ), 'псаваць' (Нар. сл.). З польск. *partolić* 'псаваць'.

Партрэт 'малюнак, рысунак, вялікая фатаграфія чалавека або групы людзей; апісанне знешнасці персанажа ў літаратурным творы' (ТСБМ). З рус. *портрэт* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 79); у рус. у пачатку XVIII ст. праз нов.-в.-ням. *Portrait* з франц. *portrait* (Праабражэнскі, 2, 110; Фасмер, 3, 335).

Партсігар 'невялікая плоская каробачка, у якой носяць папярсы' (ТСБМ). З рус. *портсигар* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 79) <

франц. *porte-cigare* 'тс' ад *porter* 'насіць' і *cigare* 'сігара' (ССРЛЯ, 10, 129).

Партунія 'плекавы паясны рэмень, да якога прышпільваецца халодная зброя, палявая сумка і пад.' (ТСБМ). З рус. *портунія* 'тс' (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 79), дзе з франц. *porte-épée* (Праабражэнскі, 2, 110; Фасмер, 3, 336). З рус. таксама *партуней-прапаршчык, партуней-юнкер*.

Партфэль 'чатырохвугольная сумка з засцежкай, у якой носяць кнігі, паперы і пад.; пасада міністра' (ТСБМ). З рус. *портфель* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 79) <франц. *portefeuille* (Фасмер, 3, 336).

Партызан 'удзельнік узброенай барацьбы, якая вядзецца атрадамі народных мас на акупіраванай тэрыторыі' (ТСБМ). З рус. *партизан* 'тс', якое праз ням. *Partisan* або франц. *partisan* ад італ. *partigiano* 'прыхільнік' (гл. Фасмер, 3, 209).

Партыкулярны 'прыватны, неафіцыйны; цывільны, не форменны (пра вопратку, адзенне)' (ТСБМ). Ст.-бел. *партикулярный, партыкулярный* <польск. *partykularny* <лац. *particulāris* (Булыка, Даўн. запазыч., 238). Суч. бел. з польск. *partykularny* або з рус. *партикулярный*, якое праз польск. або ням. *partikular* 'тс' з лац. *particulāris* (гл. Фасмер, 3, 209).

Партыя 'палітычная арганізацыя, якая выражае інтарэсы грамадскага класа або слога; група людзей, аб'яднаных для якой-небудзь мэты, атрад; пэўная колькасць якіх-небудзь прадметаў' (ТСБМ), *партыя* 'група, брыгада' (ТС). Праз рус. *партія* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 78), дзе з польск. *partja* або ням. *Partie* <франц. *partie* ад лац. *partita*: *partiri* 'дзяліць' (гл. Фасмер, 3, 209).

Партэсны 'шматгалосы (пра царкоўнае харавое спяванне)' (ТСБМ), *партэс* 'зладжанасць' (Нас.). Рус. *партёсное пение* 'шматгалосае'. Ад сяр.-лац. *partēs* 'галасы': *pars* 'частка' (Фасмер, 3, 209). У бел. з рус. або польск. *partes* 'ноты', аб пасрэдніцтве якога і для рус. мяркуе Гараеў (Доп., 1, 32).

Парубель 'сякера' (Мат. Гом., Інстр. II). Дэрыват з суф. *-ель* ад *парубіць* <*рубіць* (гл.).

Парубень 'жэрдка для прысканання сена, саломы або снапоў на возе' (ТСБМ, Шат., Янк., Чабярук, Назвы рубля, 136; Сл. ПЗБ). З **парубель* (гл. *рубель*).

Парука 'зарука ў чым-небудзь, пацвярджэнне чаго-небудзь; гарантыя' (ТСБМ); *паручыцца, паручальны*. Рус., укр. *порúка*, польск. *poręka*, чэш. *poruka*, серб.-харв. *pòruka*, славен. *pórok*. З *po-* і *рука* (гл.). Слова, відавочна, праславянскага паходжання з прычыны старажытнасці звычай паданнем рукі паручацца за каго-небудзь (параўн. Махэк, 523 і наст.).

Парукіца 'павітацца за руку' (Янк. 3, Мядзв.). Да *рука*. **Парус** 'умацаваны на мацце кавалак моцнай тканіны, якая

надзімаецца ветрам і прыводзіць у рух судна; кавалак тканіны, што нацягнута на крыло ветранага млына' (ТСБМ). Рус. *páрус*, ст.-рус. *парусъ* (пад 907 г.). Пэўнай этымалогіі няма. Лічыцца запазычаннем з грэч. *φάρος*, ащчч. *φάρος* 'тс' (Міклашыч, 232; Фасмер, Этюды, 145; Праабражэнскі, 2, 19). Супраць Мікала (РФВ, 48, 277), які набліжае да ст.-рус. *рухо* 'адзенне', але гэта версія няпэўная ў фанетычных адносінах (гл. яшчэ Фасмер, 3, 210).

Паруха 'трывога, замяшанне' (Нас., Гарэц., Яруш.). Да *рух, рушыць* (гл.). Да таго ж караня *парушэнне* 'душэўная трывога' (Нас., Гарэц., Яруш.), *парушаны* 'псіхічна хворы' (Сцяшк.).

Паручайнік₁ 'птушка атрада сеўцападобных з буравата-шэрай спінкай і белым брушком'. Рус. *поручейник* 'тс'. Этымалагічна тое ж, што і *паручайнік₂*. Семантыка празрыстая, таму што гэта птушка з атрада кулікоў, якія трымаюцца каля вады.

Паручайнік₂ 'род шматгадовых травяністых раслін сямейства парасонавых з белымі кветкамі, сабранымі ў выглядзе складанага парасоніка' (ТСБМ), 'расліна *Sium* L.' (Кіс.), *паручайніца* 'расліна *Catabrosa* P. V.' (Кіс.). Рус. *поручейник* 'расліна *Sium* L.' Дэрыват з суф. *-ік* ад *паручайны* < *ручай*, таму што гэтыя расліны растуць каля вады або ў вадзе. Параўн. славац. *potočnik* 'расліна *Sium* L.', чэш *potočnik* 'расліна *Verula*' (гл. Махэк, *Jména rostl.*, 159).

Паручнік 'афіцэрскае званне, якое ідзе за званнем падпаручніка' (ТСБМ). З польск. *porucznik* 'тс'.

Паручнік₂ 'сваяк (маладой на вяселлі)' (Мат. Гом.). Дэрыват ад *паручыць* (гл. *парука*) з суф. *-нік*. Адносна словаўтварэння параўн. Сцяшк, Афікс. наз., 54.

Паручык 'паручыцель, той, хто бярэ на парукі' (Бяльк.). Да *паручыць* (гл. *парука*).

Парушына 'маленькая часцінка чаго-небудзь; парушынка'. Дыял. таксама *парашына*. Ад *porchъ* (гл. *порах*) з суф. адзінка-васці *-іна*; *-у-*, відавочна, пад уплывам *парушыць* (гл.).

Парушыць 'церушыць'. Рус. *порошить*, укр. *порошити*, польск. *prószyć*, н.-луж. *prošyć*, в.-луж. *prošić*, чэш. *prašiti* серб.-харв. *prašiti*, славен. *prašiti* 'тс'. Прасл. *poršiti*. Да *порах* (гл.); *-у-*, мабыць, у выніку ўплыву польскага слова.

Парушэнец 'расліна душыца палявая, *Acinos* Moench *argensis* Dandy', 'крынічнік даўгалісты, *Veronica longifolia* L.' (Кіс.). Дэрыват ад *парушыць* (гл. *рушыць*), таму што гэтыя расліны ўжываюцца пры («парушэннях») жаночых хваробах (гл. БСЭ, 4, 253).

Парфір 'вулканічная горная парода, у якой асобныя крышталі вылучаюцца з асноўнай масы сваёй велічынёй ці колерам'

(ТСБМ). З рус. *порфир* 'тс' (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 87). Рус., відаць, праз ням. *Porphyr*, італ. *porfiro* з грэч. *πορφύρεος* 'багранны, пурпуровы' (гл. Праабражэнскі, 2, 111; Фасмер, 3, 336).

Парфіра 'доўгая пурпуровая мантыя — сімвал улады манарха; параднае цырыманняльнае ўбранне манарха' (ТСБМ). Рус. *порфіра* 'тс', рус.-ц.-слав., ст.-слав. **порьфѣра, порьфѣрѣ**, рус.-ц.-слав. таксама *пърфѣра, пърфѣра*. З грэч. *πορφύρα* 'тс' (Праабражэнскі, 2, 111; Фасмер, 3, 336). У бел., відаць, кніжнае запазычанне з рус.

Парфума 'духі, адэкалон' (ТСБМ), *парфум* (Нас.), *парфуна* (Яруш.) 'тс', *пархума* 'духі, пах' (Шпіл.). Ст.-бел. *парфума, перфума, перхума* (Булыка, Лекс. запазыч., 109). З польск. *parfuma* < франц. *parfum* < лац. *perfumare* 'выпарацца' (параўн. Брукнер, 396).

Парх 'паршывы, пакрыты лішаймі, паршывец' (Нас., Шат., Гарэц., Др.-Падб., Шн. 2), 'парша' (Яруш.), 'зняважлівая назва яўрэя' (Нас., Мядзв.), *párxі* 'усялякі бруд; пейсы ў яўрэяў (Нас.), 'парша, кароста' (Сцяшк., Грыг.), *пархайё* 'дзятва' (Карскі, Труды, 476). З польск. *parch, parchowac* 'парша, часотка', 'станавіцца паршывым' (Кюнэ, Poln., 85). Параўн. Міклашыч, 241.

Парцьё 'швейцар у гасцініцы' (ТСБМ). Праз рус. *портъё* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 78), якое з франц. *portière* (ССРЛЯ, 10, 328).

Парцьёра 'занавеска з цяжкай тканіны на дзвярах або вокнах' (ТСБМ). З рус. *портъёра* 'тс' (Крукоўскі, Уплыў, 79), якое праз ням. *Portière* або непасрэдна з франц. *portière* (гл. Фасмер, 3, 336).

Парцэля 'невялікі зямельны ўчастак' (ТСБМ, Шат.), *парцэля* (Сцяшк., КЭС, стаўбц.), *парцэль* (Сл. ПЗБ) 'тс'. З польск. *parcela* 'тс'.

Парцянік, парцяк 'спадніца з саматканага палатна' (ДАБМ, 934), *парцяк* (Instr. I), *парціюк* (Бяльк.), *парцянік, парцяна, парцяк* (Мат. Гом.), *парцянік* 'даматканы парцяны матэрыял у клетку' (Сл. ПЗБ), *парцянікі* 'штаны з даматканага матэрыялу' (Сл. ПЗБ), *парціна* 'адзенне (льбяное)' (Мат. Гом.), *парцянікі* 'анучы' (Шпіл.). Дэрываты ад *парцяны* < *портъ*.

Парча 'тканіна са складаным узорам з шаўковай асновай і залатым або сярэбраным (або імітаваным пад золата ці серабро) узорам'. Рус., укр. *парча* 'тс'. У запазычаннях ст.-бел. м. не адзначаецца, таму, відаць, у бел. м. з рус. Лічыцца запазычаннем з тат. *parča* 'парча, узор' (Міклашыч, Түгк. ЕІ. Nachtr., 2, 140, 232; Праабражэнскі, 2, 19). Паводле Гомбаца (RS, 7, 187), тут ст. цюрк. аснова, што і ў кірг. *barča* 'шаўковая тканіна'. Гл. яшчэ Фасмер, 3, 210.

Парша́ 'заразная хвароба, звычайна на скуры галавы пад валасамі, пры якой з'яўляюцца струпы і рубцы' (ТСБМ), *пáршы, пáрхі* 'перхаць' (Сл. ПЗБ). Рус. *парш, парша́, парх* 'тс', укр. *парх*. З польск. *parch, parszywy*, з прычыны наяўнасці -ар- (Праабражэнскі, 2, 19; Фасмер, 3, 210). Аднак дэрываты *паршы́вы, паршы́вец* маглі, як адзначае Фасмер (там жа), утварыцца не ад *парш*, а ад слова з другой ступенню вакалізму (гл. *пóршы*) у выніку аканья. У ст.-бел. *парша* фіксуецца ў канцы XVI ст. (Булыка, Лекс. запазыч., 130).

Паршук, поршук 'струп' (ТС), 'прышч' (Мат. Гом.). Утворана ад *паршы́вы* (або ад *парша*) з суф. -ук (параўн. Сцяцко, Афікс. наз., 129).

Паршча́ць 'трашчаць' (Касп.). З польск. *parszczeć* 'пяраць'.

Пары́к 'накладная прычоска з натуральных ці сінтэтычных валасоў, нашытых на аснову' (ТСБМ). З рус. *пары́к* 'тс', якое з гал. *pariik* або непасрэдна з франц. *perrique* 'тс' (параўн. Фасмер, 3, 206).

Пары́ла, парджы́ла 'вятроўнік, *Filipendia ulmaria* Махім' (Кіс.), *пары́ла* (Шат., Мат. Гом.), *пары́ло* (ТС, Маш., 5, 128) 'тс'. Мяркуючы па варыянту *парджы́ла*, слова можа быць запазычаннем з польск. *parzydło* 'тс', набліжаным да ўсх.-слав. формы, што пацвярджаецца і геаграфіяй слова. Польск., відавочна, ад *parzycь* 'парыць'. Семантычная матывацыя невядомая; мабыць, таму што адвар гэтай лекавай расліны ўжываўся як прыпарка.

***Парына́ць, порына́ць** 'даваць нырца' (Маш., 171, 174), 'спускаць, акупаць' (ТС). Пранікненне з укр. *порина́ти* 'ныраць'.

Парырава́ць 'адбіць (адбіваць) удар; першапачаткова — у фехтаванні' (ТСБМ). З рус. *парировать* 'тс' <ням. *parieren* 'тс' ад лац. *parāre* 'рыхтаваць' (параўн. Фасмер, 3, 207).

Пары́ск 'паркаль; (паркалёвая) хустка', *пары́скавы* 'паркалёвы' (Мат. Гом.). Няясна. Ці не звязана з польск. *paryski* 'парыжскі' <*Parys* 'Парыж', адкуль маглі прывозіць тканіну.

Пары́ць 'варыць што-небудзь у закрытай пасудзе пры дапамозе пары; апрацоўваць парай, варам (для ачысткі, размякчэння і пад.); апякаць, прыпякаць; кіпяціць (пра малако); біць, лупцаваць'. Рус. *парить*, укр. *пáрити*, ц.-слав. *парити*, польск. *parzycь*, в.-луж. *parić*, н.-луж. *paris*, чэш. *pariti*, славац. *parit'*, серб.-харв. *páрити*, славен. *páriti*. Прасл. *pariti* <*para* (гл. *pára*). Роднаснае літ. *perēti, periu, perėjau* 'выседжанне птушанят' (Мюленбах — Эндзелін, 3, 201; Мацэнаўэр, 12, 191; Фасмер, 3, 207).

Пары́ш 'каша з сумесі жыта, ячменю і грэчкі' (Сл. ПЗБ), *пáрышы, пáрышка, пáрбха* 'кісла-салодкая ежа, прыгатаваная з жытнай і грэчневай мукі' (Вешт., дыс.).

Парэ́брына 'тое ж, што і рабрына' (ТСБМ, абл., Янк. 1), *порэ́брына* 'рабро ў кашы' (ТС), *порэ́бе* 'рэбры ў кошыку' (3 нар. сл., навагр.). Конфіксныя ўтварэнні ад *рабро* (гл.).

Парэ́з 'разок, *Stratiotes L.*' (Инстр. III), 'жабнік, парэз, *Hydrocharis L.*' (Кіс.), 'парэз' (Бяльк.). Рус. *порéз* 'Stratiotes L.' Аддзяяслоўнае ўтварэнне ад *парэзаць* <*рэзаць*. Расліна названа паводле рэжучых уласцівасцей лісцяў. Параўн. яшчэ чэш. *řezan* (вытворнае па рускаму ўзору); славац. *rezačka* 'расліна *Stratiotes*' (гл. Махэк, *Jména rostl.*, 260).

Парэ́знік 'двухгадовая або шматгадовая травяністая расліна сямейства парасонавых, якая расце на ўзгорках у стэпах і між кустоў у камяністых месцах' (ТСБМ), 'парэзнік, *Lilapotis L.*' (Кіс.). Дэрыват ад *парэзаць* па знешняму выглядзе лісцяў. Рус. *порéзник* і ўкр. *порі́зник* — гэта расліны сямейства *Plantago*, з іншай семантычнай матывацыяй (ужываюцца пры парэзах).

Парэ́й 'адзін з культурных відаў цыбулі з падоўжанай цыбулінай і плоскімі лістамі, прыгоднымі да яды' (ТСБМ). З рус. *порéй* 'тс' (параўн. Крукоўскі, Уплыў, 88), дзе запазычана праз ням. *Porrei* з франц. *porrée* ад лац. *porrum* 'тс' (Міклашыч, 261; Праабражэнскі, 2, 106; Фасмер, 329).

Парэ́нчы, парэ́нча 'поручні' (ТСБМ, Шат., Грыг., Мат. АС Гродзеншчыны, Сл. ПЗБ), *парэ́нджи* (Гарэц.), *парэ́нджа, парэ́нжа* (Бяльк.), *парэ́нцы* (Мат. Гом.) 'тс', *порэ́нджа, порэ́нджы, порэ́нчы* 'падпорка пад стрэшку над ганкам; развілкі' (ТС), *парэ́нджа* 'парэнчы' (Мат. АС, бых.). З польск. *poręcz, poręcz*, якое да *рука* (параўн. Брукнер, 458 і наст.). Ст.-бел. *поренчъ, паренчъ* 'поручань' з XVII ст. (гл. Булыка, Даўн. запазыч., 253).

Парэ́паны 'патрэсканы, шурпаты' (Сцяшк., Сл. ПЗБ), *парэ́паць* 'паматычыць' (Сл. ПЗБ), *парэ́пацца, порэ́пацца* 'патрэскацца' (Сл. ПЗБ). Гл. *рэпаць*.

Парэ́чкі 'кустовая ягадная расліна сямейства агрэставых; ягады гэтай расліны'. Рус. смал. *порéчка* 'чырвоныя парэчкі', укр. *порі́чки* 'чырвоныя парэчкі', польск. *porzeczka* 'парэчкі'. Да *рака*, таму што ў дзікім выглядзе расце па берагах рэк (гл. Махэк, *Jména rostl.*, 99). Утворана конфіксам *ро-+ька*. Статус беларускага слова вызначыць цяжка. Хутчэй за ўсё пранікненне з польскай мовы, якое выцесніла ўсх.-слав. *смародзіна* (гл.). Параўн. Мяркулава, Очерки, 221.

Пас, *пáсак, пáсок, пáсік, пáсачак* 'тканы пояс', 'шнурок, папруга, рэмень', 'стужка, пісяг', 'пояс жанчыны' (ТСБМ, Нас., Шат., Касп., Шпіл., Сцяшк., Тарн., Сл. ПЗБ, Сл. Брэс.; КЭС, лаг.; ТС), 'доўгі, вузкі кавалак тканіны, скуры' (ТСБМ), 'кавалак сала прадаўгаватай формы' (пух., Сл. ПЗБ; Мат. Гом.), 'прыстасаванне для прывядзення ў рух машыны ці механізма'

(ТСБМ, Шат., Мат. Гом.), 'шнур у калаўроце' (карэліц., Шатал.), 'доўгая чарада звязаных паміж сабою плытоў лесу' (Маслен., Мат. Гом., Сл. Брэс., ТС), 'узоры на тканіне ў палосы' (Сл. ПЗБ), *пáска*, *пáсачка* 'паласа (паперы); палоска на тканіне' (Мат. Гом., Сцяшк. Сл., Сцяшк., Сл. ПЗБ; КЭС, лаг.), *пáсáты*, *пáсáсты*, *пáсáчы* 'паласаты' (Сл. ПЗБ, Клім.); ст.-бел. *пáсъ* 'рэмень' (XVI ст.) запазычана са ст.-польск. *pas* 'тс' (Кюнэ, 86; Булыка, Лекс. запазыч., 110). Сюды ж *пáсáцца* 'падпяразвацца' (Нас.). Гл. таксама *пáсá*.

Пáс₂ — 'вокліч аб адмове ўдзельнічаць у розыгрышы да наступнай раздачы карт', 'няма сіл, магчымасцей', *пáсáвáць* 'здавацца' (ТСБМ). З польск. *pas*, *pasować* 'тс' (або другі раз праз рус. *pas*, *пасова́ть* 'тс'), якія з франц. (*je*) *пáссе* 'я ўстрымліваюся, пасую' (Праабражэнскі, 2, 26; Варш. сл., 4, 72).

Пáс₃ 'перадача мяча, шайбы і да таго пад. у спартыўнай гульні', *пáсоўка*, *пáсáвáць* 'перадаваць мяч, шайбу' (ТСБМ). Праз рус. мову з англ. *pass* 'перадаваць', якое з лац. *passus* 'крок, рух'.

Пáсá₁ 'мера сыпучых цел' (Инстр. III), 'бочка для збожжа' (Сцяшк., Шат., Касп., Сл. ПЗБ), 'вялікая кадушка' (карэліц., Янк. Мат.; Бір. Дзярж.), *пáска* 'бочка з вечкам, куды кладуць масла, сала, мяса' (гродз., Мат. АС; Касп., Сл. ПЗБ); ст.-бел. *фáса*, *фáска* 'бочка, скрыня' (XVI ст.) запазычана праз польск. мову з с.-в.-ням. *faz* 'тс'. Аб мене *ф > п* гл. Карскі, 1, 343.

Пáсá₂, *пáска* 'палоска' (ТСБМ, Гарэц.; карэліц., Янк. Мат.; стол., Сл. Брэс.), смарг. *пáсы* 'палоскі з кары, тканіны' (Сл. ПЗБ). Да *пáс₁*. Мена м. роду на ж. абумоўлена ўплывам лексемы *пáласá*. Аналагічна *пáса*, *пáсы* 'плыт, які складаецца з некалькіх звенняў' (ваўк., Сл. ПЗБ; Бір.).

Пáсáбéйку 'паасобку, па сабе' (ст.-дар., Сл. ПЗБ). Беларуская. Утворана ад зваротнага займенніка *сябе* пры дапамозе прыстаўкі *па-* і суфікса *-к-у* (Шуба, Прыслоўе, 63) — варыянта суфікса *-к-і* (*удоўжкі*, *тўтакі*). Інфікс *-й-*, магчыма, пад уплывам прыслоўяў: случ. *аднэйка* 'аднойчы', глус. *двойкі* 'двойчы', *трэйкі* 'тройчы'. У іншых слав. мовах лексемы адрозніваюцца суфіксамі: рус. арханг. *поособице*, польск. *posobkiem*, *ш* *posobicy*, серб.-харв. *пóсебице*, *пóсебно*, макед. *посебно* (укр. *зосібна*) 'паасобку', польск. *posobnie*, *posobny*, н.-луж. *posobicy*, чэш. *posobný* 'па чарзе, (ісці) адзін за адным', ст.-слав. *пособъ* 'тс'.

Пáсáбéць, *пáсáбéць*, *пáсáбéці*, *пáсáбéты* 'дапамагчы' (Грыг., Касп., Бяльк., Др.-Падб., Бір., Сл. ПЗБ; бялын., Янк. Мат.), *пáсáбнік* 'памочнік', *пáсáба*, *пáсáбка* 'дапамога' (Нас., Касп.). Укр. *пособити* 'дапамагчы', рус. *пособить* 'тс', *пособие* 'дапамога', серб.-харв. *пособа* 'тс', ст.-слав. *пособие* 'дапамога ў вайне', 'саюзнікі', ст.-чэш. *zpřosobiti*, чэш. (*z*) *přisobit*, славац.

přosobit 'дзеінічаць, выклікаць (радасць, смутак і інш.), рабіць (уражанне), працаваць у якасці каго-н.' Утвораны ад выразу *po sobě* 'рабіць нешта ў належным парадку, упарадкаваць адзін за адным' (Міклашыч, 331; Голуб — Копечны, 306; Голуб — Ліер, 406; Фасмер, 3, 340). Махэк₂ (500) мяркуе, што спачатку ст.-чэш. *zpřosobiti* было вайсковым тэрмінам, абазначаўшым 'ставіць, складаць адзін за адным'. Няясна, аднак, як развілося значэнне ўсх.- і паўд.-слав. лексем.

Пáсáвáць 'падыходзіць, адпавядаць каму-, чаму-н.' (ТСБМ, Сл. ПЗБ, Сцяшк. Сл.), драг. *пáсувáтэ* 'тс' (Лучыц-Федарэц) запазычаны з польск. *pasować* 'тс', якое з ням. *passen* 'тс' (Варш. сл., 4, 78).

Пáсáвэлы 'невывразны, мутны ад стомленасці, ап'янення (пра вочы)' (ТСБМ). Да *пáсалавэлы* (гл.).

Пáсáвiк 'сплаўшчык' (Маслен.). Да *пáсá₂* (гл.).

Пáсáвы ў выразе *пáсáвае кола* 'махавае кола' (П. С.). Да *пáс₁* (гл.).

Пáсáг, *пáсáг* 'маёмасць (грошы, рэчы, адзенне, жывёла), якая давалася маладой ад яе бацькоў пры выхадзе замуж' (ТСБМ, Нас., Касп., Гарэц., Булг., Маш., Мал., Сл. ПЗБ, ТС), *пáсáга*, *пáсáга пáсáга* 'тс' (Грыг., Нас., Мядзв., Бяльк., Шат., Касп., Сл. ПЗБ, Мат. Гом., Дэмб. 1, ТС), *пáсáжніца*, *пáсáжя*, *пáсáжна(я)* '(карова, авечка, свіння), аддадзеная ў пáсáг' (Сл. ПЗБ). Укр. *посаг* 'тс', 'пáсáд', *пáсáгувáти* '?' ('садзіць на пáсáд ці 'даваць пáсáг'), рус. *пáсáг* 'вяселле', цвяр. 'пáсáг', ст.-рус. *пáсáгъ* 'шлюб', *пáсáгати* 'выходзіць замуж', польск. *posag* 'пáсáг', чэш., сілезск. *posah* 'тс', серб.-ц.-слав. *пáсáгати* 'захутвацца ў покрыва, г. зн. выходзіць замуж'. Прасл. *posagъ*, паводле Махэка₂ (473), азначаў бы 'прыхіленне, прыгарненне, прытуленне да мужа' а *пáсáгъно* 'сам пáсáг'. І.-е. адпаведнікі: літ. *sėgti* 'прышпільваць', *sāgas* 'пятля, за якую палатно прымацоўваецца да бялільнага прыстасавання', *sagà* 'спражка', 'клямар', 'сіло', ст.-прус. *sagis* 'тс', ірл. *suanem* 'ліна' (<*sogn-), ст.-інд. *ā-saj-ati* 'прышпільвае', ст.-перс. *fra-hanjati* 'вешае' (Мацэнаўэр, LF, 13, 181; Брукнер, 432; Фасмер, 3, 338). Ондруш (Этимология-1984, 176—177) таксама прызнае, што прасл. *posagъ* утворана ад і.-е. слова *pāk*, якое мела значэнне 'злучаць, звязваць, аб'ядноўваць'.

Пáсáд₁ 'снапы, раскладзеныя ў рад для малацьбы цэпам' (паўсюдна, апрача Зах. Палесся і Зах. Віцебшчыны — ДАБМ, к. 285; ТСБМ, Нас., Бяльк., Шат., Касп., Янк. БП, Некр., Сцяшк., ТС, Янк. 2, Сл. ПЗБ; КЭС, лаг.), 'колькасць снапоў, высушаных у ёўні за адзін раз' (Касп., Шатал.), 'месца на таку для абмалочвання снапоў' (паст., Сл. ПЗБ; Мат. Гом.), 'будынак для абмалочанага збожжа' (Мат. Гом.). Укр. *пáсáд*, рус. *пáсáд* 'род або круг снапоў', том. *пáсáд* 'тс', уладз. 'рад

дамоў з аднаго боку вуліцы', польск. *posad, posot, posout* 'снаны на таку для абмалоту', славен. *pōsad, nāsad, nasād*, серб.-харв. *nācad*, макед. *nasad* 'тс'. Прасл. *posadъ*. Да *садзіць* 'насаджваць' (гл.). Першапачаткова, відаць, снаны насаджвалі на нешта ці ўсаджвалі (напр., у азярод), калі малацьба была больш прымітыўнай. Параўн. малацьбу ў Сярэдняй Азіі і на Каўказе, дзе малацілі пры дапамозе дошак з вострымі зубамі (Основы этнографіі, М., 1968, 168).

Паса́д₂ 'трон, прастол уладара', 'месца (звычайна дзяжа, пакрытая кажухом), дзе сядзіць маладая на вяселлі' (ТСБМ, Нас., Шат., Гарэц., Др.-Падб., Яруш., Маш., Мал., Касп.; КЭС, лаг.; ТС, Бяльк.), 'рознае дабро, рэчы' (паўн.-усх., КЭС), 'вышка' (Яруш.), 'як каравай дзеляць, тады ета паса́д, маладой расплятаюць касу' (Мат. Гом.), *садзіць на паса́д* 'садзіць маладую на воз да маладога' (паўн.-усх., КЭС). Яшчэ ў Х ст. *паса́д* — 'гандлёва-рамясная частка горада за крапасной сцяной', 'прыгарад, прадмесце, пасёлак' (ТСБМ). Укр. *посад*, рус. *посад*, ст.-рус. *посадъ*, польск., ст.-польск. *posad(a)* 'тс'. Да *паса́дзіць* < *па-* і *сад*, *садзіць* (Ягіч, AfSlPh, 13, 300; Фасмер, 3, 338). Брукнер (432) выводзіць з *posagъ* (гл. *паса́г*). Сюды ж *пасажа́нка*, *паса́дная маці* 'пасаджоная маці', *паса́жаны бацька* 'сват' (Сцяшк., Сл.), *паса́жаны*, *паса́джоны* (бацька, маці) 'хросныя' (Бір.), *паса́днік* 'намеснік князя', 'выбраны вечама правіцель горада ў Старажытнай Русі' (ТСБМ), *паса́дзіць* 'усадыць у зямлю', 'паставіць у гарачую печ', 'прымусіць сесці', 'арыштаваць', 'пакінуць знак', 'прывесці ў нягоднасць', 'змясціць у вулей рой' (ТСБМ, Сл. ПЗБ).

Паса́да₁ 'месца на службе, звязанае з выкананнем пэўных абавязкаў' (ТСБМ). З польск. *posada* 'тс'.

Паса́да₂ 'сядзіба' (Бяльк.). Да *паса́д₂* (гл.).

Паса́да₃ 'расада' (Касп.). Пад уплывам дзеяслова *паса́дзіць* ад *паса́да* (гл.).

***Паса́джанка**, *поса́джанка* 'кіслы праснак з хлебнага цеста' (ТС). Да *паса́джаць*, *паса́дзіць* < *саджаць* (гл.). Матывацыя (?)

***Паса́дзіна**, *поса́дзіна* 'саджанец, пладовае дрэва' (ТС). Да *посад*, якое з польск. *posad* 'саджанцы'. Аб суфіксе *-іна* са значэннем адзінкаваасці гл. Сцяцко, Афікс. наз., 208—209.

Паса́дка, *пáсыдка*, *пáсытка* 'пастка', 'зяпа, рот' (Бяльк.), *паса́дка* 'пастка' (Гарэц., Яруш.). Відаць, да *пастка* (гл.). Параўн. чэш. *posada* 'кошык, скрынка для свойскіх птушак', рус. *садок* 'плецены кош для злоўленай рыбы', бел. *сэжа* 'загародка на рацэ з сеткі' (Бяльк.).

Паса́дка₁, *пыса́дка*, *паса́дкі* 'пасаджаныя расліны', 'прыземнае самалёта', 'упусканне пасажыраў у вагон, самалёт, карабель', 'палажэнне цела ў час сядзення' (ТСБМ, Бяльк., Сл. ПЗБ, Ян., Мат. Гом.). З рус. *поса́дка* 'тс'.

Паса́дка₂ 'глінабітная падлога' (Сцяшк. Сл.), 'чарэнь у печы' (свісл., Шатал.), ст.-бел. *посадзка, посажка, посацка* 'падлога з плітак; чарэнь' (1572 г.). Запазычаны са ст.-польск. *posadzka* (Булыка, Лекс. запазыч., 98).

Паса́дны 'галоўны, асноўны' (Яруш.), *паса́дны авёс* 'авёс для кармлення каня ў дарозе' (ветк., Мат. Гом.). З польск. *posada* 'аснова, фундамент'.

Паса́довіць 'пасадыць (куруцу на яйкі)' (Мат. Гом.). З укр. *посадовіти* 'пасадыць' ці з польск. *posadowić* 'тс', 'змясціць'.

Паса́ж 'крытая галерэя', 'нечаканы паварот справы' (ТСБМ). Праз рус. мову з франц. *passage* 'тс' < *passer* 'праходзіць'. Не выключана магчымасць запазычання праз польск. мову.

Паса́жон 'покуць' (Кольб.). У выніку кантамінацыі словазлучэння з прыметніка (паводле паходжання — дзеепрыметніка залежнага стану прошлага часу *po-sad-j-enъ*, які з *po-saditi* 'пасадыць') і назоўніка *кортъ* > *кут*. Да *садзіць* (гл.).

Паса́жыр 'той, хто едзе на поездзе, параходзе, аўтобусе, ляціць на самалёце' (ТСБМ). З франц. *passager* 'тс' праз польск. (*pasażer*) ці рус. (*пассажи́р*) мову. Сюды ж *паса́жырка* 'пасажырскі аўтобус' (іўеў., Сцяшк. Сл.) — суфікс як у *чыгунка, конка*.

Паса́іць 'накарміць дзіця грудзмі маці' (бераст., Сцяшк. Сл.). У выніку кантамінацыі лексем *паса́саць* < *ссаць* (гл.) і *паса́іць* < *даіць*.

Паса́к 'жулік' (Касп.). У выніку пераносу значэння з польск. *pasek* (*gra w pasek*) 'азартная гульня з рэмень'. Да *пас₁* (гл.). Параўн. аналагічнае развіццё ў бел. і чэш. мовах, дзе *pásek* 'стыляга'.

Паса́ка 'кроў' (Ян.). Да *пасака* (гл.).

Пасалавэ́ць 'паблякнуць ад стомы' (паўн.-усх., КЭС), 'зрабіцца невыразным, мутным ад стомы, ап'янення (пра вочы)' (ТСБМ). Да *салавэ́ць* 'тс', якое разам з рус. *соловѣть* 'мутнець', укр. *соловіти* 'хмурнець (аб поглядзе)', рус. *солово́й* 'светлашэры, жаўтлява-шэры' з'яўляецца роднасным да ст.-в.-ням. *salō, salawēr* 'цёмны, мутны', ст.-ісл. *solr* 'жоўты, брудны', англ *sallow* 'бледны' (Фасмер, 3, 712).

Пасале́ня 'націна фасолі'. З *пасаля* < *фасоля* (гл.). Аб суфіксе *-еня* < *-енне* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 147.

Пасале́нка 'бульба, звараная палавінкамі' (ветк., Мат. Гом.). Да *пасолены* < *салець* < *соль* (гл.). Аб суфіксе гл. Сцяцко, Афікс. наз., 47.

Пасалу́ха, *паса́лўха* 'хто без справы ходзіць па хатах' (віц., Сл. ПЗБ). Утворана ад выразу (*хадзіць*) *па сялу* і суф. *-(у)ха*. Параўн. таксама *паса́лўд*.

Пасалюбава́цца 'палюбавацца' (паст., Сл. ПЗБ). Да *люба-*

ва́цца <любіць (гл.). Устаўка *-са-*, якая, відаць, з *-ся-*, ужыта тут нахштальт (ці пад уплывам) літ. поўнага варыянта зваротнага фарманта *-si-* ў прэфіксальных дзеясловах, напр., *pa-simulėti* 'цешыцца каханнем'.

Пасаманы 'аздоба на сукенцы, пазументы' (пін., Доўн.-Зап.), ст.-бел. *посамантэ* 'пазумент, аблямоўка' (1569 г.) запазычана са ст.-польск. *pasaman*, якое з італ. *passamano* 'тс' (Брукнер, 398; Булыка, Лекс. запазыч., 109) або з франц. *rassement* 'пазументы, тасьма'.

Па-самому 'па аднаму' (ТС). Да *сам* (гл.), якое на Палессі мае значэнне 'адзін'.

Пасар 'пасаг' (стол., Сл. Брэс.). Няясна. Відаць, апіска (*-р* замест *-э*) (?).

Пасарамачыць 'пасароміць' (ТСБМ). Са ст.-польск. *posrotasac* 'ганьбіць, зневажаць', якое было ўспрынята з паўнагалоссем, як *сорам* (гл.).

Пасахі, *посохі* 'вугал ля печы, дзе стаяць вілы, качэргі' (Нікан.). Зборны назоўнік ад *посах*, палес. *посох* 'кіёк' (ТС), які праз рус. *посох*, ст.-рус. *посохъ* са ст.-слав. *посохъ*. Да *сахá* (гл.).

Пасахлі 'каноплі (пустыя)' (маз., Мат. Гом.). У выніку кантамінацыі лексем *пáсканні* і (*па*)*сохлы*.

Паса́чка 'под', 'ток' (воран., Сл. ПЗБ). У выніку пераносу значэння 'падлога' > 'ток', 'под' у лексемы, якая з польск. *posadzka* 'падлога', 'паркет'. Параўн. *пасадка*₂ (гл.).

***Пасачка**, петрык. *пáсочка* 'кальцо на розе у каровы' (Шатал.). Да *пáса*₂ (гл.).

Пасачыць 'атрымаць у спадчыну', 'быць падобным' (КЭС, лаг.; Сл. ПЗБ), 'пашукаць' (Касп.). Да *сачыць* <прасл. *sočiti* 'праследаваць (звера)' > 'ісці ўслед'. Блізкія да бел. значэнні ў літ. *sėkti* 'сачыць', 'ісці следам за кім-н.', 'пераймаць', 'наследаваць', лат. *sekot* 'тс'.

Пасвѣдчанне 'пацвярджэнне' (ТСБМ, Нас.), *пасвядчэнне* 'засведчанне' (Яруш.). Да *пасвѣдчыць* 'сцвердзіць, засведчыць што-н.', 'выступіць у ролі сведкі' <*свѣдка* (гл.) <*вѣдаць*. Станаўленне бел. лексем адбывалася пад уплывам польск. *poświadczenie*, *poświadczyć*, *świadek* 'тс'.

Пасвінуць 'згарнуць (аб некалькіх прадметах)' (Нас.). Утворана пры дапамозе прыстаўкі *па-* і польск. *zwinąć* 'згарнуць, зматаць', *-с*, як у *савіць* 'звіць' (Бяльк.).

Пасвіронак 'засек' (воран., Сл. ПЗБ). Да *свіран* (гл.). Прыстаўка *па-* пад уплывам літ. *pasvirnė* 'месца ў свірне'.

Пасвірэлка 'дудка з вясенняй кары' (Касп., Инстр. III). Рус. *посвирелка* 'дудка' (1731 г.). Паўн.-бел.-рус. ізалекса, утвораная пры дапамозе прыстаўкі *па-*, суфікса *-ка* (з дэмініўнай функцыяй) і *свирель* <прасл. *svirělъ* (параўн. укр. *свиріль*,

свирілка, славен. *sviralo* 'музычны інструмент', *svirěl* 'жалейка', серб.-харв. *свіраљка*, макед. *свиралка*, балг. *свирка* 'тс', ст.-слав. *свирѣль* 'лира' <*svirěti* 'іграць' (Фасмер, 3, 579; Скок, 3, 372—373).

Пасвіско, *пáсвыско*, *пасовыско* 'паша, выган' (петрык., Мат. Гом.; Сл. ПЗБ, Шатал.). З польск. *pastwisko* 'тс' (Мацкевіч, там жа, 3, 424). Лексема *пасовыско* — кантамініраваная (параўн. укр. *пасовище* 'тс').

Пасвістач 'дзікая качка свіазь, Anas penelope' (Инстр. II). Рус. *свистун*, *свистокрыл*, польск. *świstun*, *świsłun*, *świsłun*, *kaczka gwizdząca*. Да *свісцэць* (гл.). Аб суфіксе *-ач* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 31—32.

Пасвішча, *пáсвішчэ* 'паша' (Сцяц. Сл., Жд. 1, ТС). Ад *пáсвіць* (гл.). Аб суфіксе гл. Сцяцко, Афікс. наз., 46; Слаўскі, SP, 1, 95.

Пасвіць 'наглядаць на пашы за жывёлай, штушкай, пасці' (ТСБМ, Др.-Падб., Мал., Яруш., Шат., Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ), *пáсвіцца* 'карміцца' (Яруш., Касп.). Праз формы *пáсвіць* 'пасвіць', 'сцерагчы', 'цешыць вока', *пáсвіцца* 'пасвіцца ў полі' (Нас.) узыходзяць да прасл. *pas-tva* > *пáства* (гл.) 'пасьба'.

Пасвянціць, *пасвѣнціць* 'асвяціць' (Шат., Сл. ПЗБ) з польск. *poświęcić* 'тс'; *пасвячэнне* 'пасвячэнне (у духоўны стан)' з польск. *poświęcenie* 'тс'. Мена *ц* > *ч*.

Пасвяцінка 'ежа, пасвячаная на пасху' (Касп.). У выніку намінацыі з польск. *poświęcony* 'пасвячаны'. Аналагічна лоеў. *пасвянціца* 'белая вярба, Salix alba L.' (Мат. Гом.) — гэтую вярбу свяцілі ў Вербную нядзелю.

Пасвячыць 'пасведчыць' (лід., Сцяшк. Сл.). З польск. *poświadczać* <*poświadczać* 'сведчыць'.

Пасѣі, *пасѣікі*, бяроз. *пасѣі* 'высеўкі, шалупінне пры прасейванні мукі' (Шат., Сцяшк. Сл., Сл. ПЗБ, Мат. Маг., Мат. Гом.; бялын., Янк. Мат.; КЭС, лаг.; Шатал.; ушац. Нар. сл.), польск. *posieje* 'вотруб'е, высеўкі' (Літва). Балтызм. Параўн. літ. *pāsijos* 'тс' <*pa-sijoti* 'прасейваць' (Лаўчутэ, Балтызмы, 123).

Пáсека, *пасѣка*, *пáсіэка*, *пáсіка*, *пáсяка* 'поле на месцы расчышчанага лесу' (ТСБМ, Нас., Шат., Сл. ПЗБ, Бес.), 'поле ў лесе' (Выг.), 'невялікая купа дрэў або гай у полі (дубняк, алешнік)' (ТС), 'месца, дзе нядаўна быў высечаны лес' (Некр., Серб.), 'папялішча' (Маш.), 'месца, дзе стаяць вуллі' (ТСБМ, Грыг., Маш., Сл. ПЗБ). Укр. *пáсіка*, рус. *пáсека*, польск. *pasieka*, чэш. *paseka*. Прасл. *po-sěka*, якое з *po-sěkti* 'пасячы' — першапачаткова 'высечаныя кусты, якія спальваліся, і на іх месцы рабілася поле' (Махэк, 436), пазней і 'расчышчанае месца для вулляў' (Праабражэнскі, 2, 26; Брукнер, 398; Фасмер, 3, 211). Сюды ж бяроз. *пáсек* 'пчаляр' (Сл. ПЗБ). Больш

падрабязна гл. таксама Мюллер (ZSl., 17, 1972 (1), 27), Каткоў (УЗ МОПИ, 341 (1969), 139).

Пасэла, *посэла, посэля, пасёл-ін-к-а* 'сядзіба' (Шушк., Инстр. I). Рус. *поселье* (<po-sel-ъje) 'пасэлак', 'манахырскі двор'. Відаць, утворана пры дапамозе прыстаўкі *па-* ад ст.-рус. *село* 'дом', 'пасэлак', 'поле' <прасл. *selo* 'ворная зямля', роднаснымі да якога з'яўляюцца: літ. *salà* 'востраў', лац. *solum* 'глеба'.

Паселішча 'селішча', 'месца, заселенае людзьмі, вёска, пасэлак' (ТСБМ). Да *селішча* (гл.). *Па-* пад уплывам *паялішча*.

Пасерб, *пáсэrb, пáсэrbáк* 'пасынак' (Нас., Бес.; астрав., Сл. ПЗБ), *пáсэrbица, пáсэrbиця, пáсэrbка, пáсэrbица, пáсэrbа, пáсэrbиця, пáсэrbиця* 'падчарка' (Нас., Бес., Сл. Брэс.; астрав., трок., ігн., Сл. ПЗБ), 'жонка пасынка' (Нас.). Укр. *пáсэrb*, рус.-ц.-слав. *пáсэrbъ* (*пáсэrbъ, пáсэrbа*), польск. *pasirb*, ст.-польск. *pasirzb* (1391 г.), *pasirb* (1397 г.), *pasierzb, pasirbica* (1404 г.), *pasirzbica* (1424 г.), каш. *pasérb*, памор. *pasrjeř* 'пасерб'. Паўн.-слав. *pasrbъ*. На поўдні, на чэш. і славац. тэрыторыях пашыраны *pastorъкъ* (*pastorek, pastorkyně, pastorok, pastorča, pastorkyňa*), славен. *pasterek*, серб.-харв. *pástorak*, макед. *пáсторок, пáсторче* 'тс', балг. *пáсторок* 'тс' і 'айчыч', новабалг. *пáстрок*. Яшчэ Шафарык (Slov. starožitnosti, 1, 207) заўважыў, што *paserb* і *pastorek* з'яўляюцца сінонімамі, а *paserb* мае той жа карань, што і *sirotek* 'сірата'. Сольмсээн (KZ, 37, 592) мяркуе, што *ра-* далучылася да *сrbъ*, якое (ў выніку метатэзы) ўзыходзіць да *сrbъ* 'сусед, сябар' <*сrbъ* 'член вялікай сям'і, рода'. Гэтак жа Праабражэнскі (2, 20 і 276). Педэрсэн (KZ, 38, 421) і Фасмер (3, 211) не згаджаюцца з Сольмсээн. Зубаты (AfSIPh, 13, 316—317) адкідае версію аб *па-* як прэфіксе. Ільінскі (ИОРЯС, 24, 113—140) разумее этнонім *серб* як 'член рода', г. зн. 'той, хто сэрбае з агульнай талеркі', а *пасерб* — 'хто не з'яўляецца членам агульнага стала'. Аналагічна Брукнер (398), а за ім і Борысь (Prefiks., 26) асновай для *pasrbъ* лічаць дзеяслоў *srbati* 'сэрбаць, хлябтаць', а значэннем будзе 'той, хто ссе, дзіць'. Оштыр (Drei vor slav.-etrusk. Vogelnamen, Любляна, 1930, 45) супастаўляе слав. лексему з дагрэч. *sirbos* 'дзіць'. Каліма (ZfSIPh, 17, 342) бачыць у ёй уграфізм. Найбольш верагоднай можа быць версія Шаўэра (Miscellanea Brunensia, Praha, 1979, 147—160). Ён лічыць, што *pastorek* паходзіць з *sirota* > *pasrbotъкъ* > прачэш. *pasrotek*, у якім *-t-* суфіксальнае «перасунулася» паміж *s...* (як *straka, streda, stin*), а *pasrbъ* узыходзіць да *pasrboba*, у якой канчатак скараціўся ў *-bъ*.

Пасэсар 'часовы ўладальнік маёнтка' (Нас.), ст.-бел. *по-*

сесоръ (*посесоръ, посесоръ, посесоръ*) 'уладальнік, арандатар' (1594 г.) запазычаны са ст.-польск. *posesor, possessor*, якія з лац. *possessor* 'уладальнік', 'уладар' (Булыка, Лекс. запазыч., 73).

Пасеў, *посеў, пасеўы* 'засеянае поле' (ТСБМ, Выг., ТС; КЭС, лаг.), 'узыходы збажыны' (Выг.), 'штучнае ўгнаенне' (Касп.). Укр. *посів*, рус. *посев*, польск. *posiew*, славен. *posèv*, серб.-харв. *pòsev*, макед. *посев*, балг. *посев*. Можна дапусціць прасл. *posèvъ*, якое да *po-* і *sèti* > *сэцяць* (гл.).

Пасёлак 'населены пункт гарадскога тыпу' (ТСБМ). Новае. Запазычана з рус. *посёлок* 'тс'.

Па-сёлему 'па-мойму' (свісл., Сцяшк. Сл.). Не зусім ясна. Відаць, генетычна звязана з займеннікам *се*, да якога ў форме *се* быў далучаны канчатак *-іму/-ему*. Пазней *-і-* змянілася *-л-* і *е* (пад націскам) > *ё*. Да *ся, сябё* (гл.).

Пасёстра 'прыяцелька, сяброўка' (Маш.; Нікіф., Очерки), 'дваюрадная сястра' (Бяльк.; Мат. Маг.; Яшк., Назвы, Инстр. I), *пасёстра* і *пасёстра* 'тс' (Мат. Гом.). Укр. *посёстра* 'тс', 'каханая'. Прыстаўка *па-* (без націску) можа паходзіць з прасл. *po-* (Борысь, Prefiks., 54). Да *сястра* (гл.). Параўн., аднак, *пáсынак*, якое з *ра-* і *synъ*: ст.-прус. *pas-sons* 'тс'.

***Пáсiвa**, драг. *пáсiвo* 'выпас' (Клім.). Зах.-палес. рэгіяналізм. Да *пáсiцi* (гл.). Аб суфіксе *-iв-а* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 41.

Пасілаўка 'пасялуха' (круп., Сл. ПЗБ). У выніку намінацыі выразу (*хадзіць, лётаць*) *па сялу*. Суфікс, як у *гультайка*.

Пасілак 'дапамога', 'падмацаванне' (Нас., Яруш.), ст.-бел. *посилокъ* (1560 г.) 'тс', 'прыём ежы' запазычана са ст.-польск. *positek* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 186). Сюды ж *пасілка* 'дапамога' (Касп.). Аналагічна бел. *пасіліцца* 'падсілкавацца' (Яруш.) з польск. *posilić się* 'тс', *пасіляць* 'падмацоўваць' з *posilać* 'тс', *пасілкаванне, пасілкуваньня* 'падмацаванне' (Нас., Яруш., Бяльк.) з польск. *posiłkowanie* 'тс'.

Пасіліць 'змагчы', *пасіляваць, пасіловаць* 'перамагаць, здолець', пасільны 'пераможаны' (Бяльк., ТС), рус. пск., цвяр. *посілитъ* 'пераадолець, перамагчы', укр. *посілити* 'асіліць'. Да *сіла* (гл.). Нерэгулярнае семантычнае ўтварэнне — калька (?) — уплыў дзеяслова *пáбароць* (?)

Пасілки 'патугі' (лях., Сл. ПЗБ). Утворана ад *пасіліць* 'падняць пры ад'ідацыі польск. *wysilki* 'патугі, намаганні'.

Пасілы 'каромысла' (петрык., Мат. Гом.). Усходнепалескае. Да *пасіліць* 'падняць', *пасіленне* 'дапамога'.

Пасільны 'адпаведны з сіламі, магчымасцямі' (ТСБМ). Відаць, з рус. *посильный* 'тс'.

Пасілітаваць 'пахваліць з карыслівымі мэтамі' (Касп.). Відаць, балтызм. Параўн. літ. *sáldyti* 'рабіць салодкім, саладзіць'.

Пасітак 'сіта, гусцейшае за рэшата' (лях., карэліц., Сцяшк. Сл.). Адназоўнікавае ўтварэнне з прэфіксам *pa-*. Беларускае (Борысь, Prefsks., 54).

Пасіўны 'неактыўны, неэнергічны, абьякавы' (ТСБМ). Праз рус. мову з лац. *passivus* 'нядзейны, абьякавы' (Ин. сл., 16, 375).

Пасіць 'пасвіць' (шалыч., Сл. ПЗБ), рус. разан. і прэйл. (Латвія) *pācīt* 'тс'. Выраўноўванне суфікса паводле ітэратыўных дзеясловаў на *-iti-*. Да *pācī* (гл.).

Пасія₁ 'набажэнства пасля вячэрні ў нядзелі Вялікага посту ў памяць пакут Госпада — чытанне перадвялікадных евангелляў' (Нас.). З польск. *pasja* 'пакуты Госпада', якое з лац. *passio* < *pati* 'цярпець, пераносіць пакуты' (Брукнер, 398).

Пасія₂ 'раздражнёнасць, раз'юшанасць, лютасць' (Нас.), ст.-бел. *пассія, пассыя* 'страсць' (пач. XVII ст.) запазычана са ст.-польск. *passya* 'тс', якое з лац. *passio*, *-ōnis* 'страсць, афект' (Булыка, Лекс. запазыч., 136; Варш. сл., 4, 75).

Пасіян 'люты чалавек' (пін., Сл. Брэс.). Утворана ад *pācīa*₂ (гл.) і суф. *-ян*, як, магчыма, *грубіян*.

Пасіянат 'запальчывы, злы', *пасіянатка* 'запальчывая жанчына' (Нас.). Запазычана з польск. (ад шляхты) *pasjonat, pasjant, pasyjant* 'тс' < *pasja* (Варш. сл., 4, 75) > *pācīa*₂ (гл.).

Паска₁ 'Вялікдзень', 'вёлікодная булка, святочны пірог' (Мат. Гом., Сл. Брэс., Ян., ТС). Да *pācxa* (гл.).

Паска₂ 'пасьба' (круп., Сл. ПЗБ). Да *pācī* (гл.). Аб суфіксе гл. Сцяцко, Афікс. наз., 47.

Паскабкі, *пáскыбкі* 'астаткі ад валакна канпель, калі ўюць вяроўкі' (Бяльк.). З *páскубкі*. Да *пáскубці* < *скубці* (гл.). Словаўтваральныя фарманты (*па-* і *-к-*) маюць дэмінітыўнае значэнне.

Паскавіца 'сквіца' (лях., Сл. ПЗБ). У выніку кантамінацыі бел. *сквіца* і польск. *paszczeka* (*pa-szczeka*) 'тс'.

Паскалак 'вельмі дрэннае палена' (перан.) 'гультай' (докш., Янк. Мат.; Бір., Шат.), дзярж. *пáкалак* 'дрэннае палена' (Бір.), 'нятоўстае і маладое палена, зручнае, каб кінуць яго пошыбнем' (КЭС, лаг.). Паводле лексемы *пакалак* можна дапусціць роднаснасць яго са словам *кол* (*калок*), а прэфікс *pa-* і суфікс *-кэ* прыўносяць значэнне 'другасны, несапраўдны' (Борысь, Prefsks., 53). Але першае — *páскалак* — семантычна-роднаснае з *аскепак* (гл.), 'шчэпка, трэска', карэліц. *пáскіпáны* 'патрэсканы' (Сцяшк., Сл.), рус. *скепать* 'расшчапляць, калоць' з'яўляецца кантамінацыйным утварэннем *pá-калак* і *аскепак*. Аналагічна ўкр. вальнск. *пáклин* і *пáсклин* (*páскіл'*, *páск'ін'*, *páскл'інок*, *пáскл'он*) (Казачук, 75).

Паскані, *пáсканьні*, *пáскань*, *пáскадні*, *пáлóскуні*, *пысканьні*, *пáскóньні*, *пáсканьня*, *пáсканне*, *пáсканні*, *пáсканіна* 'маніцы, мужчынскія калівы канпель, *Cannabis sativa* L.', 'сцябло маніц', 'палатно з маніц, вырабы з тонкага палатна' (Нас., Грыг., Касп., Бяльк., Янк. I, Мат. Маг., Юрч.; бых., крыч., ДАБМ, с. 869; паўн.-усх., Макс.; бярэз., Сл. ПЗБ; карм., Мат. Гом.). Укр. *páскінь*, *пáлóскінь*, рус. *páсконь*, польск. *płoskoj*, ст.-польск. *płoskonek*, чэш. *poskonek*, *poskonný*, славен. *ploskovnica*. Прасл. *poskonь* (а ў некаторых дыялектах, відаць, пад уплывам лексемы *ploskъjъ* — *ploskonь*). Шматлікія версіі (гл. Фасмер, 3, 339) з'яўляюцца недавальняючымі. Найбольш імаверная Трубачова (Эт. сл., 10, 188—193): слав. *poskonь* узыходзіць да інда-іранск. **pus-kana*, якое складаецца са ст.-інд. *pú-mān* 'мужчына, самец' і *kāṇa-* (скіфск. **капа-*) 'каноплі'. Мужчынскія калівы канпель маглі быць вызначаны як 'пыльніковыя, якія апыляюць' — ад і.-е. **pu-s* 'дзьмуць, веяць'. Мена *-нн-* > *-дн-* — гэта адваротны працэс пераходу *-дн-* у бел. гаворках (Карскі, I, 351).

Паскаральнік 'прыстасаванне для павелічэння руху, працэсу' (ТСБМ). Калька з рус. *ускоритель* 'тс'. Да *скóры* (гл.).

Пасквіль 'твор паклёпніцкага, зневажальнага характару' (ТСБМ), ст.-бел. *пашквіль* (*пашквилюсць*) 'тс' (1580 г.) запазычана са ст.-польск. *paszkwil, paszkwilus*, якія праз ням. *Pasquill* са ст.-італ. *pasquillo* 'торс старажытнай скульптуры (відаць, Геркулеса), якую выканалі ў 1501 г. і паставілі на адной з вуліц у Рыме блізка ад дома жартаўніка *Pasquino*; на торс прыклеівалі розныя асабістыя памфлеты і часовыя іншасказы' (Фасмер, 3, 211—212; Ин. сл. 16, 374; Голуб — Ліер, 361; Булыка, Лекс. запазыч., 163).

Паскі 'гадавыя колцы на папярочным зрэзе дрэва' (шчуч., Сл. ПЗБ). Да *páс(ак)* (гл.).

Паскіпáцца, *пыскіпáцца* 'пашчапацца' (Бяльк.). Да *скяпáць*, *аскепак* (гл.). Апошнія слова і *адскепак* 'трэска' Блесэ (SB, 1935—1936, 5, 7) адносіць да балтызмаў, параўн. лат. *šk'ēpele* 'трэска', літ. *skēpsnė* 'разарваная тканіна', якія Лаўчутэ (Балтызмы, 137) лічыць недастаткова абгрунтаванымі.

Паскірўс 'дакумент' (ігн., Сл. ПЗБ). Літуанізм. Параўн. літ. *paskyrá*, дыял. *paskiraī* 'від размеркавальнага дакумента' (Грынавяцкене, Сл. ПЗБ, 3, 427).

***Пасклабіць**, *пáсклобіць* 'акарыць' (ТС). Балтызм, параўн. літ. *sklembti* 'часаць, склюдаваць'.

Паскок 'хуткі бег сабакі' (Инстр. II), 'скачок на месцы' (ТСБМ). Да *па-* і *скакаць* (гл.). Параўн. польск. *poskocz* 'назва сабакі', *poskok* 'падскок, скокі'.

Паскоціна 'адгароджанае месца для жывёлы' (целях., ДАБМ, 785). Да *па-* і *skot-* > *скаціна* (гл.). Аб суфіксе *-ін-а*

з лакальна-прасторавым значэннем гл. Сцяцко, Афікс. наз., 155—156.

Паскраміць 'уціхамірыць' (Нас.). З польск. *poskromić* 'утаймаваць, уціхамірыць'.

Паскробак, *паскрэбак*, *паскрэбіш*, *падскрэбіш*, *паскробка*, *поскрэбка*, *паскробка*, *пашкробак*, *падшкробак* 'выскрабак, рэшткі цеста ў дзежцы для закваскі' (ТСБМ, Др.-Падб., Сл. ПЗБ, ТС; КЭС, лаг.; Сцяшк. Сл., Ян., Мат. Гом., Мат. Маг.), *паскрэбкі* 'астаткі ежы ў паскробаным гаршку' (КЭС, лаг.), 'апошняе дзіця ў бацькоў' (Сл. ПЗБ). Да *скрэбіці* (гл.). *Памае* значэнне 'пасля, па'. Аналагічна польск. *poskrobiek*, рус. *поскребок*, *поскрёбыш*. Сюды ж кобр., драг. *поскрэптуха*, *поскріптуха*, малар. *поскрыпач*, *пошкрыпач* 'хлябок з рэшткаў цеста' (клім., Сл. Брэс.).

Паскуда, *паскўдніца*, *паскўднік*, *поскудзь*, *поскудзь* 'брыдкі, агідны, несумленны чалавек', 'нехайны, нядбайны, некультурны; брыдота' (ТСБМ, Нас., Шат., Шпіл., Др.-Падб.; жытк., Мат. Гом.; КЭС, лаг.), 'бруд' (Нас.; мазыр., Кар. Мат.), *паскўддзе* 'дрэн, брудныя лахманы' (Нас.), чэрв. 'насякомыя і гады' (Сл. ПЗБ), *паскўства*, *пашкўства*, *пашкўтва* 'брыдота', 'насякомыя і гады', шчуч. 'хто сябе дрэнна паводзіць', ігн. 'няяснае насенне' (Сл. ПЗБ), *паскўдны* 'агідны, прыкры, благі', 'непрыгожы, дрэнны' (ТСБМ, Мал.; КЭС, лаг.; Сл. ПЗБ), *паскўдзіць* 'пакідаць бруд, псаваць, шкодзіць' (ТСБМ, Нас., Шпіл., Шат., Касп.), *пашкудзіць* 'тс' (гродз., шальч., Сл. ПЗБ). Укр. *паскўд(а)*, *паскудник*, *паскудний*, рус. *паскуда*, *паскудний*, *паскудница* 'тс', арл. *паскудый* 'бедны, мізэрны'; польск. *paskuda*, *paskudnik*, *paskudny*, *paskudztwo*, *paskudziarz*, славац. *paskuda*, *paskudník*, *paskudný*. Утвораны ад *па-* і *скудн-ый* 'бедны, мізэрны' (Праабражэнскі, 2, 20); апошняе ўзыходзіць да прасл. *skod-/skęd-* (параўн. *ашчадны*) (Брукнер, 398; Фасмер, 3, 212 і 661; Ліптак, SlReč, 38(2), 1973, 127—128).

Паскуткавацца 'пакарыстацца' (Нас.). З польск. *poskutkować* 'мець вынік', 'дзеянніца паспяхова', 'падзейніцаць' (са зрухам у семантыцы). Параўн. таксама *скўтак* 'карыць' (Нас.).

Паслабаджаць 'аслабляць нацягнутае або туга завязанае, адпускаяць' (Юрч., Бяльк.), *паслабаднёць* 'параскашнець, зрабіцца прасторней', 'вызваліцца, мець вольны час', 'адчуць сябе лепш' (Юрч., Сл. ПЗБ). Утворана ад *слабод* <*свабод* (гл.) і *слабодны* і прэфікса *па-* са значэннем пашырэння дзейнасці.

Пасланец 'пасланы для выканання даручэнняў' (ТСБМ, Грыг., Нас., Бяльк.; КЭС, лаг.; ТС). Укр. *посланець*, рус. *посланец*, польск. *poslaniec*, н.-луж. *posłańc*, в.-луж. *póstanc*,

чэш., славац. *poslanec*, славен. *od-poslānec*. Паўн.-слав. *poslanьсь*. Да *слаць* (гл.).

Пасланнік 'дыпламат рангам ніжэй за пасла', 'пасланец' (ТСБМ). З рус. *посланник* 'тс'.

Паслёд, *послёд*, *пасляд*, *пасляды*, *паслёдкі* 'мякіна', 'адыходы пры малацбе, пазаддзе' (Сл. ПЗБ, Выг., Мат. Гом., ТС; воран., свісл., петрык., Шатал.), 'рэшткі чаго-н.' (ТСБМ, Нас., Шат.), 'орган, які выходзіць услед за плодам' (ТСБМ), *паслёдыш* 'апошняе дзіцё' (Нас., Мат. Гом., Бяльк.), *паслёдак* 'тс', 'паслядоўнік', 'спадчыннік' (Нас.): Укр. *послід* 'пазаддзе', 'вынік', 'канец', 'кал', рус. *послёд* 'плацэнта', *послёдкі* 'рэшткі', польск. *poślad*, *poślady* 'нешта апошняе', 'пазаддзе', *pośladek* 'канец, рэшта', 'ягадзіцы', 'задок у драбінах', 'сцёгны'; н.-луж. *poslědk* 'апошняя частка, канец', 'геніталіі самкі звера', 'плацэнта', в.-луж. *poslednje* 'тс', *posledk* 'астатак', 'задняя частка', чэш. *posled*, *posledek* 'канец, апошняя частка', славац. *posledok* 'тс', 'апошні раз', славен. *poslěda* 'ар'ергард', *poslědek* 'вынік', серб.-харв. *последица* 'тс', макед. *последок* 'наступныя падзеі', балг. *последък* 'плацэнта'. Прасл. *poslědъ*. Да *след* (гл.).

Паслёднік 'паслядоўнік' (Нас.). Утворана ад выразу (*іці*) *на слядах*. Польск. *poślednik* 'патомак' мае іншую семантыку.

Паслёй 'пасля' (паст., Сл. ПЗБ), дзятл. *посляй* 'тс' (Сцяшк. Сл.). Да *пасля* (гл.). Канчаток *-ей (-яй)* — гэта суфікс параўнальнай ступені прыслоняў, параўн. *пазней*, *даўжэй*.

Паслён 'травяністая або кустовая расліна сямейства паслёнавых, *Solanum nigrum* L.' (ТСБМ). Укр. *паслін*, *паслён*, *паслён*, *пасьлін*, *песліна*, рус. *паслён*. Паводле Фасмера (3, 212), першапачатковай формай была *па-слнь* або *паслнь* (<*ра-* і *slina* 'сліна') — 'слізістая расліна'.

Пасліжаваць 'пашліфаваць' (віл., Сл. ПЗБ). Утворана ад *па-* і *сліж(ак)* 'лагі' (гл.) пры ад'ідацыі 'слізікі'. Магчыма, у арыгінале не зусім дакладна пададзена значэнне слова (*дзерава пасліжаваць трэба*).

Паслізніца 'ацяліцца раней тэрміну' (шальч., Сл. ПЗБ). Табуістычная назва. Да *слізікі* (гл.).

Паслёнка 'ягады, перацёртыя з цукрам' (Ян.). Да *слои* (гл.). Першапачаткова 'ягады, перасыпаныя цукрам паслёйна'.

Паслўга 'служгі', 'дзеянне, учынак, якія прыносяць карыць, дапамогу каму-н.', *паслўгі* 'аплачваемая работа для задавальнення чыіх-небудзь патрэб' (ТСБМ, Нік., Очерки; Нас.). Укр. *послўга* 'паслуга', 'слуга', рус. *послўга* 'паслуга, служба на каго-н.', 'заслуга', 'выкананне прыгонных работ, шарварак', польск. *posługa* 'выкананне работы заказчыка, гаспадара', *posługi* 'нясталая, часовая работа', 'прыслуга', чэш. *posluha* 'паслугі', 'служанка', 'пасыльны', славац. *posluha* 'праца пры-

слугі, серб.-харв. *послуга* 'прислуга, абслугоўваючы персанал', 'абслугоўванне', 'пракат', макед. *послуга* 'абслугоўванне', 'пракат'. Утворана ад дзеяслова *poslužiti* <*služiti* <*sluga*. Магчыма, самастойнае ўтварэнне ў паасобных славянскіх мовах. Сюды ж *паслужка* 'паслуга' (Бяльк.).

Паслугач 'слуга', 'саўдзельнік, памочнік у дрэннай справе' (ТСБМ, Др.-Падб., Нас.), *паслугач* і *паслугачы* 'хлопец, які памагае святару пры набажэнствах' (КЭС, лаг.; астрав., Сл. ПЗБ). Польск. *posługacz* 'служыцель', 'слуга', 'прыбіральшчык'. Да *паслужыць* <*служыць* (гл.). Аб суфіксе *-ач* са значэннем 'характарыстыка асобы па яе схільнасці да пэўнага дзеяння, з асуджэннем' гл. Сцяцко, Афікс. наз., 31.

Паслужнік, *паслужніца* 'слуга' (Нас.), рус. *послужник*, *послужница* 'хто паслужвае некаму, не будучы яго непасрэдным слугой', польск. *poslužnik* 'тс', 'памагаты', серб.-харв. *poslužnik* 'той, хто прыслужвае'. Не выглядае на прасл. утварэнне. Магчыма, былі ўтвораны пазней у раннім сярэднявекі асобна ў кожнай з груп моў. Да *паслужыць* <*служыць* (гл.).

Паслухаць 'выканаць просьбу ці загад' (КЭС, лаг.), драг. *послухатысь* 'выканаць тое, што просяць, асабліва ў талацэ' (Лучыц-Федарэц). Да *слухаць* (гл.). Аднак гэтыя лексемы маюць спецыфічна бел. семантыку, выражаную яскрава ў кантамінаванай лексеме *пыслухмэнства* (<*паслухмяны* + *паслушэнства*) 'дапамаганне ў сельскагаспадарчых работах і ў бядзе за «дзякню», г. зн. «дзякуй» (Нік., Очерки); сюды ж *паслухмянства* 'паслушэнства' (ТСБМ).

Паслухачы 'паслухмяны' (Нас.). Утворана ад *паслухаць* <*слухаць* (гл.) пры дапамозе суфікса *-ач-ы* са значэннем 'схільны да таго, што названа ўтваральным словам' (Бел. гр., 1985, 1, 307).

Паслухмяны 'пакорны', 'які слухаецца каго-н.' (КЭС, лаг.; паўн.-усх., КЭС; віл., Сл. ПЗБ; Касп.). Карскі (2—3, 43) вылучае тут суфікс *-ман-* і прыводзіць яшчэ адзін прыклад *руц'м'аны* 'які з руты' (Кліх). Аднак Мартынаў (вусн. паведамл.) мяркуе, што *-м'* узыходзіць да *-н'* — *+паслухмяны*, якое магло б паходзіць з *паслухный* 'паслухмяны' (Бяльк.). Параўн. таксама ўкр. *послухняний* 'паслухмяны', *послухнянство* 'паслушэнства'.

Паслушнік 'чалавек, які рыхтуецца стаць манахам', 'прыслужнік у манастыры' (ТСБМ). Рус. *послушник*, *послушница* 'тс'. Польск. *poslušnik* 'тс', 'паслухмяны, пакорны', чэш. *poslušník* 'тс', славац. *poslušník* 'манах', серб.-харв. *послушник* 'слухмяны, пакорлівы чалавек', балг. *послушник* 'паслушнік'. Са ст.-слав. *послушникъ* 'пакорлівы, пачцівы вучань, слухач', якое з'яўляецца калькай са ст.-грэч. *ἠκούστης* 'слухач', пазней 'той, хто чытае', 'знаўца'. Да *слух* (гл.).

Паслушэнства 'бяспрэчнае падпарадкаванне, пакорнасць, паслухмянства' (ТСБМ; ашм., Сл. ПЗБ). Рус. устарэлае *послушенство*, польск. *poslušność*, чэш. *poslušnost*, серб.-харв. *послушенство* 'тс'. Утворана ад *poslušně* пры дапамозе суф. *-stv-*. Да *слухаць* (гл.).

Пасля, *паслё*, *посля*, *посля*, *послі*, *после*, *пысьля* 'потым, пазней некаторага тэрміну' (ТСБМ, Нас., Шат., Касп., Сл. ПЗБ, Бяльк., Ян., ТС). Укр. *після*, ст.-укр. *послі*, *опослі*, рус. *(о)после*, *(о)посля*, *посля*, ст.-рус. *посль*, серб.-харв. *послије*, *после*, *посли*, макед. *после*. Прасл. *poslě* можна ўспрымаць як скарачаны варыянт слова *poslědy*, якое да *след* (гл.) (ESSJ SG, 1, 201—203). Іншыя версіі: з *po-sь-lě* (Сабалеўскі, РФВ, 66, 401) ці з *pos-lě*, як *pos-dě* 'пазней' (Лось, RS, 4, 244), здаюцца менш імавернымі. Сюды ж *послячы* 'пазней' (нясв., Сл. ПЗБ, Сцяшк.) з узмацняльнай часціцай *-чы* (Карскі, 2—3, 71; ESSJ SG, 1, 306).

Паслядоўнік 'той, хто прытрымліваецца чыіх-н. поглядаў і кіруецца імі ў жыцці' (ТСБМ). Укр. *послідовник* 'тс'. Утвораны ад прыметніка *паслядоўны* (і суфікса *-ік*) або гэта калька з рус. *последователь* <ст.-слав. *последъствовати*.

Паслянач 'раніцой' (смарг., Сцяшк. Сл.). Рэгіянальнае беларускае. Да *пасля* і *ноч* (гл.).

Пасма, *пасмо*, *пасьмо* 'некалькі нітак ці валокнаў, складзеных уздоўж', 'трыццаць нітак', 'пучок валасоў' (ТСБМ, Маш., Шат., Касп., Бяльк., Бір. Дзярж.; Сл. ПЗБ, Мат. Гом., Сл. Брэс., ТС; слуц. КЭС), 'змятая жменя льну' (Яруш., Бес., Уладз., Мядзв.), 'галун' (Яруш.), '12 пар нітак у кроснах' (КЭС, лаг.), 'каслаўка, пучок' (КЭС, лаг.; Ян.), 'мера палатна ў шырыню' (кобр., Сл. Брэс.; Ян.), 'гус. *пасьмяне* 'трыццаць нітак' (Янк. Мат.). Укр. *пасмо*, рус. *пасма*, *пасманка*, *пасменка*, *пасменный*, *пасмёнок*, *пасменник*, польск., н.-, в.-луж. *pasmo*, чэш., славац. *pásmo*, славен. *pásmo*, серб.-харв. *пасмо*, макед. *пасмо*, балг. *пасмо*. Паводле Фасмера (3, 212), прасл. *pasmo*, якое з'яўляецца роднасным да лат. *piòsms*, *piòsmis* 'прасла ў плоце'. Трубачоў (Ремесл. терм., 102—103) лічыць, што прасл. *pasmo* — другасная форма ў адносінах да больш поўнай *pasme* (Р. скл. *pasmene*), а лат. *piòsms* 'дробка льну, аддзеленая ад кудзелі', як і літ. *pòsmas* 'пасма', запазычаны са слав. моў. Адносна апошняга гэтаксама мяркуе і Махэжэ (436). Аткупшычоў (Из истории, 260) сумняваецца ў старажытнасці суфікса *-*men-* у гэтым слове і лічыць, што рус. *пасменка* — больш позняе паводле свайго ўтварэння з другасным суфіксам *-men-*. Аднак гэтаму, відаць, супярэчыць і наяўнасць бел. глус. *пасьмяне*. Адносна этымалогіі прасл. *pasme* (<**pat-smen*) Трубачоў (Ремесл. терм., 102) выказвае дапушчэнне яго роднаснасці з герм. **farta-* 'пэўная колькасць пражы'

(>ст.-в.-ням. *fadum*, суч. ням. *Faden* 'нітка') <i.-е. **pet-/pot-*. Іншыя ў якасці роднасных прыводзяць ст.-іран. *afspan-* 'верш (у гатах), вершаваны радок', пачатак якога *afs-* узыходзіць да *ras-*. Гэты корань у авесце азначае 'блытаць; путаць, умацоўваць адно на адным' (Махэк₂, 436).

Пасмакаваць 'паспрабаваць на смак' (Касп.). Да *смак* (гл.). Паводле тэрыторы пашырэння (Віцебшчына) можна меркаваць аб кальцы з літ. *paskanauti* 'тс' <*skōnis* 'смак'.

Пасмачыцца 'здацца смачным' (Юрч.). Усх.-беларускае. Фармальна адносіцца да *смак* (гл.). Хаця паводле ўтварэння яно падобна да ⁺*пасмачыць*: *пасмачыць*, *пусмачыты*, *посмачытэ* 'заправіць страву, заскварыць' (Мат. Гом., Сл. Брэс.), аднак мае своеасаблівую семантыку, набліжаную да *смачнёць* 'рабіцца смачным'. Відаць, трэба разглядаць як кантамінацыю лексем *пасмачыць* і *рабіцца*.

Пасмёртнік, *посмёртнік* 'бурачок камяністы, Alyssum saxatile L.' (Бейл.). З рус. *бессмёртнік* 'сухацвет'.

Пасмётнік, нараўл. *посмётнік* 'сметнік' (Мат. Гом.). З укр. мовы, дзе *посміт* 'смецце', далей утварэнне ішло паводле *сметнік* (гл.). З укр. мовы, відаць, і польск. устарэлае *pośmiat* 'смецце'.

Пасмэх 'пасмешышча' (Др.-Падб., Гарэц., Нас.), 'абсмьянене' (Бяльк.). Укр. *посміх*, *посміх*, рус. *посмэх*, польск. *pośmiech*, в.-луж., чэш. *posměch*, славац. *posmech*, славен. *posmeh*. Познепрасл. *po-smēxъ*, утворанае ад *po-smjati se* (Махэк₂, 560). Аб перамозе прэфікса *po-* ў аддзяяслоўных дэрыватах у славянскіх мовах у перыяд пасля распаду прасл. мовы гл. Борысь, *Préfixs.*, 32.

Пасмёціца (н. р.) 'сметнік' (Грыг.). Відаць, у рукапісе апіска: трэба *пасмёцішча* (замест *ц* — рус. *щ*), параўн. з такім жа суфіксам бел. *сметнішча* 'тс' (ТСБМ). Суфікс *-іца* ў назоўніках ніякага роду не сустракаецца ў бел. мове; ёсць *-ца* (*каленца, рыльца, путца*).

***Пасмёцюха**, *посьміцюха* 'жаўранак чубаты, Galerida cristata' (Дразд.), кобр., малар. *посмётюх* 'тс' (Сл. Брэс.). Укр. *посміттюха*, *посмітюшок* 'тс', польск. *śmieciuch*, *śnieciuch*, *śmieciucha*, *śmieciuga*, *śmieciuha*, *posmetiuch*, *posmieciucha*, *pośmieciuszka*, *pośmieciuszek*. Палес. формы запазычаны з польск. гаворак. Да *смецце* (гл.).

Пасмешышча 'прадмет кпінаў', 'эдзек' (ТСБМ). З рус. *посмешыще* 'тс' <*посмейтсья* <*смех* (гл.).

Пасмурнёць 'зрабіцца хмурным, смутным', 'пахмурнець' (Бяльк.). Да *па-* і ⁺*смурнёць*, якое з рус. *смурый* 'цёмна-шэры, змрочны', — апошняе генетычна суадносіцца са ст.-ісл. *teyrr* 'хмурны, друзлы', ст.-грэч. 'αμαυρός' 'цьмяны, туманны' (Фасмер, 3, 693—694).

Пасмыка́йла 'смычок да скрыпкі' (Инстр. III). Паводле ўзору *па-піх-айла*. Да *смык* (гл.).

Пасмятанне 'маслёнка' (Шн. 3). Утворана ад выразу *па* ('пасля') *смятане* і суфікса *-ьје*.

***Пасмятня**, малар. *посмітня* 'бок дома, які выходзіць у двор' (Шушк.). Утворана ад укр. *посміт* 'смецце'. Аб суфіксе *-ня* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 165—166.

***Пасмяховіска**, драг. *посміховыско* 'пасмешышча' (Лучыц-Федарэц). Укр. *посміховисько* 'тс'. У выніку кантамінацыі ст.-слав. *посміхати* *см* 'кпіць' і ст.-бел. *пасмевіска* 'кпіны, пасмешышча' (1540 г.), якое са ст.-польск. *pośmiewisko* 'тс'.

Пасна́дней 'больш выгодней, ямчэй' (Нас.). Да ⁺*снадны*. Параўн. рус. *снадить* 'прыстасоўвацца', 'складаць, падганяць (дошкі)', ст.-польск. *snadny* 'зручны, ёмкі', польск. *snadnie* 'лёгка, без намаганняў', чэш., славац. *snadný* 'лёгка', мар. *nesnadný* 'бурклівы', якія са слова *snadъ*: н.-луж. *snaž*, в.-луж., польск. *snadź* 'мажліва, відаць', чэш. *snad*, славац. *snad* 'тс'. Брукнер (504) і Фасмер (3, 696) уключаюць сюды і *снасьць* 'начынне працы'. Пэўнай этымалогіі няма. Калі зыходзіць з асноўнага *snadъ*, можна дапусціць вельмі старое скарачэнне з прыслоўя *snadoby* (як рус. *надо з надобь*). Параўн. ст.-слав. *оудобь* 'лёгка', ц.-слав. *без-добь* 'у неадпаведны час'. Тады *сна-d* азначала б 'палёгка' (Махэк₂, 563).

Пасня́к (збор.) 'хрушчы' (жлоб., Мат. Гом.). У выніку кантамінацыі лексем *посны* і *праснак* (гл.).

Пасняка́ць 'высмаркацца' (свісл., Сцяшк. Сл.), карэліц. 'вычысціць нос' (Сл. ПЗБ). Укр. *сякати(ся)* 'смаркацца, фыркаць', польск. *siąkać*, славац. *siakat* 'тс'. Мацкевіч (Сл. ПЗБ, 3, 430) выводзіць бел. лексему з *па-* і польск. *siąkać* 'тс'. Устаўное *-н-* можна разглядаць як кампенсацыю пасля насавага *q*. Аднак генетычна гэтыя лексемы ўзыходзяць да прасл. *seknōti* (гл. Фасмер, 3, 826). Параўн. бел. *прасякнущца* (гл.).

Пасо́вішча 'работнік, якога трэба падштурхоўваць' (Нас.). Да *пасоўваць* <*сўнуць, савіць* (гл.).

Пасок 'насок лапця' (б.-каш., Мат. Гом.). Утворана ад *пас* 'палоска лыка ў наску лапця' і суфікса *-ок* <прасл. *-okъ* (Слаўскі, SP, 1, 92).

Пасо́бе 'асобна' (слонім., Сцяшк. Сл.). У выніку кантамінацыі выразу *па сабе* і польск. *poosobno* 'асобна'.

Пасо́йта, *посайка* (паўн.-усх., гродз., дзятл.) 'перавязь вядра', іўеў. 'пятля, якую надзяваюць цялятам і каровам на шыю', свісл. 'вяровачка для звязвання чаго-н.', ст.-бел. *соит*, ст.-польск. *seyt* 'вяроўка для прывязвання скаціны' (1759 г.). Літуанізм. Параўн. літ. *pasaitas*, *pāsaitas* 'пярэвязь, перавязь', 'дужка вядра' (Станкевіч, Калосьсе, 1938, 4, 172—175; Непакупны, Kalbotyra, 1974, 25(2), 76; Лаўчутэ, Балтизмы, 70).

Пасо́ка 'свіная кроў' (віл., паст., Сл. ПЗБ), 'загуслая ў камкі кроў' (КЭС, лаг.; Нас.), *пасы́ка* 'кроў, што вылілася з раны', 'кроў забітай жывёлы', 'сукравіца' (Др.-Падб., Гарэц.). Укр. *пáсока* 'сукравіца, кроў', рус. *пáсока* 'лімфа, сукравіца', 'сок дрэва', польск. *posoka*, устарэлае *posok* 'юха, разлітая кроў', 'сукравіца', 'юшка з крыві', 'кроў дзікай жывёлы, якую праследуе сабака', 'загуслая кроў'. Роднаснымі да іх будуць рус. паўн. *осока* 'гной з раны', 'гнавая жывка' і серб.-харв. *дсока* 'сок', 'сыроватка з-пад брынзы', 'пот (у жывёл)', 'мача', 'сукравіца'. Да *па-* (<прасл. *pa-*) з дэмінітыўнай функцыяй і *сок* (гл.).

Пасо́л 'чалавек, пасланы з якім-н. даручэннем, пасланец', 'дыпламатычны прадстаўнік' (ТСБМ, Федар. 6; КЭС, лаг., Нас.), 'сват' (стаўб., Сл. ПЗБ). Укр., рус. *посол*, ст.-рус., ц.-слав. *посѣлъ*, польск. *poseł*, н.-луж. *posoł*, чэш. *posel*, славац. *posol*. Да *ро-* і *sъlati* > *слаць* (гл.). Утвораны пры дапамозе суфікса *-ъ* (*ро-sъl-ъ*).

Пасо́ля, пасо́ль, пасо́лі, басо́ля 'фасоля, *Phaseolus vulgaris* L.' (Шат., Янк. 2, Сцяжк.; КЭС, лаг.; івац., Сл. Брэс.; мін., Кіс.; докш., карэліц., Янк. Мат.). Да *фасоля* (гл.). Аб мене *ф* > *п, б, кв, хв, х* гл. Карскі, 1, 342—344. Сюды ж *пасалёня, пасалявёня* 'сцяблы і лісце фасолі', *пасолішча, пасолішчо, пасольнік, пасольніска* 'поле з фасолляй' (Сл. ПЗБ).

***Пасо́лянка**, бяроз. *пасо́лянка* 'цэлая вараная бульба' (Сл. Брэс.). Да *пасаліць* < *соль* (гл.). На Палессі існуюць і іншыя роднасныя назвы: *солонцы, солонікі, салёнкі* 'абрэзаная ад лушпіння бульба, якую, варыўшы, соляць' у адрозненне ад бульбы ў мундзірах, якую не соляць.

Пасо́нчыць 'працадзіць' (брасл., Сл. ПЗБ). З польск. *poszczuć się* 'сачыўшыся, ліцца нейкі час'.

Пасо́рхіці 'пакрыцца намаразю' (шчуч., Сл. ПЗБ). У выніку кантамінацыі лексем *пасохнуць* і *шэрхнуць* (гл.).

Пасо́рыць 'згубіць' (Касп.). Рус. пск., цвяр. *пасо́рить* 'выдаткаваць', *пасо́рки* 'выдаткі'. Да рус. *сор* 'смецце' (гл. Фасмер, 3, 720).

Пасо́ўнасць 'супадзенне' (Дуж.-Душ.). Да *пасавіць* (гл.).

***Паспа́ду, паспо́ду** 'знізу' (ТС). Утворана ад прыназоўніка (>прыстаўкі) *з-пад* і назоўніка ў Р. скл. *спод* (гл.).

***Паспа́літы**, ст.-бел. *посполитый, посполный* 'агульны, просты' (XIVст.) *поспольство, посполство, посполитство* 'плебс, просты люд', *посполитоватися* 'знацца, вадзіцца', *посполито, посполите* і інш. таго ж кораня запазычаны са ст.-польск. *pospolito, pospolicie, pospolitować się, pospolstwo, pospelny, pospolity* (Жураўскі, S10r, 10(1), 1961, 40; Булыка, Лекс. запачыч., 38).

Паспасі́баваць 'падзякаваць' (брасл., в.-дзв., Сл. ПЗБ), *паспасі́бкываць* 'тс' (Бяльк.). Ад рус. *спасибо* 'дзякуй' пад уплывам бел. *падзякаваць* < *дзякаваць* (гл.).

Паспéх 'паспешнасць' (Нас., Грыг.), 'празмерная хуткасць' (ТСБМ), 'паскарэнне' (Гарэц., Касп., Др.-Падб.), *поспех* 'спорнасць, хуткасць' (ТС). Укр. *поспих*, рус. *поспéх*, польск. *pośpiech*, н.-, в.-луж., чэш. *pospěch*, славен. *pospěh*, ст.-слав. *поспéхъ* 'паспешнасць', 'паскарэнне', 'садзейнічанне'. Прасл. *pospěxъ* было, відаць, утворана ад дзеяслова *po-spěšiti*, у якім прэфікс *po-* павялічвае значэнне дзеяслова. Да *спех, спяшыць* (гл.). Сюды ж *паспяшны* 'ранні (напр., капуста)' (лід., Сл. ПЗБ), *паспéшка* 'ранні сорт бульбы, скараспелка' (Касп.; в.-дзв., астрав., смарг., Сл. ПЗБ), параўн. польск. *pośpiechy* 'тс'. Гл. таксама *поспех*.

Паспо́лька 'рэчка, якая працякае праз поле' (беласт., Сл. ПЗБ). Відаць, з *паўзполька*, якое з выразу *паўз поле*. Аналагічна слаўг. *паўзполле* 'месца ўздоўж поля' (Яшк.).

Паспо́раваць 'прыспешваць' (навагр., Сл. ПЗБ). Утворана пры дапамозе прыстаўкі *па-* (<прасл. *po-*) ад прыметніка *споргъ* > ц.-слав. *споръ* 'багаты, пышны', рус. *спорый*, укр. *спорий* 'хуткі', бел. *спорны* (гл.).

Паспо́рыцца 'паспрацацца' (Бяльк.). У выніку кантамінацыі рус. *поспо́рить* і бел. *паспраца́цца* 'тс'.

Паспро́буваць 'пакаштаваць', *паспро́бывыны* 'паспытаны, паспрабаваны' (Бяльк.). У выніку кантамінацыі лексем *паспытаць* і рус. *пробовать* 'тс'.

Паспыта́ць 'паспрабаваць на смак' (Бяльк., Касп., Бір.), *паспы́так* 'каштаванне, ці смачна' (КЭС, лаг.; Нас.). Укр. *поспитати* 'пакаштаваць', балг. *опытам* 'паспрабаваць на смак ежу, напой', н.-луж. *pospytaś* 'трохі паспрабаваць', в.-луж. *pospytować* 'праводзіць доследы'. У іншых слав. мовах гэта лексема звязана са значэннем 'пытацца', 'прасіць', 'шукаць', 'рабіць прапанову'. Да *спытаць* < *пытаць* < прасл. *pytati/pitati* з першасным значэннем 'кроіць, рэзаць, сячы', г. зн. 'адразаючы, адсякаючы, даведвацца пра гэты прадмет'.

Пасро́дак 'сярэдзіна' (Нас.). З польск. *pośrodek* 'тс'. Разам з тым *пасродак* 'пасрэднік' (там жа) — кантамінацыйнае ўтварэнне з *пасрэднік* і *сродак*.

Пасрэ́днік 'той, хто садзейнічае пагадненню, здзелцы, дапамагае наладзіць кантакт' (ТСБМ). Укр. *посередник* 'тс', 'міравы пасрэднік', рус. *посредник* 'пасрэднік', польск. *pośrednik, pośrednik, postrzednik*, н.-, в.-луж. *posřednik*, чэш. *prostřednik*, славац. *prostredník*, славен. *posrednik*, серб.-харв. *посредник*, макед., балг. *посредник*. У слав. мовы трапіла рознымі шляхамі. У бел., паводле Жураўскага (Матэр. IV Міжнар. з'езда слав. Мн., 1958, 51), прышло з ц.-слав. праз рус. Да ст.-слав.

посре́днѣнь 'які знаходзіцца пасярэдне', прасл. *serdъ* > *сярэ-дзіна* (гл.).

Пасрэ́дны 'невысокі па якасці, звычайны' (ТСБМ). Калька з рус. *посредственный* пры ад'ідацыі польск. *pośredni* 'ускосны', 'сярэдні', 'дапаможны'. Мае кніжны характар. Параўн., аднак, серб.-харв. *посредан* 'пасрэдны', 'сярэдні', 'ускосны'.

Паста₁ 'паша для жывёлы' (Др.-Падб.; астрав., Сцяшк.; раг., Мат. Гом.; смарг., Шатал.), 'пасьба' (ТСБМ, Сл. ПЗБ), 'чарга пасціць жывёлу' (Сл. ПЗБ). Скарочанае *паства* (гл.), магчыма, пад уплывам *паша* (гл.).

Паста₂ 'вязкае рэчыва цестападобнай масы' (ТСБМ). Праз польск. ці рус. мовы з італ. *pasta* 'цеста' (Брукнер, 398; Праабражэнскі, 2, 22; Фасмер, 3, 213).

Паста́ва 'становішча фігуры, корпуса, уласцівае камун.', 'поза' (ТСБМ, ТС), 'месца касьбы' (шчуч., Сцяшк. Сл.) і *паста-нова* 'звычай' (ТС), лід. *пастайны*, *пастайны* і *пастайны* 'статны, стройны' (Сцяшк. Сл., ТС), *пастай* 'скрутак палатна' (ТС), лун. 'камяні ў жорнах' (Шатал.). Укр. *паста́ва* 'знешнасць, постаць, выгляд', 'поза, становішча цела', 'сувой сукна такой даўжыні, якой ён выходзіць з варштату', *постав* 'тс', рус. ніжгар. *постав* 'стан, абрысы цела па росту, паводле статнасці', 'талія, будова цела', польск. *postawa* 'пастава цела', 'пазіцыя, кірунак', 'гордасць, пыха', 'фігура; знешні выгляд', *postaw* 'скрутак сукна', 'аснова ткання (пража)', '60 пасмаў пражы', н.-луж. *postawa* 'станіна', 'падстаўка', 'фігура', в.-луж. 'фігура чалавека', 'скульптура', чэш. *postav* 'звой тканіны', *postava* 'фігура цела чалавека', 'літаратурны персанаж', славац. 'тс', 'асоба', славен. *postáva* 'фігура, рост чалавека', 'закон', серб.-харв. *постава* 'падкладка (адзення)', макед. *постава* 'тс', 'вокладка'. Прасл. *postava* 'нешта пастаўленае, якое стаіць', паводле Скока (3, 330), з'яўляецца аддзяслёным утварэннем, гэтаксама і *поставъ* 'скрутак сукна', параўн. прасл. *postaviti* > бел. *паставіць* 'пабудоваць', 'прызначыць на пасаду', 'натапырыць поўсць', 'даць адпачыць', 'паставіць на стол', 'змясціць, пакласці' (ТСБМ), *паставіцца* 'арганізавацца; стаць' (бяроз., Сл. ПЗБ). Да *ста́віць*, *стаяць* (гл.).

Пастава́ць 'пасвіць' (браг., Мат. Гом.). Да *паства* 'пасьба' (гл.).

***Паставень**, *пастовэнь* 'выган ля сяла, дзе пасецца скаціна' (Бес.). Укр. чарніг. *пастівень*. Утворана ад *паства* 'паша' пры дапамозе суфікса *-авень* (аб ім гл. Сцяцко, Афікс. наз., 143).

Паста́вень 'прыстасаванне для лоўлі рыбы' (Мат. Маг.). Да *паставіць* < *ста́віць* (гл.). Аб суфіксе *-ень* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 38. Сюды ж (з іншым суфіксам) і *пастайня* 'рыбацкая прылада — вудачка, намотаная на рагульку' (Янк. 1).

Паста́вец 'збан, посуд для вады, квасу' (Растарг.), 'драў-

ляны посуд для алею' (Ян.), *паста́ўчык* 'пасудзінка' (Нас., Бел. песні), малар. *паставець* 'ражка, у якой замешвалі корм для свіней' (Сл. Брэс.). Укр. *паставець* 'конаўка', рус. пск. *поставец*, тамб., разан. *паста́ва* 'збан, конаўка, фляга', разан. *поставня* 'драўляная міска ў жабракоў', серб.-харв. *постава* 'посуд, у які капае самагон', дуброўніцк. 'від посуду'. Прасл. *postavъ*, *postavьсь* < *po-staviti* > *паставіць* < *ста́віць* (гл.). Параўн. таксама рус. *ставец* 'посуд для піцця'.

Паставі́шня 'заўсёды' (Бяльк.). Кантамінацыя бел. *паста-я́нна* і польск. *ustawicznie* 'тс'.

Пастакава́ць 'пасціць' (воран., Сцяшк. Сл.). З польск. *postnikować* 'тс', якое з *postnik* 'хто трымае пост', але бел. лексема ўтворана ад *пост* з суфіксам польск. слова.

Пасталка 'прыстасаванне ў калодзе для адкладвання мёду' (карм., Мат. Гом.). Утворана прыстаўкай *па-* ад *столка* 'слой, пласт, складка' (гл.). Параўн. таксама роднаснае ўкр. *стільнік* 'соты'.

***Пасталнік**, іван. *постолнык* 'сенажаць, размешчаная адразу за хатамі' (Сл. Брэс.). Да *пастайнік* (гл.). Мена *-л-* замест *-й/-в-* — вынік пераводу на палес. гаворку польск. *pastownik*, мена *a > o* — магчыма, пад уплывам лексем *постолы* 'лапці'.

Пасталы́, *пасталэ*, *постолэ*, *постолы*, браг. *пастулі*; *постолі*, *пустолы* 'лыкавыя лапці' (Маш., Булг., Янк. 3, Янк. БФ, Шпіл., Эр., Бес., Тарн., Сл. ПЗБ, Малч., Мат. Гом., Ян., Сл. Брэс.), 'скураныя лапці' (ТСБМ, Касп., Мат. Гом., Сл. Брэс.; віц., Хрэст. дыял.), 'падстаўкі для ўмацавання нажа церніцы' (Уладз.). Укр. *постілі*, *постолі*, рус. *постолы*, польск. *postol*, славен. *postol*, серб.-харв. *постол*, балг. *постал*, *бостал* 'чаравікі', 'туфель'. Радлаў (4, 1291), Міклашыч (Türk. El. Nachtr., 2, 144), Гараеў (276), Вахрас (Наим. об., 151) выводзяць з тур. *postal* 'туфель' (тур., крым.-тат. *post* 'скура' < новаперс. < с.-перс. *pōst* 'тс'. Іншыя (Праабражэнскі, 2, 113; Младэнаў, 496) мяркуюць, што гэта слова мае і.-е. паходжанне (з **pod-* і **tol-*), прыводзячы ў якасці роднаснага ст.-інд. *padatalē* 'падэшвы чаравікаў', што малаімаверна. Улічваючы геаграфію пашырэння лексемы можна меркаваць аб асобным запазычанні цюркскага слова ва ўсх.-слав. і паўд.-слав. мовы.

Паста́мант 'тая частка малатарні, дзе малоціцца збожжа' (КЭС, лаг.), *пасту́мант*, *пасту́мант* 'каркас плуга, калаўрота' (шальч., шчуч., Сл. ПЗБ; смарг., Шатал.), 'аснова печы' (шальч., ваўк., Сл. ПЗБ). З польск. *postument* 'пастамент' (Мацкевіч, там жа, 3, 436), якое з с.-лац. *postumentum* 'фундамент (помніка, статуі)'; *-та-* замест *-ту-* пад уплывам слова *стаяць*.

Пастанава́енне 'пастанова, палажэнне, умова' (Нас.), ст.-бел. *постановенье* (XV ст.). Са ст.-польск. *postanowienie* 'тс',

'сталасць', 'сямейнае палажэнне', 'дзяржаўная канстытуцыя', 'план' і інш.

Пастанавіць 'пабудаваць' (жытк., Мат. Гом.). У выніку кантамінацыі лексем *стан* (<*stanъ*) 'будынак, дом', *паставіць* 'будаваць' (гл.). Больш падрабязна пра *стан* гл. Лучыц-Федарэц, Лекс. Палесся, 166—169.

Пастанова 'калектыўнае рашэнне', 'распараджэнне дзяржаўнай установы' (ТСБМ). Укр. *постанова* 'пастанова, рашэнне'. Бел.-укр. ізалекса. Утворана паводле *установа*, якая таксама з'яўляецца аддзяслёным утварэннем. Да *пастанавіць* 'прыняць пастанову, вырашыць', 'вызначыць', 'прызначыць', 'паставіць што-н.', 'пабудаваць' (ТСБМ, Янк. 1, Касп., Ян.) < прасл. *stanoviti*. Гл. *ста́віць*.

Пастанне, *пастаньня*, *пыстаньня* 'падол, прыпол з грубай тканіны' (Юрч., Бяльк., Мат. Маг.). Рус. *постань* 'тс', *постанье* 'тс'. Да *стан* (гл.). Прыстаўка *па-* мае значэнне 'пасля, ніжэй' > 'ніжэй стана', а *стан* — 'верхняя частка спадніцы'. Параўн. *пастаноўка* 'падстаўка ў падоле' (Сл. ПЗБ).

Пастар₁, *пастыр* 'пратэстанцкі святар', 'кіраўнік паствы' (ТСБМ, Яруш., Др.-Падб., Касп.), ст.-бел. *пастеръ*, *пастэръ* 'тс' (1580 г.) запазычаны са ст.-польск. *paster*, якое праз ням. *Pastor* з лац. *pastor* 'які пасе, пастух' — дзеепрыметніка ад дзеяслова *pascere* 'пасці' (Праабражэнскі, 2, 24; Фасмер, 3, 214; Голуб—Ліер, 362; Булыка, Лекс. запазыч., 173).

Пастар₂ 'старэйшы пастух' (браг., Шатал.). Да *пастыр* (гл.).

Пастаравіць 'пагаварыць' (маст., Сцяшк. Сл.). Няясна. Магчыма, да *пастар*₁ (гл.), які прапаведваючы, (шмат) гаворыць. Утварэнне, як, напрыклад, укр. *постаростувати* 'быць старастам'.

Пастарнак₁, *пастэрнак* 'расліна *Pastinaca sativa* L.' (Федар. 6 і 7; віц., гом., гродз., маг., Кіс.; Бес., Булг.), 'бядрынец вялікі, *Pimpinella magna* L. et P.', 'бядрынец каменяломкавы, *Pimpinella saxifraga* L.' (Касп.), ст.-бел. *пастернакъ* (*пастарнакъ*, *пасторнакъ*, *пастрнакъ*, *постернакъ*, *посторнакъ*, *постэрнак*) 'пастарнак' (1556 г.) запазычаны са ст.-польск. *pasternak*, якое праз с.-в.-ням. *pasternac* з лац. *pastināca* 'морква' (Міклашыч, 233; Вальдэ—Гофман, 2, 261; Брукнер, 398; Фасмер, 3, 212; Булыка, Лекс. запазыч., 150).

Пастарнак₂ 'галоўны карань яблыні' (бярэз., Сл. ПЗБ), 'калочак пры вяроўцы, якім карыстаюцца пры навізванні жывёлы на пашы' (КЭС, лаг.). Да *пастарнак*₁ (гл.). Названы так у выніку пераносу значэння паводле падабенства да стрыжнёвага караня расліны.

Пастаронак, *пастаронкі*, стол. *посторонкі*; *пастаранкі*, *пастронак*, шчуч. *пастронка*; *пастронкі*, *пастронькі*, *пастромкі*,

пўстронок 'пастронкі' (ТСБМ, Нас., Шпіл., Маш., Янк. 2, Выг., Шат., Мат. Гом., Сл. ПЗБ, Сцяшк. Сл., Сл. Брэс.). Укр. *посторóнок*, рус. *пострòмка*, *постромкú*, *пострòнка*, *посторòнка*, польск. *postronek*, каш. *pòstrònk*, н.-луж. *pòstronk*, в.-луж. *postronk*, чэш. (яшчэ ст.-чэш.) *postranek*, народн. *p(r)ostranèk*, паўд.-усх. *vostrajky*, славац. *postranok* 'тс'. Паўн.-слав. *rostorn-ъкъ* 'вяроўка, рамень, прывязаны да вужоў хамута, якія ідуць збоку цяглавай жывёлы' (Брукнер, 432; Голуб — Копечны, 287; Махэк₂, 474). Наяўнасць *-м-* глумачыцца па-рознаму (гл. яшчэ Фасмер, 3, 342). Да *старана* (гл.). Паводле Булькі (Лекс. запазыч., 121), ст.-бел. *постронокъ* (*пастронокъ*, *постромокъ*) (1598 г.) запазычаны са ст.-польск. *postronek* 'тс'. Ням. падстаў.

Пастаро́нец 'жыхар навакольных вёсак' (Нас.). Утворана ад выразу *па старане*. Да *старана* (гл.).

Пастару́нак 'мясцовае аддзяленне паліцыі ў Заходняй Беларусі' (ТСБМ, Сцяшк. Сл.): 'пост' (Сл. ПЗБ). З польск. *posterunek* 'тс' (Мацкевіч, там жа, 3, 434), якое з ням. *Postierung* 'лінія пастоў, вартавая ахова'.

Пастаў₁, *пастаў* 'сувой палатна', 'вялікі кавалак сукна (у 32 локці)' (ТСБМ, Уладз., Маш., Янк. 1, Гарб.), 'мера самаробнай тканіны, роўная 54 локцям, або 1744 см' (Мал., Уладз.; свяцц., Крывіч, 12), 'даўжыня асновы, наведзенай на ткацкі стан' (Уладз.), 'тканіна пэўнай даўжыні' (Нас.), 'ткацкі стан' (КЭС, лаг.; Шат.). Да *пастава* (гл.).

Пастаў₂ 'пара млынавых камянеў' (ТСБМ; КЭС, лаг.; Шат.). Прасл. *postavъ* (Трубачоў, Ремесл. терм., 124), якое з *po-* і *stavъ*; апошняе мае яшчэ значэнне 'сажалка', таксама як бел. *пруд* абазначае 'сажалка' і 'млын'. Да *ста́віць* (гл.).

Пастаўка 'падол, ніжняя частка жаночай кашулі, якая шыецца з грубага палатна' (Бяльк.). Да *пастаўка* (гл.).

Пастаўляцца 'ганарыцца, заносіцца' (Янк. 3). Да *па-ста́віцца* 'запрацівіцца' <*ста́віць сябе* (гл.). Не выключаны ўплыў польск. *postawić się* 'тс', 'паказаць сябе', 'вызначыцца'.

Пастаўляць (чэрв.) 'пабудаваць', шальч. 'направіць, адрамантаваць' (Сл. ПЗБ). Да *паста́віць* < прасл. *staviti* 'будаваць', параўн. ст.-руск. *поставленик*, ст.-польск. *stawienie*, чэш. *stavení* 'будынак'.

Пастаўнік 'загародка для жывёлы ў полі' (зах., паўн.-зах., маг., ДАБМ, к. 232; Сцяшк.; стаўбц., Прышч. дыс.; паст., Сл. ПЗБ). Да *паставіць* (жывёлу, скаціну) у загародзе <*ста́віць* (гл.). Аб суфіксе *-нік* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 55. Значэнне 'паша' (бярэз., Сл. Брэс.) — вынік пераносу значэння па сумежнасці.

***Пастаўня**, *пастовня* 'сенажаць' (Нікан.). Да *паства* 'паша', *паствіць* (гл.).

Паста́ця, *паста́ця* 'постаць' (Нас.). Аргатычна-бурсацкае слова, утворанае паводле лацінскага ўзору, параўн. рус. *старушэ́нця* 'старая жанчына', палес. драг. *страмо́цыя* 'срам'.

Паста́ць 'узнікнуць, утварыцца', 'стаць у нейкім парадку' (ТСБМ), *паста́ць* 'размясціцца', 'зрабіцца' (ТС). Укр. *паста́ти*, *пастава́ти* 'узнікаць, з'яўляцца'. Серб.-харв. *постајати* 'станавіцца', 'узнікаць, стварацца'. Да *стаць* (гл.). Прэфікс *па-* азначае пачынальную (інхаатыўную) дзею (як і літ. *ра-*, параўн. *prakvipti* 'запахнуць', *ramilti* 'палюбіць').

Паста́ць₂ 'лік, твар на іканастасе' (Нас.). Праз ц.-слав. *ѡпостась* 'твар, сутнасць' (XI ст.) са ст.-грэч. *ѡποστασις* 'стойкасць, мужнасць, непяхіснасць' (Фасмер, Этюды, 69; Фасмер, 3, 137) — уласна такімі выглядалі твары святых на іконах.

Паста́янка, *паста́яначка* 'жняя' (Нас., Касп.). Да *паста́ць* (гл.). Сюды ж *паста́янка* 'жняя, якая ідзе наперадзе' (гродз., Сцяшк. Сл.).

Паста́ялка, *паста́ялка*, лун. *постоя́лка*, карм. *паста́яўка* 'абрызглае малако' (Сержп., Отчёт; паўн.-усх., КЭС; лун., в.-дзв., Шатал.), 'салодкае малако' (Мядзв., Касп., Вешт., Мат. Маг., Мат. Гом., Сл. Брэс., Бяльк.; смарг., Сл. ПЗБ), 'прэснае малако' (Грыг., Нас., Шн. 3; паўн.-усх., Макс.), 'варшкі, смятана' (докш., Янк. Мат.; ветк., Мат. Гом.; Сл. ПЗБ), іўеў. *пасто́ялка* 'свежая смятана' (Сцяшк. Сл.). Да *паста́яць* (гл.). Аб суфіксе *-ал-ка* гл. Сцяцко, Афіс, наз., 51—52.

Паста́ялец 'кватарант' (ТСБМ, Грыг.), *паста́янец* 'тс' (Нас.). З рус. *постойлец* 'тс'. Форма *паста́янец* утворана, як *кватара́нец* (гл.).

Паста́янне 'даўгавечнасць чаго-н.' (Шат.). Славен. *postájanje*, серб.-харв. *постоја́ње* 'існаванне'. Семантыка бел. лексема аформілася на бел. тэрыторыі пры ад'ідэацыі ц.-слав. *постоа́ник* < *постоа́ти* 'вытрымаць, працягвацца, пратрымацца' і бел.-рус. *паста́янны* — *постоя́нный* 'бесперапынны, нязменны, разлічаны на доўгі час'. Апошняя лексема, як і *паста́янства* 'няспыннасць, нязменнасць', 'вернасць, адданасць' (ТСБМ), прыйшлі праз рус., ц.-слав. з паўднёvasлавянскіх моў.

Паста́яннікі 'звараная палавінка бульбы' (рэч., Мат. Гом.). Відаць, бульба названа гэтак таму, што яна можа даўжэй стаяць, не закісаючы (В. У. Мартынаў, вусн. паведамл.).

Паства́ 'пасьба' (ТСБМ, Грыг.; Нік., Очерки; рас., докш., Сл. ПЗБ), 'выпас кароў', 'плата пастуху' (Мат. Гом.), 'паша' (в.-дзв., Шатал.). Укр. *паства́* 'пасьба', рус. пск., цвяр., *паства́* 'пара года, калі можна пасвіць скаціну', ст.-рус. *паства́* 'чарада', 'паша', польск., ст.-польск. *pastwa* 'паша, корм', 'пасьба', н.-, в.-луж. *pastwa* 'выган, луг', чэш. *pastva* 'пасьба скаціны',

славац. *pastva* 'тс', 'паша', славен. *pástva* 'выган', серб.-харв. устар. *паства*, макед. *паства*, балг. *паство*. Прасл. *pastva*, утворанае ад дзеяслова *pasti* > *násci* (гл.) пры дапамозе суфікса *-tva* (Брукнер, 398), як *modlitva*. Сюды ж *паства́* 'парафіяне, веруючыя якой-н. царквы' (ТСБМ), якое праз ц.-слав. са ст.-слав. *паства́* 'тс'.

***Пастві́ска**, ст.-бел. *паствіско*, *паствішко* 'паша' (1567 г.) запазычана са ст.-польск. *pastwisko* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 94).

***Пастві́ца**, *паствіцице* (1588 г.) 'мучыць, катаваць' (Гарб.). Са ст.-польск. *pastwić się (nad kimś)* 'здэкавацца'.

Пастка́, арш. *пастка́* 'прыстасаванне для лоўлі звяроў і птушак' (ТСБМ, Нас., Яруш., Гарэц., Маш., Касп., Шат., Сцяшк.; КЭС, лаг.; в.-дзв., віл., Сл. ПЗБ), *пастка́* 'тс' (гродз., брасл., шальч., астрав., Сл. ПЗБ), *пасты́ка* 'тс' (паўн.-усх., КЭС), ваўк. 'мышалоўка' (Калосьсе, 1938, 4). Балтызм, параўн. літ. *spástai* 'мышалоўка, пастка', якое з *spęsti* 'ставіць пастку' (Лаўчутэ, Балтызмы, 123; Грынавяцкене, Сл. ПЗБ, 3, 435). Пра *-ѡ-* суфіксе *-ѡка* гл. Карскі, 1, 164. Аднак у гэтых аўтараў не ўлічаны ўкр. *пастка́*, *пастка́* 'пастка, мышалоўка', у такім разе можна меркаваць аб генетычнай сувязі разглядаемай лексема з *пашча* (гл.).

Пасто́й 'часовы начлег, раскватараванне вайскоўцаў у прыватных дамах', 'прыпынак для адпачынку, сну' (ТСБМ, Інстр. III), 'пастаўнік' (астрав., ДАБМ, 784; беласт., Сл. ПЗБ). Укр. *постій*, рус. *постой*, ст.-рус. *постой* 'часовае пражыванне' (XVI ст.), польск. *postój* 'тс', в.-луж. *postoj* 'поза, манера', 'пункт гледжання, адносіны', чэш., славац. *postoj* 'тс'. Паўн.-славянскае *postojь*. Да *па-стаяць* < *стаяць* (гл.).

Пасто́пак 'стаптаны лапаць' (Мат. Гом.). У выніку кантамінацыі лексем *пастол* (< *пасталы*) і *пагопак* 'апопак'.

Пастра́х, *пострах* 'пагроза, прыстрашэнне' (Нас., Сцяшк.). Укр. *пострах* 'страх, жах, запалохванне', польск., чэш. *postřach*. Да прасл. *strachъ*. Прэфікс *па-* (< прасл. *po-*) надае назоўніку вынік дзейнасці. Аналагічна і словы з іншымі суфіксамі: бел. *пастра́шка* 'тс' (Др.-Падб., Нас.) ~ рус. пск., цвяр. *постра́шка* 'страх, прыстрашэнне', бел. *пастрашэ́нне* 'пагроза пакараннем' (Нас.) ~ польск. *postraszenie* 'пагроза, запалохванне', брасл. *пастрашэ́нства* 'застрашванне' (Сл. ПЗБ), якое ўтворана падобна, як бел. *непаслушэ́нства* ці польск. *okrucieństwo* 'лютасць'.

Пастра́ціць 'многіх пазбаўляць жыцця' (Нас.). Утворана пры дапамозе прыстаўкі *па-* і польск. *stracić* 'пакараць смерцю'.

Пастро́іць 'парадзіць' (КЭС, лаг.), 'адрамантаваць' (Мат. Гом., ТС), 'палатаць' (Ян.), 'прыгатаваць', 'прыбрацца' (ТС), 'пабудаваць' (Бяльк.). Да *стро́іць*, *стро́іцца* (< прасл. *strojiti*) (гл.).

Пастройка, *постройка, постройкі, пустройка* 'будынак, будынкi' (Янк. 1, Гарн., Сл. Брэс., Ян.; лудз., Сл. ПЗБ). З рус. *постройка* 'тс'. Пашырэнне слова, відаць, было звязана з уключэннем Беларусі ў тэрыторыю Расійскай імперыі ў XVIII ст.

Пастрэл 'нівянік звычайны, Leucanthemum DC. vulgare Lam.' (вілен., Кіс.). Назва перанесена з расліны (з падобнымі прамастойнымі сцяблямі) пералёт мнагалісты (*Anthyllis L. polyphylla W. et K.*), якая па-польску называецца *postrzal*.

Пастрэлка балотная 'блакітнік несапраўдны, *Petasites spurius* (Retz.) Rchb.' (гродз., Кіс.). Да *страла* (гл.): форма ліста нагадвае наканечнік стралы. Аб прэфіксе *ра-* гл. Борысь, Prefiks., 53.

Паступённа 'паступова' (Гарэц.). У выніку кантамінацыі лексем бел. *поступ* (гл.) і рус. *постепенно* 'паступова'.

Паступова₁ 'паволі, патроху' (КЭС, лаг.; Бяльк.). Укр. *поступово* 'тс'. Да *паступовы* <*поступ* (гл.). Сюды ж *паступовасць* 'павольны рух наперад' (ТСБМ, Бяльк.).

Паступова₂ 'прагрэсіўна' (Гарэц.). З польск. *postępowy* 'прагрэсіўны'.

Пастух 'той, хто пасе статак' (ТСБМ, Яруш., Юрч., Шат., Касп., Бяльк., Сл. ПЗБ), 'статак' (Юрч.). Укр., рус. *пастух*, польск. *pastuch*, чэш. *pastuch(a)*, балг. *пастух* 'пастух'; славен. *pastuh* 'каварны чалавек'; 'жарабец', серб.-харв. *пастух*, макед. *пастув*, н.-луж. устар. *pastuch* 'тс', ст.-слав. *пастоухъ* 'пастух, правадыр'. Прасл. *pastuxъ* утворана ад дзеяслова *pasti* 'пільнаваць, даглядаць скаціну на пашы' і *pasti* 'соіге (cum equa)' пры дапамозе суфікса *-ухъ*, пашыранага экспрэсіўным *-t-*, якое паходзіць ад дзеясловаў на *-tati*, *-tati*, напрыклад, *šerbtati* ~ рус. *шербтыха* (Слаўскі, SP, 1, 74). Месцісл. *пастух*, *пастух* 'статак' звязваецца са значэннем 'жарабец (як самец, правадыр статку)'.

Пастухова сумка 'стрэлкі звычайныя, *Capsella Medic. bursa-pastoris L.*' (добруш., браг., Мат. Гом.), *пастушая сумка* 'тс' (Бейл.). Кніжная назва — пераклад з лац. Аналагічна ўкр. *калитник, мішоцки, мошоночник*, польск. *tasznik* (<чэш. *taška* 'сумка'), *tobolki, kaletnik, kaletka*, славац. *pastušia kapsička, pastierska kapsička* і рус. *пастушыя сумка*, адкуль, відаць, і была назва запазычана.

Пастушачка 'пліска, *Motacilla alba L.*' (воран., Сл. ПЗБ). Калька-пераклад з польск. *pasterka, pastyrka, pastereczka* 'тс', *pliszka pasterka* '*Motacilla flava L.*' Параўн. таксама і *pastuszek* 'пліска белая' (Струтынскі, Nazwy, 26—27 і 109). Матывацыя: птушка гнездзіцца (жыве) на пашах паблізу скаціны. Параўн. таксама ўкр. гуц. *пастирка, пастушка* 'пліска жоўтая'.

Пастыкаць 'пакалоць у многіх месцах' (Нас.). Да *тыкаць* (гл.).

Пастыласць 'назаянне, дадзяванне' (Яруш.), *пастыляцца, апастыляцца* 'лаяцца, сварыцца, задзірацца, рабіцца нязносным' (ТСБМ, Нас.), *пастыльства* 'ахаладжэнне, нелюбоў', 'прыкрасць', 'абрыдласць, нянавісць' (Нас., Бяльк.), *пастыліць* 'рабіць каго-н. абрыдлым', *пастыленне* 'непрыязь' (Нас.), *пастылюжны* 'надакучлівы' (ветк., Мат. Гом.), *пастылы(й)* 'агідны, абрыдлы', 'нікчэмны' (Нас., Бяльк., Ян.). Рус. кур. *пастылица, постылость, постылеть, постылый* 'нялюбы, нянавісны, агідны, брыдкі'. Усх.-бел.-рус. ізалекса; *узыходзіць да стыць* (гл.), рус. *стыть*, роднасных са словамі *стыд, прастуда* (Фасмер, 3, 789; Аткушчыкоў, Из истории, 138—139).

Пастыр, *пастырь, пастар, пастэр, пастыр* 'пастух', 'старшы пастух' (ТСБМ, Яруш., Др.-Падб., Сл. ПЗБ, Гарэц., Бяльк.; докш., маладз., Янк. Мат.). З ц.-слав. <ст.-слав. *пастырь* 'пастух' (рус. кніжн. *пастырь* 'тс'), якое з'яўляецца адзіным прыкладам з суфіксам *-ыр'ь* ад *пасу* 'пасу' (Фасмер, 3, 215), дзе *-t-*, як і ў суфіксах *-tel'ь, -těl'ь, -tuxъ, -tajь* (Слаўскі, SP, 2, 29). Фасмер (там жа) лічыць няпэўным выводзіць гэту лексему з лац. *pāstōrem* праз пасрэдняцтва герм. формы на **-turio* (як ст.-в.-ням. *pfistūr* з лац. *pistōrem*, гл. (Mee, Etudes, 186; Вондрак, Vergl. Gr., 1, 159). Больш імаверным можна лічыць меркаванне Мартынава (Язык, 64—65), які прасл. *pastyrь* лічыць інфільтрацыяй італійскага *pāstōr-io-s*, у якім *ō* дало протаслав. *ū*, якое ў праслав. мове перайшло ў *y*, (г. зн. у *ы*). Сюды ж *пастыранка* 'пастухова пуга' (паст., Сл. ПЗБ).

Пастырчак 'тое, што выдаецца, вытыркаецца і за якое можна зачапіцца' (Сержп.). У выніку кантамінацыі лексем *старчак* і *патырчак* (гл.).

Пастэрка 'жаночы капялюш' (Касп.). З польск. *pasterka* 'саламяны дамскі капялюш з нізкім верхам і вялікім брылем' (Варш. сл., 4, 79). Да *пастар, пастыр* 'пастух' (гл.).

***Пастэўка**, брэсц. *пастэвка* 'кармавая морква' (Сл. Брэс.). З польск. *pastewka* <*pastwa* 'корм'.

Пасуваць 'пасоўваць' (Нас., Гарэц., Др.-Падб.). Да *соваць* (гл.), якое да прасл. *sovati* (<*sou-a-ti), значэнне якога пазней змянілася ў 'паволі пасоўвацца, рухацца'. Роднаснымі да яго было прасл. *sunoti* 'бегчы, хутка ісці' (Махэк, 592—593). Суфікс *-ува-* ў бел. слове можна растлумачыць уплывам польск. *posiwać, posiwny* і інш. Сюды ж экспрэсіўнае *пасува́йла* 'такі, якога трэба падштурхоўваць да працы' (Нас.), суфікс якога з балт. моў (параўн. літ. адпаведнік *-aila*).

Пасуда, *посуда* 'посуд' (ТСБМ, ТС). Да *посуд* (гл.).

Пасукасты 'кучаравы' (лід., Сцяшк. Сл.) Да *сукіць* 'звіваць' (гл.) <прасл. *sukati*.

Пасуліць 'ацаніць', 'запрапанаваць (паесці)', 'паабяцаць' (Др.-Падб.; КЭС, лаг.; Касп., Сл. ПЗБ), *пасулка* 'прапанаван-

не цаны за купляемы тавар' (Нас.). Укр. *суліти* (у Фасмера, 3, 801), рус. *посуліть, посулять, посуловать, посуливать* 'абяцаць, прапанаваць падарунак, паслугу, не выконваючы абяцання да пэўнага часу', *посул(ка)* 'сумніўнае абяцанне', *посулы* 'гасцінцы, хабар'; польск. *posuta, posu!* 'хабар' з укр. мовы (Варш. сл., 4, 773). Усх.-славянскае. Узыходзіць да ст.-слав. *соульти* 'лепш' (Фасмер, 3, 800).

Пасулотаца 'запэчкаца', *пасулотаць* 'палізаць, зрабіць абы-як' (паст., Сл. ПЗБ). Літуанізм. Параўн. літ. *sulotis* 'сачыцца' (Грынавяцкене, там жа, 3, 437).

Пасумна 'трохі небяспечна, сумніцельна' (Нас.). Да *сумны* (гл.). Прэфікс *па-* абазначае невялікую меру якасці (аб гэтым гл. ESSJ SG, 1, 187).

Пасу́піць (вочы) 'апусціць, насупіць' (Бяс.), *пасу́піцца* 'нахмурыцца' (Бяльк.). Укр. *посупитися* 'тс', *посупити* 'нахмурыць', 'апусціць галаву', рус. пск., цвяр. *посупа* 'той, хто ходзіць насупіўшыся', *посупить* 'нахмурыць', польск. *posępić* (*się*), чэш. (*na*) *supiti se* 'тс', *posupný* 'хмурны'. Паўн.-славянскае. Узыходзіць да паўн.-праслав. *serp* 'сіп' (рус. *суп*, польск. *serp*, н.-луж., чэш., славац. *sur* 'тс'), роднаснага з прасл. *sopēti* (Голуб—Копечны, 361).

Пасурміца 'нахмурыцца' (паўн.-усх., КЭС). У выніку перастаноўкі складу *-сму-* слова *смурыцца* 'хмурнець' пад уплывам лексемы *сурміца* 'фарбаваць сурмой валасы, бровы'. Да *пасмурнець* (гл.).

Пасуш, *пасушнік*, хойн. *пасуш* 'леташняя сухая трава' (КЭС, лаг.; раг., Сл. ПЗБ; гом., Шатал.; Мат. Маг., Касп., Янк. 2), карэліц. *пасушнік* 'сухое месца на ўзгорку' (Сцяшк. Сл.). Укр. палес. *пасуш* 'падсцёл', 'засохлае дрэва ў лесе'. Утварылася пасля распаду прасл. моўнага адзінства паводле прасл. мадэляў з *pa-* ад *sušь* < *sux-jь* 'сухі' (Слаўскі, SP, 1, 80—81; Борысь, Prefsks., 32). Аналагічна і тады ж утворана *пасуш* 'рамка без мёду' (браг., Мат. Гом.).

Пасха, *паска* 'Вялікдзень', 'пасвянцонныя прадукты, пірог, які свяцяць на Вялікдзень для разгаўлення' (ТСБМ, Вешт., Янк. 1, Маш., Нас., Шат., Сл. ПЗБ), ст.-бел. *пасха*. Укр., рус. *пасха, паска* 'тс'. Са ст.-слав. *пасха*, якое праз ст.-грэч. *πάσχα* 'тс' са ст.-яўр. *pēsah* 'пераход' як памяць аб адыходзе яўрэяў з Егіпту (Праабражэнскі, 2, 26; Фасмер, 3, 216; Голуб—Ліер, 361).

Пасхаротваць 'паламаць' (карэліц., Шатал.). Славен. *hřdati* 'грызці, моцна біць', 'есці с хрустам', серб.-харв. ліск. *řdati* 'тс', 'сварыць', дуброўніц. *hřdati* 'біць, моцна грукаць'. Узыходзяць да прасл. *skǫrditi/skorditi*, роднаснымі да якіх з'яўляюцца літ. *skardyti* 'разгрызаць', 'разрываць', 'таўчы', лат. *skārdīt* 'драбіць, таўчы' (Трубачоў, 8, 147).

Пасцел 'пастух' (паўн.-усх., КЭС). Да *пáсці* (гл.). Суфікс *-ел*, як у рус. *пéтел* 'певень'. Пра *-ц-* (якое з *-т-*) гл. *пáс-тыр*.

Пасцелень, *пасцілень* 'матрац' (Касп.). Да *па-слаць* < *слаць* (гл.) < прасл. *stolati*. Аб суфіксе *-ень* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 38.

Пасцёлка 'прасціна', 'цыноўка з вярбовых прудоў, якой пакрывалі сані' (Шат.; асіп., Сл. ПЗБ). Рус. *постылка* 'усё, што падаслана, падкладзена', укр. херсонск. *постылка* 'посцілка'. Да *па-слаць*. Параўн. таксама *посцілка* (гл.).

Пасцель, *постель*, *постіль*, *пасцеля*, *посцеля* 'ложак', 'тое, што падсцілаецца для сання' (ТСБМ, Грыг., Сцяшк., Бір., Зян., Касп., Сл. ПЗБ, Мат. Гом., Бяльк., ТС; КЭС, лаг.; паўн.-бел., зах.-палес., ДАБМ, к. 285), 'пасцельная бялізна' (Мат. Гом., ТС), 'раскладка снапоў для малацьбы' (ДАБМ, к. 285; Выг., Касп., Сл. ПЗБ; КЭС, лаг.), 'разасланы лён для скручвання ў кудзелю' (карэліц., талач., Шатал.; пух., Сл. ПЗБ), 'насціл з дошак у возе' (Бір.), 'саламяны адонак, стажар'е' (Выг.), 'месца ў хляве, дзе ляжыць карова' (паст.), 'суцэльны слой сала са ўсёй тушы' (чэрв., Сл. ПЗБ), *пасцель*, *посцельнік* 'насціл з дошак у санях' (Шатал.). Укр. *постеля*, *постіль*, рус. *постель*, *постеля*, арханг. *постлань*, польск. *pościel*, ст.-польск. *pościela*, палаб. *püstil'a, pöstil'a*, н.-луж. *postola*, устар. *postola*, чэш. *postel*, славац. *postel'*, славен. *póstelj, póstelja*, серб.-харв. *pðstela*, макед. *постела*, балг. *постеля*, ст.-слав. **постела** Прасл. *postel'a* ўтворана ад *stolati* > *слаць* (гл.). Падобна ўтворана ст.-інд. *upa-star-aṇa* 'цыноўка, матрац на ложак' (у якім *-star-* раўняецца прасл. *-stel-*), арм. *pastar* 'посцілка, кілім'. Прэфікс *-po-* узыходзіць да і.-е *upo 'пад'; у такім выпадку *postel'a* — 'падклад пад ляжачага чалавека' (Махэк, 474; Фасмер, 3, 341). Магчыма, сюды ж *пасцель* 'паслед у каровы' (Сл. ПЗБ; карэліц., Шатал.; гродз., Сцяшк. Сл.).

Пасцёнак 'у вулі-калодзе наўзы, налітыя мёдам' (КЭС, лаг.). Беларускае. Утворана ад *сцяна, сценка* (гл.) і прэфікса *па-* (< прасл. *pa-*). Сюды ж *пасцень?* (Грыг.).

Пасцёпаць 'пазбіваць' (ТС), 'пакляпаць касу' (докш., Сл. ПЗБ), *пасцёбаць* 'тс' (барыс., смарг., Сл. ПЗБ), *пасцёпвацца* 'пацёпвацца ад марозу', 'абтрасацца (пра вераб'я)' (Янк. 3). Да *+цяпці*, роднаснага да *цяпаць* (гл.). Узыходзіць да прасл. *te(p)ti, terp*: укр. *тепті*, рус. *тепті* 'біць', н.-луж. *šepaš*, в.-луж. *šepač* 'тс', чэш. *tepati, debatí* 'біцца, стукаць', славац. *tepat'* 'тс', 'чаканіць', славен. *tépsti* 'біць, грукаць', серб.-харв. *tèпsti* 'біць, малаціць', 'булькаць', *tèпsti se* 'біцца, тузацца', макед. *tepa* 'біць, збіваць', *tepa ce* 'біцца адзін з другім', *тепаница* 'бойка', *тепач* 'задзіра', балг. *тепач* 'валяць, трамбаваць, біць', ст.-слав. **тепж, тети** 'біць бізуном, удараць'.

Паводле Махэка₂ (640), корань *ter-* — гукаперайманне. Форма *-сцѣб-* пад уплывам рус. *стебать*.

Пасцѣрць 'абцѣрці, сцѣрці' (Бяльк.). Да *цѣрці* (гл.). Прэфікс *-па-* абазначае працяглую дзею, якая ўжо завяршылася.

Пасцѣбка 'лёгкае пакаранне розгай' (Нас.). Рус. пск., цвяр. *постѣбка* 'прымус, панукванне, падганянне'. Бел.-рус. ізалека. Да *сцѣбаць* (гл.).

Пасцѣл, *поцѣл* 'подсціл', 'ніжні слой саломы на страсе' (ТС). Да *слаць* 'пакрываць паверхню чым-н.' (гл.). Прэфікс *па-* (<прасл. *po-*) мае значэнне шматразовай дзеі, якая адбываецца на працягу доўгага часу. Суфікс *-ѣл* з'яўляецца працягам прасл. *-ьлѣ*.

Пасцѣнка 'мата' (калінк., Сл. ПЗБ). Палескае. Да *сцѣна* (гл.). Дэмінітыўная функцыя фарманта *ра-* (...*k-a*) мае другасны характар.

Пасці, *пастэ*, *пасты* 'упасці, быць пераможаным', 'апусціцца', 'здохнуць', петрык. 'пахудзец' (ТСБМ, Шатал., Сл. ПЗБ, Сл. Брэс.; кам., Шатал.), *пастыся* 'кінуцца пад ногі (аб сабаку)' (воран., Сл. ПЗБ). Укр. *пасти* (*падý*), рус. *пасть*, *падать*, польск. *paść*, н.-луж. *padaś*, в.-луж. *padać*, ст.-чэш. і зах.-чэш. *pásti* (*padu*), чэш. *padati*, славац. *padat'*, славен. *pásti* (*padem*), серб.-харв. *pásti* (*pādnem*), макед. *падне* 'упасці', 'зайсці (аб сонцы, месяцы)', *паѓа* 'падаць', 'заходзіць', балг. *падна*, ст.-слав. *пасти* (*падж*) 'пасці, падаць'. Прасл. *pasti* (*padp*) (з і. -е. **pōd-*); паводле Махэка₂ (425), прасл. аснова *pad-* узнікла ў выніку налажэння асновы *ped-* (ст.-інд. *pādāyate* 'падае, ідзе', авест. *avapasti-* 'падзенне', *pasta-* 'які загінуў', ст.-в.-ням. *gi-fezzen* 'упасці') і *pōl-* (літ. *pūlti*, *pūolu*, лат. *pult*, *puolu*, ст.-в.-ням. *fallen*, суч. *fallen* 'падаць, пасці'). Мюленбах — Эндзелін (3, 206) збліжаюць з *под*, з лац. *pēs*, *pedis* 'нага', ст.-грэч. *πός*, гоц. *fōtus* 'тс'.

Пасці, *пасць*, *пасті*, *пастэ* 'пасвіць' (Яруш., Бяльк., Сл. ПЗБ), 'сцѣрагчы' (Мат. Гом.), *пасці вока* 'назіраць, цешыцца' (КЭС, лаг.), *пасцьця* 'пасвіцца' (Бяльк.), *пастысь* 'лётаць за ношчай' (Нікан.). Укр., рус. *пасту*, польск. *paść*, палаб. *post*, н.-, в.-луж. *paśc*, чэш. *pásti*, славац. *pást'*, славен. *pásti*, серб.-харв. *pásti*, макед. *pase*, балг. *pasa*, ст.-слав. *пасти*, *пасж*. Прасл. *pasti* 'пасці' з'яўляецца інфільтрацыяй італ. *pas-* 'тс', а італ. *pāstōr-io-s* 'пастух' дало прасл. мове *pastyr* (гл. *пастыр*), выцесніўшы ў гэтым значэнні балтыйскія па паходжанню *goniti*, *gonъ* (параўн. ст.-прус. *guntwei*, лат. *gīnti*, *ganīti*, лат. *dzīt*, *ganīt* 'гнаць', 'пасці', літ. *gānas*, лат. *gans* 'пастух') (Мартынаў, Язык, 64—65). Іншыя версіі, якія выводзяць прасл. лексему з і. -е. **pā(s)*-гл. у Міклашыча (232), Голуба — Копечнага (256), Брукнера (398—399), Фасмера (3, 215), Скока (2, 614—615), ці з **poH-s-/sk-* (Іванаў, Обще-

індоевр., прасл. і анатол., 172—174). Каралюнас (Балто-слав. сб., 281—288) даводзіць, што адпаведнікамі прасл. *pasti* з'яўляюцца лац. *pāscō*, тах. А *pās-*, В *pāsk-* і хец. *paḥš-*, а таксама літ. *pōsėti* 'шанаваць (ідалы)', *pōselėti*, *pūoseleti* 'карміць (клапатліва даглядаючы)', 'пялегаваць', лат. *pāsēt* '(празмерна) карміць', *pāsēt* 'пялегаваць, пестыць, шкадаваць, ахоўваць, адстойваць', *pāst* 'пялегаваць, клапаціцца'.

Пасці₂, *пасцьі* 'амаль' (бялын., Янк. 3; Юрч., Бяльк.). З рус. *почти*, якое з'яўляецца формай 2-й ас. загаднага ладу дзеяслова *почитать* (Праабражэнскі, 2, 118; Фасмер, 3, 349), пры гэтым *-чт'->-чц'->-с'ц'*.

Пасцілка 'пасцілка' (ТСБМ, Касп., Грыг., Бяльк.; КЭС, лаг.), 'прасціна' (Нас., Яруш., Гарэц., Касп., Мат. Маг.), 'подсціл саломы для скаціны' (Нас.). Да (*па*)*слаць* (*па-сцѣлю*) <прасл. *po-stblati* 'пасыпаць, рассяваць, раскідаць'. Семантычна блізкім да яго будзе лат. *tilināt*, *talīnāt* 'распрасціраць, пашырацца, быць раскладзеным'. Гл. таксама *посцілка*.

Пасціць 'пасвіць' (ТСБМ, Шат., Касп., Сл. ПЗБ). Да *пасці*₁ (гл.). Другі канчаток інфінітыва па аналогіі з *пастыціць* (гл.). Сюды ж *пасціцца* 'пасвіцца' (воран., паст., Сл. ПЗБ).

Пасцівіць 'пасвіць' (Яруш., Бяльк., Янк. 2; паўн.-усх., КЭС). Утворана ад *паства* (гл.).

Пасцьва 'пасьба скаціны' (Касп.). Другасны назоўнік, утвораны па ўзору *паства* ад *пастыціць* (гл.).

Пасцішка 'доўгая пуга ў пастуха' (Выг.). Да *пасці*₁ (гл.). Аб суфіксе гл. Сцяцко, Афікс. наз., 72—73. Аналагічна *свіцтушка*, *габлюшка*, *вітушка*.

Пасць 'пашча жывёлы, рот чалавека' (Нас.), *пастці* 'тс' (Бел. казкі). З прасл. *pad-tъ*, якое з *pasti* > *пастці*₁ (гл.).

Пастця 'пасьба' (паст., Сл. ПЗБ). Рэгіяналізм, утвораны ад дзеяслова *пасці*₁ і суфікса *-ьје*.

Пастцякаць 'зрабіцца кволым' (ст.-дар., Сл. ПЗБ; браг., петрык., Шатал.), бяроз. *пастэкаты*, драг. *пастікаты* 'тс' (Шатал., Выг.; Клімчук, вусн. паведамл.). Укр. валын. *стэклій* — пра дрэва ці іншую сцѣлаватую расліну, якая расце ў густым зарасніку: тонкую і высокую, бойк. *стеклій* 'шалёны'. Да *па-с-цячъ* <*цячъ* (гл.). Гэтакаса польск. *wściekły*, н.-луж. *šćakły*, в.-луж. *sćekły*, чэш. *vzteklý* 'шалёны' — апошняя, паводле Шмілаўэра (гл. Махэка₂, 706), звязваецца з дзеясловам ст.-чэш. *vztěci se* — пра цячэнне, плынь вады, а ў выпадку семантыкі, звязанай з шаленствам, — пра раптоўны прыплыў, як меркавалася, крыві ў галаву.

Пастцярожка 'засцярога, абачлівасць' (Нас., Бяльк.), *пастцярога* 'перасцярога' (ТС), *пастцяражавачь* 'пастцярагчы' (Ян.). З польск. *postroga* 'лёгка перасцярога, напамінанне', 'апека, клопат, ахова'. Падобна чэш. *postraha* 'ахова'.

Пасчванне, *посчванье* 'цкаванне сабакамі' (Гарб.). Са ст.-польск. мовы, параўн. *poszczwać* 'нацкаваць'.

***Пасшымэчваць**, драг. *посшымэчуваты* 'паскідваць, параскідаць' (Клім.). Генетычна да *шамэцець* 'шумець, шапацець', але семантыкай бліжэй да рус. кур., дан. *шешотну́ться* 'кінуцца'. Паходзіць з аргатычнай прыстаўкі *ше-* і *метать* 'кідаць' (Гараеў, 421; Фасмер, WuS, 3, 200; ён жа, 3, 427).

Пасыкнўца₁ 'паімкнўца што-н. зрабіць' (бераст., Сцяшк. Сл.), *пасыка́цца* 'выклікацца на якую-н. справу', 'кідацца' (Нас.), *пасыка́нне* 'парыў', *пасыка́ць* 'выстаўляцца наперад' (Нас., Дад.), 'соваць нос', *пасыкнўца* 'вытыркнўца' (Грыг.). Балтызм. Параўн. літ. *siekti* 'імкнўца', *pasiekti* 'дасягнуць (дасягнуць) мэты'. Сюды ж укр. *sikatisja* 'кідацца', 'прыдзірацца', 'спрабаваць зрабіць што-небудзь'.

Пасыкнўца₂ 'пахіснуцца' (ТС). Да *сікнўць, напрыклад, у выразе драг. *спэна сыкнўла* 'прастрэл у спіне' (Лучыц-Федарэц). Відаць, з *seknoti* <прасл. *sěkti* 'сячы'.

Пасылка 'прысланая ці высылаемая запакаваная рэч' (ТСБМ), як і ўкр. *посылка* 'тс' з рус. *посылка* 'тс'. Неалагізмамі з'яўляюцца серб.-харв. *пòшилька* і славен. *pošiljka* 'тс'. Больш старое *пасылка* 'пасыланне', польск. *posyłka* ў выразе *chloriec na posyłki* 'хлопец на пабягушках', чэш. *posilka* 'пасыланне каго-н. для выканання дробных даручэнняў', у бел. мове адбылася намінацыя выразу з прыметніка і назоўніка ў *пасыльнік* 'рассылны' (Нас.). Усе да *па-сылаць* <прасл. *po-sylati* 'пасылаць'.

Пасынак₁, *пáсынник* 'няродны сын для мужа ці жонкі ў сям'і' (ТСБМ, Нас., Маш., Клім., Касп., Бяльк., Ян.; КЭС, лаг.; Яшк. Назвы), *пасынчовы* 'прыёмны сын' (Мат. Гом.). Укр. *пáсинок*, рус. *пасынок* 'тс', 'прыёмны сын', ст.-рус. *пасынѣкъ* 'тс'; 'член княжай дружны', чэш. рэдкаўжыв. *pasypek* 'пасынак', серб.-харв. *пòсинак*, макед., балг. *пасинок* 'тс'. Прасл. *pasyněкъ*, якое складаецца з прэфікса *pa-* (са значэннем 'пад') і назоўніка *synъ-*, разам азначаючы 'несапраўднае тое, што называе другі член', як і ў балт. мовах (ст.-прус. *possons*, літ. *posūnis*) — 'нібыта сын, сапраўдны сын' (Борысь, Prefiks., 48; Фасмер, 3, 216). Сюды, відаць і *пáсынак* 'гарлавіна ў нераце, якая не дае магчымасці рыбе выбрацца з сеці' (Тарн.).

Пасынак₂, *пáсынник*, *пáсынкі*, ст.-дар. *пáсын*, драг. *пáсэньне* 'бакавы атожылак дрэва, памідораў, вазона' (ТСБМ, Нас., Мат. Гом., Бяльск., Бір., Клім., Сл. ПЗБ; Лучыц-Федарэц), 'зародак у качана капусты паміж ніжнімі лістамі' (Нас.), 'бакавы адростак сланечніка' (Ян.), 'прыток ракі, ручая' (Клім.), пух. 'адростак рога ў алень', ст.-дар. *пáсынне* 'парас-

нік' (Сл. ПЗБ), *пáсынкаваць* 'абчышчваць адросткі ў пазухах раслін' (Інстр. II). Да *пáсынак*₁ (гл.).

Пасыр 'драўляны вялікі штангенцыркуль, якім вымяраюць таўшчыню ствала' (Інстр. III; чач., Мат. Гом.) — скарачанае форма тэхнічнага тэрміна *пасамэтра*, ці *пасімэтра* 'тс'.

***Пасыртухі**, *посыртухі* 'блочкі, чапёлкі для падвешвання нітоў' (Уладз.). Паводле Петлевай (Этимология-1985, 18), рэканструюецца як прасл. *(po)-sьrti-uxa* <*sьrti-*, якое абазначае рух і паходзіць з і.-е. **ser-* 'цячы, рухацца', параўн. серб.-харв. *sъrtati* 'несціся, імкнўца', 'нападаць', 'бядзяцца', балг. *присрѣтам* 'марудна і карпатліва рабіць нешта', макед. *сртат* 'углядвацца, чакаць', польск. *siertac się* 'кідацца', каш. *sārnoc* 'уцячы', рус. *сёртатъ* 'пераступаць з адной нагі на другую' (Варбат, Этимология — 1975, 32—34). Сюды ж і ушацк. *съртoлицца* 'выконваць доўга цяжкую работу' (Нар. лекс.). Бел. лексема *посыртухі* адлюстроўвае ідэю руху — 'абарачальныя колцы'.

Пасыхаць 'сохнуць параўнальна невялікі час' (Шат.). Укр. *посихати* 'высыхаць, засыхаць', рус. *посыхать* 'засыхаць'. Да *сохнуць* (гл.). Семантыка бел. дзеяслова адрознівацца ад укр. і рус. дзякуючы прэфіксу *-ра*, які ў іх мае значэнне поўнай закончанасці дзеі безадносна да яе працягласці, а ў бел. дзея працягвалася ў невялікім прамежку часу.

Пасышчы у сказе: *На што гэты дзеткі? Свінкі пасышчы* (мін., Шн.). Няясна.

Пась 'пашча' (шум., Сл. ПЗБ). З формы *пасць* (гл.) <прасл. *pastъ* <*pad-tъ* <*pasti*, *padō* — гл. *пасці*, у якой *с'ц' > с'с'* (пра гэта гл. Карскі, 1, 360).

Пась-пась-пась — падзыўныя словы для авечак (маг., ДАБМ, к. 305). Гукапераймальнае. Пра генезіс падзыўных гл. Смаль-Стоцкі, Приміт., 66—67.

Пасьбіска 'паша' (шальч., Сл. ПЗБ) — калька з бел. *пасьбішча* (там жа) на ўзор польск. *pastwisko* 'тс'.

Пасэсар 'арандатар' (Шат.), ст.-бел. *посесоръ*, *поссесоръ* 'уладальнік, арандатар' (1598 г.) запазычаны са ст.-польск. *posesor* 'тс', якое з лац. *possessor* 'тс' (Булыка, Запазыч., 254).

Пасюль 'дасюль' (Шпіл., Нас.), *посюль* 'тс' (ТС), *пóсюль* 'тс' (ельск., Мат. Гом.; Янк. 2, Ян.). Утвораны з прыстаўкі *па-(но-)* <прасл. *po-* і прыслоўя *selě/seli* тут з карэнным *-и-*, якое пад уплывам вакалізму сіноніма *s(j)ud* <*sōdē* (ESSJ SG, 2, 576).

Пасютаць 'згубіць што-н. па дурноце, недагляду' (Калосьце, 1938, 4). Літуанізм. Параўн. літ. *pa-siūsti* 'ашалець, уз'юшыцца' (Вяржбоўскі, 879; Урбуціс, Baltistica, 1969, 5(1), 67; Лаўчутэ, Балтизмы, 70).

Пасяваць 'сеяць (доўга)', 'высяваць' (Ян.). Дуратыўны дзеяслоў, утвораны ад *сэяць* (гл.); пашырэнне суфікса *-ва-* ў сувязі з тым, што аснова дзеяслова заканчваецца на галосны (параўн. *быць*—*бываць*, *чуць*—*чуваць*). Прыстаўка *па-* тут мае значэнне 'вы-'.

Пасядаць, *поседати* 'валодаць' (Гарб., Нас.), ст.-бел. *посядати*, *поседати* 'тс' (1486 г.) запазычаны са ст.-польск. *posiadać* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 34). Сюды ж *посэсці* 'мець, атрымаць' (ТС).

Пасяджэнне, *пасэжанне*, *пасяжэнне* 'сход, нарада' (ТСБМ, Юрч., Яруш.) — калька з польск. *posiedzenie* 'тс', якое ад дзеяслова *posiedzieć* 'пасядзець'. Да *па-* і *сядзець* (гл.).

Пасядзельня 'памяшканне для збруі калгасных коней' (смарг., Сцяшк. Сл.). Да *сядло* (гл.). Аб суфіксе *-ня* гл. Сцяцко (Афікс. наз., 165). Прыстаўка *па-*, відаць, ад слова *памяшканне*, з якім ⁺*сядзельня* магло ўступіць у кантамінацыйныя адносіны.

Пасядзёня 'пасяджэнне' (шальч., Сл. ПЗБ). З польск. *posiedzenie* 'тс'.

Пасядзённе, *пасядзённіко* 'спакойная работа', 'бяседа' (Нас.). Утвораны ад дзеяслова *пасядзець* <*сядзець* (гл.). Сюды ж *пасядзёнкі*, *пасядушкі* 'наведванне каго-н. з мэтай прабавіць вольны час у размовах' (ТСБМ), маг. *пасядзёлкі* 'вячоркі дзяўчат-папрадух' (Жакава — Блінава, Пытанні бел. дыял.), *поседанье*, *поседзёнкі*, *поседзёнкі* 'тс' (ТС).

Пасядрыць 'пастарэць' (б.-каш., Мат. Гом.). Утворана ад прэфікса *па* (<прасл. *po-*) і ⁺*сядрыць*; апошняе з'яўляецца, магчыма, балтызмам, параўн. літ. *sidābras* 'серабро', *sidabūoti* 'серабрыць' пры ад'іэацыі рус. *поседеть* 'пасівець'.

Пасяк, *пасякі* 'суконная пасцілка, вытаная ў шырокія палосы' (смарг., ваўк., івац., Сл. ПЗБ; івац., Сл. Брэс.). Да *пас* (гл.). Аб суфіксе *-як* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 146.

Пасялда 'пасялуха' (лаг., Сл. ПЗБ). Утворана ад выразу *па сялу* (параўн., *пасялуха*) пры дапамозе суфікса *-да* (аб ім. гл. Сцяцко, Афікс. наз., 34—35). Да *сяло* (гл.). Аналагічна ўтвораны: *пасялень* 'гультай, які любіць хадзіць з хаты ў хату' (докш., Янк. Мат.; круп., бяроз., Сл. ПЗБ), *пасялін* 'тс' (КЭС, лаг.; маст., Сл. ПЗБ), *пасялуха* 'пахатуха, пляткарка' (КЭС, лаг.; Некр.), віл., шчуч. *пасялушніца*, чэрв. *пасельніца* (Сл. ПЗБ), *пасялэнда* 'асоба, якая любіць вечарам схадзіць да суседа пагаварыць' (КЭС, лаг.), а таксама *пасяльны* 'пасялень' (Клопава, Филол. сб., 1966, 146).

Пасяньні, *пысьяньні* 'да сягонняшняга дня' (Яруш., Нас., Бяльк.). Утворана ад прыназоўніка *па* і *сянні* 'сёння' (гл.).

Пасярód, *пасярéd*, *посерéd*, *пысьярéd* (ку), *пасярódкі*, *пасярódку*, *пасярédзіня*, *пасярédзіне*, даўг. *пасярédня* 'сярод, у сярэдзіне' (ТСБМ, Грыг., Нас., Гарэц., Шат., Касп.; КЭС, лаг.;

трак., даўг., Сл. ПЗБ; Мат. Гом., Ян., ТС). Укр. *посерéd*, рус. *посреду́*, старое *посеред*; польск. *pośród*, ст.-польск. *pośrzód*, н.-луж. *posrjež*, *posrježa*, ст.-чэш. *postřed*, *postřed*, славац. старое *postred*, славен. старое *posrēdi*, серб.-харв. *посрéd*, *posrēd*, ст.-слав. — серб.-харв. *посрѣдь*, ст.-слав. *посрѣдѣ*, *посрѣди*, *посрѣдоу*. Прасл. *po-serd-*. Да *па-* і *сярэдзіна* (гл.).

Патаёмны 'схаваны ад іншых' (ТСБМ, Нас., Шат.; КЭС, лаг.), *патаёмна* 'тайна, скрыта' (Гарэц., Касп.), *патаёмне* 'употай' (смарг., шальч., Сл. ПЗБ). З польск. *potajemny*, *potajemnie* 'тс' (Шат., 207); формы *патаёмна*, як і *патаёмна* 'употай' (Шат.), з'яўляюцца кантамінацыямі з польск. *potajemne* і рус. *затаёмно*, *потаёмный*.

Патаёнъ 'вялікі камень, якога не відаць з зямлі' (КЭС, лаг.). Уласна беларускае. Да *таіць*, *патаёмны* (гл.). Аб суфіксе *-ень* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 99—100. Сюды ж *патайнік* 'тс' (іўеў, Сл. ПЗБ), роднасным да якога з'яўляецца рус. арханг., сіб. *потаиник* 'падводны камень; града, грыва падводных камянёў, нябяспечная для караблёў'.

Патай 'тайна' (Нас.), *патайкі* 'употай' (раг., Сл. ПЗБ). З *упатай* або *у потай*. Да *таіць*, *таіцца* (гл.).

Патайнік 'паралюш' (Касп.), 'эпілесія' (бярэз., Сл. ПЗБ). У выніку семантычнага пераносу 'нешта патаёмнае, скрытае' > 'загадкавае, няяснае' > 'невядомае'. Табу. Да *тайна* (гл.) або, магчыма, рус. *потаинный* 'патаёмны'.

Патака, *патыка* 'густое, цягучае, слодкае рэчыва' (ТСБМ, Нас.), 'нектар' (Анох.), 'рэдка мёд' (Вешт., Маш.), слаўг., шчуч. 'чысты мёд, які выцек з сотаў' (Яшк., Бел. лекс., 167). Укр., рус. *патока* 'цукровая патака', 'мёд без воску', польск. *patoka* 'мёд, які выцек з воску', 'патака', чэш. *patoky* 'благое піва, якое ўжо выдыхалася', 'гушча з саладу', славен. *patoka* 'слабое віно', серб.-харв. *патока* 'слабая (апошняя) самагонка', балг. *патока* 'слабая ракія, сівуха'. Прасл. *patoka*, утворанае пры дапамозе прыстаўкі *па-* (<прасл. *po-*) ад *tekti* > *цячы* (гл.) (Мее, Études, 255; Міклашыч, 347; Фасмер, 3, 217; Махэк, 438).

Патакаць, 'паблажліва, нястрога адносіцца да каго-н., патураць каму-н.' (ТСБМ), *патакнучь* 'кіўнучь сцвярджальна' (Яруш.), *патакаваць* 'згаджацца' (КЭС, лаг.), *патакаўнік* 'патуральнік' (Нас.), *патачка* 'паблажка' (ТСБМ). Укр. *потака-тисся* 'згаварыцца', *потакайло*, *потакач* 'той, хто паддаквае', *потакувати* 'паддакваць'; рус. *потака́ть* 'патураць', *потака* 'прытворства, прыкідванне', ст.-рус. *потаков(ь)никъ* 'уступчывы, падатлівы', польск. *potakiwać*, *potakać*, *potaknąć* 'патакаць', чэш. *potakací slovo* 'слова, якімі мы пацвярджаем'. Утворана ад сцвярджальнай часціцы *так* (*такъ*, *тако*) пры дапамозе прыстаўкі *па-* (<прасл. *po-*) (Праабражэнскі, 2, 115; Фасмер, 3, 343; Варш. сл., 4, 801).

Патакаць₂ 'ткаць іншым матэрыялам' (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Відаць, з *падтыкаць* <*падаткнуць* (гл.).

Патакачы 'паплаўкі' (бых., Мат. АС). З *+патакач* 'той, хто патакае', а ў дадзеным выпадку паплавок хістаецца так, як тузае і хістаецца рыба. Да *патакаць*₁ (гл.).

Паталаніць 'пашанцаваць, пащчаслівіцца' (ТСБМ; акц., Мат. Гом.), *паталаніла* 'пашчэнсіла' (Нас.). Укр. *поталаніти* 'тс', рус. *поталанить* 'паспрыяць, паслужыць'. Усх.-славянскае. Да *талан* 'шчасце, знаходка, прыбытак', *таланить* 'удавацца', якія з цюрк. моў (параўн. тур., чагат. *talan* 'здабыча', казах. *талан* 'шчасце' (Міклашыч, Türk. El. Nachtr., 2, 169; Фасмер, 4, 14).

Паталач 'пасеў, вытаптаны свойскімі жывёламі' (Нас.), *паталочышча* 'выкачанае, вытаптанае месца на траве, пяску або снезе' (Сцяшк.), гом. *поталочыць* 'памяць рунь, траву, пасевы' (Выг.). Укр. *пато́лоч*, *потоло́ччя* 'вытаптанае засеянае поле', 'месца, дзе драпежнік з'еў сваю ахвяру', 'складзеныя для прасыхання каноплі', лемк. *патолоча* 'маленькае возера', рус. *пато́лока* 'вытаптаная пасевы'. Номен асті да прасл. *potelkti* > патаўчы (гл.). рус. *потолочь*, укр. *потовкты* 'патаптаць, патаўчы' (Борысь, Prefsiks., 19, 32—34).

Паталачыцца 'пацягнуцца, пайсці, пасунуцца' (Касп.), 'павалачыцца' (нясв., Сл. ПЗБ). У выніку кантамінацыі з *таўчыцца* і *павалачыцца*.

Паталашкаць 'скруціць' (жытк., Мат. Гом.). Відаць, да рус. *потолкать* з дэмінітуўным суфіксам *-аш-*.

Паталіць 'наталіць', 'насыціць', *паталяць* 'насычаць вадой', 'спачувальна адносіцца да больш слабых' (ТСБМ). Да *-таліць*, *наталіць*, *патоля* (гл.).

Паталок, *потолок*, *пато́лка*, 'столь' (жлоб., Мат. Гом.; гарн., Анім.), светлаг. 'верхняя частка рамачнага вулля', рэч. 'вышкі' (Мат. Гом.), рус. *потолок*, *пото́лка* 'тс'. Фасмер (3, 345) найбольш імавернай лічыць версію паходжання гэтага слова з **потолкѣ*, якое з *тъло* 'дно' і ў якасці роднасных прыводзіць літ. *patalas* 'ложак', ст.-прус. *talus* 'падлога', ст.-інд. *talam* 'раўніна', ст.-в.-ням. *dilla* 'дошка, масніца', лац. *tellūs* 'зямля', ірл. *talam* 'тс' (аналагічна Траўтман, 321; Зубаты, AfSIPh, 16, 417 і інш.). Пізані (RL, 1, 1950, 271) намагаецца вытлумачыць форму *потолок* з **полатокѣ* (якое з **полатѣ* — адпаведнік лац. *palatum* 'скляпенне'); Паэта (Atti della Accademia nazionale dei Lincei, 359, серыя 8, Roma, 1973, 7—12) слова *потолок* выводзіць з **pod-tolokѣ*, якое ад *толочь* 'таўчы' — непераканаўча.

***Патанá**, *патонá* 'пляткар, балбатун', *патоніэти* 'вярзці недарэчнасці, бязглуздзіцу', 'балбатаць' (Бес.). З венгерскай

мовы, параўн. венг. *pattanás* 'трэск, шчоўк' *pattani* 'трашчаць, шчоўкаць, ляскаць'.

Патапéц, *потопéц*, *потопóк* 'грузіла', 'паплавок' (ТСБМ, Крыв.; паўн.-усх., КЭС; Касп.), *патапы* 'грузіла' (лід., Сл. ПЗБ). Да *таніць* — *таніць* (гл.). Ізасема або семантычная калька з літ. *grimždas* ці *gramždiklis* 'грузіла', якія ад *gramždinti* 'тапіць, пагружаць', *grimždėti* 'загразаць, тануць, тапіцца'.

Патапéча, *потопéча* 'багна, забалочанае месца' (Яшк., Бяльк., Инстр. I, Мат. Гом.). Да *таніць*, *таніцца* (гл.). Параўн. іншыя семантычна блізкія лексемы: *тапіла*, *тапілы*, *тапіна* (Талстой, Геогр., 169—170). Аб суфіксе *-еча* гл. Сцяцко, Афікс наз., 40.

Пата́пцы, *потáпцы*, *потáпці*, адз. *потáпец*; *потáпыць* 'крышаня ў ваду, малако, квас, боршч кавалачкі хлеба ці сухароў' (Вешт., Маш.; глус., Янк. Мат.; Сержп., Грам.; ганц., калінк., Мат., Сл. ПЗБ; пін., лун., Сл. Брэс.). Укр. палес. *потáпци* 'тс'. Відаць, да *+патопец* 'тое, што патоплена' — кавалачкі хлеба топяцца ў вадкасці. Да *таніць* (*таніць*) (гл.). Канчаткова лексема набыла форму пад уплывам слова (імя) *Патап* (параўн. *іванчык* 'вантрабянка').

Патарáніць 'панесці' (карм., Мат. Гом.). Да *патарыба́ніць* (гл.).

Патаргава́ць 'нацерці (бульбы)' (трок., Сл. ПЗБ). Да *торгаць* 'драць' (гл.). Наяўнасць узрыўнога *г'* можа сведчыць на карысць запазычання з польск. *potargać* 'надраць'.

Патаройка́цца 'паспрачацца' (докш., Янк. Мат.). Да *таройка́цца* (гл.), якое, магчыма, звязана з прасл. *terti* (гл. Куркіна, Этимология-1980, 24—25), параўн. польск. *tarac* 'балбатаць' ці рус. *тарары́ка* 'балбатун'. Суфікс *-ойк-* надае семантыцы экспрэсіўнасць, і з-за дыфтонга можна меркаваць аб балтыйскім паходжанні слова — параўн. літ. *taŕti* 'гаварыць', *tarŭti* 'тс'. Параўн. таксама бел. *дзе́йкаць* 'плявузгаць'.

Патаркні́ць, *патархні́ць*, 'крануць' (Сцяшк.). Да *торкаць* (гл.) <прасл. *tork-ati* (Фасмер, 4, 83); роднаснае да яго літ. *tŭrkterėti* 'штурхнуць' (Буга, РФВ, 75, 151).

Патармасі́ць 'патрэсці за валасы', 'пацягаць', 'паштурхаць' (Нас.). Да *тармасі́ць* (гл.), якое не мае канчатковай этымалогіі (гл. Фасмер, 4, 84; Скок, 1, 441; Махэ́к₂, 651).

Патароча́ 'здань, пудзіла, міфічная істота з жудасным тварам і вытрашчанымі вачыма' (чач., Нас. Сб., Бір. Дзярж.), 'пудзіла', 'лупаты чалавек' (Нас.). Укр. *поторóча* 'прывід, страшыдла'. Напрошваецца суаднясенне з рус. *вы-таращить* (глаза), польск. *wytrzeszczyć*, чэш. *třeštití* 'вытрашчыць вочы', якія Махэ́к₂ (657) супастаўляе з генетычна роднасным літ. *pastėrti* 'уставіцца (вачыма)'. Можна дадаць яшчэ *pa-stėrti* 'скарчанець, адубець'. Паводле Махэ́ка, у славян была аснова

ster- з суфіксам *-sk-ati* (інтенсіў), у якой пачатковае *s-* адпала ў выніку дысіміляцыі са *-sk-* і **ter-skati* перайшло ў групу на *-iti* > *teršćiti*; рус. *тарашить* паходзіць з окаючых гаворак < *то-рошить*.

***Патароча**₂, драг. *потороча* 'той, хто настойліва працягла час гаворыць пра адно і тое ж' (Лучыц-Федарэц). З дзеяслова *торочытэ* 'гаварыць доўга пра адно і тое ж, несці лухту', укр. *торочити* 'тс', якія можна суаднесці з рус. наўгар., цвяр. *торошиться* 'дарма збірацца' і з серб.-харв. *трáскати* 'несці лухту'. Праславянскі архаізм.

Патароча₃ 'няшчасце ў дарозе' (усх.-маг., КЭС), рус. кур. *потороча* 'сустрэча, выпадак, падзея, прыгода', смал. 'выскачка, які ўсюды ўткне свой нос', пск. *поторочье* 'перашкада', цвяр. *торчáтыся* 'перашкаджаць сваёй прысутнасцю', чэш. містршыцк. *trčí to do tvého?* 'гэта табе перашкаджае?', — усе ўзыходзяць да прасл. *tǫrčati* 'стаяць, вытыркаючыся ўверх ці наперад', 'цягнуцца ўверх' > *тырчáць* (гл.) (Варбот, Этимология-1979, 5—6).

Патароча₄ 'бура' (Сержп.), рус. арханг. *тóрок, тóрох* 'бура ў моры, шквал'. Міклашыч (359), Фасмер (4, 84) звязваюць гэта слова з *торкаць* (гл.).

***Патарчка**, ст.-бел. *потарчка, потаржка* 'сутычка' (XVII ст.) запазычана са ст.-польск. *potarczka* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 66); *потаржка* — у выніку кантамінацыі слоў *потарчка* і *поражка* 'паражэнне'.

Патарчáка, *патырчáка* 'кол, палка, якія тырчаць у плоце, з зямлі' (ТСБМ, Янк. 2; КЭС — Сачанка), 'стрэмка' (глыб., Сл. ПЗБ), 'замінка', 'непатрэбная рэч' (Бір. Дзярж.), *патарчáчына* 'невідочная з зямлі ці з багна абгніўшая дзеравіна' (КЭС, лаг.). Да *тырчáць* (гл.). Роднасныя рус. усх. *потóрча*, пск. *потóрчевина* 'палка, ражон, шост, уваткнутыя ў зямлю'.

Патарыбáніць 'бегчы' (Інстр. III). Да прасл. *terti* (Куркіна, Этимология-1980, 24) > *terati* 'гнаць, бегчы' (в.-луж. *čerić* 'лавіць', ст.-чэш. *potěriti, vtěriti* 'неадступна ісці, бегчы за кім-н.', славен. *těriti*), якое пазней набыло экспрэсіўныя суфіксы — *патарáніць* (гл.), *патарабáніць* — магчыма, пад уплывам цюрк., параўн. тат. *daraban* 'барабан' > *гарабан* 'тс', *тарабáніць*: вяц. 'біць, барабаниць', бел. 'моцна стукаць', 'хутка несці нешта вялікае', польск. *potarabanić* 'ісці з цяжкасцю', усх.-чэш. *tarabit* 'несці з намаганнем'. Аб мене *a* > *ы* гл. Карскі, 1, 103.

Патасёк 'частка нямецкага калаўрота, да якой прымацоўваецца кудзеля' (Уладз.). Да *пóтась* (гл.).

Патаскúха, 'публічная жанчына' (Мядз.), добр. 'пасялуха' (Мат. Гом.). Відаць, з рус. *потаскúха*; параўн. яшчэ *потаскнáя, потаскúша, потаскúнья* 'тс'.

Патаскúха₂ 'парушэнец парасоністы, *Chimaphila Pursh. umbellata* (L.)' (ігн., Сл. ПЗБ). Відаць, да *патаскúха*₁. Матывацыя: паўзучае карэнішча расліны цягнецца, па-руску «ташціцца».

Пататúй 'удод, Урпра *erops* L.' (Інстр. II) прымыкае да рус. *потатúйка* 'тс'. Фасмер (3, 343) услед за Гофманам (379) і Гаравым (1901, Дад. 1, 37) дапускае аноматапеічнае паходжанне, параўн. *τυτό γλαύξ* 'разнавіднасць савы' (Гесіхій), літ. *tūtūoti* 'дудзец', *tutlīs, tutūtis* 'удод', новав.-ням. *tuten* 'дудзец'.

Патахіць 'упіхнуць' (шалч., Сл. ПЗБ). Да *тахúць* 'гаціць, пракладваць дарогу праз балоцістае месца' (ТСБМ), якое да прасл. *patiti* — глухога варыянта прасл. *batiti/batati* 'стукаць, удараць' (гл. SP, 1, 194; Трубачоў, Эт. сл., 1, 164—165) — з устаўным суфіксам *-x-* аднаразавага значэння, параўн. *+pataxati*.

Патáш 'рэчыва са шчолачнымі ўласцівасцямі' (ТСБМ), ст.-бел. *поташэ* 'тс' (1605 г.) запазычаны са ст.-польск. *potasz, potaż* 'тс', якія з ням. *Pottasche: Pott* 'гаршчок' і *Asche* 'попел' — у гаршках са спаленых раслін выварвалася соль (Булыка, Лекс. запазыч., 141; Ключе-Гётцэ, 453). Сюды ж *паташоўка* 'вялізная бочка для збожжа' (лях., Янк. Мат.) — раней, відаць, у такіх бочках захоўваўся паташ.

***Патвар**, ст.-бел. *потварэ, потварь* (XV ст.) 'паклёп', *потварца, потворца* (1507 г.) 'паклёпнік', *потварить* 'паклёпнічаць' (Гарб.) запазычаны са ст.-польск. *potwarz* і *potwarca* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 38 і 125), якія да прасл. *potvorę, tvoriti* > *тварыць* (гл.).

Патвóр, *потвóр* 'паблажлівасць', 'пяшчота' (в.-дзв., Рам. 8; рэч., Маш.), *патвóра* 'паблажка, патуранне, песты, свавольства, дудыкі' (Гарэц., Юрч., Нас.), 'свавольнік' (Юрч.), 'упарты' (Нас.), *патвóрства* 'упартасць', 'паблажка', *патварáць* 'патураць' (Шат.), *патвóрыць* 'разбэшчваць, псаваць' (Нас., Гарэц.), 'упарціцца пры выхаванні' (Нас.), *патворыцца* 'псавацца ад паблажак' (Гарэц.). Укр. *потвóр, потвора* 'страшыдла, бэба', рус. *потвóры* 'чары', *потворíть* 'зачараваць, змяніць', ст.-рус. *потворити* 'палепшыць, стварыць нанова', 'зачараваць' *потворэ* 'вядзьмарства'; польск. *potwór, potwora*, чэш. *potvora* 'пачвара'. Да *na-* (<прасл. *po-*) і *тварыць* (<прасл. *tvoriti* 'рабіць незвычайнае'). Аналагічна літ. *padarai* 'чары' < *darýti* 'рабіць' (Праабражэнскі, 2, 116; Фасмер, 3, 344). Гл. таксама *пачвóра*.

Патзáх 'каша з ячных круп' (бар., Сл. Брэс.). Відаць, з *панцáк* (гл.).

Паткáнне 'ніткі ў чаўнаку для ткання' (нараўл., Мат. Гом.). Утворана з прыстаўкі *па-* (прасл. *po-* са значэннем заканчэння дзеі) і *тканне* < *ткаць* (гл.).

Паткаць 'сустрэць' (Яруш., Нас.), *патканне* 'сустрэча' (Нас.). Польск. *potkać* (*się*), *spotkanie*, чэш. *-tkati* (*potkati, setkati se*) 'тс', ст.-чэш. *potka* 'сустрэча'. Да прасл. *tǫk-* (<i>-e. *tukh-): чэш. *se-tkati se* 'сустрэць' (<*sě-tǫk-*) — ст.-грэч. *συν-τυχάνω* 'сустракаю', у якім само *τυχάνω* азначае 'выпадкова сустрэцца' (Брукнер, 571; Махэк₂, 644).

Патлаты 'кудлаты, калматы' (ТСБМ, Некр.). Укр. *пáтла, патлáтий*, рус. паўд. *пáтла*, мн. лік *пáтлы*, сеўск. *пáдла*, 'тс', *пáтлать* 'матляць'. Можна меркаваць, што крыніцай паходжання гэтага слова ці пасрэднямі з'яўляюцца цюрк. мовы, параўн. тур. *patlak* 'разбіты, трэснуты, расколаты'.

***Патлáchаны**, *поглаченъ* 'разбіты' (Карскі, Труды, 338). Да ц.-слав., ст.-рус. *по-тлачити* 'выраўняць', польск. *tlóczyć*, чэш. *tláčit*, славац. *tlacit'* 'націскаць, выціскаць, ціснуць'. Прасл. *tolčiti* (Махэк₂, 644) / *tǫlkti/telkti* > *тайчы* (гл.).

Патлúмiць, 'пабалакаць, пагаварыць' (Нас.). Да *тлúмiць* 'прамерна дакучаць гаворкай, шумам', 'марочыць, задурваць галаву', *тлúмны* 'шумны, гаманлівы', *тлум.* 'шум, гоман' (Шамякін), якія да польск. *tlumić, tłumny, tłum* <прасл. *tǫlp-m* (Брукнер, 572), роднаснага да польск. *tlópić* <прасл. *tǫpra/typra* > бел. *на-тоўп.* Семантычны пераход 'натоўп' > 'шум, гоман', як у *гоман* (прасл. *gomonъ* <гоц. *gamān* 'натоўп') (Мартынаў, вусн. паведамл.).

Патлумiць₂, *-цца* 'падавіцца (у праклёнах)' (Шат.). Укр. *потлумiти* 'заглушыць, задавіць', 'пабіць', 'знішчыць'. Да *тлúмiць* (гл.). Запозычаны з польск. *tlumić* (чэш. *tlumiti* з польск.). Польск. і славац. *tlmit'* з прасл. *tǫlmiti*, роднаснага да літ. *stelbti* 'заглушаць ценем (аб раслінах)', *stilbti* 'слабець, гінуць ад заглушэння', якое адпавядала б літ. фактытыву *stilbinti 'рабіць, каб што-небудзь слабела' (Махэк₂, 646).

Патляя 'чапяла' (мазыр., Мат. Гом.). У выніку кантамінацыі лексем *патэльня* і *чапляя* (гл.).

Паток, *патока* 'ручай, рака з вузкім рэчышчам і бурным імклівым цячэннем', 'струя' (ТСБМ, Нас.). Укр. *потiк*, рус. *поток*, польск. *potok*, чэш., славац. *potok*, славен. *rǫtok, rǫtok*, ст.-слав. *потокъ*. Прасл. *potokъ*. Да *цячы* (гл.). Жан. род у *патока*, як *затока* ці *рака*.

Патобля 'спагада, спачувальныя адносіны да слабейшых', 'патуранне, воля, свабода', 'задаволенасць, заспакоенасць' (ТСБМ, Шат.; стаўб., Сл. бел. фраз.; лях., шчуч., Сл. ПЗБ), 'палягчэнне', 'міласць, ласка' (Яруш.), 'непрыемнасць, скруха' (Сцяшк.), *патолiй* 'патуранне' (Зяньк.). Утворана пры дапамозе прыстаўкі *па-* ад прасл. *toliti* (укр. *у-толiтися* 'здаволіцца', рус. *у-толiть* 'тс', 'напатоліць', славен. *tǫliti* 'уціхаміраваць, суцішаць', серб.-харв. *у-тǫлити* 'сціхнуць', балг. *утолявам* 'суцішаць', ст.-слав. *оу-толити* 'угаворваць, спакушаць,

схіляць', 'слухацца, падкарацца'), роднаснага да літ. *tilti* 'змоўкнуць', *tildyti* 'прымусіць маўчаць', *tylėti* 'маўчаць', *tylā* 'маўчанне', лат. *tilināt* 'патураць (дзіцяці)', ст.-ірл. *tuilim* 'сплю', ст.-в.-ням. *stilli* 'ціхі' (Фасмер, 4, 71).

Патом₁, *потым*, драг. *потом* 'але, але ж, усё ж, аднак, а ўсё ж' (Янк. 1, Шат., Сл. ПЗБ; докш., Янк. Мат.), 'потым' (Шат., Янк. 1). Укр. *пóтим*, рус. *потóm*, польск. *potym*, луж. *rótym, potymzo* н.-луж. *potu*, чэш. *potom, poté*, славац. *potom, poton, potemáj*, славен. *potém*, серб.-харв. *pǫtom*, балг. *pótem*. Прасл. *potomъ*, утворанае з *po* і *M*. скл. займенніка *to* 'тое' (ESSJ, SG, 2, 578). Бел. *патым* — кантамінаваная форма з *патом* і польск. *potym* Сюды ж *патомны* 'будучы' (Касп.).

Патом₂ 'стамленне' (Касп.). Аддзяяслоўны назоўнік. Да *па-тáмицца* 'стаміцца', як *патоn* ад *патапицца* і да таго пад.

Патомак 'нашчадак' (ТСБМ), *патомства* 'маладое пакаленне', 'людзі будучых пакаленняў' (ТСБМ, Instr. I, чэрв., глыб., віл., Сл. ПЗБ). Рус. *потомок*, ст.-рус. *потомъкъ*, польск. *potomek*, чэш. *potomek*, славац. *pototok*, балг. *потомък* 'тс'. Утворана ад прасл. словазлучэння *po tomъ* 'пасля таго' (Младэнаў, 498; Праабражэнскі, 2, 117; Голуб — Копечны, 288; Фасмер, 3, 345). Махэк₂ (475) выводзіць гэта слова з прыметніка *potomni* (як *dnešni* > *dnešek*), якое з *potom*.

Патони 'грузіла' (брасл., Сл. ПЗБ) — назоўнік (мн. л.) ад *пато́нуць* 'затапицца' (докш., в.-дзв., Сл. ПЗБ). Да *танiць/танiць* (гл.).

Патоп 'разводдзе, паводка', *патопа* 'патоп, непразная гразь' (Нас., Бір. Дзярж.), 'балоцістае месца' (Нас.). Укр. *потоп* 'патоп', *потопа* 'паводка', рус. *потоп*, пск., цвяр. *пóтоп* 'разліў, паводка', польск. *potop*, чэш., славац. *potopa*, славен. *potòp*, серб.-харв. *pòton*, макед., балг. *потоп* 'патоп', 'разводдзе'. Прасл. *potop(a)* <*potopiti* <*topiti* > *танiць* 'патопаць' (гл.).

Патоп₂ 'стаптаны агарод' (ганц., Сл. ПЗБ). Да *(па-)тан-таць* (гл.).

Патопiч 'грузіла' (віл., Сл. ПЗБ). Да *па-танiць* (*па-тан-ляць*). Аб суфіксе *-iч* (са значэннем 'прадмет дзеяння') гл. Сцяцко, Афікс. наз., 45.

Патопiчы 'багна' (пух., Сл. ПЗБ). Да *па-танiць* <*танiць/танiць* (гл.). Аб суфіксе *-iч* са значэннем 'прадмет — вынік дзеяння' гл. Сцяцко, Афікс. наз., 45.

Паторгаць 'патрэсці, патузаць, пашморгаць' (Нас.), 'пацягаць' (віл., Сл. ПЗБ), 'паштурхаць' (Нас.), *паторхаць* 'пакалыхаць' (круп., Сл. ПЗБ), *поторкаты* 'брыкнуць (аб кані)' (Сцеп.). Да прасл. *tǫrgati* > *торгаць* (гл.).

Паторкаць, *пату́ркаць*, *пато́рнуць* 'пасадзіць (расаду, цыбулю)' (даўг., брасл., в.-дзв., рас., Сл. ПЗБ). Семантычная

калька з літ. *radiegti* 'пасадыць' і 'калоць'. Генетычна адносіцца да *tork-ati* > *torkaць* (гл.).

Патос 'пласт (сена)' (ветк., Мат. Гом.). Роднаснае да *stos* (гл.), у якім *s-* разумелася як прэфікс і змянілася на *pa-*.

Патоўпіць, -ца 'змясціць, -цца' (Шат.). Балтызм. Параўн. літ. *talpa* 'аб'ём, ёмістасць', лат. *talpa* 'памяшканне', літ. *tūpti* 'змяшчацца, уваходзіць', *tūlpinti* 'даваць месца, змяшчаць', лат. *tūpti* 'тс'. Роднаснае з прасл. *tǫlpa/tǫlpa* 'натоўп'.

Патрабізна 'неабходнасць' (Нас.), ст.-бел. *потребізна* 'патрэба' (1388 г.) запазычана са ст.-польск. *potrzebiza* 'тс'. Параўн. таксама ўкр. *потребізна* 'тс'.

Патрабіць 'пакараць смерцю' (Шн. 2). Параўн. ст.-рус. *potrǫbiti/potrēbiti* 'знішчыць', рус. *ис-требить* 'тс', якія звязаны з дзеясловам *трѣбовати*: серб.-харв. *тријѣбити* 'чысціць', славен. *trēbiti* 'чысціць, карчаваць', польск. *trzebić* 'тс', в.-луж. *trjebić* 'пакладаць', н.-луж. *třebiš* 'карчаваць, расчысчаць'. Да прасл. *terb-*, якое на ўсх.-слав. моўнай тэрыторыі дало *тереб-*, параўн. рус. *теребить* 'церабіць', а формы з *треб-* запазычаны з ц.-слав. мовы.

***Патрабілка**, брэсц. *потрѣбілка* 'магазін' (Сл. Брэс.). У выніку намінацыі рус. словазлучэння *магазин потребительской кооперации*.

Патрабляць 'выкарыстоўваць' (Нас.). З рус. *потреблять* 'тс'.

Патрабяскі 'косткі з якіх абрэзана мяса' (бар., Сл. ПЗБ). У выніку кантамінацыі лексем: польск. *podroby* 'вантробы', бел. *вантробы* і польск. *drobiazgi* 'дробязі'.

Патрава, *потрава* 'знішчэнне травы, пасеваў жывёлай' (ТСБМ, Нас., Грыг., Мядзв., Касп., ТС; лаг., в.-дзв., Сл. ПЗБ), брэсц. *потравяный* 'з'едзены' (Сл. Брэс.). Рус. *потрава* 'патрава', ст.-рус. *потравити* 'паспасваць пасевы', серб.-харв. *пдтра* 'тс'. Да *trava* (гл.) < прасл. *trava*, якое спачатку абазначала 'харч, страву для людзей', корм для жывёлы', а пасля 'трава', 'пэўныя віды траў' (Брукнер, 575; Скок, 3, 494), а 'корм для чалавека' — *страда* (гл.). Лексема *trava* — аддзяслоннае ўтварэнне (ад *truti, trovǫ*, як *slava* < *sluti, slovo*). Пазней ад *trava* ўтварылася *traviti*: польск. *trawić* 'знішчаць', 'выдаваць', 'ператраўляць', 'цкаваць' і інш., а таксама іншая ступень чаргавання — серб.-ц.-слав. *трыти, трыж* 'церці, сцірацца', балг. *трия* 'тру, выцраю', ц.-слав. *троути* 'знішчаць'. З *traviti* пры дапамозе прыстаўкі *pa-/po-* і ўтварыліся *патравіць* 'знішчыць', *патрава* 'знішчэнне'.

Патрава₂ 'страда, ежа (пераважна з травы)' (ТСБМ, Мядзв., Яруш., Шпіл., Гарэц., Касп., Сцяшк., Сл. ПЗБ, ТС), 'вадка ежа' (Сл. ПЗБ), 'скаромная ежа' (Шн. 3), 'вараная (гатаваная) ежа' (Нас.), 'блюда' (бяроз., Сл. Брэс.). Укр. *потрава* 'ежа, блюда', рус. зах., калуж.-маск. *потрава* 'страда,

ежа', якое Даль (3, 934) выводзіць з польск.; ст.-рус. *потрава* 'збіранне сена, корму'; польск. *potrawa* 'ежа, блюда', *potraw* 'атава (трава)'; чэш., славац. *potrava* 'ежа, харчаванне', 'прадукты', 'корм (для жывёлы)', серб.-харв. *пдтравнина* 'плата за выпас'. Да *патравіць*, якое з *po-traviti* 'ператравіць, ужыць', 'карміць травой', 'знішчаць'. Гл. таксама *патрава₁*.

Патрактаваць 'пачаставаць' (Шат.). З польск. *potraktować* 'тс', 'зрабіць, уладкаваць', якое да *traktować* < італ. *trattare* 'пачаставаць' (якое з лац. < *trahere, tractum* 'цягнуць'), *tratto* 'шлях', *trattoria* 'карчма (ля дарогі)'. Гл. таксама *патрактаваць*.

Патранат 'апякунства; выхаванне дзяцей-сірат пад кантролем дзяржаўных органаў' (ТСБМ), ст.-бел. *патронатъ* 'апякунскае таварыства' (XVII ст.). Запазычана са ст.-польск. *patronat* 'тс', якое з лац. *patronatus* 'патранат, правы патрона'.

***Патрандэля**, пін. *потрондэля* 'балбатуха' (Сл. Брэс.). Параўн. чэш. *trandati* 'разбалабоніць', якое ўтворана пры дапамозе суфікса *-nd-ati* ад **tratořiti* — яму адпавядае рус. *тараторить* < прасл. *tor-tor*; параўн. літ. *tařti* 'прамаўляць', 'гаварыць', хецк. *tar-* 'гаварыць' (Махэкэ, 649). *Потрондэля* — экспрасіўнае слова, як і драг. *тарандоха* 'балбатуха'.

Патранташ 'сумка з гнёздамі для патронаў' (ТСБМ). З польск. *patrontasz* ці з рус. *патронташ*, якія з ням. *Patrontasche* (Варш. сл., 4, 88) ці *Patrontasche* (Фасмер, 3, 218).

Патрапкі, патрапкі, патрапкі 'пакулле' (нараўл., ветк., Мат. Гом.), калінк. *пдтрубки* 'тс' (Сл. ПЗБ). Рус. *патрепки* 'адыходы пры трапанні льну', укр. чарніг. *потрпінки* 'кавалкі льну, якія адпадаюць пры трапанні яго траплом'. Параўн.-усх.-славянскае. Узнікла паводле мадэлі *pačesъ* (якое ад *pačesati*) з сінанімічнымі варыянтамі на *-ъкъ, -ъка, -ъје* (Борысь, *Prefixs.*, 29) ад *potrepati* (там жа, 33). Да *трапаць, патрап'е*, (гл.).

Патрапа 'выдатак' (ТСБМ, Яруш.). Укр., рус. *потрапа* 'тс', польск. *potrata* 'страта, шкода', чэш., славац. *potrat* 'выкідыш, аборт'. Паўночнаславянскае. Утворана ад *po-tratiti* пры дапамозе суфікса *Nomen acti -a*. Да *траціць* (гл.).

Патраўка 'страда, яда', 'веращачка' (ТСБМ, Некр.; ганц., Сл. Брэс.), 'мачанка' (Янк. 2), 'соус, прыгатаваны з рэшткаў валовага мяса' (Нас.), 'рэдкае страва з мясам, падкалочаная мукой', ганц. 'падліўка' (Сл. ПЗБ). Як і ўкр. *потраўка* 'блюда з розных кавалкаў мяса з даданнем кавалкаў каўбасы' — з польск. *potrawka* 'адваранае мяса пад соусам'. На ўсходзе Беларусі *патраўка* адрозніваецца значэннямі: хойн. 'зацірка', рэч. 'бульён', браг. 'суп з мукой і ягадамі або грыбамі', хойн. 'халадзец', хойн. *потраўка* 'цура' (Мат. Гом.).

***Патраўна, потраўно** 'крута (асадыць касу)' (ТС). З *пад траву* — тады каса рэжа траву ніжэй.

***Патраха́ць**, *потроха́ты* 'патрэсваць бараной пры баранаванні' (Выг.). Новаўтварэнне ад *трэ́сці* (гл.), якое да прасл. *tręsli, tręsq*: укр. *потряхати* 'патрэсваць', рус. *тряхну́ть, тряха́ть*, польск. *potrząchnąć, potrząchać* (Сабалеўскі, РФВ, 64, 104; Брукнер, KZ, 43, 304; Фасмер, 4, 113). Аднак нельга растлумачыць дублетнасць *x/c*.

Патрахі́, *пáтрахі, пóтрахі, пóтрохі, пóтрох* 'вантробы' (маладз., глус., Янк. Мат.; КЭС, лаг.; ТС; Чач.), *пáтрашыць* 'выварочваць вантробы' (Касп., Нас.; КЭС, лаг.), *патрашыць* 'вымаць вантробы' (ТСБМ, Шат.), даўг. *патрушыць* 'патрашыць (куруцу)' (Сл. ПЗБ), віц. *патырышыць* 'раздзяляць тушу на часткі' (Шн. 2). Укр. *пóтрых, потрушо́к, потрухі́, потрушити, патроха́ти*, рус. *пóтрых, потроши́ть*, польск. *patrochy* 'тс'. Да *троха, трошкі, трохі* (гл.). Аналагічна польск. *podrobki, podróbce* 'патрахі' > *drobny* 'дробны', ням. *Gänseklein* 'гусіныя патрахі' <...*klein* 'малы' (Брукнер, 576; ён жа, KZ, 43, 304; Праабражэнскі, 2, 117; Фасмер, 3, 346). Сюды ж кам. *потроша́нка* 'вантрабянка' (Сл. Брэс.).

Патра́хнуць 'згніць, спарахнець' (Ян.). Відаць, да *труха, трухнуць* (гл.), аднак цяжка растлумачыць *-ra-* замест *-ru-*. Можна дапусціць уплыў рус. *драхну́ть* 'старэць'.

Патрахтава́ць 'пачаставаць' (трок., Сл. ПЗБ). Да *патрактава́ць* (гл.). Аб мене *к>x* гл. Карскі, 1, 373—375.

Патрон₁ 'апякун свабодных, бедных грамадзян', 'абаронца горада, абшчыны', 'адвакат-абаронца', 'гаспадар фірмы, начальнік', 'святы', 'дзень анёла' (ТСБМ, Нас.), ст.-бел. *патронъ* 'заступнік, абаронца' (1556 г.). Запазычана са ст.-польск. *patron*, якое з лац. *patrōnus* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 23).

Патрон₂, ветк. *патрона* 'гільза з капсулем, зарадам і куляй або шротам' (ТСБМ, Мат. Гом.). З польск. *patron, patrona* 'тс'. Не выключана магчымасць другаснага запазычання з рус. *патрон* 'тс', якое праз ням. *Patron* прыйшло з франц. *patron* < с.-лац. *patrōnus* 'абалонка снарада'. Этымалагічна тоеснае з *патрон*₁ (гл.).

Пáтрубак₁ 'кароткая труба, адвод ад асноўнага рэзервуара' (ТСБМ). З рус. *пáтрубок* 'меншае адгалінаванне трубы'. Утворана на рус.-моўнай тэрыторыі пры дапамозе прыстаўкі *па-* (<прасл. *-ra*) і суфікса *-ѣкъ* ад *труба́* (гл.).

Патрубак₂ 'салавей заходні' (Инстр. II). Няясна.

Пáтрубля 'вотруб'е (ігн., Сл. ПЗБ). У выніку кантамінацыі балтызму *насéi* і бел. *вотруб'е* (гл.). У канцы слова *-л-* з *-й-* (<прасл. *-bje*).

Патрудáць 'перахварэць' (паст., Сл. ПЗБ). Да *трудзіць* (гл.). Прэфікс *па-* па ўзору літ. *pa-siřgti* 'пахварэць (пэўны, працяглы час)' — *siřgti* 'хварэць'.

Патру́ль 'невялікі ўзброены атрад або судна, самалёт для

нагляду за парадкам і бяспекай' (ТСБМ), 'вартавы' (брасл., Сл. ПЗБ). З устарэлага польск. *patrul* або з рус. *патру́ль* 'тс', якія праз ням. *Patrul* прыйшлі з франц. *patrouill* 'дазор'.

Патрупяшы́ць 'пагнісці' (ваўк., Сл. ПЗБ), *патрупéхнуць* 'струхлець' (ветк., Мат. Гом.). Генетычна роднасныя з *труха́* (гл.), тады *-ne-* можна ўспрымаць як экспрэсіўны дзеяслоўны суфікс. Есць падставы таксама суаднесці бел. лексемы з *труп*, якое, паводле Зубатага (AfslPh, 16, 416); Младэнава (там жа, 36, 132), Бугі (РФВ, 75, 151), Брандта (там жа, 25, 31), Мюленбаха — Эндзеліна (4, 226 і 248), суадносіцца са словам *труха*. У такім выпадку *па-трупéхнуць* можна разглядаць як кантамінаванае ўтварэнне (з *патрухнуць* і ⁺*трупець* <*труп*).

***Патру́сіны**, пін. *потру́сыны* 'канец вяселля' (Сл. Брэс.). Магчыма, з укр. лубенск. *потрусини* 'збор вялікай колькасці гасцей, асоб вельмі блізкіх сям'і на другі дзень гулянку, каб даесці і дапіць рэшткі са ўчарашняга дня'. Утвораны ад *потрусити* 'патрэсі, праверыць, зрабіць труску, праверку'.

Пáтруха 'пацяруха' (бар., шчуч., карэліц., смарг., іўеў., астрав., віл., швянч., даўг., в.-дзв., брасл., докш., паст., Сл. ПЗБ; сверж., 3 нар. сл.), гродз. *пóтруха* 'тс' (Сцяшк. Сл.), *патру́ха, патруха́* 'дробна пацёртае сена, дробная салома, адпадкі сена', 'дробязь, вымалачаныя каласы' (Грыг., Сцяшк., Гарэц., Мат. Маг., Юрч., Нас., Касп., Др.-Падб., Шат.; в.-дзв., Шатал.). Укр. чаркас. *пóтрых*, польск. дыял. (з Варш. сл.) *patrucha, potrucha* 'тс'. Відаць, самай старой з вышэйпададзеных форм, утворанай паводле ўзору аналагічных балт. слоў: *pā-biros, pā-kritos, pā-šiupos*, лат. *pabiras* 'тс', будзе *пáтруха* — на гэта ўказвае яе пашырэнне: зах. і паўн.-зах. бел. гаворкі, утвораныя пры дапамозе прыстаўкі *па-* (<прасл. *pa-*) ад *труха́* (гл.). Форма *патруха́* — у выніку кантамінацыі лексем *пáтруха* і *труха́*, а *патру́ха* — вынік кантамінацыі лексем *пацяру́ха* (гл.) і *пáтруха*.

Патрухі́няць 'пайсці паспешліва' (Сцяшк. Сл.). Да *па-* (<прасл. *po-*) і *трухаць* 'бегчы падбегам, трухам' (гл.). Аднак суфіксацыя няясная.

Патрушанка 'зельц' (жытк., Мат. Гом.), *потроша́нка* 'вантрабянка' (лун., Шатал.). Да *патрахі* (гл.). Аб суфіксе *-анка* гл. Сцяшко, Афікс. наз., 29.

Патрушчэ́ліць 'паламаць у многіх месцах' (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Паводле пашырэння можна аднесці да балтызмаў, — параўн. літ. *triuškėti* 'хрусцець'. Не выключана магчымасць растлумачыць паходжанне на слав. глебе: параўн. рус. *трусск* 'трэск, хруст; сухое галлё', ст.-рус. *трускъ* 'трэск', які Фасмер (3, 110) лічыць глухім варыянтам лексемы *друзг* > *дру́згаць* (гл.): Суфікс *-эл-* з экспрэсіўным значэннем шматразовага дзеяння.

Патрыбушніца 'сала з падчарэўя' (гродз., Сл. ПЗБ). З *падтрыбушніца*, якое з *пад-* і *трыбух* (гл.). Аналагічна *падчаровіна* 'тс'.

Патрыёт 'той, хто любіць сваю радзіму, свой народ' (ТСБМ). Праз польскую (*patriota*) ці рус. мову з ням. *Patriot*, якое з франц. *patriote* 'сын бацькаўшчыны' <с.-лац. *patriōta* <ст.-грэч. πατριώτης 'зямляк, суайчыннік' (Праабражэнскі, 2, 27; Фасмер, 3, 217; SWO, 1980, 558).

Патрысціць 'пакрышыць, падрабніць, пашчыпаць' (Гарэц.). Балтызм. Параўн. літ *triūšti, triušėti* 'абломвацца, крышыцца'.

Патрыца, ст.-бел. *патрица* 'кляймо на дрэве' (1586 г.) запазычана са ст.-польск. *patryca* 'тс', якое з ням. *Patrizie* 'патрыца, рэльефная, выпуклая форма для друкавання' (Булыка, Лекс. запазыч., 93).

Патрыцый 'прадстаўнік родавай знаці (у Рыме)', 'багаты бюргер (у Германіі)', ст.-бел. *патриций* (XVII ст.) запазычана са ст.-польск. *patrycjusz* 'тс', якое з лац. *patricius* 'старажытнарымскі шляхціц' (Булыка, Лекс. запазыч., 26).

Патрыць 'шукаць, выглядаць' (браг., Шатал.). Укр. *pátrati* 'ачышчаць птушак ад пер'яў, свіней ад шэрці', рус. кастр. *pátraty* 'даражыць, берагчы', польск. *patrzeć* 'глядзець, звяртаць увагу, выглядаць, сачыць, клапаціцца', чэш. *patřiti* 'належыць', *opatrovati* 'ахоўваць, пільнаваць', славац. *patrit'* 'тс', *pátrat'* 'сачыць, вышукваць', серб.-харв. *pátriti* 'тс', 'быць карысным', *pátriti* 'выпадаць на долю', *opatriti* 'забяспечыць чым-н.', балг. *патриъ* 'варажыць, загаворваць ад уроку'. Прасл. *patřiti* 'глядзець, клапаціцца, берагчы', роднаснае са ст.-інд. *pāti* 'ахоўвае, сцеражэ', *patar* 'захавальнік' (Лекаў, SOc, 1933, 12, 138—140; Фасмер, 3, 217), з'яўляецца раннім скіфа-сармацкім запазычаннем, параўн. ст.-іран. *paθrai* 'ахоўваць, сцерагчы, валодаць' (Трубачоў, Этимология-1965, 47—50; Мартынаў, Язык., 47). Гэты іранізм пашырыўся ў асноўным у зах.-слав. мовах, уступішы ва ўзаемадзеянне з тагачасным абсалютным сінонімам прасл. *bl'usti*, пашыраным на ўсходзе і поўдні Славіі, параўн. бел. *блюдкі* 'беражлівы', які заўсёды можа і мае чым пачаставаць гасця. Можна згадзіцца з Булыкам (Лекс. запазыч., 127) у тым, што ст.-бел. *патрици* 'глядзець' (1501 г.) было запазычана са ст.-польск. *patrzyć* 'тс'.

Патрыярх 'кіраўнік роду', 'стары, паважаны чалавек у калектыве', 'вышэйшы духоўны тытул праваслаўнага служыцеля' (ТСБМ). Са ст.-рус. *патриархъ, патриархъ* 'прабацька', 'патрыярх, свяціцель', якое са ст.-слав. *патриар(ъ)хъ* <ст.-грэч. πατριάρχης 'родапачынальнік, прабацька' (Фасмер, 3, 217). Адпаведна ст.-бел. *патриархия, патрыярхия, патриархия* 'патрыярхія' (1597 г.) праз ц.-слав. *патриархиа* з с.-грэч. πατριαρχία 'патрыяршы сан' або з πατριαρχεῖον рэзідэнцыя патрыярха' (там жа; Булыка, Лекс. запазыч., 183).

Патрэба, *патрэб, потрэба* 'неабходнасць чаго-н., патрэбнасць' (ТСБМ, Мал., Яруш., Гарэц., Нас., Шат., Сцяшк., ТС, Сл. ПЗБ), 'пільнае пажаданне' (КЭС, лаг.), 'просьба' (Сл. ПЗБ), *патрабаваць* 'прасіць, дамагацца, прымушаць, загадваць, мець патрэбу' (ТСБМ, Гарэц., Шат., Касп.; КЭС, лаг.), *патрабаваўне* 'патрэбнасць', 'нястача, неабходнасць', *патрэбішча* 'тс'; *патрэбнік, патрэбніца* 'неабходны чалавек', 'паснак, спечаны на патэльні' (Нас.). Укр. *потрэба* 'неабходнасць', 'справа, бітва', рус. *потребный* 'патрэбны', *потрэба, потріб* 'патрэба', *потребовать*, ст.-рус. *потрѣба, потреба* 'неабходнасць', 'служэнне', 'ахвяраванне', *трѣбъ* 'патрэбны', польск. *potrzeba* 'неабходнасць, патрэба', 'патрабаваўні', 'бітва', 'справа', н.-луж. *potrzeba* 'неабходнасць', *potrzebnosc* 'патрэба', в.-луж. *potrzeba, potrebnosc* 'тс', *potrzebowac* 'патрабаваць', чэш. *potřeba, potřebovati, potřebný, slovaц. potreba, potrebný, potrebovat'* 'тс', славен. *potřeba, potrebovati, potreben, potrebnost*, серб.-харв. *pōtreba, pōtrebovati, pōtreban, pōtrebnost* 'тс', макед. *потреба* 'неабходнасць', 'патрэба', *потребен* 'неабходны, патрэбны', балг. *потрэба, потрібен, потребност*. Слова *potřeba* ўтворана з выразу *trěbě byti* 'быць патрэбным', які быў дапоўнены прыназоўнікам *ro*, таму што *trěbě* разумелася як М. скл., а М. скл. ужываўся толькі з прыназоўнікам. З *ro trěbě* рэканструяваўся Н. скл. *potreba*. Ад гэтага назоўніка — *potřebovati, potřěbnъ* і інш. (Махэкэ, 656). Гл. таксама *трэба*. Пра *патрэбна* гл. Плотнікаў (Бюлетин, 1976, 72).

Патрэп'е, *пáтрэп'е, пáтрап'е, пáтрin'я, патрэп'я, пáтрупя* 'пачасе, ачоскі, горшы гатунак ільну, канпель, які адыходзіць пры трапанні' (Янк. 2, Юрч., Бяльк., Сл. ПЗБ, Мат. Гом., Мат. Маг.; КЭС, лаг.; ушац., КЭС; паўн.-усх., КЭС, бялын., Янк. 3), 'першы ачос ільну' (Касп.). Утворана пры дапамозе суфікса *-bje* ад *патрапаць* (Борысь, Prefiks., 33). Параўн. таксама *пáтрапкі* (гл.). Сюды ж *патрап'яны* (пра нітку), 'недабраякасны' (светлаг., Мат. Гом.).

Патўга₁, *потўга* 'туга, журба' (ТС). Да *туга* (гл.). Прыстаўка *па-* і націск на *-ў-* пад уплывам семантычна блізкай лексемы *патўгі*₂ 'цяжкасці фізічныя'.

Патўга₂, *потўгі* 'напружанне ўсіх сіл, напружанае скарачэнне мышцаў', 'напружаны намаганні, спробы зрабіць што-н.', 'хвароба пры родах' (ТСБМ, Нас.). Укр. *потўга* 'сіла моц', 'войска', якое, магчыма, з польск. *potęga*, рус. *потўги* 'напружаны', *пóтуг* 'цецтва', кур. *потўжный* 'парывісты (вечер)', *тўжить* 'нацягваць', польск. *potęga* 'сіла, моц', *teżec* 'цвярдзец', чэш. *tužiti*, славац. *tužit'* 'умацоўваць'. Паўночна-славянскае. Да *тугі* (гл.) > *тўжыцца* 'напружваць мускулы', *тужэць* 'станавіцца тугім', *патужэць* 'пацвярдзец' (ТСБМ, Некр.). Утворана, як і літ. *pāstangos* 'патугі, намаганні' (<*pastingti* 'застыць,

замерзнуць, задубець'), пры дапамозе прыстаўкі *па-* (<прасл. *po-*). Сюды ж *патужны* 'цяжкі, няўдалы (пра зіму)' (Доўн.-Зап., Песні), *патужны* 'моцны (вечер)', 'шматводны ад поўных прытокаў', воран. 'ладны, бойкі' (Сцяшк. Сл.), *патужнасць* 'сіла, моц' (Нас.).

Патугаз, *патужнасць* 'дапамога' (Нас.), *патужник*, *потужник* 'саўдзельнік, памочнік', 'здаровы работнік' (Гарб., Нас.). Семантычна-словаўтваральны сінонім з лексемай *пó-мач* (<прасл. *potogtŭ* ~ паўн.-слав. *toğъ/tega*). Да *патуга*, (гл.).

Патўкаваць 'патураць' (пух., Сл. ПЗБ). Паланізм. Параўн. польск. *potucha* 'патуранне' (Мацкевіч, там жа, 3, 453).

Патўль, *патўле* 'дасюль', 'да таго часу' (Мал., ТСБМ, Мядзв., Нас., Шат.). Рус. *потуль*, *потуля*, *потуле*, славац. *pot'ul*, *pot'ul*. Да прасл. *po-* (>*pa-*) і *toli/tolē*, якое ў бел. і інш. слав. мовах змяніла карэннае *-o-* на *-u-* пад уплывам сіноніма *tudy* (як *пакуль* пад уплывам вакалізму сіноніма *kudy*) (ESSJ SG, 2, 578). Сюды ж: *патўль-таго* ў выразе *патўль-таго і быў* = рус. *и был таков* (Анім., Дад.).

Патўльны 'ціхі, лагодны, ласкавы' (ТСБМ). З польск. *potulny* 'тс', 'сціплы, павольны, слухмяны, цярплівы'.

Патуляка 'чалавек, які туляецца па цёмных заканурках, нешта падглядвае ці падслухоўвае' (КЭС, лаг.). Да *туляцца* (гл.). Аб суфіксе *-ака* гл. Сцяшко, Афікс. наз., 25.

Патунковы 'злы, шкодны' (гродз., Сцяшк. Сл.). Няясна.

Патўпіць, *патупіць* 'апусціць уніз (вочы, галаву)' (ТСБМ, бялін., Янк. Мат.). Рус. *потупить (взор)* 'тс'. Усх.-бел. — руская ізалекса. Да *тупы* (гл.); *патупіць* — г. зн. 'нібы прытупіць погляд' (Фасмер, 3, 346).

Патураць 'паблажліва адносіцца' (ТСБМ, Гарэц., Яруш., Сцяшк., ТС; навагр., Шн.), 'ва ўсім згаджацца' (бых., Янк. Мат.), 'не перашкаджаць у шкодных звычках і дзеяннях' (КЭС, лаг.). Балтызм. Параўн. літ. *priturėti* 'падтрымаць', лат. *uzturēt* 'тс'.

Патуравіць 'падагнаць (прымусіць хутчэй ісці, рабіць што-н.' (в.-дзв., Шатал.), *патурыць* 'пагнаць, выгнаць' (ТСБМ), *патурыцца* 'пайсці, накіравацца' (ваўк., Сцяшк. Сл.). Рус. чарапавецк. *туровить* 'падганяць'. Да *турыць*, якое можа быць праславянскім (Скок, 3, 525). Маер (G. Mayer. Alban. studien, 3, 1896) параўноўвае з ім алб. *turr, turrem* 'бегчы, рынуцца'. Аб пашырэнні дзеяслоўнай асновы з суфіксам *-ав-* (параўн. *кладавіцца*, *садавіцца*) гл. Карскі, 2—3, 58.

Патўх 'певень' (стол., Сл. Брэс.). Да *пятўх* (гл.). Ацвярдзненне губных перад *e* (<*ě*), *я* мае месца ў вузкай паласе паміж паўдн.-зах.-бел. і зах.-палес. гаворкамі, напрыклад: *баліціса* 'мыць бялізну', *пáмаць*, *дзéваць* (ДАБМ, к. 19).

Патўха, ст.-бел. *потуха* 'надзея' (пач. XVII ст.) запазычана

са ст.-польск. *potucha* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 134). Параўн. таксама роднаснае польск. *otucha* 'бадзёрасць', чэш. *tušiti* 'прадчуваць'.

Патўхляць 'зрабіцца тухлым' (Шат.). Да *тўхлы*, *тўхнуць* (гл.). Прэфікс *па-* (<прасл. *po-*) указвае на пашырэнне дзеі.

Патхання 'унушэнне' (горац., Яруш.). Утворана ад той жа асновы, што і блізкае па значэнню *натхненне* <*на-тх-няць* (гл.) <прасл. *-dъхnoti*. Так серб.-харв. *надахњивати* азначае 'унушаць' і 'натхняць', а літ. *ikverimas* — 'унушэнне' і 'натхненне'. Прыстаўка *па-*, магчыма, ад лексемы *павучанне* (<ст.-рус. *по-ученик*), блізкай семантычна да *патхання*.

Патўк 'кавалак палкі ці дубца без галін' (Бес.), брэсц. *патыка* 'палка' (Сл. Брэсц.), воран. *патычкі* 'тонкія палачкі' (Сцяшк. Сл.). Укр. *патык* 'палка, кол', *патыка* 'палка', польск. *patyk, potyk, patyka*, чэш. лях. *patyk* 'кій', валаш. *partyka*, славац. *patýk, patuč, patuča* 'дубіна, друк, палка', *patučie* 'дробныя тычкі', *patík* 'дубец', *pateka* 'пугаўё'. Заходнеславянскае. Да *тыка* 'тычка', роднаснага з прагерм. **stukka-z-* ням. *Stock* 'палка, ствол, друк, палена, калода'; менавіта *-ukk-* з'явілася слав. асновай *-ык* (Махэк2, 663). Брукнер (399) сцвярджае, што польск. *patyk* паходзіць не ад *тыка*, а ўтворана ад асновы *ра-*, якую знаходзім у *ра-лець*. Прыстаўка *па-* з прасл. *ра-*.

Патыкацца, *патыкаць*, *потыкаць*, навагр. *патыкаваць* 'дражніць, злаваць, дражніцца', 'прыставаць', 'жартаваць' (Янк. 1, ТС; жытк., Мат. Гом.; навагр., Сцяшк. Сл.). Паланізм. Параўн. ст.-польск. *potykać* 'чапаць, чапляцца, прыдзірацца', 'падазраваць, абвінавачваць', *potykać się* 'змагацца (ў рукапашным баі)'. Гл. таксама *патычка*.

Патыкаць₁ 'дараваць за дрэнныя ўчынкі, пакідаць непакараным' (бялыніц., Янк. Мат.; ветк., Мат. Гом.), 'патураць' (пух., Сл. ПЗБ). Да *патакаць* (гл.).

Патыкаць₂ 'сустракаць' (Нас.). З польск. *potykać (się)* 'тс'. Сюды ж ганц. *патыкаць* 'рабіцца блага, млосна' (Сл. ПЗБ).

Патыкаць₃, *патыкацца* 'утыкаць нос (не ў сваю справу)' (Нас.), 'рабіць спробу зайсці' (КЭС, лаг.), з'яўляцца, паказвацца на вочы' (хойн., Мат. Гом.), *патыкніцца* 'сунуцца, паказацца куды-н.' (ТСБМ), *потыкаць* 'тычкаць, соваць' (ТС). Да *тыкаць* <прасл. *tykati (se)*, роднаснага з лат. *tūkāt, tūcīt* 'мясіць, ціснуць', ст.-в.-ням. *dūhen* 'ціснуць'. Чаргаваннем галосных караня звязана з *ткаць* (Фасмер, 4, 130).

Патыкаць₄ 'ткаць па аснове рознакаляровым утком' (лід., віл., бар., шум., швянч., Сл. ПЗБ), драг. *патыкаты* 'тс' (Клімчук, вусн. паведамл.), *патыканка* 'дыван з ільняной асновай, патыканы рознакаляровымі ніткамі' (смарг., Сцяшк. Сл.). Магчыма, сюды ж польск. *potykaczka* 'спадніца, тканая ў чаты-

ры полкі'. Параўн. н.-луж. *potykaś* 'зацыраваць'. Да *na-* < прасл. *ro-* і *ткаць* < прасл. *tъkati*.

Патылак 'задняя частка галавы' (гом., Мат. Гом.). Рус. *потылок* 'удар па патыліцы'; пск., цвяр. 'патыліца, карак у скаціны', серб.-харв. *потиљак* 'патыліца'. Прасл. архаізм *potylъkъ*. Да *тыл* (гл.).

Патыліца, потыліця, потэлыца 'задняя частка галавы' (ТСБМ, Нас., Грыг., Гарэц., Мат. Гродз., Мядзв., Яруш., Бес., Мал., Булг., Шпіл., Дразд., Шат., Касп., Сл. ПЗБ. Растарг.). Укр. *потілиця*, польск. *potylicą*. Бел.-укр.-польск. ізалекса *ro-tyl-ic-a*. Да *тыл* < прасл. *tyli* 'становіцца тоўстым, тлустым, тлусцець'.

Патынець 'патлець, патрухнуць' (Юрч.). Да *тынэць* 'тлець, прэць' (там жа), якое, відаць, з'яўляецца балтызмам. Параўн. літ. *trunėti* 'трухлець, гніць, раскладацца', лат. *trunēt* 'тлець'. Хаця семантыка бездакорная, сумненне выклікае *-r-* у аснове. У такім выпадку больш блізкім будзе літ. *tūnoti* 'ляжаць схаваным, схаваўшыся'.

Патынка 'металічная талерка', 'дыскас' (Нас.), ст.-бел. *патына, патыня, патына* 'металічная талерка, якую выкарыстоўваюць у час абедні' (1583 г.) запазычаны са ст.-польск. *patyna* 'тс', якое з лац. *patina* 'міска, нізкая каструля, патэльна' (Булыка, Лекс. запазыч., 180). Параўн. таксама *паціна* (гл.).

Патынкі 'туфлі' (Бес.), 'самаробныя тапкі' (малар., Сл. Брэс.), *патынкі* 'жаночыя туфлі' (Федар. 7). З польск. *patynek, patynki* 'плыткія жаночыя туфлі', якое з італ. *pattino* 'сандалі' (Брукнер, 399) або франц. *patin* 'полаз', 'башмак' (Варш. сл., 4, 92).

Патыркі, патыркі 'пацеркі' (драг., пін., Сл. ПЗБ). Праз польск. *pacierki* з лац. *pater* (у выразе *Pater noster* 'Ойча наш'). Пасля адчытання малітвы адкладвалася адна пацерка з цэлай нізкі пацерак, якую вернік трымаў у руках. Гл. *пацеркі*. Цвёрдае *-t-* другаснае: выраўноўванне паводле законаў ц.-палескай фанетыкі (*ц' > т*).

Патырчака 'ражон' (б.-каш., Мат. Гом.; ТСБМ). Да *патырчака* (гл.).

Патыхаць 'веяць, слаба дзьмуць', 'пахнуць', 'быць адчувальным' (ТСБМ, Сцяшк.). Да *тхаць* 'тс', якое з прасл. *tъxati*, роднаснага з *dъxati, duxъ > дух* (гл.). Сюды ж экспр., перан. віл. *патыхаць* 'наведвацца' (Сл. ПЗБ).

Патычка 'спрэчка, сутычка' (Нас.). Відаць, паланізм. Параўн. польск. *potyczka* 'сутычка, бітва'.

Патэлыка, пітэлыка 'прарэшак' (трак., шальч., Сл. ПЗБ; жабін., стол., Сл. Брэс.). Да *пятыя* (гл.). Аб другасным ацвярдзенні *n* (губных) гл. Карскі, 1, 326.

Патэльна, патэльна, патэліна, пэтэльна, пятэльна 'скава-

рада' (ТСБМ; докш., Янк. Мат.; Др.-Падб., Сцяшк., Гарэц., Шпіл., Касп., Сл. ПЗБ) 'бляха (у пліце)' (Шат.), ст.-бел. *пателя* (*пательня, петельня*) 'металічная талерка', 'патэльна' (XVI ст.) запазычаны са ст.-польск. *patela, patelnia* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 103), якія з нар.-лац. ці з сярэднявечага кніжн. лац. *patella* 'патэльна' < *patina* 'тс' (Трубачоў, Ремесл. терм., 298).

Патэнт 'пісьмовае пасведчанне або грамата на права' (Нас., ТСБМ). З польск. *patent* ці з рус. *патент*, якія праз ням. *Patent* былі запазычаны з франц. *lettre patente*, а апошнія з с.-лац. *litterae patentes* 'адкрыты ліст' (Фасмер, 3, 216; SWO, 1980, 556).

Патэнтат, ст.-бел. *потентатъ* 'магнат' (1615 г.) запазычана са ст.-польск. *potentat* 'тс', якое з с.-лац. *potentatus* 'вышэйшая ўлада, панаванне' (Булыка, Лекс. запазыч., 73).

Патэцыя, ст.-бел. *потенция* 'дзяржава, магутнасць' (пал. XVII ст.) запазычана са ст.-польск. *potencja*, якое з лац. *potentia* 'моц, сіла' (Булыка, Лекс. запазыч., 32). Сучаснае бел. *патэцыя* магло быць яшчэ раз запазычаным праз рус. мову.

Патэр, ст.-бел. *патеръ* 'духоўны айцец' (XVI ст.) запазычана са ст.-польск. *pater*, якое з лац. *pater* 'бацька' (Булыка, Лекс. запазыч., 173). Сюды ж ст.-бел. *патерица* 'посах архірэя' (XVII ст.), якое праз ц.-слав. са с.-грэч. *πατερικόν* (Булыка, там жа, 183).

Патэс₁ 'гульня ў арэхі' (маг., Рам., Дзетские игры). З яўр. мовы (там жа, 137).

Патэс₂ 'страха' (слонім., Сцяшк. Сл.). Відаць, да *пацёс* (гл.) з другасным ацвярдзеннем *т' (ц') > т*.

Патэфон 'апарат для прайгравання пласцінак' (ТСБМ). З франц. *pathéphone*, якое складаецца з *pathé* < з прозвішча *Ch. Pathé*, прамыслоўца, заснавальніка (у 1890 г.) фірмы, і ст.-грэч. *φωνή* 'голос, крык, мова', — праз польск. і рус. мовы.

Паўк 'рыбападхватнік' (жытк., Мат. Гом.). Генетычна да *павук* (гл.) у выніку семантычнага пераносу.

Паў- 'палова, палавіна', 'папалам', не зусім, амаль' (ТСБМ, Шпіл., Нас.). Да прасл. *rolъ* (укр. *рів-*, рус. *пол-, пол*, польск., н.-луж. *ról*, в.-луж. *rol*, палаб. *röl-a*, чэш. *půl*, славен. *ról*, серб.-харв. *pól*, макед. *пол*, балг. *пол, полът*, ст.-слав. *полъ*. Прасл. *rolъ*, роднаснае да алб. *palë* 'бок, партыя, раздзел', іран. *pahl* 'бок', рашорвск. *pa^halaw* 'бок, край, рабро', а таксама марыйск. *rōlak*, удмурцк. эрзянск. *pel* 'палавіна', макшанск. *pjale*, эст. *pool*, фін. *puoli* 'тс', 'бок'. Настратычнае. Махэк (499) лічыць слова «праеўрапейскім». Гл. таксама Фасмер (3, 306).

Паўверстаць 'невялікі прымітыўны ткацкі станок' (ТС). Да *варстат* і *паў-* (гл.).

Паўвло́чка 'мера зямлі ў 1/2 валокі' (Нас.), жлоб. *паўва-лока* 'мера зямлі 0,9 га' (Мат. Гом.). Першае слова з *паў-* (гл.) і польск. *włoka+ьje*, гл. *валока*.

Паўгаловы, *паўгаловыкваты* 'недарэчны, неразумны' (карэліц., слонім., Сцяшк. Сл.). Калька з польск. *połgłówek* 'дурны, прыдуркаваты', як, відаць, і літ. *pūsgalvis* 'тс'. Параўн. рус. (полоумный) 'тс'...

Паўгодкі 'паўгодзе' (Нас.), 'паўгода пасля смерці' (Яшкін, вусн. паведамл.). Да *паў-* і *год* (гл.). Суфікс, як у *памінкі*.

Паўдзевятá, *поўдзевятá* 'мера вагі=8,5 кг' (навагр., Сл. ПЗБ). Параўн. літ. *pusdeviūto* 'восем з паловай', лат. *pus'devīni* 'палавіна дзевятай'. Больш падрабязна гл. *паўгарá*.

Паўдзённе 'поўдзень' (Нас., Касп.). Прасл. форма была б *polzъ dьnyje*. Да *паў-* і *дзень* (гл.).

Паўдзэла 'драўніна, якая часткова ідзе на будаўніцтва, часткова на дрывы' (Инстр. II), *паўдзелавы лес* 'лес другога гатунку'//*паўстрой* (Мат. Гом.). Да *паў-* (гл.) і *дзэла* 'справа, рамяство, мастацтва', роднаснае да літ. *dailė* 'тс', параўн. ст.-слав. *дрѣводѣла* 'цясляр'. Тут у слова *-дзела* семантычны перанос: 'справа, рамяство' > 'матэрыял, з якім работнік працуе'.

Паўдзесятá 'дзевяць з паловай' (гродз., Сцяшк. Сл.). Аналагічна літ. *pusdesiūto* 'тс', лат. *pus'desmit* 'паўдзесятай (гадзіны)'. Пра ўтварэнне гл. *паўгарá*.

Паўдзён 'пастаўнік' (круп., ДАБМ, 784). У выніку семантычнага пераносу з *паўдзён* 'поўдзень' (Грыг.; в.-дзв., brasл., Сл. ПЗБ; слаўг., Яшк.; браг., Мат. Гом.), якое першапачаткова азначала 'палавіна дня' > на *паўдзён* (прыганялі скаціну ў двор) (Касп.), *паўдзёнкі* 'час у сярэдзіне дня, на які ўлетку прыганяюць з поля кароў (бялын., Янк. Мат.) або заганяюць у пастаўнікі'. Параўн. таксама *дзяннік* 'пастаўнік'.

Паўдзённік 'дэкаратыўная расліна іпамяя пурпуровая, Irotioea rigrigea (L.) Roth.' (Янк. 2), 'насякомае, якое ў гарачы поўдзень гудзе ў вышыні, як пчала' (Янк. 3), *паўдзённышак* 'пярэсна еўрапейская, Trollius europeas L.' (паўн.-усх., Кіс.). Да *паўдзён* 'поўдзень' (гл.).

Паўдні 'поўдзень' (КЭС, лаг.; Нас., Касп.; паст., смарг., ашм., Сл. ПЗБ). Да *паў-* і *дзень* (гл.), які тут у Р. скл.

Паўеў хвост 'рагулькі палявыя, Delphinium consolida L.' (Бейл.). Да *пава* і *-хвост* (гл.). Матывацыя: расліна, што цвіце, сваім сінім колерам кветак нагадвае распушчаны хвост паў.

Паўз, *поўз*, *пыўз* 'па', 'уздоўж', 'непадалёку', 'каля', 'міма', 'праз', 'вакол' (ТСБМ, Кар., Шат., Гарэц., Мал., Чуд.; чэрв., ДАБМ, к. 221; пух., раг., чэрв., бярэз., Сл. ПЗБ), *пóз* 'побач, міма, каля' (Нікан.). Укр. *повз* 'міма', рус. у прысл. *поз-доль*,

поз-доль, *повздоль* 'уздоўж, паралельна'. Да *па-* (<прасл. *po-*) і *уз-*, — апошняе з прасл. *ъz*, да якога пазней далучылася *v-* як вынік з'янення (Мее, MSL, 20, 111; Гуер, Sb. filolog., 7, 23). Слав. *vъz* адпавядаюць літ. *už-*, лат. *uz-* (ESSJ SG, 1, 276—281). Сюды ж *паўзбоч*, *поўзбоч* 'каля, уздоўж' (ТС), 'у баку, каля' (іўеў., Сцяшк. Сл.), а таксама *паўзбóчка* 'месца на схіле канавы, узгорка' (Яшк.) і *поўзверх* 'па-над, блізка пад верхам' (ТС).

Паўза 'кароткі перапынак у гучанні' (ТСБМ). Праз польск. (*paiza*) ці рус. (*пауза*) мову з ням. *Pause*, якое з лац. *pausa* < ст.-грэч. *παύσις* 'перапынак' < *παύω* 'канчаю, прыпыняю' (Варш. Сл., 4, 93; Фасмер, 3, 218).

Паўзгáлицца 'выказаць моцнае жаданне' (Гарэц., Др.-Падб., Яруш.). Да *па-*, *-уз-*, *гáлицца* (гл.).

Паўзкóм 'паўзучы, прыпадаючы тулавам да паверхні' (ТСБМ, Нас., Др.-Падб.), дзятл. *поўзікам* (Сцяшк. Сл.), *поўзеком*, *поўзекóm* 'тс' (ТС). Рус. *ползком*, балг. *пълзешком* 'тс'. Такі ж самы канчатак у форме Тв. скл. мае ўкр. *поповзом*, *плазом*. Прасл. *polz-ъкъ*, *polz-ькъ*, якія ўтвараюць прыслоўе ў форме назоўнікаў Тв. скл. адз. ліку. Больш падрабязна аб гэтым гл. Карскі, 2—3, 75—76.

Паўзóры 'стужкі, шнуркі' (іўеў., Сцяшк. Сл.) — скажоная форма пад уплывам лексемы *ўзóры*. Да *паўрóзы* (гл.).

Паўзпáсiлле, *паўзпáсiнiчка* 'месца ў сярэдзіне абгароджанага ўчастка' (слаўг., Яшк.). Да *паўз-* і *пáсла* (гл.). Аб суфіксе *-ьje* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 160.

Паўзiці, драг. *поўзiтi* 'павольна перамяшчацца па паверхні, рухаючыся ўсім целам, на жываце, на карачках; слацца па паверхні, чапляючыся за што-н.' (ТСБМ, Шат., Сл. ПЗБ, ТС). Укр. *повзiти*, рус. *ползiти*, польск. *pełzać*, *pełznąć*, чэш. *plazit se*, *plznouti*, славац. *plazit' sa*, славен. *pólzati* 'паўзiці', *plēzati* 'узбірацца', *polzēti* 'коўзацца', *plāziti* 'датыкацца, кратаць што-н.', серб.-харв. *пўзати*, *пўзати*, макед. *ползи*, балг. *пълзiя*, *плēзiя*, ст.-слав. *пльзати*, *пльзати*, *плiсти*, *плiсти*. Прасл. *polziti* (*polziti se*, *pelzati*) < i.-e. **pel-gh-*/**polgh-*/**plgh-*, якія маюць іншыя варыянты гэтага караня: **ploz-* (ст.-слав. *плоути* 'плыць', літ. *plūsti* 'наплыць', ст.-інд. *plāvate* 'плыве, ляціць') і з суфіксам *-g-* **ploug-* (прасл. *plugъ* 'плуг', чэш. *plouhati* 'цягнуць па зямлі', ст.-польск. *plużyć* 'швэндацца'). I.-e. варыянты **pel-gh-*/**plez-gh-* адлюстраваны ў формах: прагерм. *felgan/flogan* (ст.-англ. *fielg*, ст.-в.-ням. *felga* 'ўзаранае поле', 'барана' — бел. *паўзiха* 'плуг', ст.-ісл. *fliuga* 'ляцець' і інш. — гл. В. Мартынаў, Лекс. взаим., 175—178). Беручы пад увагу семантычную прыкмету 'слізганне па паверхні, пакіданне следу', Анікін (Этимология-1980, 41—49) суадносіць прасл. *pelz-/polz-/pъlz-* з герм. **fulge-* 'ісці ўслед', 'ісці

па следу' < 'след' < 'паўсці, коўзацца' і з кельц. (брыск.) **olg(os)* 'след, ісці па следу', новабрэтонск. *heul* 'вынік, працяг', кімрск. *ol* 'след, тыл', *olaf* 'апошні'. Сюды ж *паўзун* 'дзіця, якое яшчэ не ходзіць, а толькі поўзае' (ТСБМ, Нас.), 'земляная жаба' (в.-дзв., Сл. ПЗБ), 'вазон' (раг., Мат. Гом.), 'бязрозетка палявая, *Convolvulus arvensis* L.' (Касп.), 'плывун' (швянч., Сл. ПЗБ), *паўзун палявы*, кам. *пувзун* 'вязель стракаты, *Cogonilla varia* L.' (брэсц., гродз., Кіс.; Выг.), *паўзўха* 'павітуха, *Cuscula* L.' (шум., Сл. ПЗБ), *паўзўчнік* 'гарлянка, *Ajuga reptans* L.' (петрык., Мат. Гом.), *паўзунцы* 'вазон' (Ян.).

Паўзьяцце 'адвага, дзёрзкасць', *паўзьяць* 'набрацца (смеласці, ахвоты)', *паўзьяцца* 'хутка набыць навыкі ў рабоце, налажыцца', 'стаць адважным аж да дзёрзкасці' (Нас.). Паланізм. Параўн. польск. *rowziąc* 'прыняць, задумаць, намеціць', 'адчуць (упэўненасць)', *rowzięcie (się)* — дзеянне ад *rowziąc (się)*. Да *ўзьяць* (гл.).

Паўкашак 'негустая каша' (КЭС, лаг.). Першая частка слова *паў-* — у выніку народнай этымалогіі за *па-* ў рэгіяналізме + *пакашак* (< прасл. *pa-kas-ьkъ, дэмінітыўны суфікс якога мае значэнне 'другасны, не стопрацэнтны, падобны' (Борысь, *Préfixs.*, 53—54). Аналагічна ўтворана *пáсітак* 'рэдкае сіта' (гл.).

Паўлін 'стракатая птушка з веерападобным хвостом, *Ravo cristatus*' (ТСБМ). З рус. мовы, у якой *павлін* з с.-н.-ням. *raw(e)lân* 'тс' (Фасмер, 3, 182). Звычайна больш пашыранай з'яўляецца назва *пáва* (гл.).

Паўлонне 'мера пры куплі-продажу' (Инстр. III), 'паўахапак' (Шат.). Да *паў-* 'палавіна' і *лона* (гл.).

Паўлюк 'слімак' (воран., Сл. ПЗБ). Да імя *Паўлюк* < *Павел*. Параўн. адыменныя назвы божай кароўкі (*Coccinella septempunctata*): *Курыўка*, *Пятро*, *Тодар*, *Андрэйка*, *Федарка*, *Іванька*, *Кандратка*, *Сідарка* (Шаталава, 3 жыцця, 156—178).

Паўміць 'падумаць, уцяміць, зразумець' (Юрч.; бялін., Янк. Мат.). Да *па-* (< прасл. *po-*) і + *уміць* < + *ум* 'розум' < прасл. *итъ*, роднаснага з літ. *aitiù* 'розум', усх.-літ. *aitenis* 'памяць', *òtenā*, *òtune*, *òtenis* 'свядомасць, пачуццё' < і.-е. **ai-* (гэты карань і ў прасл. *aviti se*) < (з') *явіцца*, *ихо* > (вуха) (Фасмер, 4, 161; Скок, 3, 544).

Паўната 'таўшчыня, сытасць', 'дастатковая ступень, колькасць чаго-н.' (ТСБМ), 'поўня' (Ян.): Укр. *повно́та*, рус. *полно́та*, балг. *пълно́та*. Са ст.-слав. *пълнота*. Аналагічна ст.-в.-ням. *fullida*, ст.-інд. *pūrṇatā* 'тс' (Фасмер, 3, 312).

Паўночнік 'кветка паўночнік палявы, *Knautia arvensis* (L.) Coult' (гродз., Кіс.). Да *поўнач* (гл.). Аднак матывацыя застаецца няяснай.

Паўношнік 'міфічная істота, якая турбуе ці палохае позна ноччу' (ТС). Да *поўнач* (гл.). Утварылася ў выніку намінацыі словазлучэння *паўночны нячысцік* (ці інш. назоўніка). Аб мене *чн* > *шн* гл. Карскі, 1, 389.

Паўня 'поўдзень' (гродз., Сл. ПЗБ). З *паўднѧ* < прасл. *polъ-dьne*. Пра выпадзенне -*д-* гл. Карскі, 1, 352.

Паўпáсітак 'сіта' (карэліц., Сцяшк. Сл.). Да *пáсітак* (гл.). *Паў-* далучылася ў выніку дзеяння народнай этымалогіі пры незразумелай ўжо форме *пáсітак*. Аналагічна *паўкашак* (гл.).

Паўпéч (швянч.), *паўпéчак* (паст.) 'лаўка каля печы' (Сл. ПЗБ). З *папéч*, *папéчак*, якія з бел. *прыпéч*, *прыпéчак*, пад уплывам балтыйскіх моў, параўн. літ. *pa-* (дзеяслоўны прэфікс) адпавядае таксама бел. прэфіксу *пры-*: *padidinti*, *pakélti* 'дадаць, прыбавіць', *padéginginti* 'прыпячы' і інш.

Паўпíраць 'параздаваць' (Шат.). Няясна.

Паўпліца 'паўпрыца' (жлоб., Мат. Гом.). Да *паўпрыца* (гл.). Аб пераходзе *p* > *л* гл. Карскі, 1, 315.

Паўпруга 'пояс' (бых., Мат. Маг.). Да *папруга* (гл.). *Паў-* (замест *па-*) у выніку дзеяння народнай этымалогіі.

Паўпúрык, в.-дзв. *паўпúра* 'мера вагою ў 1 пуд 10 фунтаў' (Касп., Шатал.), *паўпурак* 'мера сыпкіх цел ≈ 20 кг' (Мат. Гом.). Да *пúра*, якое з літ. *púras* 'пур (24 гарнцы)'

Паўпрыца, *попрыца*, *папрыца*, *поўпрыца*, *поўпрыца*, драг. *пупрыца* 'металічная пята з воссю, жалезным шворанем, на якім круціцца верхні камень жорнаў, і якая рэгулюе, мяльчэй ці буйней малоць' (Дразд., Сержп. Грам., Сцяшк., Бір., Ян., ТС, Сл. ПЗБ, Мат. Гом.; КЭС, лаг.; асіп., Шатал.), 'млэн' (Янк. 3), хоц. 'упарты чалавек' (Мат. Маг.), 'дэталі у ветраку' (Маш.). Балтызм. Параўн. літ. *rimpurìgè*, *rimpurìgè* 'паўпрыца' (Зданцэвіч, LP, 8, 1960, 347). Лаўчутэ (Балтизмы, 49) удакладняе: крыніцай запазычання з'явіліся дэмінітыўныя формы *rimpurikè*, *rimpurìtè* 'тс'.

Паўлачоны, ст.-бел. *повлочóный* 'пацягнуты тканінай' (XVI ст.). З польск. *powłóczony* 'надзеты, нацягнуты на што-н.' (Булыка, Лекс. запазыч., 203). Аднак наяўнасць ст.-бел. *повлѧчóный* можа прамаўляць на карысць апошняй крыніцы запазычання — ст.-чэш. *powlečený* 'тс'.

Паўро́за, *паўро́зы*, *паўрúзы*, *поўрас*, *поўро́з*, *паўро́з*, *паўро́зы* 'матуз, шнур', 'абора' (ТСБМ, Янк. 1, Мат. Гом., Сл. Брэс., ТС; лях., смарг., слуц., бярэз., Сл. ПЗБ), брасл. *паўрос* 'повад' (Сл. ПЗБ), *поўро́з* 'рага' (ТС), *повро́зы*, *поўразка* 'завязкі ў фартуху' (смарг., Сл. ПЗБ; Мат. Гом., Ян.), *поўразы* 'петлі для гузікаў' (Ян.), *паўрозы* 'махры' (івац., Сл. Брэс.; Мат. Гом.), ст.-бел. *поврозъ*, *паврозъ* 'вяроўка' (XVI ст.) запазычана са ст.-польск. *powróz* 'тс', 'шнур' (Булыка, Лекс. запазыч., 103; Мацкевіч, Сл. ПЗБ, 4, 29).

Паўрокі 'сурокі, урокі' (віл., Крачк.), **поўрочыць** 'сурочыць' (ТС). Да *па-* і *сурокі, сурочыць, урокі* (гл.).

Паўрубень 'рубель для прыскання снапоў або сена на возе' (ДАБМ, 882). З *пáрубень, парубень* 'тс' (глыб., вил., докш., мядз., лаг., смаляв., маладз., ДАБМ, к. 289) пад уздзеяннем народнай этымалогіі. Да *рубень, рубель* (гл.). Аб суфіксе *-ень* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 38.

Паўскраі 'ля, каля' (ТСБМ). Да *паўз* і *край*, (гл.).

Паўстанак 'невялікая чыгуначная станцыя' (ТСБМ, Касп.). З рус. *полустанок*, якое з *полустанция* 'дадатковая станцыя чыгункі без правоў сапраўднай станцыі' і аформілася пад уплывам слова *стан* (а магчыма, і польск. *przystanek kolejowy*).

Паўстанец 'бунтаўшчык' (Нас., Шат.; шальч., Сл. ПЗБ). З польск. *powstaniec* 'тс' (Даль, 3, 374). Гл. *паўстаць*.

Паўстаць₁, *паўставаць* 'уставаць', 'хутка найсці, наляцець (аб ветры)' (Нас.). Да *па-* (<прасл. *po-*) і *устаць, уставаць* (гл.). Параўн. ст.-рус. *повставати* 'паднімацца (аб ветры)' (XVI ст.), серб. *поустајати* 'паўставаць'.

Паўстаць₂, *паўставаць* 'узняцца на барацьбу', 'узнікнуць у памяці, з'явіцца', 'адродзіцца', 'вырасці' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Шат., Яруш.; шальч., стаўб., Сл. ПЗБ), шчуч. 'набухнуць (пра жылы)' (Сл. ПЗБ), 'запрацівіцца гвалту' (КЭС, лаг.). З польск. *powstać* 'тс'.

Паўстрой 'лес другога гатунку' (жытк., Мат. Гом.). Да *паў-* і *строй*, якое (з'яўляючыся прафесійным словам) паходзіць з рус. *строить* 'будаваць'.

Паўстрэссу 'пад стрэхамі' (круп., Сл. ПЗБ). З *падстрэссу*, якое замест *падстрэшы*. Аб мене *ш>с* гл. Карскі, 1, 386.

Паўсукенак 'паўсукно' (Касп.; ашм., Сл. ПЗБ). З польск. *połsukienko*, якое з *połsukno* 'паўсукно, лёгкае сукно, кашамір'.

***Паўсцягаць**, ст.-бел. *повстегати, повстягати* 'стрымліваць' (1529 г.) запазычана са ст.-польск. *powściagać* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 197).

Паўсюдна 'усюды' (ТСБМ). Укр. *повсюдно* 'тс'. Утвораны ад прыметніка *паўсюдны*, які да *па-* і *ўсюды* (гл.). Апошняе з зыходнай формы *вѣхрду* (ESSJ SG, 2, 738).

Паўсюдых 'усюды' (Нас.). Да *па-* (гл.) і *ўсюдых*. У апошнім канчатак *-ых* — гэта форма Р. скл. мн. ліку слова *ўсюды* (гл. Карскі, 1, 67).

Паўсягды 'заўсёды' (карэліц., Сцяшк. Сл.). Укр. *повсегда́, повседа́*, рус. *повсегда́*, ст.-рус. *повьсьегда́* 'тс'. Да *па-* (<прасл. *po-*) і *вѣхъгде* (укр. *всiгди, всагде, всягди, всюгди*), рус. *всегда́, всегды́*, польск. *wszegdy*, в.-луж. *wsehdže*, чэш. рожнаўск. *všáhdě*, славен. *vsigde*, серб.-харв. *sváгде, svagdi, svugdje, svugdi*, макед. *segде*, ст.-слав. *вьсегда*). Канчатак

-ы, магчыма, адпавядае літ. -os у visadōs 'заўсёды' (Фасмер, 1, 362).

Паўсядзённы 'штодзённы, пастаянны' (ТСБМ). З *па-* (<прасл. *po-*), *-усё* (<прасл. *vъсь-*) і *-дзённы* (<прасл. *дъп'ьпъь*). Параўн. ст.-рус. *повседенный (повьсьдньный)* 'тс'.

Паўсяноўваць 'назапашваць сена' (навагр., Сл. ПЗБ). Да *па-* і *+усенаваць<сэна* (гл.).

Паўтарá (м. і н. род), *паўтары́* (ж. род), 'адзін з палавінай', ст.-бел. *полторы гривны* (1229 г.). Укр. *півторá*, рус. *полторá*, ст.-рус. *полтора*, польск. *połtora*. Паўн.-прасл. *połъ vѣtora* 'тс'. Да *паў-* (гл.) і прасл. *vѣtorъ* 'другі', роднаснага да ст.-інд. *vítaras* 'які вядзе далей', *vítarām* 'далей', авест. *vitara-* 'тс' (Педэрсан, KZ, 38, 395; Младэнаў, там жа, 44, 371). Аднак Мее (Études, 407; Мікала, ВВ, 22, 253), Траўтман (10) імкнуліся рэканструяваць прасл. *vѣtorъ* як ступень рэдукцыі да літ. *aĩtras, aĩtaras*, лат. *ĩotrs* 'другі, іншы', ст.-прус. *antars*, ст.-інд. *ántaras, anyás* 'другі', асец. *ændær*, гоц. *anVar* (Фасмер, 1, 364—365). У іншых слав. мовах у другой частцы выступае *drugъjъ*: чэш. *půl druhého*, славац. *poldruha*, славен. *poldrúgi*, серб.-харв. *pođrug*, рус. *полъ друга* 'паўтара' (XVIII ст.). Слова *паў-* у літар. бел. мове і сучасных бел. гаворках яшчэ актыўна ўдзельнічае ва ўтварэнні іншых лічэбнікаў: *паўтраці́я* 'два з паловай', *паўтраці́, паўтраці́на* 'тс' (ТСБМ, Сцяшк., Яруш., Шат.; швянч., воран., Сл. ПЗБ); *паўчвартá* 'тры з палавінай' (ТСБМ, Сцяшк., Нас., Шат.; гродз., Сл. ПЗБ), 'адна восьмая' (Касп.); *паўпятá* 'чатыры з паловай' (Сцяшк.); *паўшастá* 'пяць з паловай' (Сцяшк.; навагр., Сл. ПЗБ); *паўсямá* 'шэсць з паловай' (лід., Сцяшк. Сл.); *паўсядзьмá, поўсядзьмá* 'тс' (ігн., Сл. ПЗБ). Такія лічэбнікі былі пашыраны і ў ст.-рус. мове: *полчета, полчети, полчень* (XVI ст.) '3^{1/2}', *полчетверта* 'тс' (XV ст.), *полчетвертадесять* '35', *полчетвертанадцата* '13^{1/2}' (XV ст.) і інш., а таксама і ў іншых слав. мовах: чэш. *půl třetího, půl čtvrtá*, польск. *połtrzyeta, półtrzyeta*, '4^{1/2}', в.-луж. *połtřeča* '2^{1/2}', *połštwórta* '3^{1/2}', *połpjata* '4^{1/2}', *połšesta* '5^{1/2}', *połdwanata* '11^{1/2}', *połsta* '50'; н.-луж. *połtera* 'паўтара', *połšesa* '2^{1/2}', *połštworta* '3^{1/2}', *połpěta* '4^{1/2}', *połsta* '50'. Есць аналагічныя ўтварэнні ў літ. (*pusaĩtro* 'паўтара', *pustrėcio* '2^{1/2}', *pusketviĩrto* '3^{1/2}', *pussėsto* '5^{1/2}', *pussėtiĩto* '6^{1/2}') і лат. (*pusótra* 'паўтара' *pusótras* 'паўтары', *pus'treša, pus'trešas* '2^{1/2}', *pus'četri* 'палавіна чацвёртай', *pusseši* 'паўшостаў', *pus'septiņi* 'паўсёмаў'). Скюдэ ж *паўтарнік* '(добры) сорт ільну' (шум., Сл. ПЗБ), 'паўтарацалёвая дошка' (там жа), *паўтарац* 'прадмет паўтарачнага памеру' (ТСБМ), *паўтарацка* 'дошка ў 1,5 цалі', 'бутэлька ў 1,5 л' (ТСБМ, Шат., Мат. Гом.).

Паўтарасьць 'гаварыць ці рабіць яшчэ раз тое самае', 'поўнасьцю ўзнаўляць' (ТСБМ). Укр. *повторяти*, рус. *повторять*, польск. *powtarzać*, балг. *повтарям*. Да прасл. *po-vtoriti* < *vtorǫ* 'другі', этымалогію якога гл. у артыкуле *паўтарá*. Сюды ж *паўторны* 'другі, у другі раз', 'паўтаральны' (Нас., ТСБМ), *паўтаракá* 'асоба, няспрытная на размовы, якая часта перапытвае і паўтарае словы таго, з кім гаворыць' (КЭС, лаг.).

***Паўтора**, ст.-бел. *повторе*, *повтуре*, *повтурне* 'паўторна' (1513 г.) запазычаны са ст.-польск. *powtóre*, *powtórnie* 'тэ' (Булыка, Лекс. запазыч., 200).

***Паўторка**, беласт. *повтёрка* 'паўтарэнне' (Сл. ПЗБ) паходзіць з польск. *powtórka* 'тэ' (Мацкевіч, там жа, 4, 30).

Паўтрэхваць 'паграціць' (івац., Сл. ПЗБ). Відаць, з рус. *повытряхивать* 'павытрэсваць'.

Паўхеніч 'удар па вуху; аплявуха' (Нас.). Спачатку +*паўхень* (з *па* і *вуха*), пазней далучыўся суфікс аддзеяслоўных назоўнікаў *-іч* (параўн. *пацягавіч*, *перабірыч*), таму што ў слове скрытна існуе дзеянне, яго вынік.

Паўхір 'пухір, пухліна' (іўеў., Сцяшк. Сл.), дзятл. *паўгір* 'тэ' (Сл. ПЗБ), *паўхір* 'мачавы пузыр' (Касп.). Укр. *пухир(ь)*, *пухір* 'пузыр', 'пухір', польск. *pecherz*, ст.-польск. *pechurz*, каш. *pačnyř*, н.-луж. *richoř*, в.-луж. *ričeř*, чэш. *ričníř*, серб.-харв. *пуха* 'пузыр'. Прасл. *poxyrǫ* (Патабня, РФВ, 4, 187). Наяўнасць *-аў-* на месцы *-у-* — уплыў балтыйскіх гаворак. Да *пўхнуць*, *пух* (гл.).

***Паўць**, *паўць* 'пушок, які аддзяляецца ў працэсе ткання пры руху бёрда ад недастаткова глянцаванай і моцнай асновы' (Уладз.). Лексема ўзнікла ў выніку скрыжавання слоў *павуціна* і *поўць* (гл.).

Паўчыхуравацца 'прагаладацца' (Ян.). Няясна. Магчыма, да *чыхацца* 'сварбець', укр. *чіхрати* 'церціся', 'драпаць', *чухраться* 'драцца, драпацца', якія Слаўскі (1, 124) выводзіць з *czesac* 'часаць'. Слова магло першапачаткова абазначаць 'стан, калі нешта дзярэ, паліць, як кіслата ў пустым страўніку'.

Паўшаркэ 'збруя на тулаве каня' (гродз., Сцяшк. Сл.). Да *паў-* і *шоры* (гл.). Сюды ж *паўшоры*, *паўшоркі* 'шлеі ў вупражы' (шальч., смарг., Сл. ПЗБ; Шат.). Параўн. таксама польск. *połszorek* 'тэ'.

Паўшуронак 'адна шостая сажня дроў' (Шат., Мат. Гом.), *паўшуркі* 'мера дроў' (Мат. Гом.). Да *паў-* і *шурка* (гл.). Апошняе праз польск. *szar*, *szur* з ням. *Schar* 'куча'.

Паўшчуўляць 'абуць' (Ян.). З +*па-ўстшайляць*, якое, відаць, з польск. +*po-ustrzewiać* 'абуць у чаравікі' < польск. *trzewik* 'чаравік'. Апошняе — да прасл. *červъjь* 'тэ'. Адносна словаўтварэння параўн. ст.-рус. *въступьни* (< *въступать*).

Паўшыбуваць 'выгнаць' (Ян.). Скажонае рус. *повышибать* 'павыкідваць, павыганяць'.

Паўшэда 'неадукаваны чалавек, хам' (КЭС, лаг.). З польск. *powszedni*, *powszedny* 'звычайны, штодзённы, будзённы, ардынарны, неэлегантны, нявытанчаны' ці са ст.-бел. *повшедный*, *повшедный* 'паўсядзённы' (1552 г.), якое са ст.-польск. *powszedni* 'тэ' (Булыка, Лекс. запазыч., 194).

***Паўшэхны**, ст.-бел. *повшехный*, *повшохный*, *повшэхный* 'усеагульны, паўсюдны, пагалоўны' (1563 г.) запазычаны са ст.-польск. *powszeczny* 'тэ' (Булыка, Лекс. запазыч., 38).

Паўюха 'павітуха, *Cuscuta L.*' (ваўк., Сл. ПЗБ). Да *па-* (< прасл. *po-*) і *віцца* (гл.). Аб суфіксе *-юха* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 71.

Пэфас 'уздым, запал, натхненне, энтузіязм', 'асноўная ідэя' (ТСБМ). З рус. *пэфос* 'тэ', якое з с.- ці новагрэч. *λάφος* 'страсць' (Фасмер, 3, 220).

Пах 'адчуванне органамі нюху лятучых рэчываў і субстанцый' (ТСБМ, Нас., Грыг., Гарэц., Яруш., Касп., Шат., Сл. ПЗБ, ТС; КЭС, лаг.), 'дух; дыханне' (Нас.), *пáхнуць*, *пáхнуті*, *пáхці* 'пахнуць' (Яруш., Сл. ПЗБ, ТС; КЭС, лаг.), *пахуць*, *пахуць*, *пахнішчы* (*й*) 'духмяны', 'пахучы', 'смярдзючы' (Гарэц., Сл. ПЗБ; ТС; карм., Мат. Гом.; укр. *пах*, *пахати* 'нюхаць', *пахнути*, рус. *пахнуть*, польск. *paćh*, *paćhnac* і *paćhać*, чэш. *paćh*, *paćhnouti*, славац. *paćh* 'смурод', *paćhnut* 'смярдзец', 'адаваць пахам чаго-н.'. Паводле Праабражэнскага (2, 29), Младэнава (415), Голуба (188), — гукапераймальнае. Махэк₂ (426) лічыць гэта слова экспрэсіўным дзеясловам з суфіксам *-х-* (ст.-чэш. *paćhati*, в.-луж. *paćhać* 'пыхкаць (люлькай)', н.-луж. *paćhaś* 'дыміць, курыць'), які ўзыходзіць да *paćlati* 'гарэць, палаць', што для Трубачова (гл. Фасмер, 3, 221) з'яўляецца недастаткова пераканаўчым. Сюды ж дзятл. *пáхат* (< *пах+ǫtǫ*) 'пах' (Сл. ПЗБ) і *пáхоць* 'вялікі пах' (ТС).

Паха, *пáхва*, *пахва́*, драг. *похвá*, *пáхвіна*, *пахвіна*, *паховіца*, *пахвó* 'унутраная частка плечавога выгібу, падпаха' (ТСБМ, Нас., Грыг., Мядзв., Дразд., Бум., Гарэц., Др.-Падб., Яруш., Сцяшк., Касп., ТС, Сл. ПЗБ, Мат. Гом., Сл. Брэс.), 'сама рука' (Нас.), петрык. 'частка рукава ў сарочцы пад пахай' (Шатал.), 'падуздышная ўпадзіна ў жыўёл' (даўг., Сл. ПЗБ; Сл. Брэс.), 'пасма валасоў, лёну' (Касп.), *пахвіны* 'частка цела ад ног да рэбраў', *пáхі* 'крылцы або верхнія лапаткі ў чалавека' (Нас.), *пах* 'падпаха' (Мат. Гом.). Укр. *пахá*, *пахвá* 'тэ', рус. *пах*, *пахá* 'упадзіна', 'пазуха', ст.-рус. *пахъ* 'падуздышная ўпадзіна', польск. *paćha*, 'пазуха, падпаха', *paćhwiná*, чэш. *paćh* 'пахвіна', в.-луж. *podraćh* 'падпаха', серб.-харв. *пáхуљ*, *пáхуља* 'пучок', 'пасма', балг. *пах* 'тэ'. Можна, відаць,

дапусціць прасл. *рахъ* ці *раху* (Р. скл. *рахъве*), якія будуць роднаснымі да ст.-інд. *raḥśās* 'плячо, бок, палавіна', *raḥśas* 'бок', *pājasyāt* 'брушная поласць'. Аднак некаторыя зах.-слав. формы (чэш. *raždí*, славац. *podražie*, н.-луж. *podražā* 'падпаха') сведчаць пра зыходнае *разъ* (гл. *пазуха*), якое з **raz-duxa*, параўн. славен. *rázduha*, лат. *radusē* 'падпаха'. Такім чынам, можна гаварыць пра прасл. дублет *рахъ/разъ*. Першы з іх узводзіцца да і.-е. **rāk-* (ст.-інд. *rāśah* 'пяцля, сувязь, вяроўка', *raḥśās* 'плячо, бок, палавіна', ст.-англ. *foegan* 'звязваць', ст.-грэч. *λέσσω* 'умацоўваю') (Педэрсэн, IF, 5, 49 і 60; Ільінскі, ИОРЯС, 20, 3, 111), другі да **rāg-* (лац. *comrāges* 'сувязь, сутык', *rango* 'умацоўваю', ст.-грэч. *λάγη* 'пяцля') (Мартынаў, Слав. акком., 126). Менш імавернымі здаюцца меркаванні Брукнера (389) і (KZ, 43, 309), Мукі (2, 98) пра скарачэнне слова *разуха* ў *рахъ*. Няма патрэбы гаварыць пра запазычанне з польск. мовы (Кюнэ, 84).

Паха́бны 'непрыстойны, бессаромны' (ТСБМ). З і рус. *поха́бный* 'тс', пск., цвяр. 'дрэнны, мізэрны' (параўн. рус. *ха́бить*, рус.-ц.-слав. *хабити*, укр. *оха́бити* 'жаваць', ц.-слав. *похабъ* 'вар'ят, дзікі', польск. *chaba* 'кляча', *chaby* 'косці, што вытыркаюцца з-пад скуры', чэш. *ochabiti* 'знясіліць', *ochabnouti* 'зрабіцца вялым', паўд.-чэш. *vochabnout* 'змізарнець', мар. *ocháralý* 'хворы', 'напалоханы', чэш. і славац. *chabý* 'вялы, млявы', 'малы', 'баязлівы', славен. *hábiti*, серб.-харв. *ха́бити* 'пашкодзваць, зношваць', балг. *хабя*, *изхабя* 'псуя', ц.-слав. *оха́бнь* 'кепскі'. Прасл. *хабъ*, роднаснае да ст.-грэч. *χαφός* 'млявы, бездапаможны, нямоцны (пра стралу кепскага стралка)', 'бязгучны, тупы на слых' > 'глухі', 'упалы духам' > 'неразважлівы', да літ. *kàpti* 'рабіцца млявым' < і.-е. **kōphos* (Махэкэ, 194—195), у якім *k* > *x*, а *-b-* з семантычна блізкага *slabъ* 'слабы'. Пры гэтым ён указвае на нерэгулярнае і.-е. **ph*. Младэнаў (664) і Петарсан (KZ, 47, 286) таксама звязваюць іх з і.-е. адпаведнікамі, якія абазначаюць цялесную слабасць: лац. *hebes*, арм. *xul* 'глухі', але рэканструюць і.-е. **khābh-/*qhōbi-* 'знямоглы, абыякавы'.

*Пахаданькі, драг. *походаньке*, *походэньке* 'бадзянне, гулянне, хадня' (Сл. Брэс.). З укр. *походэньки* 'тс', якое з *похода* (> *походонька*) < прасл. *ro-xoditi* < *xoditi* > *хадзіць* (гл.).

Пахадзёнька 'прыстасаванне, з дапамогай якога вучаць дзяцей хадзіць' (лях., Янк. Мат.). З **пахадня*. Да *па-* і *хадзіць* (гл.). *Па-* мае значэнне 'невялікай меры'.

Пахадзіцца 'пабыць у злучцы' (Касп.). Калька з літ. *pa-siēti* 'тс'.

*Пахадзюшчы, *походзюшчы* 'хуткі, хуткі ў хадзьбе' (ТС). Палескае. Суфікс *-ушч-* (*-юшч-*) характэрны для аддзеепрыметнікавых прыметнікаў (параўн. драг. *пыкюшчы* 'пякучы',

помытүшчы 'з добрай памяццю', *выдбюшчы* 'які добра бачыць', *нысүшчы* 'курыца, якая часта нясецца'. Да *па-хадзіць* (гл.).

Пахадзяка 'старац, бадзяга' (Касп.), 'пасялуха' (шум., Сл. ПЗБ), смарг. *пахадыка* 'тс', паст. 'жабрак' (там жа). Да *пахаджаць* < *хадзіць* (гл.). Аб суф. *-яка* гл. Сцяцко, Афікс. наз.

Пахадны 'шпаркі, хуткі', 'зручны, ёмкі', *пахадно* 'цёпла, добра' (лід., слонім., Сцяшк. Сл.). Да *па-* і **ходны*: ц.-слав. *ходньнъ*, серб.-харв. *hōdan* 'праходны, дасягальны', славен. *hōden* 'ходкі', 'праходны', в.-луж. *khōdny* 'ходкі', польск. *chodny* 'тс', прасл. *ходьнъ* (*ъ*).

Пахадня, *пахадўха*, *походўха* 'непаседлівая жанчына', 'пасялуха, пахатуха' (беласт., Сл. ПЗБ; бяроз., івац., Сл. Брэс.; в.-дзв., Шатал.). Да *па-* і *хадзіць* (гл.). Аб суфіксе *-ня* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 58). Параўн. серб.-харв. *пōходница* 'госця, наведвальніца'.

*Пахадўнка, кам. *походўнка* 'склеп' (Сл. Брэс.). Заходне-палескае. Да *па-* і *-хаджаць* *хадзіць* (гл.). Суфікс *-ун-ка* (а не *-унак*, які ў *ладўнак*, *пакўнак*).

*Пахадўшка, лун. *походўшка* 'прыстасаванне, пры дапамозе якога дзеці вучацца хадзіць' (Шатал.). Да **паход* 'хадзьба' < *xoditi* > *хадзіць*. Аб суфіксе *-уха* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 71.

*Пахадўшкі, *походўшкі* 'прасніца з днішчам' (Уладз.). Не зусім ясна. Магчыма ад **паход* < *пахаджаць* < *хадзіць* (гл.) — з такой прасніцай хадзілі на папрадзяху (вячоркі).

Пахады 'дарожкі' (пух., Сл. ПЗБ), 'глухія патаемныя мясціны, сцежкі' (ст.-дар., Яшк.). Да **паход* < *пахаджаць* < *хадзіць* (гл.). Сюды ж *пахадня* 'падмосткі, лесвіца-дошка' (глыб., Сл. ПЗБ). Параўн. *хадня* 'дарожка' (Сцяцко, Афікс. наз., 59).

Пахажалы 'будні (пра адзенне)', 'паходны (чалавек)' (Нас.). Да *паход*, *пахаджаць* < *хадзіць* (гл.). Параўн. серб.-харв. *пōхођани* 'перазоў, госці ў маладой'.

Пахаль 'араты' (Булг.). Да *пахаць* (гл.). Аб суфіксе *-аль* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 25.

Пахань 'ворыва, ворная зямля' (Яруш.; КЭС, лаг.), 'выкарчаваны ўчастак сярод лесу' (ганц., Сл. ПЗБ), *паханіца* 'ворыва' (віл., Сл. ПЗБ). Да *пахаць* (гл.). Аб суфіксе *-нь* (са значэннем 'прадмет, вынік дзеяння') гл. Сцяцко, Афікс. наз., 58.

Пахаплівы 'які крадзе хутчэй за іншых' (Нас.). Да *па-* і *хапаць* 'хватаць' (гл.). Параўн. *пахапаць* 'пакрасці' (Нас.). Іншае ж значэнне ў *пахаплівы* 'лёгка на пад'ём', відаць, з **падхоплівы* 'які хутка падхопліваецца' (Нас.).

*Пахапач, драг. *похапач* 'чапяла' (Сл. Брэс.). Да *па-* і *хапаць* (гл.). Аб суфіксе *-ач*, які з прасл. *-ak-ъ*, гл. Сцяцко, Афікс. наз., 31.

***Пахапіць**, *похоніць* 'уздумаць, зразумець' (ТС), чэш. *rochorit*, славац. *rochorit* 'зразумець', а яшчэ ў ст.-чэш. *rochoriti* першаснае значэнне 'схапіць', — усе з прэфікса *ro-* і *chor-*, які перадае паняцце хуткага руху (параўн. ст.-польск. *rochorny* 'хуткі', *rochoriac* 'схопліваць, пахапаць', *rochor* 'цяга', 'імпульс', 'здольнасць, паняцце, зразумеўне'), аналагічны з *kar-* у лац. *carior* 'бярэ', літ. *kàpti* 'раптоўна схапіць' (Махэк₂, 203). Сюды ж *пахапны*, *похапны* 'хуткі, руплівы ў працы' (Нас., ТС), свісл. 'ёмкі для работы' (Сцяшк. Сл.). Параўн. таксама *хапаць*.

Пахапываць 'быць крыху падобным' (Юрч.). Да *хапаць* (гл.) у сэнсе 'схапіць трохі рыс падабенства'.

Пахар 'араты' (калінк., Сл. ПЗБ). Відаць, з рус. *пахарь* 'тс' (ад старавераў).

Пахараніца 'схавацца' (смарг., Сцяшк. Сл.). У выніку кантамінацыі бел. *пахароны* і польск. *schronić się* 'схавацца'.

Пахарон, *пахароны* 'пахаванне' (Сл. ПЗБ) як і *пахараненне* 'тс' (Ян.) з ц.-слав., рус. *похороны*, *захоронение* <(по-)хоронить> ст.-слав. *хранити* 'ахоўваць, сцерагчы' <прасл. *xorniti, роднаснага да лац. *servo*, *-are* 'ратаваць, захоўваць', авест. *haraitē pairi* 'сцеражэцца', *haurvaiti* 'сцеражэ' (Фасмер, 3, 266). Лексема *пахаронкі* 'пахаванне' (Сл. ПЗБ) — беларуская; яна мае суфікс *-к-* і (як *дажынкi*, *дакопкi*, *памінкi*) — аб ім гл. Сцяцко, Афікс. наз., 48.

Пахат 'араты' (круп., Сл. ПЗБ). Да *пахаць* (гл.). Беларуская. Другаснае (не праславянскае) аддзяяслоўнае ўтварэнне з суфіксам *-тэ*, як у слове *+здзіт* 'муляр, будаўнік' (адсюль назва вёскі Здзітава ў Драгічынскім р-не).

***Пахаткі**, *похоткі* 'частка пчалінай сям'і, якая выконвае разведвальную функцыю' (Анох.). Да *паход*, *ход* <*хадзіць* (гл.). Параўн. іван. *ходкы* 'работа пчол па разведцы'.

Пахаткі₂ 'зручны для работы' (паст., Сл. ПЗБ). У выніку кантамінацыі *хваткі* і *пахватны* 'тс' (гл.).

Пахатная, *пахатуха*, *похатніца*, *пахатніца*, *похатныца*, *пахатуха* 'жанчына, якая любіць пабегаць па хатах, каб пачуць ці расказаць навіны, плёткі' (глус., Янк. Мат.; Янк. 1, Некр.; Сл. ПЗБ; лун., Шатал., ТС, Сл. Брэс.). Утвораны са словазлучэння *па хатах* (*бегаць*) і суфіксаў *-уха*, *-іца*, *-ная*. Да *хата* (гл.).

***Пахатны**, *похотны* 'ахвачы да жартаў з жанчынамі', *пыхоць* 'хаценне, сквапнасць', *похочваць* 'мець ахвоту, хацець' (ТС). Укр. *похотіти* 'пажадаць', рус. *похоть* 'пажадлівасць', ст.-рус. *похотъ* 'савакупленне', 'воля', 'жаданне', 'прыхамаць', 'страсць', 'юр', польск. старое *pochoć*, *pochođz*, *pochniē* 'пажадлівасць', чэш. старое *pochoťny* 'смачны, прыемны', *pochoťka* 'слодыч', 'дэлікатэсы', славен. *počōta*, серб.-харв. *пдохота*,

макед. *похотен*, *похотлив* 'пажадлівы', балг. *пóхот* 'пажадлівасць'. Прасл. *po-xotъ*, *po-xotъnъ(jъ)* <*xotēti*> *хацець* (гл.).

Пахатраваць 'патынкаваць' (карм., Мат. Гом.). Відаць, генетычна звязана з рус. смал. *хатрасья* 'лахманы', чэш. *chátrati* 'рабіцца непрыдатным, старэць', *chatrný* 'слабы, нягеглы', славец. 'хваравіты, кволы'. Трубачоў (Эт. сл., 8, 22) выводзіць праформу *xatra*, якая са *skatra, роднаснага з літ. *skētrioti*, *skētriōti* 'растапырваць рукі'. Семантычна, аднак, карм. *пахатраваць* абазначае процілеглы працэс ('абнаўляць, рабіць лепшым'), як зах.-слав. *chátrati*, *chatrný* 'старэць, слабець'.

Пахаценне 'жаданне' (Нас.). У выніку кантамінацыі лексем *похаць* і *хаценне* (гл.).

Пахаць, *пыхаць* 'араць сахой' (Касп., Яруш., Сл. ПЗБ), 'баранаваць засеянае поле' (Бір. Дзісн.; глыб., Хрэст. дыял.; в.-дзв., Шатал.; Касп., Мат. Маг.), 'месці хату' (Касп.), 'разводзіць, сеяць, вырошчваць' (ТС), калінк. 'прыносіць мёд' (Сл. ПЗБ). Рус. *пахаць* 'араць, абрабляць зямлю' (кур., арл.), паўн. 'рэзаць хлеб', ярасл. 'сеяць', паўн.-дзв. 'месці падлогу', 'падмятаць мякіну', алан. 'абмятаць магілу', цвяр. 'ісці, хадзіць, ступаць', 'дзюмуць'; польск. *pachać* 'капаць', 'рабіць зло', чэш. *páchatí* 'рабіць, учыняць', 'пасці скаціну', славац. *pachať* 'рабіць, вырабляць', серб.-харв. *pāhati*, *pājati* 'махаць', 'абмятаць пыл, змятаць павуціну, абдзюмухаючы чысціць'. Прасл. *raxati* 'месці, чысціць', якое звычайна звязваецца з прасл. *raxoti* 'пахнуць'. Для прасл. *raxati* 'месці' Ваян (RES, 43, 90—91) у якасці і.-е. паралеляў прапануе літ. *piūšti*, лат. *piūst* 'чысціць, аздабляць', ст.-ісл. *fága* 'тс', ст.-сакс. *fegōn*, ст.-фрыз. *fēgia*, гал. *vagen* 'месці, чысціць', што дае магчымасць узвесці прасл. *raxati* да і.-е. **rēk'/rōk'* (Мартынаў, Слав. акком., 125). Сюды ж *pāhata*, *pāhota* 'ворыва, узараная зямля' (Нас., Грыг., Сл. ПЗБ, Выг., ТС), 'аранне сахой' (Касп.), лях. *pāhaць*, тураў. *pāhoць*, глыб. *pāhaць* 'ворыва' (Сл. ПЗБ, ТС). Гл. таксама *пашніна*, *пашня*.

Пахвалá 'добры водзёў, адабрэнне' (ТСБМ). Да *па-* (<прасл. *po-*) і *хвала*, *хваліць* (гл.). Сюды ж *пахвальба* 'выхваляванне, самахвальства' (ТСБМ), *пахвалейка* 'хвалько' (зэльв., Сл. ПЗБ), ашм. *пахваліўка* 'тс' (Сцяшк. Сл.).

Пахвáлка 'пахвальба', 'пагроза' у выразе *пахвáлку дзéлаіць пабіць мянэ* (Нас.), ст.-бел. *похвалка*, *пофалка* 'пагроза' (1478) запазычаны са ст.-польск. *pochwátka* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 38).

Пахвáт 'месца, якое часта трывожыцца' (КЭС, лаг.). Не зусім ясная семантыка. Да *па-* (<прасл. *po-*) са значэннем паступовасці і шматразовасці дзеяння і *хватацца* 'хапацца' <прасл. *xvatati*, якое з *сѣ->svojъ>свой* (гл.).

Пахватное 'дэфіцыт' (ваўк., Сл. ПЗБ). Да *пахватаць* 'пахапаць' <*хватаць* (гл.).

Пахвѣтны 'зручны для карыстання, лёгкі, спрытны' (ТСБМ; хойн., Мат. Гом.; Ян.). Да *па-* і *хватаць* (гл.).

Пахваціць 'зразумець' (браг., Мат. Гом.). Дыялектная калька з *пахавіць* (гл.).

Пахвіна 'месца на нізе жывата, дзе жывот сходзіцца са сцегняком' (КЭС, лаг.; Шат.; Сл. ПЗБ). Да *пѣха* (гл.).

Пѣхі 'выемка ў дошках' (Ян.). У выніку семантычнага пераносу 'упадзіна пад рукой' > 'выемка' > 'пазы', а таксама пры ад'ідацы лексемы *пазы* — ад *пѣха* (гл.).

Пѣхіба 'недахоп, недаробка' (ТСБМ), *пѣхібіць* 'не ўдацца' (Шат.). У выніку кантамінацыі лексем *памылка* і *хіба* (гл.).

Пѣхіл 'пакатая паверхня, схіл, нахіл' (ТСБМ), *пѣхілы*, *похілы* 'нахілены, сагнуты, згорблены', 'хваравіты', 'пакаты' (ТСБМ, Нас., Др.-Падб., Яруш., Касп., Сл. ПЗБ, ТС). Да *па-* (<прасл. *po-*) і *хілы*, *хіліць* <прасл. *хулъ* (*jo*). Сюды ж *пахінаць*, *пахінацца* 'нагінацца, нахіляцца' (Нас., Яруш., Др.-Падб.), пух. *пахінуцца* 'пахіснуцца' (Сл. ПЗБ). Параўн. польск. *chupać* 'нахіляць', *ochupać się* 'патануць, апусціцца', рус. пск., цвяр. *хінуться* 'нахіляцца' (Фасмер, 3, 238).

Пѣхіраць 'памучыцца' (карэліц., Марц.). Да *па-* (<прасл. *po-*) і *хіра* 'хвароба, кволасць', драг. *хырыты* 'доўга хварэць' < прасл. *хурати*, *хурѣти* <*хуръ* (*jo*), генетычна звязанае з *хворъ* (Трубачоў, Эт. сл., 8, 158—159). Гл. *хірэць*, *хворы*.

Пѣхіраць 'акравак каляровай тканіны, ейны пруг, якія выкарыстоўваюцца як стужка ці аблямоўка' (Шн. 3, Касп.). Да прасл. *xystati* (*se*) (гл. Трубачоў, Эт. сл., 8, 159). Паводле семантыкі, бел. лексема з'яўляецца роднаснай з укр. *похистіти* 'схаваць, абараніць', *хистітися* 'абгароджвацца, хавацца, прыкрывацца', *захист* 'абарона'.

Пѣхісціць 'украсіць' (чач., Мат. Гом.). Запазычана з рус. (ц.-слав.) *по-хищать* 'тс', якое узыходзіць да прасл. *xytati* 'хапаць, лавіць', а бел. форма — да інтэнсіва (на *-st-*) *xystati* (гл. Трубачоў, Эт. сл., 8, 159).

Пѣхітацца 'пахадзіць, пагуляць' (Ян.). Да ўкр. *по-хитатися* 'пахістацца'. Семантыка, як у рус. *по-шататься*. Параўн. таксама польск. *chytać się* 'хістацца', 'бадзяцца, швэндацца'. Усе да прасл. *xytati* (*se*), якое з **хъ-t-* > *ху-t-* (Мее, MSL, 14, 1907, 388).

Пѣхітлівы 'хісткі, неакрэслены; блытанны' (Гарб.). Да *хітаць* (гл.).

Пѣхкаць 'пыхкаць (пра курэнне)' (ТС). У выніку кантамінацыі гукапераймальнага *пах!* 'бах!' і *пыхкаць* 'раскурваць'.

Пахлапéнь 'лапаць, падшыты вярочнай плячёнкай' (Нас.), *пахлапні*, *похлапні* 'плецяны абутак з вярочак' (Малч.,

Дэмб. 2, Касп., Мат. Маг., Мат. Гом.; бых., Рам. 8); 'лапіці касюга пляцення, падплецення вітушкамі пянкі або тонкімі вярочкамі' (Бел. нар. адзенне, Мн., 1975, 70). Утворана ад *хлоп*, *ахлопак* 'касмык, шкумат, шматок' (Нас., Бяльк.) пры дапамозе суфікса *-ень* (аб ім гл. Сцяцко. Афікс. наз., 38—39), да якога пад уплывам лексемы *пасталі* далучылася прыстаўка *п(а)-*. Сюды ж пераноснае *пахлапéнь* 'неакуратны' (Сл. ПЗБ).

Пахлѣбства 'ліславасць' (Яруш.), *пахлѣбствываць* 'дагаджаць' (Грыг.), ст.-бел. *пахлѣбца* 'ліслівец' (1517) запазычаны са ст.-польск. *rochlebca* (Булыка, Лекс. запазыч., 125); дзеяслоў, відаць, запазычаны з рус. мовы, параўн. *похлѣбствовать* 'ліслівіць, дагаджаць', хаця ст.-бел. *пахлѣбавати* 'ліслівіць' (1517), паводле Булыкі (там жа, 134), са ст.-польск. *rochlebować*. Аднак, калі ўлічыць укр. *похлібувати*, рус. *похлебить*, чэш. *rochlebovati*, *rochlebiti* 'тс', славац. *rochlebovať* і шмат вытворных, можна меркаваць пра паўн.-слав. *roxlēbovati*, якое ўзнікла з выразу *po xlēbē iti* 'ісці за сваім хлебам, за сваёй выгадай' (Міклашыч, 424; Брукнер, 179; Фасмер, 3, 347). Махэк₂ (468) крыніцай слова лічыць *chalbat* 'тс'.

Пахлѣбка 'рэдкае страву, поліўка' (Сцяшк.; лях., Сл. ПЗБ). Утворана ад гукапераймальнага дзеяслова *хлѣбаць*, *хлѣбтаць* (гл.) < прасл. *xlebatī/xlepatī*, параўн. польск., *chłapać* 'быць скнарай', чэш. *chlapati* 'тс', славен. *hlāpati* 'праглынуць', серб.-харв. *хлāпнати*, *хлāпнути* 'схапіць' (Міклашыч, 87; Патабня, 4, 204; Бернекер, 1, 387).

***Пахлудаваць**, *похлудоваць* 'адлупцаваць (кіем)' (ТС). Да *па-* і *хлуд* 'палка, жардзіна, дубіна, галіна' (гл.). Другую частку *-хлудаваць* можна супаставіць з калькай *-дубасіць* (*аддубасіць*).

Пахлѣскаць 'паесці' (віл., Сл. ПЗБ), *пахлѣстаць* 'пахлѣбтаць' (Ян.), *хлѣстаты* 'хлѣбтаць, піць' (Клім.), *хлѣснуты* 'глынуць' (драг., Сл. ПЗБ). Да прасл. *xlustati/xlyskati*, параўн. укр. *хлѣстати* 'хлѣбтаць, піць', польск. *chlystać* 'тс', славен. *hlistati* 'хапаць ротам' (Трубачоў, Эт. сл., 8, 42) — якія з'яўляюцца гукаперайманьнямі.

Пахлѣстаць 'памыць (грыбы)' (гродз., Сл. ПЗБ). Да *па-* (<прасл. *po-*) і прасл. *xlustati* — гукапераймальнага дзеяслова (Трубачоў, Эт. сл., 8, 35). Параўн. бел. швянч. *хлюшчэць* 'моцна цячы (пра воду)', рус. пск., цвяр. *хлюстать* '(пра дождж) моцна біць у вокны', славінск. *xlustac* 'ліцца, цячы з шумам', польск. *chłustać* 'біць струменем', н.-луж. *kluskaś*, в.-луж. *khluskaś* 'ліцца з плёскатам' і інш. Гл. таксама Слаўскі, 1, 67; Фасмер, 3, 248.

Пѣхмурны, *похмурны* 'хмарны', 'хмурны', 'з хваравітым выглядам' (Касп., ТС, Сл. ПЗБ), чач. *пѣхмарны* 'сумны, маркотны' (Мат. Гом.), *пахмурна* 'пахмурна' (Др.-Падб., Мат.

Гом., ТС), *пáхмурак*, *похмарак*, *пóхмарок* 'хмарка, воблака (летам у добрую пагоду)' (ТС; лельч., Мат. Гом.), *пахмáрваць* 'зацягваць хмарами' (ТС, Ян.; светлаг., Мат. Гом.). Укр. *похмаріти*, *пахмáрити(ся)*, *похмаріти*, *пóхмарний*, *пóхмарно* 'тс'; рус. *похму́ра* (пск., цвяр.) 'суровае надвор'е', *похму́рый* (пск.) 'хмурны (дзень)' (пск., цвяр.), 'шэры' (кузбаск., бран., арл.), *хма́рый* 'тс'. Польск. *rochmurny*, *rochmury*, *rochmarny*, *rochmiowaty*, в.-луж. *rochmurgjenu* 'тс', *rochmurić* 'зацямніць, пахмурнець', н.-луж. *rochmuriś* 'тс', *rochmurny*, чэш. *rochtmirný*, ходск. *roštourný* 'пакрыты хмарами'. Паўн.-прасл. (ро-)хмиргьѣъ, (ро-)хмагьѣъ. Да *хма́ра*, *хму́ра* (гл.).

Пахмелкі 'частаванне пасля хрэсьбін' (чач., Мат. Гом.), *пóхмелкі* 'другі дзень хрэсьбін' (Ян.). Рэгіяналізм. Адназоўнікавае ўтварэнне з суф. -к-і (аб ім гл. Сцяцко, Афікс. наз., 243) і прыстаўкай *па-*. Да *па-* і *хмелле* < *хмель* (гл.).

Пахмыз 'зараслі, хмыз' (Федар. 7). Рэгіяналізм. Да *па-* (<прасл. *ра-*) і *хмыз*, для якога Трубачоў (Эт. сл., 8, 45) выводзіць прасл. *хмузъ* (бел. смарг. *хмызнік*, укр. *хмиз*, рус. *хмыз* 'дробны кустарнік, параснік', бран. *хмыс*, *хмыза* 'дробны дождж'), роднаснае да *смузъ* < і. -е. *smū-g'-/*smец-g'-(ням. *Schmauch* 'густы дым', англ. *smoke* 'дым').

Пахмы́ла, *пахмы́лішча* 'пануры чалавек', 'які не размаўляе' (астрав., Сл. ПЗБ). Да *па-* (<прасл. *ро-*) і *хмы́ліць* (гл.) < прасл. *хмулити* (*se*) (Трубачоў, Эт. сл., 8, 45).

Пахно́ 'смурод', 'кал' (Яруш., Нас., Нас. Сб.). Да *пах* (гл.). Суфікс -н-о, як у *говно* 'кал'. Параўн. укр. *пахно* 'пах', у якім суфікс -н-о мае іншае, павелічальнае значэнне — параўн. укр. прозвішча *Махно́* 'вялізны чалавек', а таксама драг. *ступно́* 'вялікая ступа', *пічно́* 'вялікая печ', *качно́* 'вялізная качка', *чоборно́* 'вялізны бот' (вусн. паведамл. Ф. Клімчук).

Пахóвіны 'пахаванне' (гродз., Сцяшк. Сл.). Калька з рус. *похороны* 'тс' (*хороніть* = *хавáць*).

Пахóд 'перамяшчэнне атрада з пэўнымі мэтамі', 'ваенныя дзеянні' (ТСБМ, Шат.), 'бойкае месца, дзе ходзяць і ездзяць' (слаўг., Яшк.), *пахады́* 'дарогі, сцежкі' (гл.). Укр. *похід* 'шэсце', 'паходка', рус. *поход* 'рух войска', 'кампанія', 'ход касяка рыб', 'лёт пчалы', ст.-рус. *походъ* 'вайна', 'выступленне на вайну', 'выхад на лоўлю рыбы', польск. *rochód* 'паход, марш', 'працэсія', 'рад, ланцуг, смуга', 'крок', 'паходня, дошка на плыце', н.-луж. *rochod* 'паходжанне, эвалюцыя', 'марш', в.-луж. *rochod* 'марш', чэш., славац. *rochod* 'тс', 'паходны рух', 'шэсце', 'працэс', славен. *rohòd* 'марш', 'адведзіны, візіт', серб.-харв. *pòход* 'тс', 'ад'езд, выезд, выхад', макед., балг. *pòход*. Прасл. *roходъ* 'апраўленне, выхад, выезд' < *roходити*. Да *па-* < прасл. *ро-* (са значэннем пачатку дзеяння) і *хадзіць* (гл.). На бел.

тэрыторыі *па-* набыло значэнне 'паступовае запаўненне пэўнай плошчы дзеяннем'.

Пахóд₂ 'невялікі лішак (у вадзе, суме, ва ўзросце)', тураў. *поход* 'тс' (ТСБМ, Яруш., Шат., ТС). Укр., рус. *поход* 'тс'. Усходнеславянскае. Да *паходзіць* 'выходзіць з чаго-небудзь' > 'выходзіць з лішкам'. Іншае развіццё значэння 'выходзіць з чаго-небудзь, аднекуль', параўн. у бел. *паходзіць* 'мець падабенства, быць родам адкуль-небудзь' (Сл. ПЗБ; КЭС, лаг.), *паходзіць* 'тс' > *паходжы* 'падобны' (ТС), 'належаць паводле нараджэння да якога-небудзь класа, нацыі', 'узнікаць, утварацца' (ТСБМ). Да першага значэння *паходзіць* 'выходзіць з чаго-небудзь' і суадноснага з ім *паход* 'лішак' можна прывесці паралель з літ. *pértekėti* 'працякаць', 'перацячы, пераліцца', *pértekti* 'мець у дастатку, удасталь' і *peřteklus* 'лішак', у той час як літ. *atliekà, àtliekas, atlaikà, liėkana* 'лішак' суадносяцца з *likti* 'заставацца, пакідаць', якое (як і бел. *лішак* < прасл. *lixъ*) узыходзіць да і.-е. *leik-*so*- 'пакідаць' (Трубачоў, Эт. сл., 15, 91).

Паходаць 'асілець, адужаць, бароцца' (Шат.). Параўн. польск. *rochodzić* 'перамагчы', ст.-польск. 'тс', 'зламаць, сагнуць'. Бел. лексема — вынік кантамінацыі польск. *rochodzić* і бел. *уходаць* 'забіць', 'змардаваць, знясіліць', — апошняе, відаць, можа ўзыходзіць да ст.-герм. *handus* 'рука', параўн. *hòdugr* 'моцны'. Цяжкасці выклікае рэфлекс -р-: у рус. *художник* яго перайшло ў -у- (<ст.-слав. *хждожьникъ* < прасл. *хрдогъѣ*).

Паходка 'хада, манера хадзіць' (ТСБМ). Запазычана з рус. *походка* 'тс'.

***Пахóдны**, *пахóдны* 'прыдатны, выгодны' (ТС), драг. *походно́* 'зручна, добра, выгодна для хадзьбы' (Клім.). Узыходзіць да прасл. *ходьнѣ(ъ)*: славен. *hòden* 'лёгка на ногу, ходкі', чэш. *chodný*, в.-луж. *khòdny*, н.-луж. *chòdny*, польск. *chodny* 'ходкі', балг. *ўрѣмити ѣ ходну* 'самы час ісці', — якое пазней кантамінавала з *роходъ* 'паход, выхад, гуляння'.

Паходня₁ 'пераносная свяцільня' (ТСБМ). Відаць, запазычана з польск. *rochodnia* 'тс', якое са ст.-чэш. *rochodně* (сучаснае *rochodeň*); апошняе ўзыходзіць да прыметніка *rochodni* 'паходны' (<'паходны сродак асвятлення') (Брукнер, 423; Махэк₂, 468). Да *паход*₁ < *ход* (гл.). Гл. таксама *пахадня*.

Пахóдня₂ 'палавік, дарожка' (Касп.). Утворана ад *паход* 'дарога, сцежка'. Аб суфіксе -ня гл. Сцяцко, Афікс. наз., 165. Блізкія значэнні таксама ва ўкр. *похідня* 'перакідны масток', у рус. кастрам. *pòходни* 'трап з лодкі на бераг', цвяр. *паходня* 'масток для пешых'.

Пахожа 'паводзіны' (Мал.). Рэгіяналізм. З +*ро-ход-ја* < прасл. *ходја* 'ход, хадзьба'. Да *хадзіць* (гл.). Магчыма, да сло-

ва *пахожа* адносіцца меркаванне пра тое, што паводле *хады* чалавека можна пазнаць ягоны характар.

Пахожы 'смачны, чысты (аб вадзе)' (фалькл.) (Федар., 7). Да *пахадзіць* <*хадзіць* (гл.). Спачатку ў лексемы *пахожы* было, відаць, значэнне 'праточны — які не стаіць, а ідзе, цячэ', пазней 'чысты'.

Пахолік, *пахолак*, *пахолачак* 'бедны селянін', 'сялянскі хлопец' (Нас., Грыг.), *пахóлок* 'парабак' (ТС), *пахолятка* 'лёкай' (брэсц., КЭС). Булыка (Лекс. запазыч., 185) мяркуе, што ст.-бел. *пахолокъ* (*пахолекъ*, *пахоликъ*, *похоликъ*, *похолокъ*, *пахолэкъ*) 'слуга', 'салдат' (з 1516 г.) былі запазычаны са ст.-польск. *pacholek*. Аднак наяўнасць слова ў рус. аланецкіх, вяцкіх гаворках (*пáхолок* 'хлопец, хлопчык, дураслівец, свавольнік', *пахóлок* 'дзіце') дае павод сумнявацца, прынамсі, часткова: толькі некаторыя з гэтых ст.-бел. слоў з'яўляюцца паланізмамі ці аформлены пад польскія. Борыс (Prefiks., 25) лічыць гэту лексему паўночнапраславянскай (*пахолъ*: *пахолъкъ* 'хлопец, слуга'), утворанай ад дзеяслова *xoliti* 'пясціць, акружаць апекай, клопатамі; трымаць у чысціні'; аднак няяснай застаецца першасная функцыя прэфікса *pa-*. Махэк₂ (426—427) мяркуе, што *pa-* надавала іранічны характар слову *pa-xol-ъ*. Фасмер (3, 221) таксама вылучае прэфікс *pa-*, а *-xolkъ* супастаўляе з серб.-ц.-слав. *хлакъ* 'нежанаты', ст.-рус. *холокъ* і звязвае іх з *холѡп*, *холуй*.

Пахоннасць 'адхон, спад гары, берега' (нясв., слаўг., Яшк.). Беларускае. Відаць, утварылася шляхам кантамінацыі лексем *пахлы* і *наклоннасць* ці ⁺*склоннасць*.

***Пахон**, *пахопам* 'спешна', ст.-бел. *похонъ* 'ахвота, жаданне' (1538) запазычана са ст.-польск. *rochor* 'імкліваць', 'рупліваць', 'ахвота, жаданне', 'пачатак', 'імпульс', 'пачынанне' (Булыка, Лекс. запазыч., 134). Аналагічна *пахопна* 'похапкам, спешна' (в.-дзв., Сл. ПЗБ; КТС — Сагановіч) з польск. *rochornie*, *rochorno* 'хутка, лёгка, кемліва'.

Пахоў, *паховы* 'пахаванне нябожчыка', 'пограб, склеп' (Др.-Падб., Гарэц.; гродз., Яшк.; Нік., Очерки). З польск. *rochow*, *rochowa* 'тс'. Ашм. *паховіны* 'пахаванне' (Сл. ПЗБ) і *паховы* (вышэй) утвораны паводле мадэлі бел. неафіцыйных, прыватных святаў (*адведзіны*, *муровіны* і інш.). Да *pa-* <прасл. *ro-* і *хавіць* (гл.).

***Пахоўрыць**, *похоўрыць* 'абыякава папрасці' (ТС). Да рус. пск., цвяр. *хóвра* 'разява', 'неахайны', пск. 'непаваротлівая жанчына', якое Фасмер (3, 252) звязвае з *хавря*, *хавронья* 'свіння' <ад імя ўласнага *Хавронья*, *Февронья*, якія з с.-грэч. *Φεβρωνία*.

Пахрака (зневаж.) 'нахабнік' (шчуч., Сцяшк. Сл.). Да *pa-* (<прасл. *ro-*) і рус. *хряк* 'кныр' (<гукапераймальнае — ад *хрю-хрю*>*хрюкаць* 'рохкаць'.

Пахрапаць 'паламаць' (Касп.). Да *pa-* і *храпаць* 'біць ламаць', якое з гукапераймання *хран!* Паводле Гараева (Доп., 1, 54), яно генетычна звязана з *хруп*, *хрупкий* 'крохкі'.

Пахрасні, *пэхрясні* 'лыкавыя лапці з заплеченым верхам' (віц., Хрэст. дыял.; Инстр. III, Малч.). Да *pa-* і *хрэст* (гл.). *Пахрасні* — лапці касога пляцення: *коса* = 'накрыж'.

Пахрасціцца 'прарасці, папускаць храсткі да ўсходу' (КЭС, лаг.; ганц., карэліц., дзятл., віл., ст.-дар., случ., Сл. ПЗБ). Да *pa-* і *храсток* 'парастак (бульбы, гуркоў і інш.)'.

Пахт 'арэнда (кароў, саду)' (Др.-Падб.). З польск. *pacht*, якое з ням. *Pacht*, а апошняе з народнай лаціны *pacca* (мн. л.) 'дагавор', 'падатак' (SWO, 1980, 540) <лац. *pactum* 'дамоўленасць, дагавор'.

Пахтаць 'біць масла' (маст., Сцяшк. Сл.). З рус. (паўн., усх.) *пáхтать* 'тс', арханг. *пэхтать* 'тс', якія з фін. *pyöhtää*, алан. *pöhtä-* 'тс' (Каліма, Ostseefin., 184) або з фін. *pahtaa* 'згушчаць, застываць' (Праабражэнскі, 2, 30).

Пахук 'яечка' (віл., Сл. ПЗБ). З ⁺*пахвук*, якое да *пахва*, *пáхвіна* <*пáха* (гл.).

Пахуліць 'даручыць' (б.-каш., Мат. Гом.). Да *pa-* і рус., ц.-слав. *хулити* 'абвінавчаць, ганіць, знеслаўляць', *хула* 'паклёп, абгавор', якія, аднак, на беларускай тэрыторыі набылі працілеглае значэнне, параўн. *хула табе*, *Божа* 'хвала, слава' (Касп.) <прасл. *xula* (*xuliti*), роднаснае з *xvala* <i>-e. *sou-l-; su-ō-l- (гл. Трубачоў, Эт. сл., 8, 115), гл. *хваліць*. У б.-каш. *пахуліць* таксама маецца перанос значэння ў станоўчы рэгістр 'даручыць, дазволіць (пільнаваць сад)' (гл. крыніцу).

Пахутравіць (вокны) 'забіць' (браг., Мат. Гом.). З ⁺*пахутравіць* — *зрабіць футрыну*; апошняе з польск. *futryna* <*futro* <ням. *Futter* 'кажух'.

Пахучка 'мята вадзяная, *Mentha aquatica* L.' (маг., Кіс.; глус., Янк. Мат.; Касп.; шчуч., Сцяшк. Сл.), 'мацярдрушка звычайная, *Origanum vulgare* L.' (лельч., Мат. Гом.). Да *пáхнуць* (гл.). Аналагічна ўтвораны, напрыклад, польск. *pachnotka* 'Perilla', 'Pervillea', *pachniotka* 'Triguera', чэш. *voňavka* (<*voňeti* 'пахнуць') 'дзерачка пахучая, *Asperula*', 'пахучы каласок, *Anthoxanthum*' і інш.

Пáхці 'смярдзец' (раг., Сл. ПЗБ). Да *пах* (гл.). Аб суфіксе *-ці* (замест *-чы*) гл. Карскі, 2—3, 276—279.

Пахцюрэ 'кіпцюрэ' (Сцяшк.; шчуч., Сл. ПЗБ). У выніку кантамінацыі лексем *пазноці* і *кіпцюрэ* (гл.).

Пац 'аплявуха' (Нас., Гарэц.), *пáцаць* 'біць', *пáцнуць* 'ударыць па твары' (Нас.). Укр. *пáцати* (ногами) 'лежачы на жываце, біць нагамі', польск. *pac*, *раса*, *распаć* 'аб удары', чэш. *pác*, *pácat*, *pácpouti* 'біць', славац. *páskat'* 'наносіць удары', серб.-харв. *pácka* 'розга, дубец', 'бішце па руцэ лінейкай',

пацкати 'секчы дубцом, розгай', славен. *pacati* 'няправільна іграць'. Для апошніх Скок (2, 583) крыніцай запазычання называе баварсканям. *Batzen* 'удары па руцэ'. Аднак Махэк₂ (425) чэш. *rácpout* і інш. разглядае як варыянт звонкага чэш. *bácpouti*, мар. *bácat* 'грукаць, біць' і выводзіць для іх прасл. інтэнсіў *bacati*, якое ўтварылася ад прасл. *batati* (пры дапамозе -s-), роднаснага з лац. *battuo* (>італ. *battere*, франц. *battre*) 'біць' (гл. Махэк₂, 41). Але звонкі варыянт распаўсюджаны шырэй: Трубачоў (Эт. сл., 1, 118—119) уключае ў гняздо *bacati* (*se*) таксама *bocati* (*se*), рус. *буцать*, укр. *буцати*, серб.-харв. *бецати*, славен. *bódcati*, *bacniti* 'біць, штурхаць', славац. *bicat* 'біць, бухаць', а таксама балг. *бѳцам* 'калю, паколваць' <ст.-балг. *бѳдѳцѳж*, якое Геаргіеў (БЕР, 1, 70) рэканструюе як прасл. *bodьsati* і супастаўляе яго з лац. *fo dico* 'паколваць' (<i.-e. *bhod-ik-ājo). ЕСУМ (1, 154) услед за Махэкам выводзіць прасл. форму як s-інтэнсіў (*bat-s-ati*) ад асновы *bat-* 'біць', прызнаючы мала пераканаўчым тлумачэнне *бац* як гукапераймальнае (Бернекер, 1, 37; Праабражэнскі, 1, 20).

Пац₂, *пацук* 'грызун *Rattus rattus* і *Rattus norvegicus*' (ТСБМ, Нас., Мядзв., Мал., Яруш., Гарэц., Шат., Касп., Сцяшк.; КЭС, лаг.; воран., Шатал.; слонім., Арх. Бяльк.; чэрв., смарг., шальч., Сл. ПЗБ; Мат. Гом.; ТС). Укр. *пацук*, *боцук* 'вадзяны пац', бойк. *паця морське* 'марская свінка', рус. паўд. *пац*, *пацук*, *пасюк* 'вялікі хатні пацук, *Mus decumanus*'; польск. *bas* 'тс', серб.-харв. *пацов* 'пац', н.-луж. *batś*, *batśo* 'пакладаны вяпрук', славен. *раце*, *рацеке* 'парасе', *рацеј* 'кабан'. Не зусім ясна. Фасмер (3, 222) услед за Праабражэнскім (2, 30) выводзіць рус. лексему *пацук* з гукаперайманья Трубачоў (Пронсх., 68—69) мяркуе, што назвы парасяці, свінні, кабана ва ўкр. і паўд.-слав. гаворках звязаны з падзвыўнымі словамі: укр. *паць*, славонск. *раско*, далмац. *раце*. На думку аўтараў ЕСУМ (1, 154), гэта слова паходзіць ад прасл. асновы *bat-* з перша-сным значэннем 'збіты, звалены'; прыводзіцца аналогія з рус. *боров*, якое ад *борѳтъ*. Назва з парасят была перанесена на пацукоў паводле знешняга падабенства. Гл. яшчэ Зданцэвіч (LP, 8, 1960, 345). Сюды ж кам. *пацанка* 'кавалак сала на дубчыку, спечаны на агні' (Сл. Брэс.) <*паця* 'свінка, парасе'. Аналагічна польск. *расанка* 'сала, падсмажанае над агнём'.

Пацалуйка 'той, хто любіць цалавацца' (Нас.), *пацалуйкі* 'дзень на пасхальным тыдні, калі дзяўчаты прыходзяць з падарункамі да сваіх павітух' (маг., віц., Нас.). З рус. *поцелуй*, якое паходзіць з формы 2-й асобы загаднага ладу ад *поцеловать*. Аб суфіксе -ка гл. Сцяцко, Афікс. наз., 46; аб суфіксе -кі там жа, 48.

Пацалўнак 'дакрананне вуснамі' (ТСБМ, Касп.). З польск. *pacatunek* 'тс', якое з дзеяслова *po-catować*, а гэта — з пры-

метніка *caty* 'цэлы' <прасл. *cělъ*> *cělovati* 'вітаць, здароўкацца'.

Пацалўшніца 'улюбчывая жанчына' (ашм., Сл. ПЗБ). Утворана з дзеепрыметніка +*пацалўшчы* (параўн. *пахадзюшчы*); аб суфіксе -ніца гл. Сцяцко, Афікс. наз., 55. У спалучэнні -шчы-ніца -ч- выпала.

Пацан 'малое' (Яшк., Назвы). З рус. жаргоннага (прастамоўнага) *пацан* 'падлетак', якое, паводле Трубачова (гл. Фасмер, 3, 222), утворана пры дапамозе экспрэсіўнага суфікса -ан ад паўд.-рус. *пацук* 'парасе', 'пацук'. Больш імаверна Абаеў (Зб. Леру-Сплавінскаму, 9), які выводзіць рус. *пацан* 'хлопчык' з арм. *patani* 'падлетак'. Сюды ж кантамінаванае тураў. *пацанец* 'хлапец' (ТС).

Пацанёшка 'кошык, кашолка' (Касп.). Рэгіяналізм. З рус. (?) *пацаніць* 'пачапіць' (>+*пацанеха*), якое з прасл. *cěpiti* II 'чапляць' <*cěpiti* I 'расшчапляць' (Трубачоў, Эт. сл., 3, 185—186) <i.-e. *skoip (Петарсан, KZ, 46, 1914, 130).

Пацвяджэньне 'тое, што пацвяджае' (ТСБМ), *пацвяджэньне* 'тс' (Нас.). Кніжнае слова, якое прыйшло з ц.-слав. *подѳтвердиту* (*подѳтвержѳ*). Не выключаны і ўплыў польск. *potwierdzenie* 'тс'.

***Пацебнік**, *пацібнік* 'дровы з тонкага лесу, не таўсцей, як калок' (КЭС, лаг.), слаўг. *пѳцябнік* 'драбналесце' (Яшк.). Да *пацпеннік* (гл.).

Пацеж, *пацеч* 'прамывіна ў лёдзе на стрыжні ракі' (ТС). З польск. *pacierz* 'хрыбетнік'. Другое слова *пацеч* аформлена пад уздзеяннем народнай этымалогіі да *цячы*, параўн. рус. *течь* (назоўнік).

Пацелюпаць, *пацялюпаць* 'папаласкаць' (добр., Мат. Гом.). Прышлі, відаць, з рус. (паўд., зах.) *телепаться* 'матляцца, звісаць' ці з укр. *потелепати* 'патрэці', *потелепатися* 'пацягнуцца, пайсці куды-небудзь', якія Фасмер (4, 38—39) тлумачыць гукаперайманнем, звязваючы са *шлѳп*, *шлѳпаць* (гл.).

Пацемиць 'заўважыць, прыкмеціць здалёку' (Яруш.). У выніку семантычнага пераносу ў дзеяслова *цяміць* 'разумець'. Як і рус. *тямить* 'тс', *тям* 'розум, памяць', а таксама ўкр. *тямити* 'кеміць' пад уплывам *кеміць* 'тс'. Гараеў (383); Петарсан (Ag. Arg. St., 136); Фасмер (4, 141) лічаць роднаснымі да ўсх.-слав. лексем ст.-грэч. *τημελεω* 'клапачуся, ахоўваю', *τημελής* 'дбайны, руплівы'.

Пацѳпваць 'час ад часу злёгка сцэпаць, рабіць сутаргавыя рухі (звычайна плячамі)' (ТСБМ), *пацѳпацца* 'чухацца' (пух., Сл. ПЗБ), *цѳпацца* 'уздрыгваць' (ТС), драг. *тыпстѳ* 'настойліва трэці' (Лучыц-Федарэц). Да *па-* і *цѳпці*, *цѳпаць*, параўн. укр. *тіптися* 'трэціся (едучы на возе)', *тепті*, рус. *тепті* 'біць', польск. *тераć*, н.-луж. *šepaś*, в.-луж. *šepać*, чэш. *terati* 'біцца,

стукаць, пульсаваць, чаканіць, славац. *tepat'*, славен. *těpsiti* 'біць, таўчы, удараць', 'душыць адзін аднаго', 'біць бізуном, дубіном', серб.-харв. *pođenati se* 'пабіцца з кім-небудзь', *potěnsti se* 'тс', 'спаткнуцца', ц.-слав. *tetu (teny)*. Прасл. *te(p)ti, tero*. Гукапераймальнае: аснова *tap-* маецца ў цюркскіх і ўграфінскіх мовах, (з перастаноўкай зычных) у ст.-грэч. *πατάξω* 'біць, удараць', 'разбіваць (войска)' (Фасмер, 4, 44—45; Махэк₂, 640).

Пацэпліць 'вытапіць (грубку)' (Нас.; мядз., паст., Сл. ПЗБ). Рус. *потеплить* (свечку перад іконай) 'запаліць, каб свечка пагарэла, а потым пагасіць яе'. Да *цяпло, цёплы* (гл.). Магчыма, гэта калька-балтызм, параўн. літ. *šildyti, apšildyti* 'апальваць, тапіць' — *šiltis, šilumà* 'цяпло'.

Пацэпнік, паціпнік, пацаннік, пацяпнік, пацемнік, пацэпнік, поцэпнік 'драбналесце, хмызняк, кусты', 'густы невялікі лес' (Нас.; мядзв., Юрч., ТС), слаўг. *поцябнік, поцяпнік* 'тс' (Яшк.), 'дробныя, абцярэбленыя сукі; дробныя дровы з парасніку' (Нас.; маг., Яшк.), 'дробны лес, які застаўся на месцы высечанага лесу' (Касп.). Беларускае. Утворана, як і *па-рас-нік* 'малады лес'. У якасці роднасных іншаславянскіх лексем можна ўказаць польск. *ciępać, ciępać, brać, brić* 'кідаць, кінуць, ціснуць', 'ударыць', 'махнуць' (параўн. фразу: *Глядзі, які лес вымахаў!*), якія можна зблізіць семантычна са значэннем бел. слова 'дробныя, абцярэбленыя сукі, дровы'. Другая група значэнняў 'драбналесце, густы, невялікі лес на месцы высечанага' працягвае семантыку літ. *stieptis* 'выцягвацца, цягнуцца ўверх', лат. *stiepties* 'тс', 'расці' пра хуткі рост. У гэтым выпадку можна бачыць балтызм.

Пацер, пацеры, паціры 'малітва наогул і асабліва «Ойча наш» (Нас., ТСБМ, Яруш., Кліх, мядзв., Др.-Падб.; мін., гродз., Шн. 2; Сл. ПЗБ), 'ружанец, пацеркі, з якімі моляцца' (Сцяшк.), ст.-бел. *пацеръ, патеръ* 'тс' (1516 г.) запазычаны са ст.-польск. *pacierz, pacierze* 'тс', якое прыйшло (у X ст.) са ст.-чэш. *páter*, дзе азначала лац. малітву, што пачынаецца словамі *pater noster* 'Ойча наш'. Пазней, калі малітваў чыталі некалькі, іх адлічвалі на ружанцы — пацерках (шарыках з ружовага дрэва, нанізаных на нітку). Таму пазней *pater noster* стала азначаць 'адна пацерка', а выраз скараціўся да *pater*. Адсюль паходзіць і *пацерка* (гл.) (Насовіч, 395; Брукнер, 390; Махэк₂, 437; Шцібер, RÉS, 1961, 39, 8; Булыка, Лекс. запазыч., 180).

Пацерка, пацаркі, пацеркі, пацёркі, пацюркі, пачэркі, малар. *пацэры* 'каралі з бурштыну ці шкла' (ТСБМ, Нас., Шпіл., Гарэц., Яруш., Дзмітр., Шат., Касп., Сл. ПЗБ, Сл. Брэс.; слонім., кобр., гродз., Шн. 3), бяроз. *пачэркі* 'сукаратка' (Шатал.), *пацюроваці* 'маліцца па-яўрэйску' (Бес.). Да *пацер* (гл.).

Пацёрхнуць 'здраніць' (іўеў., Сл. ПЗБ). Узнікла ў выніку кантамінацыі літ. *tīrpti (tirpstū)* 'драніць' (параўн. і лат. *tīrpt, tirpstu* 'нямець') і бел. *шэрхнуць* (гл.).

Пацеха, потеха, уцеха 'забава, задавальненне, смех, веселасць' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Шат., Касп., ТС; бяроз., Шатал.), *пацешыць* 'парадаваць', 'падгадаваць, выкарміць вепрука' (Юрч., Касп., Ян.; дзятл., Сцяшк. Сл.), *пацяшэнне* 'суцяшэнне' (Нас.). Укр. *potíxa*, рус. *potéxa, utéxa* 'радасць', польск. *rosiecha, uciecha*, чэш. *těcha, útěcha*, славац. *techa, útecha*, славен. *utěha*, серб.-харв. *ūtjexa, ūhexa*, макед., балг. *utexa*, ст.-слав. *оутѣха* 'суцяшэнне', 'заахвочванне, перакананне, угаворанне'. Прасл. *-těxa* (якое ад *těšiti* < i. e. *tois-i-tei*), роднаснае з прыметнікам *tixъ > cixi* (гл.). (Фасмер, 4, 54; Махэк₂, 642). Гл. таксама *цешыць*.

Пацёгаць 'падаіць' (астрав., Сцяшк. Сл.). Да польск. *ciągać* 'цягнуць, цягаць (за цыцкі каровы, казы)' з выпадзеннем насавага элемента [ŋ].

Пацёк, пацёкі, поцёк 'рагі, струменьчыкі, ручаі', 'зацёкі', 'кровападцёкі' (Нас., Грыг., Юрч., Сл. ПЗБ, Ян., ТС; в.-дзв., Шатал.), *пацёкі, поцяк(i), поцягі, пацягвіны* 'мокрае месца, тонкія ручайкі на крынічным месцы' (слаўг., Яшк.). Да *па-* (< прасл. *po-*) і *цячы* (гл.). У лексемах з *-г-* (замест *-к-*) уплыў народнай этымалогіі — ад ідэацыя з *цягнуцца*.

Пацёмак у выразе *ў пацёмку* 'цемра, цёмната' (бялын., Янк. Мат.), *пацёмкі* 'тс' (Грыг.), *пацёмку* 'на змярканні, цёмна' (шчуч., Сцяшк. Сл.). Укр. *потемки* 'у цёмнаце', рус. *потёмок, потёмки, потёмники, потёмки* 'тс', 'ноч', польск. *rosietek* 'цемра, змрок, цень' (прыклады з «Бібліі Брэскай» і «Статута Літоўскага» (1698 г.), *rosiet* 'цемра, змрок, цень' паўн.-слав. *ро-тъм-ѣкъ, ро-тъм-ѣ*. Да *па-* (< прасл. *po-*) і *цьм-*: *цьмяны, цёмны* (гл.). Можна дапусціць, што з польск. *rosiet* мог утварыцца прыметнік **rosietny*, ад якога ваўк. *пацёмнік* (Сл. ПЗБ). А іўеў. *пацёмкаваты* 'маўклівы, пануры' (Сцяшк. Сл.) — да *пацёмак*.

Пацёнглавы 'прадаўгаваты' (астр., гродз., Сл. ПЗБ). Паланізм. Параўн. польск. *rosiąglawy* 'трохі выцягнуты, прадаўгаваты'. Гэтаксама шчуч. *пацёнглы* 'худы' (Сцяшк. Сл.) з польск. *rosiągły* 'падоўжаны, выцягнуты'.

Пацёркі 'мальва пагрэбаваная, *Malva neglecta* Wallr.' (брэсц., Кіс.), *пацёрнік* 'мальва лясная, *Malva silvestris* L.' (Бейл.). Укр. *пацорки*, чэш. мар. *páterci, paternuze*. Да *пацёркі, пацер* (гл.). Аб называнні расліны словамі, якія абазначаюць невялікія, круглыя прадметы, гл. Махэк, *Jména gostl.* 147.

Пацёс 'столь' (Сцяшк., слонім., Арх. Бяльк.; маст., Сл. ПЗБ; бар., Сл. Брэс.; зэльв., свісл., Шатал.). Да *па-* (< прасл.

ро- са значэннем 'пашырэнне выніку дзеяння') і *цѣс*, якое з ⁺*цясаць* (замест яго ў бел. літар. мове замацаваўся дзеяслоў *часаць*, і ад якога засталіся *цясак*, *цясла*, *цясляр* і да таго пад.). Да прасл. *tesati*. I-е. адпаведнікі: літ. *tašyti* 'часаць (дрэва)', ст.-інд. *tákṣati*, *takṣṇóti*, *táṣti* 'ачэсвае, цяслярыць', *tákṣā* 'цясляр', авест. *tašan-*, ст.-грэч. *téxτων* 'тс', лац. *texō-*, *-ere* 'ткаць, плясці, будаваць', ст.-в.-ням. *dehsala*, ірл. *tāl* (<**tókslo-*) 'цяслярская сякера' (Фасмер, 4, 50). Сюды ж свісл. *пацѣсіна* 'дошка ка ў столі' (Шатал.).

Пацѣхціся 'пачаць расці' (пух., Сл. ПЗБ). З пух. *цѣхці* 'цягнуць' (там жа), якое з *цѣгці* 'тс'. Да прасл. *teg-ṇo-ti* > бел. *цягнуць*. Форма *цѣгці* ўтварылася паводле ўзору *могці* 'магчы', *лягці* 'легчы'. Спрацаваў у адваротным кірунку закон якання: -я- (у *цягнуць*) у I складзе перад націскам і -ѣ- пад націскам, хаця гістарычна тут павінна было б быць -я- (з прасл. -ѣ-), як *пяць*, *мяса*, *цягнуць* і інш. Развіццё семантыкі: 'цягнуцца' > 'пачаць расці'.

Пацілягаць 'памыць абы-як' (віл., Сл. ПЗБ). Экспрэсіўнае ўтварэнне ад рус. *телѣга*. Семантычна *пацілягаць* адэкватнае рус. *повозіти*, напр., у выразе *повозить тряпкой туда-сюда* 'нядбайна памыць'.

Паціна 'зеленаваты налёт на паверхні прадметаў з медзі і бронзы' (ТСБМ). Праз рус. (*пáтіна*) з італ. *patina* 'тс'. Роднаснае да *патына* (гл.).

Пацінік 'асоба, якая падслухоўвае, падглядвае' (КЭС, лаг.). Утварылася ад ⁺*патаёмнік*, якое пры ад'ідацыі выразу *па цямнѣ* 'калі цёмна' відазмянілася ў ⁺*пацямнік* > *пацінік*.

Паціра 'страта' (чэрв., Сл. ПЗБ), кліч. *пацір* 'страта парасят ад недагляду' (Жыв. сл.). Утворана ад дзеяслова ⁺*паціраць*, параўн. в.-дзв. *паціраць* 'згубіць' (там жа), у якім *-і-* узнікла ў выніку рэдукцыі *-e-*: рус. *потерять*, укр. *теряти*, ст.-рус. *терати* 'разбураць, спусташаць', *потерати* 'загубіць, знішчыць'. У якасці роднасных слоў Фасмер (4, 50) прыводзіць серб.-ц.-слав. *тѣрати* 'праследаваць, праганяць, абвінавачваць, імкнуцца', балг. *терам* 'ганю, падганяю', славен. *terati* 'катаваць', серб.-харв. *тјѣрати* 'забіваць', чэш. *těr*: крканошск. 'рэз ствала ўпоперак', *potěr* 'малькі', 'апалонікі', 'крухмаленне', а таксама *potři-ti* 'перамагчы, пабіць, адольваць, знішчыць'. Да *церці*, *тру* (гл.). Сюды ж карм. *паціранка* 'згубленая рэч' (Мат. Гом.).

Пацірач 'ручнік' (Мат. Гом.), смарг. *пацірык* 'тс' (Сл. ПЗБ), *паціраха* 'тс', 'ануча для мыцця падлогі' (Мат. Гом.), *пацірка* 'ануча, ручнік для посуду' (Касп.). Утвораны ад дзеяслова *ro-tira-ti* 'выціраць', у якім *ро-* мае значэнне 'паступовасць і шматразовасць дзеяння'. Да *цѣрці* (гл.).

Паціхай 'ціха' (слуц., Сл. ПЗБ). Да *па-* і *ціха* (гл.). Кан-

чатак (суфікс) *-й*, відаць, пад уплывам прыслоўя *ўпотаі*. Не выключана, што гэта суфікс параўнальнай ступені прыслоўя (як *пярвей*, *няйначай*, *раней*, *лепей*).

Пацкаць 'пэцкаць, мараць' (Нас.), *пацкацца* 'пэцкацца' (ТС). Да *пац*, *пацаць* 'біць' (гл.). Параўн. польск. *rasać* 'ляснучь, ляпнучь (фарбай)'. Утворана пры дапамозе памяншальнага суфікса *-k-*.

Пацмѣнкі 'басаножкі' (глус., Мат. Маг.). Нясна. Відаць, кантамініраваная назва, першая частка якой з'яўляецца роднаснай да польск. *ratynka*, *ratunek* 'туфлі' ці рус. *ботинок* 'чаравік'.

Пацнуцца 'стукнуцца, трэснуцца' (ТС). Да *пацн*, *пацаць* (гл.). Параўн. таксама польск. *rasnąć* 'ляснучца, упасці на зямлю, плюхнуцца'.

Пацопаны 'дурнаваты' (хойн., Мат. Гом.), а таксама ў выразе: *мяшком пацопаны* 'тс' (Ян.). Да *цопаць* 'стукнуць', 'ударыць плазам, далоняй' (гл.), якое на Палессі семантычна некалькі адрозніваецца ад бел. літар. *цопаць* 'хуценька хапаць рукамі і пад.' (ТСБМ). Гукапераймальнае (ад *цоп!*).

Пацубайла, *паціпайла*, *пацюпайла*, *пачупайла* 'гультаваты, марудлівы' (паст., лаг., пух., ігн., гродз., Сл. ПЗБ). Балтызм. Параўн. літ. *pačiuráila* 'маруда' (Грынавяцкене, Сл. ПЗБ, 3, 472).

Пацубѣнкаць 'пагаманіць' (добр., Мат. Гом.). Гукапераймальнае. Параўн. аналагічныя гом. *падудукаць*, *пакугікаць* 'тс' (там жа), а таксама ўкр. *поцвѣнькати* 'пагаварыць на незразумелай мове', *поцвірінькати* 'пацвыркаць'.

Пацугацца 'пагушкацца' (дзятл., Сл. ПЗБ). Да *цугайкі* 'арэлі' (там жа). Утварэнне, аналагічнае да драг. *гойдашка*, *гойдалка* 'тс' — *погойдатыся*. Прэфікс *па-* < прасл. *ро-* са значэннем меры.

Пацўка 'крупнік' (карэліц., Сцяшк. Сл.). Не зусім ясна. Магчыма, у выніку кантамінацыі лексем *пасока* (гл.) і *цюра*, якое з балт. моў (параўн. літ. *tigrė* 'каша') — пра апошняе гл. Трубачоў (Slavia, 29, 1960, 28).

Пацўпаць 'падрабіць зубамі' (А. Усціновіч, вусн. паведамл.). Да *па-* і ⁺*цупаць*, апошняе — гукаперайманне, параўн. дзятл. *цўпацца* 'гойдацца' (Сцяшк. Сл.), чэш. *cupati* /*dupati* /*tupati* 'чаканіць крок', славен. *cipati* 'цяжка ступаць'.

Пацурбалак 'цурбалак' (стаўбц., Нар. сл.). Да *па-* і *цурба-*лак 'тс', *цурубалы* 'сцѣблы раслін' (гл.).

Пацўрыць 'прагнаць' (стаўб., Нар. сл.). У выніку кантамінацыі лексем *турыць* 'гнаць', *цўрыць* 'кідаць' і, магчыма, *цўрка* 'палка'.

Пацўрыць, ушац. *пѣцўрыць* 'паразбіваць на дробныя асколкі' (Нар. лекс.). Да *па-* і *цўрыць* 'кідаць', якое з'яўляецца род-

насным да літ. *kiáuras* 'дзірка', лат. *caĩrs* 'дзіравы', с.-н.-ням. *schore* 'трэшчына, пералом' (Мюленбах — Эндзелін, 1, 365; Фасмер, 4, 387).

Пацухмóліць 'памусоліць' (слонім., Сцяшк. Сл.). Да *па-* (<прасл. *po-* са значэннем 'пашырэнне дзеяння па ўсёй плошчы') і *цух-мол-іць*, у якім першая частка ўзыходзіць да ням. *zucken* 'торгаць, біцца, дрыжэць, матляцца', а другая складаецца з экспрэсіўнага нарашчэння асновы *-м-* і *-ол-*, параўн. *крам-золі* — *крэмсаць, мусоліць*.

Пацые́т, пацыя́т 'франтон' (Сл. Брэс.; свісл., Сцяшк. Сл.; пін., Шатал.; драг., іван., пін., лельч., нараўл., мазыр., ДАБМ, к. 230). Праз польскую мову (параўн. польск. *facjata* 'маңсарда', 'сярэдня частка франтальнай сцяны будынка, высунутая за гэзім', 'твар, морда', ст.-польск. 'выгляд') з італ. *facciata* 'фасад'. Аб мене *ф>п* у бел. гаворках гл. Карскі, 1, 343.

Пацые́нт 'хворы ў адносінах да ўрача' (ТСБМ). Праз польск. *pacjent* ці рус. *пацие́нт* з лац. *patiens*, Род. склон *patientis* 'які пакутуе' <*patior* 'цярплю' (Сл. иностр. слов, 1988, 377; SWO, 1980, 540).

Пацыка́ць 'злаваць' (жытк., НС), *пацыка́ць* 'дражніць' (хойн., Мат. Гом.), *пацыка́цца* 'дражніцца' (Некр.). Да *па-* і *цыйкаць* (укр. *цікати*, рус. *цыкать, цыц!* 'прымушаць маўчаць', польск. *сука́* 'цікаць (пра гадзіннік)', н.-луж. *сука́* 'шыпец', чэш. *sikati* 'цвыркаць', славен. *sikati* 'пішчаць, цыркаць', серб.-харв. *цик* 'шыпенне', *цикнути* 'крыкнуць', макед. *цика* 'павіскаць, пішчаць', балг. *цикам, цикна* 'шчабятаць', 'крычаць', 'плакаць'). Гукапераймальнае (Бернекер, 1, 129; Фасмер, 4, 305—6; Слаўскі, 1, 111).

Пацырка́ць 'падаць' (рэч., Нар. сл.), укр. *ціркати* 'доячы, выціскаць струю малака' і інш. слав. матэрыял гл. SP, 2, 92—93. Прасл. *съркати*. Гукапераймальнае.

Пацэ́пніца 'памылка, дапушчанае пры ўвядзенні асновы ў бэрда' (пух., Сл. ПЗБ). Магчыма, паланізм. Параўн. малапольск. *росер, росера, родсерніса, росерка, росерича*, малапольск., маз., падляшк. *росерніса* 'тс'. Не выключана, што гэта архаізм, які генетычна можна аднесці да прасл. *berpati* 'расшчапляць', 'калоць', *сёръ*: рус. *цеп* 'зеў у аснове, дзе ходзіць чаўнок пры тканні', цвяр. *цепы* 'ніг', польск. *сер* 'памылка, выкліканая тым, што праз ніг разам праходзіць дзве ніткі асновы; славен. *сёр* 'расколіна', балг. *цеп* 'планачка паміж ніткамі асновы пры тканні', *цал* 'планачка для ўтварэння зева ў кроснах' (Трубачоў, Эт. сл., 3, 184—186).

Пацэ́тны 'смешны, мілы' (карэліц., Сцяшк. Сл.). Відаць, з *facetny*, якое са словазлучэння *facet wesoty* 'тс'.

Пацю́лёзаць 'памыць абы-як' (паст., Сл. ПЗБ). Экспрэсіўнае ўтварэнне, пабудаванае на незвычайным спалучэнні

гукаў, першасную форму якога цяжка вызначыць. Параўн. падобныя: *цюлюнкаваты* 'непаваротлівы, марудны, павольны ў рухах', *цюмцяляй, цямцялёй* 'тс'. Можна дапусціць генетычную сувязь з літ. *tūlžti* 'мокнуць, размакаць', семантыка якога, аднак, аддаленая ад разглядаемага.

Пацю́паць 'патаўчы, паціскаць' (Варл.). Да *па-* і *цюпаць* 'размешваць што-н.', 'павольна ісці', у якім Грынавяцкене (Сл. ПЗБ, 5, 380) бачыць балтызм, параўн. літ. *čiurėnti* 'павольна ісці', *čiurà* 'марудны'. Сюды ж *пацюпéнька* 'нерухавая, няручая дзяўчына' (Варл.).

Пацю́піцца 'скурчыцца (ад холоду)' (ваўк., Сл. ПЗБ). Відаць, з *пацюпи́цца*, параўн. ваўк. *цюпи́цца* 'імкнуцца да цяпла, укрывацца цёплым' (Сл. ПЗБ), — апошняе Грынавяцкене генетычна звязвае з літ. *čiurà* 'марудны' (там жа, 5, 380), *čiurnà* 'капун'.

Пацю́хаць 'пайсці ў роздуме' (карэліц., Сцяшк. Сл.), *поцю́хаць* 'патрухаць' (ТС). Да *па-* і *цю́хаць*, якое з'яўляецца гукапераймальным утварэннем.

Паця́г₁ 'імкненне, незалежнае ад волі чалавека' (Варл.). Укр. кіеўск. *потяг* 'тс'. З польск. *rosiąg* 'тс'.

Паця́г₂, *паця́га* 'тоўстая жэрдка, якая кладзецца паверх шулаў або на падсошкі, ці на козлы пад вільчак' (Юрч.). Польск. вялікапольск. *rosiąg* 'маціца, тоўстая бэлька пад бэлькамі столі', серб.-харв. *пöтег* 'жэрдка, палка'. Прасл. *rotęgъ* 'доўгая жэрдка, палка'. Да *цягнўць* (гл.).

Паця́г₃ 'той, хто любіць пацягвацца' (Шат.). Укр. валынск. *потяги* 'пацягванне'. Да *пацягвацца* <*цягнўць* (гл.).

Паця́гавіч, паця́жывіч 'адмысловая палка, якой пакручваюць навой пры тканні на кроснах' (КЭС, лаг., Касп.; віл., Сл. ПЗБ; мсцісл., Жыв. сл.; віл., Шатал.; Дэмб. 2). Утворана ад *пацягваць* пры дапамозе суфікса *-авіч*. Параўн. польск., вялікапольск. *rosiągacz* 'кій для прытрымлівання навою з асновай'. Сюды ж ганц. *па(ц)цяжка* 'кола з зубцамі ў пярэднім навоі красён' (Сл. ПЗБ).

Паця́ганец 'кажух, пацягнуты сукном' (карэліц., Сцяшк. Сл.), рэч., *пацяганка* 'тс', гом. 'аблямоўка ў кажусе' (браг., Нар. словатв.; Мат. Гом., Ян.). Утворана ад *пацягнўць* <*цягнўць* (гл.) пры дапамозе суфікса *-анец* (аб ім. гл. Сцяцко, Афікс. наз., 26—27).

Паця́гнўць 'ударыць', 'слізгануць па паверхні', 'заступіцца', 'патрабаваць адказу', 'прымаць чый-н. бок' (ТСБМ, Нас., Юрч., Ян.). Да *цягнўць* (гл.).

***Паця́гнўць**₂, кам. *потягну́ти* 'патачыць касу' (Выг.). З польск. *rosiągnąć* 'тс'.

***Паця́гці, поце́гці** 'пацягнуць', 'паплесціся' (ТС). З укр. *потягті* 'тс'.

Пацягўха 'дзераза, *Lycopodium L.* (даўг., Сл. ПЗБ), звязана з паняццем 'цягнуцца, расцілацца', як і *поцягўшка* 'спарышнік, *Polygonum aviculare L.*' (ТС). Аналагічна мар. *vlčoun* (ад *vléci* 'цягнуць').

Пацяжка 'паленца' (Шат.). Да *цягнуць* (гл.), параўн. *пацягнуць*, 'ударыць' (Юрч.). У такім выпадку *пацяжка* — 'вынік удару' > 'абрубак' > 'паленца'.

Пацяжына 'лагчына, нізкае месца падоўжанай формы' (стаўб., Прышч., дыс.), як і *пацяжкі* 'бакавыя вяроўкі ў сасе, прымацаваныя да аглабель' (Касп.), да *пацягнуць* < *цягнуць* (гл.).

Пацямешыць 'пачухаць' (ашм., паст., Сл. ПЗБ). Да *па-* і *цямяшыць* 'тс', *цямяшыцца* 'чухацца', 'варушыцца', 'пераварочвацца з боку на бок' (брасл., ашм., трак., паст., астрав., Сл. ПЗБ), якія збліжаюцца з *цэмя*, *цяміць*, а таксама з укр. *тем'яжити* 'давіць', рус. *тем'яшить* 'біць кулаком', польск. *ściężyć* 'прыскаць, душыць' (Міклашыч, 356; Брукнер, 62; Фасмер, 4, 41 і 140).

Пацянечнік 'гультай' (ганц., Жыв. нар. сл.). Да *па-* і *цянек*, *цень* (гл.).

Пацяпіць 'прызвычайіцца' (смарг., Сцяшк. Сл.). Нясна. **Пацярка** 'божая кароўка' (ваўк., Сцяшк. Сл.). Ад імя *Пётр*, *Пётра*, *Пятрук*, + *Петарка*, параўн. аналагічныя назвы ў Шталавай (3 жыцця, 166—178). Назва відазменена паводле знешняга падабенства божых каровак да пацерак, ці нават да пацерак у пацерах (ідэя боскасці).

Пацяроб, *пацераб*, *поцяраб*, *поцераб*, стол. *пацярэбак* 'выцераблены лясок, хмызняк' (лях., Янк. Мат.; раг., чэрв., бярэз., Сл. ПЗБ), 'сенажаць, ачышчаная ад кустоў' (Шат., Касп.), *пацяробкі* 'рэштка, абрэзкі ад бульбы, капусты' (барыс., Сл. ПЗБ). Да *па-* і *церабіць*, якое з прасл. *terbiti* 'чысціць', 'карчаваць' (Міклашыч, 354; Голуб — Копечны, 393; Мюленбах — Эндзелін, 4, 165; Фасмер, 4, 45; Скок, 3, 501—2).

Пацярпёне 'устрыманне, цярпенне' (Нас.). Паланізм, параўн. устарэлае польск. *rocierpienie*, якое з *rocierpieć* 'пабыць цярплівым, цярпліва пачакаць'.

Пацяруха, *поцэруха* 'пацёртае сена, салом, тытунь', 'дробязнае, не вартае ўвагі' (ТСБМ, Янк. 1, Мал., Гарэц., Коэльб., ТС; КЭС, лаг.; беласт., чэрв., Сл. ПЗБ), брэсц., драг. *потыруха*, *путэруха* 'адыходы ад сена, саломы' (Сл. Брэс.). Укр. валынск., падольск. *потеруха* 'тс'. Да *пацёрці* < *цёрці* (гл.). Аб суфіксе -уха гл. Сцяцко, Афікс. наз., 71.

Пацярэбіны, кобр. *потырэбіны* 'пахмелле, пахмелкі' (Нар. лекс.). Да *пацяроб* 'рэштка' (> 'спажываць тое, што засталося пасля частавання').

Пацярэбнік, (фалькл.) *пацярэбнічак* 'спажывец' (Нас.). Да

церабіць (гл.), параўн. песню: *Ой, прыехалі пацярэбнічкі, ды цярэбляць, цярэбляць зубочкі*. Фармальна лексеме *пацярэбнік* адпавядае рус. *потребитель*.

Пацяцца 'падацца назад' (валож., Сл. ПЗБ), 'хутка габегчы' (ашм., Сцяшк. Сл.). Нясна. Магчыма, у выніку кантамінацыі дзеяслова *цяць* 'моцна, хуткім рухам ударыць' і дзеяслова *падацца* (гл.).

Пацяўпешка 'тугадумы, някемлівы чалавек' (дзятл., Сцяшк. Сл.; полац., Нар. лекс.). Да *па-* і *цяўпсці*, *цяўпці* 'гаварыць недарэчна', якія з літ. *šiaurpi* 'тс', 'выдумляць', *šiuropėti* 'марудна рабіць' (Грынавяцкене, Сл. ПЗБ, 5, 380 і 394).

Пачавець 'раздавіць' (нараўл., Мат. Гом.), *пачавіць* 'паціснуць, падушыць' (свісл., Сцяшк. Сл.). Да *па-* і + *чавіць*, параўн. драг. *чавэтэ* 'ціснуць', беласт. *чавіті* 'душыць, забіваць', 'моцна біць', укр. *чавіти* 'давіць, мяць', якія з'яўляюцца старым балтызмам, параўн. літ. *šiaurpi* 'сціскаць (губы)'.

Пачай 'лепш' (Шат.). Са ст.-слав. *паче* ці царк.-слав. *паче* — параўнальная ступень ад + *пакъ*, *паки*, ст.-слав. *пакы* 'назад, зноў', якія звязваюцца генетычна з *ораку*, *орако* 'наадварот', *пакость*, роднасныя да ст.-інд. *āpākaś* 'збоку, ззаду' (Праабражэнскі, 2, 6; Фасмер, 3, 188).

Пачак 'невялікі пакет чаго-н., складзенага разам', 'карабок запалак' (ТСБМ), пін. *пачок* 'скрынка' (Сл. Брэс.), ветк. *пачка* 'запалкі' (Мат. Гом.), *пачок* 'пачак' (Ян.), ст.-бел. *пачка* 'пакет' (XVII ст.), якое запазычана са ст.-польск. *paczek*, *pak* 'тс', 'скрыня' < ням. *Pack*, *Packen* 'пакет, -звязка' (Булыка, Лекс. запазыч., 193) < флам. *pak*, якія Васэрцьер (166) адсылае да лац. *bāiulus* 'грузчык' < *bagiolos (Сольмсэн, KZ, 37, 22).

Пачакальня 'чакальня' (ТСБМ). З польск. *rozcekalnia* 'тс', 'прыёмная'.

Пачаканка 'чаканне' (Шпіл., Нас.), *пачаканне* 'тс' (Яруш., Нас.). Да *чакіць* (гл.). Прыстаўка *па-* пад уплывам польск. *rozcekać*, *rozcekanie* 'тс'.

Пачапаць 'начапляць, нанізаць, панавешваць' (Нас.). З польск. *rozcierać* 'паначапляць адно за адным, папрычапляць'. Канчатак беларускі (-аць).

Пачапэйка 'прывязка, якую прымацоўваецца біч да капільна' (арш., ДАБМ, 829). Утворана ад дзеяслова *пачапіць*, а не *чапляць*, параўн. *пачапіць* 'прывязаць почапку' (Варл.), пры дапамозе суфікса -ей(ка). Параўн. таксама *пачапэй* 'почапка ў адзенні' (навагр., Нар. сл.). Аб суфіксе гл. Сцяцко, Афікс. наз., 37.

Пачапёнь 'каромысел' (Касп.). Да *пачапіць* < *чапляць* (гл.). Аб суфіксе -ень гл. Сцяцко, Афікс. наз., 38.

Пачапёнька 'кошык' (лун., Сл. Брэс.). Не зусім ясна (невыварная ілюстрацыя запісу). Можна меркаваць, што да *пача-*

піць < *чапляць* (гл.). У такім выпадку гэта быў першапачаткова спецыфічны кошык.

Пачарэжня 'чарга пасвіць кароў' (хойн., Мат. Гом.). Утворана ад прыслоўя *пачарэжна* 'па чарзе' (Ян.), як рус. *по-очередно*.

Пачасавіць 'пачакаць': у выразе *пачасуй* 'пачакай' (пін., Сб. 1866, Нас.), рус. пск., цвяр. *почасить* 'пачакаць, патрываць з гадзінку', серб.-харв. *пѠчасити* 'тс'. Беларуска-руська-сербска-харвацкая ізалека. Да *па-* і *час* (гл.).

Пачасваць 'хвастаць, сцѣбаць' (Шат.) — пераноснае з *пачасваць* 'часаць лён'. Да *пачасце* (гл.).

Пачасце, *пачасся*, *пачасі*, *пачасы*, *пачаскі*, *пачоскі*, *пачосы*, *пачосэ*, *пачасніна*, *пачасніца* 'другі, горшы гатунак ільну', 'адыходы пры часанні льну, канпель', 'грубы матэрыял з ільну хатняга вырабу', 'лён пасля апрацоўкі' (ТСБМ, Нас., Гарб., Гарэц., Др.-Падб., Шат., Касп., Уладз., Сл. ПЗБ, Варл., Мат. Гом., Ян.; віц., Шн. 3; гродз., Мат. АС; драг., Лучыц-Федарэц; малар., лун., Сл. Брэс.). Укр. *пачѠси*, *пачіскі*, рус. *пачеса*, *пачесь*, *пачеси*, *пачески*, пск. *пачесье*; польск. *pacześ*, *paczesie*, *paczesi*, *paczосу*, *paczeski*, в.-луж. *раѠосу* 'тс', чэш. *раѠес(у)* 'кудлы', *раѠіска* 'пачасце', славац. *раѠесу* 'адыходы пры часанні льну'. Паўночнаславянскае. Да *па-* і *часіць* (гл.) < прасл. *česati* < *česti* (Трубачоў, (Эт. сл., 4, 85—87; Трубачоў, Ремесл. терм., 83).

Пачастунак 'частаванне', 'тое, чым частуюць' (ТСБМ). З польск. *paczęstunek* 'тс', якое да *czestowac* < *cześć* 'гонар' (параўн. рус. *честовать* 'ушаноўваць'), але ўжо ў XV ст., *czem* мянілася ў *czę-* пад уплывам *część* (Патабня, РФВ, 3, 181).

Пачася 'спазніўся' (Варл.). З польск. *po czasie* 'са спазненнем, пасля ўсяго'.

Пачатак, *пачаток* 'месца, з якога што-н. пачынаецца, першы момант дзеяння, з'явы', 'аснова, крыніца, сутнасць чаго-н.' (ТСБМ, Нас., Гарэц., Яруш., Шат., Касп.; ашм., Сл. ПЗБ), 'незапчатаны мёд' (Анох.), 'верацяно, цалкам запоўненае напрудзенымі ніткамі, на якое наматваюцца ніткі з меншага верацяна' (Нас., Уладз.), 'суквецце з кветкай ці пладом' (ТСБМ). Укр., рус. *пачаток*, польск. *paczątek*, в.-луж. *раѠатк*, чэш., *раѠátek*, славац. *раѠiatok*, серб.-харв. *пачѠтак*, макед. *пачеток*, ст.-слав. *на-чатъкъ*. Утворана ад прасл. дзеепрыметніка на *-тъ*, дзеяслова *-četi* і суфікса *-къ*. Да *чыніць* (гл.) < і.-е. **ken-*.

Пачаткавіць 'пачынаць' (Нас.). З польск. *paczątkować* 'тс'.

Пачаўпіць 'патаўчы' (паст., Сл. ПЗБ). Балтызм. Параўн. літ. *čiąurti* 'сціскаць'.

***Пачахліць**, *пачэхліць* 'хутка пайсці, пашыбаваць' (ТС).

Да *па-* і *чахаць* < прасл. *čaxati* 'знікаць' (Мартынаў, Слав. акком., 124), у якім суфікс *-л-* мае значэнне імгненнасці.

***Пачахрыцца**, лун. *пачохрыцца* 'пачасацца', бяроз. *пачухрыць* 'пачасаць' (Шатал.), драг. *пачухрэтэ* (Лучыц-Федарэц). Параўн. таксама брасл., ігн., даўг., астрав., шальч., трок. *чахраць*, *чохраць* 'часаць (воўну)', *чохры* 'машина для часання воўны' (Сл. ПЗБ), укр. *чухран* 'тс', укр. гуц. *чіхратий* 'калматы', *чіхратися* 'часацца, але не грэбенем', *чухату(ся)* 'тс', рус. арханг. *чѣхор* 'задзіра', *чѣхорный* 'задзірака', польск. *czochrać się* 'калмаціць', чэш. *čechrati*, славен. *čeh(lj)áti*, *čóhati* 'тс', серб.-харв. *чѣхату* 'абшчыпваць, абрываць'. Экспрэсіўнае ўтварэнне ад *česati* > *часіць* (гл.), параўн. валаш. *čechlat* 'расчэсваць воўну', славац. *čechrať sa* 'прачосваць валасы', *czechry* 'пачасце' (Махэк, 96), польск. *czochrać* 'часаць жывёл'.

Пачачуй 'хвароба капыта каня ад удару' (паўн.-усх., КЭС). З рус. *почечуй* 'ранка', якое Сабалеўскі (РФВ, 66, 347) выводзіць з *потечуй* < *течь* 'цячы'.

Пачвара 'казачная, страшная істота вялікіх памераў', 'жудасны твар', 'непрыгожы чалавек' (ТСБМ, Нас., Касп., ТС; ваўк., Сл. ПЗБ; барыс., Шн. 2), 'жартаўлівы' (шальч., ігн., брасл., Сл. ПЗБ). Укр. *пачвара* 'прывід', зах. *пачвар* 'паскуднае дзеянне, выхадка', паўд.-рус., укр. *прочвара* 'тс', польск. *koćwara* 'пачвара', *oćwiara*, *oćwiara* 'тс', 'чарадзейка', *roczwara* 'агідная істота, пачвара, страшыдла' (з XV ст.), каш. *ročwara* 'тс', 'нягоднік, амаральны чалавек'. Наяўнасць прэфіксальных варыянтаў дае магчымасць разглядаць лексему як *па-чвара*, другая частка якой атаясамліваецца з прасл. *čvariti*/*čvĕriti* 'вярзці лухту, балбатаць, гаварыць незразумела', параўн. бел. *чварыць*, *чворытэ*, *чвѣрыты*, *чвѣрыцца*, *чвѣрыць*, *чварá* 'паскудства' (гл.), ст.-серб.-харв. *čvaga* 'чараванне, варажба', славен. *čvĕriti* 'плявузгаць, несці лухту', ст.-польск. *oćwiernica* 'нешта страшнае, пачварнае'. Борысь — Слаўскі (SP, 2, 299) дапускаюць гукапераймальнае паходжанне прасл. *čvariti*, а паводле ст.-польск. *roczwara* 'страшыдла', наводзіць на думку пра першасны элемент *čvu-*, які да і.-е. **keu-*. Патабня (РФВ, 3, 171) збліжаў слав. лексемы з літ. *kvaisti* 'здагадвацца'. Аднак надзейная этымалогія адсутнічае (Слупскі, ZfslPh, 35(2), 1971, 314). Гл. таксама *павор*.

Пачворны 'памножаны ў чатыры разы' (Дуж.-Душ.). З польск. *paczwórny* 'тс'.

Пачка, *пачок* (м.р.) 'пачак', 'пасылка' (ТСБМ, Сцяшк.), 'група' (ТС). Да *пачак* (гл.).

Пачка 'нырка' (браг., Мат. Гом.). Да *почка*. Параўн. рус. *почка* 'нырка', якое з *печь* 'пячы', як каш. *rovarka* < прасл.

variti 'варыць'. Націск на *-ka*, відаць, пад уплывам укр. мовы (параўн. *пóчки*, Р. скл. *пóчок* 'ныркі', 'насенне гарбуза').

Пачканос 'лілія стракатая, *Lilium martagon* L.' (Шат.), 'лілія чырвоная, *Lilium bulbifegum* L.' (мін., Кіс.). Калька з лац. назвы — цыбуляносная, у якім (паводле падабенства) слова *цыбуля* заменена словам *почка*.

Пачкі 'амаль' (в.-дзв., доўг., брасл., Сл. ПЗБ; дрыс., Хрэст. дыял.). З рус. *почт́у* 'тс' (Сл. ПЗБ, 3, 472). Мена *t' > k'* адбылася ў сувязі з тым, што ў субстратных балтыйскіх гаворках, як, напрыклад, у сучаснай літоўскай мове, *t'*, *d'* выступалі толькі як алафоны фанем [t], [d], абьякавых да палаталізавалі, таму і замяняліся найбольш блізкімі паводле месца ўтварэння (*k*, *g*), параўн. *gírca* — *dzírcá*.

Пачманіць 'пагуляць' (бераст., Сцяшк. Сл.). Балтызм. Параўн. літ. *žmonėtis* 'гасцяваць'.

Пачны 'стравы' (зэльв., Сцяшк.). Не зусім ясна. Відаць, утворана пры дапамозе суфікса *-ь-но* (Слаўскі, SP, 136) ад назоўніка *печ* (<прасл. *pektь*). Мена *pe-* ў *па-* характэрная сакаючым гаворкам: галосная *e* (<*ě*) пасля губных пераходзіць у *-a-*, напр., *баліцца* (з-пад Белавежскай пушчы) 'мышь бялізну' <*běliti se*, нават *e* (<*e*)>*a*: лун. *пачаніна* 'апёк' (Сл. Брэс.).

Пачом 'адкуль, чаму' (Нас.), 'колькі' (бар., Сл. ПЗБ). Відаць, уплыў рус. мовы, параўн. рус. *почём* 'тс'. Уыходзіць да *па-* (<прасл. *po-*) і *что* (<прасл. *čьto*, М. скл. *čеть*) >*што* (гл.). Параўн. серб.-харв. *пóчем* 'колькі, па якой кане'.

Пачонка 'прыбудова' (пруж., Сл. Брэс.). Няясна.

Пачопка, *пачапка*, *пóчыпка* 'дужка, вяроўка, якая звязвае два вухі ў вядры' (Нас., Мядзв., Грыг., Яруш., Касп., Чач., Гарэц., Некр., Янк., Мат. Гом.; маг., Шн. 2; круп., докш., Сл. ПЗБ; шкл., Мат. Маг.), 'ручка ў карзіне' (Касп.; паўн.-усх., КЭС), 'вяроўкі ў зыбцы' (Нас., Мат. Маг., Мат. Гом.), 'лямка' (Ян.), 'прывязка, якой прымацоўваецца біч ды цапільна' (в.-дзв., лаг., ДАБМ, 829). Да *па-* (<прасл. *po-*) і *-чаніць* <прасл. *čarati* (аднароднае з *sarati* і *harati*), у якім пачатковае *ča-* ўыходзіць да *ka-* (Трубачоў, Эт. сл., 4, 17—18). Гл. таксама *чалляць*.

Пачопісты 'спрытны' (гродз., Сл. ПЗБ). Відаць, семантычна аформлена пад уплывам польск. *roszerić się* '(з энтузіязмам) узяцца рабіць што-н.'

Пачоска 'цяганне за валасы, лупцоўка' (Нас.). Да *часáць* (гл.) у пераносным сэнсе.

Пачослівы 'гасцінны' (Касп.). Ст.-бел. *почестливый* (1478 г.) 'шаноўны'. Да *по-цьсть* 'пашана' <прасл. *po-čьstiti* 'аказаць пашану'.

Пачостка, *пачастка*, *пóчостка*, *почóстка* 'частаванне з га-

рэлкай і закускай, пачастунак' (ТСБМ, Нас., Касп., Кольб., Шат., Варл., Янк. БП, ТС; іўеў., Сл. ПЗБ), круп. *пачоска* 'тс' (Сл. ПЗБ). Укр. *почестка* 'прынашэнне, дар', 'гонар, слава', рус. пск. *почётска*, *почётски* 'пачэснае частаванне'. Усходне-славянскае. Утворана ад прасл. *po-čьstь* (бел. *пачасць*, укр., рус. *почесть*, чэш. *počest*, серб.-харв. *пóчаст*, макед., балг. *почест* 'тс') пры дапамозе дэмінітуўнага суфікса *-ька*.

Пачот, ст.-бел. *почетъ*, *почтъ*, *почить* 'вайсковае падраздзяленне' (пач. XVI ст.) запазычана са ст.-польск. *roczet*, *roczt* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 67). З прасл. *po-* і *čьt-*, апошняе да *čisti* 'лічыць' (<*čit-ti* <даслав. *kitō, *kejt-tet або *skitō, *skejt-tei, роднасных да лат. *škietu*, *skjst* 'меркаваць', літ. *skaityti* 'лічыць, чытаць', ст.-інд. *cétati* 'назірае, думае, пазнае, разумее' (Бернекер, 1, 175; Брукнер, 83; Махэкэ, 104; Фасмер, 4, 374; Трубачоў, Эт. сл., 4, 119). Гл. таксама *пóчэц*.

Пачубаць, *пачубаць* 'пашкодзіць, папсаваць' (ТС). Да *чуб* (гл.); параўн. таксама *чубáцца* 'чубіць адзін аднаго', *чубіць* 'біць, тузаць' (ТС).

Пачуваць 'адчуваць сябе, прадчуваць' (ТСБМ, Гарэц., Нас., Шат.), *пачуванне* 'адчуванне' (ТСБМ, Нас.). Укр. *пачувати*, *пачування*, польск. *roszować*, *roszowanie*, серб.-харв. *чувати* — ітэратыў прасл. *čuti > чуць* (гл.). Прасл. форма з'яўляецца працягам і.-е. *(*s*)*kēu-* 'звяртаць увагу на што-н., слухаць, адчуваць, прыкмеціць, выявіць' (Міклашыч, 37; Бернекер, 1, 162—3; Трубачоў, Эт. сл., 4, 134—136; SP, 2, 295—297).

Пачугаць, кам. *пачугаты* 'памазаць' (Жыв. нар. сл.). Да *па-* (<прасл. *po-*) і *чугаць*, генетычна роднаснага да ўкр. *човгати(ся)* 'шоргаць', 'плесціся, цягнуцца', польск. *czolgać się* 'паўзці', каш. *čātgać są*, славен. *čō'кас* 'тс', прасл. *čьlgati (se)* 'паўзці, рухацца, як плазуны', да якога роднаснымі з'яўляюцца: літ. *klāgoti* 'ісці цяжка апранутым', англасакс. *hylc* 'паварот', с.-ірл. *celg* 'хітрасць', 'зрада' <і.-е. **kelg-* 'віцца', 'паварот' (SP, 2, 219; Трубачоў, Эт. сл., 4, 141).

Пачунёць 'паправіцца' (Касп.). У выніку кантамінацыі лексем *ачунёць* (гл. *ачуняць*) і *па-правіцца*. Параўн. таксама *вычуняць* 'тс'.

Пачура, *пычура* 'невялікая выемка ў печы' (ганц., Сл. Брэс.). Укр. *пічурка*, рус. *печурка* 'ніша ў печы', польск. *pieczuga* 'тс', 'ямка ля коміна для попелу і вуголля', якое, відаць, з усх.-слав. *печура*, утворанага ад *печ* (гл.) пры дапамозе экспрэсіўнага суфікса *-ура* (<прасл. *-ura*). Пачатковае *па-* замест *pe-* (ці *ni-*) — вынік ацвярдзення губных перад *e* (<*ě*, *e*).

Пачурацца 'адмовіцца, адчурацца' (Касп.). Да *чурацца* (гл.). Аб мене *ч > ч* гл. Карскі, 1, 363. Прыстаўка *па-* замест *ад-* — уплыў балт. моў, параўн. *pa-šaukti* — *адклікаць*, *pa-neigimas* — *адмайленне*, *pa-sitráukti*, *pa-eiti* — *адысці*.

Пачу́ркі, пачу́ркі, поцёркі 'скручаныя вузлы на крутой нітцы' (Уладз.). З польск. сілез. *raszury* 'адходы валакна пры першым часанні жмені льну з боку галолак', якое з **rasz-*, параўн. маз. *raszowie* 'кастрыца'. Далей няясна. Лексема *поцёркі* — у выніку падабенства з пацеркамі.

Пачу́так 'адчуванне, настрой' (Сцяшк.) — аддзеепрыметнікавае ўтварэнне з суфіксам *-ак* (аб ім Сцяцко, Афікс. наз., 23 і 82), як *абўтак, збы́так* 'збытае'. Беларускае.

Пачу́чырыць 'грызці, абгрызаць што-н. (пра мышэй, трусоў, зайцоў)' (дзярж., Нар. сл.). Да *чу́чырыць* (гл.). Няясна. Магчыма, да прасл. *čičati* 'сядзець на кукішках, сагнуўшы калені', параўн. каш. *čiča* 'верхняя частка завязанага мяшка', 'валасы на галаве жанчыны, сабраныя ў гугель' (<і-е. *kei-k-* 'крывіць, згінаць, зварочваць'), абцяжаранага суфіксам *-ч-і* (Борысь, SP, 2, 278). Можна таксама дапусціць утварэнне ад *чу́чарапак* 'ракавіна малюска', 'шкарлупіна выліўка' — гэтак выглядаюць абгрызеныя, паедзеныя караняплоды.

Пачці́ 'амаль' (вільн., Сл. ПЗБ). З рус. *почтѣ* 'тс'.

Пачці́вы, паці́вы 'паважаны, шануюны', 'значны' (ТСБМ, Гарэц., Яруш., Грыг., Нас., Касп.). З польск. *roszczywy, rościsty* 'тс'. Да *ро- і čyt-/čyt-/čit-* (гл. *чэсьць, чытаць*).

Пачы́вішча 'спакой, адпачынак (ад чаго-, каго-н.)' (Нас.), серб.-харв. *почивалиште* 'месца адпачынку', 'месца спачыну'. Да *адпачываць* (гл.) <прасл. *ročiti*, ітэратыў *ročivati* (параўн. укр. *спочивати* 'спать', рус. *почивать*, польск. *odroszczywać*, н.-луж. *wótroszczywać*, в.-луж. *wotrōšować*, чэш. *odročipouti*, славац. *odročipnúť*, славен. *ročiti*, серб.-харв. *починути*, макед. *почива*, балг. *почивам* (*си*), ст.-слав. *почити*), якія звязаны чаргаваннем з *роко́зь* > *нако́й* (гл.). Аб суфіксе *-ішч-а* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 45—46.

Пачыгунець 'пасівераць' (Ян.). Да *па-* і *чыгун* (гл.).

Пачы́м 'чаму, адкуль, як' (Нас.). З рус. *почѣм*, перакладзе-нага на бел. мову.

Пачы́н 'пачатак, зачыннанне' (Нас.), слаўг. 'першая сяліба, выселак, вёсачка' (Яшк.). Укр. *почін* 'пачатак', рус. *почин* 'тс', 'ініцыятыва', чэш. славац. кніжн. *ročin* 'тс', 'дзеянне', 'учынак', 'пачынанне', балг. *почин* 'пачын'. Утворана ад прасл. дзеяслова *ročeti* пры наяўнасці ўжо існаваўшай лексемы *čipъ*, якая ўзыходзіць да і-е. **k^hei-n-u-* 'укладанне пластамі, упарадкаванне'. Паводле Трубачова (Эт. сл., 4, 114), суфікс *-п-у čipъ* мае выгляд і функцыі першаснага іменнага фарманта, як і *kopъ*. Больш падрабязна пра *čipъ* гл. SP, 2, 200—201.

Пачы́на₁ 'вясло' (бых., ветк., чэрык., Мат. Маг., Мат. Гом.). Да *пачы́на* (гл.).

Пачы́на₂ (а магчыма, і *пачы́н* паводле ілюстратыўнага матэрыялу: *Насек на лу́гу 30 пачынаў лазы*) 'вязка лазы'

(добр., Мат. Гом.). Рус. *почи-н-ок* 'расчыстка лесу'. Утворана пры дапамозе суфікса *-н-* ад асновы **kei-*, а не ад **ken-*, з якой народная этымалогія звязвае лексему *починок* (Аткупшычкоў, Из истории, 141, 157 і 172).

Пачы́нак₁ 'пачатак' (светлаг., Мат. Гом.), 'новае поле на месцы ляда', 'закладка новага поля на лядзе, а пасля і пасялення', 'расцяроба гушчэвіны, падсека', 'булачка з хлебнага цеста' (навагр., Сцяшк. Сл.). Укр., рус. *почінок* 'пачатак', пск. 'першы кавалак хлеба, адрэзаны ад буханкі', ст.-рус. *починѣкъ* 'пачатак', 'наваселак', польск. *roszynek* 'учынак', н.-луж. *росупк* 'тс', 'справа, дзеянне', *росупки* 'звычкі', в.-луж. *rošink* 'паводзіны', 'дзеянне', чэш. *ročinek* 'пачатак', 'першая купленая рэч', ст.-слав. *починѣкъ* 'пачатак'. Да прасл. *ročeti*, бел. *пачаць, пачынаць* (гл.).

Пачы́нак₂, драг. *почы́нок*, астр., браг. *пачы́нка* 'пража, наматаная на верацяно або знятая з яго' (ТСБМ, Мядзв., Серб., Бір., Бес., Маш., Варл., Дэб. 2; гродз., Шн. 2), 'дзве ручайкі, перавітыя на адно верацяно' (лях., карэліц., Янк. Мат.; слуц., Нар. словатв., дзярж., ст.-дар., Нар. сл.; Уладз., Федар. 6, Др.-Падб., Янк. 1, Сцяшк., Гарэц., Чач., Сл. Брэс.), 'вялікае верацяно на якое перамотваюць пражу з малых верацянаў' (Нас., Шат., Сл. ПЗБ; браг., навагр., 3 нар. сл.), 'верацяно з пражай' (Касп., Мат. Гом., Ян., ТС), 'клубок нітак, наматаны з адной вітушкі' (дзярж., Нар. сл.). Укр. *почінок* 'поўнасьцю запоўненае верацяно', рус. кур. *почінок* 'тс', польск. паморск., сілез. *roszynek* 'вялікае верацяно з пражай', 'звітая пражу з аднаго або з некалькіх верацён'. Усходнеславянска-польскае. Да *пачаць* > *пачынаць* (гл.): напрудзеная пражу была нібыта асноваю будучага палатна, пачаткам — для асновы яе з пачынкаў звалі ў клубкі, а для ўтоку — у маткі на матавіле. Аб суфіксе *-ак* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 23.

Пачы́наць — дзеяслоў незакончанага трывання ад *пачаць* (гл.). Прасл. *ročinati* < *ročeti* < *četi*, *čьno* (Трубачоў, Эт. сл., 4, 109). Сюды ж *пачынальнік* 'кіраўнік валачобнікаў; зачыншчык, запявала' (Нас., Грыг.), 'заснавальнік' (ТСБМ, Гарэц., Яруш.). Аб суфіксе *-льнік* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 52.

Пачы́ніць 'выпатрашыць' (хойн., Мат. Гом.), 'пачысціць рыбу' (карэліц., Нар. словатв.). Да *па-* (<прасл. *po-*) і *чыніць* (<прасл. *činiti* 'укладваць па парадку' > 'упарадкаваць' < прасл. *čipъ* 'парадак, работа, належны спосаб').

Пачы́тай 'амаль', 'здаецца' (Нас.). З рус. *почитай* 'тс'. Семантычнае развіццё прасл. *čisti* 'меркаваць' > 'лічыць' > 'чытаць' гл. *пачот*.

Пачэ́каць 'пачакаць' (воран., брасл., Сл. ПЗБ), петрык. *почэ́каць* 'тс'. З польск. *roszekać* 'тс' (Мацкевіч, Сл. ПЗБ, 3, 473).

Пачэпацца (неадабр.) 'пасварыцца' (ваўк., Сцяшк. Сл.). З польск. *rozperić (się)* 'счапіцца'.

Пачэпліць 'прапасці' (жытк., Мат. Гом.). Відаць, да *чапаць*, параўн. валож. 'знішчаць' (Сл. ПЗБ).

Пачэсны 'ганаровы, які карыстаецца пашанай', 'які робіць гонар каму-н.' (ТСБМ; КЭС, лаг.; Нас.). Укр. *почесний*, *почётный*, рус. *почётный*, польск. *roczesny*, н.-луж. *rosny*, в.-луж. *ročestny*, чэш. славац. *ročestný*, серб.-харв. *почасни*. Варыянт (магчыма, праславянскі) да прасл. *čьstьnъjь < čьstь > чэсьць, чэсны* (гл.).

Пачэрпаць 'паесці' (экспр.), 'змясціць рой у раёўню' (воран., Сл. ПЗБ). Да *па-* і *чэрпаць* (гл.).

Паша 'выган, месца, дзе пасецца жывёла; выпас' (ТСБМ, Нас., Яруш., Др.-Падб., Бяс., Маш., Булг., Гарэц., Чуд., Мал., Шат., Касп., Варл., Сл. ПЗБ), 'трава на пашы' (Клім., Бес., ТС), 'аранне, ворыва' (Нас.), 'соты' (кіраў., Нар. сл.), 'корм для пчол' (раг., З нар. сл., Сл. ПЗБ), *паша* 'трава на папасе' (глус., Янк. 1; ТС). Укр. *паша* 'корм для скаціны', рус. *паша*, бран., смал., і ёнаўск., прэйльск. 'луг, паша', зах.-бран. 'ворыва', польск. *pasza (pasia, paś, paśń, pasznia, pasidło, pastwa)* 'корм траваедных жывёл, лугавая расліннасць', 'паша', славац. *paša* 'паша', 'корм (падножны)', 'пасьба', славен. *paša*, серб.-харв. *паша* 'тс', макед., балг. *паша* 'паша'. Прасл. *paša < pas-ja* (Праабражэнскі, 2, 31; Фасмер, 3, 223; Махэк, 436; Скок, 2, 614). Да *пасці*, *пасвіць*, *пастух* (гл.). Палес. *паша* — у выніку кантамінацыі лексем *паша* і *ежа*. Кюнэ (86) выводзіць бел. лесему з польск. *pasza*. Няма падстаў. Значэнне 'соты', 'корм пчол' — табу.

Пашабанцаваць 'параскідаць' (іўеў., Сцяшк. Сл.). Гукапераймальнае. Да *па-* (<прасл. *po-*), прэфармант *ша-* і *бэнц-нуць* (гл.) (польск. *bępnąć < bęc 'бах!*'). Параўн. прэфармант у *пашаматаць* (гл.).

Пашавэлак 'неахайны' (астр., Сл. ПЗБ). Экспрэсіўнае ўтварэнне, якое, можна меркаваць, з *па-* (<прасл. *po-* 'псеўда-' (параўн. укр. *пакінь* 'нікудышні конь, шкапа, здыхляціна') і *шавяліцца > 'слаба шавяліцца > 'неахайны' (?)*.

Пашалохіваць 'шалясцець' (Нас.), *пашаляхцець* 'патрэсці' (шчуч., Сл. ПЗБ). Да *шалахцець* 'мітусіцца, сноўдаць' (паст., там жа), *шалясцець* 'шастаць, шамацець, шапацець', *шаластуньі*, *шалястунэ*, *шлестуньі* 'шамкі' (Сл. ПЗБ) — (гл.). Усе — гукапераймальныя ўтварэнні, як укр. *шелестіти*, рус. *шелестеть*, *шелестить*, польск. *szelest, szeleścić*, чэш. *šelestiti*, славац. *šelestiti* і да т. п., а таксама ўкр. *шерестіти*, рус. *шорох*. Гэта інтэнсівы з суфіксам *-st-* ад гукаперайманья, якое перадае 'шамаченне, шастанне' (Міклашыч, 337; Махэк, 604; Фасмер, 4, 423).

Пашалыгаць 'пачыкільгаць' (ашм., Сцяшк. Сл.). Відаць, гукапераймальнае. Магчыма, звязана з прасл. *čolgati* 'поўзаць' (праз польск. *czolgać się* 'тс').

Пашаматаць, драг. *пошымытатэ* 'пазакідваць' (Нар. лекс.). З польск. *szamotać się* 'кідацца, рвацца, біцца', якое з прэфарманта *ше-* (*sze-*) і *мятаць (<прасл. *metati* 'кідаць'. Гл. яшчэ Брукнер, 540).

Пашана 'павага' (ТСБМ, Гарэц.), *пашанаванне* (у выразе: *мець у пашанаванні*) 'шанаваць' (Нас.), дзярж. *пашанота* 'пашана, дагляд' (Нар. сл.), *пашанотны* 'шаноўны, прыстойны' (Нар. сл.). Да *шанаваць* (гл.), якое з польск. *szanować < ст.-польск. szonować < ням. schonen 'прыгожа з кім-н. абыходзіцца < schön 'прыгожа' (Брукнер, 540)*.

Пашанцэвік 'баравік, *Boletus edulis*' (Сцяшк., Инстр. II), *пашанцэйкі* 'апенькі, *Agmillariella mellea*' (Сцяшк.). Да *шанаваць*, *шанціць*, *пашанціць* (Нас.; карэліц., Сл. ПЗБ), якія з польск. *rozszajnować, rozszansować* 'пашанцаваць' <*szansa* 'шанс' < ням. *Schanze* (с.-ням. *schanze, schantz*) > франц. *chance* 'тс' (Брукнер, 540).

Пашанотка 'плётка' (карэліц., Сцяшк. Сл.). Відаць, з *пашамотка*, якое з польск. (*po-*)*szamotać się* 'трымцець, біцца, пляскацца'. Канчатак, як у *плётка*.

Пашарак 'рад, парадак' (дзятл., Сцяшк. Сл.). Да *шар* 'рад' (гл.). Утворана паводле мадэлі *парадак*.

***Пашарошыцца**, бяроз. *пошоршыцца* 'зрабіцца шурпатым (пра цела)' (Шатал.). Да *па-* і *шарош*, *шэраш*, *шэрхнуць* (гл.) <прасл. *sъrx-/sorx-, sьrš-* (Махэк, 572; Фасмер, 4, 431—432).

Пашарпаць вільн. 'паскубсці (пер'е)', ваўк., швянч. 'падраць', шчуч. 'пакусаць' (Сл. ПЗБ). З польск. *rozszarpać* 'раздзіраць адно за адным', 'рваць', 'тармашыць' (Мацкевіч, там жа, 3, 474).

Пашарунак у выразе: *у адном пашарунку* — пра гаспадарчыя будынкі, якія ў адзін рад стаяць разам з хатай, пад адной страхой' (слонім., Шн. 3). Утворана пры дапамозе суфікса *-унак* ад *пашарыць* 'паставіць у рад' <ням. *Schar* 'рад' (Мацэнаўэр, Cizi sl.,). Параўн. лоеў. *шар* 'бок вуліцы' (Ян.).

Пашары 'кармы' (шалыч., Сл. ПЗБ). Літуанізм. Параўн. літ. *pāšaras* 'корм для скаціны', *pašarai* 'кармы' (Грынавяцкене, там жа, 3, 474).

Пашаснуць 'пахістаць' (Нас.). Да *па-* і *шастаць* 'хістаць, калыхаць', якое (як і ўкр. *шастати*, рус. *шастать* 'веяць зерне', польск. *szastać* 'рухацца з шумам'), паводле Праабражэнскага, (Труды ИРЯ, 1, 90) з'яўляецца гукаперайманнем.

Пашатырыць 'пацерці, памыць' (Ян.). Да *па-* і *шатырыць*, якое, відаць, утварылася ў выніку кантамінацыі лексем *шара-*

ваць і церці (гл.). Галосны *-ы-* прыдае экспрэсіўнасць, як бел. *удырыць* 'ударыць'.

Пашвэндзіць (экспр.) 'пашанцаваць' (кругл., Жыв. нар. сл.). Скажонае *пашчэнціць* (<польск. *poszcześcić* 'тс') і *швэндацца* (гл.) — параўн. ілюстрацыю: *Сёння майму каню пашвэндзіла: цэлы дзень пр'ягуляў*.

Пашка₁, *пашкі* 'расшчэпленыя дубчыкі, прыгатаваныя для пляцення кашоў' (свісл., Навагр., Сл. ПЗБ), 'скручаная лаза для прывязвання паплёту да крокваў', 'малады лісточак аеру, які дзеці ядуць' (свісл., Шатал.). Літуанізм. Параўн. літ. *pāšinas* 'стрэмка', *paškėti*, *pāškinti* 'трашчаць', *paškesys* 'трэск' (Арашонкава і інш., Весці, 4, 1969, 126).

Пашка₂ 'падпах' (сураж., Шн. 2). Укр. *пашка*, рус. смал. *пашка* 'падпах', дан. 'наросхрыст'. Да *pāxa* (гл.).

Пашкеліць 'сварыцца' (Яруш.). Да *пашколіць* (<*па-* і *школа*, *школіць* 'вучыць'). Аб мене *о>е* гл. Карскі (1, 154—158).

Пашкода 'шкода', 'псаванне', *пашкоднік* 'шкоднік' (Шпіл.). Беларускі рэгіяналізм. Да *па-* (<прасл. *ра-*) і *шкода* (гл.). Магчыма, гэта ўплыў балт. субстрату. Параўн. літ. *pagedimas* і *gadīnimas* 'шкода' — *gadinti* 'псаваць'. Аб семантычным супадзенні балтыйскіх і славянскіх дэрыватаў з прыстаўкамі *па-* (<прасл. *ра-*) і літ. *ра-*, *рб-*, лат. *ра-* гл. Борысь, Prefiks., 47.

***Пашкрэбач**, малар. *пошкрѣбач*, *пушкрѣбач* 'паскрэбач, апошняе дзіця' (Сл. Брэс.), *пушкрѣпач* 'тс' (Нар. лекс.), лун. *пошкрэбэц* (Шатал.), *пашкрэбка* 'тс' (ТС). Да *пашкробач* (гл.) у выніку пераносу значэння паводле функцыянальнага падабенства. Параўн. таксама польск. *szkrab* 'карапуз'.

Пашлэмаць (іран.) 'пачыкільгаць' (свісл., Сцяшк. Сл.). Гукапераймальнае. Параўн. драг. *шлѣм!* *шлѣматэ* 'шлэпаць' (Лучыч-Федарэц), *шлѣпаць* <*шлѣн!* (Чарнышэвіч). Параўн. бел. *шлэпаць*.

Пашлюхтаваць₁ 'апрацаваць ніткі адварам ільнянога семя' (дзятл., Сцяшк. Сл.). З польск. *szlichtować* 'насычаць аснову тканіны спецыяльным крухмальным клеём' <ням. *schlichten* 'тс', 'згладжваць'.

***Пашлюхтаваць**₂, *пошлюхтоваць* 'пачысціць кішкі' (ТС). У выніку кантамінацыі *пашлюхтаваць*₁ і слова (магчыма, з ідыш), роднаснага да ням. *Schlick* 'ціна, гразкі іл'.

Пашлямаваць 'пачысціць кішкі нажом' (гродз., Сцяшк. Сл.). Да *па-* і *шлямаваць*, якое з польск. *szlatować* 'тс' <ням. *schlätten* 'прамываць, ачышчаць' <*Schlamm* 'іл, гразь' (SWO, 730).

Пашніца, *пашніца*, пін. *пашніця*; *пашня*, *пашня*, зэльв., карэліц. *пашыня* 'збажына, збожжавыя' (Булг., Выг., ТС, Янк.

1, Бір., Сл. ПЗБ; Доўн.-Зап., Пін.; вілен., барыс., Шн.; пін., Нар. лекс., ст.-дар., бялын., Нар. сл.; мазыр., Шн. 3), 'збожжа, рассыпанае для прасушкі' (Ян.), 'усе пасеяныя культуры', 'ворыва, ворная зямля, ралля' (Нас., Шат., Сл. ПЗБ), 'паша' (навагр., Сл. ПЗБ); 'збіраць мёд' у выразе: *Пчолы вядуць пашню* (Мащ.). Укр. *пашня*, *пашніця* 'збожжа', рус. *пашня* 'поле', 'аранне', 'час ворыва', 'збожжавыя на карані', 'неабмалочаныя снапы', *пашніца* 'баразна', 'збожжавыя', 'час ворыва і жніва', ст.-рус. *пашьня*. Усходнеславянскае. Да *пахаць* (гл.). Утворана пры дапамозе суфікса *-ьн'а* (Слаўскі, SP, 1, 138).

Пашпарт 'дакумент для пасведчання асобы', 'пасведчанне з асноўнымі звесткамі пра прадмет, машыну' (ТСБМ, Сл. ПЗБ), 'білет, пропуск' (Шпіл.), ст.-бел. *пашпортъ* 'пашпарт' (1638 г.) запазычаны са ст.-польск. *paszport*, якое са ст.-франц. *pasport* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 35; Кюэз, 86).

Пашпáрыць, 'хутка пайсці' (в.-дзв., Шатал.). Да *па-* і *шпаркі* (гл.). Аналагічна літ. *skūosti* 'хутка пайсці' (<*skubùs* 'паспешны, шпаркі', *paškubà* 'паспешнасць').

Пашпáрыць₂ 'кінуць, шпурнуць' (дзярж., Нар. сл.). Балтызм (?) Параўн. брасл. *шпáрдэца* 'кідацца', раг. *шпáрдэць* 'кідаць чым-н., шыбаць, шпурляць' (Сл. ПЗБ), роднасным да якіх Грынавяцкене (там жа, 5, 495) лічыць літ. *spirgėti* 'кідацца'. Галосны *-á-* з *-i-*, дзякуючы наступнаму *-r-*.

***Пашпудзіць**, драг. *пошпудыты* 'шпурнуць, кінуць з размаху' (Клім.). Да *па-* і *шпудзіць*, якое ўтварылася ў выніку кантамінацыі лексем *шпурнуці* 'шпурнуць' і *пудыты* 'пудзіць, гнаць', параўн. і драг. *пэндыты* 'імкліва бегчы, ляцець' <польск. *pedzić* 'тс'. Да прасл. *roditi* > *пудзіць* (гл.). Больш падрабязна гл. *Фасмер*, 3, 402; *Махэк*₂, 497.

Пашпéціць 'сцягнуць, паморшчыць' (ваўк., Сцяшк. Сл.). Да *па-* і *шпэціць* 'рабіць непрыгожым, брыдкім' <польск. *szpecić* 'псаваць выгляд, брыдзіць' (Мацкевіч, Сл. ПЗБ, 5, 498), (о) *szpacić* <ням. *Spath* (Брукнер, 553). *Махэк*₂ (620) жа звязвае чэш. *špatný* (з першасным значэннем 'слабы') паходжаннем з літ. *pėsti*, *pentù* 'знясільвацца, стамляцца', да якога дадавалася ўзмацняльная прыстаўка *š-*.

Пашóчы 'пайшоўшы' (Нас.). З кароткага дзеепрыметніка жан. роду *по-шьдѣши*. Да *хадзіць* (гл.).

Паштакаваць (экспр.) 'аблізаць' (нараўл., Жыв. нар. сл.). Відаць, з *паштакаваць* 'паспытаць на смак'.

Паштáмт 'галоўная пошта горада' (ТСБМ). Праз рус. *почтамт* або праз польск. *poczta* з ням. *Postamt* 'тс'. Спалучэнне *-чт-* на бел. глебе змянілася ў *-шт-* (як у *пошта*).

Пашталтнець 'набыць страшнейшы выгляд' (Варл.). З польск. *+po-kształtnieć* <*kształt* 'форма, выгляд, від'.

***Паштáр**, *поштáр* 'званец летні, *Rhinantus L. aestivalis* (Zing)', 'званок на дузе' (ТС). Да *пошта* (гл.). Краска названа паводле падабенства формы кветкі да званочка, прымацаванага на дугоа вупражы паштовых карэт.

Паштó 'нашто' (Касп.; ашм., Сл. ПЗБ; браг., Шатал.). Рус. паўн., сіб. *пошто́* 'тс'. Бел. лексема можа быць не толькі запазычаннем з рус. мовы, але і калькай з польск. *po co* 'тс', 'чаму'.

Паштоўка 'адкрытае пісьмо' (ТСБМ). З польск. *rocztówka* 'тс'.

Паштырыць, *вбіштырыць*, *праштырыць*, *штырыць* 'гнаць; выганяць, выправоджваць сілай' (дзярж., Нар. лекс.). Лексема *штырыць* генетычна роднасная з такімі, як (*вы-*)*турыць*, *штурхаць*, рус. *тóркать* 'штурхаць, біць', якія да прасл. *tǫrk-*, *stǫrk-* гукапераймальнага паходжання (Фасмер, 4, 83).

***Паштыхавáць**, *поштыхавáць* 'адцягнуць каваннем' (ТС). З польск. *poszychować* <*sztych* 'вастрыё', 'шво, строчка', з якога (ст.-польск.) і ст.-бел. *штыхъ* 'вастрыё' (XVI ст.). Усе з с.-в.-ням. *stich* 'тс' (Брукнер, 556; Булыка, Запазыч., 371).

Паштэ́т 'страва, працёртая да пастападобнага стану' (ТСБМ), ст.-бел. *паштэ́тэ* 'тс' (1645 г.) запазычана са ст.-польск. *pasztet* 'тс', якое з ням. *Pastete* 'тс', 'піражок' (Брукнер, 398; Булыка, Лекс. запазыч., 116) <італ. *pastetto* 'тс' (Даль, 3, 63). Апошнія разам са ст.-франц. *pastée* (>франц. *pâté*) узыходзяць да с.-лац. *pastāta* 'ежа з мяса, загорнутага ў цеста' (Клюге₁₂, 434).

Пашугáць 'пакалыхаць' (в.-дзв., Шатал.), *пашўгаць* 'пакалыхаць' (свісл., Сцяшк. Сл.). Да *па-* (<прасл. *po-*) і *шугаць* 'люляць, калыхаць' (ваўк., шчуч.), ганц. *шугацца* 'гушкацца', маст. *шугалка* 'арэлі' (Сл. ПЗБ), якія можна генетычна суаднесці з літ. *šukioti* 'часаць' (<'рабіць рух туды і назад').

Пашўпі́цца 'пашанцаваць, удацца' (Чач.). Да *па-* і *шўпіць* 'разумець', *зшўпіць* 'скеміць', *шўпкі* 'кемлівы', якія Насовіч (719) генетычна супастаўляе з літ. *spėti* 'паспяваць', лац. *sapere* 'быць памяркоўным, разумным'.

Пашурмава́ць, *шурмава́ць* 'выказваць незадавальненне, лаяцца' (дзярж., Нар. сл.). Балтызм. Параўн. літ. *šurmulys* 'шум, гамана, крык', *šurmuliuoti* 'шумець'.

Пáшча 'рот звера, рыбы' (ТСБМ). Укр. *пашча* 'ляпа, зяпа'. Бел.-укр. ізалека. Утворана пры дапамозе суфікса *-t'a* ад назоўніка *pas-tb* 'пастка' (першасная форма *rad-tb*) <*pasti*> *páдаць*, *upáсці* (гл.), параўн. рус. *пропасть* 'прорва, бездань', паўн.-сіб. *пашь* 'пастка на пясца'. Гл. таксама *пáстка*.

Пáшчака 'ніжняя сквіца' (Нас.), малар. *пáшчэка* 'сквіца ў воўка' (Нар. лекс.), *пáшчыкі* 'сквіцы' (нараўл., Мат. Гом.). Укр. *пáщэка* 'пашча, скулы на твары', рус. *пáщэки*, *пашчэкі*

'сквіцы', ярасл. 'латкі на кажусе', польск. *paszczeka* 'пашча, зеў', чэш. *paštěka* 'пашча, жарало'. Паўн.-славянскае. Да *па-* (<прасл. *pa-*) і *ščeka* 'шчака', якое з'яўляецца роднасным да ст.-ісл. *skegg* 'барада, нос судна', *skagi* 'мыс' (Педэрсэн, МРКЖ, 1, 171; Брукнер, AfsIPh, 28, 569; Фасмер, 4, 499). Гл. таксама *пашчэнка*.

Пашчала́ць у выразе: *зубы пашчала́ць* 'павыбіваць' (Ян.). З польск. *po-strzelać* 'пастрэляць'.

***Пашчаўва́цца**, *пошчаўва́цца* 'сплюшчыцца' (ТС). Да *па-* і *с-чаўлівацца* 'пасціскацца'. Да *чавіць, *чавэ́тэ* 'ціснуць' (гл.).

Пашчока 'аплявуха' (Нас.). Са словазлучэння *па шчацэ*. Гл. *па* і *шчака*.

Пашчопка 'дрывотня', 'месца, дзе рэжучь, колюць, а часам і складаюць дровы' (Бір.; чырвонасл., 3 нар. сл.). Да *па-* і *шчапáць* 'шчапаць лучыну', 'калоць дровы' (гл.), якое да прасл. *ščep-* (/skoip-/skeip-/skip-). Параўн. роднасныя і.-е. паралелі: літ. *skēpsnė* 'акравак', *skēpeta*, *skēpetas* 'ануча', 'хустка', лат. *šķēpele* 'асколак', ст.-грэч. *σκάπτω* 'рубаю', ст.-в.-ням. *skaft* 'дзіда' (Фасмер, 4, 503).

Пашчотава́ць, *пашчотаць* 'палічыць' (Нас.). Да *+шчоты* 'лічыльнікі' <рус. *счѣты* 'тс'. Гл. таксама *пачот*.

Пашчула́каць 'вылушчыць' (віл., Сл. ПЗБ). Да *па-* і *шчалука́ць* <*шчалка́ць* 'лушчыць' (валож., Сл. ПЗБ), рус. *шелкать*, якое, паводле Гараева (428), ад *щель* 'шчыліна'. Фасмер (4, 501) дапускае гукаперайманне (<*щѣлк!*>).

Пашчы́на 'рошчына' (ветк., Мат. Гом.). Утварылася ў выніку кантамінацыі лексем *рошчына* і *пачын* + 'пачатак хлеба'.

***Пашчэ́дрыца**, *пошчэ́дрыца* 'памножыцца' (ТС), *пашчэ́драць* 'тс' (смаг., маг., Бяс.). Да *па-* і *шчадры́ца* <*шчадрэц* 'шчодры вечар'. Звязана з павер'ем, што калі на шчодры вечар кладуць грошы пад абрус і сена на сталае, то ў новым годзе яны будуць множыцца (гл., напрыклад, ілюстрацыю ў ТС, 5, 343).

Пашчэ́нка, *пáшчанка*, *пашчэ́нька*, *пашчомка*, *пашчэмка*, *пашчэмкі* 'сквіца, сквіцы' (Чач., Др.-Падб., Гарэц., Сцяшк., Сл. ПЗБ; гродз., Мат. АС; слон., Нар. сл.; навагр., 3 нар. сл.; смарг., воран., Шатал.; гродз., КЭС; маладз., Янк. Мат.), навагр. *пашчэ́нкі*, шчуч. *пашчэ́нкі* 'тс' (КЭС), *пáшчэ́нга* 'сквіца ў воўка' (малар., Сл. Брэс.), *пашчэ́нка* 'пашча' (Бес.). З польск. *paszczeka* 'пашча, зеў', якое з першаснага *paszczeka* 'тс'. Гл. таксама *пáшчака*.

Пашшáк 'чарвякі ў заднепраходняй кішцы ў коней' (Нас.). Відаць, да *пастка* (гл.) >*пастчак* >*пашчак* >*пашшáк*. Аб суфіксе *-ак* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 146.

Пáшыбак 'палка' (калінк., Мат. Гом.), навагр. *пашыба́к* 'палка, якой можна кінуць' (3 нар. сл.). Рус. пск., цвяр. *пáши-*

бок 'асколак, абломак чаго-н.', 'рэзкі удар'. Да *па-* (<прасл. *pa-*) і *шыбаць* (<прасл. *šibati* 'біць, кідаць'), адпаведнікам якога з'яўляецца літ. *šūpės* 'дробныя кавалкі, крошкі', *šūpėti* 'крышыцца, драбіцца'. Суфікс *-экэ* надае значэнне выніку дзеяння (Борысь, Prefiks., 30).

Пашыбаць 'быць падобным на каго-н.' (рэч., Мат. Гом.). З рус. *пошибать* 'тс'.

Пашыбень 'ухабістая дарога' (вілен., Яшк.). Да *па-* (<прасл. *po-*) і *шыбаць* 'кідаць, шпурляць' (гл.). Аб суфіксе *-ень* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 39.

Пашыбні 'галушкі' (смарг., Сл. ПЗБ). Да *па-шыбаць* 'біць, збіваць'. Утворана аналагічна (па семантыцы), як літ. *kukūlis* 'галушка' ад *kūkti* 'гнуцца, згінацца', *gražūlis* 'тс' ад *gražyti* 'выкручваць, выціскаць', 'круціць'. Аб суфіксе *-ень* (са значэннем 'вынік дзеяння') гл. Сцяцко, Афікс. наз., 39.

Пашыбніць у выразе *ліха яго пашыбі!* 'ударыць' (пух., Сл. ПЗБ; Грыг.). Да *па-* (<прасл. *po-*) і *шыбаць* 'біць, удараць, кідаць' (гл.) > прасл. *šibati* (Фасмер, 4, 435; Махэк, 607).

Пашына, *пашынік*, *пашынік*, *пашынік* 'галлэ, якім усцілаецца дарога ў нізкіх месцах' (Клім.; паст., Сл. ПЗБ), 'галлэ, якім накрывалі лён пры замочванні' (рас., Шатал.; Жыв. нар. сл.; віц., навагр., ДАБМ, 879), 'сукі дрэва або зрубленыя маладыя дрэвы з галінамі' (Касп.). З польск. *faszyna* 'звязка галля', якое з ням. *Faschine* <італ. *fascina* 'тс' <лац. *fascis* 'пучок' (Мацэнаўэр, Cizi sl., 155; Брукнер, 119; Фасмер, 4, 188). Шчуч. *пашына* 'хваёвая і яловая ігліца' (Сл. ПЗБ) названа паводле функцыі ('галлэ'), магчыма, з *пашына* (гл.) ці *+па+шып'э*.

Пашыпá 'ігліца' (іван., Сл. Брэс.). Да *па-* і *шыпá* (*шып'э*, *шып'эль*), роднаснымі да якога будуць літ. *šūpės* 'дробныя кавалачкі', *šūpėti* 'крышыцца'. Параўн. таксама палес. *шыпота* 'шыпулька, ігліца'.

Пашыпуліць 'пайсці малымі крокамі' (свісл., Сцяшк. Сл.). Да *па-* і *шып'уліць* 'дробна шчапаць, калоць дровы' <*шыпуль* 'трэска, аскепак' <літ. *šipulys* 'тс'.

Пашыхавáць, *пошиховáць*, драг. *пошихувáтэ* 'пашанцаваць' (астрав., Сцяшк. Сл.; ТС; Лучыц-Федарэц). Праз польск. *poszykować* 'тс' з ням. *Schickung* 'лэс'.

Пашыцца 'пабегчы', 'падлезці', 'панамятацца (пра снег)' (ганц., Сл. ПЗБ). Укр. *пошітисся* 'лезці, праслізгваць, нырнуць', польск. *potknąć* 'паімчацца', 'убіцца, зашыцца паміж чым-н.'. Да *па-* і *шыць*, *шыцца* (гл.).

Пашындзіць, *пашыніць*, *пашыніць* 'пашанцаваць' (Нік., Очерки; Шат.; паст., смарг., Сл. ПЗБ; петрык., Мат. Гом.; астрав., Сцяшк. Сл.; Яруш., Касп.). Утварылася ў выніку кантамінацыі лексем польск. *poszcześcić* і *шанц* (гл.).

***Пашыўля**, лун. *пошыўля* 'саломна на вільчыку' (Нар. сл.). Палескае. Да *па-шыць*, *па-шываць* <*шыць* (гл.). Суфіксу *-ыўля* ў літаратурнай мове адпавядае *-оўля*: *галадоўля*, *гадоўля*, у ц.-палес. гаворках *-іўля*: драг. *годіўля*, *зыміўля*, *купіўля*.

Паэзія 'вершаваная творчасць, вершаваныя творы', 'прыгожае, узвышанае' (ТСБМ). З польск. *poezja* 'тс' (пасля XVIII ст.), якое з лац. *poësis* <ст.-грэч. ποιησις 'творчасць' <ποιέω 'раблю, ствараю' (Фасмер, 3, 350). Варш. сл. (4, 452) падае франц. *poésie* ў якасці крыніцы запазычання польскай лексемы.

Паэт 'аўтар вершаваных твораў' (ТСБМ). З рус. мовы (магчыма, у XX ст.), у якой слова *поэт* праз франц. *poète* ці ням. *Poet* паходзіць з лац. *poëta* <ст.-грэч. ποιητής 'вытворца, стваральнік, складальнік (вершаў)'. Аднак ст.-бел. *поета*, *поэта* 'паэт' (1540) — праз ст.-польск. *poeta* з лац. *poëta* (Булыка, Лекс. запазыч., 159).

Паюргонія 'герань, вазон' (мядз., Жыв. сл.) — скажонае (пад уплывам *юргіня*) *пеларгонія*, якое паходзіць са ст.-грэч. πελαργός 'бусел'.

Пáюсны (аб ікры) (ТСБМ). З рус. *пáюсный*, якое з *пáюс* 'торбачка з ікroy у рыбы' <ст.-рус. *паюзъ* <прасл. *pa-ozъ* <*vezati*> *вязаць* (гл.) — Трубачоў, ЭИРЯ, 2, 1962, 32—34; Этимология-1976, 168; Борысь, Prefiks., 18—20.

Паява 'з'яўленне' (чач., Мат. Гом.). Да *па-* (<прасл. *po-*) і *ява* <прасл. *ava*> прыслоўе *авэ* > *авілі* 'з'явіцца, адкрыць, паказаць', найбліжэйшым і-е. адпаведнікам для якіх будуць літ. *avytis* 'з'яўляцца', 'з'яўляцца ў сне', ст.-інд. *āvih*, авест. *āviš* 'адкрыта' (Міклашыч, 101; Бернекер, 1, 34; Слаўскі, 1, 527; Махэк, 178; Фасмер, 4, 540—541; Трубачоў, Эт. сл., 1, 94—95).

Паядáць 'з'есці, паесці' (дзярж., Нар. сл.). Да *па-* (<прасл. *po-*) і ітэратыўна-дуратыўнага дзеяслова *ядáць* <прасл. *ēdati* <*ēsti*, *ēdmb* 'есці, ем' (<і-е. *ēd-) > *эсці* (гл.).

Паядзінка 'аднаствольная стрэльба' (хойн., Мат. Гом.). З польск. *pojedynka* 'тс'.

Паядзісты 'смачны' (свісл., Сцяшк. Сл.) паводле ўтварэння можна параўнаць з літ. *pavalgūs* 'які шмат есць'. Да *па-* і *эсці* (гл.).

Паядўха 'вадкая страва' (в.-дзв., Сл. ПЗБ). Да *па-ядáць* <*эсці* (гл.). Аналагічнае аддзяяслоўнае ўтварэнне — рус. *похлёбка* (<*по-хлебáть*).

Паядынак 'баявая сутычка двух праціўнікаў' (ТСБМ), ст.-бел. *поединокъ*, *поедынокъ* (XVII ст.) 'тс' запазычаны са ст.-польск. *pojedunek* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 66).

***Паядынкам**, ст.-бел. *поединкомъ*, *поедынкомъ* 'паасобку,

асобна' (1578 г.) запазычаны са ст.-польск. *pojedynkiem* 'тс' (Булыка, Лекс. запазыч., 200).

Паяды́нкі 'лёгка сані' (ваўк., Сцяшк. Сл.). З польск. *pojedynka* 'аднаконная брычка'. Множны лік пад уплывам лексемы *сани*.

Паяды́нчы 'аднаконны, адзіночны' (бераст., Сцяшк. Сл.). З польск. *pojedynczy* 'на 1 асобу'.

Пая́зд 'воз з рысорным сядзеннем', 'вясельны поезд — усе вазы з вясельнікамі' (Касп.), дзярж. 'воз, павозка' (Нар. сл.). З польск. *pojazd* 'тс' <(ро) *jeździć* 'ездзіць' (гл.).

Пая́зджа́не, пая́зжа́не 'дружына жаніха' (Инстр. II, Касп.). Да *пая́зд* (гл.). Аб суфіксе *-in-inъ, -jan-inъ* гл. Слаўскі, SP, 1, 119.

Пая́здка 'паездка' (шчуч., Сл. ПЗБ). З польск. *pojazdka* 'тс'.

Пая́зды 'вязаы конь' (віл., Сл. ПЗБ). З польск. *pojeździć* > *pojazd* > *пая́зд* (гл.).

Паяндóрыць 'пацягнуцца, пайсці' (брасл., Сл. ПЗБ). Няясна. Сувязь з рус. чалябінск. *ендаты* 'швэндацца, хадзіць без справы' з'яўляецца праблематычнай.

Паянці́на, панці́на 'выступ з доўгай шэрсцю на назе каня ззаду над капытом' (гродз., Нар. сл.), *паянчы́на* 'клок поўсці, напрыклад, каля капыта' (шчуч., Сл. ПЗБ). З польск. *rajeczyna* 'павуціна'. Перанос значэння паводле падабенства. Гл. таксама *пайць*.

Паянчы́на, паянчы́ня 'павуціна' (ігн., швянч., Сл. ПЗБ). З польск. *rajeczyna* 'тс'.

Пая́рак, пая́ркі 'вясенняя воўна ад першай стрыжкі ягнят', 'ягняты, якіх стрыгуць упершыню', 'маладыя авечкі' (ТСБМ, Уладз., Касп.). Укр. *поярок* 'воўна з маладых ягнят', рус. *поярок* 'воўна ягнят першай стрыжкі'. Усходнеславянскае. Узнікла з выразу *поарк* 'пасля вясны'. Да *па* (<прасл. *po-*) і *яравы* (гл.). Магчыма, калісьці было пашырана і ў іншых славян, параўн. польск. *jary* 'вясенні, першай стрыжкі (пра воўну)' (Фаліньска, Pol. sl. tkackie, 1, 87).

Пая́рываць 'даіць' (браг., Мат. Гом.). Да *па-* і *ярыць* <прасл. *jariti* (*se*), з якім разглядаемая лексема звязваецца значэннем 'пеніцца, бурліць', якое мае славен. *jariti se*.

Пая́с, мн. л. *паясэ* 'пояс', 'перакладзіна ў драўляным ложку', 'брус паміж кроквамі' (ст.-дар., Нар. сл.; Сл. ПЗБ), воран. 'клінападобны папярочны драўляны брусок для змацоўвання дзвярных дошак' (Шатал.). Да *пояс* (гл.). Пад уплывам лексемы *пас* націск на *-я-*. Сюды ж *паясцяты* 'паласаты' (астрав., Сл. ПЗБ) — пад уплывам польск. *pasiasty* 'тс', а воран. *паясáваты* (Сл. ПЗБ) 'тс' — пад уздзеяннем польск. *pasowaty* 'тс'.

Пая́сніца, пая́снэца, пая́сніца, пая́снэца 'частка спіны крыху

ніжэй пояса', 'паласа тканіны, пояс у спадніцы, штанах' (ТСБМ, Бес.; пух., бяроз., кам., стаўб., навагр., арш., мазыр., хойн., КЭС; Касп.), 'нашыйнік (у жывёл)' (карэліц., Сл. ПЗБ). Да *пояс* (гл.). Аб суфіксе *-ніц-а* гл. Сцяцко, Афікс. наз., 164.

Пая́ц 'блазен, клоўн' (ТСБМ). З рус. мовы (*паяц*), куды трапіла з франц. *paillasse* 'тс' <італ. *pagliaccio* 'тс'> 'мех саломы' <лац. *palea* 'саломы'. Назва пайшла ад касцюма блазна ў неапапітанскай народнай камедыі (Мацэнаўэр, LF, 12, 184; Праабражэнскі, 2, 32; Фасмер, 3, 224).

Пая́ць 'злучаць металічныя часткі пры дапамозе расплаўленага металу' (ТСБМ). Укр. *паяти*, рус. *паять* 'тс', ст.-рус. *паяти* 'каваць'. Узыходзіць да прасл. *sz-rojiti*, параўн. польск. *spoić*, чэш. *pojiti*, *spojiti* 'злучаць', славен. *spojiti*, серб.-харв. *spòjiti*, ц.-слав. *съпонтн* 'злучаць, звязваць, спаяць' (Фасмер, 3, 224). Далей збліжаюць з *пайць, піць* (Махэкэ, 427; Кіпарскі, ВЯ, 1956, 5, 135), пацвярджаючы наступнымі паралелямі: фін. *juottaa*, эст. *joota* абазначаюць 'пайць' і 'паяць' — метафарычна гэта выражалася такім чынам: абодва кавалкі нібыта «напойваліся» кроплямі растопленага металу.